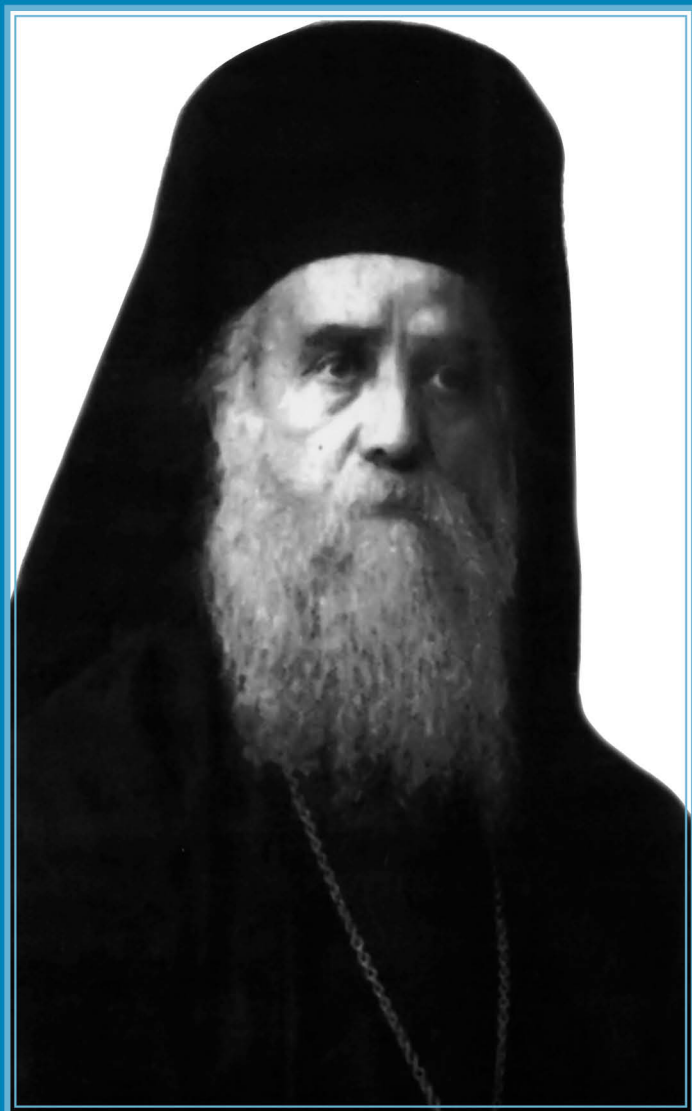

ΒΑΡΒΑΡΑΣ Χ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
Λέκτορας Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ Ποιμαντική Θεολογία
τοῦ ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως
Πρᾶξι καὶ Θεωρία

ΑΘΗΝΑ 2014

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ
ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

ΒΑΡΒΑΡΑΣ Χ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
Λέκτορας Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ
ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2014

*Ἡ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου ἐστάλη ὑπό τοῦ Ἁγίου
ὡς «ἐνθύμιον καί δεῖγμα ἀγάπης»
στήν Μοναστική Ἀδελφότητα Δανιηλαίων Ἁγίου Ὁρους.*

© ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Κεντρική διάθεση:

Παναγόπουλος Νεκτάριος
Χαβρίου 3, Ἀθήνα – Τ.Κ. 105 62
τηλ.-fax: 210-3224819

Χίτογλου Νικόλαος (Β. Ἑλλάδα)
Πρασσάκη 9, Θεσ/νίκη – Τ.Κ. 546 22
τηλ. 2310-283805 – fax: 2310-241254

Ἀπαγορεύεται ἡ γραπτή ἢ ἠλεκτρονική χρήση κειμένου
τῆς διατριβῆς ἄνευ γραπτῆς ἀδείας τῆς συγγραφέως.

ISBN: 978-960-93-5823-1

Ἐκδοτική Παραγωγή **ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.**

Ἀρδητοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

Στά πνευματικά τέκνα
τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως,
πού μοῦ ὑπέδειξαν τήν μορφή Του:
Μοναχή Θέκλα (†1978),
Ἀρχιμανδρίτη καί Μ. Καθηγούμενο
Νεκτάριο Βιτάλη.

ΠΡΑΟ ΔΕ ΔΕΙΞΕ ΜΕΤΩ ΠΑΝΕΛΛΗΝΕΩΣ ΕΝ ΔΕ ΜΕΤΩ ΤΗΣ
ΑΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΕΚ ΤΟΥ ΑΝΕΞΑΝΤΛΗΤΟΥ ΦΡΕΑΤΟΣ ΤΗΣ
ΓΝΩΣΕΩΣ ΑΝΤΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΝ ΤΟΥ ΠΛΗΣΙΟΝ ΖΗΛΟΥ ΤΩΝ
ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τῇ Ἐλλογίμῳ κυρίᾳ Βαρβάρα Χ. Γιαννακοπούλου, Δρι Θεολο-
γίας, θυγατρὶ τῆς ἡμῶν Μετριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῇ, χάριν καὶ εἰ-
ρήνην παρὰ Θεοῦ.

Χαράν οὐ τὴν συνήθη αἰσθανόμεθα ὡσάκις βλέπομεν τύποις
ἐκδιδόμενους τοὺς καρπούς τῆς ἐργώδους προσπάθειάς τῆς περὶ τὰ
γράμματα ἐνασχολήσεως, τῆς ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου φρέατος τῆς
γνώσεως ἀντλήσεως καὶ τοῦ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ πλησίον ζήλου τῶν
τέκνων τῆς Ἐκκλησίας.

Τὴν χαράν ταύτην ἠσθάνθημεν λαβόντες καὶ τὴν ὑπὸ τόν
τίτλον "Ἡ Ποιμαντικὴ Θεολογία τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλε-
ως-Πράξη καὶ Θεωρία" διδακτορικὴν διατριβὴν τῆς ὑμετέρας ἀγαπη-
τῆς Ἐλλογιμότητος, τὴν ὁποίαν καὶ ἐλπίζομεν νὰ μελετήσωμεν ἀφοῦ
ἐξασφαλίσωμεν τὸν πρὸς τοῦτο χρόνον. Εἴμεθα δὲ βέβαιοι ὅτι οἱ
ἀναγνώσται καὶ μελετηταὶ αὐτῆς ἰκανὴν θὰ ἀποκομίσουν ἐξ αὐτῆς
τέρψιν καὶ οἰκοδομὴν καὶ πνευματικὴν ἐνίσχυσιν καὶ διαφώτισιν.

Εὐχαριστοῦντες, ὅθεν, ἐγκαρδίως ἐπὶ τῇ πρόφρονι ἀποστολῇ
τοῦ πνευματικοῦ τούτου καρποῦ τῆς φιλοτίμου ἐρεῦνης ὑμῶν,
συγχαίρομεν πατρικῶς ἐπὶ τῇ ἐπαξίᾳ ἀναγορεύσει ὑμῶν εἰς
Διδάκτορα τῆς ἱεραῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εὐχόμενοι ὅπως καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ
κάλαμος ὑμῶν δώσῃ πολλοὺς καὶ εὐχύμους καρπούς τοῦ πνεύματος
ὑμῶν, ὡς "κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου".

Ἐπὶ τούτοις, καταστέφομεν ὑμᾶς τῇ πατρικῇ ἡμῶν εὐχῇ καὶ
Πατριαρχικῇ εὐλογίᾳ, ὁ δὲ χορηγὸς τῆς σοφίας Θεὸς εἴθε νὰ φωτίσῃ
τὴν ὑμετέραν Ἐλλογιμότητα καὶ ἐπιδαψιλεύῃ αὐτῇ πανοικεῖ τὰ πρὸς
σωτηρίαν.

βς' Φεβρουαρίου ιη'

Ἐ γωνιῶν
καὶ τῶν
ἁπλῶν διασφραγίσθαι εἰς τὸν Θεὸν εὐχάρισμα

✠ Θεός εὐλόγησέ τοι, ἡμεῖς ἀγαπήσομεν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσομεν
✠ Θεός εὐλόγησέ τοι, ἡμεῖς ἀγαπήσομεν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσομεν

Ἐπίτιμος, κυρία Βαρβάρα Γιαννακοπούλου, διδάκτορ Θεολογίας,
τέκνον τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Ἀπό τὴν ἱερὴ καὶ ἱστορικὴ καθέδρα τοῦ Πατριαρχείου
Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς σὰς στέλνω τίς δλόθερμες ἐόρτιες
Πατριαρχικὲς εὐλογίες, τίς εὐχές καὶ τίς προσευχές, εὐχόμενος τό
ἀρχαγγελικὸ μῆνυμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς Εἰρήνης νά ἐπικρατήσουν στήν
κοινωνία μας, ὥστε ἡ γέννηση τοῦ "παιδίου Ἰησοῦ" νά συντελεσθῇ
πνευματικὰ καὶ στίς καρδιές ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὡς κοσμοσωτήριον
γεγονός κατὰ τό νέο ἐπερχόμενο ἔτος 2006, ἀλλά καὶ σέ ὄλες τίς ἡμέρες
τῆς ζωῆς σας, χαρίζοντάς σας χαρά, εὐτυχία καὶ κάθε ἀγαθό.

Εὐχαριστῶ γιά τίς ἐγκάρδιες εὐχές σας, ὡς καὶ γιά τὴν ἀποστολή
τῆς ἐξαίρετης διατριβῆς ὑμῶν **"Ἡ Ποιμαντικὴ Θεολογία τοῦ Ἁγίου
Νεκταρίου Πενταπόλεως πράξη καὶ θεωρία"**, ἀντεύχομαι ὑγεία, πρόοδο
καὶ ἐνίσχυση στό ἔργο καὶ τὴν προσπάθειά σας παρὰ τοῦ Ἐπιφανέντος
Χριστοῦ, δεόμενος διαπύρωσ, ἔτη πολλὰ καὶ εὐλογημένα.

✠ Θεός εὐλόγησέ τοι, ἡμεῖς ἀγαπήσομεν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσομεν

Ἐν τῇ Μεγάλῃ Πόλει
τῆς Ἀλεξανδρείας
Πρωτοχρονιά 2006

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΧΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

Άριθμ. Πρωτ./Ε/ΕΕ 77 /2006

Έν Αθήναις τῇ 4ῃ Ἰανουαρίου 2006

Πρός
Τὴν Ἑρίτιμον
καν Βαρθάρα Γιαννακοπούλου
Σάμου 50
181 21 ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΝ

Ἑρίτιμε κα Γιαννακοπούλου,

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν καλωσύνη πού εἶχατε νά μου ἀποστείλετε ἀντίτυπο τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς πού ὑπεβάλατε στό Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπό τόν τίτλον "Ἡ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ. ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ", ὅπου ἔχετε ξεκινήσει ἕνα ὁδοιπορικό σ' ὄλες τίς πτυχεῖς τοῦ πολύπλευρου καί πολυσήμαντου ἔργου τοῦ μεγάλου Ἁγίου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος Νεκταρίου τοῦ ἐν Αἰγίνῃ. Σίγουρα ὁ καρπός τῶν προσπαθειῶν σας θά ὠφελήσει πολλούς καί θά συνδράμει στήν πνευματική οἰκοδομή τῶν φιλόθεων καί φιλαγίων χριστιανῶν.

Εὐχομαι ὁ Ἐπιφανής Σωτὴρ νά σᾶς χαριτώνει ἐν παντί, νά σᾶς ἀγιάζει καί νά σᾶς ἐπιδαψιλεύει τῇ Χάρει καί τὴν εὐλογία Του καί κατά τό ἀνατεῖλαν νέον ἔτος.

ΕΤΗ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΑ

Μετ' εὐχῶν διαπύρων

† Χριστοδούλος

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΥΔΡΑΣ ΣΠΕΤΣΩΝ ΑΙΓΙΝΗΣ
ΕΡΜΙΟΝΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ
ΕΦΡΑΙΜ

23η Δεκεμβρίου 2005

Έν "Υδρα τῆ

Αριθμ. Πρωτ.

Επίτιμον

Κυρίαν Βαρβάραν Γιαννακοπούλου

Σάμου 50

181 21 Κορυδαλλός-ΠΕΙΡΑΙΑ

Ευγενεστάτη κ. Γιαννακοπούλου,

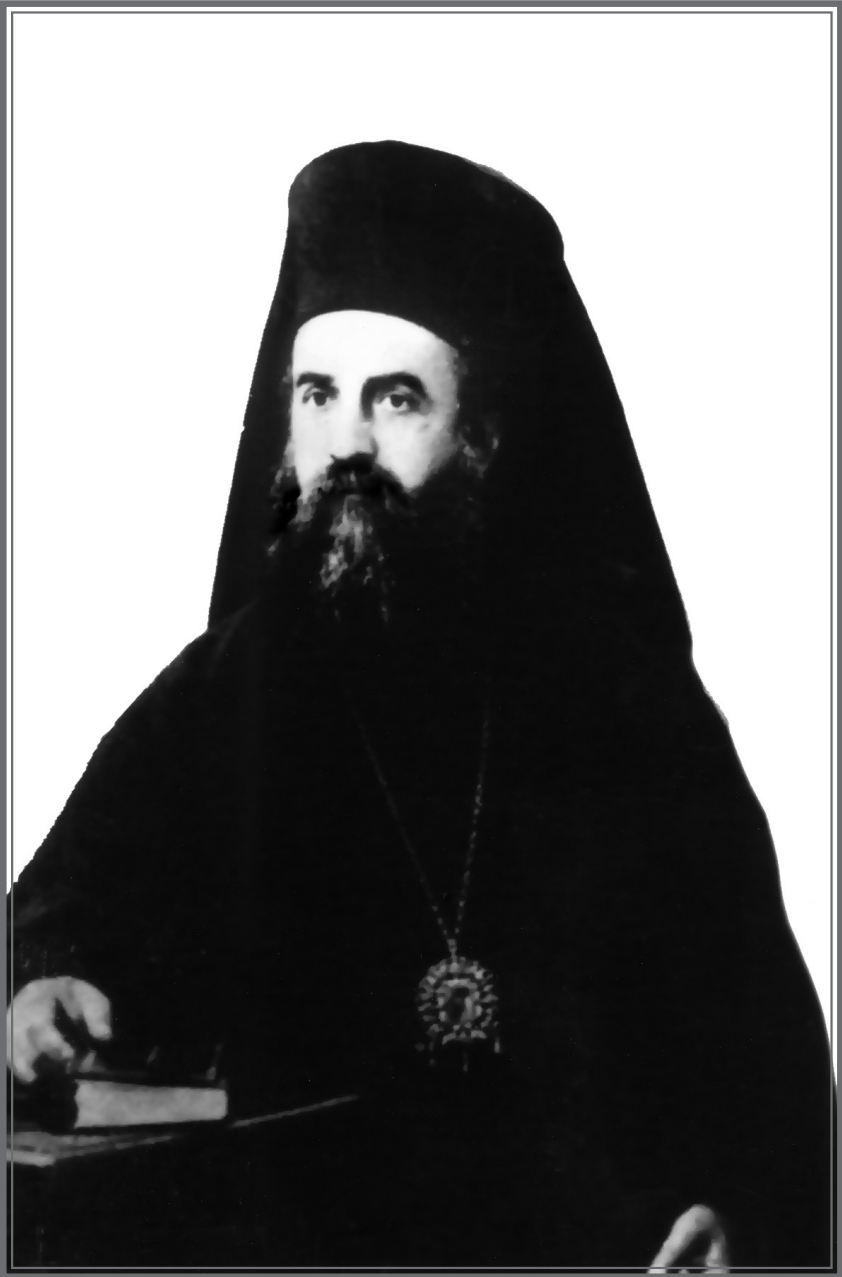
«Εύλογημένον τόν Άγιον Δωδεκαήμερον!»

Μετά πολλῆς χαρᾶς λαβόντες τό ὑπό τόν τίτλον:«**Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ**», πόνημα τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς ἔλλογιμότητος τό ὁποῖον καί ἤδη μετ' ἐνδιαφέροντος μελετώμεν. Εἴμεθα δέ βέβαιοι ὅτι οἱ ἀναγνώσται καί μελετηταί αὐτοῦ ἱκανήν θά ἀποκομίσουν ἐξ αὐτοῦ τέρψιν καί οἰκοδομήν καί πνευματικήν ἐνίσχυσιν καί διαφώτισιν ἐπί τοῦ ἐπικαίρου θέματος, τό ὁποῖον πραγματεύεσθε.

Εὐχαριστοῦντες ὅθεν, ἐγκαρδίως ἐπί τῇ πρόφρονι ἀποστολῇ τοῦ πολυτίμου τούτου καρποῦ τῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων ὑμῶν, *συγχαίρομεν* πατρικῶς, ἐπί τῇ συγγραφικῇ ὑμῶν ἐπιδόσει καί τῇ καλλιιεργείᾳ τοῦ δοθέντος ὑμῖν παρά Θεοῦ ταλάντου εὐχόμεθα δε καί εἰς τό μέλλον ὁ κάλαμος ὑμῶν νά δώσῃ πολλούς καί εὐχύμους καρπούς τοῦ πνεύματος ὑμῶν ὡς «κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου».

Ἐπί τούτοις εὐχόμενοι ὀλοθύμως καί αὐθις ὑγείαν, τήν ἐξ ὕψους δύναμιν εἰς τά ἐπιτηδεύματά Σας, ὡς καί μεστόν θείων δωρημάτων τό νέον ἔτος **2006** διατελοῦμεν,

Μετά βαθείας τιμῆς καί πολλῆς τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ἔρευνα καί ἡ μελέτη τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως ἀποτελεῖ ἔργο ζωῆς γιά τήν πονήσασα, πού ἐκτείνεται πέρα ἀπό τά ὄρια τῆς παρουσίας διατριβῆς.

Ἡ γνωριμία μου μέ τήν μορφή τοῦ Ἁγίου ἀνάγεται στά ἐφηβικά μου χρόνια· ἀπό τότε πού ἡ πνευματική του θυγατέρα, ἡ μακαριστή Γερόντισσα Θέκλα (†1978) τήν σκιαγραφοῦσε στίς συναντήσεις μας στό Μοναστηράκι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Σαλαμίνας ἐπί μία δεκαετία (1968-1978), μέ τίς ἀφηγήσεις γεγονότων καί θαυμάτων του, μέ τήν ἀπαγγελία στίχων του, μέ ὅσα εἶδε καί ἄκουσε στήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης.

Μετά ἀπό ἐκείνη, τό ἐνδιαφέρον μου διήγειρε ἕνα ἄλλο, σύγχρονο πνευματικό του τέκνο, ὁ Ἀρχιμανδρίτης καί Καθηγούμενος Νεκτάριος Βιτάλης, τοῦ ὁποίου ἡ ζωή καί τό ἔργο εἶναι ἕνα θαῦμα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.

Ἡ πρώτη, μερική γνώση τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου του ἀνάγεται στά φοιτητικά μου χρόνια, στό δεύτερο ἔτος τῆς φοιτήσεώς μου στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στήν ὁποία εἶχα ἐγγραφῆ, ὡς τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ πρώτη μου φροντιστηριακή ἄσκηση στό μάθημα τῆς Ποιμαντικῆς, πού ἐδίδασκε τότε ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Κωνσταντῖνος Μουρατίδης, εἶχε ὡς θέμα τήν Ποιμαντική τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως. Τότε ἔκαμα τίς πρῶτές μου ἐκτιμήσεις γιά τήν Ποιμαντική του καί ἐθεώρησα ἀναγκαῖα τήν προβολή της, ἀλλά ποτέ δέν ἐθεώρησα τόν ἑαυτό μου, ὡς τό καταλληλότερο πρόσωπο γιά τό ἔργο τοῦτο. Οἱ ἀπροσδόκητες ἐξελίξεις ὁμως, οἱ εὐχές τοῦ Γέροντός μου καί οἱ παροτρύνσεις ἐκκλησιαστικῶν Προσωπικοτήτων, μετά τῶν ὁποίων συνδέομαι, μέ ἐνεθάρρουναν νά προχωρήσω...

Ξεκίνησα πρώτη καί μόνη στόν ἀκαδημαϊκό χώρο ἕνα ὁδοιπορικό ἐρεύνης εἰς ὅλες τίς πτυχές τοῦ πολύπλευρου καί πολυσήμαντου ἔργου του μέ μοναδικό σκοπό τήν προώθηση τῆς γνώσεως αὐτοῦ, διότι, ὅπως πιστεύω, αὐτή ἡ γνώση συντελεῖ στήν ἐπίγνωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (Ἐφ. 4,13) καί στήν οἰκείωση Αὐτοῦ, πού εἶναι καί ὁ σκοπός τῆς Ποιμαντικῆς. «Τό δέ τῆς Ποιμαντικῆς κέρδος εἰς ἅπαντα διαβαίνει τόν λαόν», ὡς λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος. (Περί Ἱερωσύνης, Λόγος Β, δ, PG 48,35). Πρός τόν αὐτό σκοπό ἐξεπόνησα ἐπί μέρους Μελέτες, ὑπεκίνησα τίς ἐπετειακές ἑορταστικές ἐκδηλώσεις, πού ἀναφέρονται στήν Εἰσαγωγή, συμμετεῖχα εἰς ἐκπομπές ἀφιερωμένες στόν Ἅγιο στούς ραδιοφωνικούς σταθμούς τῆς Ἐκκλησίας, ἔλαβα μέρος στά Διορθόδοξα Συνέδρια, πού διοργανώθηκαν στήν Αἴγινα

τόν Σεπτέμβριο και Ὀκτώβριο τοῦ 1996, μέ Εἰσήγηση καί συνεισφορά στοιχείων καί ἐδημοσίευσα, ἐκτός τῶν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν του, καί τίς κάτωθι Μελέτες του, μέ ἐπιμέλεια καί Εἰσαγωγή μου, στό περ. «*Ἐφημέριος*»:

- «*Ποιμαντικά Ὁμιλία: Α. Περί τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατά τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας*», 34 (1986) 138-139· 166-167· 186-187.
- «*Περί τοῦ τίς ἡ ἀληθῆς ἐρμηνεία τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἡ δέ γυνή ἵνα φοβῆται τόν ἄνδρα*» (Ἐφεσ. ε, 33), 36 (1988) 42-43.
- «*Ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν καί αἱ μητέρες*», 42 (1994) 132-134· 154-156.

Τό 1997 ἐπανεξέδωκα αὐτοτελῶς τήν τελευταία του Μελέτη «*Περί Ἐκκλησίας*» μέ Εἰσαγωγή εἰς τήν Ἐκκλησιολογίαν Αὐτοῦ.

Τό 1998 συντάξα Εἰσαγωγή γιά τόν Α' τόμο τῆς Ἱστορικῆς Μελέτης του ὑπό τόν τίτλο: «*Μελέτη Ἱστορική περί τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος· Περί τῆς διαίωσίσεως αὐτοῦ καί περί τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καί τῆς Δυτικῆς*», πού ἐξέδωκε ὁ Νεκτάριος Παναγόπουλος.

Τό 2001 ἐδημοσίευσα στό περ. «*Ἑλληνορθόδοξος Βυζαντινός πολιτισμός*», τ. 3, τεῦχος 1, 38-47· τεῦχος 2, 26-40, τήν ἱστορική Μελέτη του «*Περί Μεσαιῶνος καί Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*».

Στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐρεῦνης μου προσέφερα εἰς πάντας τούς ἐνδιαφερομένους, πρωτίστως δέ στούς φοιτητές μας στά πλαίσια τοῦ μαθήματος Ποιμαντικῆς.

Στήν ἐργασία αὐτή προσέφερα ἕνα κομμάτι ἀπό τήν ζωή μου, ἴσως τό σημαντικότερο, καί ἕνα μέρος τῆς ψυχῆς μου, τό εὐγενέστερο. Ἔπραξα ὅτι μοῦ ὑπαγόρευε ἡ συνείδησή μου καί μοῦ ἐπέτρεψαν οἱ δυνάμεις μου. Τό μακρῦ ὁδοιπορικό μου συνοδεύετο ἀπό ἀνεκδιήγητες εὐλογίες καί ἀπό τίς χαρές τῆς ἀνακαλύψεως, τῆς δημιουργίας καί προσφορᾶς, ἀλλά καί ἀπό ἀπίστευτες δοκιμασίες. Ζητῶ συγγνώμη γιά τίς τυχόν ἐλλείψεις καί ἀδυναμίες μου καί εὐχομαι, νά δώσῃ ὁ Κύριος «*ἡ δι' ἡμῶν ἡ δι' ἐτέρων τῶν λειπομένων τήν πλήρωσιν*».

Εἰς Ἐκεῖνον, τόν Δοτήρα παντός ἀγαθοῦ, πρέπει ἡ δόξα καί ἡ εὐχαριστία «*πάντων ἔνεκεν*».

Ἔσαεἰ εὐγνώμων πρός ὅλους ἐκείνους, πού συνάντησα, γιά τήν παρουσία τους, τήν οἰανδήποτε προσφορά τους ἢ τήν ἠθική συμπαράστασή τους, τῶν ὁποίων τά ὀνόματα ἀναφέρονται στίς συγκεκριμένες συνάφειες τῆς διατριβῆς. Ἐξαίρετως δέ πρός τόν πνευματικό μου πατέρα καί παντοτινό εὐχέτη πρός Θεόν, τόν Καθηγούμενο τῆς Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὁρους, μακαριστό Γέροντα Φίλιππο Λαυριώτη (†2000) καί τήν ἀγαπημένη μου μητέρα, ἡ ὁποία συνέχαιρε μέ τίς χαρές καί συνέπασχε μέ τίς θλίψεις μου. Εὐχαριστῶ καί ἐκείνους, πού δέν ἐπέδειξαν τό ἀναμενόμενο ἐνδιαφέρον, διότι καί αὐτοί μέ εὐεργέτησαν ἀρνητικῶς. Εἶθε καί αὐτῶν τά ὀνόματα καί ἐκείνων, πού κατεγράφησαν, καί ὧσων δέν κατεγράφησαν, νά γραφοῦν εἰς Βίβλο Ζωῆς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΙΜΗΝ

A. ΑΡΕΤΕΣ.....	45
1. Ειρήνη.....	48
2. Ταπεινοφροσύνη.....	51
3. Μετριοφροσύνη.....	55
4. Αὐταπάρνηση.....	58
5. Ὑπομονή.....	61
6. Ἀνεξικακία.....	64
7. Πραότης.....	67
8. Ἐπιείκεια.....	68
9. Εὐσπλαγχνία.....	71
10. Ἐλεημοσύνη.....	74
11. Ὀλιγάρκεια.....	76
12. Ἠθική ἀνδρεία.....	77
13. Φρόνηση.....	78
14. Ἐγκράτεια.....	80
15. Σωφροσύνη.....	82
16. Ἀκεραιότης.....	83
B. ΠΡΟΣΟΝΤΑ.....	85
1. Κοινὰ προσόντα.....	85
2. Ὄρησκευτικὰ προσόντα.....	90
α) Ἀγάπη θερμὴ πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν.....	90
β) Ζήλος ἱερός.....	93
γ) Φόβος Θεοῦ ἅγιος.....	98
δ) Πίστη σταθερὰ καὶ ζῶσα.....	99
3. Διανοητικὰ προσόντα.....	101
α) Φυσικὰ διανοητικὰ προσόντα.....	101
β) Ἐπίκτητα διανοητικὰ προσόντα.....	102
4. Σωματικὰ προσόντα.....	107
5. Νόμιμος ἡλικία.....	107
α) Ἠλικία Χειροτονίας Ἐπισκόπου.....	108
β) Ἠλικία Χειροτονίας Πρεσβυτέρου.....	108
γ) Ἠλικία Χειροτονίας Διακόνου.....	108
Γ. ΧΑΡΙΣΜΑΤΑ.....	108
1. Διάκριση.....	109
2. Διόραση.....	117
3. Προόραση.....	120
4. Ἀγάπη.....	121
5. Ἀγιότης.....	126

Δ. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΟΥ	141
1. Σκοπός.....	141
2. Αρχές.....	142
α) Θείο θέλημα.....	142
β) Εὐαγγέλιο - Ἱερά Παράδοση.....	143
γ) Θεανθρωπίνη συνεργία.....	144
δ) Χριστοκεντρικότης.....	145
ε) Πνευματοκίνητο.....	146
στ) Ἐξατομίκευση.....	148

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΙΕΡΟΜΥΣΤΗΣ, Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ

A. Ο ΙΕΡΟΜΥΣΤΗΣ	151
α) Ἡ ἀληθής λατρεία.....	151
β) Ἡ εὐάρεστος καί εὐπρόσδεκτος λατρεία.....	155
γ) Ἡ πνευματική λατρεία.....	156
δ) Ἡ λογική λατρεία.....	157
ε) Ἡ ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία.....	158
B. Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ	166

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

A. Οἱ παιδαγωγικές ἀρχές του.....	178
B. Ἡ προφορική διδασκαλία του.....	183
1. Κηρύγματα.....	183
2. Ὅμιλίες.....	188
Γ. Τό διδακτικό ἔργο του στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή.....	198
Δ. Τό συγγραφικό-θεολογικό ἔργο του.....	201
α) Διδακτικά ἐγχειρίδια.....	202
β) Συγγράμματα.....	209
γ) Ἀνέκδοτα.....	234
δ) Ἐπιμέλεια ἐκδόσεων.....	234

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΟΥ

A. Ἡ θεία κλήση.....	237
B. Μαρτυρία-μαρτύριο.....	240
Γ. Προσευχή-νήψη.....	244
Δ. Ἡ τιμή καί ἀνούμνηση τῆς Θεοτόκου.....	254
E. Κοινωνία Ἀγίων.....	259

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

A. Ὑπεροχή-ἡγεμονικό.....	269
B. Ψυχή-πνεῦμα.....	272
Γ. Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν.....	274
Δ. Τό αὐτεξούσιον.....	275
E. Ἡ ἠθική ἐλευθερία.....	276

ΣΤ. Ἡ συνείδηση.....	279
Z. Πνευματικές δυνάμεις	281
Η. Ἡ ἀρετή	282
Θ. Ἡθικό κακό ἢ ἁμαρτία.....	283
Ι. Τά πάθη.....	285
ΙΑ. Δαιμονικές ἐνέργειες.....	286
ΙΒ. Τό λογικό ἢ νοητικό ἢ γνωστικό.....	286
ΙΓ. Ἐνδιάθετος λόγος	286
ΙΔ. Ἡθικές ἀρετές τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ	287
1. Φρόνηση.....	287
2. Σοφία.....	287
3. Σύνεση.....	289
4. Γνώση.....	289
5. Αλήθεια	290
6. Βουλή.....	291
7. Ταπεινοφροσύνη	292
8. Δικαιοσύνη	293
ΙΕ. Κακίες τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ.....	294
1. Ἀφροσύνη.....	294
2. Ἄνοια.....	294
3. Μωρία.....	295
4. Ματαιότης.....	295
5. Ἀσυνεσία.....	295
6. Ψεῦδος.....	295
7. Ἀβουλία.....	295
8. Ὑπερηφάνεια.....	295
ΙΣΤ. Βούληση-Θέληση.....	297
ΙΖ. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως.....	297
ΙΗ. Ἡθικές ἀρετές τοῦ θυμικοῦ.....	302
1. Ἡθική ἀνδρεία.....	302
2. Ἡθική ἰσχὺς.....	302
3. Θάρρος.....	302
4. Καρτερία	303
5. Ὑπομονή.....	303
6. Μεγαλοφροσύνη.....	303
7. Μεγαλοφυχία.....	303
8. Ἐλεημοσύνη.....	303
9. Ἐλευθεριότης.....	303
10. Εὐσπλαγχνία.....	303
11. Αὐταπάρνηση.....	304
12. Μεγαλοπρέπεια.....	304
13. Φόβος Θεοῦ ἅγιος.....	304
14. Χαρά	304
15. Φιλία.....	304
16. Εὐγνωμοσύνη καὶ εὐχαριστία.....	305
ΙΘ. Ἡθικές κακίες τοῦ θυμικοῦ.....	305
1. Ἀνανδρία	305
2. Θυμὸς-ὀργή.....	305
3. Ἐχθρα.....	306
4. Μίσος.....	306
5. Φθόνος.....	306
6. Βασκανία	306

7. Κολακεία.....	306
8. Άγνωμοσύνη.....	307
9. Έρωσ.....	307
K. Ήθικες ἀρετές τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.....	308
1. Ἐγκράτεια.....	308
2. Σωφροσύνη.....	308
3. Ἄγνεια.....	308
4. Παρθενία.....	309
5. Ἀκεραιότης.....	309
ΚΑ. Ήθικες κακίες τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.....	310
1. Ἀκολασία.....	310
2. Ἀκρασία.....	310
3. Γαστριμαργία.....	310
4. Μέθη.....	310
5. Ἀσωτία.....	310
6. Ἀσέλγεια.....	310
ΚΒ. Τό διαισθητικό τῆς ψυχῆς.....	312
ΚΓ. Ἡ καρδιά.....	313
ΚΔ. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς.....	314
ΚΕ. Τό σῶμα.....	317
1. Ἡ σχέση τοῦ σώματος πρὸς τὴν φύση.....	317
2. Ἡ σχέση τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχή.....	317
3. Αἰσθήσεις.....	318
i) Ἡ ἀφή.....	318
ii) Ἡ γεύση.....	318
iii) Ἡ ὄσφρηση.....	319
iv) Ἡ ἀκοή.....	319
v) Ἡ ὄραση.....	320
4. Τό σῶμα μέτοχον τῆς ὕλικῆς φύσεως καί οἱ μεταφυσικές διαστάσεις του.....	320
ΚΣΤ. Ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.....	321

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΣΚΗΤΙΚΗ

ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ

I. Ἀρχές.....	325
II. Ψυχῆς γυμνασία.....	329
Α. Αὐτομελέτη.....	329
Β. Αὐτογνωσία.....	329
Γ. Πνευματικά ἀγωνίσματα πρὸς αὐτογνωσία.....	331
α) Πρὸς τὴν ὑπερηφάνεια καί τὸν ἐγωϊσμό.....	331
β) Πρὸς τὸν νόμο τῆς ἁμαρτίας.....	334
γ) Πρὸς τὸν πειρασμό.....	338
Μεθοδεῖες.....	340
Στόχος.....	342
Σκοπὸς.....	343
Λόγοι παραχωρήσεως τῶν πειρασμῶν.....	343
δ) Πρὸς τίς δοκιμασίες.....	345
III. Σώματος ἀσκηση.....	348
α) Σωματικοὶ παράγοντες.....	349
β) Πνευματικοὶ παράγοντες.....	350
IV. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀσκήσεως.....	351

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	355
---------------	-----

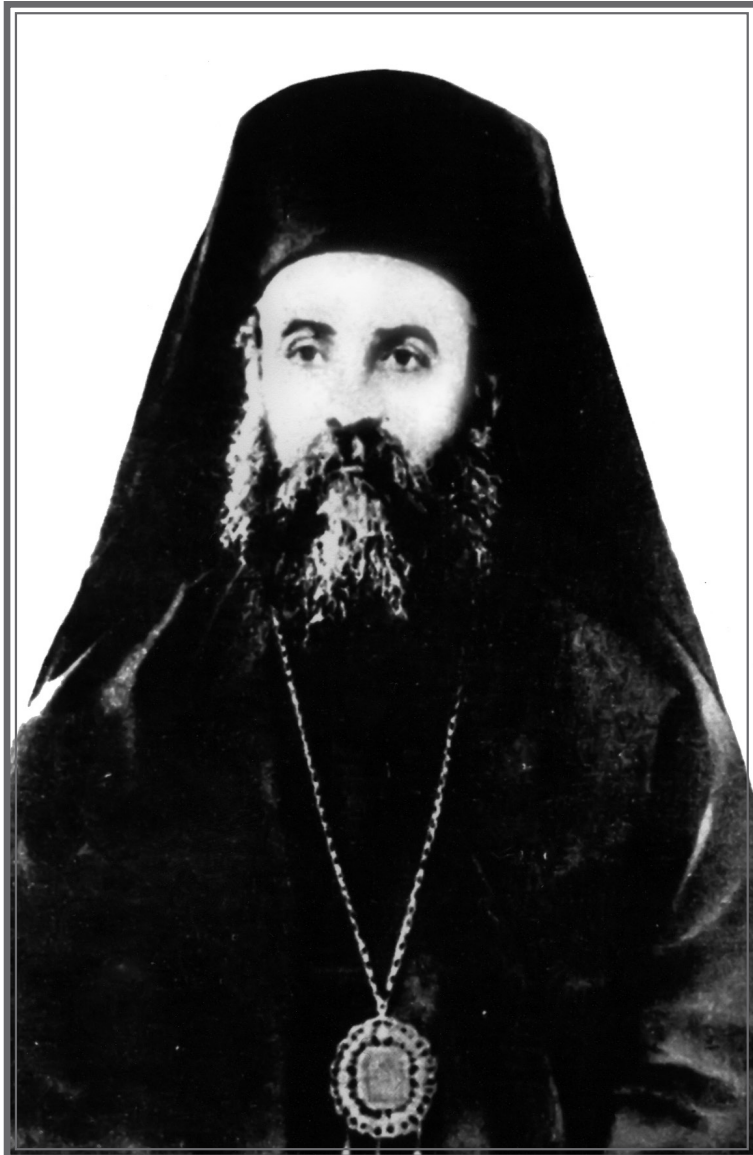
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΕΡΟΝΤΑ ΠΑΧΩΜΙΟΝ	359
ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (διά τόν θάνατον τοῦ φίλου καί Γέροντος Παχωμίου)	362
ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΕΡΟΝΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΟ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ	365
ΔΥΟ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΑΥΜΑΤΑ.....	366

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ.....	374
Β. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ.....	377

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προσωπικότης πολύπλευρος καί ἀπαστρέπτουσα ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως, ὁμότροπος καί ὁμότιμος τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας καί ἀρετῆς. Μύστης τῆς θείας καί ἀνθρωπίνης σοφίας. Μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἱερεῖον ἔμψυχο, θυόμενο ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῆς. Κορυφαῖος Θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Ἐνθεος ποιητής καί ὑμνογράφος. Μέγας Διδάσκαλος, ἔργῳ καί λόγῳ διδάσκων. Ἐραστής καί ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ, ἀκαταπονήτως ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Πρότυπο Ποιμενάρχου καί Παιδαγωγοῦ.

Στὴν Μελέτη του «*Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς Παιδαγωγοῦ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Χριστιανισμόν*» γράφει: «Ὁ Ἕλλην ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἵνα φιλοσοφῇ· διότι ἐγεννήθη διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος». Τοῦτο εἶναι δυνατόν νά λεχθῆ, μέ μία μικρὴ παραλλαγή, καί περὶ τοῦ Ἰδιοῦ: Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ἀληθῶς ἐγεννήθη, γιὰ νά φιλοσοφῇ ἐν Χριστῷ, διότι ἐγεννήθη διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκλήθη Ποιμὴν καί ἀνεδείχθη Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας.

Δέν ὑπῆρχε μονομέρεια στοὺς πνευματικούς ὀρίζοντες καί στὴν ζωὴ του. Ὑπῆρχε ὁ συγκερασμός καί ἡ ἀρμονία Ποιμαντικῆς καί Θεολογίας, ποιμαντικῆς θεωρίας καί πράξεως, κλασικῆς παιδείας καί ἡσυχαστικῆς παραδόσεως, ἐκπαιδεύσεως καί ἀσκήσεως, ἀληθοῦς λατρείας καί κοινωφελοῦς ἐργασίας, διδασκαλίας θεωρητικῆς καί ἐμπράκτου, μοναχικῆς βιοτῆς καί ἀποστολικῆς διακονίας, καί πάντα ταῦτα ἐν ταπεινώσει καί ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς προσφορά ἀγάπης στὸν Θεόν καί στὸν ἄνθρωπο· χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα κορυφαίων πατερικῶν Προσωπικοτήτων. Στὸ πρόσωπό του συνεχίζεται ἡ παράδοση τῶν ἀγίων Πατέρων καί οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, ἀξίων διαδόχων τῶν Ἀποστόλων καί ὁδηγῶν τοῦ λαοῦ στὸν ὀρθόδοξο δρόμο.

Τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολὴ του προέλεγε ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια ἐπαναλαμβάνων μέ ἔμφαση τὸν 15ο στίχο τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ: «*Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς Σου καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ Σέ ἐπιστρέψουσι*».

Τὴν προετύπωνε μέ τούς παιδικούς ἄμβωνες καί τὴν συρραφή φύλλων χάρτου ἐκεῖ, στήν γενέτειρά του, στήν Σηλυβρία. Ἡ ὁμορφὴ πόλη τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης μέ τὴν μακραίωνα Ἑλληνικὴ Ἱστορία καί τὴν ἔντονη ἑλληνορθόδοξο παράδοση, ἐλαμπρύνετο ἀπὸ τὴν θαυματουργὸ εἰκόνα τῆς Μεγαλόχαρης Παναγίας τῆς Σηλυβριανῆς, πού ἐφυλάσσετο στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, καί ἐσεμνύετο μέ τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος Ἀγαθονίκου καί τῆς Ὁσίας Ξένης· πρόσωπα, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέθη ἐξ αὐτῆς τῆς τρυφερᾶς ἡλικίας του. Ἀντίγραφο τῆς Παναγίας τῆς Σηλυβρίας ἱστορηθὲν ὑπὸ τῶν Δανιηλαίων εἶναι ἡ ἔνθρονος Παναγία, πού δεσπόζει στὸ κελλί του, στήν Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης. Προστάτιδές του εἶχε τίς ἐκεῖ τιμώμενες Ἁγίες: Παρασκευή, Κυριακή, Θεοδοσία ὡς ἐπίσης καί τὴν Ἁγία Εὐφημία, τὸ λείψανο τῆς ὁποίας, ὡς λέγεται, διεφυλάχθη στήν Σηλυβρία γιὰ ἓνα διάστημα, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων (1204). Ὄνόματα αὐτῶν ἔδωσε στίς μοναχές καί τὸ ὄνομα τῆς Ὁσίας Ξένης στήν πρώτη Ἡγουμένη τῆς Μονῆς. Πάντα ταῦτα καί δι' αὐτῶν ἡ θεία Χάρις, τὸ χρηστὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, οἱ ἀγαθές φυσικὲς καταβολές καί ὁ προσωπικὸς του ἀγώνας γιὰ ἀρετὴ καί παιδεῖα διεμόρφωσαν τὴν ὑποδομὴ τῆς ἀναπτυσσομένης Προσωπικότητός του.

Ἡ ἀνέχεια τῆς πτωχῆς, πολυμελοῦς οἰκογενείας του τὸν ἀνάγκασε, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν οἰκογενειακὴ του ἐστία εἰς ἡλικία δεκατεσσάρων ἐτῶν καί νὰ ἐργασθῇ στήν Κωνσταντινούπολη πλησίον συγγενοῦς του, ὁ ὁποῖος, κατὰ τούς βιογράφους του, δέν διεκρίνετο γιὰ τὰ ἀνθρωπιστικά του αἰσθήματα. Οἱ πρῶτες ἐκεῖνες δοκιμασίες καί οἱ νυκτερινές μελέτες τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς ἀρχαίας, προγονικῆς καί πατερικῆς σοφίας ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα «παιδευτήρια πρὸς φιλοσοφίαν», στὰ ὁποῖα ἐφοίτησε ὁ μοναχικὸς ἔφηβος. Ὁ ἔμφυτος δέ καί διακαὴς πόθος τῆς μεταδόσεως αὐτῶν τῶν πνευματικῶν θησαυρισμάτων τοῦ ὑπαγόρευσε τὴν ἀντιγραφή τους στὰ χάρτινα καπνοσακκίδια πρὸς ὠφέλεια τῶν ἀγοραστῶν «διότι πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐζήλωσα ἔργον καί πρὸς αὐτὸ μετὰ προθυμίας ἐπεδόθην», γράφει στὸν πρῶτο τόμο τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλο «**Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα**» διτόμου ἔργου του, τὸ ὁποῖο ἔχει ἀπαρτισθῇ ἀπὸ βιβλικά λόγια, πατερικά ρητὰ καί φιλοσοφικά ἀποφθέγματα, πού εἶχε ἀρχίσει, νὰ ἀποθησαυρίζῃ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Ἐν συνεχείᾳ προσελήφθη ὡς παιδονόμος στὸ Σχολεῖο τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, στὸ Φανάρι, καί ἐκεῖ συνέχισε τίς σπουδές του. Σταθμὸς στὰ κρίσιμα ἐφηβικά του χρόνια ὑπῆρξε ἀσφαλῶς ἡ διαμονὴ του στήν «**βασιλίδα τῶν πόλεων**», στὸ αἰώνιο σύμβολο τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πολιτισμοῦ καί κέντρο τοῦ Βυζαντιανοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς θὰ ἐκτιμήσῃ ἀργότερα ἀπὸ προσωπικὲς του μελέτες, εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ μέ τὴν πορφυρίδα τοῦ Χριστιανι-

σμοῦ, ἡ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καί ὁ κρίκος, πού συνδέει τήν ἀρχαία μετά τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ὁ ἐπόμενος σταθμός του ἦταν ἡ Χίος. Ἐκεῖ ὑπηρέτησε ὡς διδάσκαλος στό χωρίο Λιθί διδασκων πάντας διά τοῦ λόγου καί τοῦ παραδείγματός του. Ἐκεῖ ἔλαβε τήν μοναχική καί ιερατική κλήση. Ἐκάρη Μοναχός στήν ἱστορική βυζαντινή Νέα Μονή, πού ἰδρύθη ὑπό τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Μονομάχου στά μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος, μετά τριετῆ δοκιμασία, τήν 7η Νοεμβρίου (μνήμη τοῦ Ὁσίου Λαζάρου) 1876, μετονομασθεῖς Λάζαρος. Τήν 15η Ἰανουαρίου 1877 ἐχειροτονήθη Ἱεροδιάκονος ἀπό τόν Μητροπολίτη Γρηγόριο στόν Μητροπολιτικό Ναό τῶν Ἁγίων Μηνᾶ, Βίκτωρος καί Βικεντίου. Ποδηγέτης στήν ἀρχή τοῦ πνευματικοῦ πολιτεύματός του διετέλεσε ὁ Γέρον Παχώμιος (1840-1905), ἐνάρετος μοναχός τῆς Νέας Μονῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποσυρθῆ στό Μονύδριο τῶν Ἁγίων Πατέρων τοῦ Προβατείου ὄρους καί ἴδρυσε Σκήτη, πού ἀπέβη κέντρο πνευματικῆς ζωῆς τῆς Χίου κατά τήν τελευταία τριακονταετία τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀπό αὐτόν ἐμυήθη στήν ἀληθῆ κατά Χριστόν Φιλοσοφία, πού χαρακτηρίζει τήν μοναχική πολιτεία. Ὁ ἔρωσ τῆς σοφίας δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τόν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἡ ἀρχή καί τό τέλος της. «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐνδοξός ἐστι σοφία καί χορηγήσει αὐτήν τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτόν»¹, θά γράφη ἀργότερον.

Ἡ κατάσταση τῆς Νέας Μονῆς τήν ἐποχή ἐκείνη δέν μπορούσε νά τόν κρατήση. Ἀλλ' ὁ πνευματικός σύνδεσμός του μέ τόν Γέροντα Παχώμιο καί τήν προσφιλή του Σκήτη τῶν Ἁγίων Πατέρων δέν διερράγη ποτέ. Τοῦτο φαίνεται ἀπό τίς ἀνέκδοτες ἐπιστολές, πού παρέδωκε ἡ μακαριστή Ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας «Βοηθείας», Μοναχή Βρυαῖνη (†2005), μαζί μέ τήν ἐγκάρδια φιλοξενία καί περιποίησή της, στήν πονήσασα, ἡ ὁποία ἐπί δεκαετία (1986-1996) ἰχνηλατοῦσε στήν Χίο μέ τήν εὐλογία τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσῶν κυροῦ Διονυσίου (†2011), καί τήν ἠθική συμπαράσταση τοῦ Πρεσβυτέρου, Πρωτοσυγκέλλου καί τελειοφοίτου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Δημητρίου Γεομέλου καί ἄλλων κληρικῶν τῆς Μητροπόλεως.

Ἡ Χίος, νησί ποτισμένο μέ τό αἶμα τῶν ἁγίων Μαρτύρων Ἰσιδώρου, Μυρόπης καί Μαρκέλλης, τῶν Νεομαρτύρων Ἀνδρέου, Νικολάου, Δημητρίου, Δωροθέου, Γεωργίου, Θεοφίλου, Νικήτα, Ἀθανασίου, Μάρκου, Ὀνουφρίου τοῦ Νέου, Ἀγγελῆ, Σταματίου, Ἰωάννου καί Νικολάου, τῶν Ἐθνομαρτύρων τοῦ 1822, Μητροπολίτου Χίου Πλάτωνος, τοῦ Ἱεροδιακόνου Μακαρίου καί ἑκατοντάδων ἄλλων, κληρικῶν, μοναχῶν καί λαϊκῶν, ἐπωνύμων καί ἀνωνύμων, νησί «μυροβόλο» ἀπό τήν ἄσκησι, τήν φιλοκαλι-

1. Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί ἀγάπης Θεοῦ*, «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1904, φ. 11, σ. 82 ἐξ.

κή προσευχή και τά ηγιασμένα λείψανα τῶν Ὁσίων Νικήτα, Ἰωάννου και Ἰωσήφ, Ματρώνης, Μακαρίου (Νοταρά), Ἀθανασίου (Παρίου), Νικηφόρου, Παρθενίου, Παχωμίου και τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἀνθίμου τοῦ νεοφανοῦς (†1960) και ἄλλων ἀφανῶν «μαρτύρων τῆς συνειδήσεως», τό προπύργιο αὐτό τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τῆς Ὁρθοδοξίας μέ τήν μακραίωνα, μοναστική και ἡσυχαστική παράδοση ὅπωςδήποτε ἤσκησε βαθεῖα και καθοριστική ἐπίδραση στήν περαιτέρω πνευματική ἐξέλιξη και πορεία τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου. Δύο ἀπό τούς κυρίους φορεῖς τῆς «φιλοκαλικῆς κινήσεως»² –συνεχείας και ἀνανεώσεως τῆς πατερικῆς παραδόσεως και τοῦ ἡσυχασμοῦ τοῦ 14ου και 15ου αἰῶνος– ὁ πρωτεργάτης τῆς «Φιλοκαλίας», Ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου, Μακάριος Νοταράς (†1805) και ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (†1813) ἐζησαν τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τους, ἀπό τά τέλη τοῦ 18ου ἕως τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος, στήν Χίο. Στήν χορείαν αὐτή ἀνήκουν και ὁ Ὅσιος Νικηφόρος (†1820), Ἡγούμενος τῆς Νέας Μονῆς και τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγίου Γεωργίου στά Ρεστά, οἱ συνασκητές του Νεῖλος Καλόγνωμος και Ἰωσήφ ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων και ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ ἐν Πάρῳ (†1877), τόν ὁποῖο και ἐγνώρισε ὁ Ἅγιος κατά τίς ἐπισκέψεις του στό ἐκεῖ Μετόχι τῆς Νέας Μονῆς. Εἶχα τήν χαρά, νά ἐπισκεφθῶ τήν Πάρο στήν ἀρχή τοῦ ὁδοιπορικοῦ μου, τόν Αὐγουστο 1985, και στό τέλος αὐτοῦ, τόν Αὐγουστο 2002, και νά πληροφορηθῶ, ὅτι τό Μετόχι, πού ὑπῆρχε στά Θαφανά Πάρου μέ μόνο τό ἐκκλησάκι πρὸς τιμήν τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Χριστοῦ, ἀγόρασε τό 1935 ἀπό τήν κυρίαρχο Νέα Μονή ὁ Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος, τό διηύρυνε, τό ἀνακαίνισε και ἴδρυσε Ἱερό Γυναικεῖο Ἡσυχαστήριον ἀφιερωμένο στήν Παναγία τήν «Μυρτιδιώτισσα». Στό κελλάκι, πού διέμενε ὁ Ἅγιος κατά τίς ἐκεῖ ἐπισκέψεις του, ἀνήγειρε Ἱερό Ναό πρὸς τιμήν του κατά τήν χρονική περίοδο 1969-1970 και δίπλα του κατεσκεύασε δικό του κελλί και ἐντός αὐτοῦ ἐτοίμασε τόν τάφο του³.

Ἀφοῦ ἐπεράτωσε τίς σπουδές του στό Γυμνάσιο Χίου, μέ συστατικές ἐπιστολές τοῦ τιτουλαρίου Ἐπισκόπου Σιών Γρηγορίου (Φωτεινοῦ), πρώην Διευθυντοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης και τότε ἐπιτρόπου τοῦ ἀπουσιάζοντος ἀπό τό νησί Μητροπολίτου Χίου, και τοῦ Κωνσταντίνου Ἱ. Πρωΐου, καθηγητοῦ τοῦ Γυμνασίου Χίου, κατέφυγε στόν Πάπα και Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, Σωφρόνιον Δ' τόν Βυζάντιον (1870-1899), ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει και Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Μέ τήν

2. Μέ τόν ὄρο «φιλοκαλική κίνηση» ἢ «φιλοκαλική ἀναγέννηση» ὀρθῶς ἀντικατέστησε τόν πολύ στενό και παραπλανητικό ὄρο «κίνημα τῶν Κολλυβάδων» ὁ Μητροπολίτης Μαυροβουνίου, Ἀμφιλόχιος Ράντοβιτς στήν Μελέτη του «Ἡ Φιλοκαλική Ἀναγέννησι τοῦ XVIII και XIX αἰ. και οἱ πνευματικοὶ καρποὶ τῆς», Ἀθήναι 1894.

3. Βλ. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ὅσιος Φιλόθεος τῆς Πάρου· Ἐνας ἐνθεος Ἀσκητής - Ἱεραπόστολος, 1884-1980, Ἱερόν Ἡσυχαστήριον Παναγίας «Μυρτιδιωτίσσης» Θαφανῶν Πάρου, ἔκδ. «Ἀστήρ», Ἀθήνα 1999, σ. 299 ἐξ.

οικονομική ενίσχυση Αὐτοῦ καί κυρίως τῶν ἐκ Χίου εὐεργετῶν, ἀδελφῶν Χωρέμη, ἐφοίτησε στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί ἔλαβε ὑποτροφία ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Ἀ. Γ. Παπαδάκη στό δεύτερο ἔτος καί μέχρι τέλους τῶν σπουδῶν του. Ὡς φοιτητής ἐσπούδαζε ἐπιμελῶς τήν ἱερά ἐπιστήμη, ἐνῶ ἐμπράκτως διέβαινε τήν πατερική, νηπτική ὁδό, τήν ἄγουσα στήν μυστική Θεολογία.

Πρός τήν ἀκαδημαϊκή Θεολογία δέν ὑπῆρξε ἀρνητικός, ἀλλ' ἐκλεκτικός καί ἐνίοτε κριτικός, ὅπως καί πρός τίς ἄλλες ἐπιστήμες. Ἐχρησιμοποίησε ἀργότερον, ὡς βοηθήματα, πανεπιστημιακά συγγράμματα τῶν καθηγητῶν του, ὅπως τοῦ καθηγητοῦ καί μετὰ ταῦτα Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν καί Ἡλείας, Νικηφόρου Καλογερά καί τοῦ Ζήκου Ρώση, τούς ἔστειλε συγγράμματά του καί ἐδέχετο τίς κριτικές τους, ἀλλά δέν ἐδίστασε, νά διαφωνήσῃ μέ τίς θέσεις τοῦ σεβαστοῦ του καθηγητοῦ Νικολάου Δαμαλᾶ περί Ἱερᾶς Παραδόσεως, ὅταν τοῦτο ἐπέβαλε ἡ θεολογική του συνείδηση. Ἐτίμα τούς θεράποντας ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ἐπεσήμαινε καί τίς πλάνες τους. Ἐκαμε χρήση τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων τῆς ἐποχῆς του στήν ποιμαντική διακονία του, ἀφοῦ τά ἔθετε ὑπό τόν ἔλεγχο τῆς διακρίσεως καί τῆς ἀληθοῦς σοφίας, τῆς «ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν», πού φωταγωγεῖ καί ἐξετάζει τίς ἐπί μέρους ἐπιστήμες.

Ἀφοῦ ἔλαβε τό πτυχίο τοῦ προλύτου –ισοδύναμο τότε μέ τό διδακτορικό δίπλωμα ἄλλων Σχολῶν– τήν 13ῃ Νοεμβρίου 1885, μετέβη στήν Ἀλεξάνδρεια, στήν πόλη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου –ένα ἀπό τά σπουδαιότερα, πνευματικά κέντρα τοῦ κόσμου– πού δέν ἐχάραξε μόνο φωτεινή τομή στήν Ἑλληνική Ἱστορία μέ τήν ἐπίδοσή της στά γράμματα καί στίς τέχνες, ἀλλ' ἤδη πρό τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐσφυρηλάτησε μέ τήν μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὑπό τῶν Ἑβδομήκοντα τήν «κοινή» ἑλληνική γλῶσσα, τήν γλῶσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς ὄργανο διαδόσεως αὐτοῦ. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐκτιμᾶται ὑπό τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὡς ὄργανο τῆς θείας Προνοίας, ὁ ὁποῖος ὑπέταξε πνευματικῶς τά ἔθνη καί τά προπαρεσκεύασε διά τῆς μεταδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς σοφίας καί ἐπιστήμης πρός ἀποδοχή τοῦ Χριστιανισμοῦ⁴.

Ἐκεῖ, στόν Πατριαρχικό Ναό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, τήν 23ῃ Μαρτίου 1886, ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος εἰς ἡλικία σαράντα ἐτῶν ἀπό τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιο Δ', ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου «ἐμεγαλύνθη ἐξωτερικῶς τό Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας διά τῆς ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου ἰδρύσεως ἑλληνικῶν κοινοτήτων καί ναῶν, φιλανθρωπικῶν καί ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων»⁵.

4. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περί τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων*, ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 82.

5. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934)*, Ἀθῆναι 1985².

Στήν Ἀλεξάνδρεια ἐκείνη τήν ἐποχή, ὁ Ἑλληνισμός ἄρχισε ν' ἀνθίζει καί πάλι, μετὰ τόν μαρασμό, πού ὑπέστη κατά τήν ἀραβική κατοχή (642-1517) καί τήν ἀκόλουθο τουρκική, μέ τήν ἴδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος (1843) ἐπί τοῦ Τουρκαλβανοῦ δυνάστου τῆς Αἰγύπτου, Μωχάμετ Ἄλυ, ἡ ὁποία προσέφερε πλῆθος κοινωφελῶν ἰδρυμάτων καί πλειάδα ἐθνικῶν εὐεργετῶν. Παρά τόν διωγμό καί τήν καταστροφή, πού ὑπέστη, κατά τήν αἱματηρά ἐπανάσταση τοῦ Ἄχμετ Ὁραμπι (ἢ Ἀραμπῆ), ἠγγέτου τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος, (11 Ἰουνίου 1882), δέν ἐκάμφθη καί κατά τήν ἀγγλική κατοχή, πού ἀκολούθησε, μετὰ τήν ἀπόσβεση τῶν χρεῶν της, μέ τίς γενναῖες εἰσφορές τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου καί τοῦ Προέδρου της Γεωργίου Ἀβέρωφ καί τῶν συνεργατῶν του, ἀνασυγκροτήθηκε. Ἀπό τῆς ἰδρύσεώς της καί ἕως τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος ἀνήγειρε: 1) Τόν καθεδρικό της Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (1847-1856) εἰς οἰκόπεδο, πού ἐδώρησε ὁ πρῶτος πρόεδρος τῆς Κοινότητος, πρόξενος καί ἐθνικός εὐεργέτης, Μιχαήλ Τοσίτσας. 2) Τόν Ἱερό Ναό Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καί ἑλληνικό Κοιμητήριο καί 3) τόν Ἱερό Ναό τοῦ Προφήτου Ἡλίου στό ἑλληνικό προάστειο Ραμλί, πού συνεχωνεύθη μέ τήν Κοινότητα Ἀλεξανδρείας ἐπί Γεωργίου Ἀβέρωφ (1885-1900). Τό πρῶτο κοινωφελές ἴδρυμα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο τό Ἑλληνικό Νοσοκομεῖο. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1882 ἐνεκαινιάσθη νέο, στή θέση τοῦ παλαιοῦ, ἀπό τόν Πατριάρχη Σωφρόνιο, ὁ ὁποῖος ἐκοπίασε πολύ γιά τήν ἴδρυσή του.

Μεγάλη εἶναι ἡ προσφορά τῆς Ἀλεξανδρινῆς Κοινότητος στήν παιδεία. Κατά τήν ἐν λόγω περίοδο ἰδρύθησαν οἱ ἐξῆς Σχολές: Δημοτικές Σχολές ἀρρένων: 1) Τοσιτσαία, ἑξατάξια. 2) Ζερβουδάκειος, ἑξατάξια. 3) Φαμηλιάδειος, ἑξατάξια. Ἡ μικτή Σχολή Ραμλίου, τετρατάξια. Οἱ Δημοτικές Σχολές θηλέων: 1) Ἀβερῶφειος, ἑξατάξια. 2) Ζερβουδάκειος, ἑξατάξια. 3) Φαμηλιάδειος, ἑξατάξια. Σχολές ἀρρένων μέσης ἐκπαιδεύσεως: 1) Ἀβερῶφειο γυμνάσιο, πεντατάξιο. 2) Σαλβάγειος ἐμπορική, τετρατάξια, Σχολές θηλέων μέσης ἐκπαιδεύσεως: 1) Ἀβερῶφειος ἀστική, τριτάξια. 2) Ἀβερῶφειος ἐμπορική, διτάξια.

Οἱ Ἱεροί Ναοί, πού ἀνήκαν στήν πατριαρχική ἐπιτροπεία Ἀλεξανδρείας μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, ἦταν οἱ ἐξῆς: 1) Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. 2) Κοιμήσεως Θεοτόκου στό ἑλληνικό Κοιμητήριο. 3) Ἀγίας Αἰκατερίνης Μπενακειῦ Ὁρφανοτροφείου στό Σάτμπυ. 4) Ἀγίας Παρασκευῆς στό Ἑλληνικό Νοσοκομεῖο. 5) Ἀγίου Νικολάου στήν Ἰμβραημία. 6) Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν στήν Ἰμβραημία. 7) Ἀγίου Στεφάνου στό Ραμλί. 8) Προφήτου Ἡλίου στό Ραμλί. 9) Ἀγίων Κύρου καί Ἰωάννου στό Ἄμπουκίρ. 10) Κοιμήσεως Θεοτόκου καί Ἰωσήφ τοῦ Μνήστορος τῆς Συριακῆς Κοινότητος⁶.

6. Ἀρχιμανδρίτου Κλεόπα Στρογγύλη, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας · Ἱστορική Μελέτη βασισιμένη σέ αὐθεντικές ἀρχεακές πηγές, Νέα Ὑόρκη 2001, σ. 31.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἐχειροθετήθη Μέγας Ἀρχιμανδρίτης καί Πνευματικός τήν 6ῃ Αὐγούστου 1886 στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Νικολάου Καΐρου, ὅπου ἦταν ἡ ἔδρα τῆς Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, στήν ὁποία καί ἐτοποθετήθη ὑπό τόν Μητροπολίτη Λιβύης Ἰγνάτιο. Ὁ ἴδιος διέμενε εἰς ἓνα «μικρό σπιτάκι», πού εἶχε καταρρεύσει, ἀλλ' ὁ Μακαριστός Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, κυρός Πέτρος Ζ' (†2004) τό ἀνεστήλωσε.

Στό Κάϊρο ὑπῆρχε Ἑλληνορθόδοξος Κοινότης, πού εἶχε ἰδρυθῆ ὑπό τοῦ Πατριάρχου Ἱεροθέου Β' (1856) μέ σκοπό τήν συντήρηση τῶν Σχολείων καί τοῦ Νοσοκομείου, πρόδρομος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς ἰδρυθείσης τό 1904. Διέθετε Δημοτικό Σχολεῖο ἀρρένων, τήν Ἀμπέτειο Σχολή μέ φροντίδα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ καί τό Ἀχιλλοπούλειο Παρθεναγωγεῖο.

Στήν Πατριαρχική Ἐπιτροπεία Καΐρου ἀνήκαν τότε οἱ ἐξῆς Ἱεροί Ναοί: 1) Ναῖδριο τοῦ Ἁγίου Μάρκου στό Χάρτ-ελ-Ρούμ, ἔδρα τοῦ Πατριαρχείου ὡς τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος. 2) Ἁγίου Νικολάου στό παλαιό Κάϊρο, ἔδρα τοῦ Πατριαρχείου ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος. 3) Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἱερά Μονή παλαιοῦ Καΐρου. 4) Ναῖδριο Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Κοιμητήριο τῶν Ὁρθοδόξων. 5) Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου. 6) Ναῖσκος Ἁγίου Παντελεήμονος τοῦ Ἑλληνικοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου. 7) Ἁγίου Σπυρίδωνος στό Χελουάν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου. 8) Ἁγίου Δημητρίου στό Ζεῖτούν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου. 9) «Ἡ εἰς Αἴγυπτον καταφυγή» τῆς παροικίας τῶν Ἑλλήνων Ἡλιουπόλεως. 10) Παναγίας Ἡλιουπόλεως. 11) Ἁγίου Νικολάου Ἡλιουπόλεως. 12) Ἁγίων Ἀναργύρων Σούμπρας. 13) Ἀρχαγγέλων Φαγκάλας ἀραβοφώνων. 14) Ἁγίου Σπυρίδωνος Καντάρας. 15) Μεταμορφώσεως Σωτήρος στό Πόρτ-Σαῖτ. 16) Κοινοτικό Παρεκκλήσιο Ἁγίου Ἀντωνίου στό Πόρτ-Τεουφίκ τοῦ Σουέζ⁷.

Ἀπό αὐτήν τήν θέση στό Κάϊρο ἀνέπτυξε πολύπλευρο, ποιμαντικό ἔργο, πού εἶχε ἐπεκταθῆ καί εἰς ἄλλες Ἑλληνικές Κοινότητες, εἰς ὅλο τό ὀρθόδοξο ποίμνιο καί εἰς αὐτούς τούς ἰθαγενεῖς. Τήν διακονία του συνέχισε καί μετά τήν ἐκλογή καί χειροτονία του εἰς Μητροπολίτη Πενταπόλεως, πού ἐτελέσθη ἀπό τόν Πατριάρχη Σωφρόνιο Δ', τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου Πορφύριο καί τόν Ἀρχιεπίσκοπο πρ. Κερκύρας Ἀντώνιο (Χαριάτη) στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Νικολάου Καΐρου, τήν 15ῃ Ἰανουαρίου 1889.

Ἀπό τήν 15ῃ Ἰανουαρίου 1989 καί ἐξῆς, μέ πρόταση τῆς πονησάσης, ἐτιμήθησαν τά 100 χρόνια (1889-1989) τῆς Ἀρχιερατικῆς διακονίας του μέ τίς ἐξῆς ἐκδηλώσεις:

α) Τήν 25ῃ Ἰανουαρίου 1989, στό Ἱερό Προσκύνημα Ἁγίου Νεκταρίου Καμαρίζης Λαυρίου, μέ ὀμιλία τοῦ τότε Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς, κυρίου Ἀγαθονίκου περί τοῦ Ἁγίου τοῦ

7. Αὐτόθι.

αϊώνός μας και μέ χαιρετισμό τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου, π. Νεκταρίου Βιτάλη.

- β) Τήν 16η Φεβρουαρίου 1989, στό Παρεκκλήσιο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μέ θεία Λειτουργία καί ὁμιλία περί τοῦ Ἁγίου ὑπό τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου καί καθηγητοῦ, π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ.
- γ) Τήν 19η Μαρτίου 1989, Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας, στήν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή μέ τήν συμμετοχή τῆς «Πανελληνίου Ἐνώσεως Θεολόγων». Ἐτελέσθη στόν Ναό τῆς Σχολῆς ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τήν ὁποίαν ἀντέγραψε ἀπό χειρόγραφο κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καί ἐσχολίασε ὁ Ἅγιος, τόν Ἰούνιο 1890, καί ἐξεφώνησεν ἐπίκαιρον ὁμιλία περί Ὁρθοδοξίας ὁ Θεολόγος καί σχολικός Σύμβουλος, μακαριστός Ἰωάννης Ἐγγλέζος (†2005). Στήν τιμητική ἐκδήλωση, πού ἀκολούθησε, ὡμίλησαν: 1) Ὁ τότε Διευθυντής τῆς Σχολῆς, μακαριστός Ἀρχιμανδρίτης, Νεκτάριος Κοτζιάς (†2008) μέ θέμα: «Ἡ ἑκατονταετηρίδα τῆς Ἀρχιερατικῆς διακονίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν Ἐκκλησία, τήν Παιδεία, τήν Θεολογία καί τά Γράμματα». 2) Ὁ Ἀρχιμανδρίτης καί καθηγητής τῆς Σχολῆς, Σαράντης Σαράντος μέ θέμα: «Ἡ πλούσια προσφορά τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν Ἐκκλησία καί στήν Πολιτεία»⁸.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὑπηρέτησε ἐπί τέσσαρα ἔτη περίπου τήν Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τήν αἵματοβαμμένη ἀπό ἑκατόμβες μαρτύρων, μέ προεξάρχοντας τούς προστάτες τῆς Μεγαλομάρτυρες, Ἁγίους Μηναί καί Αἰκατερίνη, τήν σεμνουμένη γιά τήν Κατηχητική Σχολή τῆς μέ τούς κορυφαίους Διδασκάλους, Πάνταινο, Κλήμεντα καί Ὁριγένη, τήν λαμπρουμένη ἀπό τίς σεπτές πατριαρχικές κορυφές, Ἀθανάσιο τόν Μέγα καί Ἰωάννη τόν Ἐλεήμονα – ὀρόσημα τῆς Ὁρθοδοξίας – καί δοξαζομένη ἀπό τήν σεπτή χορεία τῶν Ὁσίων ἀναχωρητῶν τῆς ἐρήμου Νιτρίας καί Σκήτης μέ κορυφαίον τόν «Πατριάρχη τοῦ Μοναχισμοῦ», Ἀντώνιο τόν Μέγα. Μέ τήν διακονία του ἔγραψε ἄλλη μία λαμπρά σελίδα στήν Ἱστορία τῆς Μελανῆ σελίδα τῆς ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ὁ διωγμός του, πού ἐγράφη ὑπό τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἐφ’ ὅσον ὁ πνευματικός ἀγώνας δέν ἐπικεντρώνεται στήν καταπολέμηση αὐτῶν καί τῆς «λερναίας ὕδρας» τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ὡς θά διδάξῃ ἀργότερον. Τά αἴτια εἶναι πλέον ἐξακριβωμένα καί γνωστά ἀπό παλαιότερες καί νεώτερες ἔρευνες. Χάριν μόνον τῆς Ἱστορίας θά ἀναφέρω ἐπιγραμματικά τά συμπεράσματα προσφάτου ἐρεύνης: «Συνασπισμένοι, λοιπόν, οἱ ἑτερόκλητοι παντοειδεῖς ἐχθροί, προκειμένου νά ἐπιτύχουν ὁ καθένας τά σχέδιά του, ἀφοῦ ἤδη εἶχαν προετοιμάσει τό ἔδαφος μέ τίς κατά καιρούς εἰσηγήσεις τους, τελικά

8. Οἱ ὁμιλίες ἐδημοσιεύθησαν στό περ. «Κοινωνία», Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1989, τεῦχος 2, σ. 169-182.

διέβαλαν τόν Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκτάριο πρός τόν Πατριάρχη, πώς δήθεν ξεσηκώνει τόν λαό καί ἐπιδιώκει νά τόν ἐκδιώξει ἀπό τόν θρόνο καί ν' ἀνέβει αὐτός»⁹. Περί δέ τοῦ Πατριάρχου, τοῦ προστάτου καί εὐεργέτου του, ἡ πλέον μετριοπαθής καί ἀντικειμενική γνώμη εἶναι, νομίζω, τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Αἴγυπτο, Ἰω. Γρουπάρη, πού ἐξέφρασε εἰς ἐμπιστευτική ἀναφορά του πρός τόν Ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν: «δυστυχῶς ὁ Πατριάρχης, ὄν τόσαι ἄλλαι περιέβαλλον ἀρεταί καί ἰδία αἰσθημα ἐθνικόν ἀκραϊφνές, δυσαρέστως διετίθετο πρός πᾶν τό ἀφορῶν τά τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ, οὐχί βεβαίως ἐξ ἐλλείψεως μερίμνης περί τά τοῦ θρόνου, ἀλλ' αἰσθήματός τινος οἰονεῖ ἐγωῖστικοῦ, δέν ἤξεύρω πῶς ἀκριβῶς νά τό χαρακτηρίσω, αἰσθήματος, ἐξ οὗ ὤκνει πρός πᾶσαν ἐνέργειαν ἀφορῶσαν εἰς τά μετ' αὐτόν»¹⁰.

Τόν Αὐγουστο, κατά τίς ὑπάρχουσες πληροφορίες, ἡ τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1890, κατά τό «Μητρῶον Ἱεροῦ Κλήρου τοῦ Ἀγιωτάτου καί Ἀποστολικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας ἐπί τῆς εὐκλεοῦς Πατριαρχείας Σωφρονίου Δ'»¹¹, ἀνεχώρησε ὀριστικά ἀπό τήν Αἴγυπτο καί ἔφθασε στήν Ἀθήνα, στήν πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος.

Τό νεοσύστατο Ἑλληνικό Κράτος, πού ἰδρύθη μέ τήν ἐγγύηση καί ὑπό τήν ἐποπτεία τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων» μέ δυτικότροπη δομή καί διήκουσα ἰδεολογία τίς ἀρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀπέβη πεδίο ἀνταγωνισμῶν καί συγκρούσεων τῶν ξένων συμφερόντων. Ἡ διακυβέρνηση τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου δέν ἔφερε τά ἀναμενόμενα ἀπό τίς ξένες Δυνάμεις ἀποτελέσματα. Ὁ πρῶτος Ἑλληνας Κυβερνήτης προσπάθησε, νά συνδυάσῃ τά σύγχρονα μέσα ὀργανώσεως τοῦ Κράτους μέ τήν ἑλληνορθόδοξη παράδοση. Μετά τήν δολοφονία του (†27 Σεπτεμβρίου 1831), ἀκολούθησε ἡ καταλυτική περίοδος τῆς Βαυαροκρατίας.

Οἱ Βαυαροί ἀνέλαβαν τήν διακυβέρνηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους μέ συγκεκριμένη ἀποστολή: α) Τόν ἐξευρωπαϊσμό τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί μέσω αὐτοῦ τῆς Ἀνατολῆς καί β) τόν ἐκπροτεσταντισμό τῆς παιδείας καί τῆς Ἐκκλησίας. Πρός τόν σκοπό τοῦτο συνεργάσθησαν μέ τοὺς προτεστάντες ἱεραποστόλους –«μισσιοναρίους»– καί τοὺς Ἑλληνας διαφωτιστές, λογίους καί κληρικούς. Προκειμένου δέ νά ὑπηρετήσῃ καί ἡ Ἐκκλησία τήν κρατική σκοπιμότητα καί ἰδεολογία ἔλαβαν τά ἐξῆς ριζοσπαστικά μέτρα: 1) Ἀποκοπή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μέ τήν αὐτοανακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου καί τήν κρατικοποίηση αὐτῆς. 2) Προτεσταντική παιδεία τῶν κληρικῶν καί θεολόγων. 3) Διάλυση τῶν Μοναστηρίων. «Ἡ Ἐκκλησία (ὡς Κλῆρος καί Κα-

9. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως· Ἡ πρώτη ἄγια Μορφή τῶν καιρῶν μας· Ἱστορική Βιογραφία βασισμένη σέ αὐθεντικές πηγές, Ἀθήνα 1998, σ. 88.

10. Αὐτόθι, σ. 89.

11. Βλ. Ἀρχιμανδρίτου Κλεόπα Στρογγύλη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 35.

θίδρυμα) ἔπρεπε νά ὀργανωθεῖ κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά καταστεῖ εὐχρηστο μέγεθος γιά τή λειτουργία τῆς Πολιτείας, ἀλλά ποτέ ἰσότιμο καί συνεπῶς ἐπικίνδυνο»¹².

Ὁ Ἑλληνικός Διαφωτισμός, χωρίς ν' ἀπορρίπτει τίς χριστιανικές πηγές, διότι δέν εἶχε τό προηγούμενο τῶν παπικῶν παρεκκλίσεων, ὡς ὁ Εὐρωπαϊκός, δέν ἔπαυσε νά ἐπηρεάζει τήν ἑλληνική σκέψη καί ζωή μέ τίς βασικές τάσεις του: Ἀρχαιολατρεία σέ συνδυασμό μέ τόν ἀντιβυζαντινισμό καί τήν ἀντιπαραδοσιακότητα, ἐκκοσμιευμένο καί ὑλιστικό φρόνημα, «ἠθική τοῦ παρόντος», χρησιμοθηρία καί ἐπίγειον εὐδαιμονισμό¹³.

Στήν συνειδητοποίηση τῆς ἐθνικῆς καί πνευματικῆς ἐνότητας καί συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ μεγίστη ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ ἐθνικοῦ μας Ἱστορικοῦ, Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, στά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος (1853), μέ τήν ἐπιτομή τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Μέ τήν ἔκδοση τῆς μεγάλης καί μνημειώδους «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» (1860-1876) ἐδραίωσε τό «τρίσημον σχῆμα» τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας (Ἀρχαία-Μεσαιωνική-Νεωτέρα), ὅπως τό εἶχε συλλάβει καί ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος (1852), καί ἀπέδειξε, ὅτι ἡ Βυζαντινή Ἱστορία εἶναι «μέρος ἀναπόσπαστον τῆς Ἑλληνικῆς», ὡς ἔγραφε καί ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος (1851). Τοῦτο ἀπέδειξε ἀργότερον (1902) καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος μέ τήν ἱστορική Μελέτη του «Περί Μεσαίωνος καί Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ», διότι καί στήν ἐποχή του, ἂν καί εἶχε ἀτονήσει, δέν εἶχε ἐξαλειφθῆ ἡ δυσπιστία τῶν λογίων καί τῶν ἱστορικῶν πρὸς τό Βυζάντιο.

Στά χρόνια, πού διακονοῦσε ὁ Ἅγιος στήν Ἑλλάδα (1890-1920), ἡ μεγάλη Ἰδέα ἦταν κυρίαρχη εἰς ὅλα τά στρώματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καί ἡ ἐθνική συνειδηση εἰς ἔξαρση. Ἦταν ἡ περίοδος τῶν ἐθνικῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων καί θριάμβων, μέ ἐξαίρεση τήν ἤττα τοῦ 1897.

Ἐξ ἐπόψεως κοινωνικοπολιτικῆς, οἱ ἀνορθωτικές προσπάθειες τῶν κυβερνήσεων Χ. Τρικούπη (1882-1885, 1887-1890, 1892-1895) στούς τομεῖς τῆς οἰκονομίας, τῶν δημοσίων ἔργων, τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καί τῆς χωροφυλακῆς πρὸς πάταξη τῆς ἐγκληματικότητος εἶχαν ἐξασφαλίσει τίς προϋποθέσεις γιά ἡρεμία καί ἀνάπτυξη. Μετά τήν ἐκλογική ἤττα καί τήν ἀποχώρηση τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ (1895), ἀκολούθησαν ἡ ἀτυχῆς ἔκβαση τοῦ πολέμου τοῦ 1897, ὁ διεθνῆς οἰκονομικός ἔλεγχος, βαρυτάτη φορολογία, οἰκονομική ἐξαθλίωση τῶν μεσαίων καί κατωτέρων τάξεων, ληστείες, κυβερνητική ἀσάθεια καί δημαγωγία· δεινά πού ἐδημιούργησαν ἔξαψη τῶν πνευμάτων, ὠδήγησαν εἰς ἀδιέξοδο, στή στρατιωτική ἐπανάσταση στό Γουδί (14.8.1909) καί στήν πρόσκληση ὑπὸ τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου» τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

12. Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, *Τό Ἑλλαδικό αὐτοκέφαλο. Προϋποθέσεις καί συνέπειες, Παράδοση καί ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1994³, σ. 247.

13. Τοῦ Ἰδίου, *Ἰδεολογικοί προσανατολισμοί καί δομικές διαφοροποιήσεις στήν Νεοελληνική κοινωνία*, αὐτόθι, σ. 212.

Γιὰ τὴν κακοδαιμονία αὐτὴ καὶ τὴν συναφῆ ἠθικοθρησκευτικὴ ὕφεση τοῦ λαοῦ δὲν ἦσαν ἀσφαλῶς ἀνεύθυνες οἱ ξένες δυνάμεις καὶ τὰ ξενόφερτα, ἰδεολογικά καὶ φιλοσοφικά ρεύματα τοῦ δυϊσμοῦ, τοῦ πανθεισμοῦ, τοῦ ὕλισμοῦ, τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τοῦ μηδενισμοῦ, τὰ ὅποια ἀναιρεῖ ὁ Ἅγιος μὲ τὰ συγγράμματά του, τὴν ζῶσα θεολογικὴ μαρτυρία του καὶ τὰ θαύματά του, πού εἶναι καὶ αὐτὰ μία μορφή τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον, ὡς γράφει στὴν περισπούδαστο Μελέτη του ὑπὸ τὸν τίτλο «Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ».

Ὁ 19ος αἰώνας λήγει μὲ αὐτοκτονίες λογίων, ἡ πυκνότης τῶν ὁποίων, ἀπὸ τὸ 1889 ἕως τὸ 1896, δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητος. Δὲν εἶναι τυχαῖον, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο συντάξε τὴν «Γραφὴ περὶ αὐτοχειρίας»¹⁴, στὴ Λαμία τὴν 20ῆ Νοεμβρίου 1893, καὶ διασκευασμένη ἐδημοσίευσε τὸ 1895 στὸν «Ἱερό Σύνδεσμο» ὑπὸ τὸν τίτλο: «Περὶ τῶν αἰτίων τῆς αὐτοκτονίας καὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας»¹⁵.

Ἡ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ διοργανωθεῖσα βάσει τοῦ καταστατικοῦ βασιλικοῦ διατάγματος τοῦ 1833, τοῦ στηριζομένου ἐπὶ βαυαρικοῦ νόμου, δὲν εἶχε ἀποτινάξει ἀκόμη τὰ δεσμὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Οἱ διατάξεις τοῦ ἀνωτέρω νόμου, οἱ καταλυτικὲς πάσης ἐλευθερίας, «ἴσχυσαν καθ' ἅπασαν τὴν ἐφεξῆς περίοδον ἀποτελέσασαι παράδοσιν διὰ τοὺς νεωτέρους πολιτικούς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος»¹⁶.

Ὁ πρῶτος, πού διοργάνωσε τὴν διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀντιβασιλεὺς Γεώργιος Μάουερ ἔδωσε τοιαύτη κατεύθυνση στὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα, ὥστε ἐπὶ μία ἑκατονταετία δὲν κατέστη δυνατόν, νὰ βελτιωθῆ ἡ κατάστασις τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου ἐκ τῆς ἐπόψεως τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς οικονομικῆς συντηρήσεώς του. Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἰδρύθη τὸ 1844 ὑπὸ τῶν εὐεργετῶν τοῦ Ἔθνους, ἀδελφῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάρη μὲ σκοπὸ –διατυπωμένον στό 72 ἄρθρον τῆς διαθήκης τοῦ Γεωργίου Ριζάρη– νὰ χορηγῆ εἰς Ἕλληνας «ἔχοντας τὰς ἀπαιτουμένας προπαιδευτικὰς γνώσεις τὰ αὐτὰ διδασκτικὰ μέσα, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐνδυθῶν τὸ τῆς ἱερωσύνης σχῆμα μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς πενταετοῦς ἐν αὐτῇ σπουδῆς». Οἱ ἀπόφοιτοι ὅμως αὐτῆς ἐτρέποντο εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, ἐπειδὴ μέχρι τῆς χειροτονίας τους δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς θέσεις ἀναλόγους πρὸς τὰ προσόντα τους. Οἱ Ἱερατικὲς Σχολές, πού ἴδρυσεν τὸ Κράτος στὴ Σύρον (1856) καὶ στὴν Χαλκίδα (1857), ταχέως διελύθησαν. Μὲ βασιλικὸ διάταγμα

14. Τὴν συνεξέδωκε μὲ Λόγον τοῦ πρὸς τοὺς ἐφήβους καὶ μὲ Ὀμιλίαν περὶ Γυμναστικῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, στὴν Ἀθήναις τὸ 1894. Βλ. σύγχρονη ἔκδοσις Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναις 1989².

15. Βλ. «Ἱερός Σύνδεσμος», 7.9.1895, φ. 42, σ. 2-3 / 14.9.1895, φ. 43, σ. 3-4.

16. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἐπετειῷ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, 50-1951*, ἐπιμελεῖα Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ἐν Ἀθήναις 1954², σ. 142.

μα τοῦ 1856 ἐπετρέπετο ἡ χειροτονία ἀποφοίτων κατωτέρων Σχολῶν¹⁷. Οἱ δὲ Μητροπολίτες καὶ οἱ Ἐπίσκοποι δὲν ἀπαιτεῖτο, νὰ ἔχουν πτυχίον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης διοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡ διοίκηση τῶν ἐνοριακῶν Ναῶν ὑπήγετο στοὺς δήμους καὶ στίς κοινότητες. Ὁ δήμαρχος ἀπέβη ὁ ἀπόλυτος ἄρχων τοῦ Ναοῦ ἐπεμβαίνων πολλάκις καὶ στοὺς διορισμούς τῶν ἐφημεριῶν, ἡ δὲ Ἐκκλησία εἶχε ἀποξενωθῆ τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1909, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε τὸν πρῶτον ἐνοριακὸν νόμον, βάσει τοῦ ὁποίου ἀνετέθη στοὺς ἐνορίτες ἡ ἐκλογή τεσσάρων λαϊκῶν ἐπιτρόπων καὶ στοὺς Ἀρχιερεῖς ὁ διορισμὸς ἑνὸς ἐφημερίου, ὡς μέλους τῆς ἐπιτροπείας, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν. Ριζικὴ μεταβολὴ ἐπέφερε τὸ περί ἐνοριῶν καὶ ἐνοριακοῦ κλήρου νομοθετικὸν διάταγμα τῆς 17 Δεκεμβρίου 1923, τὸ ὁποῖον ἀπήλλαξε μὲν τὴν διοίκηση τῶν Ναῶν ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως τῶν δημάρχων καὶ τῶν νομαρχῶν, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἔθεσε ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Καὶ μόνον τὸ 1931-1932 ἡ διοίκηση τῶν ἐνοριῶν ἀνετέθη εἰς μητροπολιτικὸν συμβούλιον προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ οἰκείου Ἱεράρχου¹⁸.

Ἄλλ' ὁ ἀποσκοπούμενος ἐκπροτεσταντισμὸς καὶ ἡ ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, νὰ συντελεσθοῦν, ἐάν ἤκμαζαν τὰ φυσικὰ σχολεῖα τῆς Ρωμηοσύνης στὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς δουλείας, τὰ Μοναστήρια. Ὡς ἐκ τούτου ἡ δυτικὴ προπαγάνδα ἐστράφη συστηματικῶς ἐναντίον τοῦ Μοναχισμοῦ, τῶν Μονῶν καὶ τῶν Μοναχῶν, τοὺς ὁποίους ἐξεδίωξε μὲ πάθος. Ἡ ἀντιβασιλεία ἀφαιρέσασα τὰ Μοναστήρια ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας τὰ ὑπήγαγε στὸ κράτος καὶ διὰ μὲν τοῦ διατάγματος τῆς 25ης Φεβρουαρίου 1833 διέλυσε 412 ἀνδρικὰ Μοναστήρια καὶ ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν τους, διὰ τοῦ διατάγματος δὲ τῆς 25ης Φεβρουαρίου 1834 διέλυσε πάντα τὰ γυναικεῖα, ἐκτὸς τριῶν (3): Τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Λουκοῦς Κυνουρίας, τῆς Καισαριανῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Θήρας. Ἀργότερον προσετέθη, ὡς τέταρτον προσωρινῶς, καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Κυρίας τῶν ἀγγέλων Κεχροβουνίου Τήνου, στὸ ὁποῖον ἐμόνασε ἡ Ὁσία Πελαγία, κατόπιν ἀντιδράσεως τῶν Τηνίων. Καὶ ταῦτα θὰ διετηροῦντο, ἂν εἶχαν μοναχὲς τριάντα (30) τουλάχιστον τὸν ἀριθμὸν, ἡλικίας ἄνω τῶν σαράντα (40) ἐτῶν. Ὡς ἐπικάλυμμα εἶχαν τὴν γνώμην τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἕως τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνος διωρίζοντο ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση μὲ κριτήρια πολιτικοκρατικά. Ὁ Ἀδ. Κοραῆς καὶ οἱ ὁμόφρονές του –μὲ κορυφαίους τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην καὶ Θεόφιλον Καΐρη– δὲν εἶχαν κατανοήσει, «ὅτι τὸ ὀρθόδοξον μοναστήρι, πέρα ἀπὸ τίς ὁποιοσδήποτε ἀτέλειαι τῶν προσώπων, ὑπῆρξε ὁ χῶρος διαπλάσεως

17. Αὐτόθι, σ. 151 ἐξ.

18. Αὐτόθι, σ. 153 ἐξ.

τῆς ἑλληνορθόδοξης συνειδήσεως, τῆς διατηρήσεως τῶν ἑλληνορθόδοξων κοινωνικῶν θεμελίων, τοῦ ἀγιασμοῦ καί τῆς θεώσεως, τῆς ἀναδείξεως τῶν Νεομαρτύρων – τῶν ἀκραιφνεστέρων ἀντιστασιακῶν τῆς Τουρκοκρατίας – ἀλλά καί ὁ τόπος ὅπου ἀπεκρούσθη δυναμικά ὁ ἐξισλαμισμός καί ἀφελληνισμός συνάμα, κατά τόν ἀποτελεσματικότερο τρόπο»¹⁹.

Τό 1852, δύο ἔτη μετά τήν ἀναγνώριση καί ἀνακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου ὑπό τοῦ Πατριαρχείου (1850), διά τῶν νόμων Σ΄ καί ΣΑ΄, τά ἐσωτερικά ζητήματα τάξεως καί πειθαρχίας τῶν Μονῶν ὑπήγαγον στήν ἀρμοδιότητα τῶν Ἐπισκόπων, τά δέ ἐξωτερικά, τῆς ιδρύσεως ἢ διαλύσεως τῶν Μονῶν, στήν ἀρμοδιότητα τῆς πολιτείας· καθεστώς, πού ἰσχύει μέχρι σήμερον.

Τό 1858 μέ γνωμοδότηση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐξεδόθη Β. Διάταγμα Περί κανονισμοῦ τῶν Μονῶν, πού ἀποτελοῦσε κωδικοποίηση τῶν ἀπό 1829 ἕως 1857 ἐγκατεσπαρμένων διατάξεων καί ἐρρύθμιζε θέματα διοικήσεως, περιουσίας τῶν Μονῶν καί ζωῆς τῶν Μοναχῶν – σημαντικό βῆμα γιά τήν προαγωγή τοῦ μοναχικοῦ βίου καί ἀφετηρία γιά τήν πνευματική ἐξυγίανσή του. Δυστυχῶς ὅμως τό πνευματικό μέρος αὐτοῦ ἔμεινε ἀναξιοποίητο, παρά τίς συστάσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου δι’ ἐγκυκλίων, καί τά πράγματα δέν ἄλλαξαν οὐσιωδῶς καί μέ αὐτόν καί μεταγενεστέρους κανονισμούς. Περί αὐτῶν γράφει συμπερασματικῶς ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρός Χριστόδουλος: «Δέν μποροῦμε παρά νά ἀναγνωρίσουμε τήν καλή τουλάχιστον διάθεσι σ’ ἐκείνους πού συνέταξαν τούς κανονισμούς. Ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ ἀναγέννησις τοῦ μοναχισμοῦ μας δέν πρέπει νά ἀναμένεται πῶς θά γίνη μέ νομικά κείμενα. Χρειάζεται ἄλλου εἴδους πνοή καί κυρίως χρειάζονται ἔμπειροι πνευματικοί πατέρες, πού σάν μέλισσες θά συγκεντρώσουν κοντά τους κι ἄλλους, γιά νά ἀφιερωθοῦν ὅλοι μαζί στή λατρεία τοῦ Θεοῦ»²⁰.

Ἡ κρίση τοῦ Μοναχισμοῦ ἐξακολουθεῖ, νά ὑφίσταται, καί κατά τήν ὑπό ἐξέταση χρονική περίοδο. Περί τά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν ὁ Ἅγιος Νεκτάριος διέλαμπε στήν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή, τό φαινόμενο τῶν μοναχῶν, πού ἐγκατέλειπον τίς μετάνοιές τους καί περιήρχοντο τόν κόσμο, εἶχε πάρει διαστάσεις. Ἡ Ἀθήνα καί ὁ Πειραιεύς, οἱ πόλεις πού ἄρδευε πνευματικῶς καί ἀθορύβως διά τῶν κηρυγμάτων του, τῶν συγγραφῶν καί τῶν θεοφιλῶν ἔργων του, εἶχαν καταστῆ, κατά τόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Γερμανό, «δύο ὁρμητήρια, ἔνθα καταφεύγουσι τά τῆς Ἐκκλησίας ἀδόκιμα ναυάγια, κατ’ ἀρχάς μέν ἐλέου ἐξαιτούμενα εἶτα δέ

19. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, Πρωτοπρεσβυτέρου, Ὁ Ἀδ. Κοραῆς καί ἡ Ὁρθοδοξία, ἐνθ’ ἄνωτ., σ. 186.

20. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος (μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος), Ὁ Μοναχισμός εἰς τήν νεωτέραν Ἑλλάδα, Ἀθήναι 1977, σ. 100.

θερμαθέντα πολλαχῶς τὴν εὐεργετήσασαν χεῖρα δάκνοντα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐξευτελίζοντα»²¹.

Ἄν ὁμως ὑπῆρχε κρίση τοῦ Μοναχισμοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Νεοελληνικοῦ Κράτους²², «κατ' οὐδένα τρόπο μπορεῖ νά γίνει λόγος γιὰ νέκρωση ἢ ἀφασία καθολικὴ καὶ μάλιστα στὸν Ἄθωνα»²³, ὅπου μετέβη ὁ Ἅγιος στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνος καὶ μέ τὴν ἀγαθὴ ἐπίδραση τοῦ ὁποίου ἀπέβη Ἁγιορείτης «κατὰ τὸν τρόπον καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ του»²⁴. Ὑπῆρχαν καὶ τότε τὰ πνευματικά, ἡσυχαστικά ἀναστήματα, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέθη.

Δέν ἔλειψαν ἀσφαλῶς καὶ οἱ Ἱεράρχες, πού μέ ζῆλο καὶ αὐταπάρνηση ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἠθικοπνευματικὴ ἀνύψωση κλήρου καὶ λαοῦ.

Σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴν Ἐκκλησία καὶ στό Ἔθνος προσέφερε ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀξιωματικὸς εἶναι ἡ προσωπικὴ συμβολὴ τῶν καθηγητῶν τῆς στὴν ἠθικοθηρησκευτικὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ.

Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἐπίσης, «τό ἄριστον καὶ ὠφελιμώτατον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτηρίων»²⁵, τό ὁποῖο πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐηργέτησε καὶ εὐεργετεῖ τὴν Ἐκκλησία καὶ τό Ἑλληνικὸ Ἔθνος, ἀνεδείχθη «ἐστία ἀληθοῦς χριστιανικῆς καὶ κλασσικῆς παιδείας, ἐκ τῶν κόλπων τῆς ὁποίας προῆλθον καὶ ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ κληρικοί καὶ ἱεράρχαι, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀκτινοβολίας τῆς Σχολῆς ταύτης ἐπεκταθείσης καὶ πέρα τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου»²⁶.

Σημαντικῶς ἐπίσης συνέβαλε στὴν παιδεία τοῦ λαοῦ ἡ «Ἐταιρεία τῶν φίλων τοῦ λαοῦ», ἡ ὁποία ἰδρύθη τό 1865 μέ τὸν αὐτόν, ὡς ἄνω, σκοπὸ ὑπὸ τῶν: Ἀλ. Σούτσου, Ἀλ. Κωστή, Ἀγγ. Βλάχου, Ἰω. Περβάνογλου, Ἰω. Σέχου, Μάρ. Δραγούμη, Νικ. Δηλιγιάννη, Χαρ. Τρικουπῆ, Παν. Ρομπότη καὶ Νικ. Μαυροκορδάτου.

Πνευματικὴ κίνηση πρὸς διαφώτιση τοῦ λαοῦ καὶ ἀπόκρουση τῶν ὑλιστικῶν ρευμάτων ἀνέπτυξαν: Ὁ «Ἱερός Σύνδεσμος κληρικῶν Ἑλλάδος»,

21. Αὐτόθι, σ. 66.

22. Βλ. Βαρβάρης Χ. Γιαννακοπούλου, *Ἡ κρίσις τοῦ Μοναχισμοῦ κατὰ τό δεύτερο ἡμισυ τοῦ 19ου καὶ τίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνος καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος*, Πρακτικὰ Διορθοδόξου, Μοναστικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα: *Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμός καὶ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος*, Ἀθῆναι 1998, σ. 113-128.

23. Γεωργίου Δ. Μεταλληνῶ, Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ὁ μοναχισμός κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, Πρακτικὰ Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα: *Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Πνευματικός, ὁ Μοναστικός, ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἠγέτης*, Ἀθῆναι 2000, σ. 201-214.

24. Ἱερομονάχου Π(αναρέτου) Γ(ρηγοριάτου), *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καὶ τό Ἅγιον Ὅρος*, περ. «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», 3 (1978) 60.

25. «*Εὐαγγελικὸς Κήρυξ*», 1870, σ. 272.

26. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ἡ Ριζάρειος Σχολὴ καὶ αἱ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τό Ἔθνος ὑπηρεσίαι τῆς*, «*Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ· Πανηγυρικός Τόμος ἐπὶ τῇ 125ετηρίδι 1844-1969*», Ἀθῆναι 1969, σ. 117.

στόν ὁποῖον ἀναφερόμεθα κατωτέρω. Ἡ βασίλισσα Ὑλγα μέ συνεργάτιδες της. Ὁ Σύλλογος «*Ἀνάπλασις*» ὁ ἰδρυθεὶς τό 1887 ὑπό τοῦ Κων. Διαλησιμᾶ (†1922) μέ πρώτους συνεργάτες του τόν Μιχαήλ Γαλανό (†1947) καί Ἰωάννη Σκαλτσούνη (†1905), τόν ἐφημέριο τῶν Ἀνακτόρων καί ἔπειτα Μητροπολίτη Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας Τιμόθεον Ἀναστασίου (†1934), τόν Ἀρχιμανδρίτη Πανάρετο Δουληγέρη (†1942) καί τούς μαθητές τοῦ Ἱερομονάχου Ἰγνατίου Λαμπροπούλου τοῦ Μεγαλοσπηλαιώτου²⁷ καί Ἀπ. Μακράκη: Ἱερόθεο Μητρόπουλο (†1903), Ἡλία Βλαχόπουλο (†1910) καί Εὐσέβιο Ματθόπουλο (†1929), τόν ἰδρυτή τῆς «*Ζωῆς*» (1906). Ὑποστηρικτής καί πρόεδρος τῆς «*Ἀναπλάσεως*» διετέλεσε καί ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Γερμανός Καλλιγᾶς (†1896), ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε καί τήν «*Ἐταιρεία τῶν φίλων τοῦ λαοῦ*». Στόν Πειραιᾶ, ὁ Σύλλογος «*Ἀγάπη*» καί ὁ ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Βασιλείου Πειραιῶς, Γεώργιος Μακροῆς (†1943), ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «*Ἀναμόρφωσις*», ὁ ὁποῖος ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ὑπό τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, τήν 20ῆ Μαΐου 1907 μέ ἐντολή τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου. Ὁ ἀξιόλογος ἐπίσης Σύλλογος «*Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι*», ὁ ἰδρυθεὶς τό 1905 ὑπό τοῦ Π. Βαρυμπυπιώτου²⁸, τοῦ ὁποῖου ἐπίτιμο μέλος διετέλεσε καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ὁποῖος ἐδώρησε στόν Σύλλογο πενήντα ἀντίτυπα συγγραμμάτων του²⁹. Μελέτες του ἐπίσης ἐδημοσίευσσε στά περιοδικά «*Ἀνάπλασις*» καί «*Ἀναμόρφωσις*».

Ἐντός αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καί ἰδεολογικοῦ κλίματος καί τῶν ἀνωτέρω κοινωνικοπολιτικῶν συνθηκῶν τοῦ ἐλευθέρου, Ἑλληνικοῦ Κράτους συνέχισε τήν σταυρική πορεία τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του καί διεδραμάτισε τόν ἱστορικό του ρόλο.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἔμεινε γιά ἓνα διάστημα στήν Ἀθήνα στερούμενος καί αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου, κατά μίαν ἐκδοχή στήν Νεάπολη, κοντά στόν Ἅγιο Νικόλαο Πευκακίων, ἐκεῖ ὅπου κατοικοῦσε στά φοιτητικά του χρόνια, ὡς μαρτυρεῖται ἀπό τήν τοπική παράδοση καί ἀπό τούς δεσμούς του μέ τήν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁ παλαιός μικρός Ναός τοῦ ὁποῖου κατέστη παρεκκλήσιον ἐπ' ὄνόματί του.

Τήν 27η Ὀκτωβρίου 1890 ὑπέβαλε αἴτηση πρός τήν Ἱερά Σύνοδο, διά τῆς ὁποίας ἐζητοῦσε, νά τόν ἀποστείλουν κάπου, «*ὡς Ἱεροκήρυκα ἢ ὡς Καθηγητήν τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἢ καί ὡς ἀναπληρωτήν Ἀρχιερέως ἐν χηρευοῦση ἐπαρχίᾳ*» μέ τήν ἄδεια, νά ἱερουργῆ. Ἡ Ἱερά Σύνοδος διεβί-

27. Κατά τόν Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννόπουλο, ὁ Ἱερομόναχος Ἰγνάτιος Λαμπρόπουλος εἶναι πνευματικός ἀπόγονος τῶν Κολλυβάδων. Βλ. Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, *Ἀναγεννητικό κίνημα: Παραφυάδες τῶν Κολλυβάδων*, ἔκδ. «*Ζωή*», Ἀθήναι 1987, σ. 79 ἐξ.

28. Βλ. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ἡ ἐν Ἑλλάδι θρησκευτική κίνησις ἀπό τοῦ 1900-1950*, ἀνάπτυπον ἐκ τοῦ «*Ποιμένος*», Μυτιλήνη 1951, σ. 8 ἐξ.

29. Χρ. Ἐνισλειδίου-Γεωργ. Μεταλληνοῦ, *Ἱστορία τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀρθοδόξου Χριστιανικοῦ Συλλόγου «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι»*, ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 268.

βασε τήν αίτηση στό Ἰπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μέ τήν πρόταση, νά διορισθῆ Ἱεροκέρυξ Εὐβοίας, συμφώνως πρός τόν νόμο ΨΜΖ/1878 περί Ἱεροκηρύκων, ὁ ὁποῖος ὠρίζε, ὅπως «εἰς ἕκαστον τῶν τοῦ Κράτους νομῶν διορίζεται εἰς ἱεροκέρυξ διά Β. Διατάγματος ἐκ κληρικῶν πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐχόντων πτυχίον Θεολογικῆς Σχολῆς». Τό Ἰπουργεῖο, μετά τήν προσκόμιση πιστοποιητικοῦ ὑπό τοῦ Δημάρχου Ἀθηναίων περί τῆς ἐλληνικῆς ἰθαγενείας τοῦ Ἁγίου καί μετά τήν πρότασή του, νά τοποθετηθῆ εἰς μία ἀπό τίς χηρεύουσες Ἐπισκοπές, γιά νά μή προσβληθῆ ἡ ἀξιοπρέπεια «τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένου ἀνωτάτου ἀξιώματος»³⁰, καί τήν διευκρινιστική ἀπάντηση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τόν διώρισε Ἱεροκέρυκα Εὐβοίας μέ βασιλικό διάταγμα τῆς 12ης Φεβρουαρίου 1891. Κατά τήν μαρτυρία τοῦ Ἁγίου, στή ρύθμιση τοῦ θέματος τῆς ἰθαγενείας καί στήν τελική ὑπογραφή τοῦ διορισμοῦ του ἀποφασιστικό ρόλο ἔπαιξε ὁ βουλευτής, πρόεδρος τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» καί μετέπειτα Δήμαρχος Ἀθηναίων, Μιχαήλ Μελάς, πατέρας τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Ὡς Ἱεροκέρυξ τοῦ νομοῦ Εὐβοίας διακόνησε στήν Ἀρχιεπισκοπή Χαλκίδος καί Ἐπισκοπή Καρυστίας ἀπό τόν Μάρτιο τοῦ 1891 ἕως τόν Αὐγούστο τοῦ 1893. Ἡ Ἀρχιεπισκοπή Χαλκίδος περιελάμβανε τίς ἐπαρχίες Χαλκίδος καί Ξηροχωρίου, τήν Σκόπελο καί τήν Σκιάθο. Ἡ Ἐπισκοπή Καρυστίας τήν ὁμώνυμον ἐπαρχία καί τήν Σκύρο. «Περιοδεύων ἀδιαλείπτως ἀνά τάς πόλεις καί τά χωρία δι' ἀτραπῶν καί βράχων», μέ τά πρωτόγονα συγκοινωνιακά μέσα τῆς ἐποχῆς, ἐδίδασκε τόν λαό διά κηρυγμάτων, συγγραφῶν καί προπάντων διά τοῦ ἰδίου παραδείγματος. Τό ἔργο του ὑπῆρξε καρποφόρο. Ἡ ἐκτίμησις τῶν Εὐβοέων ὑπῆρξε ἀπεριόριστος, ὡς ἐφάνη ἀπό τήν ἀνάκληση τῆς μεταθέσεώς του στόν νομό Λακωνίας μετά τίς διαμαρτυρίες καί κινητοποιήσεις τους τόν Μάρτιο τοῦ 1892³¹ καί ἀργότερον τό 1907 ἀπό τίς κινητοποιήσεις καί τίς ἀναφορές τους πρός τήν Ἱερά Σύνοδο «Περί ψηφισμοῦ ὡς Ἐπισκόπου τοῦ Σεβαστοῦ Νεκταρίου Κεφαλαῶ», ὅταν ἐχῆρεσε ἡ ἐνιαία Ἐπισκοπή Χαλκίδος καί Καρυστίας.

Ἡ μνήμη του παρέμεινε ἀνεξάλειπτος, ὡς διεπίστωσα καί κατά τό ὁδοιπορικό μου στήν Εὐβοία, ἀπό τό 1987 ἕως τό 1989. Ἰχνηλατοῦσα στούς Ναούς, στά Μοναστήρια καί στούς χώρους τῆς διακονίας του, ὅταν συνάντησα καί τήν ἀείμνηστο Αἰκατερίνη Σταϊκίδου, ἡ ὁποία ἀνήγειρε περικαλλέστατο Ναό πρός τιμήν τῆς Παναγίας «Μυρτιδιωτίσεως» καί τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ἔξω ἀπό τήν Χαλκίδα, Μετόχι πλέον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους. Μέ ὑπεδέχθη μέ ἐγκαρδιότητα στό ἀρχοντικό της στήν Χαλκίδα, τόν Ἰούλιο τοῦ 1988, ἐκεῖ πού ἐφιλοξε-

30. Λεωνίδου Παύλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς Ἱεροκέρυξ τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας (δακτυλογραφημένο), 1989, σ. 3.

31. Αὐτόθι.

νήθη ὁ Ἅγιος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατέρα της, καὶ μοῦ παρεχώρησε συνέντευξη. Εἶχε οἰκογενειακὴ παράδοση πνευματικοῦ δεσμοῦ μέ τόν Ἅγιο καί μέ συγκίνηση κατέθεσε τίς οἰκογενειακές καί προσωπικές ἐμπειρίες της. Στίς ἀρχές τοῦ ἐπομένου ἔτους (1989) μοῦ συνέστησε καί τόν μακαριστό Λεωνίδα Παύλου (†2008), Φαρμακοποιό, ἱεραποστολικῶς ἐργαζόμενο καί πρόεδρο τοῦ Συλλόγου Χαλκιδέων, ὁ ὁποῖος συνεχέντρωνε τότε στοιχεῖα, γιά νά τιμήση τὴν διακονία του στήν Εὐβοία μέ ἐορταστικὴ ἐκδήλωση. Ἡ ἐκδήλωση ἐπραγματοποιήθη τὴν 13ῃ Φεβρουαρίου 1989, στό πνευματικὸ κέντρο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Εὐαγγελιστρίας Κανήθου Χαλκίδος καί συνέπεσε μέ τὴν περίοδο ἐορτασμῶν τῶν ἑκατὸ ἐτῶν τῆς Ἀρχιερατικῆς διακονίας του. Κατ' αὐτὴν ἐδόθησαν διαλέξεις: Ἀπὸ μὲν τόν μακαριστό Λεωνίδα Παύλου μέ θέμα: «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς Ἱεροκέρυξ τοῦ νομοῦ Εὐβοίας». Ἀπὸ δὲ τὴν πονήσασα μέ θέμα: «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ἡ ζωὴ καί τό ἔργο του».

Πρέπει νά σημειωθῆ, ὅτι ἡ γνωριμία μου μέ τὴν μακαριστὴ Αἰκατερίνη Σταϊκίδου ἔγινε μέ προτροπὴ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου, Γεωργίου Καφάνη, Καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀρχῆς εὐλόγησε τὴν ἐργασία μου καί δέν ἔπαυσε, νά εὐχεται γιά τὴν εὐδωσή της. Ἐκτός ἀπὸ τίς εὐχές του, πολύτιμες εἶναι οἱ Μελέτες καί Εἰσηγήσεις του περὶ τοῦ Ἁγίου. Στά κείμενά του, ὅπως καί στά κείμενα τῶν Ἀγιορειτῶν πατέρων, Παναρέτου Γρηγοριάτου, Μωϋσέως καί τῶν Δανιηλαίων, διαφαίνεται ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος τοῦ Ἁγίου μέ τόν Ἄθωνα καί τὴν ἡσυχαστικὴ, ἀγιορειτικὴ παράδοση.

Μετὰ τόν νομὸ Εὐβοίας, διακόνησε ἐπὶ πέντε μῆνες (Ὀκτώβριο 1893 -τέλος Φεβρουαρίου 1894) στόν νομὸ Φθιώτιδος καί Φωκίδος ἕως τοῦ διορισμοῦ του στήν διεύθυνση τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Τό σύντομο πέρασμά του καί ἀπὸ αὐτόν τόν νομὸ ἄφησε ἐποχὴ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα ἐγράφησαν στόν τοπικὸ τύπο ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τῆς Λαμίας, πού ἔγινε μέ πάνδημες συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις³².

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1990 ἡ ἔρευνά μου συνεχίσθηκε στήν Σκόπελο. Ἐπισκέφθηκα τό Μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, στό ὁποῖο ἐστρέφοντο νοσταλγικά ὁ νοῦς καί ὁ πόθος τοῦ Ἁγίου γιά τὴν τελείωση τῆς ἀσκητικῆς του βιοτῆς κοντά στόν Γέροντα Σωφρόνιο Κεχαγιόγλου.

Ὁ Γέρων Σωφρόνιος (1839-1934), λόγιος καί ἐνάρετος Ἀγιορείτης Ἱερομόναχος, ἐκ Ραιδεστοῦ τῆς Θράκης, καρεῖς μοναχὸς στήν Μεγίστη Λαύρα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ἀσκητεύσας ἐπὶ 25ετία στά Κατουνακία εἰργάζετο ἱεραποστολικῶς γιά τόν εὐαγγελισμό τοῦ λαοῦ μέ ἐκδόσεις πατερικῶν κειμένων, κηρύγματα καί ἐξομολογήσεις πρό καί μετὰ τὴν ἀ-

32. Βλ. σ. 186.

νασύσταση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σκοπέλου, τὴν ὁποία εἶχαν διαλύσει οἱ Βαυαροὶ καὶ τὴν κατέστησε πνευματικὸ κέντρο τῆς νήσου. Στὴν Μονὴ αὐτὴ ἐγκατεβίωσε καὶ ὁ Ἄγιορείτης Μοναχὸς Σίλβεστρος (Μονοκρούσης). Ὁ Γέρον Σωφρόνιος συνεδέετο πνευματικῶς μετὰ τῶν: Ἁγίου Νεκταρίου, ἱερομονάχου Φιλοθέου Ζερβάκου, ἱερέως Ἰωάννου Μπρατσιώτου (πατρός τοῦ καθηγητοῦ Παναγιώτου Μπρατσιώτου), Ἁγίου Νικολάου Πλανᾶ, Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Ἄλ. Μωραϊτίδη καὶ Μιχ. Γαλανοῦ.

Στοιχεῖα, πού μαρτυροῦν τὸν πνευματικὸ σύνδεσμο τοῦ Γέροντος μετὰ τοῦ Ἁγίου, μοῦ προσέφερε ἡ Ἠγουμένη τῆς Μονῆς, μοναχὴ Ἐένη Σδούγκου καὶ ὁ λόγιος ἱερεύς Κωνσταντῖνος Καλλιανός, ὁ ὁποῖος μοῦ παρεχώρησε καὶ ἀνέκδοτες ἐπιστολές, πού παρατίθενται στό Παράρτημα. Συνέντευξη μοῦ παρεχώρησε στήν οἰκία του καὶ ὁ μακαριστός πρεσβύτερος καὶ Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Σκοπέλου, Χρῆστος Ματσάτσος. Στὴν ἔρευνά μου στό νησί αὐτό μέ συνώδευε ἡ ἐκλεκτὴ συνάδελφος, κ. Ἐλένη Κουλοπούλου, Φιλολόγος, τῆς ὁποίας ἡ συμπαράσταση ὑπῆρξε ἀνεκτίμητος.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1992 συνέχισα τὴν ἰχνηλασία μου στήν Σκύρο. Καὶ στό νησί αὐτό, πού ρίχνει τὴν σκιά του ὁ Ἄθως, ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου παραμένει ζωντανή. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν μαρτυρία τοῦ ἱερέως Ἀντωνίου Μακρῆ, ὁ ὁποῖος μοῦ διηγῆθη καὶ θαῦμα, πού εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸν πατέρα του.

Στὴν διεύθυνση τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς διωρίσθη διὰ βασιλικοῦ διατάγματος ἐκδοθέντος τὴν 1η Μαρτίου 1894 καὶ κοινοποιηθέντος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3721/8.3.1894 ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Τὸν διορισμὸ του στὴ θέση αὐτή, ὡς καὶ στὴ θέση τοῦ Ἱεροκήρυκος στοὺς νομούς Εὐβοίας³³, Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος³⁴, θεωρεῖται, ὅτι ὑπεστήριξε ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Γερμανὸς Καλλιγᾶς. Ἡ ἐκτίμηση τοῦ Ἱεράρχου πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου εἶναι βεβαία δεδομένου, ὅτι εἶχε ὑπηρετήσῃ στό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, ὡς γραμματεὺς τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου, Πρωτοσύγκελλος καὶ Διευθυντῆς τοῦ Πατριαρχικοῦ Γραφείου, καὶ ἐγνώριζε ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησιαστικὴν κατάσταση. Γράφει σχετικῶς ὁ βιογράφος τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου: «Ὁ Γερμανὸς παρηκολούθει καὶ ἐγνώριζε τὰς σπανίας ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός, ἀφότου καὶ ὁ ἴδιος διηκόνει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὧν δέ βέβαιος περὶ τῆς προσγενομένης αὐτῷ ἀδικίας καὶ ἐνδιαφερόμενος ἵνα χρησιμοποιοθῶσι αἱ πολύτιμα αὐτοῦ ὑπηρεσίαι ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ ἐκ μετριοφροσύνης ἀρνήσει του ὅπως ἀποδεχθῆ κενωθέντα ἐπισκοπικόν θρόνον, ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὴν Διεύθυνσιν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ὑπὸ τὸν παλαιόν αὐτοῦ τίτλον τοῦ Ἀ-

33. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ἡ πρώτη Ἁγία Μορφή τῶν καιρῶν μας, Ἀθήνα 1998, σ. 131.

34. Αὐτόθι, σ. 171.

γίου Πενταπόλεως»³⁵. Ἄλλωστε ὁ σεπτὸς Προκαθήμενος, ὁ ὁποῖος μέτὸν ἐγνωσμένο καὶ θερμοουργό ζῆλό του εἶχε ἐπιδοθῆ εἰς μεγαλόπνοα ἔργα μέ σκοπό τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικομορφωτικὴ ἀνύψωση κλήρου καὶ λαοῦ, ἐκτός ἀπὸ τὴν Ἀνωτάτη Ἱερατικὴ Σχολή, πού εἶχε ὀραματισθῆ καὶ εἶχε ἀρχίσει, νά ἀνεγείρη, χωρὶς νά προλάβῃ τὴν ἀποπεράτωσή της, ἔστρεψε μέ στοργή τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ πρὸς τὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή. Ἐπίστευε, ὅτι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐξυγίανση καὶ ἠθικοθηρησκευτικὴ διάπλαση τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀνορθωση καὶ μόρφωση τοῦ κλήρου. Πρὸς τοῦτο ἴδρυσε καὶ τὸν «*Ἱερό Σύνδεσμο κληρικῶν Ἑλλάδος*» καὶ τὴν ὁμώνυμο ἐκκλησιαστικὴ ἐφημερίδα, ὥστε συνενωμένος ὁ κληρὸς νά ἀνορθωθῆ διὰ τῶν ἰδικῶν του δυνάμεων καὶ νά καταστῆ πρῶτιστος παράγων ἀνορθώσεως καὶ τῆς κοινωνίας. Πρὸς ἐπίτευξη τῶν ἱερῶν σκοπῶν του ἐζήτησε καὶ τὴν συνεργασία τοῦ Ἁγίου, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του στὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, καὶ ἐκεῖνος ἀνταπεκρίθη προθύμως. Εἰς ἐπιστολὴ του δημοσιευθεῖσα στὸν «*Ἱερόν Σύνδεσμον*» ἐπικροτεῖ τὸ ἐπιχείρημα, ἐπαινεῖ τὴν εὐγενῆ καὶ φιλόχριστο πρόθεση τοῦ «*Ἱεροῦ Συνδέσμου*» καὶ ἀποδεχόμενος τὴν τιμὴ τῆς συνεργασίας διαβεβαιώνει, ὅτι κατὰ τὸ μέτρο τῶν δυνάμεων του καὶ τοῦ χρόνου του φιλοτίμως θ' ἀνταποκριθῆ πρὸς τὴν τὴν τὴν τιμὴ καὶ ὑπόληψη τοῦ Μητροπολίτου καὶ τοῦ «*Ἱεροῦ Συνδέσμου*» «*πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιζητουμένου ἱεροῦ σκοποῦ*»³⁶. Πράγματι, λόγῳ ἐλλείψεως καταλλήλων ἐγχειριδίων πρὸς διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ κλήρου, συνέταξε μίαν σειράν Ποιμαντικῶν Μελετῶν, ἐν εἴδει Ποιμαντικῶν Ὀμιλιῶν, τίς ὁποῖες ἀπηύθυνε στοὺς κληρικούς τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν στὴν αἴθουσα τοῦ «*Ἱεροῦ Συνδέσμου*», ἐνῶ παραλλήλως ἐδημοσιεύοντο στὴν ὁμώνυμο ἐφημερίδα ἀπὸ 2.11.1895 ἕως 14.3.1896, στὴν ὁποία ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλες Μελέτες.

Ὁ Μητροπολίτης Γερμανός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς καὶ διάκονος τοῦ θείου λόγου, ἀξιοποίησε τὸν Ἅγιο καὶ ὡς ἱεροκέρυκα εἰς Ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς εἰς ἐποχὴ, πού δὲν ὑπῆρχε τακτικὸ κήρυγμα.

Ἐξόχως σημαντικὴ ὑπῆρξε ἐπίσης ἡ συμβολὴ τοῦ Ἁγίου στὴν ἐκπαίδευση καὶ ἀνάδειξη ἀξίων ἱερέων· ὁ σκοπὸς τῆς ἰδρύσεως τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ὑπῆρξε καὶ σκοπὸς τῆς ζωῆς του, ὡς Διευθυντοῦ αὐτῆς. Στὴν ἐπίτευξιν τούτου συνετέλεσαν οἱ ἐξῆς παράγοντες: α) Ἡ ἰσχυρὰ ἐπίδραση τῆς Προσωπικότητός του ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἱεροσπουδαστῶν, β) οἱ παιδαγωγικὲς ἀρχές του, γ) ὁ πλοῦτος τῶν θεολογικῶν γνώσεών του καὶ ἐμπειριῶν, δ) οἱ παραδόσεις μαθημάτων Ποιμαντικῆς καὶ ἡ προσφορὰ ποιμαντορικῶν προτύπου διὰ θεωρίας καὶ πράξεως. Ἡ

35. Νικολάου Β. Μεταξᾶ, *Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανός Καλλιγᾶς (1844-1896)*, Ἀθῆναι 1972, σ. 61.

36. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 17.9.1984, φ. 1, σ. 4.

Ριζάρειος Ἐκκλησιαστική Σχολή ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐγνώρισε τὴν με-
γίστη αἴγλη καὶ ἀκτινοβολία, πού ἐφώτισε τὸν ἐλεύθερο καὶ ὑπόδουλο
Ἑλληνισμό. Οἱ μαθητές του διεκριθῆσαν ὡς Ἐπίσκοποι, Πρεσβύτεροι,
Μοναχοὶ καὶ Καθηγητές ὄλων τῶν βαθμίδων. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύον-
ται οἱ κάτωθι:

Ἐπίσκοποι: Κίτρος, Παρθένιος Βαρδάκας, Κισάμου καὶ Σελίνου, Ἄνθιμος
Λελεδάκης, Πάφου, Ἰάκωβος Ἀντζουλάτος, Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Πολύ-
καρπος Θωμᾶς, Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Γερμανός Χατζηανέ-
στης, Ἀρδαμερίου, Καλλίνικος Κρεατσούλης, Βερατίου καὶ κατόπιν
Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας, Χριστόφορος Κίσσης, Δρυϊνουπόλεως, Χρι-
στόφορος Χατζῆς, Φωκίδος, Ἀθανάσιος Παρίσης, Ἀργολίδος, Ἰωάννης
Παπασαράντου, Περιστεραῆς, Εὐστάθιος Σκάρπας, Καρυστίας καὶ
Σκύρου, Ἀνανίας Μάνος καὶ ὁ Ἐπίσκοπος στὴν Ἀλβανία, Πέτρος
Τζοβάνης, ὁ ὁποῖος ἐκτελέσθηκε ἐπὶ τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος
τοῦ Χότζα.

Ἀρχιμανδρίτες: Νεκτᾶριος Καπετανάκος (ἢ Μαυρομιχάλης), Ἰωακείμ
Σπετσιέρης καὶ ὁ Γερβάσιος Παρασκευόπουλος.

Πρεσβύτεροι: Ἄγγελος Νησιώτης, Μάρκος Τσακτάνης, Κωνσταντῖνος
Ρωμανός, Νικόλαος Μυλωνᾶς, Ἡλίας Μπερτόλης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς
Παπακωνσταντῖνου.

Καθηγητές Πανεπιστημίου: Παναγιώτης Παπαϊωάννου-Μπρατσιώτης,
Νικόλαος Λούβαρις, Γεώργιος Σωτηρίου καὶ Χαράλαμπος Γιερός.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ὁδοιπορικοῦ μου, ἡ ἔρευνά μου ἐστράφη στὴν Ρι-
ζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή· συνεκέντρωσα μαρτυρίες τῶν μαθητῶν
του, στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Σχολῆς καὶ κυρίως τῆς ἐποχῆς, πού
τὴν διηύθυνε. Τό 1988 ἐρέυνησα καὶ ἀπεκόμισα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ «Πρα-
κτικά τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου» τῆς χρονικῆς περιόδου 27.5.1891
ἕως 21.5.1923.

Τό 1994, ἐξ ἀφορμῆς τῆς συμπληρώσεως ἑκατὸ ἐτῶν ἀπὸ τοῦ διο-
ρισμοῦ του στὴν διεύθυνση τῆς Σχολῆς καὶ ἑκατόν-πενήντα ἐτῶν ἀπὸ
τῆς ιδρύσεώς της –γεγονότα, πού ἐτιμήθησαν μὲ λαμπρὸ ἑορτασμὸ στὴ
Σχολή, 17-18 Δεκεμβρίου 1994– ἐξεπόνησα εἰδική Μελέτη, τὴν ὁποία ἐδη-
μοσίευσά στο περιοδικό «Κοινωνία» ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἅγιος Νεκτᾶριος
Πενταπόλεως Ὁ Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς,
Ὁ Παιδαγωγός, Ὁ Θεολόγος»³⁷.

Ἡ προσφορά του ὅμως στὴν Ἐκκλησία δέν συνίσταται μόνον στὴν πνευ-
ματικὴ τροφοδοσία κλήρου καὶ λαοῦ καὶ στὴν συμβολή του στὴν ἀνάδειξη
ἀξίων κληρικῶν. Συνίσταται καὶ στὴν συμβολή του στὴν ἀναγέννηση τοῦ
Μοναχισμοῦ, ἀμέσως μὲ τὴν ἀνασύσταση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος

37. «Κοινωνία», 38 (1995) 49-60· 137-145· 287-294. Ἡ Μελέτη ἐξεδόθη εἰς ἀνάτυπα
τό 1995 καὶ ἐπηυξημένη τό 2003.

Αιγίνης, τήν διακριτική καθοδήγηση τῶν πνευματικῶν τέκνων του καί τήν προσωπική του ἀσκητική ζωή καί ἐμμέσως διά τῶν πνευματικῶν τέκνων του: Γέροντος Φιλοθέου Ζερβάκου, Γέροντος Ἀμφιλοχίου Μακροῦ, Γέροντος Ἱερωνύμου Σιμωνοπετρίτου καί Ὁσίου Σάββα Καλύμνου. Τήν ἀγαθή ἐπίδρασή του ἐπί τῶν ἀνωτέρω Ἱερομονάχων καί συγχρόνων συνεχιστῶν τῆς μοναχικῆς παραδόσεως διεπίστωσα καί κατά τήν ἔρευνά μου στήν Πάρο, στήν Πάτμο καί στήν Κάλυμνο. «*Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμός καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος*» ἀπετέλεσε θέμα τοῦ Διορθοδόξου, Μοναστικοῦ Συνεδρίου, πού διοργάνωσε ἡ Ἱερά Μητρόπολη Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καί Τροιζηνίας καί ἡ Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης καί διεξήχθη ἀπό 9-11 Σεπτεμβρίου 1996 στόν συνεδριακό χῶρο τοῦ νέου, περικαλλοῦς Ναοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν Αἶγινα.

Ἐκτός ἀπό τό ὁδοιπορικό μου στούς τόπους πού διακόνησε, τό ὁποῖο ἐνέταξα στό ἱστορικοβιογραφικό πλαίσιο τῆς παρουσίας *Εἰσαγωγῆς*, ἡ ἔρευνά μου ἔχει ἐπεκταθῆ εἰς ὅλο τό φάσμα τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του, διότι ὅλο τό ἔργο του ἔχει ἐκπονηθῆ γιά λόγους ποιμαντικούς.

Τόν Μάιο 1987 ἐπισκέφθηκα στήν οἰκία του τόν ἀείμνηστο Μητροπολίτη πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου, κυρό Τίτο Ματθαϊάκη (†1991), ὁ ὁποῖος ἀνεδίφησε στό ἀρχεῖο τοῦ Ἁγίου μετά τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων του (2.9.1953). Τά στοιχεῖα, πού ἀνεῦρε, καθώς καί μαρτυρίες τῶν μαθητῶν καί πνευματικῶν τέκνων του ἐξέδωκε τό 1955 καί ἐπανεξέδωκε ἐπηυξημένως τό 1985 εἰς πολύτιμο τόμο ὑπό τόν τίτλο «*Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς· Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*». Πλὴν τούτου, ἐξέδωκε τό 1984 τήν Ποιμαντική Ἐπιστολογραφία του ὑπό τόν τίτλο: «*Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Κατηχητικά Ἐπιστολαί πρὸς τὰς Μοναχάς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης*». Ὑπό τοῦ ἰδίου ἐξεδόθησαν ἐπίσης τό 1986 «*Θρησκευτικά Μελέται*» τοῦ Ἁγίου καί τό 1990 «*Θεολογικά Μελέται*» Αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα, πού προσέφερε ἀφειδῶς ὁ μακαριστός Μητροπολίτης στήν πονήσασα, τά συγγράμματα καί ὅλα τά κείμενα τοῦ Ἁγίου, καθώς καί τά νεώτερα στοιχεῖα, πού ἔφερε εἰς φῶς ἡ ἔρευνα, συνιστοῦν τίς πηγές τῆς παρουσίας διατριβῆς. Μετά τήν μελέτη καί θεματική κατάταξη τοῦ πηγαίου ὕλικου, διερεύνησα καί ἐμελέτησα συγκριτικῶς τό ἀντίστοιχο θεματικό ὕλικό τῶν βοηθημάτων.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος δέν ὑπῆρξε μόνον πνευματικός ποιμὴν ἀλλὰ καί θεωρητικός τῆς Ποιμαντικῆς ἀπό τούς πρώτους στήν Ἑλλάδα. Ἐκεῖνος ἐδίδαξε πρῶτος συστηματικῶς τήν Ποιμαντική ἐπί δέκα τέσσαρα ἔτη (1894-1908) στήν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή καί, πρὸ αὐτοῦ, ὁ καθηγητής καί ἔπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καί Ἡλείας, Νικηφόρος Καλογεράς στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπί δεκαπέντε ἔτη (1868-1883). Κατόπιν συγκριτικῆς μελέτης τῆς ποιμαντικῆς πράξεως καί θεωρίας του διεπίστωσα τήν πλήρη ἑναρμόνιση αὐτῶν καί συνέπεια. Στό

«**Μάθημα Ποιμαντικής**» πραγματεύεται περί του ποιός πρέπει να είναι ὁ πνευματικός ποιμὴν, γιὰ νὰ διακυβερνήσῃ καλῶς τὴν ἐμπιστευθεῖσα εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ποίμνη· σκιαγραφεῖ τὸ πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου, τὸ ὁποῖο καὶ ἐνσαρκώνει. Καὶ αὕτη ἡ ἐναρμόνιση πράξεως καὶ θεωρίας εἶναι τὸ σπάνιο, τὸ ζητούμενο καὶ πρωτότυπο στοιχεῖο, διότι «μόνο οἱ Ἅγιοι τοῦ Θεοῦ εἶναι πλήρως ἐναρμονισμένοι μετὰ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν»³⁸. Διὰ τῆς Προσωπικότητος καὶ τῶν μαθημάτων του παραδίδει ἕνα ἀξιολίμητο πρότυπο κατὰ τὸ ποιμαντορικὸ Ἀρχέτυπο, τὸν Ἀρχιποίμενα Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο προσπαθῶ, νὰ καταδείξω, διὰ τοῦ τρόπου ἀναπτύξεως τῶν κεφαλαίων, πού συμπλέκει τὰ στοιχεῖα πράξεως καὶ θεωρίας.

Σπάνιο ἐπίσης, πρωτότυπο καὶ ζητούμενο στοιχεῖο εἶναι ἡ σύζευξις Ποιμαντικῆς καὶ Θεολογίας στὴν θεωρίαν καὶ στὴν πράξιν του³⁹. Τὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» θεμελιώνεται στὴν Θεολογίαν καὶ Ἐκκλησιολογίαν του. Εἰδικὰ τὸ πρῶτο μέρος αὐτῆς, ἡ «**Γενικὴ Ποιμαντικὴ**», συνιστᾷ τὴν ἐκκλησιοθεολογικὴν θεμελίωσίν της⁴⁰. Ἡ ποιμαντικὴ πράξις τοῦ ἐπίσης εἰς ὅλες τὰς ἐκφάνσεις της εἶναι θεμελιωμένη στό πλούσιο καὶ ἄρτιο ἐκκλησιοθεολογικὸ ἔργο του. Ἐποίμηναι θεολογικῶς καὶ ἐθεολογοῦσε ποιμαντικῶς. Τοῦτο καθιστᾷ φανερό μετὰ τὰς παραπομπὰς στά θεολογικά του ἔργα. Ἀμφότερα δέ –θεωρία καὶ πράξις– συνυφασμένα μετὰ τὴν Θεολογίαν του, πού λειτουργεῖ πατερικῶς –ὡς γνώσις Θεοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ Αὐτοῦ– συγκροτοῦν τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν του⁴¹.

Ἡ Ποιμαντικὴ Θεολογία του ἔχει πατερικὰς διαστάσεις γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) Δευτέρα πηγὴ, μετὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι ἡ Πατερικὴ Θεολογία καὶ κυρίως ἡ Θεολογία τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν Ποιμαντικοῦ Θεολόγου. β) Παραθέτει στό Παράρτημα τῆς Ποιμαντικῆς τὴν «**Ποιμαντικὴν τῶν Πατέρων**», στὴν ὁποία καὶ παραπέμπει. Τὸ πρῶτο μέρος αὐτῆς ἀπαρτίζεται ἀπὸ σαράντα ἐπτὰ ποιμαντικὰ κεφάλαια ἐρανισθέντα ἀπὸ τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν περί τοῦ πολιτεύματος τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ δεύτερον ἀπὸ τριάντα κεφάλαια μετὰ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, πού ἀφοροῦν στὴν πολιτεία τοῦ ἱεροῦ κλήρου. γ) Τὸ

38. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός· Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του (1846-1920), ἔκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 177.

39. Βλ. Κωνστ. Δωρ. Μουρατίδου, Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἀθῆναι 1969², σ. 12 ἐξ.

40. Βλ. Γεωργίου Καφάνη, (νῦν Ἀρχιμανδρίτου καὶ Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγ. Ὁρους), Σχέδιον Θεολογικῆς καὶ Ἐκκλησιολογικῆς θεμελιώσεως τῆς Ποιμαντικῆς, Ἀθῆναι 1970. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. «Ἐκκλησία». Κατὰ τὸν Karl Rahner ἐπίσης, «Theology of pastoral Action is a pastoral ecclesiology». Βλ. Karl Rahner, Theology of Pastoral Action, v. 1, New York 1969, σ. 16.

41. Ὁ ὅρος «Ποιμαντικὴ Θεολογία» χρησιμοποιεῖται σήμερον διεθνῶς πρὸς δῆλωση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου.

πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου, πού προβάλλει καί ἐνσαρκώνει, εἶναι πατερικοῦ ἀναστήματος.

Ὁρισμένα πατερικά χωρία θεμελιώδους σημασίας, πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰδιος, τά παραθέτω κατά κανόνα ἐντός τοῦ κειμένου καί παραπέμπω στίς σύγχρονες Πατρολογίες. Οἱ παραπομπές εἰς ἄλλα πατερικά κείμενα καί θεολογικά βοηθήματα, πού ἔγιναν πρὸς σύγκριση καί ὑποστήριξη τῶν θέσεων τοῦ Ἁγίου, παρατίθενται στίς ὑποσημειώσεις συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Γιά τίς παραπομπές στά συγγράμματά του χρησιμοποιοῦ τίς σύγχρονες ἐκδόσεις.

Ὁ λόγος καί τό πνεῦμα τοῦ Ἁγίου, στά ὁποῖα ἐπιπόνως ἐνδιέτριψα καί ἐνεβάθυνα, ἀπεδόθησαν μέ ἀπόλυτη πιστότητα. Αὐτά καθώρισαν καί τήν δομή τῆς διατριβῆς. Τά τρία πρῶτα κεφάλαια –«Ὁ πνευματικός Ποιμὴν», «Ὁ Ἱερομύστης, ὁ Λειτουργός καί Μυσταγωγός» καί «Ὁ Διδάσκαλος»– προκύπτουν ἀπό τό γνωστό ποιμαντορικό ἀξίωμα, πού ἀναφέρει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», ὅτι «κατά ταύτην τὴν τριττὴν λειτουργίαν αὐτῶν οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας τὴν τριττὴν ἀναλαμβάνουσι τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνέργειαν, ἥτοι τὴν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν τῆς διδασκαλίας καί τὴν τῆς ποιμαντορίας»⁴². Τά τρία πρῶτα κεφάλαια καταδεικνύουν αὐτό, πού εἶναι· διότι ἡ προσφορά του δέν συνίσταται μόνον εἰς αὐτά, πού ἔπραττε, ἀλλὰ καί εἰς αὐτό, πού εἶναι: Ὁ πνευματικός Ποιμὴν, ὁ κεκοσμημένος μέ ἱεροπρέπεια, ποιμαντορικές ἀρετές, προσόντα, χαρίσματα καί μέ τίς χρυσές ἀρχές τῆς Ποιμαντικῆς, πού ὑπηρετοῦν τὸν σκοπὸ τῆς· τὴν οἰκείωση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἱερομύστης καί Λειτουργός, πού προσέφερε στὸν Θεὸ τὴν ἀληθῆ, τὴν εὐάρεστο καί εὐπρόσδεκτο, τὴν πνευματικὴ, τὴν λογικὴ, τὴν «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» λατρεία καί μυσταγωγοῦσε εἰς αὐτήν. Ὁ Διδάσκαλος, ὑπὸ τὴν εὐρεία καί εἰδικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, πού ὀραματίζετο καί ὑπηρετοῦσε, ὡς Λειτουργός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδύσεως, τὴν ἀληθῆ παιδεία καί μόρφωση, πού ἐδίδασκε καί διδάσκει διὰ τῆς Προσωπικότητός του, δι' ἔργου καί λόγου προφορικοῦ καί γραπτοῦ, ἱεροσπουδαστές, κληρο καί λαό. Στό τέταρτο κεφάλαιο ἀναπτύσσονται «Οἱ πνευματικὲς προϋποθέσεις τῆς ποιμαντικῆς διακονίας» του, πού συνιστοῦν καί παράγοντες ἐπιτυχίας καί καρποφορίας αὐτῆς καί τοῦ προσωπικοῦ του ἀγιασμοῦ. Ἡ «Ἀνθρωπολογία» –πέμπτο κεφάλαιο– ἐξεπονήθη, διότι καί αὐτὴ προσδιορίζει τὴν Ποιμαντικὴ καί διότι ὁ Ἅγιος ὑπῆρξε βαθύς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καί συγγραφεὺς τῆς πρώτης Χριστιανικῆς Ἀνθρωπολογίας τῶν νεωτέρων χρόνων. Δύναται δέ, νὰ ἀποτελέσῃ συμβολὴ στὴν οἰκοδόμησι μιᾶς «Ποιμαντικῆς Ἀνθρωπολογίας»⁴³. Τό ἕκτο καί πλέον ἐπίπονο δι' ἐμέ κεφάλαιο –ἡ «Ἀσκητικὴ»– ἔχει ὡς πηγὴ τὴν Ποιμαντικὴ Ἐπιστολογραφία του. Ὅλα

42. Βλ. σ. 38.

43. Βλ. Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ*, ἔκδ. «Λύχνος», Ἀθήνα 1984, σ. 99.

τά κείμενα του Ἁγίου Νεκταρίου «εἶναι μιά ἀνάβλυση μέσα ἀπό ὀλόκληρο τό εἶναι του... μιά αὐτοζωγράφηση ὕστερα ἀπό ἐσωσκόπηση καί αὐτοεποπτεία, ὕστερα ἀπό ἓνα ἀκρόαμα τῶν ψυχικῶν δονήσεων, ἀπό θεά καί αὐτοθεωρία τοῦ θείου φωτός πού ἔλαμπε στό νοερό ὄμμα τῆς ψυχῆς του»⁴⁴. Ἡ Ἐπιστολογραφία ὅμως εἶναι τό εἶδος ἐκεῖνο τοῦ γραπτοῦ λόγου, στό ὁποῖο αὐτοεικονίζεται μέ τήν μεγαλυτέρα ἐνάργεια ἢ Προσωπικότης καί πτυχές τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ συντάκτου της. Ἐν προκειμένῳ δέ εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας, διότι εἰς αὐτήν αὐτοαποκαλύπτεται ὁ χαρισματικός, πνευματικός πατέρας καί ὁδηγός. Εἶναι πηγὴ ποιμαντικῆς σοφίας καί διακρίσεως. Ἡ δέ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα «Ἀσκητική», πού δέν ἀφορᾷ μόνον εἰς τούς μοναχοὺς, ἐκτιμᾶται ὡς ἡ βασιλικὴ ὁδός, τὴν ὁποίαν διέβη καί ὑποδεικνύει πρὸς οἰκείωση τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς Ποιμαντικῆς καί τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

44. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 177-178.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΙΜΗΝ

«**Π**ροσωπικότης ἐπισκοπική ἐκ τῶν μᾶλλον ὑπερόχων»¹ καὶ πολὺπλευρος, Ἱεράρχης ἄριστος² καὶ θεοπρόβλητος, Ἐξοχος Παιδαγωγὸς καὶ Διδάσκαλος, ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάξας, μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἱερεῖον ἔμφυχο, θυόμενον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῆς. Μύστης καὶ ὑμνητῆς τοῦ Θεοῦ. Ποιμὴν γνήσιος, «εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας»³, ἐραστής καὶ ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς εὐεργεσία τῆς ἀνθρωπότητος. Μορφὴ βιβλικὴ καὶ ἑναρμόνιος, τὴν θεοειδῆ μορφὴ τῆς ψυχῆς ἀποκαλύπτουσα καὶ τὴν θεία

1. Αὐτός ὁ περιεκτικὸς χαρακτηρισμὸς ὑπάρχει σέ δημοσίευμα τοῦ περιοδικοῦ «Ἀνάπλασις», 12 (1899) 295, στὸ ὁποῖο σκιαγραφεῖται ἀρτίως ἡ Προσωπικότης Αὐτοῦ προβαλλομένου ὡς ὑποψηφίου γιὰ τὸν χηρεύοντα πατριαρχικὸ θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σωφρονίου (†22.8.1899). (Βλ. Τίτου Ε. Ματθαϊάκη, σ. 87. Πρβλ. Σοφ. Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 115).

2. «Ἄριστος, ρέκτης καὶ δραστήριος» ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων καὶ αὐτῶν τῶν περὶ τὸ Πατριαρχεῖο, ἔγραφε ὁ πολιτικὸς πράκτωρ τῆς Ἑλλάδος στὴν Αἴγυπτο, Ἰ. Γρυπάρης πρὸς τὸν Ἰπουργό τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Δ. Καλλιφορνᾶ στὸ ἀπὸ 28.1.1894 ἐμπιστευτικὸ τοῦ ἔγγραφου περὶ αὐτοῦ, ὡς ὑποψηφίου Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς. (Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 48. Πρβλ. Σοφ. Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 108 ἐξ.). «Ἄριστος» χαρακτηρίζεται καὶ εἰς δημοσίευμα τῆς τοπικῆς ἐφημερίδος «Ἡ Φωνὴ τῆς Φθιώτιδος», 9.10.1893, φ. 6, στὸ ὁποῖο γράφονται καὶ τὰ κάτωθι ἀξιόσημείωτα: «Μεμορφωμένος οὗτος τελείως, καὶ κάτοχος βαθείας παιδείας, κέκτηται συγχρόνως καὶ ἄλλα σπάνια προσόντα καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀρετῶν περικοσμεῖται, δὲν γνωρίζομεν δὲ ἂν ἡ Ἑλλάς ἔχη ὀλίγους ὁμοίους ἱεράρχας νὰ ἐπιδείξῃ». (Βλ. Σοφ. Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 179). Παρόμοιοι χαρακτηρισμοὶ ὑπάρχουν καὶ σέ ἄλλα δημοσιεύματα. Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς Εὐβοϊκῆς ἐφημερίδος «Παλίρροια», 1891, φ. 482, σ. 4, περιγράφων τὴν ἀφιξὴ καὶ διακονία του στὸ Ἀλιβέρι τὸν ἀποκαλεῖ «διαπρεπῆ ποιμενάρχη», «ὄντως Σεβασμιώτατον» καὶ κατακλείει οὕτω: «Τοιοῦτοι ἱεράρχαι καὶ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἀξιοὶ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς καὶ κοσμήματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ὅταν ἐχίρευσε δὲ ἡ ἐνιαία ἐπισκοπὴ Χαλκίδος καὶ Καρυστίας, οἱ Εὐβοεῖς ἐπιζητοῦν μὲ ἀναφορὰς τοὺς στὴν Ἰ. Σύνοδο αὐτόν τόν «ἐξοχόν Ἱεράρχην», ὡς Ποιμενάρχη τους, «τόν δυνάμενον καθοδηγήσαι τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ ποιμνὴν ἐν τῷ λειμῶνι τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀρετῆς καὶ εὐπραγίας...». (Εὐριπος, 25.5.1907, φ. 1968).

3. Ἰω. 10,2.

εικόνα ἐπί γῆς ἐξεικονίζουσα. «Μέγας τῆς Ἐκκλησίας Πατήρ»⁴, ὁμότροπος, καί ἰσότημος τῶν πρό αὐτοῦ μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καί Ἱεραρχῶν καί βαθύς γνώστης τῆς Θεολογίας τους.

Στό πρόσωπό του ὁ κόσμος τῆς ἀρετῆς καί τῆς παιδείας, τῆς θείας καί ἀνθρωπίνης σοφίας, τῆς μυστικῆς καί ἐπιστημονικῆς Θεολογίας, τοῦ δόγματος καί τοῦ ἥθους, τῆς ποιμαντικῆς πράξεως καί θεωρίας συμπλέκονται ἀρμονικῶς.

Ἐξύμνησε τό ποιμαντικό ἰδεῶδες καί τό μετέδωκε⁵. Ἐσκιαγράφησε τό στάδιο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, ἐξεπαίδευσε καί προπαρεσκεύασε πρὸς τοῦτο γενεές ὑποψηφίων κληρικῶν, ὡς λειτουργός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσεως. Ὡς Καθηγητής, ἐκτός τῶν ἄλλων θεολογικῶν μαθημάτων, καί τοῦ μαθήματος **Ποιμαντικῆς** συνέταξε ἐκ τῶν πρώτων στήν Ἑλλάδα καί τό ἀνάλογο, διδακτικό ἐγχειρίδιο ὑπὸ τόν τίτλο «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» διδάσκων, «*ποιός τις δέον νά εἶναι ὁ πνευματικός ποιμήν, ὅπως διακυβερνήσῃ καλῶς τήν ἐμπειπιστευμένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ποιήμνην*». Καί τό πρότυπο αὐτό εὐτύχησαν οἱ μαθητές καί μελετητές του, νά τό ἀντικρύσουν στό πρόσωπό του ἐμπνεόμενοι καί διαθερμαινόμενοι πρὸς μίμησή του. Ἐξεπλήρωσε τήν ἀποστολή του, ὡς πνευματικός ποιμήν, γενόμενος πρότυπο τῶν ποιμένων καί τῶν ποιμαινομένων, ὑπόδειγμα χριστιανικῆς ἀρετῆς καί τελειότητος, εικόνα ζῶσα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς γράφει στό ἀνωτέρω σύγγραμμά του, «*ἧτις προβάλλεται πρὸς τὰς ὄψεις ἀπάντων, καθ' ἣν ἡ θειότης τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν κρίνεται καί παρά τῶν ἐκτός τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες, θαυμάζοντες τήν εἰκόνα, θαυμάζουσι τήν θείαν ἡμῶν πίστιν λέγοντες: ἴδε ὁποίους ἀναδεικνύει ποιμένας λαῶν ὁ χριστιανισμός*»⁶.

Εἶναι παράγγελμα ἀποστολικό καί πατερικό, νά ἀναδειχθοῦν οἱ ποιμένες πρότυπα τοῦ ποιμνίου. Εἶναι ἡ παράκληση τοῦ Πέτρου πρὸς τοὺς Πρεσβυτέρους⁷. Εἶναι ἡ παραίνεση τοῦ Παύλου πρὸς Τίτο καί Τιμόθεο διὰ τῶν ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν του. Τόν μὲν Τίτο προτρέπει, νά παράσχῃ ἑαυτόν κατὰ πάντα «*τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν, λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐν-*

4. Ἔτσι τόν χαρακτηρίζει ὁ διακριτικός καί λόγιος Γέρον Δανιὴλ Κατουνακιώτης: «*ἄνδρα Ἀγιώτατον, διάσημον, Ἀρχιερέα κομῶντα ταῖς ἀρεταῖς καί τοῖς παλαιοῖς Ἀγίοις Πατράσιν ἐφάμιλλον*». (Βλ. Ἅγιος Νεκτάριος-Δανιὴλ Κατουνακιώτης, ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή Πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση, Ἅγιον Ὄρος 1997, σ. 166). Ἔτσι τόν χαρακτηρίζουν ὅλοι ὅσοι ἐγνώρισαν εἰς βάθος τήν Προσωπικότητα καί τό ἔργο του. Ἐκ τῶν πρώτων δέ ὁ μακαριστός Μητροπολίτης, Τίτος Ματθαϊάκης τόν ὀνομάζει «*νηπιτικό Πατέρα*». (Βλ. Τίτου Ε. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου, Ἡ μυστικὴ ζωὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1976, σ. 170-194). Πρβλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Προσωπογραφία τοῦ Ἁγ. Νεκταρίου*, «*Εφημέριος*», Ἀθῆναι, 45 (1996) 321.

5. Αὐτόθι, σ. 322.

6. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 136.

7. Α' Πέτ. 5,1-4.

τραπή μηδέν ἔχων περί ἡμῶν λέγειν φαῦλον»⁸, εἰς δέ τόν Τιμόθεο λέγει: «τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ»⁹. Τοῦτο τό χωρίον ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχολιάζει οὕτω: «τύπος γίνου τῶν πιστῶν... τουτέστι τό ἀρχέτυπον τοῦ βίου αὐτός ἔσο, ὡσπερ εἰκῶν προκείμενος, ὡσπερ νόμος ἔμψυχος, ὡσπερ κανὼν καὶ ὄρος τῆς εὐζωΐας. Τόν γάρ διδάσκαλον τοιοῦτον εἶναι χρή»¹⁰. Ὁ Μ. Βασιλείος συνιστᾷ στοὺς πνευματικούς ποιμένας, νά μή λησμονοῦν αὐτό τό ἀποστολικό παράγγελμα: «χρή τοίνυν τόν προεστῶτα μεμνημένον τῆς τοῦ Ἀποστόλου παραγγελίας λέγοντος, 'τύπος γίνου τῶν πιστῶν', πάσης ἐντολῆς τοῦ Κυρίου ἐναργές ὑπόδειγμα τόν ἑαυτοῦ βίον παρέχειν, ὡς μηδεμίαν τοῖς διδασκομένοις ἀφορμὴν καταλιμπάνειν πρὸς τό ἀδύνατον ἢ εὐκαταφρόνητον ἠγεῖσθαι τὴν ἐντολήν τοῦ Κυρίου»¹¹.

Ἡ ἀνάδειξη καὶ προβολή τοιούτων προτύπων πρὸς μίμηση εἶναι θεμιτή, καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ διατελοῦν μιμητές τοῦ Ἀρχιποίμενος καὶ ἀνάγουν τοὺς ἀσθενεστεροὺς εἰς αὐτὴν τὴν ἐξομοίωση, ὡς διδάσκει ὁ αὐτὸς Πατέρας στή συνέχεια: «Εἰ γάρ οὗτος ὄρος Χριστιανισμοῦ, μίμησις Χριστοῦ ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τό ἐπιβάλλον τῇ ἐκάστου κλήσει, οἱ τὴν ὁδηγίαν τῶν πολλῶν πεπιστευμένοι τοὺς ἔτι ἀσθενεστεροὺς διὰ τῆς ἑαυτῶν μεσιτείας προβιβάζειν ὀφείλουσι τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐξομοίωσει, κατὰ τόν μακάριον Παῦλον λέγοντα: 'μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ'»¹².

Ὁ Ἅγιος Πενταπόλεως διὰ τῆς ἱεροπρεπειᾶς¹³ καὶ τοῦ πλούτου τῶν πανθομολογουμένων ποιμαντορικῶν ἀρετῶν καὶ χαρισμάτων τῶν Πνεύματος κεκοσμημένος ἀφ' ἐνός μὲν ἀποδεικνύει τό δυνατόν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν κατὰ τὴν διαποίμανση, ἀφ' ἐτέρου δέ τὴν δι' αὐτῶν θείαν οἰκείωση, διότι, ὡς γράφει, ἀρετὴ εἶναι ἢ πλήρωση τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μέθεξις Αὐτοῦ: «Ὁ τὴν ἀληθῆ μετιῶν ἀρετὴν, οὐδὲν ἕτερον ἢ Θεοῦ μετέχει· διότι αὐτός ἐστιν ἡ παντελής ἀρετὴ»¹⁴. Ὡς πνευματικός πατέρας ὑποδεικνύει διὰ τῶν ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν του –πού δὲν ἀφοροῦν μόνο στίς μοναχές– τὴν ἀσκητικὴ ὁδὸ τῆς νομίμου ἀθλήσεως, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἀγωνιζόμενοι καρποῦνται τόν πνευματικόν αὐτόν

8. Τίτ. 2,7-8.

9. Α' Τιμ. 4,12.

10. Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον Α' ἐπιστολήν*, ΙΓ, α, Migne PG 62, 565.

11. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος, ΜΓ, ΒΕΠΕΣ 53, 204. Βλ. Κωνστ. Δωρ. Μουρατίδου, Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἀθήναι 1969², σ. 50-51. Γράφει σχετικῶς ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης, ἐπ. 1, ΤΙΘ, ΡΓ 78, 368: «Εἰ τύπος ἱερέως τοῦ ποιμνίου καὶ φῶς τῆς Ἐκκλησίας ὠνομάσθη καὶ ὑπάρχει, ἀνάγκη τοῖς ἡθεσιν αὐτοῦ συνεκτυποῦσθαι τό ὑπήκοον ὡς σημάτρω κηρόν».

12. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος, ΜΓ, ΒΕΠΕΣ 53, 204. Βλ. Α' Κορ. 11,1.

13. Περὶ σεμνοπρεπειᾶς καὶ ἱεροπρεπειᾶς, βλ. τοῦ Ἰδίου, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 134-141.

14. Ἀγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 182.

πλοῦτο καὶ μετέχουν τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του¹⁵.

A. ΑΡΕΤΕΣ

Ἡ σπάνις καὶ τό πλῆθος τῶν ποιμαντορικῶν ἀρετῶν τοῦ Ἱεράρχου ἀναγνωρίζεται καὶ μαρτυρεῖται ἀπὸ τό ἀπανταχοῦ ποίμνιό του¹⁶, ἀπὸ τὰ πνευματικά τέκνα του, ἀπὸ τοὺς μαθητές του καὶ ἀπὸ διακεκριμένες Προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γραμμάτων¹⁷. Ἀλλά καὶ ὁ ἐρευνητὴς καὶ μελετητὴς τῆς Προσωπικότητος, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του ἀνακαλύπτει τίς ψηφίδες τῶν ἀρετῶν, τῶν προσόντων, τῶν χαρισμάτων καὶ ἀρχῶν ἐκείνων, πού συνθέτουν τό πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ Ποιμένου, ὅπως τό σκιαγράφησε στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**».

1. Εἰρήνη

Ὡς ἀπαρχὴ τῶν ἀγαθῶν, πού ηὐδόκησεν ὁ Θεός, νά δαψιλεύση στήν ἀνθρωπότητα, ἐδώρησε τὴν εἰρήνην, γράφει στό ἀνωτέρω σύγγραμμα. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος κατὰ τὴν γέννηση τοῦ Θεοανθρώπου. Ἐξ ἀγάπης ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπευθύνει τοὺς τελευταίους, πρὸ τοῦ πάθους, λόγους Του στοὺς μαθητές Του, γιὰ νά ἔχουν ἐν Αὐτῷ εἰρήνην: «ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε»¹⁸. Μετὰ τὴν Ἀνάστασή Του δὲ ἐμφανισθεὶς ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπε: «εἰρήνη ὑμῖν»¹⁹.

Ἡ εἰρήνη ὀρίζεται ὡς «*θεία ἐνέργεια πρὸς ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς*»²⁰ καί, ἐπειδὴ ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς χρειάζεται δεκτικότητα, ἡ δὲ δεκτικότης χρειάζεται προαίρεση, θεωρεῖται ἀρετὴ. Ἡ εἰρήνη εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν ποιμαντορικῶν ἀρετῶν, διότι ὁ πνευματικὸς

15. Ἡ ἐκ τῶν ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν του Ἀσκητικὴ ἀπαρτίζει ἰδιαίτερο Κεφάλαιο τῆς διατριβῆς. Βλ. σ. 321 ἐξ.

16. Βλ. Ἀποχαιρετιστήριον γράμμα τῆς ἐν Καΐρῳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος. (Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 56). Τοπικοῦ Εὐβοϊκοῦ τύπου ἀναποκρίσεις, («Παλίρροια», 3-8-1892, φ. 542. 6-3-1893, φ. 558), πού κατακλείονται μὲ τὴν Παύλειο ρήση: «*Τοιοῦτος... ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεύς*». (Βλ. αὐτόθι, 1-1-1892, φ. 516. Πρβλ. «*Φωνὴ Φθιώτιδος*», 12-3-1894, φ. 21).

17. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 221 ἐξ. Περί τῶν «*μεγάλων ἀρετῶν*» του, τῆς παιδείας καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου του γράφει καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ στήν διεύθυνση τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. (Πάνταινος, 12 (1920) 953-954. Βλ. Τοῦ Ἰδίου, *Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς*, Ἀθῆναι 1919, σ. 162-163· 165). Τὴν ἐκτίμησή του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐξεδήλωσε μὲ τίς εὐμενεῖς βιβλιοκρισίες τῶν συγγραμμάτων του, (βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 108-110· 196) καὶ μὲ τό πατρικὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς Μονῆς του, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (1924) ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. (Βλ. αὐτόθι, σ. 161-165· 196).

18. Ἰω. 16,33.

19. Ἰω. 20,19·26.

20. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 142.

ποιμήν, ως αντιπρόσωπος τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς εἰρήνης, ὀφείλει, νά εἶναι ἡ προσωποποίηση αὐτῆς καί τοῦτο τό θεῖο δῶρο, νά κατέχη καί νά μεταδίδη εἰς τήν Ἐκκλησία καί ὑπέρ αὐτῆς συνεχῶς νά προσεύχεται. Τότε οἱ λόγοι του προσλαμβάνουν ἀπόλυτο κῦρος. Κατά τόν ἀδελφόθεον Ἰάκωβο, «καρπός δέ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιούσιν εἰρήνην» (3,18). Αὐτή πρώτη συνδέει τόν μαθητή μέ τόν Διδάσκαλο, «ὁ δέ μετά τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ σύνδεσμος, σύνδεσμος τοῦ ποιμνίου μετά τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς εἰρήνης»²¹.

Ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε τούς μαθητές Του ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων μέ τήν ἐξῆς ἐντολή: «εἰς ἣν δ' ἄν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε· εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ. καί ἐάν ἡ ἐκεῖ υἱός εἰρήνης, ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν ἡ εἰρήνη ὑμῶν· εἰ δέ μήγε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει»²². «Ὁ εἰρηνοποιός εἶναι υἱός τῆς ἄνω κλήσεως, εἶναι υἱός τῆς ἐπουρανίου Βασιλείας», γράφει²³. Ὁ ἴδιος δέ, ὡς «υἱός εἰρήνης», προσδεχθείς τήν θεῖαν αὐτήν ἐνέργεια συνειδητῶς τήν διεφύλαξε. Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἐπανεπαύετο ἐπ' αὐτόν παρὰ τίς διακυμάνσεις τοῦ βίου του. Ὡς πρότυπο εἰρηνοποιῦ Ἀρχιερέως ἀνεδείχθη κυρίως κατά τόν ἄδικο διωγμό του ἐξ Αἰγύπτου ἄνευ αἰτιολογίας, ἄνευ δίκης, ἄνευ ἀπολογίας, παρά τούς ἱερούς κανόνες καί τίς ἐκκλησιαστικές διατάξεις καί χωρίς νά λάβῃ δέκα ἕξ μηνιαίους μισθοῦς ἀπό τῆς χειροτονίας του εἰς Ἐπίσκοπο. Τότε, ὡς ἔγραφε εἰς ἐπιστολή του πρός τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο, «ἐξ ἀπολύτου σεβασμοῦ πρός τό ἱερόν αὐτοῦ πρόσωπον (τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου, σ. Σ.) καί ἐκ πνεύματος εἰρήνης μή εἰσακουσθέντες, διαμαρτυρόμενοι ἐπί τῇ διπλῇ ἀδικίᾳ, ὑπετάγημεν τῷ θελήματι αὐτοῦ καί ἀνεχωρήσαμεν ἐξ Αἰγύπτου, ἐλπίζοντες εἰς τήν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης ἐν ἡμέρᾳ ἣ εὐδοκήσῃ ὁ Θεός»²⁴. Ἀνεχώρησε ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὀπωσδήποτε τραυματισμένος ἀλλά μέ συνείδηση τῆς ἀποστολῆς του, χωρίς νά διαταράξῃ τήν ἐκκλησιαστική εἰρήνη καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Εὐάγγελος Θεοδώρου, χωρίς «νά ἐπιτρέψῃ στόν ἑαυτόν του νά προκαλέσῃ καί πυροδοτήσῃ ἡ ἐνθαρρύνῃ ἡ ἀνεχθῇ μέ ναρκισσισμόν πεζοδρομιακές βίαιες ἐκδηλώσεις ἡ ἔστω ἱεροπρεπεῖς δημόσιες κινητοποιήσεις τῶν πολλῶν πνευματικῶν τέκνων του, πού ὑπῆρχαν στό Κάιρο... Δέν σκανδάλισε, οὔτε δίχασε τούς πιστούς, οὔτε χαροποίησε τούς ἐχθρούς τῆς Ἐκκλησίας»²⁵.

Τό ποιμνίό του, τοῦ ὁποῦ τίς καρδιές κατέκτησαν οἱ σπάνιες ἀρετές του, μόλις πού πρόλαβε, νά τοῦ ἐπιδώσῃ τό ἀποχαιρετιστήριο γράμμα μέ περισσότερες ἀπό ἐννεακόσιες ὑπογραφές στόν σιδηροδρομικό σταθμό

21. Αὐτόθι, σ. 143.

22. Λουκ. 10,6. Βλ. αὐτόθι, σ. 144.

23. Ἁγίου Νεκταρίου..., *Τό γινῶθι σαυτόν*, σ. 205.

24. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 53.

25. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Προσωπογραφία τοῦ Ἁγ. Νεκταρίου, «Ἐφημέριος», 45 (1996) 337.

της πόλεως τήν ώρα της αναχωρήσεως του, για να του εκφράση τήν θλίψη του για τήν μεγάλη ήθικη ζημία της στερήσεως «του συμπαθεστάτου των Αρχιερέων και του αγαθωτάτου και δραστηριωτάτου των κληρικών»²⁶. Ο Αρχιμανδρίτης Σαράντης Σαράντος, ο οποίος μέσω αυτής της επιστολής διαβλέπει τήν Προσωπικότητα του Ποιμενάρχου και τήν εργασία, πού έπετέλεσε στίς ψυχές των χριστιανών, λέγει: «Μέσα σ' αυτό τό γράμμα φαίνεται για άλλη μιά φορά από άλλη σκοπιά, από τή σκοπιά των λαϊκών, ο πραότατος και ειρηνικός χαρακτήρας του Αγίου. Στο δημοσίευμα αυτό δέν υποφώσκει ίχνος έμπαθείας ή φανατισμού κατά των άδικησάντων εκκλησιαστικών άνδρων τόν άγιο Πενταπόλεως. Πόσο ταπεινά και χριστοκεντρικά θά είχε εργασθει ο άγιος στήν άμπελο του Κυρίου, ώστε να μεταφυτεύει και στους άλλους τόν άληθινό τρόπο χριστιανικής ζωής, της θεανθρωπίνης ζωής πού ο ίδιος βίωνε»²⁷.

Μετά τόν θάνατο του Πατριάρχου Σωφρονίου, πιεσθείς από τίς παρακλήσεις των όμογενών, να θέση υποψηφιότητα για τόν χηρεύοντα θρόνο, μετέβη εις Άλεξάνδρεια μέ σκοπό, «να συντελέση εις τήν ειρήνευσιν της Έκκλησίας», ως ειπε. Όταν όμως διεπίστωσε, ότι ή έπιλογή έξετραπή της εκκλησιαστικής όδοϋ, παρητήθη της υποψηφιότητός του και έτάχθη υπέρ της εκλογής του πρ. Οικουμενικού Πατριάρχου Ίωακείμ Γ', διότι σκοπός του ήτο, να φέρη «ειρήνην και αγάπην» και όχι «άνησυχίας και διαιρέσεις»²⁸.

Η παρουσία του εις τήν Ριζάρειο Έκκλ. Σχολή ήτο ειρηνοποιός. Επί της διευθύνσεώς του άπεκατεστάθη ή γαλήνη και ο εκκλησιαστικός χαρακτήρας αυτής²⁹. Υπό του μαθητού του, Αρχιμανδρίτου Ίωακείμ Σπετσιέρη, χαρακτηρίζεται «ειρηνοποιός όσιότης έμπνευσμένη από τήν ευαγγελικήν άρετήν και όνειροπολοϋσα τήν άνέσπερον βασιλείαν του Θεού»³⁰.

Λόγω και έργω διδάσκει τήν Παύλειο ρήση, «Ειρήνην διώκετε μετά πάντων, και τόν άγιασμόν, οϋ χωρίς οϋδείς όφεται τόν Κύριον», τήν όποία και διερμηνεύει εις τήν από 15.1.1906 διδακτική επιστολή του³¹. Μετά έν έτος, και εις άλλη πραγματευομένη «Περί ειρήνης ψυχής» επιστολή του, άπαντών εις τό έρώτημα, εάν ή ειρήνη ένοικη εις καρδιά πεπληρωμένη μέ πάθη, γράφει: Η ειρήνη δέν απομακρύνεται από τούς φωτισθέντας μέ τό φως της θεογνωσίας οϋτε ένεκα των άδιαβλήτων παθών, έφ' όσον αυτά λειτουργοϋν κατά τόν θείο νόμο και κατά τόν λόγο της

26. Ένθ' άνωτ., σ. 56.

27. Πρωτοπρεσβυτέρου Σαράντη Σαράντου, Η πλούσια προσφορά του Αγίου Νεκταρίου στήν Έκκλησία και στήν πολιτεία, «Κοινωνία» 32 (1989) 175.

28. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 116.

29. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Αρχιμανδρίτου, Ιστορία της Ριζαρείου Έκκλησιαστικής Σχολής, έν Αθήναις 1919, σ. 162.

30. Ίωακείμ Σπετσιέρη Αρχιμανδρίτου, Βιογραφική Σκιαγραφία του έν Όσίοις... Νεκταρίου Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως, έν Αθήναις 1929, σ. 19.

31. Έβρ. 12,14. Βλ. Έπ. 44, σ. 117 έξ.

υπάρξεως αὐτῶν, οὔτε ἔνεκα τῶν παθῶν τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, ἐφ' ὅσον καί αὐτά μέ τόν πνευματικό ἀγῶνα ἠτῶνται³². Εἰρηνικός κυρίως χρηματίζει, γράφει εἰς «**Τό γνόθι σαυτόν**», «ὁ τήν ἐν ἑαυτῷ στάσιν τῆς σαρκός καί τοῦ πνεύματος καί τόν ἐμφύλιον τῆς φύσεως πόλεμον εἰς εἰρηνικήν συμφωνίαν ἄγων, ὅταν μηκέτι ἐνεργός ἦ ὁ τοῦ σώματος νόμος ὁ ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοός, ἀλλ' ὑποζευχθεῖς τῇ κρείττονι βασιλείᾳ ὑπηρέτης γίνηται τῶν θείων ἐπιταγμάτων»³³.

Ἀλλά πᾶσα εἰρήνη δέν εἶναι ἄφογος καί καλή, γράφει στό ἴδιο πόνημα ἡ εἰρήνη εἶναι πολλάκις ἐπισφαλής καί ἀπομακρύνει τῆς θείας ἀγάπης, ὅπως, «ὅταν εἰρηνεύωμεν καί συμφωνῶμεν ἐπί καταλύσει τῆς ἀληθείας»³⁴.

2. Ταπεινοφροσύνη

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος εἶναι πλέον καθιερωμένος στήν ἐκκλησιαστική συνείδηση, ὡς τό κατ' ἐξοχήν πρότυπο ταπεινοῦ Ἱεράρχου, καί ἀνεγνωρισμένος, ὡς μύστης καί διδάσκαλος τῆς ὑποποιοῦ ταπεινοφροσύνης. Ἡ ταπεινοφροσύνη ὀρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς «ἀγνοίας συναίσθησις, φιλοσοφίας ἀρχή, ἀληθείας ἐπίγνωσις, γενέτειρα φόβου Θεοῦ, θεμέλιον ἀρετῶν, ἐντολῶν τήρησις, δύναμις ὑποποιός, εὐγενείας παροχεύς»³⁵. Φρόνημα καί διδασχὴ του ἦτο, ὅτι «τό ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιερέως ὑπόδειγμά ἐστι ταπεινοφροσύνης· εἰ οὖν ὑπόδειγμα, πρῶτος ἄρα ἐν τοῖς ταπεινόφροσιν· εἰ δέ πρῶτος ἐν τούτοις, ἄρα καί ἔσχατος πάντων· εἰ δέ ἔσχατος, ποῦ ἡ ὑπεροχή; Τό ἀξίωμα περιποιεῖ τιμήν τῷ ἔχοντι, ἀλλ' οὐ διακρίνει τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου αὐτόν· μεταξύ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κυρίου διακρίνονται ἀσχέτως πρός τά ἀξιώματα οἱ μιμηταί τοῦ Χριστοῦ, διότι οὗτοι φέρουσι τό ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνης καί τήν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τήν ἐγκαλλωπιζουσαν καί ἐξυψοῦσαν αὐτούς εἰς περιωπήν δόξης καί τιμῆς», ὅπως ἔγραφε στόν Ἁγιορείτη μοναχό Ἰωάσαφ³⁶. Ἐκεῖνος δέ πάλι εἰς ἐπιστολή του, πλήρης θαυμασμοῦ καί εὐλαβείας, ἔγραφε, σὺν τοῖς ἄλλοις, χαρακτηριστικῶς καί τά κάτωθι: «^{Ω!} Σύμπτωσις ἱερά καί ἁγία. ^{Ω!} χάρις! Ὁ τοιοῦτος καί τηλικούτος νά διατηρῇ ἀλληλογραφίαν, νά γίνηται τά πάντα, ἵνα σώσῃ τά πάντα, καί εἰς τά ὕψη τοῦ οὐρανοῦ καί εἰς τά βάθη τά τῆς θαλάσσης! Ἰδού, Δεσπότη μου, ποῦ αὐλιζέται καί βασιλεύει ἡ ἁγία ταπεινώσις...»³⁷.

Ἀνυψωθείς εἰς τό ὕπατο ἀξίωμα τῆς Ἀρχιερωσύνης, χωρίς νά τό θέλῃ καί χωρίς νά τό ἐπιδιώξῃ, ὑπετάχθη στό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ἐδέε-

32. Ἐπ. 92, σ. 181 ἐξ.

33. Βλ. σ. 206.

34. Αὐτόθι.

35. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 159.

36. Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, σ. 187.

37. Αὐτόθι, σ. 210.

το πρὸς Αὐτόν: «Καλλιέργησε ἐντός μου τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὸν σπόρον τῶν λοιπῶν ἀγίων ἀρετῶν, οἷς οἶδας τρόποις, καὶ ἀξιώσον με νὰ ζήσω πάσας τὰς ἐπὶ γῆς ἡμέρας μου συμφώνως τοῖς λόγοις τοῦ μακαρίου Παύλου, ὅστις λέγει: ‘Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός’»³⁸.

Μὲ ταπεινοφροσύνη ἄρχισε τὴν ποιμαντική διακονία του στὴν Αἴγυπτο, ὡς Μ. Ἀρχιμανδρίτης καὶ Πατριαρχικός Ἐπίτροπος στό Κάϊρο. Ἐκτός τῶν ἄλλων ἐργασιῶν του, διεκόσμησε καὶ ἐλάμπρυνε καὶ ἀπό πενιχροῦ ἀνέδειξε ἔκπαγλο³⁹ τὸν Πατριαρχικό Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀναθέσας τὴν ἀγιογράφηση στὸν ἀγιογράφο Ε. Ἀρμενόπουλο. Ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὑπογραφέντος ὑπ’ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀγιογράφου συμφωνητικοῦ, οἱ παραγγελίες τῶν ἔργων ἔγιναν μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἁγίου, τὰ δὲ χρήματα συνεκεντρώθησαν μὲ ἐράνους καὶ δωρεές χριστιανῶν, τῶν ὁποίων τὰ ποσὰ καὶ οἱ ὑπογραφές σώζονται εἰς ἄλλο βιβλίό⁴⁰. Στὴν πλάκα, πού ἐνετοίχισε, ἔγραψε:

«Τὸν ἱερόν τοῦτον ναόν ἡ Α.Θ.Π.

ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κύριος Σωφρόνιος

διεκόσμησε δαπάναις ἰδίαις καὶ φιλοτίμῳ συνδρομῇ τῶν χριστιανῶν.

Ἐν Καῖρῳ μηνί Νοεμβρίῳ ἔτει σωτηρίῳ 1888»⁴¹.

Ἐρχόμενος στὴν Ἑλλάδα πολὺ πιθανόν εἶναι, ὡς λέγεται, νὰ ἐσκέφθη, νὰ ἀποσυρθῆ στό Ἅγιον Ὅρος ἢ στό Μετόχι τῆς Νέας Μονῆς στὴν Πάρο. Ὑποκινηθεὶς ὅμως λόγῳ τῶν πολλῶν ἀρετῶν καὶ προσόντων του ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν καὶ Ἠλείας, Δαμασκηνό ἢ ἀπὸ τὸν διάδοχο αὐτοῦ, Ἱερόθεο Μητρόπουλο, νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀποστολικὴ διακονία του⁴², δὲν ἐδίστασε, νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ ἀποδεχθῆ θέση ἀπλοῦ ἱεροκλήρυκος, χωρὶς νὰ σκεφθῆ, ὅτι ἡ θέση αὐτὴ «δύναται νὰ προσβάλη τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ὑπ’ αὐτοῦ κατεχομένου ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος»⁴³, ὡς ἀντέτεινε τὸ Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως στὴν πρόταση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ὁ Εὐβοϊκὸς λαὸς μεγάλως ἐξετίμησε καὶ ἠγάπησε Αὐτόν καὶ γιὰ τὸ ἔργο του ἀλλὰ κυρίως διὰ «τὰς πολλὰς καὶ ταπεινάς αὐτοῦ ἀρετάς»,

38. Ἀκολουθία καὶ Βίος τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Νεκταρίου ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ Θαυματουργοῦ..., ἐν Ἀθήναις 1976, σ. 154.

39. Ἐπ. 115, σ. 222.

40. Τίτου Ἐμμ. Μαθθαίακη, σ. 43.

41. Ν. Σταυρίδη, Ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἐν Καῖρῳ ἑλλην. ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, «Προμηθεύς», Βόλος (1894) 534. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 71.

42. Αὐτόθι, σ. 129.

43. Ταῦτα ἐπὶ λέξει ἀναφέρονται εἰς ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, (ἀριθ. πρ. 930/3.12.1890). Φωτοαντίγραφο τούτου καὶ ὄλων τῶν σχετικῶν μὲ τὸν διορισμὸ τοῦ ἐγγράφων ἐδόθησαν ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου –φάκελλον Ἱεροκηρῶν– στὸν μακαριστὸ Λεωνίδα Παύλου.

ὡς ἔγραφε ὁ τοπικός τύπος⁴⁴. Διά τῶν λόγων αὐτῶν ὑποδηλοῦται ἡ προεξάρχουσα αὐτῶν ταπείνωση, ἡ φέρουσα μεθ' ἑαυτῆς «ἅπαντα τόν χορόν τῶν ἀρετῶν», ὡς γράφει εἰς ποιμαντική ἐπιστολή του⁴⁵. Ὁ χρόνος δέν ἐξάλειψε τήν μνήμη του καί τά ἴχνη τοῦ περάσματος του· στό κύλισμά του ἀνανεώνονται καί ζωντανεύουν.

Συμφώνως πρός τό ὑπόδειγμα τοῦ Ἀρχιποίμενος, πού ἔπλυνε τά πόδια τῶν μαθητῶν του, ἐτέλεσε καί τόν δικό του νικτῆρα στή Σκόπελο πλύνας τά πόδια τοῦ εὐλαβοῦς, πεπαιδευμένου καί πτωχοῦ ἱερέως, Βασιλείου Ἀθανασιάδου, Οἰκονόμου καί Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Σκοπέλου, παρά τίς ἀντιρρήσεις αὐτοῦ. Κατά τίς πληροφορίες, πού ἔδωσε ὁ μακαριστός Πρωτοπρεσβύτερος καί Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Σκοπέλου καί Ἀλοννήσου, Χρῆστος Ματσάτσος στήν πονήσασα, ὁ Ἅγιος ἀνεπαύετο εἰς τήν οἰκίαν τοῦ ἀνωτέρω ἱερέως, ὡσάκισ ἐπεσκέπτετο τό νησί, καί προέβη εἰς αὐτήν τήν πράξη εἰς ἔνδειξη τιμῆς γιά τήν πνευματικότητα καί ἀρετή τοῦ ἱερέως καί εὐγνωμοσύνης γιά τήν Ἀβραμιαία φιλοξενία, πού ἐδέχετο⁴⁶.

Εἶναι, ὅπως θά διδάξῃ ἀργότερον στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», «ὁ ταπεινόφρων πνευματικός ποιμήν τό ἀγλαΐσμα τῆς ἑαυτοῦ ποιμνῆς καί ὁ διδάσκαλος τῆς ὑποποιοῦ ταπεινοφροσύνης, ὁ ὁδηγῶν τό ἑαυτοῦ ποιμνιον ἐν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας ἐν τῇ θείᾳ χάριτι· διότι ὁ Κύριος ταπεινοῖς δίδωσι τήν ἑαυτοῦ χάριν, τοῖς δέ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται»⁴⁷.

Ἔχων ὡς μοναδικό σκοπό τῆς ζωῆς του τήν ἐνοίκηση τοῦ Χριστοῦ ἐντός του, τήν δόξα τοῦ Θεοῦ καί τήν ἀποκατάσταση τῆς Βασιλείας Του ἀδιαφοροῦσε γιά τήν δόξα τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτελοῦσε τήν διακονία του ἐντός καί ἐκτός τῆς Σχολῆς μέ ἱεροπρεπῆ σεμνότητα καί ἐξωτερική ἀπλότητα, χωρίς συνοδεία καί τά διακριτικά τῆς Ἀρχιερωσύνης του. Κάποτε τόν συνάντησε κοντά στή Ριζάρειο, ἐπί τῆς ὁδοῦ Βασ. Σοφίας, ὁ Γέρων Νικόδημος Καυσοκαλυβίτης καί, ἀφοῦ τόν ἀνεγνώρισε ἀπό τόν διάλογο, τόν ἐρώτησε: «Διατί δέν φέρετε ἐξωτερικῶς τό διακριτικό σας;» Καί ὁ Ἅγιος ἀπήντησε: «Μέσα μας, Γέροντα, πῶς θά ἔχουμε τόν Χριστόν μέσα μας· αὐτό ἔχει σημασία! Τά ἐξωτερικά δέν εἶναι καί τόσον ἀπαραίτητα». Τά ἀνωτέρω εἶπεν ὁ Ἅγιος μέ τόσο μεγάλη ταπείνωση, γλυκύτητα καί δύναμη, ὥστε ἐνετυπώθησαν ἀνεξάλειπτα εἰς τήν ἄκακον ψυχή τοῦ π. Νικοδήμου, ὁ ὁποῖος καί τά διηγείτο συνεχῶς εἰς ἅπαντας, ὡς εὐαγγελικούς λόγους⁴⁸.

Ἡ ἀληθῆς ταπεινοφροσύνη εἶναι τό διακριτικό γνώρισμα τῆς ἐγνω-

44. Ἐφημ. «Παλίρροια», 1.1.1892, φ. 516.

45. Ἐπ. 36, σ. 99.

46. Ἡ μαρτυρία αὐτή ἐδόθη στήν πονήσασα σέ ἠχογραφημένη συνέντευξη στήν οἰκία τοῦ ἀνωτέρου ἱερέως καί Ἀρχ. Ἐπιτρόπου, στή Σκόπελο τόν Σεπτέμβριο 1990.

47. Βλ. σ. 145.

48. Ἰερομονάχου Π(αναρέτου) Γ(ρηγοριάτου), Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί τό Ἅγιον Ὅρος, «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», 1978, ἀρ. 3, σ. 57.

σμένης ἀξίας του και τοῦ ἀρμονικοῦ και συμμετρου συνόλου τῶν ἀρετῶν του, πού «τόν τάσσει ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις τῆς πρώτης γραμμῆς», ἔγραφε ἡ «Ἀνάπλασις», προβάλλουσα τήν ὑποψηφιότητά του γιά τόν Πατριαρχικό θρόνο τῆς Ἀλεξανδρείας και κατακλείουσα οὕτω: «Ἐάν προτιμηθῆ ἱκανώτερός του ἐν τῷ Πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐδεῖς πλέον αὐτοῦ θά χαρῆ. Ἐάν δέ αὐτός γίνῃ, ὁ ἐκλεκτός, ἄτυφος ὡς εἶναι, μίαν και μόνην φιλοδοξίαν θά ἔχη, πῶς νά φανῆ ἄξιός τῆς ἀποστολῆς του ἐν πάσῃ ταπεινοφροσύνῃ»⁴⁹. Ὡς γράφει, «ἀληθῆς δέ ταπεινόφρων οὐχ ὁ μηδεμίαν ἔχων ἀξίαν πρὸς ἔπαρσιν, ἀλλ' ὁ ἀρετάς ἔχων και μέγαρα φρονεῖν δυνάμενος, μὴ ἐπαιρόμενος δέ ἐπὶ ταύταις, ἀλλ' ἐξ ἐπιγνώσεως ἑαυτοῦ ταπεινοφρονῶν, οὗτος ἀληθῆς ταπεινόφρων. Ταπεινοφροσύνη δέ ἀληθῆς τοῦτό ἐστιν, ὅταν τις μέγας ὢν, ἑαυτὸν ταπεινοῖ»⁵⁰.

Ἐθεώρησε ὡς εὐδοκία Θεοῦ τήν ἐπανασύσταση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς στήν Αἴγινα, ὡς εἶπε στόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μελέτιο (Μεταξάκη)⁵¹, και προθύμως ὑπεβλήθη στοὺς κόπους και στίς θυσίες τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως ἀρχαρίων, ἀδυνάτων και ὀλιγογραμμάτων μοναζουσῶν, τῆς ἀσκήσεως και ἐπιτελέσεως και τῶν πλέον ταπεινῶν, χειρωνακτικῶν ἐργασιῶν μέχρι τῆς ἐπιδιορθώσεως ὑποδημάτων και καθαρισμοῦ τῶν κοινοχρήστων χώρων, ὡς διηγεῖτο στήν πονήσασα ἡ ἀείμνηστος Μοναχὴ Θέκλα (†1978). Δέν ἐδίστασε, νά ἀνταλλάξῃ τό «Δεσποτικό» κατά τίς Ἀκολουθίες μέ ἕνα μικρὸ κάθισμα, κατάλληλο μᾶλλον γιά νήπια, «οὐχὶ δέ διὰ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας και μάλιστα γεγηρακότα», μαρτυρεῖ ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης, Τίτος Ματθαϊάκης⁵². Ἡ ταπεινοφροσύνη του κατέστησε τήν λατρεία του εὐάρεστο και τίς θυσίες του εὐπρόσδεκτες.

Ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι ἀρετὴ, ὡς ἀποτέλεσμα αὐτομελέτης και αὐτογνωσίας, και ἀνάγει στήν τελείωση και θεογνωσία, διότι μόνον αὐτός, πού ἐγνώρισε τόν ἑαυτό του, γνωρίζει τόν Θεόν⁵³. Διὰ τοῦτο ἡ ταπείνωση ὀρίζεται και ὡς «ἀληθείας ἐπίγνωσις» και πρὸς αὐτήν καθοδηγοῦσε τά πνευματικά τέκνα του διὰ τῆς διδασχῆς και τῆς Ἀσκητικῆς του, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἐπίκεντρο τήν αὐτομελέτη πρὸς αὐτογνωσία και τόν ἀγῶνα κατά τῆς «λερναίας Ὑδρας» τοῦ ἐγωῖσμοῦ, κυρίως δέ διὰ τοῦ ἐξόχου παραδείγματός του.

49. «Ἀνάπλασις», 12 (1899) 295.

50. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 142.

51. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης...*, σ. 112.

52. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 359.

53. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 144. Κατά τόν Νικηφόρο Καλογερά, και ὁ θεράπων τῆς Θεολογίας ὀφείλει πάντοτε νά προσέρχεται στίς θεολογικές μελέτες μετ' αἰδοῦς και ταπεινοῦ φρονήματος, διότι εἰς τοὺς δοκησιόφους και οἰηματίες και ἐπηρμένους πάσης ἐπιστήμης οἱ θύρες εἶναι προσιτές, ἀλλὰ τῆς Θεολογίας οὐδέ αὐτά τά προπύλαια προσιτά καθίστανται. (Βλ. Νικηφόρου Καλογερά, Ἀρχιμανδρίτου, *Ἡ Ποιμαντικὴ*, σ. 209).

3. Μετριοφροσύνη

Καρπός τῆς ὀρθῆς κρίσεως καί γνώσεως ἑαυτοῦ ἡ μετριοφροσύνη ὀρίζεται ὡς «τό μετρίως περί ἑαυτοῦ φρονεῖν καί μή ὑψηλοφρονεῖν»⁵⁴.

Ἡ μετριοφροσύνη, ὡς ποιμαντορική ἀρετή, ἐξυψώνει τήν ἀξία τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, ἐπικυρώνει τόν εὐαγγελικό τύπο, κραταιώνει τήν πνευματική δύναμή του, ἐλκίζει τήν ἀγάπη πάντων, ταπεινώνει τούς ὑψηλόφρονες, ἀγερώχους καί ἀτιθάσους, κατευνάζει τούς ὀργίλους, εἰρηνεύει τούς πολεμίους καί καταναγκάζει πάντας, νά ἀποδίδουν εἰς αὐτόν τόν προσήκοντα σεβασμό⁵⁵.

Ἡ μετριοφροσύνη ἀπετυπώνετο καί εἰς τά ἀπό ἄμβωνος κηρύγματα καί εἰς τίς ὁμιλίες του, πού ἐπαινοῦντο γιά τήν «σαφή καί καθαρά καί μεμετρημένη ἔκφρασι»⁵⁶, διότι, ὡς γράφει, ὁ μετριοφρων δέν ἔχει στόν λόγο κόμπους σοφιστικούς, οὐδέ διαλέξεις ὑπερηφάνους καί βαρείας, ἀλλ' εἰς ὅλα ἀφαιρεῖ τό μέγεθος⁵⁷.

Ἐραστής καί ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ γενόμενος οὐδέποτε προέβαλε τίς ἀγαθοεργίες του καί ἐκαυχῆθη γι' αὐτές. Διά τοῦτο τίς περισσότερες ἐξ αὐτῶν ἀγνοοῦμε. Ἐπίστευε, ὅτι μέτρο τῆς ἀξίας αὐτῶν εἶναι ἡ ἀληθής ἀγάπη καί ἡ ἀγαθή διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐκ τούτων ἐμφορούμενος ἀπέστειλε ἀπό τήν Κύμη Εὐβοίας τήν 23ῃ Αὐγούστου 1893 εἰς τόν ἀδικήσαντα Αὐτόν Πατριάρχη τήν ὑπό τόν τίτλο «Ἰποτύπωσις περί ἀνθρώπου» ἀνθρωπολογική Μελέτη του συνοδευομένη ἀπό ἐπιστολή πλήρη συγχωρητικότητος καί μετριοφροσύνης. Δι' αὐτῆς τόν παρακαλεῖ, νά εὐχηθῇ ὑπέρ Αὐτοῦ πρὸς τόν Κύριον, ὅπως δεχθῇ τήν ἀγαθή του διάθεση, ὡς τήν μόνη ἀγαθοεργία του, καί τοῦ συγχωρήσῃ τά πολλά του ἁμαρτήματα⁵⁸. Ἀλλά καί οἱ μεταγενέστερες ἐπιστολές διαμαρτυρίας, πού ἔστειλε, ὡς θῦμα ραδιουργίας καί συκοφαντίας, στόν Ἴδιον Πατριάρχη, στόν διάδοχό του Φώτιο καί στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, Ἰωακείμ Γ' –ὑποδείγματα ἐκκλησιαστικοῦ, πατερικοῦ ἥθους καί ιεροπρεπείας– ἀπηλλαγμένες δηκτικότητος καί ἐμπαθείας, φέρουν ὅλα τά χαρακτηριστικά τοῦ μετριοφρονος, ὅπως τά περιγράφει στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς» ἡπιότητα πρὸς

54. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 146.

55. Αὐτόθι.

56. «Παλίρροια», 22.3.1891, φ. 480.

57. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, *Τό γινῶθι σαυτόν*, σ. 141. Οἱ λόγοι αὐτοῖ ἐχουν ληφθῆ ἀπό τήν Ὀμιλία Κ' Περί ταπεινοφροσύνης τοῦ Μ. Βασιλείου (Migne PG 31, 537): «Μή μοι κόμπους ἐν λόγῳ σοφιστικούς, μηδέ ἐν ᾠδαῖς ἠδυφωνίας ὑπερβαλλούσας, μηδέ διαλέξεις ὑπερηφάνους καί βαρείας· ἀλλ' ἐν ἅπασιν ὑφαίρει τοῦ μεγέθους».

58. Ἡ ιδιόχειρος αὐτῆ ἐπιστολή μέ τέσσαρες ἄλλες, πού ἀπέστειλε μετά τήν ἐκδίωξή του στόν Πατριάρχη, εὐρέθησαν στό Ἀρχεῖο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας εἰς τό πρωτότυπο ὑπό τοῦ μακαριστοῦ καθηγητοῦ μου, Θεολόγου, Γεωργίου Φ. Τριανταφυλλάκη, ὁ ὁποῖος τίς ἐδημοσίευσε μέ σύντομο βιογραφία τοῦ Ἁγίου στό περ. «Πάντανος» Ἀλεξανδρείας, 53 (1961) 290-300. Ἀργότερον ὁ ἀείμνηστος τίς παρουσίασε στίς μαθήτριάς του στό Ράλλιο Λύκειο, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί ἡ πονήσασα.

τούς πταίνοντας, μετριοπάθεια προς τούς άμαρτάνοντας, αξιοπρέπεια προς τούς ανωτέρους, εὐγένεια τρόπων καί συμπεριφορᾶς⁵⁹.

Τό καλοκαίρι (Ιούλιο-Αύγουστο) τοῦ 1898 ἐπεσκέφθη τό Ἅγιον Ὅρος χάριν εὐλαβοῦς προσκυνήσεως καί πρὸς μελέτη τῶν χειρογράφων τῶν ἀγιορειτικῶν Βιβλιοθηκῶν. Ἐμφανισθεῖς στήν Ἀδελφότητα τῶν Δανιηλαίων, στά Κατουνάκια, ὡς ἀπλός Μοναχός ἀκολούθησε εἰς ἀτραπό τῶν φρικτῶν Καρουλιῶν τόν συνοδεύοντα Αὐτόν Μοναχό Δανιήλ, τόν ἱεροφάλη. Τότε συνέβη ἡ ἀποκαλυπτική συνάντηση μέ τόν ἄγνωστο, διορατικό καί προορατικό ἐρημίτη⁶⁰.

Ἀνεγνώριζε καί ὑπεκλίνετο πλήρης σεβασμοῦ καί ἀγάπης πρό τῶν ἐμφύχων θησαυρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐπισκεφθεῖς τό Γηροκομεῖο τῆς Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας ἔσκυψε καί ἀσπασθεῖς ἕναν ἐνάρετο καί κατάκοιτο Γέροντα εἶπε στόν Ἠγούμενο: «Γέροντα, αὐτοί εἶναι θησαυροί, πολὺ μεγάλοι θησαυροί. Κοιτάξτε, νά τούς ἐκμεταλλευθῆτε. Δέν θέλουν πολλά. Ὀλίγη μόνο φροντίδα, ἀγάπη καί περιποίησι». Ὁ κατάκοιτος Μοναχός διηγεῖτο κατόπιν, ὅτι αἰσθάνθηκε μεγάλη εὐωδία, νά ἐξέρχεται ἀπό τό στόμα τοῦ Ἁγίου.

Ἀργότερον ἐκφράζων εἰς ἐπιστολή του πρὸς τόν Μοναχό Ἰωάσαφ τῆς Σκήτης τῆς Ἁγίας Ἄννης τό περί Μοναχισμοῦ φρόνημά του ἐν συγκρίσει πρὸς τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἔγραφε: «Ἡμεῖς, ἀγαπητέ ἀδελφέ, συναίσθησιν ἔχοντες τῆς ἡμετέρας ἀναξιότητος καί γυμνότητος, οὐδέ τολμῶμεν κἄν νά συγκρίνωμεν ἡμᾶς πρὸς τόν ἐλάχιστον τῶν μοναχῶν, τόν ἐν τῇ ἀσκήσει καί σεμνῇ πολιτείᾳ ζῶντα»⁶¹.

Ἀλλά τό «μετρίως περὶ ἑαυτοῦ φρονεῖν» εἶναι καταφανές καί εἰς τὴν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματος τῆς πνευματικῆς πατρότητος καί καθοδηγήσεως τῶν μοναχῶν τῆς Αἰγίνης. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Μονῆς διαβιβάζει στά πνευματικά τέκνα του τίς συμβουλευτικές γνώμες τοῦ Γέροντος Παχωμίου, χωρὶς νά ἀποδέχεται ὠρισμένες ἐξ αὐτῶν καί χωρὶς νά ἐπιβάλη τὴν ἀποδοχή τους, παρά μόνο κατὰ προαίρεση, γιὰ νά τόν εὐχαριστήση, διότι, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Γέροντος, ἔστερεῖτο γνώσεων τοῦ πνευματικοῦ πολιτεύματος⁶². Μετὰ τρισήμισυ ἐτῶν θεολογικὴ διδασκαλία καί πνευματικὴ καθοδήγηση, μακρὰ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καί τῆς αὐταρκειᾶς, ζητεῖ μέ τὴν ἀπό 26.1.1908 ἐπιστολή του ἀπὸ τόν ἔμπειρο καί διακριτικό Γέροντα Δανιήλ Κατουνακιώτη, νά στείλῃ «λόγον τινά συνέσεως πνευματικῆς πρὸς τὰς παρθένους πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν» προσθέτων: «Ἡ ὑμετέρα ἐπιστολή ἢ ὑπὸ τῆς πράξεως καί θεωρίας ὑπηρευμένη ἔσται αὐταῖς, ἔστερημέναις τοιαύτης ζώσης διδασκαλίας,

59. Βλ. σ. 146.

60. Βλ. σ. 125.

61. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 188.

62. Ἐπ. 30, σ. 86.

πνευματικόν ἐντρύφημα καί ἀληθῶς στήριγμα πνευματικόν»⁶³. Ὁ Γέρων, ἀφοῦ ἀνεγνώρισε πρῶτον, ὅτι μοναχές καθοδηγούμενες «ἀπλανῶς καί ἐνδιακρίτως παρά τοῦ εἰρημένου ἀγίου Πατρός, τοῦ διακρινομένου ἐπί θεοσοφία καί χάριτι» δέν ἔχουν τήν ἐλαχίστη ἀνάγκη ἄλλου ὁδηγοῦ, καί μάλιστα ἀδαοῦς καί ἀναξίου, ἔστειλε τόν Ἰούλιο 1908 ἐπιστολιμαία πραγματεία «Περί Μοναχικῆς Κοινοβιακῆς Διατυπώσεως» καθ' ὑπακοήν, εἰς τήν ὁποία ἐξέφρασε τήν προσωπική του καί πατερική ἐμπειρία γιά τήν πραγμάτωση τῶν ἀρετῶν βάσει τῶν μακαρισμῶν⁶⁴. Ἀντίγραφο αὐτῆς τῆς ἐπιστολιμαίας πραγματείας μέ ἀπόσπασμα τῆς εὐχαριστηρίου ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἁγίου ἔστειλε ὁ Γέρων Δανιήλ εἰς τήν Θεοδώρα Καρδίτση, πνευματικό τέκνο του, τήν μετέπειτα Μοναχή Θεοδοσία καί Ἦγουμένη τῆς Ἱ. Μονῆς τῆς Κυρίας τῶν ἀγγέλων Κεχροβουνίου Τήνου⁶⁵ ἐξαίρων τήν μετριοφροσύνη του⁶⁶ καί ἀποδίδων τήν ἐκπόνησή της στίς εὐχές Του καί ὄχι στήν προσωπική του δύναμη⁶⁷. Στήν συνείδησή του ὁ Ἅγιος ἐπέιχε θέση πνευματικοῦ Πατρός, Κτίτορος καί Καθηγουμένου⁶⁸ τοῦ Ἱεροῦ Ἠσυχαστηρίου τῶν Δανηλαίων, γιά τίς πολλές πρός αὐτοῦς εὐεργεσίες του, καί Πατρός τῆς Ἐκκλησίας⁶⁹.

Ἄλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς Ἀδελφότητος καί τόν Ἱερομόναχο Ἀθανάσιο Δανηλίδη ὑπεδέχθη στή Μονή μέ λεπτότητα καί φιλοστοργία καί τόν παρεκάλεσε, νά ἀπευθύνῃ λόγο διδακτικό στίς μοναχές περὶ τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ Ἁγιορειτικοῦ Μοναχισμοῦ καί τῶν πνευματικῶν ἀγῶνων. Ἐκεῖνος δέ, ἀφοῦ διέπραξε τοῦτο καθ' ὑπακοήν, ἐπροξένησε τόση πνευματική εὐφροσύνη, ὥστε ἐδοξολόγησαν τόν Θεό γιά τήν παρουσία του⁷⁰, ὅπως ἐσημείωσε ὁ ἴδιος στό ἡμερολόγιό του, τόν Νοέμβριο 1909.

Πρέπει νά σημειωθῇ στήν παροῦσα συνάφεια, ὅτι οὐδέποτε ἐπεδίωξε τήν ἀποκλειστικότητα τοῦ συμβούλου τῶν μοναζουσῶν. Τρεῖς μῆνες περίπου μετά τήν ἴδρυση τῆς Μονῆς, ἐπεσήμανε τήν ἀναγκαιότητα μιᾶς πεπειραμένης γυναικός συμβούλου, πού νά γνωρίζῃ τά τῆς μοναχικῆς πολιτείας καί τίς γυναικεῖες ἀδυναμίες, καί συνέστησε, νά ἔλθουν εἰς ἀλληλογραφία μέ μία ἢ δύο ἐναρέτους μοναχές, τίς ὁποῖες νά συμβουλευῶν-

63. Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτου, Ἀγγελικός Βίος, σ. 182. Ἡ συνεργασία καί ἀμοιβαίότης στή Συμβουλευτική εἶναι καί πατερική ἀρχή. Τοῦτο πράττων καί ὁ Μέγας Βασίλειος ἔγραφε στόν Ἐπίσκοπο Ἰκονίου, Ἀμφιλόχιο: «Πολλῶν ἔνεκεν ἐπιθυμῶ συντυχεῖν σοι, ἵνα καί συμβούλω χρῆσμαι περὶ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων». (Βασιλείου Μ., Ἐπιστολή ΣΑ' Ἀμφιλοχίῳ Ἐπισκόπῳ Ἰκονίου, Migne PG 32, 736).

64. Αὐτόθι, σ. 123-134.

65. Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιήλ Κατουνακιώτης, Εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση, Ἅγιον Ὄρος 1997, σ. 125.

66. Αὐτόθι, σ. 161.

67. Αὐτόθι, σ. 162.

68. Αὐτόθι, σ. 141.

69. Αὐτόθι, σ. 168.

70. Αὐτόθι, σ. 178.

ται, έως ότου εὐδοκήσῃ ὁ Θεός καί ἀποστείλῃ μία τοιαύτη, γιά νά τίς διοικῇ καί νά τίς συμβουλευῇ τά δέοντα⁷¹.

Ἐνδειξῆ τῆς μετριοφροσύνης του ἦτο καί ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας καί ἀρετῆς τῶν μαθητῶν καί πνευματικῶν τέκνων του. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ (Σπετσιέρης) ὁ Νεοσκητιώτης, μαθητής, φίλος καί βιογράφος του, διηγείτο, ὅτι, ὅταν κάποτε ἐπεσκέφθη τήν Μονή, τόν παρεκάλεσε, νά σταυρώσῃ τά κελλιά τῶν μοναζουσῶν⁷². Τοῦτο ἐζήτησε καί ἀπό τό πνευματικό τέκνο του καί μετέπειτα Πνευματικό τῆς Μονῆς, Γέροντα Ἱερώνυμο Σιμωνοπετρίτη. Τήν Πεντηκοστή τοῦ 1920, ὅταν ἀσθενῆς πλέον δέν ἠδύνατο, νά ἱερουργήσῃ στήν ἀγρυπνία τῆς πανηγύρεως τῆς Μονῆς, εἰδοποίησε τίς μοναχές λέγων: «*Σημάνετε καί ὁ παπᾶς ἔρχεται*». Τήν στιγμή δέ πού ἐσήμαιναν οἱ καμπάνες, εἰσῆλθε στή Μονή ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Γέρον Ἱερώνυμος. Μετά τήν ἀγρυπνία, τοῦ ἐζήτησε, νά εὐλογήσῃ τά κελλιά τῶν μοναζουσῶν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀρνήθηκε κι ἔφυγε, διότι, ὅπως ἐξηγοῦσε ἀργότερα, ἐσκέφθη: «*Ποίός ἦμουν ἐγώ μπροστά σ' ἕναν Ἅγιο*». Ζωντανός ἦταν ὁ σύνδεσμος τοῦ Γέροντος Ἱερωνύμου μέ τόν «πατέρα» του –ὅπως ἀποκαλοῦσε τόν Ἅγιο– καί μετά τήν κοίμησή του. Τήν δέ φωτογραφία του εἶχε τοποθετήσῃ ἀνάμεσα στίς εἰκόνες.

3 Ἰανουαρίου 1957, τρεῖς ἡμέρες πρὶν ἐκδημήσῃ εἰς Κύριο, νοσηλευόμενος εἰς Κλινική ὁ Γέρον Ἱερώνυμος, παρά τίς ἀντιρρήσεις τῶν ἱατρῶν καί τήν κακοκαιρία, ἐπῆγε στήν Ἱ. Μονή Αἰγίνης καί, ἀφοῦ προσεκύνησε γονυπετής τά ἱερά λείψανα, εὐλόγησε καθ' ὑπακοήν τά κελλιά τῶν μοναζουσῶν⁷³.

4. Αὐταπάρνηση

Ἡ αὐταπάρνηση, ὡς ἄρνηση τοῦ ἐγωῖσμοῦ καί αὐτοθυσία τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος ὑπέρ τῆς λογικῆς ποιμένης, κατά τό Ἀρχέτυπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως καί Ἀρχιποίμενος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος ἐθυσίασε τήν ζωήν Αὐτοῦ ὑπέρ τῶν προβάτων⁷⁴, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς Ποιμαντικῆς⁷⁵. Εἶναι δέ ἀρετή, ὡς ἔργο ἰσχυρᾶς βουλήσεως, γράφει στό «*Μάθημα Ποιμαντικῆς*» ὁ Ἅγιος τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως, τοῦ ὁποίου ὁ καθόλου ἀρχιερατικός βίος ὑπῆρξε Σταυρός καί θυσία. Ἀπαρ-

71. Ἐπ. 9, σ. 49.

72. Τοῦτο ἐπληροφορήθη ἡ πονήσασα ἀπό τήν μακαριστή Αἰκατερίνη Σταϊκίδου, στήν Χαλκίδα τόν Ἰούλιο 1988, ἡ ὁποία ἔλεγε: «*Ὅλοι, κοντά στόν Ἅγιο, ἀποκτοῦσαν τήν ἀρετή τῆς ταπεινοφροσύνης. Διδάσκονταν ἀπό τό παράδειγμά του*».

73. Μωυσῆς Μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης, σ. 251-252· 271-272.

74. Ἰω. 10,11.

75. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 147. «*Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς οὐκ εἶπε, τιμᾶται καί θεραπεύεται, ἀλλὰ τήν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων. Τοῦτο ἀρχή, τοῦτο ποιμαντικὴ ἐπιστήμη, τό τά αὐτοῦ παρορᾶν καί τά τῶν ἀρχομένων μεριμνᾶν*». (Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς τόν ΠΙΓ' ψαλμόν, Migne PG 55, 306).

νηθείς éαυτόν, αίρων éκ νεότητος τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθῶν τόν Ἰησοῦ κατέστη «ἀληθής καί γνήσιος καί χριστομίμητος ποιμὴν»⁷⁶. Ὡς éκτιμᾶται, «ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὑπῆρξεν éκ τῶν ἐλαχίστων, δυστυχῶς, κληρονόμων τῆς Ἐκκλησίας, πού ἐξεπλήρωσε κατά τόν πληρέστερον δυνατόν τρόπον τάς ὑποχρεώσεις του καί ὡς Ἱεράρχης καί ὡς χριστιανός. Αἱ ὑποχρεώσεις αὐταί, ἠθικῆς βεβαίως φύσεως, εἶναι διτταί δι' éνα Ἱεράρχην. Τό μέν ἀφορῶσιν αὐταί τόν éναρτον αὐτοῦ βίον ὡς γνησίου τέκνου τοῦ Χριστοῦ, καί ἐφαπλοῦνται καί ἐπί παντός ἀληθοῦς χριστιανοῦ, τό δέ προσδιορίζουσι τήν μετ' ἰδιαζούσης αὐτοθυσίας, ἐμπράκτου στοργῆς καί παραδειγματικῆς περιφρονήσεως ὑλικῶν συμφερόντων» διαποιόμανση καί πνευματική ποδηγέτηση τοῦ ποιμνίου Του⁷⁷.

Ἡ αὐταπάρνηση, ὡς ἄρνηση τοῦ ἐγωῖσμοῦ⁷⁸, ἔχει ρίζα ἀσκητική. Τό ἦθος τοῦ Ἱεράρχου ἦτο ἀσκητικό. Τό ὑπόβαθρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί ποιμαντικῆς διακονίας του ἦτο ἀσκητικό μέ πυρῆνα τόν ἀγῶνα κατά τοῦ ἐγωῖσμοῦ. Ἀσκητική διάσταση εἶχε καί αὐτό τό παιδαγωγικό ἔργο του στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή, ὡς ἀναφέρεται στό οἰκείο κεφάλαιο. Μέ δέος καί συγκίνηση ἀναπολοῦν οἱ μαθητές του τίς νυκτερινές, γονυπετεῖς δεήσεις του στήν ὑπαιθρο ὑπό «παντοίας καιρικῆς συνθήκας»⁷⁹ καί τήν καλή ἀλλοίωση, πού ἐπέφερε στούς ἀτάκτους, ὅταν, ἀντί νά τιμωρήσῃ αὐτούς, ἐπέβαλλε εἰς éαυτόν νηστεία καί προσευχή⁸⁰. Οὕτως ἀπέδειξε, ὅτι ἡ πλέον ἀποτελεσματική, παιδαγωγική «μέθοδος» γιά τήν βελτίωση τῶν μαθητῶν εἶναι ἡ ἄσκησις καί ὁ ἀγιασμός τοῦ παιδαγωγοῦ⁸¹.

Διά τῆς αὐταπαρνήσεως ἀνεδείχθη μάρτυς τῆς ἀληθείας, μάρτυς Χριστοῦ, ἱερεῖον ἔμφυχο, θυσιαζόμενον ἐπί τοῦ βωμοῦ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ, καί, ὅπως προσφυῶς ἐχαρακτηρίσθη ὑπό τοῦ ἀγιορείτου Μοναχοῦ Ἰωάσαφ, «τέλειον καθιέρωμα» ἐν τῇ ἀθλίᾳ ταύτῃ παρακμῇ ἀγωνιζόμενος ἀποστολικῶς μέ ὅλη τήν αὐταπάρνηση, ὅπως διδάξῃ, ὅπως στηρίξῃ καί ὅπως διαφωτίσῃ πᾶσαν ψυχὴν εἰς μετάνοια καί σωτηρία⁸².

Τό πολύτομο, θεολογικό ἔργο του, πού ἀφιλοκερδῶς ἐξεπόνῃσε χάριν τῶν μαθητῶν του, τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἔθνους, ὡς ἐπίσης τό διδακτικό, φιλανθρωπικό καί κοινωφελές ἔργο του πρός καταρτισμό καί ἀνα-

76. Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιήλ Κατουνακιώτης, σ. 163.

77. Μιλτιάδου Κ. Βολανάκη, δικηγόρου, νομικοῦ συμβούλου τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱεραῶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, Ἡ Διαθήκη του, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 301-302.

78. Βλ. Ἁγ. Νεκταρίου, Ἰδιόχειρον ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς, αὐτόθι, σ. 191.

79. Σοφοκλέους Δ. Λώλη, Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή ὡς ἐκπαιδευτικὸν Ἰδρυμα, «Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία», τ. Β., ἐν Ἀθήναις 1981, σ. 129.

80. Νικολάου Λούβαρι, Ἡ ἑτερογονία τῶν σκοπῶν ἢ ἀκρασίας ἀποτελέσματα, «Ἐπετηρίς» 1948, ἔκδ. Ἐνώσεως ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς, Ἀθήναι, 1 (1949) 123-132.

81. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως: Ὁ Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος, Ἀθήνα 2003², σ. 26. (Ἀνάτυπο ἀπὸ περ. «Κοινωνία»).

82. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 205.

κούφιση τῆς πασχούσης κοινωνίας, ἀλλά κυρίως ἡ ἀνάληψη τῆς πνευματικῆς πατρότητος ἀσῆμων καὶ ὀλιγογραμμμάτων γυναικῶν, πού ἐξέφρασαν τόν πόθο, νά λατρεύουν τόν Ἰησοῦ Χριστό μακρά τῆς τύρβης τοῦ κόσμου... «ἀδιαλείπτως ἐν ἡσυχία καὶ ἀπομονώσει» ὑπό τὴν πνευματικὴ του καθοδήγηση, προϋποθέτουν αὐταπάρηση. «Ἡ ἀνάληψις τῆς πνευματικῆς πατρότητος προϋποθέτει τὴν αὐταπάρησι καὶ καθημερινὴ θυσία καὶ προσφορά ὅλης τῆς υπάρξεως τοῦ πνευματικοῦ πατρός πρὸς τὰ πνευματικά του τέκνα. Κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, ἔστιν ἀναδοχὴ κυρίως, ψυχῆς δόσις ὑπὲρ ψυχῆς τοῦ πλησίον περὶ πάντα»⁸³.

Ἡ ἴδρυση τῆς Μονῆς, ἡ θεραπεία τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀσκουμένων, ἡ ἀνέγερση ἐκ βάθρων τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ καὶ τῶν μοναστηριακῶν κτισμάτων μέ ὅλες τίς φροντίδες, τοὺς κόπους καὶ τίς δαπάνες, πού συνεπάγονται ταῦτα πάντα, ὁ ἀγώνας, ὅπως τὴν καταστήσει πρότυπο γυναικείας Μονῆς, «φάρων πνευματικόν καὶ ὁδηγόν φρονήσεως καὶ σωφροσύνης», καὶ οἱ προσωπικοὶ του –φανεροὶ καὶ ἀφανεῖς– ἀσκητικοὶ πόνοι μαρτυροῦν ὑψηλὸ βαθμὸ αὐτοθυσίας. Πνευματικὴ μητέρα, πλήρη αὐταπαρήσεως, ἤθελε, νά καταστήσει καὶ τὴν Ἡγουμένη, καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἐδίδασκε ἔργω καὶ λόγῳ: «Γνώριζε, ὅτι ἡ θέσις σου ἤδη εἶναι θέσις Πνευματικῆς Μητρός... Ἦδη ἐάν ἐκπληροῖς ἀκριβῶς τὰ πρὸς τὰς ἀδελφάς σου ἠθικά καθήκοντα, ἐκπληροῖς καὶ τὰ πρὸς τὸν Θεόν... Ἡ προΐσταμένη Μονῆς ζῆ οὐχὶ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδελφότητα, καὶ ζῶσα διὰ τὴν ἀδελφότητα ζῆ διὰ τὸν Θεόν, ὁ δὲ Θεὸς ἀποδέχεται αὐτῆς τὴν ζωὴν, ὡς θυσίαν εὐπρόσδεκτον»⁸⁴. Τὴν αὐταπάρηση, ἐπιθυμεῖ, νά διδάσκωνται ὑπὸ τῆς Ἡγουμένης καὶ οἱ μοναχῆς· αὕτη εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, πού ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἐκκοπή τοῦ θελήματος καὶ τὴν ὑποταγὴ, ἔγραφε γιὰ ὑποψηφία μοναχῆ⁸⁵.

Ἡ ὑψίστη μορφή αὐτοθυσίας εἶναι ἡ θυσία τοῦ προσωπικοῦ θελήματος πρὸς ἐπικράτηση τοῦ θείου θελήματος, εἰς τὴν ὁποία ὑπεβλήθη καὶ ὁ Ἰδιος· ἐθυσίασε τὴν ἐπιθυμία του, νά συνασκητεύσει μέ τὸν φίλο του, γέροντα Σωφρόνιο, στὸν Πρόδρομο τῆς Σκοπέλου παραιτούμενος τῆς Ριζαρείου, καὶ ἐγκατεστάθη πλησίον τους, γιὰ νά ἐνθαρρύνῃ, νά διδάσκη καὶ νά ὑποστηρίξῃ ἐκάστη. Εἶχε διαπιστώσει, μετὰ τετραετῆ πνευματικὴ καθοδήγηση δι' ἀλληλογραφίας, ὅτι, παρά τὴν καλὴ προαίρεση καὶ ἀγάπη τους πρὸς τὸ μοναχικὸ πολίτευμα, ἀγνοοῦσαν ἀκόμη, τί ἐστι

83. Λόγος πρὸς τὸν Ποιμένα, ιβ', Κλίμαξ, PG. 88, 1189B. Πρβλ. Ἀρχιμ. Γεωργίου Καψάνη, Καθηγουμένου Ἱ.Μ. Ὁσ. Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατήρ τῶν μοναχῶν, Εἰσήγηση στό Διορθόδοξο, Θεολογικό, Ἐπιστημονικό Συνέδριο στὴν Ἱ. Μονὴ Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, 21-23 Ὀκτωβρίου 1996, μέ θέμα: «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Πνευματικὸς, ὁ Μοναστικὸς, ὁ Ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης», Πρακτικά, σ. 176.

84. Ἐπ. 99, σ. 193.

85. Ἐπ. 75, σ. 160.

αὐταπάρνηση ὑπὲρ τῆς τελειότητος στήν ἀρετή, τί ἐστι ἀγώνας πρὸς τὸν ἐγωϊσμό καὶ πρὸς τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἀρχαῖο ἐχθρό⁸⁶.

«Ὁ τὴν αὐταπάρνησιν κεκτημένος ποιμὴν ἀναδείκνυται ἀξίος τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ κλήσεως καὶ ὑπόδειγμα ἀρετῆς καὶ τελειότητος, γράφει στὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**»⁸⁷. διότι διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως κατορθοῖ πᾶσαν ἀρετὴν καὶ λάμπει ὡς φωστῆρ φαινὸς ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας καὶ φωτίζει καὶ δαδουχεῖ τὸ νοητὸν τῆς ἐκκλησίας στερέωμα». Μὲ τοὺς λόγους καὶ τὸ παράδειγμά του φωτίζει καὶ τὸν δρόμο τῆς ἀποστολῆς τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Πνευματικὸ του τέκνο καὶ ὁ Μητροπολίτης Χίου Παντελεήμων ἐπισκεπτόμενος Αὐτὸν τακτικά, ὡς φοιτητῆς καὶ Ἱεροκήρυξ Ἀττικῆς, γράφει: «Ἀπὸ τὸ ἅγιό του στόμα ἔβγαιναν πάντοτε λόγια ἅγια. Πάντα μοῦ μιλοῦσε γιὰ τὸν Χριστό, γιὰ τὴν Ἁγία Του Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴν γλυκεῖα ἡδονή, πού αἰσθάνεται κάθε λειτουργὸς τῆς, ὅταν ὑποβάλλεται σὲ θυσίαι γι' αὐτήν. Τὰ λόγια του ἔπεφταν στήν ψυχὴ μου σὰν τίς εὐεργετικὲς ψεκᾶδες τῆς βροχῆς, πού πέφτουν στὴ διψασμένη γῆ... Πάντοτε εὗρισκε τὰ ποῖα δυνατὰ λόγια γιὰ νὰ φωτίζῃ σὰν ἀκτινοβόλος προβολεὺς τὸ δρόμο τῆς ἀποστολῆς μου»⁸⁸.

Πόθος του διακαῆς ἦτο, νὰ προσφέρῃ στήν Ἐκκλησία μοναχοῦς, ποιμένες καὶ ἱεροκήρυκες ἀξίους τῆς κλήσεώς τους μὲ τελείαν αὐταπάρνηση. Ὁραματίζετο, νὰ ιδρύσῃ μία Θεολογικὴ Σχολὴ πρὸς τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης, ἐκ τῆς ὁποίας νὰ ἐξέρχωνται κήρυκες τοῦ θείου λόγου, πλήρεις ζήλου καὶ θείας ἀγάπης, μὲ τελείαν αὐταπάρνηση, ὅπως ἐργασθοῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ προσφέρουν ἑαυτοὺς θυσία ἐπὶ τοῦ θείου βωμοῦ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ⁸⁹.

Ἡ ἀγάπη του ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς φιλαυτίας ἀγκαλιάζει πλέον ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Στὴν ὑπερφυῆ Ποιμαντικὴ του εὗρισκουν τὴν ἀκριβεστέρα ἐφαρμογὴ οἱ ἐξῆς λόγοι του: «Ἡ αὐταπάρνησις διασπᾶ τὰ δεσμά τῆς φιλαυτίας καὶ ἐλευθεροῖ τῆς φυλακῆς τὴν ἀγάπην, ἣτις ἐκπηδῶσα τῆς φυλακῆς τοῦ ἰδίου ἐγὼ ἐκχέεται πρὸς πάντας καὶ ἀπειριόριστος ἤδη τείνει νὰ διαδοθῇ ἀνά τὴν ὑφήλιον»⁹⁰.

5. Ὑπομονή

Ἡ ὑπομονὴ εἶναι ἀρετὴ, ὡς καρπὸς τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος, γράφει στὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», καὶ τὴν ὀρίζει ὡς ἠθικὴ δύναμη, πού κατευνάζει τὰ διεγειρόμενα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου θλιβερά συναισθήματα

86. Ἐπ. 124, σ. 240.

87. Βλ. σ. 147.

88. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 228-229.

89. Ἐπ. 125, σ. 243.

90. Ἀγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Τὸ γινῶθι σαυτὸν*, σ. 164.

καί καταπραΰνει τίς ἐκ τῶν δεινῶν ἀλγηδόνες⁹¹. Ἡ δέ συμφυῆς καρτερία εἶναι ὑπομονή λύπης ἕνεκα τοῦ καλοῦ, ὑπομονή πόνων ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καί τοῦ δικαίου⁹².

Εἶναι ἀρετή μεγίστη καί ἀπαραίτητη γιά τόν ὀδεύοντα τήν στενή καί τεθλιμμένη ὁδό, τήν ἄγουσα εἰς τήν Ζωή, καί δι' αὐτῆς βραβεύεται ἡ σωτηρία συμφώνως πρός τούς θείους λόγους: «ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τάς ψυχάς ὑμῶν»⁹³, «ὁ δέ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται»⁹⁴.

Διά τῆς ὑπομονῆς ὁ πνευματικός ποιμὴν ἀναδεικνύεται ἀνώτερος ὄλων τῶν πειρασμῶν καί τῶν θλίψεων καί φθάνει ἀσφαλῶς εἰς τό ἐπιζητούμενο τέλος⁹⁵.

Εἶναι μέγα τό κεφάλαιο τῆς ὑπομονῆς καί καρτερίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, διότι, ἐξ ὧσων γνωρίζομε ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἐρεῦνης καί τίς ὑπάρχουσες βιογραφίες, ὅλη ἡ ζωὴ καί ἡ ποιμαντική διακονία του ἦτο συνυφασμένη μέ δοκιμασίες, θλίψεις καί πειρασμούς. Ὁ Μητροπολίτης Χίου Παντελεήμων γράφει, ὅτι ἀντίκρουσε τούς πειρασμούς στήν πύο μεγάλη ἔντασή τους. «Εἶναι ἀνεκδιήγητα τά ἐμπόδια, πού ὁ ἐχθρός ἐκύλισε στό δρόμο τοῦ Ἁγίου. Καί μέσα καί ἔξω πειρασμοί»⁹⁶. Ἦπιε καί αὐτός ἀπό τό ποτήριο τοῦ Κυρίου του μαζί μέ ὄλους τούς ἐκλεκτούς καί ἀληθινούς μαθητές του⁹⁷, διότι «οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ Κυρίου αὐτοῦ»⁹⁸. Ἐχων ὅμως στόν πνευματικό ὄπλισμό του τά ἀδαμάντινα ὄπλα τῆς νήψεως, τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς, τῆς ὑπομονῆς καί καρτερίας κατίσχυσε τοῦ πονηροῦ, τῶν ὑπεναντίων ἀλλά καί αὐτῶν τῶν προσποιομένων φιλία. Λέγει σχετικῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος εἰς τόν «Περί Ἱερωσύνης» Λόγο γ', κεφ. 13, σχετικῶς εἰς τόν ὁποῖο παραπέμπει: «Δεῖ τόν ἱερέα καθάπερ τισίν ἀδαμαντίνους ὄπλους πεφράχθαι πάντοθεν, τῇ τε συντόνῳ σπουδῇ καί τῇ διηνεκεί περί τόν βίον νήψει, πάντοθεν περισκοποῦντα, μή πού τις γυμνόν εὐρών τόπον καί παρημελημένον πλήξῃ καιρίαν πληγῆν· πάντες γάρ περιεστήκασι τρῶσαι ἔτοιμοι καί καταβαλεῖν οὐ τῶν ἐχθρῶν μόνον καί πολεμίων, ἀλλά καί αὐτῶν πολλοί τῶν προσποιομένων φιλίαν»⁹⁹.

Τήν ἠθική αὐτή καί ἀκατάβλητο δύναμη ἀντλοῦσε ἀφ' ἑνός μὲν ἀπό τήν ἐλπίδα, τήν ἀκράδαντο πίστη του καί τόν σύνδεσμο ἀγάπης μέ τόν Κύριο, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπό τήν ἀγιοπνευματική παράκληση καί μυστική χαρά, πού ἀνεπαύετο στά μύχια τῆς καρδίας του. Γράφει εἰς «Τό Γνώθι

91. Βλ. σ. 147.

92. Αὐτόθι, σ. 149.

93. Λουκ. 21,19. Βλ. αὐτόθι.

94. Μτθ. 10,22. Βλ. αὐτόθι.

95. Ἁγίου Νεκταρίου, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 147.

96. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 229.

97. Μτθ. 20,22-23.

98. Ἰω. 13,16.

99. Βλ. Ἁγ. Νεκταρίου, «Ποιμαντική τῶν Πατέρων», (Παράρτημα) εἰς *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 233.

σαυτόν», εἰς τό ὁποῖο πολλάκις αὐτομαρτυρεῖται: «Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐσκήνωσεν ἐν αὐτῇ. Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἠσθάνθη πληρουμένην ἑαυτήν τοῦ ἐπιποθήτου ἀγαθοῦ. Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἔλαβε μυστικήν τήν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Θεός ἠγάπησεν αὐτήν. Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἡ εἰρήνη, ἡ γαλήνη, ἡ ἡρεμία καί ἡ ἀταραξία βασιλεύουσιν ἐν αὐτῇ... διότι ἐπέγνω τῇ πίστει τόν Κύριον... διότι ἤλεγξε τῇ ἐλπίδι τήν ὑπόστασιν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν... διότι τῇ ἀγάπῃ ἔγνω τόν Κύριον ἐν αὐτῇ διαμένοντα»¹⁰⁰. Ἐκ πείρας ἐγνώριζε, ὅτι «αἱ δοκιμασίαι παρακολουθοῦνται ὑπό τῆς πνευματικῆς χαρᾶς»¹⁰¹, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε κοινωνός, ὑμνητής καί εἰσηγητής.

Κάποτε περιπατῶν μετά τοῦ μαθητοῦ του, Ἀρχιμανδρίτου Ἰωακείμ Σπετσιέρη, τόν ὁποῖο ἐπεσκέπτετο συχνά εἰς τήν Ἐξαρχία τοῦ Παναγίου Τάφου, πού ὑπηρετοῦσε, εἶπε χαρακτηριστικά: «... καί ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατανοήσῃ τόν προορισμόν αὐτοῦ καί ὅτι εἶναι τέκνον τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, τοῦ ἄκρου δηλαδή ἀγαθοῦ, μετά περιφρονήσεως βλέπει τά ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου· ναί, ὑποφέρει ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος πειρασμούς καί ἐξευτελισμούς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, χαίρει ὅμως ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας αὐτοῦ, καί διότι ἔχει ἀναπεπαυμένην τήν συνείδησιν του· μισεῖ ὁ κόσμος καί περιφρονεῖ τούς ἐναρέτους ἄνδρας, ζηλεύει ὅμως αὐτούς, διότι, ὡς ἔλεγον οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ἀρετήν καί πολέμιος θαυμάζει»¹⁰².

Ἰστάμενος εἰς τό «δυσθέατον» καί «ἐπίφθονον» ὕψος τῆς Ἀρχιερωσύνης ἐξεπαίδευε καί προεγύμναζε τούς ἱεροσπουδαστές μαθητές του καί μέλλοντας ἱερεῖς γιά τό στάδιο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας παρέχων ἑαυτόν ὑπόδειγμα καί ζῶσα διδασκαλία. Ἔργῳ καί λόγῳ ἐδίδασκε: «Ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς ἔγνωτε τήν ἱερότητα τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, τήν περιωπήν τῆς τιμῆς, τήν μεγάλην ἀξίαν καί τό δυσθέατον ὕψος αὐτοῦ, ἔγνωτε τήν θεῖαν χάριν, ἣν ἔχει καί μεταδίδωσι, καί τήν ὑπερφυσικήν αὐτοῦ δύναμιν... Μή λοιπόν πλανηθῆτε ἐκ τῆς ρεούσης δόξης τοῦ κόσμου, μή ἀπαυδήσητε ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ὑπομονῆς καί τῆς θλίψεως, ἵνα μή στερηθῆτε τῆς τιμῆς τῆς κληρωθείσης ὑμῖν»¹⁰³.

Ἡ ὑπομονή καί ἡ ταπείνωση εἶναι, μετά τήν αὐταπάρνηση, ὁ δεύτερος ὅρος τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, ἐδίδασκε τίς μοναχές¹⁰⁴. Οἱ δοκιμασίαι καί θλίψεις ἐπέρχονται κατ' ἀνάγκη λόγῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας, ἀλλά προσφέρουν ὑψηλές καί ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στούς ὑπομένοντας. Ὡς διερμηνεύει στήν ἐπιστολή του πρὸς τόν Γέροντα Δανιήλ Κατουνακιώτη,

100. Βλ. σ. 181-182.

101. Ἐπ. 16, σ. 65.

102. Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Σπετσιέρη, *Βιογραφικὴ Σκιαγραφία τοῦ ἐν Ὁσίοις Νεκταρίου...*, σ. 12.

103. Τοῦ Σ. Πενταπόλεως, Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, Πρὸς τούς ἀποφοιτῶντας ἐξ Αὐτῆς μαθητάς Προσφώνησις, «Ἱερός Σύνδεσμος», 1 Ἰουλίου 1905, ἀρ. φ. 4, σ. 7.

104. Ἐπ. 75, σ. 160.

οί δοκιμασίες παιδεύουν προς φιλοσοφία και προς ύπομονή· δοκιμάζουν τόν θεμέλιο λίθο τών ἀρετῶν, τήν ύπομονή. Ἀδελφή τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ύπομονή¹⁰⁵. Ὁ φιλόσοφος χριστιανός χαίρει καί καυχᾶται γιά τίς θλίψεις του, διότι γνωρίζει, ὡς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «ὅτι ἡ θλίψις ύπομονήν καταργᾶζεται, ἡ δέ ύπομονή δοκιμὴν, ἡ δέ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δέ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διά Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν»¹⁰⁶.

Ὅπως ἔγραφε στά πνευματικά τέκνα του, «ἀληθῶς πᾶσα θλίψις μετά καρτερίας φερομένη βαθμῖς τις γίνεται, προβιβάζουσα εἰς τήν τελειότητα»¹⁰⁷.

Ἀληθῶς, ὁ διωγμός, «τό εἰς τά ἐκκλησιαστικά χρονικά ἄγνωστον τοιοῦτον γεγονός, τό εἶναι Ἀρχιερέα τινά ὅλως ἀπολελυμένον καί εἰς οὐδεμίαν Ἐκκλησίαν ἀνήκοντα»¹⁰⁸, τό βαρύτατο τραῦμα τῆς συκοφαντίας, διά τῆς ὁποίας κατεδικάσθη εἰς ἡθικό θάνατο¹⁰⁹, οἱ πειρασμοί, οἱ θλίψεις καί οἱ δοκιμασίες ἔγιναν οἱ βαθμίδες, πού τόν προήγαγον στήν τελειότητα, στό ἐπιπόθητο τέλος, στήν κορυφή τῆς πνευματικῆς, οὐρανομήχους κλίμακος, στή μέθεξή τῶν θησαυρῶν τῆς ἀκενώτου χάριτος τοῦ Παρακλήτου.

«Ἰδοῦ μακαρίζομεν τούς ύπομένοντα», ἔλεγε¹¹⁰.

6. Ἀνεξικακία

Ὁ πλοῦτος τῶν θείων δωρεῶν καί χαρισμάτων τοῦ ἐδόθη γιά τήν ύπομονή του ἀλλά καί γιά τήν ἀνεξικακία του ἔναντι τῶν ἐχθρῶν του¹¹¹.

Ἀνεξικακία εἶναι «ἀνοχή τῶν κακῶν τῆς φαυλότητος καί λήθη αὐτῶν ἐξ

105. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 177 ἐξ. Πρβλ. Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης: Δύο μεγάλες μορφές τοῦ αἰῶνος μας, σ. 115 ἐξ.

106. Ρωμ. 5,5. Αὐτόθι

107. Ἐπ. 93, σ. 184.

108. Βλ. ἐπιστολή ἀπό 10.9.1903 πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ'. Τὴν ἔστειλε ἔνδεκα μῆνες μετά τὴν ἀναπάντητο ἐπιστολή του πρὸς τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο -διάδοχο τοῦ Σωφρονίου- διά τῆς ὁποίας ἐζήτει θεραπεία τῆς προσγενομένης ἀδικίας, τὴν διακανόνιση τῆς θέσεώς του ὡς Ἀρχιερέως καί τὴν ἐπίγνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται καί εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγεται, διότι καί ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς τὸν ἀποκαλοῦσε «παρεπιδημοῦντα Ἀρχιερέα». (Βλ. Τίτου Ε. Ματθαϊάκη, σ. 52-55. Πρβλ. Σοφ. Δημητρακοπούλου, σ. 121-127).

109. Βλ. ἐπιστολή ἀπό 11.3.1895 πρὸς τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιο, γεμάτη ἐρωτηματικά... ἀναπάντητα, ἐμπλεα ψυχικοῦ πόνου. Τὴν ἔστειλε, ὅταν ἐπληροφορήθη, ὅτι διά τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πολιτικοῦ Πράκτορος πρὸς τόν Ὑπουργό Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως διωχετεύοντο μετά τῶν ἐπαίνων καί οἱ γνωστές συκοφαντίες τῶν πατριαρχικῶν. (Βλ. αὐτόθι, σ. 51. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 110-111).

110. Ἰακ. 5,11. Βλ. Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Στρογγυλοῦ, Ἅγιος Νεκτάριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, σ. 38.

111. Ὅπως ἀπεκάλυψε ὁ ἴδιος εἰς Ἁγιορείτη Μοναχό μετά τὴν κοίμησή του, ἡ χάρις αὐτῆ τοῦ ἐδόθη γιά τὴν ύπομονή, πού ἔκαμε στή ζωὴ του, καί διότι συγχωροῦσε τούς ἐχθροὺς του.

ἀγάπης τοῦ πλησίον», γράφει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**»¹¹². Προσιδιάζει δέ πρωτίστως στόν πνευματικό ποιμένα, ὡς διδάσκαλο τῆς ἀγάπης καί ἀντιπρόσωπο τοῦ ἀνεξικάκου Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὡς γνήσιος ἀντιπρόσωπος του Κυρίου τοῦ δεομένου ὑπέρ τῶν σταυρωτῶν του καί διάδοχος τῶν Ἀποστόλων καί μαρτύρων τῶν εὐχομένων ὑπέρ τῶν διωκτῶν αὐτῶν, συγχωροῦσε καί ἐδέετο ὑπέρ τῶν διωκτῶν του καί ὑπέρ ὅσων τόν ἐλύπησαν.

Δέν ἔπαυσε ποτέ, νά ἀγαπᾶ, νά σέβεται καί νά εὐγνωμονῆ τόν προστάτη καί εὐεργέτη του, Πατριάρχη Σωφρόνιο, τόν ὁποῖον ἄλλωστε δέν ἐθεωροῦσε ὡς τόν κυρίως ὑπεύθυνον¹¹³. Ἀλλά καί στούς κυρίως ὑπευθύνους ἔδωκε συγχώρηση, πρὶν τήν ζητήσουν¹¹⁴. Τοῦτο δηλώνει στήν προαναφερθεῖσα ἐκ Κύμης ἀπό 25.8.1893 ἐπιστολή του πρὸς τόν Πατριάρχη: «*Ἐπειδὴ δέ ἀπαιτεῖ, ἵνα πρῶτον ἀφῶμεν τά τῶν ἄλλων, ἐγὼ ἤδη ἀφῆκα πάντα καί δέομαι ὑπέρ τῶν ἀμαρτησάντων πρὸς ἐμέ*»¹¹⁵.

Πληροφορηθεῖς ὀλίγον ἀργότερον ἀπό δημοσιεύματα τοῦ τύπου, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἀσθενεῖ σοβαρῶς καί ἡ ζωὴ του κινδυνεύει, ἐπεπόθησε μέ υἱική στοργή, νά μεταβῆ στήν Ἀλεξανδρεία, «*ὅπως λάβῃ τὰς εὐχὰς καί εὐλογίας τούτου καί ἀσπασθῆ τὴν δεξιάν του*». Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο ἄδεια τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδευσεως καί ὁ ἴδιος δέν εἶχε πρόσβαση εἰς αὐτό, σημαίνοντες ἄνθρωποι τῆς Κύμης καί ὁ Δήμαρχος Κ. Σαραφιανός ἐζήτησαν τὴν μεσολάβηση τοῦ βουλευτοῦ τους καί Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἀλεξάνδρου Κοντοσταύλου δι' ἐπιστολῆς τους, τὴν ὁποῖαν ἐπέδωκε εἰς αὐτόν ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος. Οὕτως ἡ σχετικὴ ἄδεια ἐδόθη καί ἐνημερωτικό ἔγγραφο περὶ τῶν προθέσεων του ἐστάλη στόν Πολιτικό Πράκτορα τῆς

112. Βλ. σ. 148.

113. Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Στρογγυλοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47.

114. Ἡ συγχώρηση ἐζητήθη καί ἡ κανονικὴ τάξη ἀπεκατεστάθη ἐπὶ τοῦ μακαριστοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Πέτρου Ζ' (†2004) μέ Συνοδικὴ Διαγνώμη τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, τὴν 15ῃ Ἰανουαρίου 1998, τῆς ὁποίας τό ἱστορικό καί βαρυσήμαντο Κείμενο παραθέτομεν αὐτούσι: «*Στοιχοῦντες τῇ ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατατάξει ἐν τοῖς Ἁγίοις καί τῇ ἀπό περάτων ἕως περάτων τῆς Οἰκουμένης παγκοίνῳ Ὁρθοδόξῳ συνειδήσει καθιερωθείσῃ διὰ τῶν ἀπείρων αὐτοῦ θαυμάτων, ἣν καθομολογοῦμεν ἔκπαιλαι καί διακηρύσσομεν, καί τό τοῦ Φιλανθρώπου Θεοῦ ἔλεος ἐπικαλούμενοι, ἀποκαθιστώμεν τὴν τε κανονικὴν τάξιν καί τοῦτον κατά πάντα, προσεπιμαρτυροῦντες δέ πάντα ταῦτα «ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ» ἐκζητοῦμεν τὴν συγχώρησιν τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Νεκταρίου ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις, τοῖς προαπελθοῦσι Πατράσι καί ἀδελφοῖς τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ θρόνου, τοῖς ὑπεναντίοις γενομένοις αὐτῷ τῷ Ἁγίῳ, δι' ὅσα ἐκ τῆς ἐκείνων ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, πλάνης ἢ καί ἐπηρείας τοῦ πονηροῦ ὑπέμεινε ὁ θεόφρων Πατὴρ ἡμῶν, ὁ τῆς Κυρηναϊκῆς πάλας Πενταπόλεως Ἀρχιθύτης τοῦ Θεοῦ». Ὁ Πάπας καί Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Πέτρος Ζ', ὁ ὁποῖος πολυτρόπως ἐξέφρασε τὴν πρὸς τόν Ἅγιον τιμὴ καί εὐλάβειά του, ἀνεκήρυξε τό ἔτος 1999 «ἔτος Ἁγίου Νεκταρίου, ἔτος ἀφέσιμον».*

115. Γ. Φ. Τριανταφυλλάκη, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Κεφαλαῶς, «*Πάνταινος*», 53 (1961) 295.

Ἑλλάδος στήν Ἀλεξάνδρεια, γιά νά μή θορυβηθοῦν «οἱ ἐκεῖ ἔρασταί καί ἐποφθαλμιῶντες τόν Ἀλεξανδρινόν θρόνον». Ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψη τελικῶς δέν ἐπραγματοποιήθη, πιθανόν διότι ἀπεκατεστάθη ἡ ὑγεία τοῦ Πατριάρχου¹¹⁶. Ἄλλωστε δέν ἄργησε νά λάβη ἀπό αὐτόν θερμῆ ἀπαντητικῆ ἐπιστολή ἀπό 9.9.1893 καί εὐμενῆ κρίση τοῦ ὑπό τόν τίτλο «Ἵποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου» βιβλίου του, τό ὅποιον τοῦ ἐστάλη τήν 25η Αὐγούστου 1893 ἐκ Κύμης. Ἡ ἐπικοινωνία τῶν δύο ἀνδρῶν συνεχίσθη μέ θερμῆ ἀλληλογραφία καί «ὁ ἐνθερμος πόθος πρὸς πνευματικὰς ἀσχολίας καί πρὸς συγγραφὴν μικρῶν μέν καί ἐλαχίστων, ἀλλ' ὠφελίμων ἔργων», ὡς ἔγραφε, τόν ὑπεκίνησε, νά τοῦ ζητήσῃ «ἐδραϊάν διαμονήν ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Αὐτῆς Θρόνῳ παρά τήν Βιβλιοθήκην, ἢ ἐντός τοῦ Πατριαρχείου, ἢ καί εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον», διά τῆς ἀπό 11.11.1893 ἐπιστολῆς του ἐκ Λαμίας¹¹⁷. Τήν ἀπάντησιν τοῦ Πατριάρχου δέν γνωρίζομε. Ὁ πνευματικός πόθος του ὁμως ἐπληρώθη «ὑπερεκπερισσοῦ» ἀπό τῆς θέσεώς του, ὡς Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, εἰς τήν ὁποία διωρίσθη μετά τέσσαρας μήνας, τήν 8η Μαρτίου 1894.

Εἰς ἐκεῖνον ἀπευθύνεται ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τήν Σχολή, 9 Μαρτίου 1894, καί ἐπ' εὐκαιρία τῆς ὀνομαστικῆς Αὐτοῦ ἑορτῆς, γιά νά τοῦ εὐχηθῆ καί νά τοῦ ἀναγγείλῃ «τήν εὐχάριστον εἶδησιν» τοῦ διορισμοῦ του ἐπικαλούμενος «τάς Πατριαρχικὰς καί θεοπειθεῖς εὐχάς» του πρὸς ἐνίσχυσίν του στήν ἐπιτέλεσιν τῶν καθηκόντων του καί εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀποστολῆς τῆς Σχολῆς¹¹⁸.

Ἡ ἀπαντητικῆ, «πολυπόθητος» ἐπιστολή τῆς «Τρισεβάστου» καί «προσκυνητῆς» Παναγιότητός του ἐπλήρωσε χαρᾶς τήν τρωθεῖσα καρδιά του, τήν ὁποία ἐκχέει στήν κάτωθι χαρακτηριστικῆ ἐπιστολή, πού ἀρχίζει οὕτω:

Ριζάρειος Σχολῆ

Ἀθῆναι τῆ 6 Ἀπριλίου 1894

Παναγιώτατε Δέσποτα!

Τήν Παναγίαν Ὑμῶν δεξιάν εὐσεβάστως κατασπάζομαι.

Ὑπτίαις χερσίν ἐδεξάμην τήν κομισθεῖσάν μοι πολυπόθητον ἐπιστολήν τῆς Τρισεβάστου μοι καί προσκυνητῆς μοι Παναγιότητος καί μετά πολλοῦ υἱικοῦ πόθου ἀνέγνων. Ἡ πλήρης ἀγάπης Πατριαρχικῆς προσαγόρευσις καί ἡ ἔκφρασις τῆς χαρᾶς ἐπὶ τῷ διορισμῷ μου ὡς Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐπλήρωσαν τήν καρδίαν μου χαρᾶς μέχρι συγκινήσεως, αἱ δέ θεοπειθεῖς Αὐτῆς εὐχαί πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ὑπό τῆς Ἐκκλησίας καί Πολιτείας ἀνατεθέντος ἐμοί σπουδαιότητος ἔργου μέ ἐνθαρρύνουν καί ἐνισχύουσιν»¹¹⁹.

116. Σοφ. Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 105.

117. Γ. Φ. Τριανταφυλλάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 296.

118. Αὐτόθι, σ. 298.

119. Αὐτόθι, σ. 297.

Ἐδίδασκε τὴν ἀνεξικακία ἔργῳ καὶ λόγῳ. Ἡ μοναχὴ Μακαρία, πνευματικό του τέκνο ἀφηγεῖται, ὅτι εἶχε καθιερώσει τρεῖς τοῦ ἔτους, νά μνημονεύη εἰς θεία Λειτουργία τοὺς συγγενεῖς τῶν μοναχῶν. Μία ἐσπέρα παρεκάλεσε, νά γράψουν δύο ἰδικά του ὀνόματα, γιά νά τά μνημονεύσῃ. «Ἐπρόκειτο περί δύο Ἀρχιερέων μέ τό αὐτό ὄνομα καί εἶπε νά μνημονευθῇ ὁ λυπήσας Αὐτόν πρῶτον καί ἔπειτα ὁ εὐεργετήσας Αὐτόν, διά νά μᾶς δείξῃ τό παράδειγμα τῆς ἀνεξικακίας»¹²⁰.

Στήν «Ποιμαντική τῶν Πατέρων» –Παράρτημα στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» – ὑπάρχει κεφάλαιο «Περί ἀνεξικακίας τῶν Ἐπισκόπων»¹²¹ ἀπό τοὺς «Περί Ἱερωσύνης» Λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, στοὺς ὁποίους, σὺν τοῖς ἄλλοις, λέγει: «Αὕτη δέ ἐστὶν ἡ πάντων αἰτία ἀνθρώποις τῶν ἀγαθῶν, ἀνεξικακία, ὡσπερ εἰς τινα εὐδίων λιμένα ὀρμίζουσα καί παραπέμπουσα τὴν ψυχὴν». (Ἰω. Χρυσοστόμου, Ἱερωσ. Λόγ. γ, 17).

7. Πραότης

Πραότης εἶναι ἡρεμία ψυχῆς, πού ἀγαπᾷ τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον της· εἶναι ἀρετὴ, ὡς ἐκουσία ὑποταγὴ τοῦ θυμικοῦ στό συναίσθημα τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον. Προϋποθέτει μαθητεία στόν Ἰησοῦ καὶ οἰκείωση Αὐτοῦ, διότι Ἐκεῖνος εἶπε: «μάθετε ἀπ’ ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν». (Μτθ. 11,29).

Εἶναι ἀναγκαία εἰς πάντας, ἀλλ’ ἰδιαιτέρως προσιδιάζει στόν πνευματικό ποιμένα, πού ποιμαίνει τὴν ποίμνη τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ Ἀρχιποίμενος Ἰησοῦ Χριστοῦ, γράφει¹²².

Παραπέμπει στόν Ἀπόστολο Παῦλο, ὁ ὁποῖος στίς ποιμαντικές ἐπιστολές του πρὸς Τιμόθεο τὸν συμβουλεύει, νά ἐπιδιώκῃ, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὴν πραότητα· (Α΄, 6,11). «δοῦλον δέ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ’ ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους...». (Β΄, 2,24-25). Στόν Τίτο γράφει, νά διδάσκῃ τοὺς ἐν Κρήτῃ «μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους». (3,2). Πρὸς Γαλάτας γράφει: «Ἀδελφοί, ἐάν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτόν, μὴ καὶ σύ πειρασθῆς». (6,1). Στούς Ἐφεσίους γράφει: «Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ...». (4,1-2).

«Ὁ πρῶτος ποιμὴν ἐστὶν ἀληθῶς τύπος ἀρχιποίμενος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἄξιός τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ κλήσεως», γράφει στό «**Μάθημα Ποιμαν-**

120. Τίτου Ματθαίᾳκη, σ. 328.

121. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 215.

122. Αὐτόθι, σ. 151.

τικῆς». Ὁ ἴδιος δέ, ὡς τοιοῦτος Ἱεράρχης ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τοῦ ποιμνίου του «γαλήνιος, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρός, πρᾶος, ἀλλὰ καὶ εὐσταθής»¹²³.

Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν ἔλευσὴ του στὴν Ἑλλάδα, εἰς ἡμερησία ἐφημερίδα γράφεται, ὅτι θὰ ἦτο ἔγκλημα, ἂν ὁ ἄνδρας ἔμενε ἀμνημόνευτος, καὶ προστίθενται τὰ ἐξῆς ἀξιοσημείωτα: «Καὶ εὐτυχῶς τό μνημεῖον ὑπάρχει ἔτοιμον, αὐτό ἐκεῖνο, τό ὁποῖον πρός τὴν Σεβασμιότητά του προσήνεγκεν ἡ κοινότης Καίρου, ὅτε εἶχεν ἐκεῖ τὴν ἔδραν του καὶ ἐπεδείκνυε τὰ δείγματα τῆς διοικητικῆς του ἰκανότητος καὶ τῆς χριστιανικῆς πραότητος, ἡ ὁποία φεῦ πρό πολλοῦ ἐξωρίσθη τοῦ κλήρου μας»¹²⁴.

Αὐτὴ τὴν ἐκουσία ὑποταγὴ τοῦ θυμικοῦ στό συναίσθημα τῆς ἀγάπης διέκριναν καὶ οἱ μαθητές του στὴ Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή, ἀκόμη καὶ ὅταν μέ τίς ἀταξίες τους καὶ τὰ σφάλματά τους τὸν ἀνάγκαζαν, νά τούς παρατηρῆ¹²⁵. Ἄλλος δέ μαθητῆς του, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος, Νικόλαος Β. Μυλωνᾶς, μαρτυρεῖ: «Ἡ ὀργή ἦτο τελείως ἀγνωστος καὶ οὐδέποτε ἐνθυμοῦμαι ἐν ταῖς παρατηρήσεσί του διὰ μαθητικά παραπτώματα, νά ἥλλασεν ἡ γαλήνιος καὶ ἀγία μορφή του»¹²⁶.

Διῆλθε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του στὴ Μονὴ ἀσκητεύων μέ ψυχὴ γαληνιαία καὶ ἀκύμαντο, ὡς ἐπιφάνεια ἀταράχου λίμνης δεχομένη τὰ ὕδατα τῶν θείων ἐννοιῶν ἐκ τῆς καθαρωτάτης πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντικατοπτρίζουσα τό κάλλος τῆς θείας Εἰκόνας¹²⁷.

Μέ τὴν ἄκρα γαλήνη τῆς θεωθείσης ψυχῆς του ἀντιμετώπισε καὶ τὴν βαναυσότητα τοῦ ἀνακριτοῦ στόν τελευταῖο πειρασμό του... μέ τὰ μάτια στραμμένα ὑψηλά, ἀπ' ὅπου ἦλθε ἡ δικαίωσή του.

«Μακάριος ὁ τὴν ἀρετὴν τῆς πραότητος κεκτημένος, διότι φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, οὗτινος ἀληθὴς μαθητῆς ἐγένετο»¹²⁸.

8. Ἐπιείκεια

Ἡ ἐπιείκεια εἶναι ἀρετὴ, πού ἐκδηλώνεται στὴν πραότητα, στὴν προσήνεια, στὴ μετριοπάθεια, στὴ συγκατάβαση καὶ στὴν ἔλλειψη ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος, διότι «ἡ ἄγαν αὐστηρότης ἐστὶ διάφορος ὄψις τῆς ἀδικίας», γράφει ἐπιγραμματικῶς¹²⁹.

Τὴν θεωρεῖ γνῶρισμα μεγάλης ἠθικῆς ἀξίας καὶ σημεῖον ἐμφαίνον εὐγένεια χαρακτῆρος καὶ φύση ψυχῆς γενναίας καὶ ἰλαρᾶς. Ἀρμόζει εἰς ὅλους τούς χριστιανούς ἀνεξαιρέτως. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος

123. Ἀνάπλασις, 9.9.1899, φ. 89, σ. 295.

124. «Ἀκρόπολις», 4-9-1990, φ. 2999, σ. 3. Βλ. Σοφ. Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως, σ. 94

125. Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, σ. 234.

126. Αὐτόθι, σ. 270-271.

127. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 245.

128. Αὐτόθι, σ. 208.

129. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 152.

γράφει στους Φιλιππησίους: «Τό ἐπεικές ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις». (4,5) Ἄλλ' ἰδιαιτέρως ἀρμόζει στους πνευματικούς ποιμένας: «δεῖ τόν ἐπίσκοπον... εἶναι... ἐπεικῆ», γράφει, σὺν τοῖς ἄλλοις, στὸν Τιμόθεο, (Α,3,3).

Ἡ ἐπεικεία δέν πρέπει νά ἐπιδεικνύεται μόνον ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν ἀλλὰ καί ἔναντι τῶν ὑποδεεστέρων. Λέγει σχετικῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «Τοῦτο γάρ ἀληθῶς ἐπεικεία, οὐχ ὅταν τις παρά τῶν ἐν δυναστείᾳ ἀδικούμενος φέρῃ πράως, ἀλλ' ὅταν καί ὑπό τῶν νομιζομένων ὑποδεεστέρων εἶναι ἐπηρεαζόμενος ὑποχωρῆ»¹³⁰.

Ὁ ἐπεικῆς, πνευματικός ποιμῆν, γράφει, ἀνέχεται πάντοτε μέ μακροθυμία καί πραότητα τά ἐλαττώματα καί τίς ἐλλείψεις τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη δέ καί τήν σκληρά αὐτῶν ἐμμονή στή κακία. Καί, ἂν ἀδυνατῆ, νά φέρῃ τήν πρόπουσα διόρθωση, οὔτε ἀγανακτεῖ, οὔτε ἀποθαρρύνεται, οὔτε παραιτεῖται, ἀλλά μέ ὑπομονή καί πατρική ἀνοχή ἐγκαρτερεῖ στή διδασχὴ καί νοουθεσία. Δέν γίνεται αὐστηρός δικαστής, οὔτε πικρός ἐλεγκτής καί κατήγορος τῶν πράξεων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμανομένων. Εἶναι καί φαίνεται εἰς ὅλους ἐξ ἴσου ἰλαρός, μειλίχιος καί πλήρης πραότητος καί ἀγαθότητος, γιά νά μή χωρίζεται οὐδεῖς ἀπό αὐτόν κατηφῆς καί τεθλιμμένος. Τίς πρὸς αὐτόν προσβολές, ὅχι μόνον παραβλέπει καί συγχωρεῖ, ἀλλ' ὑποχωρῶν προλαμβάνει καί ἐξασθενεῖ τήν ὀρμή αὐτῶν ἐγκαίρως καί ἔργω βεβαιώνει, ὅτι κατοικεῖ ἐντός του τό πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς καί χριστιανικῆς ἀγάπης. Οὐδέν ἄλλο λαμπρότερο δείγμα παρέχει τῆς βαθείας συναισθήσεως τῆς κλήσεως καί ἀποστολῆς του, ἀπό τό νά δέχεται ὡς πατέρα ἢ μητέρα τίς σκληρότητες καί τούς παροξυσμούς τῶν πνευματικῶν τέκνων του¹³¹.

Στό ἦθος καί ὕφος τοῦ Ἱεράρχου ὑπῆρχε ἡ ἱεροπρεπῆς σοβαρότης καί ἀπλαστος σεμνότης. Μοναχῆ ἀφηγεῖται: «Οὐδέποτε ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός του λόγος εὐτραπείας. Συνεδύαζε τό αὐστηρόν καί σοβαρόν του ὕφους μετά τῆς ἀγαθότητος καί καλοσύνης. Πρᾶος καί ἀνεξίκακος καί δίκαιος πολὺ εἰς τάς κρίσεις του»¹³².

Ὡς πνευματικός πατέρας μαρτυρεῖται, ὅτι συνεδύαζε τήν αὐστηρότητα μετά τῆς ἐπεικειάς. Ὅταν οἱ περιστάσεις τό ἐπέβαλλον, παρεῖχε τό φάρμακο διὰ τοῦ ἐπιτιμίου¹³³. Στήν πνευματικὴ καθοδήγηση τῶν μοναζουσῶν μετήροχο ἐνίστε τήν παιδαγωγικὴ αὐστηρότητα πρὸς ἀποφυγῆ

130. Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία NB, β/ Migne 54, 459. Βλ. αὐτόθι, σ. 154.

131. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 153.

132. Βλ. *Ἀφήγησις τῆς μοναχῆς Μακαρίας Τζουρντοῦ περὶ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, Τίτου Ματθαίου, σ. 324.

133. Αὐτόθι, σ. 89.

παρεκτροπῶν, ἀλλ' ὄχι τὴν ὑπερβολικὴ καὶ ἄκαμπτο. «Ἡ δὲ πατρικὴ στοργὴ καὶ ἀγάπη τοῦ ὑπερεῖχε τῶν γεννητόρων»¹³⁴.

Ὡς πρότυπο Παιδαγωγοῦ στή Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολὴ διέθετε τὸ ἰσχυρότερο μέσο ἀγωγῆς· τὴν γνησία, παιδαγωγικὴ ἀγάπη. Δέν ἐφοβοῦντο οἱ μαθητὲς τοῦ τίς τιμωρίες, ἀλλὰ μήπως τὸν πικρᾶνουν καὶ τὸν ἀναγκάσουν, νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἑαυτό του μὲ νηστεία καὶ προσευχή. Ὁ μαθητὴς του, Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκός, Γεώργιος Σωτηρίου γράφει, ὅτι «ὁ Νεκτᾶριος οὐδέποτε ἐπέβαλε ποινὰς»¹³⁵. Κατ' ἐξαιρέση ὅμως ἔγιναν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀποβολῆς μαθητῶν. Στὰ Πρακτικὰ τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου ἀναφέρεται ἀποβολὴ μαθητοῦ, «ὑποτρόφου τῆς Ριζαρείου περιουσίας ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ὡς ἐπιδείξαντος διαγωγὴν ἀνεπανόρθωτον παρά τὰς ἐπανειλημμένας παραινέσεις τῆς Διευθύνσεως καὶ δὴ τὰς τιμωρίας»¹³⁶. Εἰς ἐπιστολὴ τοῦ γράφει, ὅτι ἀναγκάσθηκε, νὰ ἀποβάλλῃ ἐκ τῆς Σχολῆς τέσσαρας μαθητὰς, δύο τῆς τετάρτης τάξεως καὶ δύο τῆς πέμπτης, ἄνευ πράξεως ἀποβολῆς, οἱ ὅποιοι μετὰ ἓνα μῆνα θὰ ἐλάμβανον τὸ δίπλωμά τους, ἂν καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφερόμενοι ἦσαν «ἰσχυροί»¹³⁷.

Υπάρχουν περιπτώσεις, γράφει, κατὰ τίς ὁποῖες προσβαλλόμενος ὁ πνευματικὸς ποιμὴν πρέπει νὰ ἀμύνεται μὲ νόμιμα μέσα γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἰερωσύνη του, ὅταν διὰ κακεντρεχοῦς συκοφαντίας προσβάλλεται, ὄχι ἢ φιλαυτία του, ἀλλὰ ἢ λειτουργία τοῦ ἀξιώματός του, διότι ἢ σιγή, εἶναι δυνατόν, νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς κατάφαση.

Ὁ Κύριος ραπισθεὶς διεμαρτυρήθη: «εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί μέ δέρεις;»¹³⁸. Ὁ Παῦλος ἐπίσης διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς διαταγῆς τοῦ χιλιάρχου, νὰ μαστιγώσουν αὐτόν, ἐπικαλούμενος τὴν ρωμαϊκὴ ὑπηκοότητά του¹³⁹.

Διεμαρτυρήθη καὶ ἐκεῖνος ἀδικούμενος καὶ ἐζήτησε θεραπεία τῆς ἀδικίας καὶ ἱκανοποίηση τοῦ δικαίου¹⁴⁰... καὶ τὴν ἔλαβε ἀπὸ Ἐκεῖνον, πού ἐπεκαλέσθη ὡς Μάρτυρα καὶ Κριτή¹⁴¹.

134. Αὐτόθι, σ. 324.

135. Γεωργίου Σωτηρίου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀκαδημαϊκοῦ, *Ἡ ἐπιβλητικὴ προσωπικότης τοῦ Σ. Πενταπόλεως Νεκταρίου ὡς Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς*, αὐτόθι, σ. 235.

136. Πρακτικὰ Πολυμελοῦς Συμβουλίου Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Συνεδρίασις 8ης Δεκεμβρίου 1894, σ. 217. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, *Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ὁ Παιδαγωγός, Ὁ Θεολόγος*, Ἀθῆναι 2000³, σ. 27.

137. Ἐπ. 103, σ. 203.

138. Ἰω. 18,23.

139. Πρ. 22,24-29. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 154.

140. Βλ. *Ἐπιστολὴ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', Τίτου Ματθαϊάκη*, σ. 54.

141. Βλ. *Ἐπιστολὴ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Ἁγίου Νεκταρίου πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιον*, αὐτόθι, σ. 51.

9. Εὐσπλαγχνία

Εὐσπλαγχνία εἶναι κίνηση τῆς ψυχῆς πρὸς θεραπεία τῶν πασχόντων. Εἶναι ἀρετὴ, ὡς κίνηση ψυχῆς βουλομένης τὸ ἀγαθὸ τοῦ πλησίον καὶ ἐργαζομένης αὐτό, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Ἀρχιποίμενος, πού περιήρχετο πόλεις καὶ κῶμες κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιο τῆς Βασιλείας καὶ θεραπεύων πᾶσα νόσο καὶ ἀσθένεια τοῦ λαοῦ¹⁴², καὶ κατὰ μίμηση τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου.

«Ἡ εὐσπλαγχνία εἶναι εὐαίσθησις ψυχῆς ἀγαθῆς, ἀγαπώσης τὸν πλησίον αὐτῆς», γράφει εἰς «**Τὸ γνῶθι σαυτὸν**»¹⁴³.

Ἐάν διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου¹⁴⁴ ἐδιδάχθη ὁ νομικός, νὰ εἶναι εὐσπλαγχνος, πόσο μᾶλλον ὁ μαθητῆς, ὁ Ἀπόστολος, ὁ διάδοχος τῶν Ἀποστόλων καὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πνευματικός ποιμὴν ὀφείλει πρωτίστως, νὰ εἶναι εὐσπλαγχνος, ὅπως σπεύδῃ πρὸς θεραπεία τῶν πληγῶν καὶ ἀσθενειῶν τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων τοῦ λογικοῦ ποιμνίου του, ἐλευθερώνη τούς πάσχοντας καὶ αἰχμαλώτους, παρηγορῇ τούς τεθλιμμένους, ἀνορθώνη τούς παραπεσόντας καὶ καταπεποννημένους καὶ ἀφαιρῇ τὰ δάκρυα τῶν πενθούντων.

Ὁ εὐσπλαγχνος συμπάσχει μὲ τούς πάσχοντας καὶ θεωρεῖ ἰδικό του πάθος τὸ πάθος τοῦ πλησίον... Ἐπιθυμεῖ, νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν δυστυχία ἐκ τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐκχύσῃ τὴν χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπο τῆς γῆς... Ἠγάπησε τὸν ἄνθρωπο καὶ εἶναι ἕτοιμος, ὡς ἀληθῆς μαθητῆς τοῦ Κυρίου, νὰ παράσχῃ ἑαυτὸν θυσία ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς στὸν κόσμο. Ὁ εὐσπλαγχνος δέν θεωρεῖ κόπο τὸν ὑπὲρ τῆς ἀγαθοεργίας κάματο, διότι τὸ ἰλαρὸ μείδιμα τοῦ ἀπολαύσαντος τὴν εὐεργεσία του ἀπέκρουσε πᾶν συναίσθημα κόπου καὶ ἐπλήρωσε μυστικῆς εὐφροσύνης τὴν καρδιά του. Ὁ εὐσπλαγχνος σπεύδει πανταχοῦ, ὅπου ὁ στεναγμὸς τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος καλεῖ αὐτόν¹⁴⁵. Ὡς τοιοῦτος εἶναι ἀνεγνωρισμένος στὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση καὶ ἀνά τὴν ὑφήλιο ὁ συμπαθέστατος Ποιμενάρχης καὶ δέν ὑπάρχει ἀνάγκη καταγραφῆς ὅλου τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου του πρὸς ἀπόδειξη τούτου. Τὸ ὅλον δέν θὰ γίνῃ ποτέ γνωστό, ἐφ' ὅσον τὰ ἀφανῆ καὶ κεκρυμμένα εἶναι τὰ περισσότερα στὴ ζωὴ τῶν Ἁγίων. Ἄλλωστε ἡ ἀξία ἑνὸς ἔργου δέν ἀποτιμᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὴ τὴν φιλάγαθο κίνηση τῆς ἀγαπώσης ψυχῆς. Ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ του χρόνια ἤξερε, νὰ ὑπολογίζῃ τὸ ἀξιολογικὸ βᾶρος ἑνὸς ἔργου μὲ τὰ σταθμὰ τῆς ἀγάπης σὲ συνάρτησιν πάντοτε μὲ τὴν κατάστασιν τῆς καρδίας· γιὰ νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἔργα ὡς ἔργα ἀγάπης, ἐδίδασκε, πρέπει ἡ καρδιά τοῦ ἐργαζομένου αὐτὰ νὰ πληροῦται ἀγάπης, καὶ γιὰ νὰ κληθοῦν ἀγαθοεργίες, πρέπει ἡ καρδιά

142. Μτθ. 9,35. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 154.

143. Βλ. σ. 203.

144. Λουκ. 10,25-37.

145. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 203-204.

νά είναι αγαθή¹⁴⁶. Δέν ἦταν εὐκολος ἐπίσης στούς λόγους περί ἀγάπης. Παρατηρεῖται, ὅτι στό κεφάλαιο τῶν ποιμαντορικῶν ἀρετῶν δέν ἀφιερώνει ἰδιαίτερα παράγραφο στήν ἀγάπη, ἀλλά παραθέτει τίς ἀρετές, πού προϋποθέτουν αὐτήν. Τό ποιμνιο ὅμως, ἀπό τήν ἐποχή τῆς τετραετοῦς διακονίας του στό Κάϊρο, διέκρινε τίς εὐγενεῖς διαθέσεις τῆς ἀγαθῆς καρδίας του, «ἤτις ἐγένετο τοσοῦτον εὐρεία, ὅσο τό πλάτος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης»¹⁴⁷. ἀπό τότε, πού ἐκινεῖτο πρὸς θεραπεία τῶν πασχόντων ἐνδιαφερόμενος γιά τό νοσοκομεῖο καί γηροκομεῖο, πού συντηροῦσε ἡ Ἐκκλησία στό παλαιό Κάϊρο, ἀνοικοδομῶν δέκα ἐπτὰ οἰκίσκους γιά τούς πτωχοῦς στό προαύλιο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου στό προάστιο χάρτ-αρ-Ρούμ¹⁴⁸ καί εὐεργετῶν πολυτρόπως τούς ἐνδεεῖς.

Ὁ πνευματικός ποιμήν, γράφει, ἔχει καθήκοντα πρὸς τήν πνευματική καί πρὸς τήν αἰσθητική φύση τοῦ ποιμνίου του. Πρέπει νά προνοῇ περί τῆς κανονικῆς, πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἀληθοῦς μορφώσεως καί τελειώσεως αὐτοῦ. Πρέπει νά φροντίζη ὅμως καί περί τῆς αἰσθητικῆς φύσεως αὐτοῦ, γιά νά μή πάσχη, κακουχῆ καί κακοδαιμονῆ. Τά πάθη, οἱ κακουχίες καί οἱ κακοδαιμονίες ὑπονομεύουν τήν αἰσθητική ζωή τοῦ πάσχοντος, ὁ ὁποῖος θέλων, νά περισώσει αὐτήν, διακινδυνεύει, παρεκτρέπεται καί γίνεται πονηρός. Ὁ βοηθῶν τόν πάσχοντα στήν δυστυχία του σώζει αὐτόν ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπωλείας. Διά τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, γιά νά προλάβη πᾶσα κακουργία, ὀφείλει, νά μελετᾷ τήν παροιμία του, νά εὐρίσκη τίς ἀφορμές τῶν δυστυχιῶν καί νά καταργῆ αὐτές διά καταλλήλου ἐνεργείας¹⁴⁹.

Ὡς Ἱεροκῆρυξ Εὐβοίας, Φθιώτιδος καί Φωκίδος συνέχισε τό διττό φιλανθρωπικό ἔργο του διδάσκων, φροντίζων γιά τήν ἀληθῆ μὀρφωση τῶν νέων, εὐεργετῶν τούς πάσχοντα, βοηθῶν τούς πτωχοῦς, ἐπισκεπτόμενος τούς φυλακισμένους, παρέχων ἐλπίδα καί σώζων ἐκ τῆς ἀπογνώσεως καί τῆς αὐτοκτονίας. Τότε, τήν 20ήν Νοεμβρίου 1893, συνέταξε στήν Λαμία τήν «Γραφή περί αὐτοχειρίας».

Ἀγωνιζόμενος στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή γιά τήν ἀληθῆ ἐκπαίδευση καί μὀρφωση τῶν ἱεροσπουδαστῶν οὐδέποτε ἀντιπαρῆλθε μέ ἀδιαφορία τόν ἀνθρώπινο πόνο· προσέφερε μέ διακριτικότητα τήν ἀνθρωπιστική του βοήθεια ὅπουδῆποτε, τοῦ ἐζητήθη. Δέν ἐλησμόνησε καί δέν ἔπαυσε, νά εὐεργετῆ τούς ἀγαπημένους του κατοίκους τῆς Χίου, καί ἰδιαίτέρως τοῦ Λιθίου, ὅπου ὑπηρέτησε ὡς δημοδιδάσκαλος. Εἰς αὐτόν κατέφυγαν,

146. Νεκταρίου Δ. Κεφαλᾶ, Ἱεροδιακόνου, *Περί τῆς ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρείας*, σ. 9.

147. Βλ. Ἀποχαιρετιστήριο γράμμα τῆς ἐν Καῖρῳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος, Τίτου Ἑμμ. Ματθαϊάκη, σ. 56.

148. Ἀρχιμ. Κλεόπα Στρογγύλη, *Ἡ δράση τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ ὡς Μεγάλου Ἀρχιμανδρίτου*, σ. 70-72. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 71.

149. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 183.

ὅταν «ἀλλεπάλληλοι δυστυχίαι» τούς κατήντησαν εἰς ἐσχάτην ἔνδεια καί κατέστησαν τὴν ζωὴν τους ἀνυπόφορο. Ἐκτός τῆς παροχῆς τῆς προσωπικῆς του βοήθειάς, μέ τὴν μεσολάβησή του μεγάλως συνέδραμε αὐτούς ὁ ἔθνικός εὐεργέτης, Ἀνδρέας Συγγρός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ τοῦ Λιθίου. Οἱ γέροντες καί ἐπίτροποι τοῦ Ναοῦ καί τοῦ Σχολείου τοῦ Λιθίου εὐγνωμονοῦντες Αὐτόν στήν ἀρχή εὐχαριστηρίου ἐπιστολῆς τους γράφουν:

«Πανιερώτατε,

Ἡ πατρίς ἡμῶν Χίος οὐδόλως διακρίνει τὴν Ὑμετέραν Πανιερότητα ἀπὸ τῶν φύσει τέκνων αὐτῆς, τῶν ἀληθινῶν Χίων. Ἰδιαίτατα δέ τό ἡμέτερον χωρίον σεμνύνεται, ὅτι ὑπάρχει θετῆ πατρίς Αὐτῆς, ἀείποτε δέ παρακολουθεῖ τὴν εὐδοκίμησιν Αὐτῆς εἰς τὰ διάφορα τοῦ βίου στάδια, εἰς ἃ ἡ θεία Πρόνοια προάγει τὴν Ὑ. Πανιερότητα ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Ἔθνους καί ἡμῶν ἀπάντων...»¹⁵⁰.

Ἐκτοτε καί ἔως σήμερον οἱ κάτοικοι τοῦ Λιθίου διατηροῦν τὸν ταπεινό οἰκίσκο του εἰς ἀνάμνησή του καί ὅλη ἡ Χίος διατηρεῖ μέ εὐγνωμοσύνη καί τιμᾶ μέ εὐλάβεια τὴν μνήμη του, ὡς διεπίστωσε ἡ πονήσασα κατὰ τίς ἀλλεπάλληλες ἐπισκέψεις της εἰς αὐτήν.

Δέν ἐλησμόνησε καί τίς ἀλύτρωτες πατρίδες. Κατὰ πρόταση τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί προέδρου τοῦ Μικρασιατικοῦ Συλλόγου «Ἡ Ἀνατολή», Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνεδέετο, τό Συμβούλιο καθώρισε τέσσαρες ὑποτροφίες ἐκ τῆς Ριζαρείου περιουσίας γιὰ μαθητές προερχομένους ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας καί τό δικαίωμα ἐπιλογῆς τῶν ὑποτρόφων καί τῶν κοινοτήτων ἐδόθη στόν Σύλλογο¹⁵¹. Ὡς φαίνεται ἀπὸ τό ὑπ' ἀριθμ. 426/19.5.1895 ἔγγραφο τοῦ Συλλόγου, εἶχε ἀναλάβει τὴν προεδρεία τῆς ἐραρικῆς ἐπιτροπῆς ὑπὲρ τῶν ἐκ πυρκαϊᾶς πληγέντων κατοίκων τῆς Σινώπης¹⁵².

Μέ ὅσες δυνάμεις διέθετε, ἐξεδήλωνε τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν συνάνθρωπο καί κατὰ τὴν τελευταία δωδεκαετία (1908-1920) τῆς ἐγκαταβιώσεώς του στήν Ἱερά Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπεσκέπτετο τούς φυλακισμένους στή πόλη τῆς Αἰγίνης, ἀνεκούφιζε ἀμαρτωλούς καί πονεμένους, ἐβοηθοῦσε πτωχοὺς, εὐλογοῦσε τὰ δίκτυα τῶν ψαράδων, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, συνανεστρέφετο παιδιὰ καί τὰ ἐδίδασκε· εὐεργέτησε πολυτρόπως τὴν νῆσο.

Ἡ Ποιμαντικὴ του, κυρίως τῶν μοναζουσῶν, εἶχε θεραπευτικὴ διάστα-

150. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 65.

151. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ὁ Παιδαγωγός, Ὁ Θεολόγος, Ἀθήνα 1995, σ. 15.

152. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 64.

ση. Πάντοτε και πρό πάντων ὁμως ἐπεκαλεῖτο τήν θεία εὐσπλαγχνία και ἰδιαίτερος στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες, πού ἡ ἀνθρωπίνη εὐσπλαγχνία δέν ἐπαρκεῖ ἢ ἀδυνατεῖ, νά θεραπεύση τά πάθη και τά τραύματα τῆς καρδιάς. Διότι, ὡς ἔγραφε στήν παραμυθητική ἐπιστολή του (διά τόν θάνατον τοῦ φίλου και Γέροντος Παχωμίου), «τά πάθη τῆς ψυχῆς και τά τραύματα τῆς καρδιάς θεραπεύει μόνον ἡ θεία δύναμις και τό θεῖον ἔλεος. Ὁ διαπλάσας τήν καρδίαν Μόνος δύναται νά θεραπεύση τά τραύματα αὐτῆς»¹⁵³. Ἡ εὐσπλαγχνος ψυχὴ του ἐκινεῖτο πρὸς ἔνωση μέ τήν θεία εὐσπλαγχνία πρὸς θεραπεία τῶν πασχόντων.

Δέν εἶχε τήν δυνατότητα, νά ὑλοποιήση τά κοινωφελῆ ἔργα, πού ὀραματίζετο. Προσέφερε ὁμως και προσφέρει πάντοτε τόν ἑαυτό του, ὡς σκεῦος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τά χαριτόβρυτα λείψανά του, τήν θαυματουργό διαχρονική παρουσία του πανταχοῦ, «ὅπου καλεῖ αὐτόν ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον»¹⁵⁴, και τίς ἀέναντες πρεσβεῖές του πρὸς εὐεργεσία τῆς ἀνθρωπότητος.

10. Ἐλεημοσύνη

Ἡ ἐλεημοσύνη, ὡς ἔργο ἀγαθῆς προαιρέσεως, εἶναι ἀρετὴ και ταυτίζεται μέ τήν δικαιοσύνη, διότι ἀποδίδει τό ὀφειλόμενο εἰς τούς ἐνδεεῖς, διδάσκει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**»¹⁵⁵. Ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος, ἐπέξηγεῖ, ὅτι ὀφείλει ὁ ἔχων, νά μεταδίδῃ ἐκ τῶν ἰδίων εἰς τούς μὴ ἔχοντας, διότι πρὸς τοῦτο ἔλαβε παρά τοῦ Θεοῦ διαχειριστὴ τῶν δωρεῶν Του κατέστησε τόν ἔχοντα ὁ Θεός.

Ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ, τῆς ὁποίας τήν πλήρωση ζητεῖ μᾶλλον, παρά θυσίες και ὀλοκαυτώματα: «ἔλεον θέλω και οὐ θυσίαν», λέγει διά τῶν προφητῶν Του. Τήν δέ φωνὴ τῶν προφητῶν ἐπεκύρωσε διά τοῦ θείου κύρους Του ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἰπὼν πρὸς τούς ἀνελεήμονες: «πορευθέντες δέ μάθετε τί ἐστὶν ἔλεον θέλω και οὐ θυσίαν»¹⁵⁶. Ἦλεος, γράφει εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**», εἶναι ἐκούσιος λύπη γιὰ ἀλλότρια παθήματα, πού ἐκδηλώνεται ὡς ἀγαπητικὴ διάθεση πρὸς τούς δυσφοροῦντας ὑπὸ τῶν λυπηρῶν. Τό ἔλεος γεννᾶται ἐκ συμπαθοῦς καρδιάς, πού πάσχει γιὰ τά παθήματα τῶν ἄλλων, και γεννᾶ τήν παραμυθία, τήν ἐλεημοσύνη, τήν εὐεργεσία, τήν ἀγαθοεργία, τήν χρηστότητα, τόν οἰκτιρισμό, τήν μακροθυμία και τήν συγχώρηση¹⁵⁷. Μέ αὐτές τίς μορφές ἐξεκύνετο τό ἔλεος τῆς

153. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Παραμυθητικὴ Ἐπιστολή (διά τόν θάνατον τοῦ φίλου και Γέροντος Παχωμίου), ἐπιμέλεια Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, «Ἐφημέριος», 34 (1986) 359-360. Ἀνάτυπο, Ἀθῆναι 1987, σ. 4.

154. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 23.

155. Βλ. σ. 155.

156. Μτθ. 9,13.

157. Βλ. σ. 194.

συμπαθοῦς καρδίας του πέραν ἀπό κάθε ὄριο. «*Ἡ ἐλεημοσύνη του ὑπερέβαινε κάθε ὄριον*», μαρτυρεῖ πνευματικό τέκνο του¹⁵⁸.

Προσέφερε ἐκ τοῦ ὑστερήματός του. Ἐμοιράζετο τόν ἐπιούσιον ἄρτο μέ τούς πτωχοὺς καί ὅταν δεδιωγμένος φυτοζωοῦσε στήν Ἀθήνα.

Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλ. Σχολή ἐπί τῶν ἡμερῶν του δέν διέλαμψε μόνον ὡς Ἐκπαιδευτικό Ἴδρυμα, ἀλλά καί ὡς κέντρο λατρείας, εὐποιίας καί φιλανθρωπίας. Καλόδεκτοι ἦταν στό γραφεῖο του ὄλοι οἱ ἀναξιοπαθοῦντες. Προσέφερε εἰς ἀναξιοπαθοῦντα στήν ἀρχή τοῦ μηνός ὅσα χρήματα εἶχε. Ἀκριβῆς τηρητής τοῦ θελήματος Ἐκείνου, πού ἔδωκεν ἐντολή εἰς τούς ἔχοντας δύο χιτῶνες, νά μεταδίδουν τόν ἕνα στούς μή ἔχοντας, (Λουκ. 3,11), ἀντήλλαξε μία Κυριακή τό ἐξώρασό του μέ τό ἐφθαρμένο ἐξώρασο κάποιου πτωχοῦ Λευῖτου στή Παναγία Χρυσοσπηλιώτισσα Ἀθηνῶν.

Ἔργο ἐλεημοσύνης εἶναι καί ἡ δωρεάν, κατά κανόνα, διανομή τῶν συγγραμμάτων του, διότι ἐλεημοσύνη θεωρεῖ καί τήν προσφορά πνευματικῶν ἀγαθῶν γιά τήν πνευματική καλλιέργεια καί ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου¹⁵⁹.

Ἀλλά ἡ ἐλεημοσύνη του δέν ἐξαντλεῖτο μόνο στήν προσφορά ὑλικῶν καί πνευματικῶν ἀγαθῶν· ἔφθανε ἕως στήν προσφορά τοῦ ἰδίου του ἑαυτοῦ. Δέν ἐδίστασε, νά ἀναλάβη καί τό ἔργο τοῦ καθαριστοῦ τῆς Σχολῆς ἀφανῶς, γιά νά μή χάση τήν θέση του ὁ πτωχός καθαριστής, ὅταν ἀρρώστησε, ἕως ὅτου ἀναρρώση. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τό σχόλιο τοῦ Γέροντος Θεοκλήτου Διονυσιάτου γιά τήν πράξη αὐτῆς τῆς μεγάλης ψυχῆς, «*πού ξεπερνάει ὅλες τίς μετριότητες*»: «*Γιά τήν ἀγάπη λοιπόν τοῦ πλησίον, παρ' ὅλα τά 53 χρόνια του, παρ' ὅλες τίς κοπιώδεις ἀπασχολήσεις του, παρά τή λαμπρή ἀρχιερωσύνη του καί τίς τιμητικές θέσεις του, παίρνει κάθε πρωί στόν Ὅρθρο τή σκοῦπα καί τό σφουγγάρι καί μέ τό λέντιο τοῦ Κυρίου του ἐπιτελεῖ διακονία. Μιά διακονία κατά μέν τή μορφή εὐτελεστάτη, κατά δέ τήν προαίρεση ὑψηλοτάτη. Καί ἔτσι ὁ θεῖος Πατέρας ὑψώνεται ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου καί μᾶς ἀφήνει ὑπόδειγμα ἀρίστης ὑψώσεως, τήν ταπεινῶσιν*... Αὐτή τήν ἀκραία ταπεινῶση διηγούμενη σέ ἕναν ἀδελφό λαϊκό ἐπισκέπτη μου, σκανδαλισμένο μέ τά ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας· *‘νά πέσω στά γόνατα, πατέρα μου, μοῦ εἶπε, καί νά τοῦ φιλήσω τά πόδια αὐτοῦ!*’ *Κι ἐγώ ἀναλογιζόμενα τή δύναμη τῆς ἀληθινῆς ταπεινώσεως...*»¹⁶⁰.

Ὡς γράφει, «*ὁ ἐλεῆμων πνευματικός ποιμὴν ἴσταται ἀγλαόμορφον παράδειγμα ἐν μέσῳ τῆς ἑαυτοῦ ποιμνῆς καί καλεῖ πρὸς μίμησιν ἑαυ-*

158. Τίτου Ματθαίου, σ. 324.

159. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 196. Βλ. Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Τά ἕξι εἶδη τῆς ἀγάπης τοῦ Εὐαγγελίου τῆς κρίσεως*. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 2000, σ. 271.

160. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης ὁ θαυματουργός· Ὁ βίος καί τό ἔργο του 1846-1920, ἔκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 88-89.

τοῦ τὰ ἑαυτοῦ τέκνα. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ὡς μουσική ἀρμονία ἤχει ἐν τοῖς ὤσιν αὐτῶν, πλήττουσι δὲ ὡς πλήκτρον τὰς χορδὰς τῆς ἑαυτῶν καρδίας, ἣτις ἀείποτε συγκινουμένη ἀναπέμπει φωνὴν ἐλέους, χάριτος καὶ συμπαθείας καὶ σπεύδει πρὸς ἐλεημοσύνην, ἣτις ρύεται ἐκ θανάτου καὶ ἀποκαθαίρει ἁμαρτίας»¹⁶¹.

11. Ὀλιγάρκεια

Ποιμαντική ὀλιγάρκεια εἶναι ἡ ἐπάρκεια στὰ ἀπαραίτητα πρὸς συντήρηση καὶ πρὸς ἄσκηση πολιτείας εὐαγγελικῆς¹⁶². Ἐάν ὄλες οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς εἶναι μεσότητες, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ ὀλιγάρκεια, ὡς μεσότης, εἶναι ἀρετὴ. Μεσότης εἶναι τὸ «μηδὲν ἄγαν» καὶ τὸ μέτρον ἐν πᾶσι.

Εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ γνησίου, εὐαγγελικοῦ ποιμένου, τοῦ ὁπαδοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, τῶν ὁποίων ὁ βίος ὑπῆρξε τελεία ἀκτημοσύνη. Πρὸς αὐτὴν διαρκῶς, ὡς πρὸς κάτοπτρο, πρέπει νὰ ἀτενίζη ὁ πνευματικὸς ποιμὴν καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν νὰ κοσμηῇ καὶ νὰ ρυθμίζη τὰ ἑαυτοῦ. Τὴν ὀλιγάρκεια συνιστᾷ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγων: «ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθῆσόμεθα»¹⁶³.

Ἐγνωσμένη εἶναι ἡ ποιμαντικὴ ὀλιγάρκεια τοῦ εὐαγγελικοῦ Ποιμενάρχου Νεκταρίου καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς βλαστάνουσες ἀρετὲς: Ἡ ἀφιλαργυρία, ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ μεταδοτικότης, ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη.

Ἐχαρακτηρίσθη «ἀφιλάργυρος μέχρις ὑπερβολῆς»¹⁶⁴. Διέθετε τὸ βασικόν, κατὰ Παῦλον, (Α΄ Τιμ. 3,3), προσόν τῆς ἀφιλαργυρίας εἰς τοιοῦτο βαθμόν, ὥστε πολλοὶ ἔλεγον: «Χρήματα καὶ Πενταπόλεως δύο πράγματα ἀντίθετα», ὡς μαρτυρεῖ ὁ μαθητὴς του, Ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ Σπετσιέρης¹⁶⁵. Ἐξ ἐπιστολῶν του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξε περίπτωση, πού δὲν εἶχε τὸ ἀντίτιμο τοῦ εισιτηρίου, γιὰ νὰ μεταβῇ στὴν Αἴγινα, καὶ ὅτι δὲν εἶχε δεῦτερο καλυμμαύχι. Συνέβαινε ἐπίσης, νὰ μὴν ἔχη δεῦτερα ἐσώρουχα καί, ὅταν κάποτε τοῦ ἐδωρήθησαν καινούργια, τὰ προσέφερε εἰς πτωχὸ ἄσθενῆ, γιὰ νὰ τὰ πωλήσῃ καὶ μὲ τὸ ἀντίτιμό τους νὰ ἀγοράσῃ φάρμακα¹⁶⁶.

Ἐργάσθηκε ἀφιλοκερδῶς στὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου. «Πολλὰ ἐργασθεὶς καὶ δαπανήσας» στὸν Ἀλεξανδρινὸ θρόνο δὲν ἔλαβε τοὺς δέκα ἔξ μηνιαίους μισθοὺς του ἀπὸ τῆς χειροτονίας του εἰς Ἐπίσκοπο μέχρι τῆς ἀπολύσεώς του¹⁶⁷. Προσέφερε δωρεάν τὰ συγγράμματά του στοὺς μαθη-

161. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 156.

162. Αὐτόθι, σ. 158.

163. Τιμ. 6,8. Βλ. αὐτόθι.

164. «Ἀνάπλασις», 12 (1899) 295.

165. Ἰωακείμ Σπετσιέρης Ἀρχιμανδρίτου, *Βιογραφικὴ Σκιαγραφία...*, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 11.

166. Σώτου Χονδροπούλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας*, σ. 258-259.

167. Βλ. Ἐπιστολὴ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Φώτιο, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 52.

τές του, στους καθηγητές, στο προσωπικό της Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς καί στά πνευματικά τέκνα του. Τό Πολυμελές Συμβούλιο τῆς Σχολῆς ἐξέφρασε τήν ἐκτίμηση καί τόν ἔπαινό του γιά «τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν καί τὴν εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν του, πρὸς δέ καί ὅτι ἄνευ ἰδίας ἀμοιβῆς διδάσκει μαθήματα ἐν τῇ Σχολῇ»¹⁶⁸.

Εἶχε πάντοτε ἀκλινῆ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ Θεός θά οἰκονομήσῃ τά κατ' αὐτόν, καί δέν διεψεύσθη. Διὰ τοῦτο ἀπεδοκίμαζε τὴν ἀποθήκευση ἀγαθῶν, ἀκόμη καί εἰς κρίσιμους περιόδους τοῦ Ἑθνους μας. Πρὸ τοῦ ἐπικειμένου ἀποκλεισμοῦ τοῦ 1917, οἱ μοναχὲς ἐσκέφθησαν, νά ἀποταμιεύσουν περισσότερο σίτο καί ἄλλα τρόφιμα. Ἀλλ' ὅταν ἐξέφρασαν τόν λογισμό τους εἰς αὐτόν, τίς ἐπέπληξε λέγων: «Ἐάν κάμητε αὐτό, ὅπου λέγητε, ἐξάπαντος θά πεινάσωμεν». Περιωρίσθησαν οὕτω εἰς τὴν συνήθη προμήθεια σίτου καί τροφίμων καί, ὅχι μόνον ἡ Μονή, οἱ ἐπισκέπτες καί οἱ ἀναξιοπαθοῦντες περιόικοι δέν ἐστερήθησαν τοῦ ἐπιουσίου, ἀλλ' εἶχον καί περισσεύματα καθ' ὅλη τὴν διάρκειαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ¹⁶⁹.

Ἦταν δι' ἐκεῖνον, ὅπως καί γιά κάθε ἀληθῆ ἱερωμένο, «πλοῦτος μὲν ὁ τῆς ἀρετῆς κόσμος, ἡδονὴ δέ ἡ σωφροσύνη, τρυφή δέ ἡ αὐτάρχεια, εὐφροσύνη δέ ἡ τῶν ὑπηκόων πρὸς ἀρετὴν ἐπίδοσις»¹⁷⁰.

12. Ἠθικὴ ἀνδρεία

Οἱ προαναφερθεῖσες ἀρετές τῆς αὐταπαρνήσεως, ὑπομονῆς, ἀνεξικακίας, πραότητος καί ἐπιεικειᾶς προϋποθέτουν καί ἀποδεικνύουν τὴν γενέτειρα αὐτῶν, «ἀρχικὴ» ἀρετὴ τοῦ θυμικοῦ, τὴν ἠθικὴν ἀνδρεία¹⁷¹.

Ἠθικὴ ἀνδρεία εἶναι τὸ ἠθικὸ σθένος, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ τοῦτο κεκτημένος ἀναδεικνύεται ὑπέρτερος πάντων τῶν ἀντιξίων περιστάσεων καί περιπετειῶν τοῦ βίου ἐμμένων ἄκαμπτος ὑπὸ τίς πιέσεις πρὸς παραβίαση τοῦ ἠθικοῦ νόμου καί σταθερός στίς πεποθησεις του¹⁷². Εἶναι ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς ἐπιθυμίας καί ἡδονῆς, τῆς λύπης καί ὀργῆς, ἡ ἀντίστασις πρὸς ὅτι μετὰ βίας ἢ ἀπάτης παραπλανᾶ καί πρὸς πᾶσα μεθοδεῖα τοῦ διαβόλου¹⁷³, διδάσκει διὰ τοῦ λόγου καί τοῦ παραδείγματός του.

Δι' αὐτῆς ἔστησε τρόπαιον κατὰ τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ, τῶν ὀργάνων του καί τῶν μεθοδεῶν του καί κατὰ τῶν σκοτεινῶν παθῶν τοῦ θυμικοῦ: Τοῦ μίσους, τῆς ἐχθρας, τοῦ φθόνου, τῆς ζηλοτυπίας, τῆς μνησικακίας, τῆς συκοφαντίας, τῆς χαιρεκακίας, τοῦ ἐγωῖσμοῦ, τῆς μικροψυχίας, τῆς κακοβουλίας, τῆς μικροπρεπείας καί τῆς φιλαργυρίας. Δι' αὐτῆς ἀνεδεί-

168. Πρακτικὰ πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδριάσις 29ης Νοεμβρίου 1897, σ. 82.

169. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως*, σ. 24 ἐξ.

170. Παῦλῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Βλ. Ἅγιου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ποιμαντικὴ τῶν Πατέρων*, εἰς *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 227.

171. Βλ. σ. 237.

172. Ἅγιου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σ. 149.

173. Ἐφ. 4,14.

χθη υπέρτερος τῆς τοῦ κόσμου ἀπάτης καί μάρτυς τῆς ἀληθείας. Δι' αὐτῆς υπέμεινε ὅλα τὰ δεινά καί τὰ τραύματα τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀρετῆς καί τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ δοξολογῶν τόν Θεόν «πάντων ἔνεκεν»¹⁷⁴. Δι' αὐτῆς ἀνήλθε νικητής καί τροπαιούχος στήν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία.

Τήν ἠθική ἀνδρεία συνιστοῦν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: «καί μή φοβηθῆτε ἀπό τῶν ἀποκτεινόντων τό σῶμα, τήν δέ ψυχὴν μή δυναμένων ἀποκτείνειν»¹⁷⁵. Αὐτήν συνιστᾷ ὁ Παῦλος λέγων: «Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιούσθε»¹⁷⁶. Αὐτήν συνιστοῦν καί οἱ λόγοι τοῦ Ψαλμωδοῦ: «ἀνδρίζεσθε, καί κραταιούσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον»¹⁷⁷. Λαμπρά ὑποδείγματα ἠθικῆς ἀνδρείας λαμβάνομε ἀπό τοὺς βίους τῶν Ἁγίων Πατέρων: Βασιλείου, Χρυσοστόμου, Ἀμβροσίου, Φωτίου καί ἄλλων Ἀρχιερέων καί Ἁγίων.

Ἡ ἠθική ἀνδρεία ἀρμόζει εἰς κάθε χριστιανό, ἀλλ' ἰδιαίτερος εἰς τόν πνευματικό ποιμένα, πού εἶναι τύπος καί ὑπόδειγμα τοῦ ποιμνίου.

Ἡθικῆς ἀνδρείας ἔχει πρωτίστως ἀνάγκη ὁ μοναχικός βίος, γράφει πρὸς Μοναχό¹⁷⁸.

Αὐτή πρέπει νά θωρακίζῃ τό στήθος τῆς ἀφιερωμένης παρθένου, γιά νά καταστῇ ἄγαλμα χαρίτων, ἐστεμμένον ὑπό τῆς θείας χάριτος, πού περιέπεται ὑπό τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς ἀγάπης πάντων, γράφει στήν «**Ἐπιστολιμαία Διατριβὴ πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχήν**»¹⁷⁹.

Ἡ ἠθική ἀνδρεία καί ἡ ὑπομονή εἶναι ἡ καλή καί ὠραιοτάτη дуάς τῶν ἀρετῶν, ἡ πρέπουσα εἰς τοὺς Ἁγίους.

13. Φρόνηση

Ἡ φρόνηση, «ἀρχική» ἀρετή, ἡ γενέτειρα τῶν ἀρετῶν τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ¹⁸⁰, ἐξ ἐπόψεως Ποιμαντικῆς θεωρουμένη ὀρίζεται ὡς ἡ ἐπιζήτηση ἐν πᾶσι τῆς ἀληθείας καί ἡ ἐμμονή εἰς αὐτήν¹⁸¹.

Ὁ ἔρος τῆς ἀληθείας, τό μαρτύριο τῆς ἀληθείας καί ἡ ὑπεράσπιση αὐτῆς εἶναι οἱ ἔξοχοι χαρακτῆρες τῆς Προσωπικότητος, τοῦ φιλοσόφου καί ἐναρέτου βίου του, τῶν λόγων καί τῶν συγγραφῶν του, στά ὁποῖα διακρίνονται ἡ πολυμάθεια, ἡ ἐπιστημονική ἐμβρίθεια, ὁ φιλοσοφικός στοχασμός, ἡ ἀληθῆς σοφία, πού ὀρίζεται ὡς ἡ «ἀληθῆς ἐπιστήμη, ἐπιστήμη τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων καί τῶν τούτων αἰτίων, ἐπιστήμη

174. Βλ. τήν ἀπό 10.10.1914 Ἀναφορά του πρὸς τόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόκλητο, Τίτου Ματθαίου, σ. 146.

175. Μτθ. 10,28. Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 150.

176. 1 Κορ. 16,13. Βλ. αὐτόθι.

177. Ψαλμ. 30,25.

178. Βλ. Τίτου Ματθαίου, σ. 191.

179. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖα Μητροπολίτου Πενταπόλεως, εἰς *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 247.

180. Βλ. σ. 276.

181. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 158.

των ἐπιστημῶν, ὡς περιέχουσα τό καθόλου»¹⁸², ἡ αὐτογνωσία καί ἡ θεογνωσία. Ὡς γράφει εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**», ὁ ἐνάρετος «ἐπιποθεῖ τό ἀληθές, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι τό ὄντως ὄν, ἡ πραγματική ὑπαρξις καί αὐτή ἐλκύει αὐτόν»¹⁸³.

Ἡ ἀναζήτηση καί ὑπεράσπιση τῆς ἀληθείας φαίνεται ἐναργέστερον καί δηλοῦται σαφέστερον στό ἐκκλησιολογικά καί ἀντιαιρετικά συγγράμματά του. Συνέγραψε τήν περισπούδαστο καί ἐμπεριστατωμένη «**Μελέτη Ἱστορική περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος**» «ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν γεγονότων μετὰ ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀμεροληψίας». Ὁ δέ σκοπός του ἦτο «ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας καί μόνης αὐτῆς καί ἡ διακήρυξις αὐτῆς πρὸς ὑπερασπισμὸν τῶν δικαίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας...», ὡς γράφει στόν Πρόλογο τοῦ Α' τόμου¹⁸⁴. «Πρὸς ὑπερασπισμὸν τῆς ἀληθείας τῆς προσβαλλομένης ὑπὸ τῶν προτεσταντῶν» συνέταξε τίς ἐξῆς Μελέτες: Α. «Περὶ Ἐκκλησίας». Β. «Περὶ Ἱερᾶς Παραδόσεως». Γ. «Περὶ τῶν Θεῶν Μυστηρίων». Δ. «Περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου». Ε. «Περὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ». ΣΤ. «Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ». Ζ. «Περὶ τῶν ἁγίων Εἰκόνων». Η. «Περὶ τῶν ἁγίων λειψάνων». Θ. «Περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων». Ι. «Περὶ κηροῦ μελίσεως καί ἐλαίου ὡς προσφορᾶς καί περὶ θυμιάματος». ΙΑ. «Περὶ νηστειῶν». ΙΒ. «Περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῶ Θεῶ ὁσίων παρθένων καί περὶ Μονῶν καί μοναχικοῦ βίου».

Εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**» γράφει περὶ ἀληθείας: «**Ἀλήθειά ἐστιν ἡ τοῦ ὄντος ἀσφαλῆς κατανόησις. Ἀλήθειά ἐστιν ὁ Θεός, ὅτι αὐτός ἐστὶ φῶς, ἀλήθεια καί ζωή· ὅθεν καί ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας ἐστὶ γνῶσις τοῦ Θεοῦ τοῦ ὄντως ὄντος. Ὁ λαλῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν τῷ Θεῷ μένει καί ὁ Θεός ἐν αὐτῷ... Μία ἡ τῆς ἀληθείας ὁδός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ πρὸς τόν Θεόν Πατέρα ἀνερχόμεθα καί υἱοὶ Θεοῦ γινόμεθα. Ἡ ἀλήθεια ἄγει εἰς τό τέλειον καί ἀκριβές τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐπιστήμη ἀρετῆς· ἡ δέ ἔξις τῆς ἀρετῆς ἐπιστήμη τῆς ἀληθείας»¹⁸⁵.**

Ἡ ἀλήθεια ἐν προκειμένῳ δέν εἶναι θεωρητική καί ἡ γνώση αὐτῆς δέν εἶναι διανοητική· εἶναι ἐμπειρική καί ὑπαρξιακή. Στήν ἐπίγνωση τῆς ἀληθείας συμβάλλουν καί οἱ δοκιμασίες, ὡς ἔγραφε στόν Γέροντα Δανιὴλ Κατουνακιώτη¹⁸⁶.

«**Εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν**» ὁδηγεῖ ὁ Παράκλητος, «**τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας**»¹⁸⁷. Διὰ τοῦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁδηγούμενος, ὁ πνευματικός

182. Ἁγίου Νεκταρίου, Ἡ κλῆσις τῶν ἐφήβων ἐν τῇ κοινωνίᾳ, Περὶ ἀληθοῦς καί ψευδοῦς μορφώσεως, σ. 11.

183. Βλ. σ. 188.

184. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μελέτη Ἱστορική περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, τ. Α', ἐκδ. Νεκτ. Παναγόπουλος, Ἀθῆναι 1998², σ. 23.

185. Βλ. σ. 130.

186. Ἁγιος Νεκτᾶριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης, Δύο μεγάλες μορφές τοῦ αἰῶνος μας· Ἀναφορά στήν ἀλληλογραφία τους, σ. 116. Βλ. σ. 335.

187. Ἰω. 16,13.

«ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτός δέ ὑπ' οὐδενός ἀνακρίνεται»¹⁸⁸. Σκιαγραφῶν τὴν εἰκόνα τοῦ πνευματικοῦ ἀνδρός στό ἀνωτέρω πόνημά του γράφει, ὅτι ὁ πνευματικός γνωρίζει τὰ πάντα, διότι ἔχει «νοῦν Χριστοῦ»¹⁸⁹. Ἔχει γνώση τῆς ἀληθείας, διότι ἔλαβε παρά Θεοῦ πνεῦμα γνώσεως πρὸς ὠφέλεια ἐκείνων, πού τόν συναντοῦν· τούς μὲν μέ τὴν παρακολούθηση τοῦ παραδείγματός του, τούς δέ μέ τὴν προτροπή πρὸς ἐξομοίωση καὶ ἄλλους μέ προσταγή παιδεύων καὶ διδάσκων. «Ὁ πνευματικός πρῶτον γινώσκει αὐτός τὰ πνευματικά, δεῦτερον ἐπιτελεῖ ἀκριβῶς καὶ τρίτον δύναται θεοπρεπῶς νά παραδώσῃ τὰ παρά τῆ ἀληθεία κεκρυμμένα»¹⁹⁰.

14. Ἐγκράτεια

Ἐγκράτεια εἶναι ἡ ἐκουσία φειδῶ, ὄχι τῶν ἀπηγορευμένων, ἀλλὰ τῶν ἐπιτετραμμένων σωφροσύνης ἔνεκεν. Ἡ ἀκουσία φειδῶ τῶν ἀπηγορευμένων δέν εἶναι ἐγκράτεια ἀλλὰ νόμου εὐλάβεια, ἡ δέ ἀρετὴ δέν εἶναι τό ἀκούσιον ἀλλὰ τό ἐκούσιον. Διὰ τοῦτο ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἀρετὴ μεγίστη¹⁹¹ καὶ καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹⁹².

Ἡ ἐγκράτεια εἰς πάντας, πού ἀσχοῦν τὴν σωφροσύνη, εἶναι ἀναγκαῖα, ἰδιαίτατα ὅμως εἰς τὸν πνευματικὸ ποιμένα, πού εἶναι πρωταθλητῆς καὶ ὑπόδειγμα σωφροσύνης, α) διότι ἡ ἐγκράτεια εἶναι ὁδηγὸς σωφροσύνης, πού δουλαγωγεῖ τὰ πάθη τοῦ σώματος, κατευνάζει τίς ὁρμές, καθαρίζει τὸν νοῦ καὶ εἰρηνεύει τὴν καρδιά, β) διότι κοσμεῖ τὸν ἐγκρατῆ καὶ καταστολίζει τὸν χαρακτήρα του λαμπρύνουσα μέ τὴν αἴγλη τῆς δυνάμεώς της καὶ γ) διότι ἐπιβάλλεται εἰς αὐτόν, ὡς καθῆκον, ὑπὸ τοῦ ἀξιωματός του, τό ὁποῖο τὸν ὑποχρεώνει, νά διδάσκῃ περὶ ἐγκρατείας· ὁ δέ διδάσκων ὀφείλει πρῶτος, νά δέχεται τὴν διδασκαλία καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος νά συνιστᾷ αὐτὴν στοὺς διδασκομένους. Ὁ θέλων, νά ἐλευθερώσῃ τὸν δουλεύοντα εἰς τὴν ἁμαρτία, ὀφείλει νά δείξῃ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία εἶναι κάτι μέγα καὶ ὑψηλό καὶ ὅτι ὠραῖζει καὶ καλλωπίζει τὸν ἠθικῶς ἐλεύθερο. Ἄλλως οὐδέν κατορθώνει καὶ ματαιῶς διδάσκει. Καὶ πῶς θά ταπεινώσῃ τὰ πάθη του ἐκεῖνος, πού διὰ τῆς ποικιλίας καὶ ἀφθονίας τῶν τροφῶν τὰ ἀναφλέγει καὶ συσσωρεύει καθ' ἑκάστην εἰς αὐτὰ ὕλη εὐφλεκτον; Πότε θά καθαρῖσῃ τὸν νοῦ του τὸν ὑπὸ τοσοῦτων ἀναθυμιάσεων σκοτιζόμενον καὶ διὰ τῶν συνεχῶν ἐξεγέρσεων τῶν παθῶν χαυνούμενον; Πῶς θά ἀποκτήσῃ τὴν χαρακτηριστικὴ

188. Α' Κορ. 2,15. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 39.

189. Α' Κορ. 2,16. Αὐτόθι.

190. Αὐτόθι, σ. 39-40.

191. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 156-157.

192. Γαλ. 5,22. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 165.

ἀγιότητα τὴν περικοσμοῦσα τὸν πνευματικὸ ποιμένα; Πῶς θὰ μεταδώση στοὺς ἄλλους τὴν πνευματικὴ ζωὴ, ὅταν αὐτὸς διάγη κτηνώδη βίον¹⁹³;

Στὴν «**Ἐπιστολιμαία Διατριβὴ πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχὴν**» ἀναφερόμενος στοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «*βρωμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ*»¹⁹⁴, διότι «*οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ*»¹⁹⁵, συνιστᾷ τὴν μετὰ λόγου χρῆση τῶν τροφῶν καὶ τὴν ἀποφυγὴ αὐτῶν μετὰ συνέσεως. Σκοπὸς δὲ τῆς ἐλλόγου χρήσεως τῶν τροφῶν εἶναι ἡ ἠθικὴ τελειότης, πού ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος. Ὁ ἴδιος δὲ μαρτυρεῖται ἐγκρατευόμενος ἐκ νεότητός του, ὅταν ἀκόμη ἀσκοῦσε τὸ λειτούργημα τοῦ διδασκάλου σὺν Λιθί τῆς Χίου «*τρώγων ἅπαξ τῆς ἡμέρας*»¹⁹⁶. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς διακονίας του στὴν Αἴγυπτο συμφώνως πρὸς τίς πληροφορίες, πού ἔλαβε ὁ πολιτικὸς πράκτωρ τῆς Ἑλλάδος στὴν Αἴγυπτο, Ἰ. Γρυπάρης, «*ἔζη δὲ βίον ἀληθοῦς ἀσκητοῦ*»¹⁹⁷. Ἡ ἐγκράτειά του ὁμολογεῖται καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν του στὴ Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή¹⁹⁸.

Ἡ ἐγκράτεια δὲν ὑφίσταται μόνον ἐπὶ τῶν τροφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παραλόγων ὁρμῶν, τῶν πονηρῶν λογισμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ στόματος. Ἐκ τοῦ στόματος δὲ τοῦ Ἁγίου Πενταπόλεως δὲν ἐξῆλθε λόγος κατακρίσεως, κατηγορίας ἢ κατάρας. Πάντοτε εὐλογοῦσε συμφώνως πρὸς τὸ παράγγελμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «*εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε*»¹⁹⁹. Ἐγκράτεια εἶναι καὶ ἡ καταφρόνηση τοῦ ἀργυρίου, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς κτήσεως καὶ ἡ ὑπεροψία τοῦ σώματος. Καὶ τοιαύτην ἐγκράτειαν ἐπέδειξε ἀληθῶς, ὥστε νὰ χαρακτηρισθῇ «*ἀφιλάργυρος μέχρις ὑπερβολῆς*»²⁰⁰ καὶ ἐξαῦλωμένος ἐν σώματι²⁰¹. Συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρία τοῦ πιστοῦ καὶ ἀφοσιωμένου, πνευματικοῦ τέκνου του, Κωνσταντίνου Σακκοπούλου, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐγκαταβιώσεώς του στὴν Ἱερά Μονὴ Ἁγίας Τριάδος διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀδιαλείπτου, καρδιακῆς προσευχῆς ἔγινεν ὄλως πνεῦμα καὶ ἔζη βίον ὄλως πνευματικόν²⁰².

193. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 157.

194. Α' Κορ. 8,8. Βλ. *Τὸ γινῶθι σαυτόν*, σ. 250.

195. Ρωμ 14,17. Βλ. αὐτόθι.

196. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως*, σ. 14.

197. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως*, σ. 109.

198. Γεωργίου Σωτηρίου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 235.

199. Ρωμ. 12,14. Βλ. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, σ. 30.

200. Περ. «Ἀνάπλασις», 12 (1899) 295.

201. Σωτηρίου Ἠλ. Παπασωτηρίου, πολιτικοῦ συνταξιούχου, *Ὁ Προστάτης καὶ Διδάσκαλος μου Ἅγιος Νεκτάριος*, Τίτου Ε. Ματθαϊάκη, σ. 309.

202. Ἰωακείμ Σπετσίερη, Ἀρχιμανδρίτου, *Βιογραφικὴ Σκιαγραφία...*, σ. 16.

15. Σωφροσύνη

Ἡ σωφροσύνη ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀγίου ὡς «ἡ μετὰ σοφίας καὶ φρονήσεως εὐτακτος οἰκονομία πάντων τῶν ψυχικῶν κινήματων»²⁰³, ἡ ἐλευθερία ἐκ τῶν παθῶν²⁰⁴, «ρώμη καὶ φῶς ψυχῆς ἀπαθοῦς»²⁰⁵. Εἶναι φῶς, πού φωτίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ βλέπουν τὴν ἀλήθεια²⁰⁶. Ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Καλογερά, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει²⁰⁷, ὀρίζεται ὡς δύναμη τῆς ψυχῆς, πού ἐξαφανίζει τὰ ἴχνη τῶν αἰσchrῶν διανοημάτων καὶ διαλύει τὴν φλεγμονή τῶν παθῶν. Ἐγκωμιάζεται δέ ὡς ἡ ἐξοχωτέρα καὶ λαμπροτέρα πασῶν τῶν ἀρετῶν, ἡ ἡγεμονίς καὶ ἡ δέσποινα, ἡ ὁποία περιφρουρεῖ τίς πνευματικές, ἠθικές καὶ σωματικές δυνάμεις εὐσταθεῖς καὶ ἐδραῖες. Ἐπιδαφιλεῖ στόν σῶφρονα μακροβιότητα μετ' εὐδαιμονίας καὶ ἐπιτυχίας πασῶν τῶν εὐγενῶν αὐτοῦ ἐπιθυμιῶν, καθιστᾷ τόν βίον του σοβαρό καὶ αἰδέσιμο καὶ παρασκευάζει εἰς αὐτόν γῆρας τίμιον καὶ δόξαν ἀθάνατον.

Ἀρετὴ ὄντως ὠραιότερα, τῆς ὁποίας τό κάλλος πάντοτε χλοάζει καὶ ἐαρίζει καὶ εἰς πᾶσαν ἡλικία χαριτωμένο, ἐράσμιον, ἀνθηρό καὶ θαυμάσιον φαίνεται. Τά πάντα σὺν τῷ χρόνῳ μαραίνονται, ἀμαυροῦνται καὶ φθείρονται. Μόνη δέ ἡ σωφροσύνη παραμένει μέχρι τελευταίας πνοῆς θάλλουσα καὶ παρασκευάζει δόξα μετὰ θάνατον καὶ μνήμη ἀγαθή.

Θεωρεῖται δέ ὡς ἠθικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀληθοῦς, ἐσωτερικῆς, ποιμαντορικῆς κλήσεως, διότι εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ σωφροσύνῃ καὶ ἐν τῇ ἀγνότῃ τοῦ βίου ἡ Ποιμαντορία ἔχει τὴν ὑπόστασιν. Ὁ χωλαίνων εἰς αὐτὴν εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἀνεπιτήδειος γιὰ τό ἀξίωμα τῆς Ποιμαντορίας, ἀκόμη καὶ ἂν διαθέτῃ πάντα τὰ λοιπὰ ποιμαντορικά προσόντα. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν Α' ποιμαντικὴ ἐπιστολή του πρὸς Τιμόθεον, (3,3) κατατάσσει τὴν σωφροσύνην μεταξύ τῶν γνωρισμάτων ἐκείνων, πού πρέπει νὰ διακρίνουν τόν Ἐπίσκοπον· διότι, ἐάν ζητῇ παρά πάντων τῶν χριστιανῶν, νὰ παραστήσουν τὰ σώματά τους «θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ», ὡς λογικὴ λατρεία²⁰⁸, τοῦτο μᾶλλον ἀπαιτεῖται παρ' ἐκείνων, πού ἔχουν περιβληθῆ τὴν Ἰερωσύνην, πού ὡς ἔργον τοὺς ἔχουν, νὰ προσφέρουν ἐκάστοτε τὴν ἀναίμακτον Θυσίαν, γράφει στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς»²⁰⁹.

Στὴν «Ἐπιστολιμαία Διατριβὴ πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχὴν Περί παρθε-

203. Ἀγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 220.

204. Αὐτόθι.

205. Ἀγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 164.

206. *Ἐπιστολιμαία διατριβή*, εἰς *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 248.

207. Βλ. Νικηφόρου Καλογερά, Ἀρχιμανδρίτου, *Ἡ Ποιμαντικὴ*, σ. 116-117.

208. Ρωμ. 12,1.

209. Βλ. σ. 103. Τὴν σωφροσύνην κατατάσσει μεταξύ τῶν «κοινῶν» προσόντων, πού πρέπει νὰ κοσμοῦν τόν πνευματικὸν ποιμένα. Πρβλ. Ἡλία Ι. Πατσαβοῦ, *Ἡ εἴσοδος εἰς τόν κλῆρον κατὰ τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1973, σ. 110.

νίας» ἐτυμολογῶν γράφει: Τό ὄνομα τῆς σωφροσύνης ἐκφράζει τήν δύναμιν αὐτῆς, διότι εἶναι σημαντικόν τῆς ὑγείας τῶν φρενῶν, ἡ δέ ὑγιαίνουσα φρήν ἐστίν ἰσχυρά καί κέκτηται πᾶσαν τήν θεόθεν δοθεῖσαν αὐτῇ ρώμην»²¹⁰. Ἐξυμῶν δέ αὐτήν συνεχίζει: Ἡ σωφροσύνη φωτίζει τοὺς νοητούς ὀφθαλμούς τῆς ψυχῆς καί διανοίγει τά ὦτα αὐτῆς καί καθιστᾷ ἀκουστή τήν τῶν δημιουργημάτων ὑμνωδία. Εἶναι ἀρετή θεσπεσίου κάλλους καί κρηπὶς τῶν ἀρετῶν. Δι' αὐτῆς ἀνέρχεται ἡ παρθένος τίς βαθμίδες τῆς κλίμακος τῶν ἀρετῶν πρὸς μόνον τόν οὐρανόν ἀτενίζουσα καί πρὸς Μόνον τόν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος ἀναμένοντα αὐτήν Κύριον τά βλέμματα στρέφουσα καί τήν καρδία συνανυψοῦσα²¹¹. Εἶναι τό εὐῶδες ἄνθος τό ἐξανθῆσαν ἐκ τοῦ ἀειθαλοῦς δένδρου τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς τελειότητος. Ἡ σωφροσύνη τῆς χριστιανῆς παρθένου εἶναι εἰκὼν τοῦ κάλλους τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, εἶναι ὁ τέλειος τύπος τοῦ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως ἀναγεννηθέντος ἀνθρώπου, εἶναι τό ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς τελειότητος, εἶναι τό δυσθεώρητον ὕψος, εἰς τό ὅποιο ἀνῆλθεν ὁ τῆς ἀληθείας ἄνθρωπος, εἶναι ὁ μυστικός ἀρραβὼν, διὰ τοῦ ὁποίου μνηστεύεται ἡ παρθένος τόν νυμφίον Χριστόν, καί τό ἄγνωστον τοῖς ἀμυήτοις μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος, ὁ τῆς ἀληθείας, ὁ ἀληθῆς ὀπαδὸς τοῦ Χριστοῦ προσεγγίζει τό Θεῖον²¹². Εἶναι αὐτό, πού ὁ Ἰδιος ἐνεσάρκωνε, ὡς μαρτυρεῖ ὁ μαθητῆς του, Ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ Σπετσιέρης: «Ἐξῆ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλ' οὐκ ἦν, ὡς λέγει ὁ Σωτῆρ, ἐκ τοῦ κόσμου. Περιεπάτει ἐν τῇ γῆ, ἀλλ' εἶχε τό σεμνόν πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. Ἐφαίνετο ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐβίου ἀγγελικῶς. Ἐφερε σάρκα ἀλλ' ἔζη ὡς ἀκριβῆς τηρητῆς καί φύλαξ τῆς παρθενίας. Συνανεστρέφετο μετὰ διαφόρων προσώπων, ἀλλ' ὠμίλει ὡς πνευματικός καί ξένος τοῦ παρόντος κόσμου. Ἡ ὑψηλὴ ἰδεολογία τόν συνήρπαζε καί τό συναίσθημα μιᾶς ἠθικῆς ὑπεροχῆς τόν διεθέρμαινε, εἰς τό νά εὐρίσκεται εἰς περιβάλλον νοητόν γαλήνης καί μακαριότητος»²¹³.

16. Ἀκεραιότης

Στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς» ὀρίζεται ἡ ἀκεραιότης ὡς «ψυχῆς καθαρότης ἀκήρατος»²¹⁴ καί εἰς «Τό γνῶθι σαυτόν» ἐπιπλέον ὡς ἀκακία καί ἀπλότης²¹⁵. Ἡ δέ ἀπλότης σημαίνει καθαρότητα, ἀκεραιότητα, εὐλικρίνεια, ἀπονήρευτο γνώμη, καθαρότητα διανοίας καί ἀδολότητα, τό ἀνυπόκριτο καί τό μὴ ἐπικεκαλυμμένο. Ἡ ἀκεραιότης εἶναι ἀρετὴ

210. Βλ. «Τό γνῶθι σαυτόν», σ. 248.

211. Αὐτόθι.

212. Αὐτόθι, σ. 247.

213. Ἰωακείμ Σπετσιέρη Ἀρχιμανδρίτου, Βιογραφικὴ Σκιαγραφία τοῦ ἐν Ὁσίοις ἀειμνήστου πατρὸς ἡμῶν καὶ Ποιμενάρχου Νεκταρίου..., ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 19.

214. Βλ. σ. 159.

215. Βλ. σ. 165.

υψίστης αξίας, ως καρπός χριστιανικής τελειότητας²¹⁶. Τήν άκεραιότητα άκολουθούν, ως βασιλίδα, όλες οι άρετές, προπορεύονται δέ ή ταπεινώση, ή πραότητα, ή χρηστότης και ή άγαθότης.

Ή άκεραιότης είναι έντολή του άμώμου Ίησου του ειπόντος: «γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ως οι ὄφεις και άκέραιοι ως αι περιστεραι»²¹⁷. Ο Ίδιος δέ υπήρξε υπόδειγμα άκεραιότητος. Μετά τον Ένα, ή Θεοτόκος, οι μαθητές Αὐτου και πάντες οι Άγιοι, πού άκολούθησαν Αὐτόν.

Ή εικόνα του άκεραίου, κατά τον Άγιο Νεκτάριο, διαγράφεται στους κάτωθι χαρακτηριστικούς λόγους του Άποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς: «ή γάρ παράκλησις ήμῶν οὐκ εκ πλάνης ουδέ έξ ακαθαρσίας, ουτε εν δόλω· αλλά καθως δεδοκιμάσαμεθα υπό του Θεου πιστευθῆναι τό ευαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν, οὐχ ως άνθρωποις άρέσκοντες, αλλά τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τάς καρδιάς ήμῶν· ουτε γάρ ποτε εν λόγω κολακείας έγενήθημεν, καθως οἴδατε, ουτε εν προφάσει πλεονεξίας, Θεός μάρτυς, ουτε ζητοῦντες έξ ανθρώπων δόξαν, ουτε απ' ήμῶν ουτε απ' άλλων, δυνάμενοι εν βάρει είναι ως Χριστου άπόστολοι, άλλ' έγενήθημεν ήπιοι εν μέσω ήμῶν, ως αν τροφός θάλπη τά έαυτης τέκνα»²¹⁸. Ο Ίδιος δέ παρέχει έργω και λόγω τά κάτωθι χαρακτηριστικά του άκεραίου: Ο άκέραιος μελετᾷ ήμέρας και νυκτός, ποιο είναι τό θέλημα του Θεου, τό αγαθό και ευάρεστο και τέλειο, για να πραγματοποιήση αυτό. Ουδέν μεταβάλλει αὐτου την βούληση, πού βούλεται πάντοτε τό αγαθό και παραμένει σταθερά, όταν δοκιμάζεται υπό των δεινῶν. Ουδέν αλλοιώνει τους ένθέους αὐτου πόθους. Ουδέν ψύχει την αγάπη αὐτου, πού έπεκτείνεται εις πάντας. Πάντοτε βούλεται την αποκατάσταση του Θεου επί της γῆς. Έξετάζει τον βίο του και ανερεινᾷ τά βάθη της καρδιάς του· ουδέν άνέχεται εντός αὐτης, πού είναι αντίθετο προς τον ήθικό νόμο· πᾶσα πονηρά επιθυμία αποβάλλει και πᾶν πάθος αὐτης εκδιώκει· ουδέν σκιερόν επιτρέπει εις αὐτήν. Τά πάντα θέλει φωτεινά και υπό της άγνείας καταλαμπόμενα²¹⁹. Ο άκέραιος επιζητῶν πάντοτε την ειρήνη υπέρ αὐτης και μόνης κοπιάζει, διότι δι' αὐτης μόνης αποκαθίσταται ή Βασιλεία του Θεου επί της γῆς. Διά τουτο και ή έντολή: «Ειρήνην διώκετε μετά πάντων, και τον άγιασμόν, οὗ χωρίς ουδεις ὄψεται τον Κύριον»²²⁰. Ο άκέραιος κατανικήσας τά πάθη μέ την θεία βοήθεια απέκτησε την ειρήνη βασιλεύουσα στην καρδιά του και τείνει, να άφομοιωθῆ προς τό Θειο.

Ή ποιμνη, πού έχει τοιοῦτον πνευματικό ποιμένα, καρποφορεί άγαθούς καρπούς, προάγεται στην τελειότητα και συνεργάζεται προς αποκατάσταση της Βασιλείας του Θεου επί της γῆς. Ο άκέραιος, ως

216. Αὐτόθι, σ. 151.

217. Μτθ. 10,16.

218. Α' Θεσ. 2,3-7.

219. Άγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Τό γνωθι σουτόν, σ. 165.

220. Έβρ. 12,14.

ἀστήρ φαεινός, φωτίζει τήν παροικία του, καθίσταται φωτιστικός στους περικυκλῶντας αὐτόν ἐθνικούς καί τούς ἐλκύει πρὸς ἑαυτόν²²¹.

Σκιαγραφῶν τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἀκεραίου αὐτοεικονίζεται. Τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀκεραιότητος εἶναι τὰ συνεκτικά στοιχεῖα τῆς Προσωπικότητός του, εἶναι οἱ προϋποθέσεις τῆς πανθομολογουμένης ἀγιότητός του, πού αὐγάζουσα ἀπό τόν ἐπίγειο βίο του φωταγωγεῖ εὐεργετικῶς τήν ἀνθρωπότητα. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ μαρτυρία μαθητοῦ του: «Δέν ἤγασε μετὰ τήν ἀποδημίαν του πρὸς Κύριον. Ἦτο ἅγιος ἀπό τότε»²²².

B. ΠΡΟΣΟΝΤΑ

Ἐκ τῆς Προσωπικότητος καί τῆς ποιμαντικῆς διδασκαλίας του προβάλλονται καί τὰ ἐξῆς ἀπαραίτητα προσόντα, πού πρέπει νά κοσμοῦν τόν πνευματικό ποιμένα: 1) Τά κατά Παῦλον «κοινά» – ὅπως τὰ χαρακτηρίζει – προσόντα, 2) τὰ θρησκευτικά, 3) τὰ διανοητικά, 4) τὰ σωματικά καί ἡ νόμιμος ἡλικία.

1. Κοινά προσόντα

«Κοινά» προσόντα χαρακτηρίζει ἐκεῖνα, πού ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὄρισε στήν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή του, (3, 2-3), γράφων: «δεῖ οὖν τόν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικός ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον».

Ἄνεπίληπτος εἶναι ὁ ἀμεμπτος, ὁ ἀκέραιος, ὁ ἔχων βίο καθαρό. Καί τοιοῦτος πρέπει νά εἶναι ὁ Ἱερέυς καί ὁ Ἐπίσκοπος, διότι πάντες πρὸς αὐτόν ἀτενίζουν, ὡς πρὸς φωτιστική λυχνία, ὡς πρὸς εἰκόνα ἠθικῆς τελειότητος, στήν ὁποία ἀναζητοῦν πᾶσαν ἀρετή, ὡς πρὸς πνευματικόν αὐτῶν πατέρα καί διδάσκαλον, ὡς μυσταγωγόν τῶν θείων καί ὡς μεσίτη μεταξὺ αὐτῶν καί τοῦ Θεοῦ, πού φέρει τήν θείαν εἰκόνα ἀκηλίδωτο. Διά τοῦτο ἔχουν τήν ἀξίωση, ὅπως οἱ πράξεις καί τὰ ἔργα του συμφωνοῦν πρὸς τήν ἱερότητα καί ἀγιότητα τοῦ λειτουργήματός του, καί γίνονται αὐστηροί, ἀνεπιεικεῖς καί ἀδυσώπητοι κριτές τῶν πράξεων τῶν ἱερέων. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, εἰς τόν ὁποῖον παραπέμπει, «καί οὐχ ὡς σάρκα περιχειμένῳ, οὐδέ ἀνθρωπεῖαν λαχόντι φύσιν, ἀλλ' ὡς ἀγγέλω καί τῆς λοιπῆς ἀσθενείας ἀπηλλαγμένῳ δικάζειν ἅπαντες ἐθέλουσι τῷ ἱερεῖ»²²³. Τοιαύτη ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πρὸς τούς ἱερεῖς διάθεση καί κρίση τῶν ἀνθρώπων. Ἐάν λοιπόν ὑπό τοιοῦτου δικαστηρίου κρίνεται ὁ Ἱερέυς καί ὁ Ἐπίσκοπος καί μόλις κατορθῶναι ὁ ἄμωμος καί ἀκηλίδωτος, νά

221. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 159.

222. Σωτηρίου Ἡλ. Παπασωτηρίου, πολιτικοῦ συνταξιούχου, *Ὁ προστάτης καί Διδάσκαλός μου Ἁγιος Νεκτᾶριος*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 308-309.

223. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Περί Ἱερωσύνης*, Λόγος Γ', ἰδ., Migne PG 48, 651. Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 100.

ἀποβῆ ἄτρωτος ἀπό τίς ἐπιβουλές, εἰς ποίαν ἀμηχανία μέλλει νά εὑρεθῆ ὁ ἀμαυρώσας τόν βίον του μέ ἐπιλήψιμες πράξεις; Πῶς θά διαφύγῃ τίς προσβολές καί κατακρίσεις τῶν ἀδυσωπῆτων αὐτοῦ ἐχθρῶν; «διότι οὐδέν τοσοῦτον ταχύτερον διαφημίζεται καί διακωδωνίζεται, ὅσον τό τοῦ ποιμένου ἀμάρτημα»²²⁴. Τά δέ τῆς ἐκπομπεύσεως ἀποτελέσματα εἶναι ἡ προσβολή τοῦ κύρους του καί ἡ ἀφαίρεση τῆς ἱεροπρεποῦς παρρησίας καί τοῦ θάρρους του πρὸς διδασκαλίαν. Ἄλλ' ἀκόμη καί ἂν διέφυγε τά μάτια τῶν ἀνθρώπων ὁ χωλαίνων στή σωφροσύνη καί καθαρότητα τοῦ βίου, συναισθάνεται, ποῖος ἰσχυρός φραγμός καί ἀδιάβατο χάσμα ὑπάρχει μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ Θυσιαστηρίου, καί ἡ τύψη τῆς συνειδήσεως, ὡς ἄορατο χέρι, τόν ἐμποδίζει, νά προχωρήσῃ εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων.

Τό ἀνεπίληπτο προϋποθέτει τήν, ὡς ἄνω, **σωφροσύνη καί κοσμιότητα**· δηλ. τήν σεμνοπρέπεια καί ἱεροπρέπεια.

Σεμνοπρέπεια ἱερατική, δηλ. **ἱεροπρέπεια**, εἶναι ὁ σχηματισμός τοῦ ἰδιωτικοῦ καί κοινωνικοῦ βίου τοῦ ἱερέως συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος καί πολιτεύματος. Ἡ σεμνοπρέπεια, εἶναι ἀνάγκη, νά περικοσμηθῇ αὐτόν στό ἱερό, κατὰ τήν τέλεση τῶν ἱερῶν καθηκόντων του, στήν πόλη, εἰς κάθε τόπο καί κατ' ἰδίαν. Ὁ λόγος δέ τό ὑψηλό αὐτοῦ ἀξίωμα καί ἡ μεγάλη ἀποστολή του· ἐκλήθη ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ καί διδάσκαλος τῆς κοινωνίας. Ἡ ἱεροπρέπεια γιά τόν ἱερέα εἶναι ὁ ἀληθής στολισμός, πού περικοσμεῖ αὐτόν ὑπὲρ πάντα κόσμον, πού τόν καθιστᾷ παντοῦ καί πάντοτε περιβλεπτό καί πού ἀναδεικνύει αὐτόν εἰς πάντας σεβαστό.

Ὁ ἱεροπρεπῆς ἱερεὺς ἐπαναπαύει τίς καρδίαις τῶν πιστῶν, φέρει τήν εἰρήνη τῆς συνειδήσεως, γίνεται τύπος καί ὑπογραμμός τοῦ χριστιανικοῦ βίου καί ἀποβαίνει ἡ ζῶσα καί αἰσθητή εἰκόνα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, πού προβάλλεται στίς ὄψεις ἀπάντων καί αὐτῶν τῶν ἐκτός Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι θαυμάζοντες τήν εἰκόνα θαυμάζουν τήν θεία μας πίστη.

Ἡ ἀληθῆς σεμνοπρέπεια, πού ὡς ἀλουργίς περικοσμεῖ τόν ἄνθρωπον καί δῆ τόν ἱερέα, ἔχει τίς ἀρχές της στόν ἔσω ἄνθρωπον· εἶναι ἔκφανση τῆς ἐσωτερικῆς σεμνότητος καί ἀντανάκλαση τῆς αἴγλης τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμῆσεως. Εἶναι ἀνεπίπλαστος, ἀσχημάτιστος, ἀπλῆ καί ἀπέριττος. Ἡ ἐπιτηδευμένη καί δολία σεμνοπρέπεια, ὡς ἀναξία τοῦ ὀνόματός της, πρέπει νά θεωρηθῇ βδελυρά ὑποκρισία, ὅπως ἀναξιοπρεπῆς στόν ἱερό κληρο, ὡς ὄψη μακιγιαρισμένη, ἄλλο ἀντ' ἄλλου δεικνύουσα πρόσωπο πρὸς ἐξαπάτηση τῶν ἀνθρώπων. «Τό τῆς σεμνοπρεπείας παράστημα περιγίνεται τοῖς ἱερεῦσιν ἐκ τῆς τοῦ ἡθους τελειώσεως», γράφει²²⁵ καί παραθέτει, ὡς «μαρτύρια» τῆς ἀληθοῦς σεμνοπρεπείας, τά ἑξῆς: Στάση τοῦ σώματος εὐσχημος καί ἀξιοπρεπῆς, πού δέν ἔχει τίποτε τό ἐπιδεικτικό, χειρονομίες ἀπέριττες καί ἤρεμες, βάδισμα ὁμαλό καί τακτικό, μήτε πολύ

224. Αὐτόθι.

225. Αὐτόθι.

ἀργό, πού καταγγέλλει τήν νωθρότητα, τήν χαύνωση καί ἔκλυση τῆς ψυχῆς, μήτε σφοδρό καί βίαιο, πού φανερώνει ἀκάθεκτες ὀρμές, περιβολή αὐτάρκης γιά χειμῶνα καί θέρος, μήτε ρυπαρά καί ἀτημέλητος, μήτε λαμπερή στό χρῶμα, πολυτελής καί κεκοσμημένη, πού εἶναι ἴδια γυναικείου καλλωπισμοῦ²²⁶, διάθεση τοῦ προσώπου φυσική καί ἀνεπίπλαστος, μάτια ἀθῶα, σταθερά καί ἀπερίεργα.

Μαρτύριο ἀληθοῦς σεμνοπρεπείας καί ἐσωτερικῆς καθαρότητος εἶναι τοῦτο τό πρόσωπό του –άτοπτρο τῆς ψυχῆς του– ὅπως προσπαθεῖ, νά τό περιγράψῃ μαθητής του: «Πρόσωπον εἰς τό ὁποῖον ἡμιλλᾶτο ἡ ἀρμονική ἀναλογία τῶν μερῶν μέ τήν γλυκύτητα τῆς ἐκφράσεως. Ἀπό τοῦς γαλανοῦς ὀφθαλμοῦς του διεχύνετο μία ἀκτινοβολία, ὁμοία μέ ἀνοιξιᾶτικο γλυκοχάραμα. Καί τό ἀκτινοβολοῦν ἐκεῖνο πρόσωπον ἐστεφανοῦτο ἀπό χιονόλευκην συμμετρικήν γενειάδα. Ἦτο ὠραία βιβλική μορφή. Οἱ φυσιογνωμισταί παραδέχονται, ὅτι ἡ ψυχή τῶν ἀνθρώπων ἐκδηλοῦται εἰς τό πρόσωπόν των. Ἄλλ' ἡ ψυχή τοῦ Νεκταρίου ἐξεδηλοῦτο καί εἰς τοῦς λόγους του καί εἰς τά ἔργα του καί εἰς τήν πρός ὄλους, μεγάλους καί μικρούς, συμπεριφοράν του»²²⁷.

Ἡ σεμνοπρέπεια, γράφει, τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος περιφρουρεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου: α) ὅταν προσέχη ἑαυτόν, ὅπως μή ἐκδηλώνωνται ὠρισμένα φυσικά πάθη καί ἐγείρωνται ἀκάθεκτα, ὡς ἡ ὀργή καί ὁ θυμός, εἰς περιπτώσεις, πού ἀναπτύσσονται δυσάρεστα συναισθήματα, διότι καταστρέφουν τόν χαρακτῆρα τῆς σεμνοπρεπείας, β) ὅταν συνεχῶς μελετᾷ καί δοκιμάζῃ τήν ἠθική του κατάσταση καί τό πολίτευμά του πρός τίς ἠθικές ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς πρός «λυδία λίθο», καί ἐλέγχῃ τίς πράξεις του μετά τῆς αὐτῆς καί περισσοτέρας αὐστηρότητος, μετά τῆς ὁποίας ἐλέγχει τίς πράξεις τῶν ἄλλων ἢ οἱ ἄλλοι τίς ἰδικές του, καί ὅταν ἐφαρμόζῃ καθ' ἐκάστην ἑσπέρα τήν πυθαγόρειον αὐτοκριτική: «Πῆ παρέβην, τί δ' ἔρρεξα, τί μοι δεόν οὐκ ἐτελέσθη»²²⁸.

Στίς συναναστροφές του διατηρεῖ τήν κοσμιότητά του: α) ὅταν δέν λησμονῇ τό ἀξίωμα καί τήν ἀποστολή του, β) ὅταν ἐνθυμηταί, ὅτι παντοῦ καί πάντοτε ὀφείλει καί λέγων καί σιωπῶν, νά γίνεται διδακτικός καί γ) ὅταν ἀναλογίζεται τίς εὐθύνες, πού φέρει, ἐκ τῆς διαταράξεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ποιμνίου του.

Ὁ ἱερεὺς, γράφει, ὅτι ὀφείλει, νά μή ἐπαναπαύεται στήν ἀρετή του, νά μή λησμονῇ, ὅτι διαβαίνει ἐν μέσῳ παγίδων πολλῶν καί ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἔχων ἀσθένεια. Ὡς ἐκ τούτου ὀφείλει, νά μή ἐκτίθεται, χωρίς ἀνάγκη, στά μάτια τοῦ κοινοῦ, νά προσέχη τίς κοινωνικές σχέσεις του καί νά ἀποφεύ-

226. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος, ἐρώτ. κβ· Τί τό πρέπον ἔνδυμα χριστιανῶ, ΒΕΠΕΣ 53, 180-181. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 137.

227. Ι. Φ. Κωνστανταράκη, Καθηγητοῦ, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτᾶριος Κεφαλαῶς (1846-1920), Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 305.

228. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 139.

γη τίς ἄσκοπος συναναστροφές μέ ἀνθρώπους ἀμφιβόλου ἠθικότητας, διεφθαρμένου φρονήματος καί διαγωγῆς καί πολιτείας διαβεβλημένης. Δέν πρέπει νά πλανᾶται· «φθείρουσιν ἤθη χρηστά ὀμιλίας κακαί»²²⁹. Ὑποκλέπεται βαθμηδόν ὁ πλοῦτος τῆς ποιμαντορικῆς σεμνότητος καί ἐν τέλει εὐρίσκεται γυμνός καί ἐστερημένος πάσης τιμῆς καί ὑπολήψεως· «κατέφαγον ἀλλότριον τήν ψυχὴν (sic) αὐτοῦ, αὐτός δέ οὐκ ἔγνω», κατά τόν Ὡση²³⁰.

Χρειάζεται προσεκτικὴ φροντίδα καί ἐπαγρύπνηση ἐφ' ἑαυτοῦ καί ἐπὶ τοῦ ποιμνίου, νηφαλιότητα. **Νηφάλιον**, ἐξ ἐπόψεως Ποιμαντικῆς, ἐννοεῖ τόν ὀξυδερκῆ, τόν διορατικό, τόν ἄγρυπνο φύλακα τῆς ποιμνῆς, τόν μὴ τὰ ἑαυτοῦ ἀποβλέποντα ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων. Κατά τοὺς λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, πού παραθέτει, «*Νηφάλιον εἶναι δεῖ τόν ἱερέα, καί διορατικόν, καί μυρίους πανταχόθεν κεκτηῖσθαι τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς οὐχ ἑαυτῷ μόνον, ἀλλὰ καί πλήθει ζῶντα τοσοῦτω*»²³¹.

Καθῆκον τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου εἶναι ἡ ἐπαγρύπνηση, γράφει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», ἡ ὁποία συνίσταται: α) Στὴ ταχίστη ἐγκατάσταση στήν ποιμνῆ του καί στήν διαρκῆ παραμονή του εἰς αὐτήν, γιά νά ἀγρυπνῆ, ὡς φρουρός, ἡμέρας καί νυκτός καί νά φροντίζῃ, μὴ πλανηθῆ ἢ γίνῃ θηριάλωτος κάποιος, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου Χριστός ἀπέθανε. Δύναται βεβαίως, νά ἀπουσιάσῃ μόνον, ἐάν μεταβῆ ἐκεῖ, πού τόν καλεῖ ἡ φωνή τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Θεός εἰς τόν προφήτην Ἰεζεκιήλ εἶπε: «*υἱέ ἀνθρώπου, σκοπόν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ*»²³². β) Στίς ποιμαντικές ἐπισκέψεις καί περιοδεῖες του πρός ἐπίγνωση τῶν ἀναγκῶν, τῶν ἐλλείψεων, τῶν ἀσθενειῶν καί τῶν ἀδυναμιῶν τῆς ποιμνῆς του, τῶν αἰτίων καί ἀφορμῶν τῶν διαφόρων παρεκκλίσεων, τῆς εὐημερίας καί δυστυχίας αὐτῆς, τῶν ἠθῶν καί ἐθίμων, τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεώς της, τῆς λειτουργικῆς τάξεως καί καταστάσεως τῶν σχολείων καί τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. γ) Στήν περιφρούρηση καί στήριξη τῆς ποιμνῆς του στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. δ) Στήν θεραπείαν αὐτῆς, ὄχι μόνον ὅταν πάσχη, ἀλλὰ καί ὅταν ἀνιάτως πάσχη, ἄν καί εἶναι ἀδύνατον, νά πάσχη ἀνιάτως ὅλη ἡ ποιμνῆ. Μέ τήν ποιμαντικὴν πράξιν καί θεωρίαν του διδάσκει, ὅτι ὁ πνευματικὸς ποιμὴν πρέπει νά μεριμνᾷ περὶ τοῦ ποιμνίου του, ὄχι ὀλιγώτερον πατρός ἢ μητρός φιλοστόργου παρευρισκόμενος κοντά του εἰς ὅλες τίς περιστάσεις, ἐνισχύων καί ἐπικαλούμενος ὑπὲρ αὐτοῦ τήν θείαν ἀντίληψιν²³³. Ἐκ τοῦ Ἐπισκόπου κρέμονται ὅλες οἱ ἀνάγκες τῶν ὑπηκόων,

229. Α' Κορ. 15,33. Βλ. αὐτόθι, σ. 140 ἐξ.

230. «Κατέφαγον ἀλλότριον τήν ἰσχύν αὐτοῦ, αὐτός δέ οὐκ ἔγνω» (Ὡσ. 7,9). Βλ. αὐτόθι, σ. 141.

231. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Περὶ Ἱερωσύνης*, Λόγος Β, ιβ, Migne PG 48, 648. Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 102.

232. Ἰεζ. 3,17.

233. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 170.

γράφει ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης, εἰς τόν ὁποῖον παραπέμπει: «*Τῶν ἱερωμένων αἰ δοκιμασίαι, τῶν πεινόντων αἰ τροφαί, τῶν διψόντων τά πόματα, τῶν γυμνῶν τά ἄμφια, τῶν ἀδικουμένων αἰ προστασίαι, τῶν ὀφρανίαν ὀδυρομένων αἰ κηδεμονίαι, τῶν χηρῶν ἡ ἀντίληψις, τῶν ἀδικούντων αἰ ἐπεξελεύσεις, τῶν παρανόμως ἄρχειν πειρωμένων ἔλεγχοι, τῶν ἀρρωστούντων αἰ θεραπείαι, τῶν σκανδαλιζομένων ἐκ πυρώσεως αἰ ἐπανορθώσεις, τῶν ἐν δεσμωτηρίοις αἰ λύσεις, τῶν ἐν συμφυραῖς αἰ παραμυθίαι, τῶν πταιόντων οἱ σωφρονισμοί*»²³⁴ καί ἀσφαλῶς ἡ περιθάλαψι τῶν ξένων, ἡ φιλοξενία, πού ζητεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γιά νά μή ὑπολείπεται, καί ὡς πρός αὐτό, τῶν ἀρχομένων²³⁵.

Ὁ πνευματικός ποιμήν δέν ζῆ γιά τόν ἑαυτό του ἀλλά γιά τό ποιμνίον του, γράφει σχετικῶς ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «*Δεῖ γάρ εἰδέναι τε καί μή ἀμφιβάλλειν, ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἕξης, κατασταθεῖς δέ, οἷς κατεστάθης. Καί πρὶν μὲν λάβης τήν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δέ λοιπόν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε τροφήν αὐτοῖς, τήν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοίνυν οἱ προσδοκῶντες λιμώττωσι, σύ δέ σαυτόν μόνον τρέφης, καί ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχοίης ἀπολογίαν ὀρώντος αὐτοῦ τά ἴδια πρόβατα λιμώττοντα;*»²³⁶. Ὁ ποιμήν φέρει, ὡς τροφή καί φάρμακο τῶν ψυχῶν, τόν θεῖο λόγο καί ὀφείλει νά εἶναι **διδασκτικός** δι' ἔργου καί λόγου: «*ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τήν διδασκίαν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατός ᾗ καί παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαίνουσῃ καί τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν*», ὡς γράφει πρός Τίτον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος²³⁷. Πρωταρχικόν αὐτοῦ καθήκον, ἰδιαίτατον αὐτοῦ προσόν καί κύριο γνώρισμα εἶναι ἡ διδασκίη διά τοῦ παραδείγματος, δι' ἔργων καί λόγων. Ἀποστολικοὶ (νῆ) καί Συνοδικοὶ κανόνες (ιθ' τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου) διατάσσουν ἀφορισμό ἢ καθάραιση τῶν Ἐπισκόπων καί Πρεσβυτέρων, πού παραμελοῦν τήν διδασκαλία κλήρου καί λαοῦ²³⁸, ἄν καί δέν ὑπάρχει μαρτυρία στίς ἀρχαῖες πηγές, ὅτι καθηρέθη Ἐπίσκοπος λόγῳ διδασκτικῆς ἀνικανότητος καί ἀπειρίας, γράφει στό **«Μάθημα Ποιμαντικῆς»**²³⁹.

Ὁ πνευματικός ποιμήν ὀφείλει, νά διδάσκη συνεχῶς, γιά νά δυναθῇ

234. Ἰσίδωρου Πηλουσιώτου, ἐπιστ. ΣΙΣΤ', βιβλ. III, Migne PG 78, 897. Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 175.

235. Αὐτόθι, σ. 103. Πρὸς Ἑβραίους, 13,1-2, γράφει: «*τῆς φιλοξενίας μή ἐπιλανθάνεσθε· διά ταύτης γάρ ἐλάθον τινες ξενίσαντες ἀγγέλους*». Βλ. Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ἡ φιλοξενία, Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους Ποιμαντικῆς Διακονίας*, Ἀθήνα 1985, τ. 3, 38.

236. Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον*, 2, ΒΕΠΕΣ 33, 171-172. Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 177.

237. Τίτ. 1,9.

238. Βλ. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καί Ἱερῶν κανόνων*, Ἀθήνησι 1852, τ.Β', 348. Πρβλ. *Ποιμαντικῆ τῶν Πατέρων εἰς Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 244-246.

239. Αὐτόθι, σ. 177.

νά στερεώση στή πίστη τούς πιστεύοντας, νά ὀδηγήση στή πίστη τούς ἀπίστους, νά ρυθμίζη πρὸς ἀρετὴ τὸν βίον τοῦ ποιμνίου, νά ὀδηγή στήν τελειότητα, νά ἐλέγξη τούς ἀντιλέγοντας, νά ἐπιτιμᾷ τούς παρεκτρεπομένους τῆς ἀληθείας, νά ἀποστομώνη τούς διαστρέφοντας τὶς εὐθεῖες ὁδοῦ τοῦ Κυρίου, νά ἐπανορθῶν διὰ παρακλήσεων καὶ δακρύων τούς περιπεσόντας, νά προσελκύη τούς ἀπεγνωσμένους ἢ ἀμετανοήτους, νά καταπαύη τὶς ταραχές καὶ τὶς ἔριδες, νά διαλύη τὶς ἔχθρες καὶ νά ἐπιφέρῃ παντοῦ τὴν εἰρήνην. Κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει, «μία τις μετὰ τὰ ἔργα δέδοται μηχανὴ καὶ θεραπείας ὁδός, ἢ διὰ λόγου διδασκαλία. Τοῦτο ὄργανον, τοῦτο τροφή, τοῦτο ἀέρων κρᾶσις ἀρίστη· τοῦτο ἀντὶ φαρμάκου, τοῦτο ἀντὶ πυρός, τοῦτο ἀντὶ σιδήρου· κἂν καῦσαι δέη καὶ τεμεῖν, τοῦτο χρῆσασθαι ἀνάγκη· κἂν τοῦτο μηδὲν ἰσχύσῃ, πάντα οἴχεται τὰ λοιπά»²⁴⁰. Ὁ πνευματικὸς ποιμὴν, ὡς διδάσκαλος, εἶναι ἰατρός τῶν ψυχῶν. Ὡς ἰατρός δέ ὀφείλει, νά κάμῃ πρῶτον διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκροατῶν καὶ ἀναλόγως νά χορηγή φάρμακα ἀποτελεσματικὰ πρὸς θεραπεία²⁴¹.

Δέν πρέπει νά εἶναι πάροινος, δηλ. αὐθάδης καὶ ὑβριστής, ἀλλὰ γλυκύς, ἥρεμος, μετριοπαθὴς καὶ μετρημένος στοὺς λόγους του, κατανοητός, σαφὴς καὶ πειστικὸς, πλήρης σοφίας καὶ συνέσεως. Μὴ πλήκτης τῶν συνειδήσεων καὶ βαρὺς ἐλεγκτῆς προσώπων σκανδαλίζων καὶ ἀποκρούων τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ λόγου του. Μὴ αἰσχροκερδῆς, ἀλλ' ἐπιεικῆς, ἄμαχος, ἀφιλάργυρος. Ἡ αἰσχροκέρδεια καθιστᾷ τούς αἰσχροκερδεῖς ἀνεπιεικεῖς, φιλέριδας καὶ φιλαργύρους· ἐλαττώματα ὅλως ἀνάρμοστα, ὄχι μόνο στοὺς ποιμένας ἀλλὰ καὶ στοὺς ποιμνιομένους²⁴².

Ἡ ἀγάπη πρέπει νά διέπῃ τούς λόγους καὶ τὶς πράξεις του.

2. Θρησκευτικὰ προσόντα

Τὰ ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζόμενα ὡς «θρησκευτικὰ προσόντα», πού ἀποτελοῦν καὶ πνευματικὲς προϋποθέσεις τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, ὡς ἐκφάνσεις τῆς ποιμαντορικῆς κλήσεως²⁴³, εἶναι: α) Ἀγάπη θερμὴ πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν, β) ζῆλος ἱερός, γ) φόβος Θεοῦ ἅγιος καὶ δ) πίστη σταθερὰ καὶ ζῶσα.

α) Ἀγάπη θερμὴ πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό

Ἡ ἐναργεστέρη ἀπόδειξις τῆς ποιμαντορικῆς κλήσεως, προσόν ἀναγκαιότατο καὶ βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ποιμαντικῆς διακονίας εἶναι ἡ θερ-

240. Ἰω. Χρυσόστομος, *Περὶ Ἱερωσύνης*, Λόγος Δ', γ, Migne PG 48, 665. Αὐτόθι.

241. Αὐτόθι, σ. 179-180.

242. Αὐτόθι, σ. 103.

243. Ὑπὸ τὸν ὄρο κλήσις δηλοῦνται δύο συναπτόμενες καὶ συνεκδηλούμενες ἐνέργειες. Ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Χάριν ἀντιδιαστολῆς ὅμως διακρίνεται εἰς ἐξωτερικὴν (ἄμεσον ἐκ Θεοῦ καὶ ἔμμεσον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας) καὶ ἐσωτερικὴν. Βλ. Νικηφόρου Καλογερά, Ἀρχιμ., *Ἡ Ποιμαντικὴ*, σ. 101.

μή αγάπη πρὸς τὸν Κύριον²⁴⁴. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς τριπλῆς ἐρωτήσεως τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρο, «ἀγαπᾷς με;», «φιλεῖς με;» καὶ τῆς τριπλῆς καταφατικῆς ἀπαντήσεως, πού ἔλαβε ἀπὸ αὐτόν, πρὶν τὸν ἀποκαταστήσει σὺν ἀποστολικὸ ἀξίωμα²⁴⁵. Ἡ αγάπη εἶναι τῶν Ἀποστόλων καὶ ποιμένων τὸ γνῶρισμα²⁴⁶. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γιὰ τὸν ποιμένα δὲν εἶναι μόνον ὁ Σωτῆρας τῆς ἀνθρωπότητος ἀλλὰ καὶ ἰδικὸς του Λυτρωτῆς καὶ Ρύστης. Διὰ τοῦτο ἐξ αγάπης φλεγόμενος δύναται, ὡς ὁ Παῦλος, νὰ λέγῃ: «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς αγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα;»²⁴⁷

Ἡ αγάπη εἶναι τὸ ἀσφαλέστατο ἐχέγγυο τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν καὶ τοῦ θείου θελήματος²⁴⁸, πού φέρει τὸν ποιμένα εἰς στενοτάτη σχέση καὶ οἰκειότητα πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστό καὶ τὸν καθιστᾶ νὰ ὀφείλῃ Θεοῦ Ζῶντος «διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα» εἰς αὐτόν²⁴⁹. Εἶναι ἀναγκαιοτάτη, διότι τὸν ἐνισχύει στοὺς κόπους, στοὺς μόχθους, στοὺς ἀγῶνές του καὶ στήν ἀκριβῆ ἐκπλήρωση τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων του. Αὐτὴ τὸν καθιστᾶ ὑπόδειγμα ἐνσαρκώσεως «τῆς πρώτης καὶ μεγίστης τῶν ἀρετῶν» καὶ πρότυπο ποιμένος, πού ζῆ μόνον γιὰ τὸν Θεόν καὶ εἶναι ἕτοιμος, νὰ θυσιάσῃ καὶ τὴν ζωὴν του ὑπὲρ Αὐτοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου του, ὡς «ὁ Ποιμὴν ὁ καλός», γράφει σὺν «Μάθημα Ποιμαντικῆς»²⁵⁰ καὶ διδάσκει διὰ τῆς Προσωπικότητος καὶ τοῦ βίου του.

Ἐκφραση καὶ ἐκχείλισμα τῆς ἀγαπώσεως καρδίας του εἶναι ὁ προσφιλέτης ὕμνος του «**Εἰς τὴν θεῖαν ἀγάπην**» καὶ τὰ κεφάλαια «**Περὶ θεοῦ ἔρωτος**» καὶ «**Περὶ τῆς θείας αγάπης**», πού εἶναι καὶ αὐτὰ ὕμνος ἀγάπης: «**ὦ ἀγάπη ἀληθὴς καὶ βεβαία!** ὦ ἀγάπη, τῆς θείας εἰκόνας ὁμοίωμα! ὦ ἀγάπη, τῆς ἐμῆς ψυχῆς γλυκυτάτη ἀπόλαυσις! ὦ ἀγάπη, τῆς

244. Παναγιώτου Ἰ. Μπούμη, *Βάσεις-Ἀρχές τοῦ ποιμαντικοῦ καὶ κατηχητικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1991, σ. 41-42. Βλ. Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ὁ Ποιμὴν ὁ Καλός*, Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους Ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1983, τ. 1, 31.

245. Ἰω. 21,15-17.

246. Κατὰ τὸν ἱερόν Χρυσόστομον, «ἡ ἀγάπη ἐστὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἢ εἰκῶν, ὁ χαρακτήρ τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων, τὸ γνῶρισμα τῶν ἀποστόλων». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Περὶ Ἀκαταλήπτου*, Λόγος Ι, α, PG 48, 701-702). Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 107.

247. Ρωμ. 8,35.

248. Ἰω. 14,15-21.

249. Ρωμ. 8,11.

250. Βλ. σ. 106. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος σὺν τῷ τρίτῳ κεφάλαιῳ τοῦ «*Περὶ τῆς ἀληθοῦς Φιλοσοφίας*» ἔργου του, πού ἐξετυπώθη σὺν Τριέστιο τὸ 1802, σ. 25-30, γράφει, «ὅτι εἶναι ταλανισμοῦ ἄξιον τὴν σήμερον τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν, ὅτι τοῦ λείπει ἡ ποιμαντικὴ πρόνοια». «*Διατί τοῦ ἔλειψαν ἀπὸ μᾶς οἱ ποιμένες, οἱ ἀληθινοὶ ποιμένες ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι διὰ σημεῖον τῆς τελείας αγάπης, ὅπου εἶχον πρὸς τὸν κοινόν δεσπότην, καὶ τὴν ποιμαντικὴν προστασίαν ἐδέχθησαν, καὶ τὴν ψυχὴν τους ἐθυσίαζαν ὑπὲρ τῶν προβάτων, κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχιποίμενος Ἰησοῦ Χριστοῦ...*». (Βλ. τὸ ὠραιότατο αὐτὸ Κεφάλαιον Ποιμαντικῆς, ἐπιμελημένο ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 144-152).

ἐμῆς καρδίας θεῖον πλήρωμα! Ὡ ἀγάπη, τῆς ἐμῆς ψυχικῆς ἰσχύος τό κραταίωμα! Ὡ ἀγάπη, τῆς ἐμῆς διανοίας διηνεκές μελέτημα... Ὡ ἀγάπη, τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἱερώτατον ἐμβλημα. Ὡ ἀγάπη, τοῦ γλυκυτάτου Ἰησοῦ σύμβολον»²⁵¹. Ἡ πονήσασα πολλάκις εἶχε ἀκούσει τό πνευματικό τέκνο του, τήν Μοναχή Θέκλα Ἀλιφραγκῆ (†1978), νά ἀπαγγέλλη στίχους ἀγάπης πρός τόν Ἰησοῦ, πού ὁ ἴδιος εἶχε μάθει στήν Μοναστική Ἀδελφότητα τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης. Ἐνδεικτικοί εἶναι οἱ κάτωθι:

Ἰησοῦ μου, γλυκειά μου ἀγάπη,
εὐσεβῶν καρδιῶν ἡ μελέτη,
πυρπολεῖς τούς πιστῶς Σε ποθοῦντας
τῷ πυρί Σου τῷ θείῳ, Χριστέ μου.

Ὁ θεῖος ἔρωσ —ἐκφραση καί αὐτός τῆς μοναχικῆς κλήσεως— τόν ἐπτέρωσε καί ἠσπάσθη τόν μοναχικό βίο, πού εἶναι θυσία καί προσφορά τῆς καρδίας καί ὅλης τῆς ψυχοσωματικῆς ὑπάρξεως στόν Ἀγαπημένο. «Μελέτησον τήν καρδίαν σου καί ἐξερεύνησον αὐτήν, ἐάν ἔρωσ θεῖος ὠθῆ σε πρός τό πολίτευμα τό μοναχικόν», ἔγραφε πρός Μοναχό. «Μόνον ὁ θεῖος ἔρωσ καθιστᾷ τό πολίτευμα αὐτό κοῦφον καί τόν ζῆλον τῆς ὑποταγῆς χρηστόν· ἄνευ τοῦ θείου ἔρωτος οὐδέ πρός τά παλαιήματα ἰσχύομεν, οὐδέ πρός τάς μεθοδείας τοῦ ἀντιπάλου ν' ἀντισταθῶμεν καί νά ἰσχύσωμεν κατ' αὐτοῦ. Ἄνευ τοῦ θείου ἔρωτος ἀδυνατοῦμεν ν' ἀντισταθῶμεν πρός τάς ὁρμάς τοῦ σώματος, οὐδέ νά καθυποτάξωμεν αὐτάς. Ἄνευ θείου ἔρωτος ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποβάλωμεν τά πάθη τῆς καρδίας ἡμῶν. Ἄνευ θείου ἔρωτος οὐδέ τήν διάνοιαν ἡμῶν δυνάμεθα νά καθάρωμεν, διότι τά πάθη τῆς καρδίας ἡμῶν καί τό σκότος τῆς διανοίας ἐλκύουσι τόν ἀνθρωπον πρός τά γήινα καί ἐμποδίζουσι καί τόν νοῦν καί τήν καρδίαν, εἰς τό νά ἐπιποθήσῃ τά οὐράνια καί νά ὑψωθῆ πρός τά πνευματικά»²⁵².

Ἡ θεία ἀγάπη ἦτο ἡ κινητήριος δύναμη τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του, τό ἔρεισμα τῆς ὑπομονῆς του καί ἡ αἰτία τῆς τελειώσεως καί τοῦ ἀγιασμοῦ του. Ἡ πρός τόν Ἰησοῦ Χριστόν ἀγάπη ἦτο ὁ κρίκος, πού τόν συνέδεε μέ τά πνευματικά τέκνα του. Δί' αὐτῆς ἐταύτιζε τό θέλημα του πρός τό θεῖο θέλημα, ἔφθασε στήν ἐπίγνωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ²⁵³ καί κατέστη «μύστης Χριστοῦ»²⁵⁴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, διότι «ἡ ἀγάπη πρός

251. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 66-67. Πρβλ. Τοῦ Ἰδίου, *Θρησκευτικά Μελέται. Περί τῆς θείας ἀγάπης*, περ. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1904, σ. 90.

252. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, *Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς*, σ. 192.

253. Βλ. Ἰω. 14,15-24. 17,6-8. «Τόν Θεόν καί τά εἰς αὐτόν ἀφορῶντα γινώσκουν ἀληθῶς, ἐν τῷ μέτρῳ πάντοτε τῶν δυνατοτήτων τῆς πεπερασμένης φύσεως αὐτῶν, οἱ τηροῦντες τόν λόγον αὐτοῦ». (Ἰωάννου Κ. Κορναράκη, *Σχέσις τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας πρός τόν σύγχρονον κόσμον. Ἀνάπτυον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς»*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 6).

254. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη Μητροπολίτου, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σ. 133. Πρβλ. Τοῦ Ἰδίου, *Ἡ μυστική ζωὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1976, σ. 184.

τόν Θεόν καί ἡ ἀγάπη πρὸς τόν πλησίον ὑπαγορεύονται ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος ἀγίου Πνεύματος»²⁵⁵. Ἡ δὲ ἀγάπη πρὸς τόν πλησίον ἀπορρέει ἐκ τῆς πρὸς τόν Θεόν ἀγάπης^{256, 257}.

Ὁ γέρον Φιλόθεος Ζερβάκος, πνευματικό τέκνο του, ἀφηγεῖται μέ συγκίνηση: «Δέν θά λησμονήσω ποτέ ἐκεῖνο, ὅπερ εἶδον εἰς τόν Ἅγιον, εἰσερχόμενον εἰς τό Ἅγιον Θυσιαστήριον καί ἰδίως τήν νύκτα εἰς τόν Ὁρθρον. Ὅσακις ἔτυχε, νά ὑπάγω εἰς τήν Μονήν καί παρέμεινα κατά τάς Ἀκολουθίας ἐντός τοῦ Ἀγ. Βήματος, ἔβλεπον τόν Ἅγιον καί εἰσῆρχετο καί προσέπιπτε γονυπετής εἰς τόν Ἐσταυρωμένον καί ἐναγκαλιζόμενος μέ τάς χεῖράς του τόν Τίμιον Σταυρόν, προσηύχετο μέ στεναγμούς ἀλαλήτους καί μέ δάκρυα ἔβρεχε τό ξύλον τοῦ Σταυροῦ. Τοῦτο δεῖγμα τῆς ὀλοφύχου καί ὀλοκαρδίου αὐτοῦ ἀγάπης πρὸς τόν Θεόν»²⁵⁸.

β) Ζῆλος ἱερός

Ἐκ τῆς θερμῆς πρὸς τόν Σωτῆρα ἀγάπης γεννᾶται καί τρέφεται ὁ θεῖος, «κατ' ἐπίγνωσιν» ζῆλος. Ὁ ζῆλος εἶναι ἱερός καί «κατ' ἐπίγνωσιν», ὅταν κινῆται ἐξ ἔρωτος θείου καί ἀγάπης πρὸς τόν Θεόν καί τόν πλησίον καί περιστρέφεται ἐντός τοῦ κύκλου τοῦ χαραχθέντος ὑπό τοῦ θείου νόμου καί ὅταν ἡ συνείδηση πληροφοροῦται καλῶς καί φωτίζεται δεόντως τό πνεῦμα ὑπό τοῦ θείου λόγου. Ὑπό τοιοῦτου δέ ζήλου πρέπει νά ἐμφοροῦνται πάντα τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τά κατ' ἀξίαν τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ φέροντα, ἰδιαίτερος μάλιστα οἱ τά ἀνώτατα φέροντες ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα: ὁ ἱερός καί ἔνθεος ζῆλος αὐτῶν εἶναι ἀνάγκη, νά κορυφουῦται μέχρι ἐκεῖνου τοῦ σημείου, ὥστε νά δύνανται, νά λέγουν μετά παρρησίας πρὸς τόν Θεόν, ὡς ὁ ψαλμωδός: «ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με»²⁵⁹.

Πρὸς τόν «κατ' ἐπίγνωσιν» ζῆλον ἀντιδιαστέλλει τόν χωρίς ἐπίγνωση ζῆλον ὁ ἔχων ζῆλον «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» πράττει τά ἐναντία πρὸς τό θεῖο θέλημα καί πρὸς τόν θεῖο νόμο καί ἐνεργῶν ὑπέρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ παραβαίνει τοῦ θείου Αὐτοῦ νόμου τήν πρωτίστη ἐντολή τῆς πρὸς τόν πλησίον ἀγάπης, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, περί τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν», γρά-

255. Νεκταρίου Κεφαλαῖ Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 28.

256. Ἁγίου Νεκταρίου, μνημ. ἔργ., σ. 70. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Περί ἐπιμελείας ψυχῆς*, σ. 123.

257. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος λέγει περί τῆς πρὸς Θεόν ἀγάπης: «Ἀγάπη, προφητείας χορηγός· ἀγάπη, τεράτων παρεκτιχή· ἀγάπη, ἐλλάμψεως ἄβυσσος· ἀγάπη, πηγὴ πυρός· ὅσον ἀναβλύσει, τοσοῦτον τόν διψῶντα καταφλέξει· ἀγάπη, ἀγγέλων στάσις· ἀγάπη, προκοπή τῶν αἰῶνων. Ἀπάγγειλον ἡμῖν, ὦ καλή ἐν ἀρεταῖς, ποῦ ποιμαίνεις τά πρόβατά σου; Ποῦ κατασκηνοῖς ἐν μεσημβρίᾳ; Φώτισον ἡμᾶς, πότισον ἡμᾶς, ὁδήγησον ἡμᾶς, χειραγώγησον ἡμᾶς, ἐπειδὴ λοιπὸν ἀναβαίνειν πρὸς σέ βουλόμεθα· σύ γάρ δεσπόζεις πάντων». (Κλίμαξ, Λόγος Λ, ιγ', ἔκδ. Ἱ. Μ. Παρακλήτου, Ὁρωπός Ἀττικῆς 1984, σ. 378). Βλ. αὐτόθι, σ. 67.

258. Τίτου Ματθαίου, σ. 266-267.

259. Ψαλμ. 68,10. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 109.

φει²⁶⁰. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» ζηλωτοῦ εἶναι ὁ φθόνος, ὁ ἐπίμονος θυμός καί ἡ ἐμπαθής ἀντίσταση πρὸς τὸ ἀληθές πνεῦμα τοῦ νόμου, ἡ παράλογος ζέση πρὸς ὑπεράσπιση ἰδιοτύπων δογμάτων καί ἀξιωμάτων, ἡ παράφορος ὑποστήριξη ἐπουσιωδῶν θρησκευτικῶν ὑποθέσεων καί διάθεση φιλοτάραχος καί φιλόνηκος εἰς ὅλα τὰ θρησκευτικά ζητήματα. Αὐτός ὁμοιάζει πρὸς τὸν τρέχοντα εἰς κατήφορο μαζί μέ ἄλλους πολλούς κατά τήν διάρκεια ἀσελήνου νυκτός, ὁ ὁποῖος δέν κατανοεῖ τὰ δεινά, πού ὁ ἴδιος μέλλει νά ὑποστῇ καί στούς ἄλλους νά προξενήσῃ²⁶¹.

Τά χαρακτηριστικά τοῦ «κατ' ἐπίγνωσιν» ζηλωτοῦ διαγράφονται στό πρόσωπο του Ἁγίου Πενταπόλεως. Οὗτος ὑπό τοῦ ἐξ ἀγάπης «κατ' ἐπίγνωσιν» ζήλου κινούμενος ὑπέρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καί τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἔγραψε Ἐκκλησιαστική Ἱστορία καί ἀπέδειξε, ὅτι «ἀρκεῖ εἰς ἄνθρωπος ζήλω πεπυρωμένος ὀλόκληρον διορθώσασθαι δῆμον», κατά τόν ἱερό Χρυσόστομο, εἰς τόν ὁποῖον παραπέμπει²⁶². Ὑπό αὐτοῦ τοῦ ζήλου ἐνεφορεῖτο κατά τήν ἄσκηση ὄλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν διακονημάτων καί λειτουργημάτων του.

Ὡς διδάσκαλος στή Χίο καί «ἐν τῇ Μονῇ διδάσκαλος καί Γραμματεὺς...», μαρτυρεῖται «μετά ζήλου ἐργαζόμενος»²⁶³.

Ὡς Πρεσβύτερος καί Ἀρχιερεὺς στήν Αἴγυπτο ἤσκησε τὸ λειτουργικό, διδακτικό, συγγραφικό καί φιλανθρωπικό ἔργο του μέ ἔνθεο ζήλο, τόν ὁποῖον ἐξαίρει, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐν Καῖρω Ἑλληνική Κοινότης: «Ἡ τετραετής ἐν Καῖρω διακονία Σας παρέσχε πᾶσι ψηλαφητάς τὰς ἐνδείξεις τῆς πρὸς τὸ ἱερόν καθῆκον, ἐν ᾧ ἐκλήθηκε, ἄκρας ἀφοσιώσεώς Σας, αὐταπαρνήσεως καί ζήλου Σας, καί παρουσίασε τὰς περιστάσεις πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτήρός Σας καί πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς πληθύος τῶν σπανίων ποιμαντορικῶν ἀρετῶν, δι' ἃς ἐπισπάσασθε τήν γενικήν ἀγάπην καί τόν σεβασμόν. Αἱ πολλαὶ εὐεργεσίαι Σας πρὸς πάντας τοὺς ἐπιδεομένους, ὁ λαμπρῶς διακοσμηθεὶς Πατριαρχικός Ναός καί τὰ ἀνακαινισθέντα Πατριαρχεῖα εἰσι διαπρύσιοι κήρυκες τῆς Ὑμετέρας ἀρετῆς καί ἰκανότητος, αἱ δέ ποικίλαι συγγραφαὶ Σας, αἱ φιλοπονηθεῖσαι πρὸς ἐποικοδόμησιν τῶν ἐν γένει Χριστιανῶν, μαρτυροῦσι τὰς εὐγενεῖς διαθέσεις τῆς ἀγαθῆς ὑμῶν καρδίας, ἧτις ἐγένετο τοσοῦτον εὐρεῖα, ὅσον τὸ πλάτος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης...»²⁶⁴. Ἐπί πλέον δέ ὁ δι-

260. Ρωμ. 10,2. Βλ. αὐτόθι.

261. Αὐτόθι. Πρβλ. Ἀρχιμανδρίτου Νικηφόρου Καλογερά, *Ἡ Ποιμαντική*, σ. 114.

262. *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, Α, ιβ, Migne PG 49, 34. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 108. Πρβλ. Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Στρογγυλοῦ, *Ἅγιος Νεκτᾶριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως ὁ ἐν Αἰγίνῃ*, Ἀθῆναι 1992, σ. 20.

263. Γεωργίου Βενιάδη, *Ἱστορία τῆς Νέας Μονῆς*, Χίος 1968, τ. 1, 160.

264. Ἀποχαιρετιστήριον γράμμα τῆς ἐν Καῖρω Ἑλληνικῆς Κοινότητος δημοσιευθέν εἰς τήν «*Μεταρρύθμισιν*» τῆς Ἀλεξανδρείας, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 56.

πλωματικός Έκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στήν Αἴγυπτο, Ἰω. Γρυπάρης εἰς ἐμπιστευτικό ἔγγραφο τοῦ ἀπό 28/1/1894 πρὸς τὸν Ὑπουργό Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως πληροφορεῖ: «Ἐν τοῖς λειτουργήμασι τούτοις ἐπεδείξατο πολὺν ἀληθῶς πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ζῆλον, ἔζη δὲ βίον ἀληθοῦς ἀσκητοῦ»²⁶⁵.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀποστολικῆς διακονίας του, ὡς Ἱεροκέρουκος Εὐβοίας (1891-1893), ὁ τοπικός τύπος ἔγραφε: «Ὁ ἔνθεος ζῆλος τοῦ Σ. Ἱεράρχου πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων του, καὶ δὴ κατὰ τὴν Ἁγίαν Τεσσαρακοστήν, εἶναι ἄξιος παντός ἐπαίνου»²⁶⁶.

Μέ τὸν αὐτὸ ζῆλο ἐπετέλεσε τὸ πολυδιάστατο ἔργο του, ὡς Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, πρὸς ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς²⁶⁷. Τὸ Πολυμελές Συμβούλιο τῆς Σχολῆς –συμφώνως πρὸς τὰ Πρακτικά– ἐξαίρει, σὺν τοῖς ἄλλοις, «τὸν πρὸς τὴν Σχολὴν ζῆλον τοῦ Σεβασμιωτάτου Διευθυντοῦ, τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς αὐτήν»²⁶⁸. Ἐκ παραλλήλου δέ, μέ τὴν ἄδεια τῶν Μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, Γερμανοῦ Καλλιγᾶ καὶ Θεοκλήτου, ἐπιτελοῦσε λειτουργικό, κηρυκτικό, πνευματικό, φιλανθρωπικό καὶ κοινωνικό ἔργο, προσέτι δὲ συνέγραφε διὰ βίου ἀπὸ «μέγαν ζῆλον πρὸς πνευματικόν φωτισμόν τοῦ λαοῦ» κινούμενος, κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομο Παπαδόπουλο²⁶⁹.

Ἄν καὶ ἐγνώριζε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, Ἰωακείμ Γ' τὸ σημαντικότερον, ὅτι ὁ Πενταπόλεως δέν εἰργάζετο δι' αὐτοπροβολή, φήμη καὶ ἐπαίνους, τὸν ἐπαινεῖ δι' ἐπιστολῆς του: «... Ἐργαζομένη, ὡς ἐργάζεται, ἢ ὕμετέρα ἀκαταπόνητος Πανιερότης, ἅτε ὄριμος οὐσα στρατιώτης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἄφροντις εἰς τὰ τοῦ φημισμοῦ αὐτῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ὀφείλομεν, νὰ ἐπαινέσωμεν τὸ φίλεργον αὐτῆς καὶ ὃν ἀναπτύσσει ζῆλον εἰς τὰ τῆς διακονίας αὐτῆς, γράφουσα καὶ δημοσιεύουσα ἔργα ἱερά, τὴν διαφώτισιν καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν Χριστιανῶν ἀποσκοποῦντα»²⁷⁰.

Ἐχων δὲ ὁ ἴδιος, ἐκτός τῆς ἔξωθεν καλῆς μαρτυρίας, καὶ τὴν ἔσωθεν καλὴ μαρτυρία τῆς συνειδήσεώς του ὁμολογεῖ τὸν ζῆλο του εἰς τὴν ἀπὸ 30/8/1901 ἐπιστολῆ του πρὸς τὴν Ἰ. Μονὴ Βατοπεδίου Ἁγίου Ὁρους: «Ἐμφορούμενοι ὑπὸ θρησκευτικοῦ ζήλου θερμαίνοντος ἡμῶν τὴν καρδίαν νὰ φανῶμεν, ὡς οἷόν τε, χρήσιμοι εἰς τὸ χριστεπώνυμον τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα... τύποις ἐκδίδομεν πᾶν ὅ,τι φρονοῦμεν, ὅτι δύναται νὰ συντε-

265. Αὐτόθι, σ. 48. Πρβλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως, σ. 112.

266. Παλίρροια, 29/2/1892, φ. 523.

267. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος. Ἀνάπτυπον ἀπὸ τὸ περ. «Κοινωνία», Ἀθήνα 2003², σ. 17 ἔξ.

268. Πρακτικά Πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 21ης Δεκεμβρίου 1898, σ. 141-142.

269. Ἀρχιμανδρίτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτᾶριος, «Πάνταινος», ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1920 (12) 954.

270. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 105.

λέση εἰς στήριξιν τῶν πιστῶν ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς αὐτῶν πεποιθήσεσι καὶ ἐπίδοσιν ἐν τῇ ἀρετῇ...»²⁷¹.

Ὡς ζηλωτὲς «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» χαρακτηρίζει τοὺς ὀπαδοὺς τῶν ἀρχῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, «ὧν ὁ ζῆλος ἐκκαυθεὶς πολλὰς ἐξέκαυσε πυράς πρὸς καὺσιν τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἐναντιοφρονούντων ἢ ἀντιδοξούντων»²⁷². Ὑπὸ τοιοῦτου ζήλου ἐκκαυθεὶς καὶ ὁ Πάπας Λέων ΙΓ' πανηγυρίζων τὸ ἰωβηλαῖο του ἐκαλοῦσε δι' ἐγκυκλίων του τοὺς ἡγεμόνες καὶ λαοὺς τῆς οἰκουμένης, νὰ προσκυνήσουν «τὴν εἰκόνα τὴν χρυσοῦν, ἣν ἐπὶ τοῦ πεδίλου τοῦ ποδὸς ἑαυτοῦ ἔστησε», ὅπως, ἐάν μὲν πεσόντες προσκυνήσουν, σωθοῦν, ἐάν δὲ μὴ, βληθοῦν «εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ».

«Φοβερόν ὄντως κήρυγμα, φοβερώτερον ἐκείνου τοῦ Ναβουχοδονόσορος· διότι ἐνταῦθα πρόκειται οὐ μόνον περὶ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ψυχῆς», γράφει στίς δημοσιευθεῖσες «**Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου**»²⁷³ τῆς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν ἱερόν Κληρο καὶ ἅπαν τὸ εὐσεβὲς καὶ ὀρθόδοξο πλήρωμα τοῦ Ἁγιωτάτου, Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπαντητικῆς στίς δύο ἐγκυκλίους τοῦ Πάπα. Συγκρίνων δὲ αὐτέες διαβλέπει τὴν ἀντίθεση τῶν χαρακτήρων ἐκείνων, πού τίς συνέταξαν, διότι, κατὰ τὸ ἀρχαῖο λόγιο, «**χαρακτήρ ἀνδρὸς ἐν λόγοις δείκνυται**»· οἱ ἐγκύκλιοι τῶν Παπῶν εἰκονίζουν καθαρῶς τὸν χαρακτήρα αὐτῶν καὶ περιγράφουν αὐτόν, ὅπως ἡ Ἱστορία ἀπ' αἰῶνων ἀπεικόνισε. Εἰς αὐτέες ἐμφαίνεται «**ἐγωῖσμός καὶ ὑπεροψία, κόμπος καὶ μεγαλορρημοσύνη, ἀδιαφορία περὶ τὰ δογματικά, περὶ δὲ πρωτεῖων καὶ ἀρχῆς καὶ τιμῆς καὶ δόξης καὶ τὰ τοιαῦτα ζῆλος καὶ ἀγῶν καὶ θυσίαι καὶ ἐπιχειρήματα καὶ ἱστορικὴ ἀνακρίβεια καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν περιφρόνησις, καὶ ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις, καὶ τραγελαφικαὶ ἐνώσεις καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ὑποχωρήσεις καὶ προσπεποιημένη ἀγάπη, καὶ σκοποὶ κρύφιοι, καὶ τόσα ἄλλα παραπλήσια**».

Ἡ Πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος εἰκονίζει τὸν ἀληθῆ χαρακτήρα τῶν Ὀρθόδοξων Πατριαρχῶν, ὅπως ἀνεδείχθη ἀπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐπίσκοπος «**ἔχων τὰ πρεσβεία τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ρώμης Ἐπίσκοπον διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν Νέαν Ρώμην ἐθεσπίσθη**». Εἰς αὐτὴν ἐμφαίνεται ἡ χριστιανικὴ ταπεινοφροσύνη, ἡ αὐτομετάδοσις, ἡ ἀγάπη, ἡ περὶ τὰ δόγματα σπουδὴ, ἡ πρὸς τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εὐλάβεια, ὁ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶν, ὁ πρὸς τὴν ἱστορίαν σεβασμός, ἡ περὶ τὰ ζητήματα ἀκριβεία, τὸ εὐθύ, τὸ

271. Ἄντρος Χατζηκώστα-Τοφαλίδου, Ἄγνωστες ἐπιστολές τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως πρὸς τὴν Ἱερά Μονὴ Βατοπεδίου, «*Ὀρθόδοξη Μαρτυρία*», Λευκωσία 1993, τεύχ. 41, σ. 125. Βλ. Σοφοκλέους Δημητρακοπούλου, σ. 285.

272. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 109.

273. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 23/11/1895, φ. 53, σ. 4.

είλικρινές, τό σαφές καί ἡ χριστιανική ἀδελφική συμπάθεια καί ἡ θλίψις ἡ ἐγκάρδιος ἐπί τῇ λοξῇ πορείᾳ ὁμαίμου ἀδελφῆς.

Ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕφους καί τοῦ χαρακτήρος ἐμφαίνεται καί ἡ διαφορά τοῦ διευθύνοντος τάς Ἐκκλησίας πνεύματος... μόνη ἡ μελέτη ἀμφοτέρων δύναται νά πληροφορήσῃ τόν ἀναγνώστην περί τοῦ διαπνεόμενου ἐν αὐταῖς πνεύματος, ἐάν τό πνεῦμα τῆς ἀληθείας λαλή ἐν αὐταῖς ἢ πνεῦμα ἄγνωστον ἐν τῇ *Μιᾷ Καθολικῇ καί Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ*».

Στή συνέχεια ἀναγγέλλει, ὅτι ἀρχίζει ἀπό τό αὐτό φύλλο τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου» ἡ δημοσίευση «*Μελέτης Ἱστορικῆς περί τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· Περί τῶν λόγων τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ καί περί τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς*», τήν ὁποία μετὰ πόθου, ζήλου, ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀμεροληψίας καί ἐπί τῇ βάσει ἱστορικῶν γεγονότων συνέγραψε²⁷⁴.

Εἰς εὐμενῆ κριτική αὐτῆς ἐξαίρεται ὁ «κατ' ἐπίγνωσιν» ζήλος του «κατά λόγον δικαιοτάτον ὁ συγγραφεύς εἶναι ἄξιος ἐπαίνου καί ἐπί ταύτῃ τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ, ἐν ἧ' ἐκδηλοῦται γνώριμος τοῖς ἀναγνώσταις τῶν πολλῶν πονημάτων αὐτοῦ ζήλος ὑπέρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῆς ἀληθείας, ζήλος κατ' ἐπίγνωσιν, περικοσμούμενος ὑπό φρονήματος εὐσεβοῦς, ὀρθοτομοῦντος τόν λόγον τῆς ἀληθείας»²⁷⁵.

Μέ τόν αὐτό ζήλο ἐδίδασκε ἐπιφανεῖς καί ἀσήμους, πεπαιδευμένους καί ἀγραμμάτους, ἰσχυρούς καί ἀσθενεῖς. Δέν ὑπερεῖδε τίς πτωχές καί ἀδύναμες κόρες, πού μαζί μέ τήν τυφλή καί ἐνάρετη Χρυσάνθη Στρογγυλοῦ –τήν κατόπιν Ἡγουμένη Ξένη– προσῆλθαν στήν Ριζάρειο καί τόν παρεκάλεσαν, νά τίς δεχθῆ ὡς μαθήτριές του²⁷⁶. Ἐδέχθη τήν ταπεινή αἴτησή τους καί σέ τακτές ἡμέρες τίς ἐδίδασκε «μετ' ἀγάπης καί ζήλου»²⁷⁷ ποδηγετῶν αὐτές «εἰς τάς τρίβους τοῦ οὐρανοῦ πολιτεύματος». Ἀφοῦ δέ ἀπεφάσισαν νά μονάσουν στήν Αἴγινα, γιά νά λατρεύσουν ἀπερισπάστως, μακράν τῆς τύρβης τοῦ κόσμου, τό «Ἵποκείμενο τῆς ἀγάπης» τους, τόν Ἰησοῦ Χριστό, μέ τόν αὐτό ζήλο, πού ἐπιτελοῦσε τό πολισχιδές ἔργο του ἐντός καί ἐκτός τῆς Σχολῆς, ἀγωνίσθηκε, νά καταστήσῃ τήν Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος «φάρον πνευματικόν ἀνά τά πελάγη τοῦ κόσμου»

274. Μέρος τῆς περισπουδάστου αὐτῆς Μελέτης ἐδημοσίευσε στόν «Ἱερόν Σύνδεσμο» ἀπό 23/11/1895 ἕως 16/1/1897, τό ὁποῖο συμπεριέλαβε στόν Α' Τόμο, πού ἐξέδωκε τό 1911 μέ δαπάνες τοῦ Μοναχοῦ Παναρέτου, Κρητός Ἀγιογράφου τῆς Ἱερᾶς Σκήτης Καυσοκαλυβίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τόν Β' Τόμο ἐξέδωκε τό 1912 μέ προσωπικές του δαπάνες.

275. «Ἐκκλησιαστικός Φάρος», ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 9 (1912) 66-67. Βλ. Δημητρακοπούλου, σ. 125.

276. Ἐγνώριζε, ὅτι «τά μωρά τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ, καί τά ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός ἵνα καταισχύνῃ τά ἰσχυρά, καί τά ἀγενῆ τοῦ κόσμου καί τά ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καί τά μὴ ὄντα, ἵνα τά ὄντα καταργήσῃ». (Α' Κορ. 1,27-28).

277. Ταῦτα γράφει εἰς Ἀναφορά τῆς πρὸς τόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν, Θεόκλητο ἡ Ἡγουμένη Ξένη ἱστοροῦσα τήν ἵδρυση τῆς Μονῆς. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 149.

καί «ὁδηγόν φρονήσεως καί σωφροσύνης». Κι ἐνῶ κατήριζε τίς μοναχές πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτο καί τίς ὠδηγοῦσε εἰς τὴν ἐν Χριστῷ τελείωση καί τὴν θεϊαν οἰκειώση, σκεπτόμενος τὴν ἀναγκαιότητα ζηλωτῶν καί θερμουργῶν ἱεροκηρύκων, πού ἐσπάνιζαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἄρχισε νὰ ὀραματίζεται τὴν ἴδρυσή μιᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης. Ὡς ἔγραφε εἰς ἐπιστολὴ του, ἐπιποθοῦσε, ἐξ αὐτῆς «νά ἐξέρχωνται κήρυκες τοῦ θείου λόγου, πλήρεις ζήλου καί θείας ἀγάπης, μέ τελείαν αὐταπάρησιν, ὅπως ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί προσφέρωσιν ἑαυτοὺς θυσίαν ἐπὶ τοῦ θείου βωμοῦ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ». Τὴν κατέκλεισε δὲ μέ τούς ἐξῆς χαρακτηριστικούς λόγους: «Εὐχέσθε τῷ Θεῷ, ὅπως πληρώσῃ τούς πόθους μου ὑπὲρ τῆς ἀγάπης καί τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καί τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος»²⁷⁸.

γ) Φόβος Θεοῦ ἅγιος

Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ὁ ἅγιος, μέ τὴν ἀγιογραφικὴ ἔννοια τῆς αἰδοῦς καί εὐλαβείας²⁷⁹, εἶναι πρωτίστη ἀρετὴ καί προσὸν ἀναγκαιότατο τοῦ κλητοῦ ποιμένος, «χαρακτήρ ἐξαισίος τῆς τελείας πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καί τοῦ ἀγνοῦ, κατ' ἐπίγνωσιν ζήλου καί ἔκφρασις τῆς τελείας τοῦ Θεοῦ προσοικειώσεως καί ἐπιγνώσεως»²⁸⁰. Ὁ ἀγνός φόβος ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὸν μὴ ἀγνό, διότι ὁ μὲν ἀγνός φόβος πηγάζει ἐκ τῆς τελείας πρὸς Θεὸν ἀγάπης, ὁ δὲ μὴ ἀγνός ἐκ τῆς μνήμης τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Ὁ ἀγνός τοῦ Θεοῦ φόβος τοῦ τετελειωμένου ἐν τῇ ἀγάπῃ ἀφ' ἑνός μὲν διασχορπίζει τὴν ἄκρα συστολή καί τό δέος, τό ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀναξιότητος διὰ τό ὕψος τοῦ ποιμαντορικοῦ ἀξιώματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ δημιουργεῖ εὐλάβεια στὴν ψυχὴ, ὅπως μὴ, διὰ τὴν παρρησία τῆς ἀγάπης, ἔλθῃ ποτέ εἰς καταφρόνηση τοῦ Θεοῦ. «Ὁ τὸν ἀγνόν τοῦ Θεοῦ φόβον ἔχων τῆς θεωρητικῆς ἤδη μυστικῶς ἠξιώθη Θεολογίας καί πάσης φαντασίας ὑλικῆς τὸν νοῦν ἀποκαθάρας ἀποκατέστησεν ἀνελλιπῶς ὅλην τὴν εἰκόνα τῆς θείας ὠραιότητος»²⁸¹.

Ὁ ἅγιος φόβος τοῦ Θεοῦ ἐξεδηλώνετο κατὰ τὴν ἐπιτέλεση ὅλων τῶν λειτουργημάτων του, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὴν τέλεση τῆς ἀναιμάκτου Θυσίας. Ὁ Γέρον Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, πνευματικὸ του τέκνο, μαρτυρεῖ: «Παρη-

278. Ἐπ. 125, σ. 243.

279. Στὴν Ἁγία Γραφὴ ὁ ἱερός φόβος πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τούς θείους καί ἀνθρωπίνους νόμους, πρὸς τούς γονεῖς καί τὸν σύζυγο πηγάζει ἐκ τῆς ἀγάπης καί ταυτίζεται μέ τὴν ἀγάπην. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια χρησιμοποιοεῖ τὴν λέξιν καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν ἐπιστολὴ του πρὸς Ἐφεσ. 5,33, ὡς διερμηνεύει ὁ Ἅγιος εἰς ἄρθρο του ὑπὸ τὸν τίτλο: «Περὶ τοῦ τίς ἢ ἀληθῆς ἐρμηνεία τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα», δημοσιευθὲν εἰς περ. «Ἀνάπλασις», 14/11/1902, φ. 233, σ. 1621-1622. Ἀνεδημοσιεύθη ἀπὸ τὴν πονήσασα στό περ. «Ἐφημέριος», Ἀθῆναι, 37 (1988) 42-43 καί ἐξεδόθη εἰς ἀνάτυπα.

280. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, μνημ. ἔργ., σ. 110.

281. Αὐτόθι.

κολούθησα τούτον λειτουργούντα καί διέκρινα τήν βαθειαν του πίστιν, τήν εὐσέβειάν του καί τόν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐνοικοῦντα εἰς αὐτόν»²⁸².

Ἐξεδηλώνετο καί κατά τήν δοξολογική λειτουργία τῆς ὑπάρξεώς του ἐδόξασε τόν Θεόν ἐν τῷ σώματι καί ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ, κατά τήν προτροπή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου²⁸³, ἐνθυμούμενος, ὅτι τό σῶμα καί τό πνευμά του δέν ἀνήκουν εἰς αὐτόν ἀλλ' εἰς τόν Θεόν, καί χρησιμοποιοῦν ταῦτα μετ' εὐλαβείας, συστολῆς καί φόβου μυστικοῦ²⁸⁴.

δ) Πίστη σταθερά καί ζῶσα

Σταθερά καί ζῶσα πίστη ἐννοεῖται ἡ ἀκλόνητος πίστη, ἡ μαρτυρουμένη διά τῶν ἔργων καί τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς.

Σταθερά καί ζῶσα πίστη ἔχει ὁ πνευματικός ποιμήν, πού θυσιάζει τήν ζωή του ὑπέρ τῆς πνευματικῆς ποιμένης του, πού βαδίζει στά ἴχνη τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν Ἀποστόλων καί ἔχει ἀκλινῆ καί βεβαία τήν ἐλπίδα του εἰς Αὐτόν, πού ὑπομένει μετά ψυχικῆς γαλήνης τίς θλίψεις καί ἀντιμετωπίζει μετά θάρρους τίς ἐπιδρομές τοῦ πονηροῦ, πού καυχᾶται γιά τά παθήματά του καί εὐχαριστεῖ τόν Θεό γι' αὐτά καί πού πράττει τά πάντα, γιά νά εὐαρεστήσῃ μόνον εἰς τόν Θεόν²⁸⁵.

Ἡ σταθερά καί ζῶσα πίστη ἐνεψύχωνε τόν Ἅγιο καθ' ὅλη τήν θυσιαστική πορεία τῆς ζωῆς του στά ἴχνη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Ἡ εἰκόνα τοῦ πιστεύοντος εἰς Χριστόν, πού περιγράφει εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**», διαγράφεται στό πρόσωπό του: «Πόσον ὠραία ἡ εἰκὼν τοῦ πιστοῦ! Πόσον θαυμασία ἡ χάρις αὐτῆς! Τό κάλλος αὐτῆς θέλγει, τό δέ ὕψος αὐτῆς ἐκφράζει τήν πρός τόν Θεόν πεποιθήσιν τοῦ πιστοῦ. Ἡ γαλήνη ἡ ἐπί τῆς μορφῆς ἐκκεχυμένη ἐκφράζει τήν τῆς ψυχῆς εἰρήνην, ἡ δέ ἡρεμία αὐτῆς τήν τῆς καρδίας ἀταραξίαν. Ἡ ἐπί τοῦ προσώπου τοῦ πιστοῦ κεχαραγμένη ἀγαθότης μαρτυρεῖ τήν ἀταραξίαν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ... Ὁ πιστός ἀληθῶς εἰκονίζεται ὡς μακάριος ἄνθρωπος· καί ἔστι μακάριος, διότι ἔσχε ἤδη τήν πληροφορίαν περὶ τῆς θεϊότητος τῆς πίστεώς του καί ἐπέισθη περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Ὁ Θεός μυστικῶς ἐλάλησεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ... Θεία δέ εὐφροσύνη κατεπλημύρησεν αὐτήν»²⁸⁶.

Περί τῆς δυνάμεως καί ἐνεργείας τῆς εἰς Χριστόν πίστεως μαρτυρεῖ μέ τούς λόγους του: «Πίστις! Θεῖον δῶρον, καρπός τῆς θείας ἀποκαλύψεως, γνῶσις μυστηρίων, σοφία οὐράνιος, διδάσκαλος τῶν θείων ἀληθειῶν, κλιμαξ οὐρανοῦ καί γῆς, σύνδεσμος Θεοῦ καί ἀνθρώπων, θείας φιλίας καί ἀγάπης τεκμήριον, οὐρανίων ἀγαθῶν μεταδόσεως ἔκφρασις! Τίσι λόγοις τήν δύναμίν σου ἐξείπω; Τίσι φθέγμασι τάς ἐνεργείας σου φθέγξωμαι; Ἡ

282. Τίτου Ματθαίᾳκη, σ. 268.

283. «Ἠγοράσθητε γάρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τόν Θεόν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καί ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ». (Α' Κορ. 6,20).

284. Ἐπ. 13, σ. 58.

285. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, μνημ. ἔργ., σ. 110-111.

286. Βλ. σ. 22.

δύναμεις σου ἀληθῶς θεία, ὡς θεῖον δῶρον, ἡ δὲ ἐνέργειά σου ἄπειρος, ἴση πρὸς τὴν θείαν βούλησιν, ὅτι θεία δυνάμει ἐνεργεῖ, ὅσα καὶ νά νοηθῶσιν ἀδύνατον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων»²⁸⁷.

Μαρτυρεῖ διὰ τῶν ἔργων του καὶ τῶν θαυμάτων του, διὰ τῆς μαρτυρικῆς ζωῆς του· διὰ τῆς σταθερᾶς καὶ ζώσης πίστεως ἠλπίζε ἀδικούμενος «εἰς τὴν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης ἐν ἡμέρᾳ, ἣ εὐδοκίησῃ ὁ Θεός»²⁸⁸. Δι' αὐτῆς διέβλεπε τίς θεῖες ἐνέργειες ὅπισθεν τῶν φαινομένων. Ἀπὸ αὐτὴν ἀντλοῦσε δύναμη, ἀγαλλίαση καὶ ἔμπνευση πρὸς ἀέναο δοξολογία καὶ ἐν καιρῷ δοκιμασιῶν καὶ θλίψεων²⁸⁹. Ἐνδεικτικὴ τῆς ἀκραδάντου πίστεως καὶ πεποιθησεῶς του εἰς τὸν Θεόν ἦτο ἡ στάση του καὶ ἐν καιρῷ ἐθνικῶν δοκιμασιῶν, ὡς ἔχει προαναφερθῆ²⁹⁰. Δι' αὐτῆς ἀντιμετώπιζε μέ ἀνδρεία καὶ γλυκὺ χαμόγελο τίς δαιμονικῆς ἐπιθέσεις. «Προσεύχεται γιὰ μένα ὁ Λυτρωτῆς μου Ἰησοῦς», ἔλεγε συχνά αὐτές τίς ὥρες. Πολλές φορές, τραβώντας τοὺς κόμπους τοῦ κομποσκοινιοῦ του, τὸν ἄκουα νά σιγολέγῃ: «Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς, ἐξήτησατο ὑμᾶς τοῦ συνιάσαι ὡς τὸν σίτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδερφούς σου» (Λουκᾶ 22,31-32). Ἐπειτα ἔρριχνε τὸ βλέμμα του ἐπάνω μου καὶ μούλεγε: «Διατί νά ἀσχάλλωμεν εἰς τοὺς πειρασμούς μας; Ὁ Κύριός μας ὁ ἴδιος προσεύχεται δι' ἡμᾶς. Ἡμεῖς ἐν ἔχομεν καθῆκον, τὸ νά μὴ λησμονῶμεν τὴν τελευταίαν ἐντολήν Του «Σὺ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου». Ἴδου τὸ ἰδικόν μας καθῆκον. Ὁ Κύριος μᾶς σώζει ἀπὸ τοὺς πειρασμούς· ἡμεῖς νά βοηθήσωμεν τοὺς ἀδελφούς μας, νά μὴ κλονίζονται εἰς τοὺς πειρασμούς». Καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι αὐτὰ δὲν ἦταν λόγια τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ ζωὴ του», διηγεῖται ὁ Μητροπολίτης Χίου Παντελεήμων²⁹¹.

Προσέβλεπε στό «περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων»²⁹². Εἰς ἐκείνους, πού «διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων», ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος²⁹³, στόν ὁποῖον παραπέμπει στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς».

Προσέβλεπε στό πρόσωπο τοῦ Μωϋσέως, περὶ τοῦ ὁποίου μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Παῦλος ἔγραφε: «Πίστει Μωϋσῆς μέγας γενόμενος ἠρονήσατο λέγεσθαι υἱός θυγατρὸς Φαραῶ, μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ

287. Αὐτόθι, σ. 20-21.

288. Ἐπιστολή πρὸς Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, Φώτιον, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 53.

289. Ἐπιστολή 10ῆς Ὀκτωβρίου 1914 πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, Θεόκλητον, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 146. Βλ. αὐτόθι, σ. 230.

290. Βλ. σ. 72 ἐξ.

291. Τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Χίου Παντελεήμονος, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 229.

292. Ἐβρ. 12,1.

293. Ἐβρ. 11,33-34. Βλ. *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 111.

λαῶ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τόν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γάρ εἰς τήν μισθαποδοσίαν»²⁹⁴. Τόν Μωϋσῆ προβάλλει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», ὡς τύπο πνευματικοῦ Ποιμένος ἔχοντος σταθερά καί ζῶσα πίστη, πρότυπο τελείου Ποιμένος²⁹⁵.

Ὑπεράνω δέ πάντων προσέβλεπε στό Πρόσωπο τοῦ Ἀρχιποίμενος καί Μεγάλου Ἀρχιερέως, Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐγνώριζε Αὐτόν, εἰς τόν Ὅποιον εἶχε στηριξίει τήν ἐμπιστοσύνη του, καί ἠδύνατο, ὡς ὁ Παῦλος, νά λέγη: «οἶδα γάρ ὃ πεπίστευκα, καί πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστί τήν παραθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τήν ἡμέραν»²⁹⁶. Καί ἡ πίστη αὐτή, ἡ ὁποία ἦταν τόση, «ὥστε ὅρη μεθιστάνειν»²⁹⁷, κατά μαρτυρία πνευματικοῦ τέκνου του, τόν ἐδικαίωσε. Ἐγραφε εἰς ἐπιστολή του: «Ἡ πρός τήν θείαν ἀντίληψιν πεποιθήσίς μου μέ ἐδικαίωσε· διό καί ἐπί μᾶλλον ἐκραταιώθη ἡ πρός Αὐτόν πεποιθήσίς μου καί ἐπί μᾶλλον ἐλπίζω, ὅτι ὁ Θεός θέλει εὐλογῆσαι τό ἔργον, καί ὑμᾶς θέλει ἐνισχύσει καί διαφυλάξει»²⁹⁸.

3. Διανοητικά προσόντα

Πεποίθηση τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὡς καί τῶν κορυφαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, ἦταν, ὅτι ὁ πνευματικός ποιμήν, καί μάλιστα ὁ Ἐπίσκοπος, πρέπει νά εἶναι κάτοχος καί διανοητικῶν προσόντων, πού καί ὁ Ἰδιος διέθετε –φυσικῶν καί ἐπικτήτων– γιά νά ἐκπληρώσῃ τήν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολή του.

α) Φυσικά διανοητικά προσόντα

Φυσικά, διανοητικά προσόντα, ἀναγκαιότατα, θεωρεῖ τά κάτωθι:

α) **Τό ἀντιληπτικόν**· τήν δύναμη αὐτή τῆς διανοίας, διά τῆς ὁποίας ἐκ τῶν παραγομένων ἐντυπώσεων ἀποκτώνται γνώσεις γιά τήν προσωπική του ἀνάπτυξη καί τελείωση καί γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων του. Τό ἀντιληπτικόν, καί μάλιστα ἡ ὀξύνοια, τόν καθιστᾶ βαθύ ἐρμηνευτή τῶν Γραφῶν, προσδίδει βαρύτητα στούς λόγους του καί ἀνεπιφύλακτον ἀποδοχή αὐτῶν ὑπό τοῦ ποιμνίου του. Ἀλλά δέν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀντίληψη· χρειάζεται ταχίστη ἀντίληψη καί β) **ἐτοιμότητα πνεύματος**, διότι πολλάκις ἐπείγουν καί οἱ ἐνέργειες καί οἱ ἀπαντήσεις, ἡ δέ βραδύτης εἶναι ἴση πρός ἀποτυχία. Ἡ διοίκηση Ἐπισκοπῆς ὅμως χρειάζεται γ) καί **νοῦν διοικητικό** πρός καλή διοίκηση τῆς ποιμνῆς καί δ) **νοῦν διακριτικό**, γιά νά μή συγχέῃ περιστάσεις καί γεγονότα λόγῳ φαινομενικῆς ὁμοιότητος καί ἐξαπατᾶται, γιά νά διακρίνῃ τήν ὑποκρισία ἀπό τήν εὐλάβεια,

294. Ἐβρ. 11,24-26.

295. Βλ. σ. 111.

296. Β' Τιμ. 1,12.

297. Α' Κορ. 13,2. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 324.

298. Ἐπ. 16, σ. 65.

τό ψευδος από τήν ἀλήθεια, τούς λύκους ὑπό ἔνδυμα προβάτων καί νά μή πλανᾶται. Δι' αὐτοῦ μπορεῖ νά ἐμβαθύνη εἰς τά μυχιαίτατα τῶν καρδιῶν τῶν περικυκλούντων αὐτόν ἐκ τῶν λόγων, τῶν τρόπων, τοῦ βήματος, τῆς στάσεως, τοῦ χαρακτήρος καί τῆς ὅλης αὐτῶν παραστάσεως, γιά νά ἀποδίδῃ εἰς ἕκαστον τό ἀνήκον καί νά περιφρουρῇ τήν ποιίμνη καί ἑαυτόν ἀνεπηρέαστον. Χρειάζεται ἀκόμη ε) **νοῦν προνοητικό**, γιά νά εὐρίσκεται προπαρασκευασμένος ὁ ἴδιος καί τό ποιμνίό του καί εἰς ἐτοιμότητα εἰς κάθε περίσταση, στ) **νοῦν ἐπινοητικό**, γιά νά εὐρίσκη τά μέσα καί νά θεραπεύῃ τίς ἀνάγκες τῆς ποιίμνης του καί ζ) **νοῦν ἐποπτικό**, γιά νά ἐποπτεύῃ ἐφ' ὅλης τῆς Ἐπισκοπῆς, νά ἔχη γνώση τῶν ἀναγκῶν τῆς καί νά βαίνη λελογισμένως πρὸς ἀγαθὴ διεύθυνση αὐτῆς²⁹⁹.

β) Ἐπίκτητα διανοητικά προσόντα

Κατά τόν Ἅγιο Νεκτάριον, ὁ πνευματικός ποιμὴν πρέπει νά εἶναι, ὡς ὁ ἴδιος, κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας, ἀληθοῦς μορφώσεως καί πλήρης σοφίας καί συνέσεως. Τήν παιδεία χαρακτηρίζει «*χρῆμα πάγκαλον καί ὄργανον ἐπιτήδειον*» εἰς ὅλες τίς περιπτώσεις, χρησιμωτάτη δέ καί λίαν ἀναγκαῖα εἰς αὐτόν, πού ἀναλαμβάνει τήν ποιμαντορία³⁰⁰.

Στά ἐπίκτητα, διανοητικά προσόντα προτάσσει τήν **φιλολογικὴ παιδεία**, ὡς τήν βάση πάσης ἐπιστήμης καί ὡς μέσο πρὸς ἀπόκτηση πάσης γνώσεως, πού ἀναπτύσσει τόν νοῦν τοῦ ποιμένου καί τόν καθιστᾶ ὄργανο ἐπιτήδειο πρὸς ἐπιτυχῆ πραγμάτωση τῆς ἱεραῆς ἀποστολῆς του. Πρέπει νά κατέχη τήν δύναμη τοῦ λόγου, πού εἶναι ὄπλο πρὸς ἄμυνα καί ἐπίθεση κατά τῶν πολεμίων τῆς πίστεως καί τῆς ἀληθείας, φάρμακο ἄριστο πρὸς θεραπεία τῶν πασχόντων καί πρὸς ἐπανόρθωση τῶν πεπτωκότων καί μέσον εὐχρηστο πρὸς διακυβέρνηση τῆς πνευματικῆς ποιίμνης.

Δέν συμμερίζεται τίς ἀντιρρήσεις τῶν ἐκάστοτε ἀντιφρονούντων «*μισολόγων*», πού θεωροῦν περιττὴ τήν θύραθεν σοφία ἐπικαλούμενοι τά ἐξῆς βασικά ἐπιχειρήματα: α) ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἦσαν ἀγράμματοι καί ἰδιῶτες, τελῶνες καί ἀλιεῖς, πού ἐσαγήνευσαν τά ἔθνη εἰς Χριστόν καί β) τήν ὑπόσχεση τοῦ Κυρίου εἰς αὐτούς, ὅτι θά τοὺς δώσῃ πνεῦμα καί σοφία, «*ἢ οὐκ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδέ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι*»³⁰¹ εἰς αὐτούς. Τίς ἀντικρούει παραθέτων τήν ἐπιχειρηματολογία τῶν μεγάλων λογίων Πατέρων. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος πρὸς τοὺς ὑποστηρίζοντας μέ θρασύτητα τήν ἀμάθεια γράφει εἰρωνικῶς:

*Ἐν οὖν τι δός μοι· μὴ καθήρης δαιμόνων;
μὴ λεπρόν ἐξέλοις, μὴ νεκρόν τάφου;
μελῶν τε πῆξιν μὴ λάβοι παρειμένος;*

299. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 113-114.

300. Αὐτόθι, σ. 117.

301. Λουκ. 21,15. Αὐτόθι.

Θές τῶ κάμνοντι χεῖρα καί στήτω νόσος.
Οὕτω μέ πείσεις τοῦ λόγου καταφρονεῖν³⁰².

Εἰς δέ τόν «Ἐπιτάφιον» Λόγο του στόν Μέγα Βασίλειο λέγει: «Οὐκουν ἀτιμαστέον τήν παιδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλά σκαιούς καί ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τούς οὕτως ἔχοντας, οἳ βούλονται ἄν ἅπαντες εἶναι καθ' ἑαυτούς, ἵν' ἐν τῶ κοινῷ τό κατ' αὐτούς κρύπτηται καί τούς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν»³⁰³. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει σχετικῶς: «Ἄκουε δέ καί τῶ Τίτῳ περὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων καταστάσεως διαλεγόμενος τί προστίθῃσι· Δεῖ γάρ, φησιν, εἶναι τόν ἐπίσκοπον ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τήν διδαχὴν πιστοῦ λόγου... Πῶς οὖν ιδιώτης τις ὢν, ὡς οὗτοι φασι, τούς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν δυνήσεται καί ἐπιστομίζειν; Τίς δέ χρεῖα προσέχειν τῇ ἀναγνώσει καί ταῖς Γραφαῖς, εἰ ταύτην δεῖ τήν ιδιωτείαν ἀσπάζεσθαι; Σκήψεις ταῦτα καί προφάσεις καί ραθυμῖαι καί ὄκνου προσχήματα»³⁰⁴.

Πρώτιστο καί ἀπολύτως ἀναγκαῖο προσόν θεωρεῖ τήν **θεολογική παιδεία**. Ὡς θεολογική παιδεία ἐννοεῖ τήν ἐπιστημονική, θεολογική παιδεία· τίς ἐξ ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καί μελέτης θεολογικές γνώσεις καί ὄχι τίς ἐκ διαφόρων ἀναγνώσεων συγκεχυμένες καί ἀσυντάκτους, διότι ἐκ τῆς εὐκρινείας τῆς χριστιανικῆς γνώσεως ἐξαρτᾶται ἡ καθαρότης τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως³⁰⁵.

Ἡ ἐπιστημονική, θεολογική παιδεία εἶναι ἀπαραίτητος κυρίως εἰς τόν Ἐπίσκοπο, διότι εἰς αὐτόν ἔχει παραδοθῆ ἡ εὐαγγελική ἀλήθεια καί ἡ διαίωνισή της, ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διαφύλαξη τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καί ἡ διάκριση ἀληθείας καί ψεύδους, εὐσεβείας καί δυσσεβείας. Δι' αὐτῆς θά δυνηθῆ, νά δώσῃ λόγο περὶ τῆς πίστεως καί τῆς ἐλπίδος του³⁰⁶, εἰς ὅποιον τόν ζητεῖ, καί λύσῃ τῶν ἀποριῶν ἐκείνων, πού ἀποτείνονται εἰς αὐτόν. Φρονεῖ, ὅτι δι' αὐτῆς θά ἀναπτύξῃ πνευματικῶς τήν ποιμνη του καί θά τήν προαγάγῃ στή τελειότητα, διότι αὐτός εἶναι καί ὁ κύριος σκοπός τῆς Θεολογίας· ἡ ὠφέλεια καί ἡ προαγωγή τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν δέν εἶχε τοιοῦτο σκοπό ἡ Θεολογία, θά ἦτο ἄσκοπος ἡ συστηματοποίησή της καί ἡ ἀναγωγή της εἰς ἐπιστήμη, γράφει³⁰⁷. Γνωρίζει ὅμως καί διακρίνει τήν ἐπιστημονική ἀπό τήν «θεωρητική» Θεολογία, δηλ. τήν κοινωνία,

302. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἔπη, βίβλος Β, *Εἰς ἑαυτόν καί περὶ Ἐπισκόπων*, ΙΒ, ΒΕΠΕΣ 62, 94· Βλ. αὐτόθι, σ. 119.

303. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τόν Μ. Βασίλειον, Ἐπιτάφιος*, ΙΑ, ΒΕΠΕΣ 60, 141. Βλ. αὐτόθι, σ. 119.

304. Ἰω. Χρυσόστομου, *Περὶ Ἱερωσύνης*, Λόγος Δ', κ, Migne PG 48, 670-671. Βλ. αὐτόθι.

305. Αὐτόθι, σ. 120.

306. Α' Πέτ. 3,15.

307. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 120.

θεοπτία και μέθεξη του Θεού, στην οποία ανάγονται μόνον οι κεκαθαρομένοι³⁰⁸.

Υποστηρίζει προφανώς και πραγματοποιεί την σύζευξη Ποιμαντικής και Θεολογίας αντιτιθέμενος στις θέσεις των φρονούντων, ότι των μερικωτέρων δογμάτων ή λεπτεπίλεπτος ακριβολογία, της Έκκλησιαστικής Ιστορίας ή κατά πλάτος μελέτη και ή κατά βάθος έρευνα, των Αγίων Γραφών ή ακριβολογημένη έρμηνεία και των όμιλιών ή καλλιεπής έξύφανση είναι έργα και καθήκοντα των Θεολόγων και όχι των Έπισκόπων, των οποίων έργο είναι ή καλή διοίκηση.

Πρός τά πεπλανημένα αυτά φρονήματα ανταπεξήλθον οι προαναφερθέντες κορυφαίοι Πατέρες, οι όποιοι κατανοούντες την έξ αυτών βλάβη της Έκκλησίας μέ παρρησία εκήρυττον περί των Άποστόλων, ότι, όχι μόνον ιδιώτες, άμαθείς και άγράμματοι δέν ήσαν, αλλά και κάτοχοι λόγου και σοφίας. Ο μέν ιερός Χρυσόστομος, εις τόν όποιον παραπέμπει, τούτο φρονών περί του Άποστόλου Παύλου λέγει: «Εί μέν γάρ τις έχοι την μάχαιραν του Πνεύματος και θυρεόν πίστεως τοσοϋτον ως δύνασθαι θαυματουργείν, και διά των τεραστίων τά των άναισχύντων έμφράττει στόματα, ουδέν άν δέοιτο της από του λόγου βοηθείας, μάλλον δέ ουδέ τότε άχρηστος ή τούτου φύσις, αλλά και λίαν άναγκαία: και γάρ ο μακάριος Παϋλος αυτόν μετεχείρισε, καιτοι γε από των σημείων πανταχού θαυμαζόμενος»³⁰⁹. Παραπέμπει και εις τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγον, ο όποιος περί όλων των Άποστόλων γράφει: «Πόθεν βασιλείς και πόλεις και συλλόγους κατηγορούντας, ευθύνοντας έν λόγοις, πρό βημάτων τε και θεάτρους έν μέσοις, σοφούς νομικούς, Έλληνας ώφρουμένους, δημηγορούντες, εϋστομοούντες καιρία έπειθον, έξήλεγχον έν παρρησία, ει μη λόγου μετείχον, ου σύ μη δίδως»³¹⁰.

Ο πνευματικός ποιμήν πρέπει να είναι φορέυς, κάτοχος και εκφραστής της Έκκλησιαστικής Παραδόσεως – του άγράφου τούτου τεύχους του Εϋαγγελίου, ως την άποκαλει– για να την παραδώση στους πιστούς, κατά τό παράγγελμα του Άποστόλου Παύλου: «Ω Τιμόθεε, την παρακαταθήκην φύλαξον, εκτρεπόμενος τάς βεβήλους κενοφωνίας και αντιθέσεις της ψευδωνύμου γνώσεως»³¹¹. Και πάλι: «Σύ οϋν, τέκνον μου, ένδυναμού έν τη χάριτι τη έν Χριστώ Ίησού, και ά ήκουσας παρ' έμου διά πολλων μαρτύρων, ταϋτα παράθου πιστοίς ανθρώποις, οίτινες ίκανοί έσονται και έτέρους διδάξαι»³¹².

308. Βλ. αυτόθι, σ. 110.

309. Ίω. Χρυσόστομος, *Περί Τερωσύνης*, Λόγος Δ, γ, Migne PG 48, 665. Βλ. αυτόθι, σ. 122.

310. Γρηγορίου Θεολόγου, *Έπη*, βίβλος Β, Εις έαυτόν και περί Έπισκόπων, ΒΕΠΕΣ 62, 95. Βλ. αυτόθι.

311. Α΄ Τιμ. 6,20. Βλ. αυτόθι, σ. 123.

312. Β΄ Τιμ. 2,1-2. Αυτόθι.

Ἀναγκαία θεωρεῖ καί τήν ἐκκλησιαστική μόρφωση, δηλ. τήν γνώση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καί τῆς καθ' ὅλου λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ Παραρτήματος τῆς Ποιμαντικῆς του πραγματεύεται «Περί τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας» καί περιλαμβάνει ἱερούς κανόνες. Διδάσκει οὕτως ἐμπράκτως τήν ἀναγκαιότητα τῆς γνώσεως τοῦ **Κανονικοῦ Δικαίου**. Ἡ εὐρυτέρα παιδεία καί γνώση τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου βοηθεῖ τόν ποιμένα στήν ἐπίγνωση τῶν ὀρίων τῆς ποιμαντικῆς δικαιοδοσίας του οὕτως, ὥστε οὔτε νά ὑπερβαίνει αὐτά προκαλῶν τήν κατάκριση καί ταπείνωση, οὔτε νά ὑποχωρῇ ἐπισύρων τόν χλευασμό τῶν εἰδημόνων³¹³.

Ὁμόφρων καί ὁμότροπος τῶν μεγάλων Πατέρων, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὑπῆρξε κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας. Τό ὀγκῶδες, συγγραφικό ἔργο του ἀποκαλύπτει τόν θησαυρό τῶν θεολογικῶν, φιλολογικῶν, φιλοσοφικῶν, ἱστορικῶν, ἀνθρωπολογικῶν, φυσικῶν καί ζωολογικῶν γνώσεών του, πού προκαλεῖ κατάπληξη στόν ἀμερόληπτο ἐρευνητή. Ἐχαρακτηρίσθη, χωρίς ὑπερβολή, ὑπό μαθητοῦ του «φορητόν πανεπιστήμιον»³¹⁴. Αὐτήν τήν εὐρυμάθεια ζητεῖ ἀπό τόν πνευματικό ποιμένα, καί κυρίως ἀπό τόν Ἐπίσκοπο, γιά τούς ἐξῆς λόγους: α) Ἡ κοινωνία σήμερα, ὅσο ποτέ, βρίθεται ἀνθρώπων ἐστερημένων θρησκευτικῆς μορφώσεως καί ἀνατροφῆς καί νέων πεπληρωμένων ἀπό οἴηση καί ἀλαζονεία, πού τά σεμνότατα ἀπό ἄγνοια ἐξευτελίζουν, τά ἱερώτατα ἀπό θράσος καταφρονοῦν καί τά εὐγενέστατα καί ἀγιώτατα ἀπό ἡμιμάθεια δέν ὑπολογίζουν. Ὁ πνευματικός ποιμήν στερούμενος εὐρυμαθείας στερεῖται τῶν μέσων καί τῶν ἀναγκαίων ἐπιχειρημάτων, γιά νά ἀποστομῶν τούς θρασεῖς ἀντιλέγοντας, καί διατρέχει τόν κίνδυνο, νά ἀπολέση πολλούς ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου του. β) Ἡ εὐρυμάθεια χρειάζεται, γιά νά ἐλέγχη τίς δοξασίες τῶν ἑτεροδόξων καί νά ὑπερασπίζεται ἀσφαλῶς τά δόγματα καί τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καί γ) γιά νά ἀποκρούη τίς προσβολές τῶν ἐσωτερικῶν καί ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Ὁ σύγχρονος Ἐπίσκοπος ὀφείλει, νά εἶναι κάτοχος περισσοτέρων γνώσεων ἀπό τούς Ἐπισκόπους παλαιότερων ἐποχῶν, διότι σήμερα οἱ ἑτεροδιδασκαλίες εἶναι καί πολυπληθέστερες καί συστηματικώτερες καί οἱ προσβολές γίνονται μετά μεγαλυτέρας καί καλυτέρας προπαρασκευῆς. Σήμερα μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς, ἱστορικῆς κριτικῆς καί φιλοσοφικῆς προπαρασκευῆς προσβάλλεται τό κύρος τῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀπορρίπτεται ἡ Ἱερά Παράδοση καί ἀμφισβητοῦνται αὐτές οἱ πρῶτες ἀρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ καί πάσης θρησκείας, ὡς ἡ ὑπαρξη προσωπικοῦ Θεοῦ καί ἡ διαφορά πνεύματος καί

313. Αὐτόθι.

314. Πρωτοπρεσβυτέρου Νικολάου Β. Μυλωνᾶ, *Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς καί χειροτονήσαντός με Σεπτοῦ Ἱεράρχου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Τίτου Ματθαϊάκη*, σ. 271.

ύλης. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πνευματικός ποιμὴν πρέπει νὰ ἔχη πλοῦτο θεολογικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων καί, γιὰ νὰ ἀντιπαλαίση πρὸς τοὺς φέροντας ἐκ τῆς Ἱστορίας, τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Φυσικῆς ἐπιχειρήματα, ὀφείλει νὰ εἶναι ἐντριβῆς εἰς αὐτές τίς ἐπιστήμες³¹⁵. Ἄλλ' «ὅτι παιδεία τὴν ἀρετὴν συνάψας»³¹⁶ λόγιος Ἱεράρχης δὲν ὑπῆρξε μόνον κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας· ὑπῆρξε καὶ Φιλόσοφος ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἔννοια ἔραστῆς καὶ μύστης τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας. Στὴν ἀπόκτηση τοσοῦτου γνωσιολογικοῦ θησαυροῦ δὲν τὸν ὠθήσε μόνον ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ κάτι βαθύτερο· ἡ φλόγα τοῦ ἔρωτος τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας, πού τὸν ἐθέρμαινε ἐκ νεότητός του, ὡς τὸν Σολομῶντα³¹⁷. Δὲν περιορίζετο μόνον στὴν ἀπόκτηση ἐπιστημονικῆς γνώσεως, πού τὴν ἐθεωροῦσε ἀναγκαία, οὔτε ἀπολυτοποιοῦσε τὴν ἀξία τῆς ἐπιστήμης. Ἡ γνώση τοῦ ἐπιστητοῦ μόνη δὲν ἱκανοποιοῦσε τίς βαθύτερες ἐφέσεις τῆς ψυχῆς του καὶ τοὺς μυχίους πόθους του. Ἐπιποθοῦσε τὴν ἀληθῆ σοφία, πού ἐχαρακτήριζε ὡς «ἀληθῆ ἐπιστήμη», «ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν» καὶ ἐθεωροῦσε ὡς προϋπόθεσις τῆς ἀληθοῦς μορφώσεως καὶ ἀναγωγῆς πρὸς Θεόν. Ἐδίδασκει: «Ὡς ἡ ἀλήθεια τελειοῖ καὶ ἀναδεικνύει εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀναδεικνύει αὐτὸν τὸ ὑπέρτατον τῶν δημιουργημάτων διδάσκουσα αὐτὸν τὰ τε θεῖα, τὰ τε ἀνθρώπινα. Ἄλλ' ὁποῖα ἄρα γε ἐπιστήμη; ἡ Θεολογία, ἡ φιλολογία, ἡ ἀστρονομία, ἡ φυσική, ἡ νομική, ἡ ἱατρική; πάντως οὐχί· ἀλλ' ἡ ἀληθῆς σοφία· αὕτη εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν ὡς περιέχουσα τὸ καθόλου· εἶναι ἀληθῆς σοφία –κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον– ἡ ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν τούτων αἰτίων'. Ταύτην τὴν ἐπιστήμην ὀφείλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν αὕτη ἐπιστέφει τοὺς ἀγῶνας καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν περιωπὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀμαράντου δόξης...»³¹⁸.

Ὁ ἔρωσ τῆς ἀληθοῦς σοφίας εἶναι ἔκφρασις τοῦ θείου ἔρωτος, ἔφεσις πρὸς τὸ ἐπιπόθητον ἄκρον Ἀγαθόν, πού εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς. Γράφει: «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔνδοξός ἐστι σοφία καὶ χορηγήσει αὐτὴν τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτόν»³¹⁹.

315. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 124-125. Πρβλ. Παντελεήμονος Ροδοπούλου, Μητροπολίτου Τυρολόης, *Μαθήματα Ποιμαντικῆς*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 51.

316. Βλ. Δοξαστικὸ Μεγάλου Ἐσπερινοῦ.

317. Σοφ. Σολ. 8,2.

318. Βλ. Λόγος πρὸς τοὺς ἐφήβους... Περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως, σ. 11.

319. Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περὶ ἀγάπης Θεοῦ*, περ. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1904, φ. 11, σ. 82 ἐξ. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου στὸ «Λόγος πρὸς τὴν θείαν καὶ ἁγίαν Ἀγάπην» γράφει: «Ἀδύνατον γὰρ κατορθῶσαι φιλοσοφίαν τὸν μὴ θερμόν τοῦ Θεοῦ γενόμενον ἔραστήν· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τοῦτο φιλοσοφία καλεῖται. Σοφία γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἔστι καὶ καλεῖται». (Migne PG 82, 1513).

4. Σωματικά προσόντα

Σωματικά προσόντα, απαραίτητα θεωρεί ἡ Ἐκκλησία τὴν ἀρτιμέλεια καὶ τὴν ὑγεία γιὰ τὴν ἱεροπρέπεια τοῦ Ἱερέως καὶ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τὴν ἀνελλιπῆ ἐκπλήρωση τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων τους.

Ὁ οἱ Ἀποστολικὸς κανὼν ὀρίζει: «Κωφὸς τις ὢν, καὶ τυφλὸς, μὴ γενέσθω ἐπίσκοπος, οὐχὶ ὡς μεμιασμένος, ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παρεμποδίζοιτο».

Ἡ Μωσαϊκὴ νομοθεσία ἀπέκλειε τῆς Ἱερωσύνης τοὺς μὴ ἀρτιμελεῖς καὶ ἀσθενεῖς ὡς βεβηλοῦντας τὰ ἱερά. Οἱ διατάξεις τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας ὁμως ἦσαν σύμβολα καὶ σκιές τοῦ νόμου τῆς χάριτος καί, κατὰ τὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ, ἡ διάταξη αὐτὴ προετύπωνε τὸν ὄρο τῆς ψυχικῆς ἀρτιότητος καὶ καθαρότητος. Κατὰ τὸν Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, στὸν ὁποῖο παραπέμπει, «αἰνιγματωδῶς ὑποφαίνων, ὅτι τοὺς τῇ ἀμαρτία νεκρωμένους, μονονουχί δέ καὶ ποικίλοις πάθεσι κατεστιγμένον ἔχοντας νοῦν, καὶ πολὺ νοσοῦντας ὡς ἔν γε δὴ σφίσιν αὐτοῖς τό ἀκαλλές, ἀποχωρεῖν ἀνάγκη τῆς τῶν ἀγίων πληθύος, καὶ ἔξω που φέρεσθαι τῶν ἱερῶν καταλόγων»³²⁰. Κατὰ τὸν οἱ Ἀποστολικὸ κανόνα, «Εἴ τις ἀνάπηρος ἢ τὸν ὀφθαλμόν ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἄξιός δέ ἐστὶν ἐπισκοπῆς, γινέσθω (ἐπίσκοπος)· οὐ γὰρ λῶβη σώματος αὐτόν μιαίνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός»³²¹.

5. Νόμιμος ἡλικία

Ἀκατάλληλος πρὸς ἀκριβῆ ἐκπλήρωση τῶν ποιμαντικῶν καθηκόντων του δέν εἶναι μόνον αὐτός, πού ἔχει κάποιον σωματικὸ πάθος, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ ἔχων νόμιμον ἡλικία. Ἀναγκαῖο προσόν –κατὰ τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἁγίου–, εἶναι ἡ νόμιμος ἡλικία πρὸς χειροτονία, πού ἐθεσπίσθη διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ πού ὁ Ἰδιος διέθετε· πρέπει νὰ σημειωθῆ ἡ ὠριμότης τῆς ἡλικίας του κατὰ τὴν ἄνοδό του στίς βαθμίδες τῆς Ἱερωσύνης. Ἐχειροτονήθη Ἱεροδιάκονος μετὰ τὸ τέλος τοῦ τριακοστοῦ ἔτους, Πρεσβύτερος κατὰ τὸ τεσσαρακοστό ἔτος καὶ Ἐπίσκοπος μετὰ τὸ τέλος τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν βαθμὸ τῶν διαφόρων ἀξιωματῶν ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἀνάλογος πείρα καὶ φρόνηση, διὰ τοῦτο ἐτέθησαν καὶ διάφορα ὅρια ἡλικίας.

320. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὸ Λευϊτικόν, *Περὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς λέπρας*, α, Migne 69, 556.

321. Βλ. *Περὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας*, Παράρτημα εἰς *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 262. «Ἀπαραίτητος εἶναι, ἐπίσης, ἡ ψυχικὴ ὑγεία, ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν, διὰ τὴν ἀσκησιν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου», προσθέτει ὁ Μητροπολίτης Τυρολόης, Παντελεήμων Ροδόπουλος. (*Μαθήματα Ποιμαντικῆς*, σ. 50.)

α) *Ἡλικία χειροτονίας Ἐπισκόπου*

Κατά τόν 4ο μ.Χ. αἰώνα, συμφώνως πρὸς τίς Ἀποστολικές Διαταγές, ὁ ὑποψήφιος Ἐπίσκοπος δέν ἔπρεπε νά εἶναι νεώτερος τῶν πενήτηντα ἐτῶν, ἐκτός ἐάν ὑπῆρχε σπάνις ὑποψηφίων ἢ ἔξοχα χαρίσματα τοῦ χειροτονουμένου. Ἀργότερον ὁ Ἰουστινιανός διὰ τῆς ραγ' Νεαράς ὥρισε ὡς ἡλικία τό τριακοστό πέμπτο καί διὰ τῆς ρλζ' ὥρισε, ἡ χειροτονία νά γίνε-ται μετὰ τό τέλος τοῦ τριακοστοῦ ἔτους.

β) *Ἡλικία χειροτονίας Πρεσβυτέρου*

Κατά τόν πρῶτο περί ἡλικίας τῶν κληρικῶν ἐκκλησιαστικόν ὄρο τῆς ἐν Νεοκαισαρεία Συνόδου (καν. ια') τῶν ἀρχῶν τοῦ 4 μ.Χ. αἰῶνος, πού ἐπεκύρωσε ἡ ραγ' Ἰουστινιάνειος Νεαρά καί ἡ ἐν Τρουλλῶν Σύνοδος μέ τόν ιδ' κανόνα, ὁ Πρεσβύτερος δέν δύναται, νά χειροτονηθῆ πρό τοῦ τριακοστοῦ ἔτους, «κἄν πάνυ ἦ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος». «Ὁ γάρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη καί ἤρξατο διδάσκειν».

γ) *Ἡλικία χειροτονίας Διακόνου*

Ὡς ἡλικία τοῦ Διακόνου ὥρισε ἡ ἐν Καρθαγένῃ Σύνοδος (καν. ις καί ια') τό εἰκοστό πέμπτο ἔτος. Ἡ διάταξη αὐτή ἐπεκυρώθη ἀπό τήν ραγ' Ἰουστινιάνειο Νεαρά καί τήν ἐν Τρουλλῶν Σύνοδο³²².

Γ. ΧΑΡΙΣΜΑΤΑ

Τά χαρίσματα, πού διανέμονται ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στά μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ποικίλα. «Διαιρέσεις δέ χαρισμάτων εἰσί, τό δέ αὐτό Πνεῦμα· καί διαιρέσεις διακονιῶν εἰσί, καί ὁ αὐτός Κύριος· καί διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δέ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ ἐνεργῶν τά πάντα ἐν πάσιν»³²³.

Στόν Ἅγιο Νεκτάριο, διὰ τήν ταπεινοφροσύνη, τήν ὑπομονή, τήν ἀνεξικακία καί τήν ψυχοσωματική του καθαρότητα, ἐδόθη διὰ πολλῶν χαρισμάτων «ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τό συμφερον»³²⁴ τῆς Ἐκκλησίας. Τό πρόσωπό του στεφανώνεται μέ τά ἀναφερόμενα ὑπό τοῦ Παύλου χαρίσματα τῆς διακονίας, τῆς διδασκαλίας³²⁵, τοῦ λόγου σοφίας καί γνώσεως, τῶν ἰαμάτων, τῆς προφητείας, τῆς διακρίσεως πνευμάτων³²⁶ καί τῆς ὑπερτέρας πάντων ἀγάπης³²⁷.

Ἡ **διάκριση πνευμάτων** εἶναι ἔκφανση τοῦ χαρίσματος τῆς διακρίσεως, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται «ἡ **διόρασις καί κατά χάριν ἡ προόρα-**

322. Βλ. αὐτόθι, σ. 127-128. Πρβλ. *Παράρτημα εἰς Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 260-262.

323. Α' Κορ. 12,4-6.

324. Α' Κορ. 12,7.

325. Ρωμ. 12,7-9.

326. Α' Κορ. 12,8-10.

327. Α' Κορ. 13,1-13.

σις»³²⁸. Ἐπιπλέον ἡ χάρις τοῦ Παρακλήτου ἐφανερώθη καί εἰς τό σῶμα του –μέ τήν **μυροβλυσία** καί **ἀφθαρσία** τῶν λειψάνων του– καί εἰς τό πλήθος τῶν παντοειδῶν **θαυμάτων** του.

1. Διάκριση

Τό ἔξοχο αὐτό ἀγιοπνευματικό χάρισμα ἔχουν ἀναγνωρίσει ὅλοι, ὅσοι ἔχουν μελετήσει ἢ ἐμβαθύνει στήν Προσωπικότητα καί στό ἔργο του.

Κατά τόν Ὅσιο Πέτρο τόν Δαμασκηνό, «*Αὕτη μὲν γάρ γεννᾶται ἐκ ταπεινοφροσύνης· γεννᾶ δέ τῷ ἔχοντι αὐτήν διόρασιν· ὡς φασι Μωυσῆς τε καί ὁ τῆς Κλίμακος*»³²⁹.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης τόν ΚΕ' Λόγο του *Περί ταπεινοφροσύνης* κατακλείει οὕτω: «*Πηγῆς μὲν μήτηρ καθέστηκεν ἄβυσσος, διακρίσεως δέ πηγῆ ταπεινώσις*»³³⁰. Ὅρίζει δέ τήν διάκριση τῶν ἀρχαρίων, τῶν μεσαίων καί τῶν τελείων ὡς ἐξῆς: «*Διάκρισις ἐστίν, ἐν τοῖς εἰσαγωγικοῖς μὲν, ἢ τῶν καθ' ἑαυτοῦς ἀληθῆς ἐπίγνωσις· ἐν τοῖς μέσοις δέ, ἢ τό κυρίως ἀγαθόν ἐκ τοῦ φυσικοῦ καί τοῦ ἐναντίου ἀπταιστώσ διακρίνουσα νοερά αἰσθησις· ἐν δέ τοῖς τελείοις, ἢ διά θείας ἐλλάμψεως ἐνυπάρχουσα γνῶσις, ἥτις καί τά ἐν ἄλλοις σκοτεινῶς ἐνυπάρχοντα, τῷ ἑαυτῆς λύχνῳ καταφωτίζειν ἰσχύει*». Γενικῶς δέ «*τοῦτο καί γνωρίζεται καί ἐστὶ διάκρισις, ἢ τοῦ θείου θελήματος ἀσφαλῆς κατάληψις, ἐν παντὶ καιρῷ καί τόπῳ καί πράγματι· ἥτις ἐνυπάρχειν πέφυκε μόνοις τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ καί τῷ σώματι καί τῷ στόματι. Διάκρισις ἐστίν, συνειδήσις ἀμόλυντος καί καθαρὰ αἰσθησις*»³³¹. Τά τρία αὐτά χαρακτηριστικά γνωρίσματα –οἱ ἀναβαθμοὶ τῆς διακρίσεως– ἢ αὐτεπίγνωση, ὡς προϋπόθεση τῆς ταπεινοφροσύνης, ἢ διάκριση καί ὁ ἔρος τοῦ κυρίως ἀγαθοῦ, ἢ πνευματική γνώση, ἀλλὰ καί τό καθολικό γνώρισμά της, πού εἶναι ἡ διάκριση τοῦ θείου θελήματος, εἶναι στοιχεῖα καταφανῆ τῆς πνευματικότητός του, πού ἀναφέρονται στά οἰκεία κεφάλαια. Βαδίζων τήν βασιλική ὁδὸ τῆς διακρίσεως δέν περιπίπτει εἰς ἀκρότητες, δέν ἀπολυτοποιεῖ τά σχετικά, δέν ἐξαίρει ἄνευ ὄρων μορφές ζωῆς καί δέν ἀπορρίπτει θεσμούς, ὅταν δέν λειτουργοῦν σωστά. Ὡς ἐκτιμᾷ καί ὁ μακαριστὸς Μοναχὸς Θεόκλητος Διονυσιάτης, «*Ὁ Ἅγιος ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τῆν στενότητα ὀράσεως καί πνευματικῆς αἰσθήσεως, ἀπαθῆς ὅπως ἦταν, οὔτε ὑπερέβαλλε, οὔτε ἐμείωνε κατὰ τίς ἀλλοιώσεις τῶν διαθέσεων, πού πάσχουμε οἱ πολλοί... Γιά τόν ἅγιο Πατέρα ὅλοι οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς θεόδητοι, ἦταν ἀξιοσέβαστοι, καί ὄλες οἱ μορφές ζωῆς ἦταν καταξιωμένες χριστιανικά, ἀρκεῖ νά ἐπετύχα-*

328. Τοῦ Ὁσίου Πατρός ἡμῶν Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Λόγοι συνοπτικοὶ πνευματικῆς γνώσεως*, Φιλοκαλία, ἔκδ. «*Ἀστήρ*» Ἀλ. κ. Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1960³, τ. 3, 164.

329. Αὐτόθι, σ. 72.

330. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Παρακλήτου, Ἱωρωπὸς Ἀττικῆς 1984, σ. 280.

331. Αὐτόθι, σ. 281.

ναν τήν ἀρετή, τήν ἀγιότητα»³³². Μέ ἔνθεο ἀγάπη καί πλατυσμό ἐκινεῖτο ἐλευθέρως ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ θείου, «κατ' ἐπίγνωσιν» ζήλου.

Ἡ διάκριση διέπει τήν ποιμαντική πράξη καί θεωρία του. Ὁ καθηγητής Ἰωάννης Κορναράκης παρατηρεῖ, ὅτι «ἀποτελεῖ οὐσιῶδες χαρακτηριστικό τοῦ συνολικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεκταρίου **Μάθημα Ποιμαντικῆς**» καί συμπεραίνει, ὅτι ἀπό τήν πατερική ποιμαντική λογική τοῦ ἁγίου Νεκταρίου «προκύπτει σαφῶς, ὅτι ἡ ἀρίστη μεθοδολογική ἀρχή τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκείνη, πού ἀναδεικνύει τήν ποιμαντική διάκριση ὡς ἔκφραση πατερικῆς βιοτῆς». Ὑποστηρίζει, ὅτι «κάθε ἄλλος τρόπος καί κάθε ἄλλη μέθοδος ποιμαντικῆς διακονίας, πού δέν ἀποτελεῖ καρπὸ διακρίσεως, ἀποξενοῦται ἀπὸ τήν αὐθεντική, ποιμαντική συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας». Παρατηρεῖ δέ, ὅτι συχνά σήμερα «μορφές καί μέθοδοι ποιμαντικῆς διακονίας καί διαλόγου μέ τόν σύγχρονο κόσμον ἀποτελοῦν δουλικές ἀντιγραφές τρόπων ζωῆς καί ἐπικοινωνίας τοῦ κόσμου τούτου»³³³.

Ἡ διάκριση εἶναι τό κατ' ἐξοχήν ποιμαντικό χάρισμα, «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνεν», τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως, ὡς λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης³³⁴.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος δέν ἐπεζήτησε τήν ἀνάληψη τῆς πνευματικῆς πατρότητος καί καθοδηγήσεως³³⁵. Τά πνευματικά τέκνα του τόν ἀνεκάλυψαν ἐκ τῶν κηρυγμάτων του, ὡς «ἀπλανῆ διδάσκαλον καί ὁδηγόν τοῦ πνευματικοῦ βίου»³³⁶.

Δέν τά παρῶτρυνε πρὸς τόν Μοναχισμό, οὔτε ἐπεδίωξε τήν ἴδρυση Μονῆς. Στόν πόθο τῆς καρδίας τους ὑπάκουσαν καί, ἀφοῦ ἀνεζήτησαν Μονή, κατέληξαν στήν Αἴγινα. Τοῦτο φανερώνουν οἱ λόγοι τῆς μοναχῆς Ξένης, τῆς πρώτης Ὁσίας Ἠγουμένης: «Ἡ ἀγαθή τοῦ Σεβασμιωτάτου

332. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ θαυματουργός, ἔκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 311-312.

333. Ἰωάννου Κορναράκη, Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Σχόλιο στήν Ποιμαντική τοῦ ἁγίου Νεκταρίου μέ θέμα: Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Πνευματικός, ὁ Μοναστικός, ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἠγέτης, Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου..., Ἀθήναι 2000, σ. 239.

334. «Οὐ πάντων γάρ ἐστιν ὁδηγῆσαι καί ἄλλους, ἀλλ' οἷς ἐδόθη ἡ θεία διάκρισις, κατὰ τόν Ἀπόστολον, διάκρισις πνευμάτων, ἡ διαιροῦσα τό χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τῇ μάχαιρα τοῦ λόγου». (Περί τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τόν ἡσυχάζοντα εἰς τήν εὐχήν καί μὴ ταχέως ἀνίστασθαι, Migne PG 150, 1341).

335. Στή μακραίωνα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνει τό ἀντίθετο· «χωρίς νά τό ἐπιζητᾶ ὁ ἴδιος ὁ γέροντας, τόν πλησιάζουν οἱ ἄλλοι, ἀναζητώντας τή συμβουλή του ἢ ζητώντας νά μείνουν γιά πάντα ὑπὸ τήν φροντίδα του. Πιθανῶς στήν ἀρχή νά τοὺς διώξει, λέγοντάς τους νά ἀπευθυνθοῦν γιά συμβουλές σέ κάποιον ἄλλον. Τελικά ἔρχεται ἡ στιγμή πού δέν τοὺς διώχνει πλέον παρα ἀναζητᾶ τόν ἐρχομό τους ὡς μιὰ ἀποκάλυψη τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Τά δικά του πνευματικά παιδιά εἶναι λοιπόν αὐτά πού ἀποκαλύπτουν τόν γέροντα μέσα του». (Καλλίστου Ware, Ἡ πνευματικὴ πατρότης στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Ἡ ἐντός ἡμῶν Βασιλεία, ἔκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 2000², σ. 119 ἐξ.).

336. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 149.

διάθεσις ικανοποίησε μέν τόν πόθον τῆς γνώσεως, ἀλλ' οὐχί καί τῆς καρδίας, ἡ ὁποία ἐπεπόθει, ν' ἀποφύγῃ τήν τύρβην τοῦ κόσμου καί νά λατρεύσῃ μακράν αὐτοῦ τό ὑποκείμενον τῆς ἡμετέρας ἀγάπης, τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν καί ἀπερισπάστως δυνηθῶμεν, νά ἐκχέωμεν τάς καρδίας ἡμῶν ἀδιαλείπτως ἐν ἡσυχίᾳ καί ἀπομονώσει»³³⁷.

Δέν θά προχωροῦσε ποτέ στήν ἀνασύστασι τῆς παλαιᾶς, ἐρειπωμένης Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἄν δέν εἶχε τήν εὐλογία τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καί τήν ἔνδοθεν πληροφορία, ὅτι αὐτό εἶναι τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀρχίζει τήν ἀπό 19.10.1904 πρώτη ἐπιστολή τῆς Ποιμαντικῆς Ἐπιστολογραφίας του: «Εὐχαρίστως ἀναγγέλλω ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεός ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τό θεῖον Αὐτοῦ θέλημα τῆς ιδρύσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καί ηὐδόκησεν, ἵνα ἡ Ἱερά αὕτη Μονή ἀνεγερθῇ καί ἀναλάμψῃ. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κύριος Θεόκλητος οὐ μόνον ηὐλόγησε τό ἔργον, ἀλλά καί ὑπό τήν προστασίαν Αὐτοῦ ἀνέλαβε καί ἐδέχθη πάσας τάς σκέψεις μου καί τάς ὑποθήκας, ἅς αὐτῶ ὑπέβαλον...»³³⁸.

Οὐδεμία ἐκάλεσε εἰς τήν μοναχική ζωή. Περί κόρης, πού ἐπιθυμοῦσε νά προσέλθῃ στή Μονή ὀλίγους μῆνες μετά τήν ἴδρυσή της, γράφει, ὅτι ἤθελε, νά τήν συναντήσῃ πρῶτον, γιά νά διαπιστώσῃ τά σημεῖα τῆς θείας κλήσεως, δηλαδή νά τήν ἐρωτήσῃ πρό πάντων, ἐάν διαφλέγεται ἀπό θεῖον ἔρωτα, ἐάν ἀγαπᾷ ἀπό καρδίας τήν προσευχή καί «πρός αὐτήν ἔχει ἔρωτα πολύν καί σφοδρόν», ἐάν ἔχη αὐταπάρνηση, ἐάν δύναται ν' ἀρνηθῇ τό θέλημά της καί νά ὑποταγῇ στό θέλημα ἄλλου, ἐάν δύναται νά μὴ ἀντιλέγῃ καί νά δέχεται τίς ἐντολές ἀγογγύστως, ἐάν δύναται νά εἴπῃ πρός τόν Κύριον, «οὐχ ὡς ἐγώ θέλω, Κύριε, ἀλλ' ὡς Σύ», ἐάν δύναται νά ὑπομείνῃ πειρασμό, ἐάν ἔχη ἀκράδαντον ἐμπιστοσύνη στή θείαν ἀντίληψη καί προστασία καί τέλος ἐάν δύναται νά συγχωρῇ τά πάντα στίς ἀδελφές πρό τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου χάριν τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης³³⁹.

Ἐδήλωσε δέ, μᾶλλον γιά τήν ἀδυναμία τους, ὅτι ὁ ἴδιος οὐδεμία οὐδέποτε θά τούς ἔστειλε, οὔτε μοναχή οὔτε λαϊκή, ἀλλά θά ἐνέκρινε τυπικῶς ἐκάστη, τήν ὁποία ἐκεῖνες προηγουμένως θά ἐνέκριναν³⁴⁰.

Περί τῶν λογισμῶν γράφει, νά μὴ πείθωνται εἰς αὐτούς, καί συνιστᾷ ἐξ ἀρχῆς τήν ἀλληλοεξομολόγησι, γιά νά μὴ περιπίπτουν εἰς κρυφόν πειρασμό³⁴¹ καί νά ἰαθοῦν³⁴², κατὰ τήν προτροπή τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου: «Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τά παραπτώματα, καί εὐχεσθε ὑπέρ ἀλλήλων, ὅπως

337. Αὐτόθι.

338. Ἐπ. 1, σ. 25. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας..., Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Κατηχητικαί Ἐπιστολαί πρός τάς Μοναχάς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1984.

339. Ἐπ. 15, σ. 63.

340. Ἐπ. 24, σ. 79.

341. Ἐπ. 47, σ. 123.

342. Ἐπ. 9, σ. 49.

ιαθῆτε»³⁴³. Τό σπουδαῖο καί ἐφ' ὅσον δέν ἀναπαύονται ἐκ τῆς γενομένης ἐξομολογήσεως, τούς παρεῖχε τήν δυνατότητα, νά τοῦ τόν γράφουν. Ἀποδέκτη τῶν λογισμῶν κατέστησε τήν Ἡγουμένη Ξένη, τήν ὁποία κατήρτισε καί προετοίμασε γιά τήν ἀνάληψη τῆς πνευματικῆς μητρότητος.

Ἀπό τόν τρίτο μῆνα λειτουργίας τῆς Μονῆς ἐπεσήμανε τήν ἀναγκαιότητα πεπειραμένης γυναικός συμβούλου, ἡ ὁποία νά γνωρίζη τά τῆς μοναχικῆς πολιτείας καί τίς γυναικεῖες ἀδυναμίες, καί συνέστησε, νά ἔλθουν εἰς ἀλληλογραφία μέ μία ἢ δύο ἐναρέτους μοναχές, τίς ὁποῖες νά συμβουλευώνται, ἕως ὅτου εὐδοκήσῃ ὁ Θεός καί ἀποστείλῃ τοιαύτη, γιά νά τίς διοικῆ καί νά συμβουλεύῃ τά δέοντα³⁴⁴.

Τό ὑψηλό ἐκεῖνο πνευματικό ἀνάστημα τῆς ἀγιορειτικῆς ἐρήμου, ὁ Γέρον Δανιήλ, ὁ ὁποῖος ἔστειλε καθ' ὑπακοήν ἐπιστολιμαία πραγματεία «Περί Μοναχικῆς Κοινοβιακῆς Διατυπώσεως»³⁴⁵ στίς μοναχές, θαυμάζων τήν ταπεινοφροσύνη του καί ὁμολογῶν τήν διάκρισή του γράφει: «Καί δέν ἦτο βεβαίως ἴδιον ἐμοῦ τοῦ καί λόγῳ καί ἔργῳ ἀμαθοῦς καί ἀπαιδεύτου ν' ἀναλάβω τήν παρ' ἀξίαν μοι ταύτην ἀξίωσιν καί νά ἐκθέσω συμβουλὰς καί νουθεσίας ἀρμοζούσας εἰς ὑμᾶς τάς φιλοθέους παρθένους, αἵτινες καθοδηγούμεναι ἀπλανῶς καί ἐνδιακριτῶς παρά τοῦ εἰρημένου ἀγίου Πατρός, τοῦ διακρινομένου ἐπί θεοσοφία καί χάριτι, δέν ἔχετε τήν ἐλαχίστην ἀνάγκη ἀλλου τινός ὁδηγοῦ καί μάλιστα ἀδαοῦς καί ἀναξίου, ὡς οἷος τυγχάνω ἐγώ ὁ ἐλάχιστος»³⁴⁶. Εἰς δέ τήν ἐπιστολή του τήν ἀποσταλεῖσα ἐπί τῇ κοιμῆσει τοῦ Ἁγίου γράφει: «Τά δάκρυα, ἅτινα ἀνεπήδησαν ἀπό τῶν ὀφθαλμῶν μου, δέν προῆλθον ἐκ συναισθήσεως κοσμικῆς ἢ ὅτι δέν ἐγνώριζον τήν μακαρίαν κατάστασιν καί τήν ὑψίστην ἀρετήν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρός, ἀλλά διότι συνεμερίσθην τήν θέσιν ὑμῶν τῶν ἐνθέων τέκνων του, ἅτινα εἶχον αὐτόν ἀπλανῆ ὁδηγόν, ποδηγέτην καί παρήγορον εἰς πάντα»³⁴⁷.

Οἱ ἐπιστολές του, πού ἀπαρτίζουν κεφάλαιο Ποιμαντικῆς Συμβουλευτικῆς καί Ἀσκητικῆς, ἀποτελοῦν, σύν τοῖς ἄλλοις, πηγῆ ἀντλήσεως ποιμαντικῆς σοφίας καί διακρίσεως πνευματικοῦ, πού «ἀνακρίνει τά πάντα»³⁴⁸ καί εἰσδύει στίς πιό κρυφές πτυχές τῆς ψυχῆς»³⁴⁹, ὥστε δικαίως νά χαρακτηρισθῇ «Καθηγητής διακρίσεως»³⁵⁰.

343. Ἰακ. 5, 16.

344. Ἐπ. 9, σ. 49.

345. Βλ. αὐτόθι, σ. 123-134. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 145-158.

346. Βλ. αὐτόθι, σ. 124. Πρβλ. Δύο μεγάλες Μορφές τοῦ αἰῶνος μας, σ. 146.

347. Ἐπιστολή Γέροντος Δανιήλ πρὸς τήν Ἡγουμένην Ξένην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Γέροντος Δανιήλ, *Μοναχικά ἐντροφήματα*, Ἁγιον Ὅρος 1982, σ. 39. Πρβλ. Δύο μεγάλες Μορφές τοῦ αἰῶνος μας, σ. 184.

348. Βλ. Α' Κορ. 2,15.

349. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, σ. 313.

350. Θεοδωρήτου Μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Ἱεράρχης, ὁ Λόγιος,

Τήν διάκριση θεωρεί ως ένα ἐκ τῶν ὄρων τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος καί τήν διδάσκει ἔργῳ καί λόγῳ, γιά νά τήν ἐνστερνισθοῦν καί τά πνευματικά τέκνα του: «...σᾶς συνιστῶ διάκρισιν ἐν πᾶσι καί φρόνησιν, καί σᾶς συμβουλεύω νά φεύγητε τά ἄκρα. Οἱ αὐστηρότητες βαίνουσι παραλλήλως πρός τά μέτρα τῆς ἀρετῆς»³⁵¹.

Ἐκ τῆς Ἀσκητικῆς του, ὡς τά πλέον ἐνδεικτικά σημεῖα τῆς διακρίσεώς του, συνάγονται τά κάτωθι:

α) Ἡ ἔξαρση τοῦ σκοποῦ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, πού συνίσταται στόν καθαρισμό καί στήν διακόσμηση δι' ἀρετῶν τῆς ψυχῆς πρός ὑποδοχή καί οἰκείωση τοῦ Θεοῦ, καί ἡ θέωρηση τῆς ἀσκήσεως ὡς μέσου πρός ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ³⁵².

β) Ἡ διάκριση τῆς ἀσκήσεως εἰς πνευματική καί σωματική καί ἡ προτεραιότης τῆς πνευματικῆς³⁵³, ἡ ὁποία συνίσταται στήν αὐτομελέτη καί ἔρευνα τῆς καρδίας πρός αὐτογνωσία, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται ἡ ταπεινοφροσύνη³⁵⁴.

γ) Ἡ ταύτιση τῆς αὐτομελέτης καί τῆς ἐρεύνης τῆς καρδίας μέ τήν ἀναζήτηση καί καταδίωξη τῆς ὑπερηφανείας καί τῶν παραγῶγων αὐτῆς. Αὐτῆς τήν ἔρευνα προτάσσει ὡς ἡμερήσιο καί νυκτερινό ἔργο, ἀδιάλει-

ὁ Ἀσκητής, Ἀθήναι 1977², σ. 157. Ὡς λέγει ὁ Ὅσιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός, ἡ διάκριση εἶναι φῶς «δεικνύουσα τῷ ἔχοντι αὐτήν, τόν καιρόν, τό ἐγχείρημα, τό ἐπιτήδευμα, τήν ἰσχύν, τήν γνώσιν, τήν ἡλικίαν, τήν δύναμιν, τήν ἀσθένειαν, τήν προαίρεσιν, τήν προθυμίαν, τήν συντριβήν, τήν ἔξιν, τήν ἀγνωσίαν, τήν τοῦ σώματος δύναμιν καί κρᾶσιν, ὑγείαν τε καί ταλαιπωρίαν, τόν τρόπον, τόν τόπον, τήν ἀναστροφήν, τήν ἀνατροφήν, τήν πίστιν, τήν διάθεσιν, τόν σκοπόν, τήν διαγωγήν, τήν ἀδειαν, τήν ἐπιστήμην, τήν φυσικήν φρόνησιν, τήν σπουδήν, τήν ἐγγήγορσιν, τήν βραδύτητα καί τά ὅμοια. Ἐπειτα τῶν πραγμάτων τήν φύσιν, τήν χρῆσιν, τήν ποσότητα, τά εἶδη, τόν σκοπόν τοῦ Θεοῦ τόν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κείμενον, τόν νοῦν τῆς ἐκάστης λέξεως...». (Περί διακρίσεως, Φιλοκαλία, τ. 3, 66-67).

351. Ἐπ. 14, σ. 60.

352. Ἐπ. 36, σ. 98.

353. Ἐπ. 11, σ. 53.

354. Ἐπ. 12, σ. 54. Ὁ Γέρον Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστής, μέτοχος τῆς πατερικῆς, ἀσκητικῆς ἐμπειρίας καί ἐκφραστής, χαρακτηρίζει τήν αὐτογνωσία ὡς «ἀρχή τῆς καθαρᾶς ὁδοῦ τοῦ Θεοῦ, ἔλεσι τῶν ἀγαθῶν, πρῶτον αἴτιον, ὅπου ὄχι μόνον ἐλκύει τήν χάριν, ἀλλά τήν πληθύνει καί τήν συγκρατεῖ... πού ἀναβιβάζει τόν νοῦν εἰς τήν πρώτην θεωρίαν τῆς φύσεως». Γράφει: «Πρῶτον πάντων τό ἔγνωθι σαυτόν. Ἦγουν νά γνωρίσης τόν ἑαυτόν σου, ὁποῖος εἶσαι. Ὅποιος εἶσαι τῇ ἀληθείᾳ, ὄχι ὁποῖος νομίζεις ὅτι εἶσαι...». (Γέροντος Ἰωσήφ, Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας, ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Φιλοθέου, Ἅγιον Ὁρος 1985³, σ. 461- 77- 47). Ἡ ψυχολογία τοῦ βάθους, πού ὑπεθυμίζει στόν ἄνθρωπο «τόν κρυμμένο (ἀποθημένο) ἑαυτό του καί τόν προτρέπει νά ρίξῃ μιᾶ ἐρευνητική ματιὰ στίς συνεχῶς συσσωρευμένες καί συμπεριζόμενες “πυρηνικές” ψυχικές δυνάμεις μέσα στόν ἐπικίνδυνον διογκωμένο ἀσυνείδητο χῶρο τῆς προσωπικότητός του... συναντᾷ τήν ἀσκητική καί χριστιανική ἀνθρωπολογία στήν ψυχολογία τῶν Πατέρων τῆς ἐρήμου καί τοῦ Κοινοβίου, ὅπου ὁ διάλογος μέ τό ἀσυνείδητο ἀποτελεῖ τό πρῶτο, βασικό στάδιο τῆς κατανύξεως». (Ἰωάννου Κορναράκη, Πατερικά βιώματα τῆς ἐνδεκάτης ὥρας, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 14-15).

πτο. Ὁ ἀγώνας κατά τῆς λερναίας ὕδρας τοῦ ἐγῴσμου εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας στήν Ἀσκητικὴ του³⁵⁵.

δ) Ἡ θεώρηση τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως, ὡς ἐπικούρου, πού ὑποστηρίζει τὴν πνευματικὴ, τῆς ὁποίας τό μέτρο προσδιορίζεται ἀπό τὴν ἀρετῆ, τὴν ἀντοχή, τὴν ὑγεία, τὴν κράση καί τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἀσκουμένων³⁵⁶. Συνιστᾷ τὴν ἀποφυγὴ τῶν ὑπερμέτρων καί ἀκαίρων³⁵⁷.

ε) Ἡ διάκριση τῶν παθῶν εἰς ἀδιάβλητα καί εἰς πάθη τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας³⁵⁸. Στόν ἀγῶνα κατά τῶν παθῶν, τῶν ἐλαττωμάτων καί ἀδυναμιῶν συνιστοῦσε τὴν ἀποφυγὴ τῆς σφοδρᾶς λύπης καί ἀπελπισίας, τῆς θλίψεως καί μελαγχολίας καί τὴν περιφρούρηση τῆς ἐν Κυρίῳ χαρᾶς³⁵⁹.

στ) Ἡ καθοδήγηση ἀσθενικῶν καί νευροπαθῶν ἀναδεικνύει, ὄχι μόνο τὰ μέτρα τῆς διακρίσεως του, ἀλλὰ καί τόν θεραπευτικὸ χαρακτήρα τῆς Ποιμαντικῆς. Ἡ Ποιμαντικὴ, πού ἀσκεῖται μετὰ διακρίσεως, ἔχει θεραπευτικὴς διαστάσεις. Ὑπῆρξε κυριολεκτικῶς «**ὑγείας εὐρετῆς καί νόσου καθαιρέτης**», κατά τόν Ἅγιον Ἰωάννη τόν Σιναΐτη³⁶⁰. Διέβλεπε τόν ἐκ δεξιῶν πόλεμο, ὄχι μόνο στήν ἐπιδίωξη τῶν ὑπερμέτρων καί ἀκαίρων³⁶¹, ἀλλὰ καί στήν παραμέληση τῆς ὑγείας, πού τελικῶς ὀδηγεῖ στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τό στάδιο τῶν πνευματικῶν ἀγῶνων, στήν ἐγκατάλειψη τῆς ἐρήμου καί στήν ἀναζήτηση ἰατρῶν³⁶². Ἔκαμε ὀρθή καί ἀκριβῆ διάγνωση τῶν ψυχικῶν καί σωματικῶν ἀσθενειῶν καί τῶν αἰτίων αὐτῶν.

355. Ἐπ. 99, σ. 194-195.

356. Ἐπ. 11, σ. 53. Κατά τόν Ἅγιο Νικόδημο τόν Ἄγιορείτη, οἱ σωματικὲς ἀσκήσεις «εἶναι ἐπαινεταὶ καί φέρουν καρπὸν ἐκεῖ, ὅπου εἶναι δύναμις σωματικὴ καί ταπεινώσεις τῆς ψυχῆς ἀνάλογος καί παρομοία μετὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν». Μετὰ τὴν διάκριση, λέγει, πρέπει νὰ παρατηροῦνται οἱ μερικὲς καταστάσεις τῶν ἀνθρώπων καί οἱ διαφορετικὲς κράσεις τῶν σωμάτων, πού δὲν ὑποκινεῖται ὅλες εἰς ἓνα καί τόν αὐτὸν κανόνα. (Ἄόρατος πόλεμος, σ. 147-148).

357. Ἐπ. 21, σ. 75. Κατά τὴν πατερικὴ σοφία, «τά ὑπέμετρα πάντα τῶν δαιμόνων εἰσί». (Βλ. Τό Γεροντικόν, ἔκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. κ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1981³, σ. 97).

358. Ἐπ. 92, σ. 182-183.

359. Ἐπ. 9, σ. 49· Ἐπ. 12, σ. 55· Ἐπ. 21, σ. 76.

360. Ἐπ. 14, σ. 60-61. Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, 22, σ. 313. Βλ. Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς πνευματικὸς πατήρ τῶν μοναχῶν, Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς καί Ἅγιον Ὅρος, σ. 155.

361. Ἐπ. 21, σ. 75. «Καιρὸς γὰρ πάντως ἀπαθείας ἐστὶν ἐν τοῖς ἀγωνιζομένοις καί καιρὸς ἐμπαθείας, διὰ τὴν τῶν ἀγωνιζομένων λέγω νηπιότητα, καιρὸς δακρύων καί καιρὸς σκληροκαρδίας, καιρὸς ὑποταγῆς καί καιρὸς τοῦ ἐπιτάττειν, καιρὸς νηστείας καί καιρὸς μεταλήψεως, καιρὸς πολέμου σώματος ἐχθροῦ καί καιρὸς θανάτου πυρώσεως, καιρὸς χεμῶνος ψυχῆς καί καιρὸς γαλήνης νοός, καιρὸς λύπης καρδιακῆς καί καιρὸς χαρᾶς πνευματικῆς, καιρὸς διδασκαλίας καί καιρὸς ἀκροάσεως, καιρὸς μολυσμῶν, ἴσως διὰ τὴν οἴησιν, καί καιρὸς καθάρσεως, διὰ τὴν ταπεινώσιν, καιρὸς πάλης καί καιρὸς ἀσφαλοῦς ἀνέσεως, καιρὸς ἡσυχίας καί καιρὸς ἀπερισπάστου περισπασμοῦ, καιρὸς προσευχῆς ἀεννάου καί καιρὸς διακονίας ἀνυποκρίτου». (Ἰω. Σιναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, 59, ἔκδ. Ἱ.Μ. Παρακλήτου, σ. 300-301).

362. Ἐπ. 21, σ. 75· Ἐπ. 14, σ. 61.

Διέβλεπε, πέρα τῶν φαινομένων, τά βαθύτερα αἷτια μιᾶς συμπεριφορᾶς, ἀκόμη καί τῆς ἀναρμόστου. Διέκρινε τίς νευρο-ψυχοπαθολογικές καταστάσεις ἀπό τίς δαιμονικές ἐπήρειες³⁶³ καί συνιστοῦσε τήν κατάλληλη θεραπευτική ἀγωγή μέ θεανθρώπινη συνεργία καί συνεπικουρία τῶν ἰατρικῶν καί φαρμακευτικῶν γνώσεων καί μέσων³⁶⁴. Ἡ θεραπεία του ἦτο **ἐξατομικευμένη**, διότι ἕκαστο πρόσωπο χρειάζεται τό κατάλληλο φάρμακο στόν κατάλληλο καιρό³⁶⁵.

ζ) Ἐπέμενε στήν παραμονή τῶν Μοναχῶν στήν Μονή τους: *«ἡδεῖα ἡ Μονή καί τό ἐνδιατριβεῖν ἐν αὐτῇ τό ἡδιστον πάντων»*, συνήθιζε, νά λέγη³⁶⁶.

Δέν ἐνέκρινε τήν μετάβαση στίς ἐκτός Μονῆς ἀγρυπνίες, διότι φέρουν μετεωρισμό στίς Μοναχές καί χάνουν, ὅ,τι ἐπεζήτησαν διά τῆς ἀγρυπνίας. *«Ἡ μοναχή ὀφείλει νά φυλάττη τήν Μονήν της καί ἐν αὐτῇ ν' ἀγρυπνῇ... Συνιστῶ εἰς ὑμᾶς θερμῶς τήν ἐν τῇ Μονῇ διαμονήν. Ἐπιζητεῖτε τήν μοναξίαν καί ἐν αὐτῇ τό ποθούμενον»*³⁶⁷, ἔγραφε. Ἐπιτρέπει ὅμως ὀλίγον ὁμαδικό περιπάτο περί τήν Μονή³⁶⁸.

Περί τῆς συχνῆς θείας μεταλήψεως, πού κατά τούς πρώτους μῆνες τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Μονῆς ἦτο πρακτικῶς ἀδύνατος λόγω τῆς μῆ τελέσεως συχνῶν Λειτουργιῶν, γράφει, ὅτι ἡ συνεχῆς μετάληψη ὑπό τῶν ἐτοιμῶν εἶναι ἐπακόλουθο καί μία ἐκ τῶν πολλῶν δωρεῶν, πού παρέχονται στόν ἄνθρωπο διά τῆς θείας Λειτουργίας. *«Ὡστε ἡ Λειτουργία οὐχί ἀπλῶς ἵνα κοινωνῶμεν, ἀλλ' ἵνα τό σύμπαν ἀγιάζεται καί μετέχουμεν καί ἡμεῖς ἀγιασμοῦ. Διά τοῦτο ὅταν γίνονται Λειτουργίαι καί ἐτοιμῶς ἔχωμεν πρός κοινωνίαν, κοινωνῶμεν, ὅταν δέ δέν ἔχωμεν ἐτοιμῶς, δέν κοινωνῶμεν»*³⁶⁹. Ὁ πόθος τῆς συνεχοῦς μεταλήψεως εἶναι καλός, ἅγιος καί δίκαιος καί, ὡς τοιοῦτος, πρέπει νά εἶναι πλήρης εἰρήνης καί ἀταραξίας. Ὅταν ὅμως γεννᾶται στενοχωρία καί θλίψη, ἐπειδή γιά λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως δέν δύναται νά πληρωθῇ, τότε ὁ ταῦτα πάσχων ἀδικεῖ

363. Ἐπ. 31, σ. 88.

364. Βλ. Ἐπ. 19, σ. 69-72.

365. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Συναῖτης στόν «Περί διακρίσεως» Λόγο του ἐπισημαίνει: *Μερικές φορές τό φάρμακο τοῦ ἑνός εἶναι δηλητήριο γιά τόν ἄλλον. Μερικές δέ φορές τό ἴδιο παρασκεύασμα στόν ἴδιον ἄνθρωπο, ὅταν προσφέρεται στόν καιρό του, εἶναι φάρμακο, ἀκαίρως δέ δηλητήριο. (Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, 20, σ. 288). Γράφει σχετικῶς καί ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης: «Οὐ πάντες ἄνθρωποι τοῖς αὐτοῖς νοσήμασιν ἐάλωσαν· οὐδέ πάντες τῇ αὐτῇ θεραπείᾳ εἰκουσιν... Τοσοῦτων οὖν ὄντων καί τῶν ἀρρωστημάτων καί τῶν βοηθημάτων καί πάντων μῆ τοῖς αὐτοῖς εἰκόντων, ἀλλά καί τοῦναντίον εἰς χεῖρονα πλημμελήματα ἐρεθίζομένων, τίς μῆ τῷ θεῷ Πνεύματι τήν ψυχὴν φωτισθεῖς εἰδέναι ἢ ἐπαρκέσαι δυνήσεται;» (Βιβλίον IV, ἐπιστολή PME, Migne PG 78, 1225-1228).*

366. Ἐπ. 129, σ. 249.

367. Ἐπ. 9, σ. 48.

368. Αὐτόθι.

369. Ἐπ. 8, σ. 45.

ἐαυτὸν καὶ πιθανόν ὁ πόθος αὐτός νά ἐγείρεται ἐπιτηδειῶς ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου πρὸς ἐγκατάλειψη τῆς ἐρήμου. Αὐτός, πού ἐκοινωνήσε ἐπαξίως καὶ μετέβη στὴν ἔρημο, ἔχει στὴν καρδιά του τὸν Χριστό ἔνοικο καὶ λαλοῦντα πρὸς αὐτήν. Οὐδείς χρόνος εἶναι ἱκανός, νά τὴν ἀποξενώσει τοῦ Κυρίου. «Οὐδείς ἀσκητῆς τῆς ἐρήμου ἐγκατέλιπε τὴν ἔρημον, ἵνα μεταβῆ εἰς τὴν πόλιν νά κοινωνήσῃ οὐδ' ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ»³⁷⁰. Οἱ κοινωνοῦντες συνεχῶς, ὄχι ὡς ἐστερημένοι, ὡς ἀποξενωμένοι, ὡς μὴ ἡγιασμένοι κοινωνοῦν, ἀλλ' ὡς ἐντολή τηροῦντες, ὡς πόθο ἐκφράζοντες, νά εἶναι πάντοτε μετ' Αὐτοῦ· ὡς ἡλεημένοι θέλουν, νά εἶναι μέτοχοι καὶ κοινωνοὶ τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Συμβουλεύει, νά μὴ ταράσσονται καὶ θλίβονται, γιὰ ὅσα συμβαίνουν ἐναντία στὴ θέλησή τους, οὔτε καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη τῆς θείας Μεταλήψεως³⁷¹. Ὁ Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς γνωρίζει τοὺς πόθους τῶν καρδιῶν καὶ πληροὶ αὐτούς κατὰ τρόπο μυστικό. «Ὁ Θεὸς σὰς ἠλέησεν», ἔγραφε, «ἀπολαύετε τοῦ ἐλέους Αὐτοῦ καὶ εὐφραίνεσθε ἐν τῇ ἐρημίᾳ»³⁷². Εἰς δόκιμη ὁμως, πού ὑφίστατο τὸν συνήθη συναισθηματικὸ πόλεμο καὶ ἐκυριεύθη ὑπὸ τῆς νοσταλγίας τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς, ἔδωσε ἄδεια, νά ἐξέλθῃ γιὰ μία ἐβδομάδα, νά ἴδῃ αὐτοὺς καὶ ἐκεῖνον, γιὰ νά μεταβληθοῦν οἱ παραστάσεις τῆς καὶ μέ αὐτές ἡ ἀθλία κατάστασις, εἰς τὴν ὁποία εἶχε περιέλθει, καὶ μετὰ νά ἐπιστρέψῃ³⁷³.

η) Τοὺς γνωρίζει, ὅτι ὁ βίος τους εἶναι **Φιλοσοφία χριστιανική** καὶ ὅτι ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε ταράσσεται. Χαρακτηριστικὸ τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος εἶναι ὁ φιλόσοφος λογισμὸς³⁷⁴, ἂν καὶ πάντες οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουν νά ἀποβοῦν φιλόσοφοι, γιὰ νά ἀποβοῦν τέλειοι, διότι ὁ Χριστιανισμὸς ὁδηγεῖ στὴν ἀληθῆ Φιλοσοφία. Ἐνῶ γιὰ τοὺς πνευματικούς ποιμένες ὑποστηρίζει τὴν ἀναγκαιότητα καὶ ἐκτιμᾷ τὴν χρησιμότητα τῆς θύραθεν παιδείας, ὡς ἔχει προαναφερθῆ, τὴν ἀναζήτησις ὁμως αὐτῆς ὑπὸ τῶν μοναχῶν θεωρεῖ σατανική, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, διότι ἐγκαταλείπουν τὴν θεία ἐξ οὐρανοῦ σοφία καὶ ἐξ Ἀποκαλύψεως γνώσις καὶ ἐπιζητοῦν τὴν ἐξ ἀνθρωπίνης σοφίας γνώσις³⁷⁵.

θ) **Διέκρινε τὸ θεῖο θέλημα** στίς τρεῖς ἐκφάνσεις του, πού, κατὰ τὴν θεολογικὴ ὀρολογία, ὀνομάζονται: *Εὐδοκία, Οἰκονομία καὶ παραχώρησις*. Ὡς ἐρμηνεύει ὁ μακαριστὸς Γέρων Θεόκλητος Διονυσιάτης, ὁ πρῶτος ὄρος σημαίνει τὴν ἄκρα, θεία εὐαρέσκεια, τὸ λεγόμενον στὴ θεολογικὴ γλῶσσα «προηγούμενο θέλημα», ὁ δεῦτερος ἐκφράζει ἐτοιμασία πρὸς

370. Αὐτόθι, σ. 46.

371. Αὐτόθι.

372. Αὐτόθι.

373. Ἐπ. 32, σ. 90.

374. Ἐνθ' ἄνωτ.

375. Ἐπ. 79, σ. 164.

θείο σκοπό και ὁ τρίτος θέλημα πρὸς παιδαγωγία³⁷⁶. Τίς δοκιμασίες γιὰ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν θεωρεῖ ὡς παιδευτήρια παιδεύοντα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ φιλοσοφία, πού προάγει στὴν τελειότητα· διότι οὐδεὶς ἀφιλοσόφητος φθάνει στό μέτρο τῆς τελειότητος, πού ὀφείλει νά φθάσει. Στὴν φιλοσοφικωτάτη ἐπιστολή του πρὸς τὸν Γέροντα Δανιὴλ Κατουνακιώτη γράφει: «Αἱ δοκιμασίαι, ὡς ἄριστα ἐπίστασαι τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ὀπαδέ, γίνονται κατὰ θεϊαν οἰκονομίαν, θεϊαν βουλήν καὶ εὐδοκίαν πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ νοῦ ἡμῶν πρὸς τελειότεραν κατανοήσιν τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς μυστηρίου. Ὁ ἄνθρωπος μὴ δοκιμαζόμενος θά ἡγνῶι τί ἐστὶν ἀλήθεια...»³⁷⁷.

Γιὰ δοκιμαζόμενο τέκνο του ἔγραφε: «Ἡ δοκιμασία τῆς ἐγένετο κατὰ θεϊαν παραχώρησιν ἢ μᾶλλον νά εἴπω κατὰ θεϊαν εὐδοκίαν, ἵνα συντριβῇ ἡ καρδιά τῆς καὶ αἰσθανθῇ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ πληροφορηθῇ ἡ καρδιά τῆς τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Νά ὑπομένη ὀλίγον καὶ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐγγύς καὶ ἡ πλήρωσις τοῦ πόθου τῆς βεβαία»³⁷⁸.

Ἰστορεῖται ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Μελετίου Μεταξάκη στὴν Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος. Κατ' αὐτήν, ὅταν ἀντίκρουσε τὸν Ἅγιο ἐνάμισυ χρόνο περίπου πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἐπιγείου βίου του, νά βοηθῇ τοὺς ἐργάτες εἰς τὰ οἰκοδομικά ἔργα τῆς Μονῆς μέ ἄκρα ταπεινώση, τὸν ἠσπάσθη μέ συγκίνηση λέγων: «Σύ, Νεκτάριε, εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασι;». Καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησε: «Οὕτως ηὐδόκησεν ὁ Κύριος»³⁷⁹.

2. Διόραση

Ἐκ τῆς διακρίσεως γεννᾶται ἡ διόραση καὶ ἐξ αὐτῆς κατὰ χάριν ἡ προόραση, λέγει ὁ Ὅσιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος τὴν προσδιορίζει ὡς γνώση μέρους τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων, δηλ. τοῦ θείου σκοποῦ, πού ὑπάρχει στίς θεῖες Γραφές καὶ εἰς ἕκαστο κτίσμα³⁸⁰. Εἶναι αὐτή, πού ὁ προφήτης Ἡσαΐας καλεῖ «βουλή»³⁸¹, ἡ ὁποία «βλέπει τὰ πράγματα κατὰ φύσιν»³⁸². Ἡ διόραση, ἡ λεγομένη καὶ φρόνηση, εἶναι ἡ φυσικὴ γνώση, διότι προὔπηρχε στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου λόγω τῆς καθαρότητος τοῦ νοός του. Τὰ πάθη ὁμως ἐσκότισαν τὸν νοῦν καί, ἂν δέν σηκώση αὐτὰ ὁ Θεός διὰ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, δέν δύναται νά βλέπῃ³⁸³. Ὁ διο-

376. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, σ. 112.

377. Βλ. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, ἔνθ' ἄνωτ., 178-179. Πρβλ. Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης· Δύο Μεγάλες Μορφές τοῦ αἵωνος μας, σ. 116-117.

378. Ἐπ. 106, σ. 207.

379. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ἔνθ' ἄνωτ.

380. Ὅσιου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, Λόγοι συνοπτικοὶ πνευματικῆς γνώσεως, Ω, Φιλοκαλία, ἐκδ. «Ἀστὴρ» Ἀλ. κ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1960, τ. 3, 163.

381. Ἡσ. 11,2.

382. Ὅσιου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 138.

383. Αὐτόθι, σ. 163.

ρατικός προβλέπει και τις κεκρυμμένες μηχανές του ἔχθρου και ἐκκόπτει τις ἀφορμές αὐτῶν ἐγκαίρως³⁸⁴.

Τό γνωστότερο χαρακτηριστικό τῆς διοράσεως εἶναι ἡ διείσδυση στὸν «κρυπτόν τῆς καρδίας ἀνθρωπον». «Ὁ πνευματικός πατέρας προχωρᾷ πέρα ἀπὸ τις συμβατικές χειρονομίες και συνήθειες, μέ τις ὁποῖες κρύβουμε τὴν ἀληθινὴ μας προσωπικότητα ἀπὸ τοὺς ἄλλους και ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας»³⁸⁵. Ὁ διορατικός προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν πλάνη τῶν φαινομένων, τῶν ὁρατῶν και προσκαίρων. Εἶναι ὁ ἀπλανὴς ὁδηγός.

Τὴν διορατικότητα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου ἐκτιμᾷ και ἐξαίρει και τὸ ἔξοχο τέκνο τῆς ἀγιορειτικῆς ἐρήμου, ὁ Γέρων Δανιὴλ ὁ Κατουνακιώτης, εἰς ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Φωκίωνα Βάμβα, χάριν τοῦ ὁποῖου κατέβαλε ἄοκνες προσπάθειες μέ πολλὴ ἀγάπη και θεολογικὴ τεκμηρίωση, γιὰ νὰ τὸν ἀποσπᾷ ἀπὸ τις πεπλανημένες δοξασίες τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη. Ἐν τέλει δὲ ἡ χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ὡς ὁμολογεῖ, τὸν ὠδήγησε, νὰ ἀποκαλύψῃ ἅπαντας τοὺς λογισμοὺς του «εἰς ἄνδρα Ἀγιώτατον, διάσημον, Ἀρχιερέα κομῶντα ταῖς ἀρεταῖς και τοῖς παλαιοῖς Ἁγίοις Πατράσιν ἐφάμιλλον» –ὡς χαρακτηρίζει τὸν Ἅγιον– προσθέτων μετὰ θαυμασμοῦ: «ὦ, τί Μέγας τῆς Ἐκκλησίας Πατὴρ οὗτος! Πράγματι, ὡς ἄλλος Μέγας Βασίλειος Σᾶς προσηνέχθη και ἀφοῦ διὰ τῶν μελιρῦτων ἐπιστολῶν του Σᾶς ὠφέλησε και ἐξεδηλώσατε και ὑμεῖς εἰς αὐτὸν πάνθ' ὅσα Σᾶς συνέβησαν, οὗτος ὡς διορατικώτατος Πατὴρ διὰ τῆς εἰρημένης εὐχῆς, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν Ὁρθόδοξον Ὁμολογίαν Σας και καλὴν βεβαίως ἐπιστροφὴν, Σᾶς ὠκείωσε μετὰ τοῦ Θεοῦ...»³⁸⁶.

Ὡς ἀναφέρεται στὰ οἰκεία κεφάλαια, διέβλεπε τις πλάνες, στὶς ὁποῖες ὁδηγεῖ τὸ κατ' ἐπίφαση καλὸ και ἡ ἄσκηση τοῦ ἀγαθοῦ χωρὶς τις ἀνάλογες προϋποθέσεις· οἱ ἀγαθοεργίες χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀγαθότητα, τὰ ἔργα «τῆς ἀγάπης» χωρὶς ἀληθινὴ ἀγάπη³⁸⁷, αὐτὴ ἡ ἀγάπη, πού δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης, πού εἶναι ὁ Χριστός³⁸⁸, οἱ θυσίες και οἱ προσφορές χωρὶς συναίσθηση τῆς ἀτελείας και ἀναξιότητος τοῦ προσφέροντος³⁸⁹, ἡ λατρεία χωρὶς συντετριμμένη καρδιά³⁹⁰, ἡ προσευχὴ ἄνευ τοῦ

384. Ψαλμ. 91,12.

385. Καλλίστου Ware Ἐπισκόπου Διοκλείας, *Ἡ πνευματικὴ πατρότης στὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν*. Ἡ ἐντὸς ἡμῶν Βασιλεία, μτφρ. ἀπὸ τὰ Ἀγγλικά Ἰωσήφ Ροηλίδη, ἐκδ. «Ἀχρίτας», Ἀθήνα 1994, σ. 126.

386. Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου, *Κατὰ αἰρετικῶν δοξασιῶν Ἀπ. Μακράκη*, ἐκδ. Μον. Ἀδελφότητος Δανιηλαίων, Ἅγιον Ὄρος-Θεσσαλονίκη 1984, σ. 182· 184. Πρβλ. Ἅγιος Νεκτᾶριος-Δανιὴλ Κατουνακιώτης, σ. 168.

387. Βλ. σ. 149.

388. Ἐπ. 121, σ. 234.

389. Βλ. σ. 51 ἐξ.

390. Βλ. Αὐτόθι.

Χριστοῦ ἐν ἡμῖν³⁹¹, ἡ ἄσκησις ἄνευ διακρίσεως³⁹², οἱ ἐξωτερικὲς φωνές, οἱ φαντασιώσεις, τὰ ὄνειρα καὶ οἱ ὄπτασιες τῶν ἀρχαρίων, ἡ ἀναζήτησις τῆς θείας χάριτος ἐκτός τῆς καρδίας³⁹³, ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ἡ παιδεία καὶ ἡ ἐπιστήμη χωρὶς αὐτογνωσία καὶ ἀρετῆ³⁹⁴.

Ὡς γράφει στὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», «Ὁ ἐπίσκοπος, ὡς διδάσκαλος, ἐστὶν ἰατρός τῶν ψυχῶν τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν. Ὡς ἰατρός ὀφείλει νὰ ποιῆται πρότερον διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν καὶ ἀνάλογα νὰ χορηγῇ τὰ φάρμακα πρὸς τελεσφόρον θεραπείαν. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ διερευνᾷ καὶ νὰ ἐμβατεῦη εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς καρδίας αὐτῶν. Ὄφειλει προηγουμένως νὰ ψυχολογῇ ἐπὶ τὸν χαρακτήρα αὐτῶν καὶ νὰ ἧ ἀκριβῆς γνώστης τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως αὐτῶν, ὅπως εὐστόχως ὁμιλῇ καὶ καταλλήλως πραγματεῦηται τὸ ἑαυτοῦ θέμα»³⁹⁵. Τὴν ἱκανότητα δὲ αὐτὴν διέθετε ὁ Ἰδιος, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ μαθητῶν καὶ πνευματικῶν τέκνων του. Μαθητῆς του λέγει: «Ἡ ψυχολογία τοῦ ἀειμνήστου ἐπὶ ἐνός ἐκάστου τῶν μαθητῶν, τώρα τὸ ἐννοῶ, ἦτο ἀλάθητος καὶ ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενος ὁ ἀειμνήστος, μεθοδικῶς καὶ παιδαγωγικῶς ἐνίσχυε τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ»³⁹⁶. Ἐνδεικτικὴ μαρτυρία προερχομένη ἐκ τῆς Μοναχικῆς Ἀδελφότητος εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὅταν τὸν ἐπλησίαζε μοναχῆ, πού δὲν εὐρίσκετο εἰς καθαρὰ κατάστασι, συνέστελλε τὸ χέρι του καὶ δὲν τῆς ἐπέτρεπε, νὰ τὸ ἀσπασθῇ, γιὰ νὰ τὴν φέρῃ εἰς συναίσθησιν³⁹⁷.

Διέβλεπε, ὡς ἀναφέρεται στὸ οἰκεῖο κεφάλαιον, τὸν ἀόρατον πόλεμον, τίς μεθοδεῖες, τοὺς στόχους καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀντιπάλου, τοὺς λόγους τῆς παραχωρήσεως τῶν πειρασμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τελικὴν ἤττα τοῦ ἐχθροῦ³⁹⁸. Διέβλεπε τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸ τῶν κτισμάτων, τὸν σκοπὸ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας· ὑπάρχει ἀνέκδοτο ἔργον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορίας Ἐκκλησιαστικῆς μυστικῆς θεωρίας». Ὡς φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας διέβλεπε τὸν ρόλον τῶν ἐθνῶν στὴ παγκόσμιον σκηνήν – ἰδιαίτερώς δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ – καὶ τὸν ἀνώτερον σκοπὸ, πρὸς τὸν ὁποῖον κατέτεινον οἱ ἐνέργειες καὶ ἡ δράσις τους. Διέβλεπε, πρόνοια ἀγαθῆ, ὑψηλῆ καὶ πανσθενῆ, νὰ κατευθύνῃ τίς τύχες τῶν ἐθνῶν, ὥστε «διὰ μέσου ὄλων τῶν ποικίλων ἀνωμαλιῶν, τῶν ἀενάων ἀνατροπῶν καὶ ἀναστατώσεων, τῶν ἀνουψώσεων καὶ καταπτώσεων, τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ, τῆς

391. Βλ. σ. 316.

392. Βλ. σ. 338.

393. Ἐπ. 44, σ. 119-120.

394. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Λόγος πρὸς τοὺς ἐφήβους ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Λαμίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 15-16.

395. Βλ. σ. 179-180.

396. Πρωτοπρεσβυτέρου Νικολάου Β. Μυλωνᾶ, Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ριζαρείου Σχολῆς καὶ χειροτονήσαντός με Σεπτοῦ Ἱεράρχου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 270.

397. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως, σ. 30.

398. Βλ. σ. 327-332.

ἐλευθερίας καί δουλείας, τῆς ἐξαρτήσεως καί ἀνεξαρτησίας τῶν παντοίων λαῶν καί ἐθνῶν, τῆς σοφίας καί ἀμαθείας, τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου» νά διευθύνῃ τό ἀνθρώπινο γένος εἰς ἓνα τέλος ἀγαθό, πού ἀρμόζει στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἀγαθότητα τοῦ θείου Δημιουργοῦ³⁹⁹.

3. Προόραση

Ἐκ τῆς διοράσεως γεννᾶται ἡ προόραση, γράφει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης⁴⁰⁰. Καί ἡ μέν διόραση εἶναι ἡ φυσική γνώση, πού εἶχε ὁ ἄνθρωπος στήν ἀρχαία κατάσταση, πρὶν τά πάθη σκοτίσουν τόν νοῦ του. Ἡ δέ προόραση εἶναι γνώση ὑπέρ φύση: «Μόνος ὁ Θεός προγινώσκει τά πάντα ἐν πᾶσι, καί διατί ἐποίησεν ἕκαστον πρᾶγμα ἢ λόγον τῆς θείας Γραφῆς, καί κατὰ χάριν δίδωσι τοῖς ἀξιῖοις τό γινώσκειν» πρὸς κοινήν ὠφέλεια, κατὰ τόν Ὅσιο Πέτρο τόν Δαμασκηνό⁴⁰¹.

Εἰς τόν Ἅγιο Νεκτάριο ἐδόθη καί τό προορατικό χάρισμα. Ἐνδεικτικῶς κατατίθενται οἱ κάτωθι μαρτυρίες:

α) Ἡ μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ τέκνου του, Γέροντος Φιλοθέου Ζερβάκου, εἰς τόν ὁποῖον προεῖπε μελλοντικά περιστατικά τῆς ζωῆς του καί ὅτι θά καταλήξῃ στήν Ἱερά Μονή Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας Πάρου. Ὁ ἴδιος ἐπιθυμοῦσε καί ἐπέμενε, νά μονάσῃ στό Ἅγιον Ὅρος, μέ ἀποτέλεσμα, μετά ἀπό ἐπικίνδυνες περιπέτειες στή Θεσσαλονίκη, νά καταλήξῃ στήν Ἱερά Μονή Λογγοβάρδας⁴⁰².

β) Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Μελέτιος Μεταξάκης στήν προειρημένη ἐπίσκεψή του στήν Ἱ. Μονή Ἀγίας Τριάδος ἀτενίζων τά ἐρείπια τῆς παλαιᾶς χώρας εἶπε στόν Ἅγιο: «Νεκτάριε, μετ' ὀλίγα χρόνια, ὅπως βλέπεις αὐτά τά ἐρείπια, ἔτσι θά καταντήσῃ καί τό δικό σου μοναστήρι, διὰ τό ὁποῖον ἀδίκως κοπιᾶζεις».

Καί ὁ ταπεινός ἀσκητής τῆς Αἰγίνης ἀπαντᾷ προφητικῶς: «Ἀδελφέ καί συλλειτουργέ, δέν πρόκειται ποτέ νά καταντήσῃ, ὡς σύ λέγεις, τό μοναστήρι μου, ἀλλά καί ἄλλα τοιαῦτα θέλουσι συντόμως ἀνεγερθῆ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, πρὸς δόξαν τοῦ ἐν Τριάδι ἡμῶν Θεοῦ»⁴⁰³.

γ) Δύο χρόνια μετά τήν ἐγκατάστασή του στήν Αἶγινα ἀνεκάλυψε ἓνα ἐγκαταλελειμμένο ἐκκλησάκι σέ δύσβατο, ἐρημική περιοχὴ τοῦ Μεσαγροῦ κοντά στόν ἀρχαῖο Ναό τῆς «Ἀφαιίας», ὅπου κατέφευγαν οἱ ποιμένες κα-

399. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 79.

400. Κλίμαξ, Λόγος Δ, ρε, σ. 104.

401. Ὅσιο Πέτρο Δαμασκηνοῦ, μνημ. ἔργ., Φιλοκαλία, τ. 3, 163.

402. Ἀρχιμανδρίτου Φιλοθέου Ζερβάκου, Ἡγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Λογγοβάρδας Πάρου, Πῶς ἐγνώρισα τόν ἀείμνηστον Ἅγιον Νεκτάριον Πενταπόλεως, τόν Δομήτορα τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱερᾶς Γυναικείας Μονῆς «Ἀγίας Τριάδος», Τίτου Ματθαίου, σ. 262-265. Βλ. Τοῦ Ἰδίου, Ὁ Ὀδοιπόρος, ἐν Ἀθήναις 1983⁷, σ. 79.

403. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονουσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, σ. 112.

τά τις κακοκαιρίες. Ἦταν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε ὀφθαλμοφανῆ κοινωνία. Ἀφοῦ τό ηὔτρεπισε, μετὰ μακρά προσευχή ἐντός τοῦ Ἱεροῦ, προεῖπε, ὅτι ἐκεῖ θά ἰδρυθῆ Γυναικεία Μονή. Καί πράγματι ἡ πρόρρηση ἐπαληθεύθηκε· μετὰ ἀπό σαράντα χρόνια, ὁ Ἱερομόναχος Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, πνευματικό τέκνο του, ἴδρυσε Γυναικεία Μονή μέ περικαλλῆ νέο Ναό ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ⁴⁰⁴.

δ) Προεῖδε τό μέλλον τῆς Μονῆς του καί πολλάκις ὠμίλησε προφητικῶς περί αὐτῆς. Χαρακτηριστικῶς ἱστοροῦνται τά κάτωθι:

«Κάποιο ἀπό ἐκεῖνα τ' ἀπογεύματα μετὰ τόν ἔσπερινό, πού τακτοποιήθηκαν πάλι θαυματουργικά ὅλα στήν ἐντέλεια τά χρέη, μιᾶ ἀπό τίς γερόντισσες τῆς 'παλιᾶς φρουρᾶς', ἀπό τά ἱδρυτικά στελέχη, ἔκανε τρεῖς φορές τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ κι ἕνας λαφρύς στεναγμός ἔσπασε τριγύρω τῆ σιγῆ.

– Πρός τί ὁ στεναγμός σου, ἀδελφή; ἀντήχησε καλόβολα ἡ φωνή του.

– Τώρα ὅλα βολεύονται, Σεβασμιώτατε, ἔπιασε νά λέει δειλά ἐκείνη. Τί θ' ἀπογίνουμε ὅταν ἐσεῖς φύγετε ἀπό τόν κόσμο, ὅταν λάβετε ἀπό τόν Οὐρανόν κλῆσιν;

– Χμ, μήν ἀνησυχεῖς. Ὅταν λάβω τήν κλῆσιν καί ἀπέλθω, ἡ μονή ἐδῶ θά καταστεῖ φάρος φαινός. Φάρος ἀνά τά πελάγη τοῦ κόσμου. Καί ἡ νῆσος θά εὐτυχήσει... Οἱ κάτοικοι θά κορεσθοῦν χρυσοῦ»⁴⁰⁵.

4. Ἀγάπη

Ἀρχή τῆς Ποιμαντικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη δέν ὀρίζεται, διότι Ἀγάπη εἶναι ὁ Θεός. «Αὐτός πού θέλει νά ὀμιλῆ γιά τήν ἀγάπη, εἶναι σάν νά ἐπιχειρῆ νά ὀμιλῆ γιά τόν ἴδιο τόν Θεό. Ἡ ἀνάπτυξις ὁμως ὀμιλίας περί Θεοῦ εἶναι πρᾶγμα ἐπισηφάλες καί ἐπικίνδυνο σέ ὅσους δέν προσέχουν. Γιά τήν ἀγάπη γνωρίζουν νά ὀμιλοῦν οἱ Ἄγγελοι, ἀλλά καί αὐτοί ἀνάλογα μέ τό βαθμό τῆς θείας ἐλλάμψεως τους», γράφει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης, ὁ ὁποῖος τήν τοποθετεῖ στήν κορυφή τῆς «Κλίμακος»⁴⁰⁶ τῶν ἀρετῶν. Ἡ ἀγάπη δέν ἐκφράζεται μέ γλῶσσα ἀνθρώπου, πού δέν ἔλαβε γεύση ἀπό τήν πηγῆ τῆς Ἀγάπης, πού εἶναι ὁ Θεός, καί δύναμη πρὸς τοῦτο⁴⁰⁷. Ἡ ἀγάπη ἐκκι-

404. Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μακρῆ, ἀδελφοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ Ἱ. Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, περιοδεύοντος Πνευματικοῦ Πατρός καί ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱ. Μονῆς Ἁγίου Μηνᾶ, Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 269.

405. Σώτου Χονδροπούλου, Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, σ. 249.

406. Κλίμαξ, Λόγος Α, 2 σ. 373 ἐξ.

407. Ὁ Γέρον Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστής γράφει σχετικῶς: «Λοιπόν ὁ θέλων λέγειν περί Ἀγάπης, πρέπει νά γευθῆ καλῶς ἐν αἰσθήσει τό μυστήριον τῆς Ἀγάπης καί κατόπιν, ἐάν ἐπιτρέπη ἡ πηγῆ τῆς Ἀγάπης ὁ γλυκύς Ἰησοῦς, νά μεταδώσῃ τόν καρπὸν ἐξ ὧν ἔλαβε, καί ἀσφαλῶς τόν πλησίον νά ὠφελήσῃ...». (Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Φιλοθέου, Ἅγιον Ὅρος, 1985³, σ. 456). «Ἀλλά μηδέ μικρόν τι δύναται βρότειος γλῶσσα ὄλως λαλήσαι τι περί τῆς ἀγάπης, εἰ μὴ αὐτός ὁ Θεός, ἡ αὐτοαλήθεια καί Ἀγάπη, δώσει ἡμῖν τήν ἐνέργειαν τῶν λόγων, καί τήν σοφίαν καί γνῶσιν». (Αὐτόθι, σ. 454).

νεϊ από τόν Θεόν. Ὡς γράφει ὁ Εὐαγγελιστής τῆς ἀγάπης, «ἐκ τούτω ἐστίν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τόν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτός ἠγάπησεν ἡμᾶς καί ἀπέστειλε τόν Υἱόν αὐτοῦ ἰλασμόν περί τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν...»⁴⁰⁸. Ὁ ἄνθρωπος στήν κατά φύση κατάστασή του ἀνταποκρίνεται στήν θείαν Ἀγάπη. «Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτός πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς»⁴⁰⁹.

Εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**» γράφει ὁ Ἅγιος Νεκτάριος: «Ὁ Θεός Ἀγάπη καλούμενος οὐ διάθεσις ὑπάρχει, ἀλλά οὐσία ἀγαπῶσα ἃ δημιουργεῖ καί ὧν προνοεῖται... Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τήν πᾶσαν ἀγάπην μεθ' ὑπερβολῆς ὑπερβαίνει. Οὐχ ἀπλῶς ἡμῶν προνοεῖ, ἀλλά καί ἐρῶν, καί σφόδρα ἐρῶν ἔρωτά τινα ἀμήχανον, ἔρωτα ἀπαθῆ μέν, θερμότατον δέ καί ἐντονώτατον καί γνήσιον καί ἀκατάλυτον καί σβεσθῆναι μὴ δυνάμενον»⁴¹⁰. Ἀποκαλυπτομένη ἡ ἀγάπη στήν καθαρὰ καρδία πυροδοτεῖ τήν ἀνθρωπίνην πρός Αὐτόν ἀγάπη, τόν θεῖο ἔρωτα τῶν Ἁγίων, ὅπως διερμηνεῖ βάσει τῆς ἐμπειρίας του: «Ὁ ἔρωσ τοῦ θεοῦ εἶναι θεῖον δῶρημα, δωρηθέν τῇ ἀγνεύουσῃ ψυχῇ ὑπό τῆς ἐπιφοιτησάσης καί ἀποκαλυφθείσης τῇ ψυχῇ θείας χάριτος... Ὁ ἐραστής τοῦ θεοῦ αὐτός πρῶτον ὑπό τοῦ θεοῦ ἠράσθη, καί εἶτα αὐτός ἠράσθη τοῦ θεοῦ. Ὁ ἐραστής τοῦ θεοῦ πρότερον ἐγένετο υἱός ἀγάπης καί εἶτα τόν οὐράνιον οὗτος ἠγάπησε Πατέρα», γράφει⁴¹¹.

Συνέπεια καί ἀπόδειξη τῆς πρός τόν Θεόν ἀγάπης εἶναι ἡ πρός τόν πλησίον ἀγάπη. Ἐνέργεια καί ἀπόδειξη τῆς πρός τόν Θεόν τελείας ἀγάπης εἶναι ἡ γνησία δι' εὐνοίας πρός τόν πλησίον διάθεσις: «Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τήν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπέρ ἡμῶν τήν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε καί ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπέρ τῶν ἀδελφῶν τάς ψυχάς ἡμῶν τιθέναι»⁴¹², γράφει: «Ἡ ἀγάπη ἐστίν ἡ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου εἰκῶν, ὁ χαρακτήρ τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων, τό γνώρισμα τῶν ἀποστόλων· ἐν τούτῳ γάρ γινώσκουσιν αὐτούς πάντες... Ἡ ἀγάπη τόν Χριστιανόν χαρακτηρίζει καί αὕτη τῶν σημείων ἀπάντων μεῖζων· αὕτη γάρ καί τῶν ἄλλων ἐντολῶν ἐστι φύλαξ καί συνεργός»⁴¹³. Ἡ ἀγάπη εἶναι βασική προϋπόθεση τῆς ποιμαντικῆς διακονίας. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς τριπλῆς ἐρωτήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρός τόν Πέτρο, «ἀγαπᾶς με;», «φιλεῖς με;», καί τῆς τριπλῆς καταφατικῆς ἀπαντήσεως, πού ἔλαβε ἀπό αὐτόν, πρὶν τόν ἀποκαταστήσει στό ἀποστολικό ἀξίωμα⁴¹⁴.

Τήν ἀγάπη προϋποθέτουν οἱ ποιμαντορικές ἀρετές τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς παροιμιώδους ἀνεξικακίας του, τῆς πραότητος, τῆς εὐσπλαγχνίας καί τῆς ἐλεημοσύνης, αὐτή ἡ εἰρηνική καί εἰρηνοποιός ἀγιότης του.

408. Α' Ἰω. 4,10.

409. Α' Ἰω. 4,19.

410. Βλ. σ. 69.

411. Αὐτόθι, σ. 64.

412. Αὐτόθι, σ. 70.

413. Αὐτόθι, σ. 68.

414. Βλ. Ἰω. 21,15-17.

Τό άπανταχοῦ ποιμνιό του άνεγνώρισε, ὅτι ἡ άγαθή καρδιά τοῦ δεδιωγμένου καί άνεξικάκου Ποιμενάρχου «έγένετο τοσοῦτον εὔρεϊα, ὅσον τό πλάτος τῆς χριστιανικῆς άγάπης»⁴¹⁵.

Οἱ μαθητές του στή Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή έμορφώνοντο εἰς άτμόσφαιρα άρωματισμένη άπό τήν πατρική άγάπη αὐτοῦ καί τῶν άλλων Καθηγητῶν⁴¹⁶. Ἡ άγάπη του, πού έξετείνεται καί στό διδακτικό καί διοικητικό προσωπικό, στίς οἰκογένειές τους καί εἰς ὄλους τούς προσερχομένους, έξεφράζετο καί στήν στάση τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν: «Ἦτο ὁ πάντοτε μειδιῶν καί έν ταπεινώσει ὑποδεχόμενος πάντα προσερχόμενον πρός αὐτόν, δεικνύων αὐτήν μέ κλίσειν τῆς κεφαλῆς του πρός τά πλάγια μέ μίαν άνέκφραστον εὔχαρίστησιν διά τήν συνάντησιν», γράφει ὁ μαθητής του, Ἱερεύς καί Κατηχητής, Ἰγγελοσ Νησιώτης. «Ἡ δέ άκόμη περισσοτέρα εὔτυχία του ἦτο, ὅταν εἶχεν έκδώσει πρόσφατον σύγγραμμά του καί τό εἰδώρει εἰς κάθε οἰκογένειαν»⁴¹⁷.

Τά πνευματικά τέκνα του ὁμολογοῦν, ὅτι ἡ πατρική στοργή καί άγάπη του «ὑπερεἶχε τῶν γεννητόρων»⁴¹⁸. άγάπη τῆς άνωθεν βασιλείας, άγάπη τῆς αιωνιότητος, πού έμπνέει ὁ Παράκλητος. Αὐτή ἡ άγάπη, «ἡ έκ τοῦ άγίου Πνεύματος... προσγινομένη»⁴¹⁹, προξενεἰ καύση καρδιάς «ὑπέρ πάσης τῆς κτίσεως, ἡγουν ὑπέρ τῶν ανθρώπων, καί τῶν ὀρνέων, καί τῶν ζῶων, καί τῶν δαιμόνων, καί ὑπέρ παντός κτίσματος», ὡς λέγει ὁ Ἄγιος Ἰσαάκ ὁ Σῦρος⁴²⁰. Αὐτή ἡ καύση τῆς καρδιάς ὑπέρ πάσης τῆς κτίσεως, πού έπεκτείνεται στό άπειρο, δέν έξαιρεἰ άλλοθρήσκους, έτεροδόξους καί έχθρούς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μαρτυρεἰ έν Πνεύματι Ἄγιῳ, ὅτι λύπη μεγάλη καί «άδιάλειπτος ὀδύνη» ὑπῆρχε στήν καρδιά του γιά τήν άπιστία τῶν άδελφῶν του, τῶν κατά σάρκα συγγενῶν του Ἰουδαίων, ὑπέρ τῶν ὁποίων ἠῦχετο αὐτός «άνάθεμα εἶναι άπό τοῦ Χρι-

415. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 56.

416. Κατά τόν Ἐπίσκοπο Διοκλείας, Κάλλιστο Ware, ἡ διόραση, «ἡ άπεριόριστη ένόραση τῶν μυστικῶν τῆς καρδιάς τοῦ ανθρώπου, άν στερεἰται τῆς άγάπης καί τῆς συμπαθείας, δέν εἶναι δημιουργική, αλλά καταστροφική. Αὐτός πού δέν άγαπά τούς άλλους, οὔτε τή δύναμη διαθέτει, γιά νά τούς θεραπεύει». (Μνημ. ἔργ., σ. 130).

417. Ἰγγ. Νησιώτου, Ἱερέως, Ἡ Ριζάρειος Σχολή, Ριζάρειος Ἐκκλησιαστική Σχολή Πανηγυρικός Τόμος επί τῆ 125ετηρίδι 1844-1969, Ἀθήναι 1969. Περί τῆς στάσεως ὑποδοχῆς μέ τίς επί μέρους στάσεις «κατανόησης», «άνεκτικότητος», «σεβασμοῦ» καί «παραδοχῆς», βλ. Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Ἡ στάση φιλοξενίας· Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1985, τ. 3, 43-51.

418. Ἀφήγησις τῆς μοναχῆς Μακαρίας Τζουρντοῦ περί τοῦ Ἄγίου Νεκταρίου..., Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 324.

419. «Ἄλλη εστίν ἡ άγάπη τῆς ψυχῆς ἡ φυσική, καί άλλη ἡ έκ τοῦ άγίου Πνεύματος αὐτῆ προσγινομένη». (Σχόλιο Διαδόχου Θ' στόν Λόγο Α' τῆς Κλίμακος, PG 88, 1164 A). «σὺ εἰ, ἡ έμέ περικυκλοῦσα, ἡ έμέ φλέγουσα καί έκ πόνου καρδιάς εἰς πόθον άπειρόν με Θεοῦ καί τῶν έμῶν άδελφῶν καί πατέρων άνάπτουσα», λέγει στόν «Περί άγάπης» Λόγον του ὁ Ἄγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, (I. Κατήχησις, SC 96, 234).

420. Ἰσαάκ Σῦρου, Ἀσκητικά, ΠΑ, ἔκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 306.

στοῦ»⁴²¹. Ἔχων αὐτόν ὡς πρότυπον ὁ Ἅγιος Πενταπόλεως γράφει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**»: «Ὁ μὴ ἀγαπῶν τοὺς ἑτεροδόξους ἐπίσκοπος, ὁ μὴ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐργαζόμενος ἀπὸ ψευδοῦς κινεῖται ζήλου». Ἔτι μᾶλλον δὲν νομιμοποιεῖται τὸ μῖσος στοὺς διδασκάλους τῆς ἀγάπης. «Οἱ διδάσκαλοι τοῦ μίσους εἰσὶ μαθηταὶ τοῦ πονηροῦ, διότι ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς δὲν ἐξέρχεται γλυκὺ καὶ πικρὸν». Ὁ Ἐπίσκοπος καὶ πνευματικός ποιμὴν ὀφείλει, νὰ ἐμμένῃ στὶς ἠθικὲς ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου, πού συνοφίζονται στὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη, καὶ οὐδέποτε νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ αὐτές καὶ νὰ τίς παραβαίῃ λόγω δογματικῶν διαφορῶν. Οἱ δογματικὲς διαφορές, πού ἀνάγονται εἰς μόνον τὸ κεφάλαιο τῆς πίστεως, ἀφήνουν «ἐλεύθερον καὶ ἀπρόσβλητον τὸ τῆς ἀγάπης κεφάλαιον», γράφει ὁ μάρτυς τῆς Ἀληθείας καὶ ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας⁴²².

Τὸ πλήρωμα αὐτὸ τῆς ἀγάπης, πού δὲν ἀφήνει χῶρον στό μῖσος καὶ στὰ ἄλλα πάθη, πού ἀγκαλιάζει ἀκόμη καὶ τοὺς ἐχθρούς, ταυτίζεται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου μέ τὴν ἀπάθεια καὶ τὴν υἰοθεσία: «**Ἀγάπη καὶ ἀπάθεια καὶ υἰοθεσία τοῖς ὀνόμασι μόνοις διακέκρινται**»⁴²³.

«Ἐγὼ τοὺς ἀγαπῶ καὶ εἶμαι εἰρηνικός», ἔλεγε γιὰ τοὺς ἐχθρούς του ὁ ἅγιος Νεκτάριος⁴²⁴. Ἡ κυρία μαρτυρία τοῦ Ὁσίου Σιλουανοῦ εἶναι, «ὅτι ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἐχθρούς εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν ἐπίγνωση τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ». Ἐβεβαίωσε κατηγορηματικῶς, ὅτι, ὅποιος δὲν ἔχει ἀγάπη γιὰ τοὺς ἐχθρούς, αὐτὸς δὲν ἐγνώρισε ἀκόμη τὸν Θεόν, «καθὼς δεῖ γινῶναι». Καὶ συμπληρώνει ὁ βιογράφος καὶ μαθητῆς του, Γέρων Σωφρόνιος (Σαχάρωφ): «Ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐξαπατηθῆ. Ὅπου ὑπῆρχε μῖσος γιὰ τοὺς ἐχθρούς, ἐκεῖ ἔβλεπε τὴν παρουσία τῆς ζοφερῆς ἀβύσσου, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε νὰ συγκαλυφθῆ μέ κάποια ἴατροεῖα τῷ Θεῷ (Ἰωάν. ιστ', 2) ἢ μέ κάποιο ἄπροφητικὸν πάθος»⁴²⁵. Εὐχὴ τοῦ Ὁσίου εἶναι, νὰ γνωρίσουν οἱ ἐχθροὶ του καὶ ὅλος ὁ κόσμος τὴν Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι Ἁγίῳ,

421. Ρωμ. 9,2-3.

422. Βλ. σ. 192.

423. Κλιμαξ, Α, δ, σ. 374.

424. Ὁ ὅσιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός γράφει σχετικῶς: «Εἰρηνεὺς δὲ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἐν ἑαυτῇ εἰρηνεὺς καὶ γένηται ὅλη κατὰ Θεόν. Γίνεται δὲ πάλιν οὕτως, ὅταν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεὺς, ἂν δεινὰ πάσχη ὑπ' αὐτῶν. Διὰ γὰρ τῆς ἀνεξικακίας οὐδ' ὄλως ταρασσεται, ἀλλὰ πάντα στέγει, πᾶσι τὸ καλὸν θέλει, πάντας ἀγαπᾷ, διὰ τὸν Θεόν καὶ διὰ τὴν φύσιν· καὶ ὑπὲρ ἀπίστων, ὡς ἀπολλυμένων θρηγεῖ, καθὼς ἐποίησεν ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὑπὲρ δὲ τῶν πιστῶν εὐχεται καὶ πονεῖ, καὶ οὕτω τὴν εἰρήνην τῶν λογισμῶν λαμβάνει καὶ διάγει κατὰ νοῦν τῆ θεωρίας καὶ καθαρᾶ προσευχῆ πρὸς Θεόν». (Λόγοι συνοπτικοὶ πνευματικῆς γνώσεως, Φ, Φιλοκαλία, τ. 3, 152-153).

425. Ἀρχ. Σωφρονίου, Ὁ Γέροντας Σιλουανός, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1978, σ. 314.

ὅπως ὑπαρξιακῶς τὴν ἐγνώρισε Ἐκεῖνος⁴²⁶. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη προϋποθέτει τὴν διὰ μετανοίας καὶ ἀσκήσεως ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν θανάσιμο ἐναγκαλισμὸ τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωκεντρικοῦ ἀτομισμού⁴²⁷. Ὅτι πρέπει ν' ἀγαπῶμε, τό γνωρίζομε. Ἀλλά τό πῶς θά κατορθώσωμε τοῦτο, ἐπιζητοῦμε νά μάθωμε, ὡς γράφει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος⁴²⁸.

Ἡ Ποιμαντική του Ἁγίου Νεκταρίου εἶναι διακονία ἀγάπης. Ἡ δέ Ἀσκητική του εἶναι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τὴν ἀγάπη.

Ἡ ἀγάπη ὑπερβαίνει τὸν θάνατο· τὴν Ποιμαντική τῆς ἀγάπης συνεχίζει ὑπερφυῶς καὶ μετὰ τὸν σωματικὸ θάνατό του μέ παγκόσμιες καὶ ὑπερχρονικές διαστάσεις. Αὐτὴν τὴν βεβαιότητα εἶχαν ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν στή γῆ. Αὐτὴ εἶναι σήμερον ἡ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνδεικτικῶς κατατίθεται ἡ μαρτυρία τοῦ καθηγητοῦ, Λεωνίδου Φιλιππίδου, υἱοῦ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Ἰωάννου Φιλιππίδου, πού ἐξαετές παιδί τότε ἠρέσκετο, νά προσέρχεται καθημερινῶς στή Σχολή καὶ νά τοῦ φιλῆ τό χέρι:

«Εἰς τὴν παιδικήν μου ψυχὴν ἀνετυπώθη ἡ ἀγία Του καὶ ἀσκητικὴ Μορφὴ τόσο ἐντόνωσ, ὥστε Τόν ἔχω ζωντανόν ἐνώπιόν μου καὶ ὀλοζώντανον μαζί μου καὶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μου. Μοσχοβολοῦσε ἀρετὴν, πραότητα, καλωσύνην. Ἦτο ἐξαυλωμένος ἐν σώματι. Μέ ἡγάπα πολὺ –τόσον, ὥστε δέν ἀπέλιπε τό συναίσθημα τῆς παρουσίας καὶ βοηθείας Του. Τόν ἐπεκαλέσθην καὶ εἰς πρόσφατον βαρυτάτην δοκιμασίαν μου καὶ μοῦ εἰσήκουσε: ἀνήνεγκε τὰς προσευχὰς μου πρὸς τὸν Δίκαιον Θεόν καὶ ἡξιώθην ἐν μέσῳ σκότει, νά ἴδω τὴν ἀστραπὴν καὶ μετὰ μικρόν τό πλήρες φῶς τῆς πλήρους δικαιοσύνης, ἣτις ἐτερμάτισε τὴν δοκιμασίαν μου»⁴²⁹.

Ὡς διδάσκει, «διασπάσας τὰ δεσμὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ τὰ περισφίγγοντα ἐν σμικρῷ κύκλῳ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ καὶ μὴ ἐπιτρέποντα νά ἐνεργῆ καὶ ὄρα πέραν τοῦ κύκλου τοῦ ἰδίου ἐγώ, ἐξεπήδησε καὶ ἠλευθερώθη τοῦ

426. «Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς εἶναι Πῦρ ζωοποιῶν, ἐρριμένον ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπὶ τῆς Γῆς διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ», (βλ. Λουκ. ιβ', 49), γράφει ὁ μαθητὴς του, Γέρον Σωφρόνιος (Ζαχάρωφ) καὶ συνεχίζει: «Ἡ ἀγάπη αὕτη εἶναι ἡ ἄκτιστος ζωὴ Αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ... Ἄνευ τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε θά περιβάλλωμεν τὸν κόσμον διὰ τῆς ζωηφόρου φλογὸς τῆς Ἄνωθεν κατεροχομένης χάριτος, οὔτε θά συλλάβωμεν τὴν ὄντολογικὴν διάστασιν τῆς δευτέρας ἐντολῆς: Ἰαγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». (βλ. Ματθ. κβ' 37-40). (Ὁψόμεθα τὸν Θεόν καθὼς ἐστι, μτφρ. ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ Ἱερομονάχου Ζαχαρίου, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1996³, σ. 228-229).

427. Αὐτόθι.

428. «Ὅτι μὲν γὰρ χρὴ ἀγαπᾶν, ἀκηκόαμεν· πῶς δ' ἂν τοῦτο κατορθωθῆ, μαθεῖν ἐπιζητοῦμεν», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, (Ὅροι κατὰ πλάτος, Β, ΒΕΠΕΣ 53, 147-148). Τοῦτο σχολιάζων ὁ καθηγητὴς Α. Μ. Σταυρόπουλος γράφει στό ἄρθρο του ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης»: «Ἡ ἀγάπη φαίνεται νά εἶναι κατόρθωμα. Μόνον πού δέν κατορθώνεται ἅπαξ διὰ παντός, εἶναι ἀσκησις διὰ βίου», (ἐνθ' ἄνωτ., 53).

429. βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 245.

τυραννικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καί ἠθέτησε τὴν ταπεινὴν τοῦ ἰδίου ἐγὼ λατρείαν. Ἐλεύθερος ἤδη δεσμῶν διατρέχει τὴν γῆν ἄπασαν πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς καί σπεύδει πανταχοῦ, ὅπου καλεῖ αὐτόν ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον»⁴³⁰.

5. Ἀγιότης

Τὸν ὀρισμὸ τῆς ἀγιότητος δίδει ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος διὰ τῶν ἐξῆς λόγων: «Ἀγιωσύνη! Θεία προσηγορία, θεία ἐνέργεια· τό ὄνομά σου δηλοῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡγιασμένον, τὸν σώφρονα καὶ καθαρὸν, τὸν παντός ρύπου καὶ πάθους παντός ἐλεύθερον. Ἀγιωσύνη, ὑψηλὴ κλησις, τελειότητος δηλωτικὴ, ἀρετῆς ἀπάσης σημαντικὴ. Σὺ τὸν ἐργάτην τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου ὑποσημαίνεις. Σὺ τὸν τοῦ θεοῦ Νόμου ἐραστήν καὶ φύλακα πιστὸν ὑποδηλοῖς. Σὺ τὸν ταυτίσαντα τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν πρὸς τὴν θεῖαν βούλησιν ὑποδεικνύεις. Σὺ τὸν ἀσκήσει καὶ εὐχῇ τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαι βουλόμενον χαρακτηρίζεις. Σὺ τὸν ἀπλοῦν, τὸν ἄκακον δῆλον ποιεῖς. Σὺ τὸν αἰεὶ τὰ ἄνω ζητοῦντα, τὸν ἀληθῆ ἐραστήν τοῦ θεοῦ κάλλους γνωρίζεις»⁴³¹.

«Μετά τοσαύτης λογοτεχνικῆς χάριτος ἐξαίρων οὗτος τὴν ἀγιωσύνην, τὴν ἑαυτοῦ ἡγιασμένην ψυχὴν ἀπεικονίζει», γράφει ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, Τίτος Ματθαϊάκης⁴³².

Ὅρος τοῦ ἀγιασμοῦ, στόχος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του εἶναι ἡ θεῖαν οἰκειώση, ἡ ἐνοίκηση τοῦ Θεοῦ ἐντός τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν θεῖαν ὑπόσχεση: «ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν»⁴³³.

Ἡ ἀγιότης τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου ἦτο αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν ἐπίγειο βίο του καὶ πανθομολογουμένη· γιὰ κάθε ἄνθρωπο, πού τὸν ἐγνώρισε, ἦταν ἀρκετά, ὅσα παρετήρησε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν συναναστροφή του μὲ αὐτόν, γιὰ νὰ πεισθῇ, ὅτι ἦτο Ἅγιος⁴³⁴.

Ἅγιος ἦτο στή συνείδηση τῶν μαθητῶν του. Αὐτὴν ἐκφράζει καὶ ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Φωκίδος, Ἀθανάσιος ὡς ἐξῆς: «Ἐάν τὴν ἀγιότητά του διακηρύττουν τώρα, μετὰ τὸν θάνατόν του, τὰ θαύματα αὐτοῦ (τό σπουδαιότερον τοῦτο δεῖγμα ἀγιωσύνης), ἐγὼ, τὸν ἐθεώρουν ἅγιον μὲ τὴν ψυχικὴν ἐκείνην δύναμιν, μὲ τὴν ὁποῖαν εἶναι εἰς θέσιν ἡ παιδικὴ ψυχὴ τοῦ μαθητοῦ, νὰ διακρίνη τὸν ἐσωτερικόν κόσμον καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ

430. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 22-23.

431. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θρησκευτικαὶ Μελέται*. Περί Ἀγιωσύνης, περ. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθήναι 1904, σ. 106. Πρὸβλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 356.

432. Αὐτόθι.

433. Ἰω. 14,23.

434. Βλ. τοῦ ἀοίδιμου Μητροπολίτου Χίου Παντελεήμονος, *Σημεῖα τῆς ἀγιωσύνης Του*, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 232.

διδασκάλου του»⁴³⁵. Ἄλλος δέ μαθητής του, ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί Ἀκαδημαϊκός, Γεώργιος Σωτηρίου, μέ ἐκδηλη τήν ικανοποίηση τοῦ αἰσθήματος τοῦ δικαίου, ὁμολογεῖ: «Δικαίως ἀνεκηρύχθη ὅσιος, διότι ἦτο καταφανής ἡ ἀγιότης του: ἐγκρατής, ἀσκητικός, ἐλεήμων, ἀληθής ἅγιος... Εἰς τόν Νεκτάριον δικαίως ἀπενεμήθη ὁ στέφανος τῆς δικαιοσύνης' καί κατετάγη δικαίως μεταξύ τῶν ἁγίων»⁴³⁶.

Ἄγιος ἦτο καί στή συνείδηση τῶν πνευματικῶν τέχνων του. Ἀρκετά ἐνδεικτικές εἶναι οἱ μαρτυρίες, πού ἔδωσαν στήν πονήσασα οἱ μακαριστές Μοναχές Θέκλα (†1978) καί Χρυσαφένια (†1984). Ἡ μέν Θέκλα, ἐκτός τῶν ἄλλων σημείων, εἶδε καί τήν καλή ἀλλοίωση τῆς ἀγιότητος στό πρόσωπό του κατά τήν ὥρα, πού προσηύχето μετάρσιος στό δωμάτιό του, ὡς ἀναφέρεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο. Ἡ δέ Χρυσαφένια, ἀφ' ὅτου εἰς ἡλικία πεντέμισυ ἐτῶν τῆς ἐθεράπευσε τόν δεξιόν ὀφθαλμό σταυρώνων αὐτό μέ τήν ἁγία λόγχη, πού εἶχε καλυφθῆ μέ λευκή μεμβράνη καί δέν ἔβλεπε καθόλου, παρά τίς προσπάθειες διακεκριμένων ἰατρῶν τῶν Ἀθηνῶν, εἶδε πολλά κατά τίς ἐπισκέψεις της στή Μονή. Ὑπῆρξε αὐτόπτις τῆς θεραπείας καί ἄλλων ἀσθενῶν, πρό καί μετά τήν κοίμησή του, οἱ ὁποῖες μετὰ ἐκάρησαν Μοναχές. Μέ ἰδιαιτέρα συγκίνηση ἀφηγεῖται γιά τό ἀπεξηραμένο πηγάδι, πού τό ἐσταύρωσε τρεῖς φορές στό ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος καί ἀνέβλυσε νερό μέχρι ἐπάνω. Ἡ εὐλογημένη παιδούλα συχνά τόν ἀκολουθοῦσε στίς ἐπισκέψεις του στήν Ἐπισκοπή τοῦ Ἁγίου Διονυσίου καί καθ' ὁδόν τῆς διηγείτο τόν βίό τοῦ Ἁγίου καί ἄλλων Ἁγίων στηριζόμενος σ' ἓνα καλάμι: «ἀντί πατερίτσα, δεσπότης, κρατᾶ ἓνα καλάμι· τώρα τό σκέπτομαι, δέν τό ἔχα σκεφθῆ, πού δώσανε τοῦ Χριστοῦ μας καλάμι», εἶπε σέ συνέντευξή της στήν πονήσασα⁴³⁷.

Ἐξ Ἁγίου Ὄρους πρώτη μαρτυρία εἶναι τοῦ ἀγνώστου, διορατικοῦ καί προορατικοῦ ἐρημίτου, κοντά στόν φρικτό βράχο τοῦ Καρουλιοῦ, τόν Αὐγουστο 1898, ὁ ὁποῖος, πρὶν ἀπό τήν ἀνταλλαγή ἀδελφικοῦ ἀσπασμοῦ καί προφητικοῦ διαλόγου μέ τόν Ἄγιο, ἐπετίμησε τόν ἀγνοοῦντα καί προπορευόμενο Ἱερομόναχο τῆς Ἀδελφότητος τῶν Δανιηλαίων μέ τούς ἐξῆς ἀποκαλυπτικούς λόγους:

– Πῶς προπορεύεσθε, ἀδελφέ, ἀπό τόν Πενταπόλεως, τόν πρό πολλοῦ ἐνταχθέντα μεταξύ τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν⁴³⁸;

Ὁ Ἄγιος Πενταπόλεως ἔκτοτε συνεδέθη πνευματικῶς μέ τήν Μοναστι-

435. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 234.

436. Γεωργίου Σωτηρίου, *Ἡ ἐπιβλητική προσωπικότης τοῦ Σ. Πενταπόλεως Νεκταρίου ὡς Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς*, αὐτόθι, σ. 235.

437. Ἡ Μοναχή Χρυσαφένια (κατά κόσμον Δήμητρα Καλαμάκη) ἔδωσε συνέντευξη στήν πονήσασα στήν Ἱερά Μονή Παναγίας «Χρυσολεοντίσσης», στήν Αἴγινα τόν Ἰούλιο τοῦ 1984. Τό αὐτό ἔτος ἐκοιμήθη.

438. Σώτου Χονδροπούλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας*, σ. 139-140. Πρβλ. Ἄγιος Νεκτάριος - Δανιήλ Κατουνακιώτης: *Δύο μεγάλες Μορφές τοῦ αἰῶνος μας*, σ. 65-66.

κή Ἀδελφότητα τῶν Δανιηλαίων καί κυρίως μέ τόν Ἴδρυτήν αὐτῆς, τόν περίφημο καί διακριτικό Γέροντα Δανιήλ Κατουνακιώτη, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀμέσου ἐμπειρίας ὠμολόγησε «τὴν μακαρίαν κατάστασιν καί τὴν ὑψίστην ἀρετὴν τοῦ Ἁγίου ἀνδρός», ὡς ἔχει προαναφερθῆ⁴³⁹. Ἐνέγραψε ἐπίσης τὸ ὄνομα αὐτοῦ στὰ δίπτυχα τοῦ Κελλίου του, «ὅπως μνημονεύηται διαρκῶς φέρον τὰ πρωτεῖα, οὐχὶ μόνον ὡς κτίτορος, ἀλλ' ὡς Πατρός... καί Καθηγουμένου» γιὰ τὴν πολλή ἀγάπη του καί τίς πολλές εὐεργεσίες του, ὡς ἀναφέρει εἰς ἐπιστολὴ του πρὸς αὐτόν⁴⁴⁰.

Πλουσία ἐμπειρία ἔλαβε καί ὁ Μοναχὸς Ἰωάσαφ ὁ Ἁγιαννανίτης μένων «ἐν τῷ ἱερῷ καί ἀχωρίστῳ τούτῳ συνδέσμῳ τῆς θείας ἀγάπης καί πνευματικῆς... βοηθείας»⁴⁴¹ αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς διασωθείσης ἀλληλογραφίας τους, τῆς ὁποίας ὁ ταπεινὸς Μοναχὸς θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀνάξιον⁴⁴². Τὸν χαρακτηρίζει δέ, μέ τὸν αὐθορμητισμὸ τῆς ἄδολης ψυχῆς του, «ταμιοῦχο πάντων τῶν οὐρανίων θησαυρῶν», «παγκόσμιο σιτοδότην», «τό στόμα τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας», «ἀγαπητό τοῦ Θεοῦ καί ἄοκνο ἐργάτην», «μυριοτάλαντο», «ὄντως λαμπρὸ οἶκο τῆς Παναγίας Τριάδος»⁴⁴³.

Συνείδηση τῆς ἀγιότητός του ἔχων καί ὁ Γέρον Ἱερώνυμος ὁ Σιμωνοπετρίτης εἶχε ἀναρτήσῃ τὴν φωτογραφία του ἀνάμεσα στὶς εἰκόνες, πρὶν ἀπὸ τὴν κοίμησή του, τὸν ἐκαλοῦσε πατέρα καί ἐδάκρυζε⁴⁴⁴. Ἐκεῖνος διετέλεσε Πνευματικὸς τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς, μετὰ τὸν Ὅσιο Σάββα τῆς Καλύμνου.

Ὁ Ἁγιαννανίτης Ὅσιος Σάββας ὁ Νεὸς μετέβη στὴ Μονὴ τὸ 1919, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Ἁγίου, ἐγνώρισε τὴν ἀγία καί μαρτυρικὴ ζωὴ του, εἶδε τὰ σημεῖα τῆς ἀγιότητός του καί ἐχρημάτισε ὁ πρῶτος ἀγιογράφος του. Μετὰ τὴν κοίμησή του ἐκλείσθη εἰς ἓνα κελλί ἐπὶ σαράντα ἡμέρες μέ προσευχὴ καί νηστεία καί, ἀφοῦ ἔδωσε ἐντολή, νά μὴν τὸν ἐνοχλήσουν, ἐφιλοτέχνησε τὴν πρώτην εἰκόνα καί ἔδωσε ἐντολή στὴν Ἡγουμένη, νά

439. Βλ. Ἐπιστολὴ ἀποσταλεῖσα πρὸς τὴν Καθηγουμένην κ. Ξένην τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱερῆς Γυναικείας Μονῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτου, *Μοναχικά Ἐντροφήματα*, σ. 39. Πρβλ. Ἅγιος Νεκτᾶριος-Δανιήλ Κατουνακιώτης, σ. 184. Βλ. σ. 110.

440. Βλ. Αὐτόθι, σ. 141.

441. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 204. *Γιὰ τὸν πνευματικὸν σύνδεσμο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου μέ τὸ Ἅγιον Ὅρος*, βλ. Ἱερομονάχου Π(αναρέτου) Γ(ρηγοριάτου), Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος καί τὸ Ἅγιον Ὅρος, περ. «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», ἔκδ. Ἱ.Κ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, 3 (1978) 51-61.

442. Αὐτόθι, σ. 208.

443. Αὐτόθι.

444. Βλ. μ. Μ(ωϋσέως) Σ(ιμωνοπετρίτου), Ἅγιος Νεκτᾶριος καί Ἀγιορεῖτες, περ. «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», ἔκδ. Ἱ.Κ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, 7 (1982) 39. Γιὰ τὸν σύνδεσμο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου μετὰ τοῦ Γέροντος Ἱερωνύμου Σιμωνοπετρίτου, βλ. Μωϋσέως μοναχοῦ Σιμωνοπετρίτου, Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης· Ὁ Γέρον τῆς «Ἀναλήψεως» (1871-1957), ἔκδ. Ἱερῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἅγιον Ὅρος 1982.

τήν θέση στό προσκυνητάρι πρός προσκύνηση μέ βεβαία τήν πληροφορία τῆς ἀγιότητός του. Ἡ Ἠγουμένη αἰφνιδιασθεῖσα ἐδίστασε, ἐπειδή δέν εἶχε γίνει ἀκόμη ἡ ἀναγνώρισή του ὑπό τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας, καί ἐφοβήθη, μήπως ὑποστή ἡ Μονή διωγμό. Τότε ὁ Ὅσιος τῆς εἶπε ἐπιτακτικῶς: «Ὁφείλεις νά κάμης ὑπακοήν. Νά πάρης τήν εἰκόνα, νά τήν βάλης εἰς τό προσκυνητάρι καί τάς βουλάς τοῦ Θεοῦ νά μή τάς περιεργάζεσθε»⁴⁴⁵. Ὁ Ὅσιος Σάββας διετέλεσε ἐφημέριος τῆς Μονῆς ἐπί ἕξ ἔτη (1919-1925) ἄνευ ἀμοιβῆς καί, μετά τήν κοίμησιν τοῦ Ἁγίου, ἐπί πέντε ἔτη Πνευματικός (1920-1925) διδάξας τίς μοναχῆς ἀγιογραφία καί βυζαντινὴ μουσική⁴⁴⁶.

Μέ ἐπίγνωση τῆς ἀγιότητός του συνέταξαν τίς δύο πρῶτες Βιογραφίες του οἱ Ἁγιορεῖτες Μοναχοί: Ὁ Μικραγιαννανίτης Γέρων Ἀβιμέλεχ (Μπονάκης) καί ὁ Νεοσκητιώτης Γέρων Ἰωακείμ (Σπετσιέρης), ὁ μαθητῆς του.

Ὁ ταπεινός καί νηπτικός ἀναχωρητῆς Ἀβιμέλεχ, ὁ «πολλά γινώσκων ἐκ τῆς πολυχρονίου μελέτης καί πρακτικῆς ἀσκήσεως, ἀλλ' ὀλίγα φθηγόμενος», κατὰ τόν Ἠγούμενο Γαβριήλ Διονυσιάτη, ὑπῆρξε ὁ πρῶτος βιογράφος τοῦ Ἁγίου. Ἀμέσως μετά τήν κοίμησίν του συνέταξε «Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Σεβασμιωτάτου Νεκταρίου» καί τήν ἐξέδωκε στόν Βόλο τό 1921 στό Τυπογραφεῖο τοῦ Ἀγαθοκλή Παπαδημητρίου⁴⁴⁷. εἶναι ἓνα Συναξάρι μέ πολλά θαυμαστά γεγονότα. Εἰς ὑποσημείωση τοῦ συντόμου Προλόγου του γράφει: «Καίτοι δέν ἔχει ἀναγνωρισθῆ εἰσέτι, ἐγκύρως, ὑπό τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὡς Ἅγιος, ὅμως τό παράδειγμα τοῦ βίου του καί τά πράγματα καί τά διάφορα αὐτοῦ θαύματα, ἅτινα ἐτέλεσε ζῶν καί μετά θάνατον, καθὼς καί ἡ ἄρρητος εὐωδία τοῦ λειψάνου του μαρτυροῦν, ὅτι ἔλαβεν ἐξαιρετόν χάριν καί ἀγιασμόν παρά Θεοῦ».

Τό 1929 ὁ μαθητῆς του στήν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή, διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί Ἱεροκλήρουξ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, Ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ Σπετσιέρης, ὁ Νεοσκητιώτης συνέταξε «Βιογραφική Σκιαγραφία τοῦ ἐν Ὀσίοις Ἀειμνήστου Πατρός ἡμῶν καί Ποιμενάρχου Νεκταρίου, Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως· Κτήτορος τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱ. Γυναικείας Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος» καί τήν ἐξέδωκε στήν Ἀθήνα τό 1929, στό Τυπογραφεῖο τοῦ Νικ. Δ. Φραντζεσκάκη, μέ Πρόλογο καί δαπάνη τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Θεοδοσίου Παπακων-

445. Βασιλείου Χρ. Παπανικολάου, Ὁ Ἅγιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Πάντων Καλύμνου, 1989³, σ. 30.

446. Βλ. Πιστοποιητικόν Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, αὐτόθι, σ. 120.

447. Τήν πρώτη αὐτῆ Βιογραφία μαζί μέ τήν «Βιογραφική Σκιαγραφία...» τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωακείμ Σπετσιέρη συνεξέδωκε ὁ Μιχαήλ Χατζηγεωργίου τό 1988 ὑπό τόν τίτλο: «Οἱ πρῶτες Βιογραφίες τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ», (Ἱστορικά Τετράδια 5).

σταντίνου, Προηγούμενου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀσωμάτων (Πετράκη). Περιλαμβάνει βιογραφικά στοιχεία σχεδόν ἴδια μέ τά τῆς προηγούμενης καί μία ἐπί πλέον μαρτυρία περί τῆς ἐκχεομένης ἐκ τοῦ τάφου του εὐωδίας: «Μετέβην καί ἐγώ εἰς τήν ἐν Αἰγίνῃ Μονήν τοῦ ἀειμνήστου Πανιερωτάτου, μετὰ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου κ. Θεοδοσίου Παπακωνσταντίνου, διότι πολλά τά περί τοῦ ἀγίου λειψάνου ἤκουον· ὁμολογῶ δέ ἐν ἀπολύτῳ εἰλικρινείᾳ, ὅτι ὡς ἐπλησίασα, ἵνα προσκυνήσω πρό τοῦ τάφου, ἤσθάνθην εὐωδίαν ἀγίου λειψάνου· τοσοῦτον δέ συνεκινήθην, ὥστε ἐφώνησα ἐξ ὄλης ψυχῆς καί καρδίας: ὄντως ὁ Μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεκτάριος ἔλαβε παρά τοῦ Θεοῦ τό χάρισμα τῆς ἀγιότητος, ὡς οἱ ἅγιοι τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως»⁴⁴⁸.

Ἡ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, πολύ πρό τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως Αὐτοῦ, εἶχε ἤδη «ὡς Ἅγιον τόν ἐπ' ἀρετῇ καί ἀγιότητι βίου διαλάμψαντα, τόν ἐν ἀποστολικῇ αὐτοθυσίᾳ καί αὐταπαρνήσει καί ἀνεξικακίᾳ καί ταπεινώσει, διά τήν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ πολλά ὑπομείναντα, τόν πιστῶς καί ἀκαμάτως ἐν τῷ Κυριακῷ Ἀμπελῶνι τῆς διακονίας τοῦ θείου λόγου καί τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐργασθέντα, τόν ἐν ἀσκητικοῖς ἰδρῶσι καί πόνοις καί νυχθημέροις θείαις λατρείαις καί ἱεραῖς τελεταῖς τό μέγιστον τοῦ βίου Αὐτοῦ διανύσαντα...», ὡς εἶπε ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων στήν Εἰσήγησή του «Περί ἀνακηρύξεως Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», τόν Ὀκτώβριο 1960, ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρων, σύν τοῖς ἄλλοις, μέ συγκίνηση, ὅτι ὑπάρχουν κοινά σημεῖα ἀγιότητος μεταξύ τῶν Ἁγίων: Γρηγορίου, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, τοῦ Παλαμᾶ καί Νεκταρίου Πενταπόλεως⁴⁴⁹.

Ἡ παρουσία τοῦ Παρακλήτου στήν ψυχή του ἐφαίνετο ἐκ τῶν καρπῶν Αὐτοῦ: «ὁ δέ καρπός τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια»⁴⁵⁰. Τό Ἅγιον Πνεῦμα τόν ἀνέδειξε ἄνθρωπον ὄντως πνευματικόν, τήν εἰκόνα τοῦ ὁποίου περιγράφει οὕτω:

«Πνευματικός ἀνὴρ ἐστιν ὁ κατά τήν ἀρετὴν τέλειος, ὁ ὑπερβάς τούς

448. Βλ. σ. 18. Τήν Βιογραφική Σκιαγραφία τοῦ Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Σπετσιέρη τήν ἐπανεξέδωκε ἐπ' ὀνόματί του ὁ Ἀρχιμ. Θεοδόσιος Παπακωνσταντίνου μετὰ προσθήκης δέκα πέντε θαυμάτων καί ἑνός ποιήματος διά τόν Ἅγιον, στήν Ἀθήνα τό 1949, στό Τυπογραφεῖο τοῦ Παναγιώτου Ἁθαν. Φέσκου.

449. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 369-370. Βλ. Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου, *Ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, περ. «Θεολογία», ΙΘ (1941-1948) 18-52. Προβλ. Π.Β. Πάσχου, *Ἅγιοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ· Εἰσαγωγή στήν Ἀγιολογία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (Γυμνασιολογικά Κείμενα καί Μελέτες 2), ἔκδ. «Ἀρμός», Ἀθήνα 1997², σ. 123 ἐξ.

450. Γαλ. 5,22. «Τόν γάρ ἅγιον οὐχ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποιεῖ μόνον, ἀλλά καί ἡ τοῦ Πνεύματος παρουσία, καί ὁ τῶν ἀγαθῶν ἔργων πλοῦτος». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Ἐρμηνεία εἰς τήν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή*, ΙΖ, ε, Migne PG 63, 133).

της φύσεως νόμους και μηδέν ανθρώπινον φρονῶν. Πνευματικός ἀνὴρ ὁ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀγόμενος καὶ οὐκέτι αὐτός ζῶν ἀλλὰ ἔχων ζῶντα ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν. Πνευματικός ἐστὶν ὁ τὴν αἴγλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσδεξάμενος καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν νοῦν φωτιζόμενος... Ὁ πνευματικός ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτός δέ ὑπ' οὐδενός ἀνακρίνεται. Ὁ πνευματικός πάντα οἶδεν, ὅτι νοῦν Χριστοῦ ἔχει· οἶδε καὶ τὰ ὧδε, ὅτι πρόσκαιρα· καὶ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα καὶ ἀθάνατα· καὶ τὰ αὐτοῦ, ὅτι σωτηρίας τεύξεται· καὶ τὰ τῶν ἀπίστων, ὅτι κολασθήσονται... Ὁ πνευματικός πρῶτον γινώσκει αὐτός τὰ πνευματικά, δεύτερον ἐπιτελεῖ ἀκριβῶς καὶ τρίτον δύναται θεοπρεπῶς νὰ παραδώσῃ τὰ παρά τῇ ἀληθείᾳ κεκρυμμένα. Ὁ πνευματικός ἀνὴρ ἔχει παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν καὶ ὁ ἄν αἰτήσηται παρ' αὐτοῦ λαμβάνει. Ὁ πνευματικός ἐγένετο καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ»⁴⁵¹.

Ὁ Παράκλητος εἶναι ὁ Τελετουργός τοῦ πλήθους τῶν θαυμάτων, τῶν πρὸ καὶ μετὰ τὴν κοίμησίν του, διὰ τῶν ἁγίων του εὐχῶν καὶ πρεσβειῶν. Ὡς γράφει στὴν Μελέτη του «Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ», «τό θαῦμα οὐδέν ἕτερον εἶναι ἢ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ», πού ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον⁴⁵². Ἡ Μελέτη ἐξεπονήθη στὴν Αἴγυπτο, ὅπου καὶ ἐτέλεσε τό πρῶτο γνωστό θαῦμα τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του⁴⁵³. Ἡ χάρις τῶν θαυμάτων συνώδευε τὴν προσευχὴ τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια. Μὲ τὴν προαναφερθεῖσα Μελέτη του, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὴν Παρουσία του καὶ τὰ θαύματά του δίδει μαρτυρία ἐνός ἄλλου κόσμου, πνευματικοῦ, πού ἔχει ἰδικούς του νόμους καὶ ἰδικές του λειτουργίες. Ἐργῶ καὶ λόγῳ διδάσκει, ὅτι τὰ θαύματα δέν εἶναι λογικῶς ἀδύνατα, οὐδέ ἀρνεῖται αὐτὰ ὁ ὀρθὸς λόγος, ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι δέν ἔχουν ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν ὑπαρξή, ὅτι δέν ἀπειλεῖται ἢ ὑπαρξή τους ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ἄλλων, ὑπερφυσικῶν νόμων καὶ ὅτι στὸν ἄνθρωπο συνυπάρχουν ἀρμονικῶς ὁ φυσικός καὶ ὁ ὑπερφυσικός κόσμος.

Ἡ ὑπερφυσὴ Ποιμαντικὴ του, ἡ διὰ τῶν θαυμάτων του, δέν περιγράφεται· ἀπὸ τό πλήθος αὐτῶν δυσκολεύεται κανεὶς νὰ ἐπιλέξῃ, ἀκόμη καὶ διὰ μία ἐνδεικτικὴ παράθεση. Θὰ περιορισθῶ εἰς μία σύντομη ἀναφορά εἰς ὠρισμένα ἐκ τῶν θαυμάτων, πού συνετελέσθησαν διὰ τῆς προσευχῆς του κατὰ τίς διάφορες φάσεις τῆς Ποιμαντικῆς διακονίας του.

Ἐμαρτυρήθη στὴν πονήσασα θαῦμα, πού ἔγινε κατὰ τὴν περίοδο, πού ὑπηρετοῦσε ὡς Ἱεροκέρυξ Εὐβοίας καὶ Σποράδων. Μετὰ ἀπὸ θεία Λειτουργία στὸν Ἅγιον Ἀθανάσιο Κύμης, εἶπε στοὺς συλλειτουργούς του,

451. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 39-40.

452. Βλ. σ. 13.

453. Βλ. Οἰκονόμου Θεμιστοκλέους Παπακωνσταντίνου, Πρωθιερέως ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Πεουκαίων, *Ἀναμνήσεις μου περὶ τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 274.

πρίν ἀποδυθοῦν τά ἄμφια, νά ὑπάγουν, νά προσευχηθοῦν στό σπίτι ἑνός ἐτοιμοθανάτου πατέρα ἑπτὰ παιδιῶν, ὀνόματι Ἀνδριανοπούλου, ράπτου κατὰ τό ἐπάγγελμα. Ἐπῆγαν πράγματι καί, ἀφοῦ ἐγονάτισαν πρό τῆς κλίνης τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ Ἅγιος ἀνέπεμψε θερμῆ δέηση καί τόν εὐλόγησε. Ἐνῶ ἐπέστρεφαν στόν Ναό, ὁ ἀσθενής ἰάθη τελειῶς⁴⁵⁴.

Στή Σκύρο ἐθεραπεύθη καί ἄλλος ἀσθενής μέ τήν εὐλογία του καί τήν ὑπ' αὐτοῦ ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, διηγῆθη στήν πονήσασα ὁ ἱερεὺς τῆς νήσου, π. Ἀντώνιος Μακρῆς⁴⁵⁵.

Κατά τήν περίοδο πού διηύθυνε τήν Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή, τραγικά οἰκογενειακά συμβάντα ἔπληξαν θανάσιμα τήν καρδιά ἑνός σεμνοῦ καί ἐπιμελοῦς μαθητοῦ του· ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς του καί ὡς μόνη λύτρωση ἔβλεπε τόν θάνατο. Μέ τήν πατρική στοργή του καί τήν θερμῆ, λυγμική συμπροσευχή τους ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας ἀπέβαλε τήν ἰδέα τῆς αὐτοκτονίας ἀλλά μετά μία ἐβδομάδα ἀρρώστησε βαρεῖα ἀπό ἄγνωστη ἀσθένεια... Οἱ ἰατροί στό Νοσοκομεῖο «Εὐαγγελισμός», πού ἐνοσηλεύετο, ἔδιναν ἐλάχιστες ἐλπίδες καί ἡ ὥρα τοῦ ψυχοραγήματος ἐπλησίαζε. Ὁ νέος ὁμως –αὐτό τό πληγωμένο, φιλέρημο ἀηδόνι– ἐπανεῦρε τήν ὑγεία του μέ τίς ὀλονύκτιες δεήσεις του, τήν ὀλονύκτιο συμπροσευχή του μέ τούς συμμαθητές του καί τίς πρεσβείες τῆς Θεοτόκου. Μετά τρία χρόνια περίπου ἐχειροτονήθη Διάκονος στόν Ἱερό Ναό τῆς Παναγίας «Χρυσοσπηλιωτίσσης» ἀπό τόν Ἱδιον καί ἀργότερα Ἱερεὺς - Ἀρχιμανδρίτης⁴⁵⁶. Διέσωσε καί ἄλλους νέους καί νέες ἀπό τήν ἀπόγνωση καί τήν αὐτοκτονία.

Τέτοια περιστατικά μαρτυροῦνται καί στήν Εὐβοία. Ἴσως ἐξ ἀφορμῆς τούτων συνέταξε στήν Λαμία τήν «Γραφή περὶ αὐτοχειρίας».

Ὀλίγο πρό τῆς πρώτης του ἀφίξεως στήν Αἴγινα κι ἐνῶ τό πλοῖο, πού τόν μετέφερε, ἐπλησίαζε στό λιμάνι, ἓνας ἔφηβος, πού συνήθιζε νά ξαπλώνη στούς δρόμους, νά κλείνη τά μάτια καί νά προλέγη τά μέλλοντα, ἐφώναζε:

– Ἔρχεται ὁ δεσπότης... ἔρχεται νά σώση τόν τόπο. Θά φτιάξη ἐκκλησία, θά φτιάξη τό πιό μεγάλο μοναστήρι.

Ὅταν κατέφθασε, τοῦ εἶπαν γι' αὐτόν. Ἐκεῖνος ὕψωσε τά μάτια στόν οὐρανό, ἐψιθύρισε μία εὐχή καί κλείσας τό στόμα τοῦ νέου μέ τήν ποιμαντορική ράβδο του εἶπε:

– Τό πνεῦμα τοῦ πύθωνος, τό πονηρόν καί ἀκάθαρτον, σέ ἐπιτάσσω ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἐσταυρωμένου, νά ἐξέλθης ἀπό τόν νέον τοῦτον!

454. Αὐτό τό θαῦμα διηγῆθη σέ συνέντευξη, πού ἔδωσε στήν πονήσασα ἡ μακαριστή Αἰκατερίνη Σταϊκίδου στήν οἰκία της, στή Χαλκίδα τόν Ἰούλιο 1988.

455. Ἡ πονήσασα μετέβη στή Σκύρο πρὸς ἔρευνα, τόν Αὐγούστο 1992. Τό θαῦμα τῆς τό διηγῆθη ὁ ἱερεὺς τῆς νήσου, Ἀντώνιος Μακρῆς, ὁ ὁποῖος τό εἶχε πληροφορηθῆ ἀπό τόν πατέρα του.

456. Σώτου Χονδροπούλου, Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, σ. 124-127.

Ὁ νέος ἐλευθερώθηκε. Μετά ἀπό αὐτόν καί ἄλλες ψυχές ἀπελευθερώθηκαν ἀπό πονηρά πνεύματα, πρό καί μετά τήν κοίμησή του. Ἐξ αὐτῶν κάποιες γυναῖκες ἐκάρησαν Μοναχές στή Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος⁴⁵⁷. Τό δεύτερο θαῦμα, πού ἔγινε στήν Αἴγινα πρό τῆς ὀριστικῆς ἐγκαταστάσεως του εἰς αὐτήν, ὅταν ὑπέφερε κατάξηρη καί διψασμένη ἐπί τριάμισυ χρόνια ἀπό ἀνομβρία, ἦταν ἡ καταρρακτώδης βροχή, μετά τήν δέησή του στόν Μητροπολιτικό Ναό μέ πάνδημο συμμετοχή.

Οἱ πτωχοί ψαράδες εἶδαν τήν εὐλογημένη ἄγρα τῶν ψαριῶν στά δίκτυα, πού εὐλογοῦσε. Οἱ σφουγγαράδες εἶδαν τά εὐλογημένα σφουγγάρια μέ χαραγμένο στή μέση τόν τίμιο Σταυρό. Οἱ ἀγρότες τήν εὐφορία τῆς γῆς... Ὅταν ἐλειτουργοῦσε, συνήθιζε, νά εὐλογῇ σταυροειδῶς τήν νῆσο. Ἡ Αἴγινα ἀπέκτησε τόν ἔμφυχο αὐτόν νάό τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ἀνεξάντλητο πηγὴ χαρίτων καί εὐεργεσιῶν.

Οἱ ἐπισκέψεις τῆς Θεοτόκου, τοῦ Ἐπισκόπου Αἰγίνης, Ἁγίου Διονυσίου, τῶν μεγαλομαρτύρων Μηνᾶ καί Παντελεήμονος, Παρασκευῆς, Κυριακῆς καί Θεοδοσίας ἦταν ὀρατές. Ἡ συνάντηση στρατευομένης καί θριαμβευοῦσης Ἐκκλησίας, ἡ κοινωνία τῶν Ἁγίων, ἦταν πλέον ὀρατὴ πραγματικότης.

Καί ὁ πάντων ἀγίων Ἀγιώτατος Λόγος «ἐν πόνῳ καί ἐν πληγῇ καί ἐν κακώσει»⁴⁵⁸ «οὐκ ἠροκέστη μόνον νεκρούς ὄντας ζωοποιῆσαι ἀλλὰ καί θεότητος ἀξίωμα ἐχαρίσατο καί ἀναπαύσεις ἠτοίμασεν αἰώνιους πᾶσαν ἔννοιαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαινούσας»⁴⁵⁹. Διὰ τόν ταπεινό-μάρτυρα Ἱεράρχη δέ, πού ἐκουσίως κατέστη συμμετοχος τῆς Ἰδικῆς Του ὑψίστης Θυσίας, εἶχε ἐπιλέξει καί τόν τόπο, πού θά ἐναποτίθετο τό σεπτό σκηνωμά του μέ τό «θεότευκτον ἄμφιον» τῆς θεώσεως.

– Ἄφησε τόπο γιά ἓνα τάφο, εἶπε τρίς στή γερόντισσα, πού ἔσκαπτε, γιά νά φυτεύσῃ ἓνα πευκάκι⁴⁶⁰.

Τό πρῶτο –γνωστό– μετά τήν κοίμησή του θαῦμα συνέβη στό «Ἀρεταίειον» Νοσοκομεῖο· ἐκεῖ πού ἐνοσηλεύθη πενήντα ἡμέρες ἄγνωστος καί ἄπορος μεταξύ ἀσῆμων καί ἀπόρων· ὅταν, κατά τήν ἐτοιμασία τοῦ τιμίου καί μυροβόλου λειψάνου του, ἀπέθεσαν τήν φανέλλα του στό διπλανό κρεβάτι, ὁ ἐκεῖ νοσηλεύμενος παράλυτος ἀνωρθώθη ὑγιής⁴⁶¹.

Ἀκολούθησε τότε καί ἓνα ἄλλο θαῦμα, ὀλιγώτερο γνωστό: Μία ἐκ τῶν νοσοκόμων, πού εἶχαν περικυκλώσει μέ συγκίνηση καί κατάνυξη τό ἱερό λείψανο, πού εὐωδίαζε, ἡ Στάσα Καλοκαγάθου, ἀφοῦ ἐγονάτισε καί μέ δάκρυα στά μάτια προσευχήθηκε, ἐπῆρε λίγο ἀπό τό εὖοσμο μύρο, πού ἀνέβλυζε ἐν εἶδει ἰδρωτός ἀπό τό μέτωπό του, καί ἄλειψε τό πονεμένο

457. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, *Βιογραφία...*, σ. 21· 23· 37.

458. Ἦσ. 53,4.

459. Μ. Βασιλείου, *Ὅροι κατά πλάτος*, β', 4, PG 31, 916 A.

460. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σ. 33.

461. Σώτου Χονδροπούλου, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας*, σ. 270.

σῶμα τοῦ συζύγου της, πού ἔπασχε ἀπό ἀνίατον ἀσθένεια. Τότε ἐκείνος, ὡς νά εἶχε δεχθῆ ἠλεκτρική ἐνέργεια, ἔβγαλε μία κραυγή, αἰσθάνθηκε ἀνακούφιση καί ἀνωρθώθηκε ὑγιῆς. Πασίχαρος ἀκολούθησε τήν νεκρική πομπή ὡς τήν Αἴγινα καί παρέμεινε γονυπετής ἐντός τοῦ κατάμεστου Ναοῦ τῆς Μονῆς καθ' ὅλην τήν διάρκεια τῆς ἐξοδίου Ἀκολουθίας, κατὰ τήν ὁποία διεχέετο συγκλονιστική εὐωδία⁴⁶². Ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, πού ἦσαν πλήρεις Ἁγίου Πνεύματος, ἐθεράπευαν, ὄχι μόνο μέ τόν λόγο τους, ἀλλά καί μέ τήν σκιά τους⁴⁶³ ἤ μέ τά μανδήλια τους καί μέ διάφορα ἀντικείμενά τους⁴⁶⁴, οὕτω καί οἱ Ἅγιοι ἐγίναν πηγές ἰαμάτων, ἐπειδὴ ἐπληρώθησαν ἀπό τό αὐτό Πνεῦμα⁴⁶⁵.

Υπάρχει δέ καί ἡ προσωπική διαπίστωση καί μαρτυρία τοῦ ἱατροῦ, κ. Καραπλή, πού τότε, ὡς φοιτητής, ἔκαμε πρακτική ἐξάσκηση στό «Ἀρεταίειον» Νοσοκομεῖον, ὅτι καί οἱ γάζες, πού εἶχαν χρησιμοποιηθῆ γιά τόν Ἅγιο, εὐωδιάζαν καί, μετά τήν ἐκδημία του, δέν τίς ἐπέταξαν στά σκουπίδια, ἀλλά τίς ἔθαψαν⁴⁶⁶.

Ἐπί ἕξι μῆνες, μετά τήν κοίμησή του, τό κρεββάτι του δέν ἐδόθη εἰς ἄλλον ἀσθενῆ. Ἐκτοτε καί ἕως σήμερον στόν θάλαμο ἐκεῖνο ἕνα εἰκονοστάσι καί ἕνα ἀκοίμητο κανδήλι θυμίζουν τόν τόπο τῆς τελειώσεώς του.

Μέ τά πρῶτα θαύματα, τά πρό καί μετά τήν κοίμησή του, ἀρχίζει ἕνα ἀτελείωτο κεφάλαιο Ποιμαντικῆς μέ μεταφυσικές διαστάσεις. Εὐλογήσας ὁ Θεός τόν πιστό καί φρόνιμο δοῦλο του τόν κατέστησε «ἐπί πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι Αὐτοῦ»⁴⁶⁷. Τοῦ ἔδωσε τήν χάρι τῶν θαυμάτων καί ἰαμάτων, γιά νά συνεχίση τό εὐεργετικό του ἔργο. Τό ἐπίγειο ἔργο του ἔλαβε τήν σφραγίδα τῆς αἰωνιότητος· ἦτο ἡ ἀπαρχή ἐκείνου, πού θά ἐπιτελῆ ἔσαι πρὸς δόξαν Θεοῦ καί γιά τό καλό τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἐπιθυμοῦσε· πρὸς παρηγορία τῶν πονεμένων, θεραπεία τῶν πασχόντων, ἀνόρθωση τῶν πεπτωκότων, ἐνίσχυση τῶν ὀλιγοπίστων καί ἐπιστροφή τῶν πεπλανημένων.

Ἀναρίθμητα εἶναι ἀληθῶς τά θαύματά του. Ἐνδεικτικά εἶναι ὅσα ἔχουν

462. Βλ. Ξένης Μοναχῆς Καθηγουμένης, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, Ἀθήναι 1987, σ. 44. Σήμερον στόν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ναό τοῦ «Ἀρεταίειου» Νοσοκομείου ὑπάρχει μία φωτογραφία τοῦ Ἁγίου μεγάλων διαστάσεων, πού ἔχει στή βάση της τό ἐξῆς λιτό σημεῖωμα:

«Στό θαυματουργό ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ
πού στό θάλαμο τοῦτο μοῦ ξανάδωσε τή ζωή
(χειρουργικά) τό 1963!
Μ' ἀνείπωτη εὐλάβεια κι αἰωνία εὐγνωμοσύνη».
Ἰωάννης Ἰωσ. Σηφάκης, Λογοτέχνης - Ποιητής.

463. Πρ. 5,15.

464. Πρ. 19,12.

465. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ θαυματουργός, σ. 160.

466. Βλ. Μανώλη Μελινοῦ, Μίλησα μέ τόν Ἅγιο Νεκτάριο, Ἀθήνα 1989, τ. 2, 183.

467. Μτθ. 24,45-47.

καταγραφή στην υπάρχουσα Βιβλιογραφία. «*Τῶν πολλῶν σου θαυμάτων εἰς τὴν σύμπασαν κτίσιν ἐξῆλθε, Θεοφόρε, ὁ φθόγγος...*», λέγει ὁ Ὑμνογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ μακαριστὸς Γέρον Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης⁴⁶⁸. Στὸ *Παράρτημα* παρατίθενται ἐνδεικτικῶς δύο σύγχρονα θαύματα. Τὸ πρῶτο τὸ ἔζησα. Τὸ δεύτερο τὸ ἐγνώρισα στὸ ὁδοιπορικὸ τῆς ἐρεύνης μου. Ἀναρίθμητες εἶναι οἱ ψυχές, πού ἔχουν σωθῆ δι' αὐτῶν· διότι τὰ θαύματα, πού εἶναι συνέπεια τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἁγίων, ἀποσκοποῦν, ὅπως καὶ ἡ Ποιμαντικὴ, στὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία.

Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο θαῦμα, κατὰ τὴν γνώμη μου, εἶναι ἡ παρουσία του στίς καρδιές καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη καὶ τῶν θρησκευτικῶς ἀδιαφόρων. Θαῦμα εἶναι αὐτό, πού αἰσθάνεται ὁ καθένας γιὰ τὸν Ἅγιο, αὐτό, πού εἶναι ὁ Ἅγιος Νεκτάριος. Ὁ Σύμβουλος Ἐπικρατείας, Π.Δ. Μερτικόπουλος, πού παρέστη στὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων του, γράφει: «*Ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου ἐπιτελεῖ θαύματα, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον θαῦμα ἀποτελεῖ αὐτός ὁ Ἅγιος*»⁴⁶⁹.

Κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ μαθητοῦ του, Ἀρχιμανδρίτου Ἰωακείμ Σπετσιέρη, «*σύμπας ὁ βίος αὐτοῦ οὐδέν ἕτερον ἦτο, εἰμὴ συνεχῆς δοξολογία πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἄοκνος φροντίς καὶ ἐνδελεχῆς μέριμνα, πῶς νὰ ὠφελήσῃ ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν*»⁴⁷⁰.

Ταυτίσας τὸ θέλημά του πρὸς τὸ θεῖο θέλημα ἐδόξασε τὸν Θεόν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ, κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν⁴⁷¹, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζει αὐτόν, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν Αὐτοῦ: «*Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω*»⁴⁷².

Τὸν δοξάζει ὁ Θεὸς ἐνοικῶν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ σῶμα του καὶ παρέχων τὰ ἀδιαφιλονίκητα τεκμήρια τῆς ἀγιότητος: Τὴν μυροβλυσία, τὴν εὐωδία, τὴν ἀφθαρσία τῶν λειψάνων του καὶ τὰ θαύματα.

Ὅπου ἐπέρασε τὸ σεπτὸ καὶ μυροβόλο λείψανό του, ἐσχόρπισε ὑπερκόσμιον εὐωδία: Στὸ «Ἀρεταίειον» Νοσοκομεῖο, στὸν Ἱερό Ναό Ἁγίας Τριάδος Πειραιῶς, στὸ πλοῖο «Ἡ πτερωτή», πού τὸν μετέφερε στὴν Αἴγινα, στὸν Ἱερό Ναό τῆς Μονῆς του, στὸν τάφο, πού κατετέθη, ὅσο παρέμενε ἄφθορο καὶ μετὰ τὴν ἀποσύνθεσή του. Ὁ πλέον γνωστός καὶ ἀξιόπιστος μάρτυς εἶναι ὁ πιστὸς καὶ διακεκριμένος μαθητῆς του, Ἱερεὺς καὶ Κατηχητής, Ἄγγελος Νησιώτης, πού συνώδευσε τὸ σκῆνωμά του ἀπὸ τὸ «Ἀρεταίειον» ὡς τὴ Μονὴ τῆς Αἰγίνης, (στὸ πλοῖο προσετέθη ὁ τότε Ἱεροκῆρυξ Ἀττικῆς, Ἀρχιμανδρίτης Παντελεήμων Φωστίνης, ὁ ἐφημέριος τῆς

468. Οἶκος τῶν χαιρετισμῶν.

469. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 414.

470. Ἰωακείμ Σπετσιέρη, Ἀρχιμανδρίτου, *Βιογραφικὴ Σκιαγραφία τοῦ ἐν Ὅσίοις Αἰμνήστου Πατρὸς ἡμῶν καὶ Ποιμενάρχου...*, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 19.

471. Α' Κορ. 6.20. Βλ. Ἐπ. 13, σ. 57.

472. Α' Βασ. 2.30.

Ἀγίας Τριάδος Πειραιῶς, Ἀλέξανδρος Ψυχογιός, ἀντιπροσωπεῖα μαθητῶν τῆς Ριζαρείου καί ἄλλοι), ὁ ὁποῖος βεβαιώνει, ὅτι ἐπὶ σαράντα καί πλέον ὥρες, ἕως τῆς ταφῆς του, τό λείψανο, πού δέν εἶχε ταριχευθῆ, οὐδεμία ὑπέστη ἀλλοίωση, οὔτε παρατηρήθη σήψη, δυσσομία καί ἀκαμψία, ἀλλ' ἀνέβλυζε εὐῶδες μύρο, πού πολλοί τό συνέλεγαν μέ βαμβάκι. Ὅλίγες ἡμέρες μετά τήν ταφή του ἐπληροφορήθη, ὅτι ἐκ τοῦ τάφου ἀνεδίδετο εὐωδία καί ὅτι ἐνεφανίσθη εἰς πολλούς, εἰς τούς ὁποίους ἦτο ἄγνωστος, καλῶν ἑαυτὸν «*Νεκτάριον τῆς Αἰγίνης*». Διατελῶν εἰς ἄρρηκτο, πνευματική ἐνότητα ὁ μακαριστός Ἱερεὺς Ἄγγελος Νησιώτης καί ἡ οἰκογένειά του μετά τοῦ ἀγίου Διδασκάλου του, τοῦ ὁποῖου τήν ἐτησία μνήμη ἐτίμα εὐθύς μετά τήν κοίμησή του, ὑπῆρξε μάρτυς πολλῶν θαυμάτων⁴⁷³. Ἀξίζει ἐν προκειμένῳ νά παρατεθῆ αὐτούσια ἢ κάτωθι μαρτυρία του:

«*Τόν Ἰούλιον τοῦ 1924 μετέβην εἰς τήν Μονήν μέ ομάδα μελῶν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Κορασιῶν, ἀποτίων φόρον εὐγνωμοσύνης διά δύο θαύματα συντελεσθέντα ἐν τῇ οἰκογενεῖα μου μέ τήν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματός του. Εἶχε νά εὐωδιάσῃ ἀπό τριμήνου. Τό ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἤρχισε, νά εὐωδιάξῃ ὁ Ἅγιος. Αἱ ἀδελφαί ἠννόησαν, ὅτι θά ἔλθῃ ἀγαπητόν εἰς τόν Ἅγιον πρόσωπον. Ἡμεῖς ἐφθάσαμεν πεζῆ εἰς τήν Μονήν περί τήν 7ην μ.μ. Ὅταν ἐπλησιάσαμεν εἰς τήν Μονήν, ἠσθάνθημεν ἄρρηκτον καί πλουσίαν εὐωδίαν λευκοῦ κρίνου, ὡς νά ἦτο ὅλη ἡ περιοχὴ φυτευμένη ἀπό τό ἄνθος τοῦτο. Εἰσήλθομεν εἰς τήν αὐλήν τῆς Μονῆς καί ἠσθάνθημεν ἰσχυράν εὐωδίαν συνθέτου λιβανωτοῦ. Ἐνομίσαμεν, ὅτι αἱ ἀδελφαί εὐρίσκονται εἰς τόν ναόν διά τό Ἀπόδειπνον. Εἰσελθόντες, εὔρομεν μίαν, ἡ ὁποία μᾶς ἀνεκοίνωσεν, ὅτι δέν ἔγινεν ἀπόδειπνον καί δέν ἔχει βάλει θυμίαμα... Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπῆρχεν ὅτι ὁ Ἅγιος ἔγινε **Μυροβλήτης** διά τήν ἀγιότητά του καί τάς ποικίλας ἀρετάς του, διά τοῦτο καί ἀνεδίδετο εὐωδία λευκοῦ κρίνου καί συνθέτου λιβανωτοῦ. Μετά τό δείπνον τά μέλη τῆς Ἐνώσεως συνεκεντρώθησαν περί τόν τάφον διά τό Ἀπόδειπνον· διαρκούσης τῆς προσευχῆς, ἤρχισαν νά ἀπομακρύνονται αὐτοῦ, διότι ἐξήρχετο πλουσία εὐωδία καί δέν ἠδύναντο νά ἀναπνέουν ἐλευθέρως»⁴⁷⁴. Εἴκοσι χρόνια μετά, ἡ μακαριστή Αἰκατερίνη Σταϊκίδου, γονατιστή πρό τοῦ τάφου του, ἠσθάνθη εὐωδία ὡς γιασεμιῦ καί ἀνεζήτει γύρω της τό γιασεμί, εἶπε συγκλονισμένη στήν πονήσασα. Ἐπί πλέον ἡ κόρη της διά τῆς χάριτός του ἐσώθη ἀπό βέβαιο θάνατο ἐκ καρ-*

473. Στό πονημάτιο τοῦ Ἰωσήφ Δ. Ἀγαπητοῦ, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Ἅγιος τῆς στοργῆς· (Ἄγνωστα θαύματά του), σ. 28-32, περιλαμβάνεται ἡ θεραπεία δεκατετράχρονου κοριτσιοῦ τοῦ Κατηχητικοῦ, νοσηλευομένου στή «Πολυκλινική» Ἀθηνῶν, μέ λάδι ἀπό τό κανδήλι τοῦ Ἁγίου, πού ἔστειλε ἡ πρεσβυτέρα Παναγοῦλα Νησιώτου. (Εἶχε μολυνθῆ τό πόδι του καί οἱ ἰατροί εἶχον ἀποφανθῆ, ὅτι θά ἐπέθαινε, ἂν δέν ἐκόπτετο).

474. Βλ. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, Πρωθιερέως Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς καί Προέδρου τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανικῶν Ἐνώσεων, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 282.

διοπαθείας, καθώς και ο έγγονός της, πού είχε καταδικασθή από τήν έπιστήμη, νά μή γεννηθῆ, ὁ Ἀλέξανδρος-Νεκτάριος Σαρρῆς. Ἀπό εὐγνωμοσύνη ἀνήγειρε περικαλλέστατο Ναό, ἀφιερωμένο στήν Παναγία τήν «Μυρτιδιώτισσα» καί στόν Ἅγιο Νεκτάριο, ἔξω ἀπό τήν Χαλκίδα· εἶναι ὁ δεύτερος Ναός πού ἀνηγέρθη πρό τῆς ἐπισήμου διακηρύξεως Αὐτοῦ⁴⁷⁵, μετά τόν πρῶτο στό Βασιλικό Εὐβοίας.

Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης λέγει, ὅτι ὁ Παράκλητος, τό πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, προκειμένου γιά τούς μάρτυρες καί τούς ἐκλεκτούς, συντηρεῖ καί ἀρωματίζει, ὅτι θάπρεπε νά κυριεύη ἡ φθορά, ἡ ἀκαθαρσία καί ἡ σήψη. Ὁ Παράκλητος δέν ἐγκατέλειψε τό σκῆνωμα, πού εἶχε καταστήσει νάό του, μετά τήν ἀποδημία τῆς θεωθείσης ψυχῆς.

Ἐξ μῆνες μετά τόν ἐνταφιασμό του, ὅταν ἐτοποθέτησαν τήν ἐπιτύμβια πλάκα τῆς Ριζαρείου, ἀνέπαφο καί ἀναλλοίωτο τό πανευῶδες σῶμα ἀνέβλυζε ἐπί τρία ἡμερόνυκτα μύρο ἀρρήτου εὐωδίας... Ὁλοζώντανοι καί οἱ λεμονανθοί, πού οἱ μαθητρίες του εἶχαν ἐναποθέσει ἐπάνω του ἀπό τίς λεμονιές, πού ὁ ἴδιος εἶχε φυτεύσει. Στό πρόσωπό του –ὅπως καί στά πρόσωπα ὄλων τῶν Ἁγίων– ἔχει ἐνωθῆ ἡ Θεότης μέ τήν ἀνθρωπότητα καί ἡ κτιστή φύση, πού «*συστενάζει καί συνωδίνει*»⁴⁷⁶, μέ τήν ἄκτιστο χάρι. Οἱ λεμονανθοί ἐμαράθησαν, ὅταν ἀπεσπάσθησαν ἀπό τό σῶμα: «*τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἔκοῦσα, ἀλλά διά τόν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καί αὐτή ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τήν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ*»⁴⁷⁷.

Ἄφθαρτη ἡ γαλήνια, κοιμωμένη μορφή ἐπί τρία, δέκα, εἴκοσι καί πλέον ἔτη, ἔζη τό προοίμιο τῆς κοινῆς Ἀναστάσεως καί τῆς καινῆς κτίσεως τότε πού «*τό φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν καί τό θνητόν τοῦτο ἐνδύσεται ἀθανασίαν*»⁴⁷⁸.

Ὁ Γέρον Δανιήλ ὁ Κατουνακιώτης πληροφορηθεῖς ἀμέσως μετά τήν ὁσία τελευτή ἀπό τό πνευματικό του τέκνο, Ἱερομόναχο Ἀθανάσιο Δανηλίδη, «*τά ἀδιαφιλονίκητα τεκμήρια τῆς ἀγιαστικῆς χάριτος, ἅτινα ἀπέδειξαν αὐτόν ἄνδρα ἀγιώτατον, ἄνδρα χαριτωθέντα παρά Θεοῦ, διότι ἐπιζῶντος ἐφρόντισε νά καθάρισῃ τό τριμερές τῆς ψυχῆς του καί νά ἀναδειχθῆ θεράπων Θεοῦ γνησιώτατος*», μεγάλως ἀνεκουφίσθη καί ἐδόξασε τόν Πανάγαθο Κύριον, «*ὅστις τόν ἀνέδειξεν Ἅγιον τῆς ἡμέρας καί θά φιμωθῶσι πολλῶν ἀσεβῶν στόματα*»⁴⁷⁹.

Τό 1924 ἔλαβε ἀπό τόν γνωστό Σκιαθίτη λογοτέχνη, Ἀλέξανδρο Μωροαϊτίδη, (τόν μετέπειτα Μοναχό Ἀνδρόνικο), πνευματικό τέκνο του, χαρο-

475. Τόν ὑπήγαγε, ὡς Μετόχι, στήν Ἱερά Μονή Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους.

476. Ρωμ. 8,22.

477. Ρωμ. 8,20-21.

478. Α' Κορ. 15,54.

479. Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτου, *Μοναχικά Ἐντροφήματα*, σ. 39. Πρβλ. Ἅγιος Νεκτάριος - Δανιήλ Κατουνακιώτης, σ. 184.

ποιόν ἄγγελμα, πού «θά φαιδρύνῃ μεγάλως τό χριστεπώνυμον, Ὁρθόδοξον πλήρωμα καί θά καταισχύνη τούς κακοδόξους καί τούς ἔχοντας ἀνειμένον καί ἐκλελυμένον βίον», ὅτι κατά τήν πρώτη ἀνακομιδῆ «εὐρέθη τό ἅγιον Αὐτοῦ Λεῖψανον ἀκέραιον, ὡς ἦτο ζῶν, καί εὐωδίαζεν». Ταῦτα ἀναγγέλλει εἰς ἐπιστολή του πρὸς τόν Νικόλαο Ρέγκο, στήν ὁποία, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀναφέρει, ὅτι κατά τήν ἡμέρα, πού ἔγραψε τήν ἐπιστολή αὐτή (18 Ἰουνίου 1924), τόν ἐπεσκέφθη ἱερεὺς ἐξ Αἰγίνης δύο ἡμέρες μετὰ τήν ἀνακομιδῆ, (πού συνεπῶς θά ἔγινε τήν 16ῃ Ἰουνίου 1924), ὁ ὁποῖος τοῦ ἐξέφρασε τήν βεβαιότητά του περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Ἱεράρχου καί τοῦ μετέφερε τήν πληροφορία, πού ἔλαβε ὑπὸ τῶν τριῶν Ἱερομονάχων, πού ἔκαμαν τήν ἀνακομιδῆ, ὅτι τήν εὐωδία εἶχαν αἰσθανθῆ πάντες οἱ παρευρισκόμενοι καί ὅτι τά χέρια εἶχαν διαλυθῆ, τό δέ ὑπόλοιπο σῶμα ἦτο ἀδιάφθορο· «καί ἐφαίνετο εἰς μερικά μέρη τοῦ προσώπου ὅτι πού καί πού ἐσχεδίαζε τήν διάλυσιν καί ὡς νά ἦτο τήν αὐτὴν ἡμέραν τεθαμμένους, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νά τό καλύψουν καί αὐθις εἰς τόν τάφον». Ἐν συνεχείᾳ δέ, κατακλείων τήν ἐπιστολή του ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης ἐκφράζει τό προσωπικό του φρόνημα, «ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου θά διαλυθῆ ἅπαν καί τά ὁστέα Αὐτοῦ θά ἔχωσι τήν εὐωδίαν καί, ἐάν θελήσῃ ὁ Ἅγιος Θεός νά τόν δοξάσῃ, θά παρουσιασθῶσι θαύματα»⁴⁸⁰.

Αὐτόπτις τῆς ἀκεραιότητος τοῦ λειψάνου τήν ἡμέρα ἐκείνη ὑπῆρξε καί ἡ Μοναχὴ Μακαρία (Τζουρντοῦ), ἡ ὁποία δίδει ἐπιπροσθέτως καί τήν ἐξῆς μαρτυρία: «Εἰς τά ὀκτώ ἔτη πάλιν παρετηρήθη τό ἴδιον, ὅπερ ὅλοι εἶδομεν καί εἶδον καί ἐψηλάφησα τό ἅγιόν του σῶμα ἀκέραιον. Μετὰ ταῦτα μετεφέρθη εἰς τό Γεροντικόν, ὅπου διενυκτερεύσαμεν παρ' αὐτῶ καί ἀφ' οὗ ἠτοιμάσθη τό κενοτάφιον, μετεφέρθη πάλιν καί ἐτέθη ἐντός αὐτοῦ»⁴⁸¹.

Ἡ ἐπίσημος ἐφημερίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» ἐδημοσίευσεν τήν εἶδηση, ὅτι πέντε χρόνια μετὰ τήν κοίμησιν τοῦ Ἁγίου, σέ ἀνοιγμα τοῦ τάφου του, οἱ μοναχὲς «ἀντίκρουσαν τό σῶμα τοῦ Ἡγουμένου των, ὅπως τό εἶχον θάψει! Δέν εἶχεν ἀλλοιωθῆ τίποτε. Οὔτε τό σῶμα, οὔτε κἂν τά ἄμφια. Ἐπιπλέον δέ ἀνεδίδετο ἡ ἰδία ὑπερκόσμιος ἐκείνη εὐωδία. Ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἀείμνηστος Χρυσόστομος, μόλις ἐπληροφορήθη τό θαυμαστόν φαινόμενον, ἔδραμεν ἐπὶ τόπου, ἐγονυπέτησε καί προσηυχῆθη πρό τοῦ λειψάνου»⁴⁸².

480. Αὐτόθι, σ. 194-195. Ὁ Νικόλαος Ρέγκος συνεδέετο στενά μέ τόν Γέροντα Δανιὴλ Κατουνακιώτη. Εἶχε φοιτήσῃ στή Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί ἐξέδιδε τό ἐθνικοθρησκευτικὸ περιοδικὸ «Χριστιανισμός» ἐπὶ τέσσαρα ἔτη (1914-1918), στό ὁποῖο ἀρθρογραφοῦσαν ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί ὁ Γέρον Δανιὴλ. (Βλ. αὐτόθι, σ. 101).

481. Βλ. Ἀφήγησις τῆς μοναχῆς Μακαρίας Τζουρντοῦ περὶ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 326.

482. «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», ἔτος Δ, φ. 195, 16.3.1955. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, σ. 315.

Μεταξύ τῶν ἐτῶν 1930-1935 ὁ ἰατρός τῆς Αἰγίνης, Γεώργιος Ευδέας μία νύκτα, μετά ἀπό ἰατρική ἐπίσκεψη, λόγω ραγδαιοτάτης βρογχῆς διενυκτέρευσε στήν Μονή. Πρὶν κατακλιθῆ, πῆγε νά προσκυνήσῃ τόν τάφο καί τότε αὐθορμήτως καί παρά τούς κανονισμούς τῆς Μονῆς καί τίς διαμαρτυρίες τῆς Μοναχῆς, πού τόν συνώδευε, ἔσυρε τήν πλάκα ἕως τήν μέση καί ἀποκαλύψας τό πρόσωπο, πού ἦτο κεκαλυμμένο μέ ἅγιον ἄερα, ἠσθάνθη ἄρρητον εὐωδία καί εὐρέθη πρό καταπληκτικοῦ θεάματος: Ἀντίκρουσε, ὡς γράφει, τόν Ἅγιον, τόν ὁποῖο ἐγνώριζε ἀπό τό παρελθόν, «ὡσάν νά ἐκοιμᾶτο καί ὁ ὁποῖος, καίτοι εἶχον παρέλθει τόσα ἔτη ἀπό τῆς θανῆς του, οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν τοῦ προσώπου παρουσίαζεν καί ἐπί πλέον μάλιστα ἔφερεν καί ἀραιόν γένειον»⁴⁸³.

Τό 1937 οἱ Μοναχές τό ἀντίκρουσαν καί πάλι στήν ἰδία κατάσταση καί τοῦ ἄλλαξαν τό ἐπιγονάτιο.

Ὁ ἀνεψιός καί βαπτιστικός του, ὁ μακαριστός Ἀναστάσιος Κεφαλᾶς (†1994) ἐφύλασσε τεμάχιο ἀπό τό ἐσώρασό του, πού εὐρέθη ἀκέραιο εἰς κάποια ἔκταφή, μέ τό ὁποῖο εὐλόγησε σταυροειδῶς τήν πονήσασα⁴⁸⁴.

Ὑπάρχουν πληροφορίες, ὅτι καί κατά τήν ἐπομένη δεκαετία τό λείψανο διετηρεῖτο «ἄφθαρτο καί ἀναλλοίωτο»⁴⁸⁵ ἕως τό 1953, πού ἄρχισε ἡ ἀποσύνθεση.

Ἐν τῷ μεταξύ καθ' ὅλα αὐτά τά ἔτη συνέρρεον προσκυνητές στό τάφο ὀδηγούμενοι ἀπό τίς ἐμφανίσεις του καί τά θαύματά του. Εἶναι χαρακτηριστικό τό κάτωθι δημοσίευμα τοῦ 1951 στόν ἡμερήσιο τύπο:

«Τά θαύματα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου!...

Νά τό μεγαλύτερο κέρδος ἀπό τή σημερινή μου ἐπίσκεψη στή Μονή. Βρέθηκα σέ στιγμές ἀπερίγραπτες συγκινήσεως. Πιστοί, σταλμένοι ἀπό τόν Ἅγιον, νά δεχθοῦν τή θεία καί θαυματουργό εὐλογία του, δέονται μέ δάκρυα. Ἐπάνω ἀπό τόν ἱερό τάφο του μητέρες κλαῖνε μέ σπαραγμό πλάϊ σ' ἄρρωστα παιδιά των... Κι ἐγώ νοιώθω τόν ἑαυτό μου κοντά στή μεγάλη ἀλήθεια...»⁴⁸⁶.

Τήν 2α Σεπτεμβρίου 1953, 8 μ.μ. ἐγίνε ἡ ἐπίσημος ἀνακομιδή τῶν ἱερῶν λειψάνων του προεξάρχοντος τοῦ Μητροπολίτου Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης, κυροῦ Προκοπίου.

Συμφώνως πρός τό πρακτικό τῆς ἀνακομιδῆς, παρευρέθησαν ὁ Μη-

483. Βλ. Τίτου Ματθαιάκη, σ. 312.

484. Ἡ πονήσασα εἶχε τήν τιμή, νά τόν ἐπισκεφθῆ στήν οἰκία του στή Δάφνη καί νά τοῦ πάρη συνέντευξη, τήν 7η Φεβρουαρίου 1989.

485. Σοφίας Κ. Σπανοῦδη, Ὁ Ἅγιος τῆς Αἰγίνας, Ἐφημ. «Τά Νέα», 5.8.1948. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, σ. 316.

486. Γ. Λυδία, Τά θαύματα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Ἐφημ. «Βραδυνή», 18.7.1951. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαιάκη, σ. 413.

τροπολίτης πρ. Ἡλείας, Ἀντώνιος, ὁ Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Ὑδρας, Ἀρχιμανδρίτης Χρύσανθος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης, Ἰωάννης Ἡλιόπουλος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης, Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, ὁ Ἱεροδιάκονος, Σεβαστιανός καὶ ἄπας ὁ κληρὸς τῆς Αἰγίνης, ὁ Δήμαρχος Αἰγίνης, Γεώργιος Χελιώτης, ὁ Εἰρηνοδίκης Αἰγίνης, Γεώργιος Μέρτικας, ὁ Σύμβουλος Ἐπικρατείας, Παναγιώτης Μερτικόπουλος καὶ ὁ Διοικητὴς χωροφυλακῆς, Πατεράκης.

Μετά τῆ σχετικὴν Ἀκολουθία καί, ἀφοῦ περιεστοίχισαν τὸν τάφο ἅπαντες μέ ἀναμμένες λαμπάδες, «τό ἅγιον λείψانون μυροβόλον ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, ὥστε εἰς ὅλην τὴν Αἶγιναν νά φθάσῃ ἡ εὐωδία του, καὶ ἀπετέθη ἡ ἀγία Κάρα εἰς τό παρεκκλήσιον τοῦ ναοῦ μυροβόλος», κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Μητροπολίτου πρ. Ἡλείας κυροῦ Ἀντωνίου⁴⁸⁷.

Μετά τὴν ἀνακομιδὴ, ἀκολούθησε ἀγρυπνία καὶ προσκύνηση τῶν σεπτῶν καὶ μυροβόλων λειψάνων· προσκύνηση, πού θά συνεχίζεται ἔσαεί...

Ὁ τότε Ἀρχιμανδρίτης καὶ μετέπειτα Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας... Τίτος Ματθαϊάκης μετέβη μετά τέσσαρας ἡμέρας στὴν Μονὴ καὶ τελέσας τὴν θεία Λειτουργία ἠσθάνθη τὴν εὐωδία, νά πλημμυρίζῃ ὅλους τοὺς χώρους τοῦ Ναοῦ. Εἰς ἄρθρο, πού ἐδημοσίευσε γιὰ τὴν ἀνακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, γράφει, σὺν τοῖς ἄλλοις: «Εἷς νέος λοιπόν Μυροβλήτης Ἅγιος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν. Πᾶς ὅστις θά προσκυνήσῃ τὴν ἀγίαν κάραν του, θά αἰσθανθῇ τὴν εὐωδίαν ταύτην καὶ θά καταληφθῇ ὑπὸ ἱερᾶς συγκινήσεως καὶ φόβου Θεοῦ»⁴⁸⁸.

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης καὶ Διευθυντὴς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Κυψέλης Αἰγίνης, Ἰωάννης Ἡλιόπουλος, πού συνέβαλε μέ τίς συστάσεις του στὴν καθιέρωση τοῦ ἐτησίου ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης του στὴν Αἶγινα ἀπὸ τό 1947 καὶ τοῦ ὁποίου πνευματικό τέκνο, πού ἔπασχε ἀπὸ προχωρημένη φυματίωση, ἐθεραπεύθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου, κατὰ τίς μαρτυρίες τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Ξυδέα καὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κυψέλης, συμμετεῖχε ἐνεργῶς στὴν ἀνακομιδὴ· ἠξιώθη, κατελθὼν εἰς τὸν τάφο νά περισυλλέξῃ τὰ ἱερά λείψανα καὶ νά ἐπιμεληθῇ τῆς τακτοποιήσεως αὐτῶν πρὸς προσκύνηση μετά τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου καὶ τοῦ Ἐφημερίου τῆς Μονῆς, π. Τιμοθέου. Διηγεῖται δέ καὶ περὶ γυναικός, πού προσήλθε «ἀνυπόδητος, κλαίουσα, μετανοοῦσα καὶ πλησιάζουσα πρὸς τὴν ἀγίαν κάραν ἐκραύ-

487. Μιχαὴλ Π. Χατζηγεωργίου, Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ἡ ἐπίσκεψί του στὴ Σύρο, στὴν Ἅγία Παρασκευή, καὶ ἄλλα κείμενα μαρτυρίες, (Ἱστορικά τετράδια 2), Σύρος 1996, σ. 98.

488. Ὁ ἀοίδιμος Ἀρχιμανδρίτης (τότε) καὶ μετέπειτα Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας..., Τίτος Ἐμμ. Ματθαϊάκης ἔγραψε πρῶτος τό χρονικό τῆς ἀνακομιδῆς στό περιοδικό «Λυχνία», 8 (1953) 140-141. (Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 115-119· 123-125). Πρωτεργάτης στὴν ἔρευνα καὶ μελέτῃ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου, ὁ ἀείμνηστος ἐδέχθη τὴν πονήσασα στὴν οἰκία του, στὴν Ν. Πολιτεία τὸν Μάϊο 1987, τὴν εὐλόγησε καὶ τῆς ἐδῶρσε τὰ πονήματά του.

γαζε τό 'ἥμαρτον'»⁴⁸⁹. Τήν ὥρα, πού ἐκ τῶν σπλάγχων τῆς γῆς ἀνεδύετο ὁ «ἀκένωτος θησαυρός ἀγιάσματος» καί παντοίων ἰάσεων, συναρπαστική εὐωδία διεχέετο στή Μονή καί ἔξω στους δρόμους, πού ἄλλοι τήν ἔνοιωθαν σάν κρίνο, ἄλλοι σάν γιασεμί καί ἄλλοι σάν θυμίαμα. Τήν ἔνοιωσε καί ἡ δυστυχῆς ἐκπρόσωπος τῆς γενιᾶς μας, «τῆς μοιχαλίδος καί ἀμαρτωλοῦ», πού ἐπερνοῦσε ἀπό τήν γέφυρα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐντός αὐτοκινήτου μαζί μέ ἄλλους, καί τῆς ἐτσάκισε τήν καρδιά... Ἡ εὐωδία τήν ἀκολούθησε ὡς τήν Ἁγία Μαρίνα καί τήν ἀνάγκασε, νά ἐγκαταλείψῃ τόν κύκλο της καί νά προσέλθῃ στή Μονή.

– Μά ποιός, παρακαλῶ, ἦτο ἐδῶ θαμμένος; σιγορωτᾷ μέ λαχτάρα κάποια μοναχή.

– Ὁ δεσπότης μας, παιδί μου, ὁ πατέρας μας, ὁ ἐκλεκτός τοῦ Ἐσταυρωμένου.

– Τοῦ Ἐσταυρωμένου... Τοῦ Ἐσταυρωμένου... ἐπαναλαμβάνουν τά χεῖλη. Κλονίζεται, πέφτει στά γόνατα καί κλαίει γοερά... Ἀποσπᾷ ἀπό τόν λαιμό της ἓνα βαρύτιμο περιδέραιο, τό προσφέρει στήν κἀρα του καί ζητεῖ ἐξομολόγηση. Τό πρῶτο ἀφιέρωμα, τό πρῶτο τιμαλφές τό προσέφερε ἡ μετάνοια μιᾶς γυναίκας, πού ἦπτε καί ξεδίφασε ἀπό τήν ἀστείρευτο πηγῆ τοῦ ἐλέους Ἐκείνου, πού μέ τό Ἐσταυρωμένο Σῶμά Του μεταβάλλει τήν σάρκα τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας εἰς νάο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Δ. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΟΥ

1. Σκοπός

Ὁ σκοπός τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἡ οἰκείωση καί ἐπίγνωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τοῦ Ὁποίου ἀναγόμεθα στόν ἐπουράνιο Πατέρα⁴⁹⁰, καί ἡ ἀποκατάσταση τῆς Βασιλείας Του ἐντός καί ἐκτός ἡμῶν, «ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπί τῆς γῆς», πού ταυτίζεται καί μέ τόν σκοπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς γράφει στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», «**Σκοπός τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν ἡ σωτηρία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καί ἡ ἀποκατάστασις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς, τῆς ὑπό τῆς ἀμαρτίας διαταραχθείσης, καί**

489. Ἀρχιμ. Ἰωάννου Κ. Ἡλιοπούλου, Διευθυντοῦ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Κυψέλης Αἰγίνης, *Ἡ καθιέρωσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 296.

490. Ὁ Κύριος εἶπε: «Πάντα μοι παρεδόθη ὑπό τοῦ πατρός μου καί οὐδείς ἐπιγνώσκει τόν υἱόν εἰ μή ὁ πατήρ, οὐδέ τόν πατέρα τις ἐπιγνώσκει εἰ μή ὁ υἱός καί ὃ ἐάν βούληται ὁ υἱός ἀποκαλύψαι». (Μτθ. 11,27). Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί Ἐκκλησίας· Εἰσαγωγή εἰς τήν Ἐκκλησιολογίαν Αὐτοῦ*, Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἀθήνα 1997, σ. 43 ἐξ.

ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀγάπης, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῆς γῆς»⁴⁹¹. Ὁ ἴδιος δὲ ὑπῆρξε ὀραματιστής καὶ ὑμνητής τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁴⁹².

Ἡ οἰκείωση καὶ ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ συνιστᾷ ζωὴν αἰώνιον, ὡς τὴν ὥρισε ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστὸς στὴν Ἀρχιερατικὴ προσευχὴ του⁴⁹³. Ἡ ὑπαρξιακὴ ὁμῶς γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐν Αὐτῷ μέθεξις τῆς αἰωνίου Ζωῆς προϋποθέτουν ἀφ' ἐνός μὲν τὴν μυστηριακὴ οἰκείωση τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως, πού θεμελιούται ἐπὶ τῆς σταυρικῆς Θυσίας Αὐτοῦ, διότι «τό ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως δὲν εἶναι ἀπλῆ θεολογικὴ θεωρία, ἀλλὰ καὶ πράξις μυστικὴ τελουμένη ἐν τῇ ὀρατῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία»⁴⁹⁴, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν τήρηση τῶν θείων ἐντολῶν⁴⁹⁵.

2. Ἀρχές

Ἡ Ποιμαντικὴ του διέπεται ἀπὸ τίς κάτωθι ἀρχές, οἱ ὁποῖες προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξο Θεολογία, Ἐκκλησιολογία καὶ Ἀνθρωπολογία καὶ ὑπηρετοῦν τὸν σκοπὸ τῆς:

α) Θεῖο θέλημα

Ἡ βασικὴ ἀρχὴ του καὶ «τό ὕψιστο κριτήριον τῆς ποιότητος ὅλων τῶν πράξεων»⁴⁹⁶ ἦτο τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ποιμαντικὴ διακονία του ἀσχεῖται στὴν ὁδὸ τοῦ θείου θελήματος.

Τοῦτο ἔθετε ὑπεράνω τῶν διανοημάτων καὶ τῶν πόθων του καὶ τοῦτο εἶχε ὡς πυξίδα στό πολυκύμαντο ταξίδι τοῦ βίου του. Ὑπ' αὐτοῦ κατευθυνόμενος κατέληξε στὴν Αἴγινα, ὡς ὁμολογεῖ εἰς ἐπιστολὴ του: «Ὅταν ἠρχόμην εἰς τὴν Αἴγινα, ἵνα σᾶς ἀποκαταστήσω εἰς τὴν Μονήν, ἠγνόουν ὅτι ἀνελάμβανον ὑποχρέωσιν, ἣτις θά μέ ἔφερε καὶ ἐμέ εἰς τὴν Αἴγινα. Ὁ νοῦς μου καὶ ὁ πόθος μου εἰσιν ἀλλαχοῦ, εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Σκοπέλου, ἀλλὰ μία φωνὴ ἐνδύμυχος μοὶ λέγει, ὅτι ἀνέλαβες καθήκοντα εἰς τὴν Αἴγινα καὶ ὀφείλεις νὰ ἐκπληροῖς αὐτά, μένων εἰς τὴν Αἴγινα. Εὐχεσθε νὰ μέ φωτίσῃ ὁ Θεός, νὰ πράξω ὅτι εἶναι τὸ θέλημα Αὐτοῦ»⁴⁹⁷.

Πρὸς τὸ θεῖο θέλημα ἐταύτιζε τὸ προσωπικὸ του θέλημα μέ αὐταπάρνηση καὶ αὐτοθυσία, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθε στὸν κόσμος, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς Του⁴⁹⁸.

491. σ. 37.

492. Βλ. Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Ἕγμνος εἰς τὴν θείαν ἀγάπην, εἰς Κεκραγάριον τοῦ θείου καὶ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἐν Ἀθήναις 1910, τ. 2, 262.

493. Ἰω. 17,3.

494. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέται δύο: Α' Περί τῆς Μιάς Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β' Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, σ. 26.

495. Ἰω. 14,23.

496. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὁ Θαυματουργός, ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 106.

497. Ἐπ. 124, σ. 240.

498. Ἰω. 6,38.

Οὕτως ἠκολούθησεν Αὐτόν, ὡς διάκονος πιστός⁴⁹⁹ καί πνευματικός Ποιμὴν γνήσιος, καί παρέμεινε ἐλεύθερος ἔργῳ καί λόγῳ διδάσκων, ὅτι «τῷ Χριστῷ ἀκολουθοῦμεν συνταυτίζοντες τὴν θέλησιν ἡμῶν πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἐνεργοῦντες νά ἐνεργῆται ἐν ἡμῖν οὐχί τό θέλημα τό ἡμέτερον, ἀλλά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, νά ζῶμεν δέ οὐχί ἡμεῖς, ἀλλά νά ζῆ ἐν ἡμῖν ὁ Χριστός, ὡς περί ἑαυτοῦ λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος· «ζῶ δέ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δέ ἐν ἐμοί Χριστός» (Γαλάτ. β, 20)»⁵⁰⁰.

β) Εὐαγγέλιο - Ἱερά Παράδοση

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὅπως ὅλοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, βιώνει καί ἐκφράζει τὴν παραδεδομένη γραπτῶς καί ἀγράφως Ἀλήθεια – γραπτῶς μὲν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀγράφως δέ διὰ τῆς Ἱεράς Παραδόσεως, «τοῦ ἀγράφου τεύχους τοῦ Εὐαγγελίου», ὡς τὴν ἀποκαλεῖ⁵⁰¹. Τούτων ὑπῆρξε ἐμβριθέστατος ἐρευνητής, ὡς μαρτυροῦν τά πονήματά του: «Εὐαγγελική Ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καί Ἰωάννου», οἱ δύο Μελέτες του: Α. Περὶ τῆς Μιάς Ἁγίας Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β. Περὶ τῆς Ἱεράς Παραδόσεως», ὡς καί ὅλο τό Θεολογικό του ἔργο. Εἰς ὠρισμένες ποιμαντικές ἐπιστολές του περιλαμβάνει τό περιεχόμενο κηρυγμάτων του, στά ὅποια διερμηνεύει εὐαγγελικές ρήσεις.

Ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων του τόν ἐξετίμησαν ὡς «ἀπλανῆ διδάσκαλον καί ὁδηγόν τοῦ πνευματικοῦ βίου»⁵⁰² καί τά πνευματικά τέκνα του, οἱ μετέπειτα πρῶτες Μοναχές τῆς Αἰγίνης, καί τοῦ ἐζήτησαν, νά τίς δεχθῆ ὡς μαθήτριές του, γιά νά διδάσκωνται ὑπ' αὐτοῦ, σέ ταχτές ἡμέρες στή Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή, «τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν καί τὴν ἀπλανῆ τοῦ πνευματικοῦ βίου ὁδόν»⁵⁰³. αἴτημα, τό ὅποιο ἐδέχθη καί ἐξεπλήρωσε.

Ἀσχοῦσε τὴν ποιμαντική διακονία του, «οὐχ ὡς ἰδίαν τινά ἐπιστήμην ἐξ αὐθεντίας»⁵⁰⁴, ἀλλά «κατ' ἐπιστήμην τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας»⁵⁰⁵, ὡς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «φοβούμενος μὴ τι παρά τό θέλημα τοῦ

499. Ἰω. 12,26.

500. Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς· Ἐνδεκα Ὁμιλίαι, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1986³, σ. 34

501. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέται δύο..., σ. 49. «Ἡ ἱερά παράδοσις νοεῖται ὑπὸ εὐρυτέραν καί στενωτέραν ἔννοιαν», γράφει «καί ὑπὸ μὲν τὴν εὐρείαν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἱεράν παράδοσιν νοοῦμεν τὸν τε γραπτὸν καί προφορικὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ἦτοι τὸν περί ἀληθείας λόγον· ὑπὸ δέ τὴν στενήν ἔννοιαν τὸν ἀγραφὸν θεῖον λόγον τὸν διαφυλαχθέντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ». (Αὐτόθι, σ. 31).

502. Βλ. Ἀναφορὰ μοναχῆς Ξένης (Ἡγουμένης) πρὸς τὸν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόκλητο, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 149.

503. Αὐτόθι.

504. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, ρπδ', Migne PG 31,1205 A B.

505. Μ. Βασιλείου, Ἀρχὴ τῶν ἠθικῶν, ὄρος π', Migne PG 31,865 B.

Θεοῦ τό ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁμολογούμενον ἢ εἶπη ἢ τυπώση καί εὐρεθῆ ψευδομάρτυς τοῦ Θεοῦ ἢ ἱερόσυλος, ἐν τῷ ἐπεισάγειν τι ἀλλότριον τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἢ παραλείψαι τι τῶν ἀρεσκόντων τῷ Θεῷ»⁵⁰⁶.

Τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀγίας Γραφῆς θεμελιώνει στήν ἐκκλησιαστική πατερική ἐρμηνευτική, διότι, ὡς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, φρονεῖ καί ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «στῦλος καί ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας»⁵⁰⁷.

γ) Θεανθρωπίνη συνεργία

Στό Πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου ἐνοῦνται «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καί ἀδιαιρέτως καί ἀχωρίστως» καί συνεργοῦν ἡ θεία καί ἡ ἀνθρωπίνη φύση. Τό δέ σῶμα Αὐτοῦ, ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεανθρώπινος ὀργανισμός καί τὰ λειτουργήματά της ἀσχοῦνται θεανθρωπίνως. Τό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται ἐπίσης θεανθρωπίνως διά τῆς συνεργίας τοῦ θείου καί ἀνθρωπίνου παράγοντος.

«Οἱ φρονοῦντες, ὅτι ὁ ἀνθρωπος δύναται νά σωθῆ διά μόνης τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἢ διά μόνης τῆς θελήσεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἄνευ τῆς θείας χάριτος, πλανῶνται»⁵⁰⁸, γράφει καί ἐκφράζει τό φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία «τὴν μέσην βαδίσασα ὁδόν» ἐκήρυξε ἐσφαλμένες τόσο τὴν δοξασία τοῦ Πελαγίου περί τῆς δυνάμεως τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ὡς τῆς μόνης σωζούσης τόν ἀνθρωπο, ὅσο καί τὴν δοξασία περί τῆς θείας χάριτος, ὡς τῆς μόνης σωζούσης τόν ἀνθρωπο, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξαν ὁ Ἱερώνυμος καί ὁ ἱερός Αὐγουστίνος καταπολεμοῦντες τόν Πελάγιο.

Βάσει τῆς ὀρθοδόξου Χριστολογίας, Ἐκκλησιολογίας καί σωτηριολογίας, ἡ Ποιμαντική τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὡς πράξη καί θεωρία, ἐναρμονίζει τόν θεῖο καί ἀνθρώπινο παράγοντα⁵⁰⁹ καί διέπεται ἀπό τὴν ἀρχή τῆς θεανθρωπίνης συνεργίας⁵¹⁰ πρὸς ἐκπλήρωση τοῦ ὑπαρξιακοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς. Χαρακτηριστικῶς ἔγραφε στά πνευματικά τέκνα του:

«Προσέχετε ἐν πᾶσιν καί πεποιθήατε ἐπὶ τὴν θείαν ἀντίληψιν»⁵¹¹. «Μεθ'

506. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, 7η, Migne PG 31,1149 D.

507. Α' Τιμ., 3,15.

508. Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Νεκταρίου, Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι, 1986³, σ. 58.

509. «Δυστυχῶς ἡ ἐναρμόνισις αὐτῆ τοῦ θείου καί τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, σπανίως ἐπετεύχθη ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς Ποιμαντικῆς ἐπιστήμης, ὑπερτονιζόμενου ὅτε μὲν τοῦ ἐνός, ὅτε δὲ τοῦ ἐτέρου». (Κωνστ. Δωρ. Μουρατίδου, Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἀθῆναι 1969², σ. 10). Πρβλ. Franz X. Arnold, Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte. Pastoraltheologische Durchblicke, Freiburg i. B 1956, σ. 18).

510. «Προϋπόθεσις κατὰ ταῦτα καί ἐχέγγυον τῆς Ποιμαντικῆς τῆς ἐλευθέρας συνεργασίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου εἶναι τό ὀρθόδοξον δόγμα τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου περί τῆς ἀσυγχύτου καί ἀδιαιρέτου ἐνώσεως τῶν δύο ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων». (Γεωργίου Ἀν. Καψάνη, Ἡ Ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων, Ἀθῆναι 1969, σ. 64).

511. Ἐπ. 9, σ. 48.

ἡμῶν ὁ Θεός»⁵¹². «Ἐπιρρίψατε ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σας· ἔγνω ὅτι ὁ Θεός περὶ ὑμῶν προνοεῖ»⁵¹³.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός δὲν «ἐποπτεύει μόνον ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ τὴν Ἁγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, τὴν αἰεὶ καλῶς διοικουμένην καὶ ἀσφαλῶς καὶ ἀλαθῆτως διευθυνομένην εἰς τὸ σκόπιμον καὶ λελογισμένον τέλος διὰ τὸ ἀλάθητον τῶν ἑαυτῆς ἀρχηγῶν πνεῦμα», κατὰ τὴν θεωρία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὡς γράφει, «οὐδὲν διαφέρει τῆς φιλοσοφικῆς ἐκείνης θεωρίας τῆς παραδεχομένης δημιουργόν τοῦ κόσμου ἀλλὰ οὐχὶ καὶ προνοητὴν αὐτοῦ»⁵¹⁴. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐνεργεῖ, συνεργεῖ καὶ παρεμβαίνει πρὸς σωτηρία τῶν μελῶν τοῦ σώματός Του. Τοῦτο ἐπίστευε καὶ ἐδικαιώθη, ὡς ἔγραφε: «Προέβλεπον ὅτι ὁ Θεός θά ἐμεσολάβει... Ἡ πρὸς τὴν θείαν ἀντίληψιν πεποιθήσίς μου μέ ἐδικαίωσε»⁵¹⁵.

δ) Χριστοκεντρικότης

Θεμέλιο, κέντρο καὶ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Ἰδρυτής καὶ Κύριος αὐτῆς, Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπὶ γῆς βασιλεία Του. Στὴν «Χριστολογία» του πραγματευόμενος «περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ» γράφει: «Ὁ Ἰησοῦς ὡς βασιλεὺς ἰδρύει βασιλείαν αἰώνιον, προνοεῖ περὶ τῆς Ἐαυτοῦ βασιλείας, τίθησι συνθήκας, σφραγίζει ὄρασην καὶ προφητείαν, καὶ καταπαύει θυσίαν καὶ προσφορὰν (Δαν. θ', 24)· διοικεῖ, κυβερνᾷ καὶ διευθύνει αὐτὴν αἰδίως διὰ τῶν ἱερῶν αὐτῆς λειτουργῶν, καὶ μεταδίδωσιν ἀδιαλείπτως καὶ δαψιλῶς τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς κραταίωσιν, ἀνάπτυξιν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Ὁ Σωτὴρ ὡς Βασιλεὺς ἀγιάζει, παρηγορεῖ, διαφυλάττει, ἀνεγείρει καὶ δοξάζει τὸν λαόν Αὐτοῦ (Ἰωάν. ιε', 26. Πράξ. β', 33-36)· ὡς βασιλεὺς διατηρεῖ τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ Αὐτοῦ τάξιν χορηγῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργούς... Ὁ Ἰησοῦς ὡς αἰδίδιος βασιλεὺς βασιλεύει ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν»⁵¹⁶.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἦτο ἡ ἀρχή, τὸ κέντρο καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ποιμαντικῆς καὶ παιδαγωγικῆς διακονίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, τὸ κέντρο ἐνότητος καὶ ὁ «σύνδεσμος τῆς ἀγάπης» μετὰ τῶν πνευματικῶν τέκνων του. Τοῦτο δηλώνει κατηγορηματικῶς: «...σύνδεσμος τῆς ἀγάπης ἐστὶν ὁ Κύριος, ὁ κυριεύων τῶν καρδιῶν ἡμῶν»⁵¹⁷. Τοῦτο μαρτυρεῖ: «...ὁ κρίκος ὁ συνδέων ἡμᾶς ἦτο ἡ κοινὴ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπη»⁵¹⁸.

512. Ἐπ. 15, σ. 64.

513. Ἐπ. 8, σ. 46.

514. Βλ. Μελέτη Ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ Σχίσματος. Περὶ τῶν λόγων τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, ἐν Ἀθήναις 1912, τ. 2, 7. Βλ. ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 2000, σ. 13.

515. Ἐπ. 16, σ. 65.

516. Βλ. σ. 190.

517. Ἐπ. 121, σ. 233.

518. Αὐτόθι.

Ἡ ποιμαντική διαπροσωπική σχέση, ὅταν χάση τὴν Χριστοκεντρικότητα τῆς, ἐκφυλίζεται καὶ ὑπόκειται στὴν φθορά. Ὅταν ὅμως διαπνέεται ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀγάπης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅταν μένη μέσα στὴν Ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, καθίσταται θεανθρωπίνη καὶ αἰωνία. Τὸν σύνδεσμο τῆς πνευματικῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης δὲν τὸν διασπᾶ οὔτε ὁ θάνατος⁵¹⁹. Τοῦτο ἀπέδειξε μὲ τὴν ὑπερφυῆ –μετὰ τὸν σωματικό θάνατο– παρουσία του ἀνάμεσά τους καὶ τὴν ὑπερφυῆ Ποιμαντική τῆς ἀγάπης του ἀνά τὴν οἰκουμένη.

ε) Πνευματοκίνητο

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι Παρὼν μετὰ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό Ἅγιο Πνεῦμα μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ μᾶς συνδέει μὲ τὸν Χριστό⁵²⁰. Ἡ Χριστοκεντρικὴ ποιμαντικὴ σχέση καὶ διακονία εἶναι ἀγιοπνευματικὴ.

Τό Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι Παρὼν καὶ ἐνεργεῖ εἰς πᾶσαν ἱστορικὴ περίοδο τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶναι Αὐτό, πού διδάσκει καὶ ἀναδεικνύει εἰς πᾶσαν ἐποχὴ ἄνδρες ἀγίους, χαρισματικούς, Πατέρες καὶ Διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας. Στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα Αὐτό ἀνέδειξε τὸν Ἅγιο Νεκτᾶριο καὶ τὸν προσέφερε ἀπλανῆ πνευματικὸν ὁδηγὸ, Διδάσκαλο καὶ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπλανῆς πνευματικὸς ὁδηγὸς εἶναι ὁ ὁδηγούμενος καὶ κινούμενος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι «ὁ μόνος ἀληθὴς πνευματικὸς ὁδηγὸς μὲ ὅλη τὴν σημασία τῆς λέξης εἶναι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα»⁵²¹. Τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως τῆς Μοναστικῆς Ἀδελφότητος δι' ἀλληλογραφίας, γράφει: «Ἐάν τὸ Πνεῦμα δέν κινήσῃ τὸν νοῦν μου, μένει ἀργὸς καὶ ἀδυνατῶ νὰ γράψω τι καὶ δέν ἔχω τι νὰ σᾶς γράψω»⁵²². Ἐκινεῖτο ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, διότι παρεδίδοτο καθ' ἐκάστην εἰς Αὐτό, ὡς μαρτυρεῖται εἰς κείμενό του: «Θεῷ καθ' ἐκάστην τὸ πνεῦμα παρατίθημι»⁵²³. Ἐκ τούτου ἐλάμβανε πολλακίς ἐνδόμυχο πληροφορία περὶ τῆς

519. Τοῦτο βεβαιώνει ἐκ πείρας καὶ ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος: «Πίστευε δέ ὅτι μετὰ παρησίας παρίσταται τῷ Θεῷ, κἂν τῷ τάφῳ τὸ σῶμα τούτου κατέθηκας, καὶ ἀδιστακτικῶς ἐπικαλοῦ τὴν πρεσβείαν αὐτοῦ· καὶ βοηθήσει σοι ἐνταῦθα καὶ ἐκ πάντων φυλάξει σε τῶν ἐναντίων, καὶ ὑποδέξεται σε ἐν τῷ ἐκδημεῖν σε ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ μονὴν αἰωνίαν ἐτοιμάσει σοι». (Συμεὼν Νέου Θεολόγου, II, Κατηχ. XX, Sources Chretiennes 104, 342).

520. «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ». (Α' Κορ. 12,3).

521. Ἐπισκόπου Διοκλείας Καλλίστου Ware, Ἡ ἐντός ἡμῶν Βασιλεία, μτφρ. ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Ἰωσήφ Ροηλίδη, ἔκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθῆναι 2000², σ. 139.

522. Ἐπ. 10, σ. 50

523. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, *Θρησκευτικαὶ Μελέται· Ἐξομολόγησις πιστοῦ*, περ. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1904, ἀρ. φ. 28, σ. 218. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Θρησκευτικαὶ Μελέται*, ἐπιμ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιππῶν καὶ Γηρομερίου, Ἀθῆναι 1986, σ. 108.

ψυχικής καταστάσεώς τους: «Μία πληροφορία ἐνδόμυχός μοι λέγει, ὅτι εἶθε καλά. Εἶθε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, νά βασιλεύῃ ἐν ὑμῖν, ἥτις εἶναι χαρά καί εἰρήνη»⁵²⁴.

Ὁ πνευματικός διδάσκαλος εἶναι «διδασκός θεοῦ», μαθητής τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διδάσκει καθ' ὑπαγόρευση Αὐτοῦ καί ἐνίοτε ἐντελῶς διάφορα ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων εἶχε πρόθεση, ὡς ἔγραφε κάποτε ἀπειθινόμενος στήν Ἡγουμένη: «Ταῦτα φαίνεται σοι τά γράφω κατά τινα μυστικήν φωνήν, ἥτις ἐκίνησε καί τήν χειρά μου, διότι ἐγώ περὶ ἄλλων προετιθέμην νά σοί γράψω δύο λόγους καί ἤδη ἐπλήρωσε τέσσαρας σελίδας.

Περατώσας τήν καθ' ὑπαγόρευσιν γραφήν, ὡς μοί φαίνεται, ἔρχομαι ἤδη ν' ἀπαντήσω εἰς τήν ἐπιστολήν σου»⁵²⁵.

Πνευματικός πατήρ εἶναι ὁ ἀναγεννημένος ὑπό τοῦ Πνεύματος· ἐκεῖνος, πού ἀποπνέει «ὄσμή ζωῆς εἰς ζωήν»⁵²⁶, πού ἐνεργεῖ τήν πατρότητα τοῦ Θεοῦ⁵²⁷ καί συνεργεῖ μετ' Αὐτοῦ γιά τήν πνευματική ἀναγέννηση καί θεία υἰοθεσία τῶν πνευματικῶν τέκνων του διά τῆς μορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντός ἐνός ἐκάστου.

Ὁ πιστός διά τῆς ἀκροάσεως καί τηρήσεως τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνει, κυοφορεῖ καί μορφώνει ἐντός τῆς καρδίας του τόν Χριστό. Διά τῶν μυστηρίων δέ ὀλοκληρώνεται ἡ ἐν Χριστῷ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀναγέννησή του. Οὕτω καθίσταται τέκνο τοῦ Θεοῦ καί κατ' ἀναλογία τέκνο τοῦ συντελέσαντος στήν πνευματική ἀναγέννησή του ὄργάνου τοῦ Θεοῦ.

Ἡ μόρφωση τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πιστῶν καί ἡ ἐν Χριστῷ τελείωσή τους συνεπάγεται γιά τόν πνευματικό πατέρα ὠδίνες πνευματικές⁵²⁸.

524. Ἐπ. 72, σ. 156.

525. Ἐπ. 99, σ. 193. Περὶ τῆς ἄνωθεν «ὑπαγορεύσεως» γράφει ὁ γέρον Σωφρόνιος: «Ἄνευ ἐντατικῆς ἐκ τῆς καρδίας προσευχῆς διά τήν ἐκζήτησιν παρὰ Θεοῦ λόγου καί εὐλογίας ἐν παντί καιρῷ ἡ πνευματική διακονία θά εἶναι ματαία· ἄνευ τῆς συνεχοῦς ἐξ ὕψους νοουθεσίας καί ἡ Ἐκκλησία εἰσέτι θά μετατραπῇ εἰς μίαν ἐκ τῶν ἡμιτύφλων δυνάμεων τοῦ κόσμου τούτου, διά τῆς συγκρούσεως τῶν ὁποίων (δυνάμεων) εἰσάγεται ἡ καταστροφή εἰς τήν ζωήν τῆς οἰκουμένης». (Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Περὶ Προσευχῆς, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 1994, σ. 238, ἐξ).

526. Β' Κορ. 2,16.

527. «Κανείς δέν εἶναι ἄξιος νά λέγεται πατήρ, ἐκτός ἐάν ἐνεργῇ τήν μοναδική πατρότητα τοῦ ἁγίου Θεοῦ (Ἐφεσ. γ', 15). Ἔτσι ἴσως θά πρέπει νά κατανοηθῇ καί τό 'καί πατέρα μή καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γάρ ἐστίν ὁ Πατήρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς'. (Ματθ. κγ', 9). Ὅπως καί κανείς ἄνθρωπος δέν ἔχει ἰδίαν ἱερωσύνην, ἀλλά ἀρχιερεῖς καί ἱερεῖς λειτουργοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τήν μοναδικήν ἱερωσύνην τοῦ Χριστοῦ, (Κανὼν Καρχηδόνας). Ἔνας λοιπὸν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος, καί ἕνας ὁ Ἱερεὺς, ὁ Ἰησοῦς Χριστός». (Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Καψάνη, Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς Πνευματικός Πατήρ τῶν μοναχῶν, Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου..., σ. 173 ἐξ.)

528. Αὐτές τίς πνευματικές ὠδίνες ἐκφράζουν οἱ λόγοι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστός ἐν ὑμῖν». (Γαλ. 4,19).

Οί πόνοι του προέρχονται ἐκ τῶν ἀδυναμιῶν, ἀτελειῶν καί πτώσεων τῶν πνευματικῶν τέκνων του, τίς ὅποιες πολλάκις «ἐξιδιοποιεῖται», μετανοεῖ καί κλαίει γι' αὐτές, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο περί προσωπικῶν του ἁμαρτιῶν. Συμπάσχει μέ τά ἀσθενῆ, πνευματικά τέκνα του. Γράφει περί ἀσθενοῦς ψυχοσωματικῶς Μοναχῆς: «Περί τῆς..... ἡμεῖς μόνον λυπούμεθα καί θλιβόμεθα περί τῆς καταστάσεώς της... Καθ' ἐκάστην εὐχομαι ὑπέρ αὐτῆς ἀλλ' ὀφείλει πρώτη αὐτή νά βοηθήσῃ ἑαυτήν, ἐξομολογουμένη ἀπό καρδίας»⁵²⁹.

Συμπάσχει μέ ὅλα τά πνευματικά τέκνα του, πού χειμᾶζονται ἀπό ποιήλεις ἀσθένειες. Τό ὁμολογεῖ στήν Ἡγουμένη: «...τά δυσάρεστα μέ θλίβουσι»⁵³⁰. Ἐπιθυμεῖ, νά παράσχη ἐνίσχυση καί παρηγορία στήν δοκιμαζομένην Ἀδελφότητα, ὡς μαρτυρεῖ: «...γνωρίζω ὑμῖν ὅτι καί ἐγώ ἐπόθησα τό ἔαρ, ὅπως ἔλθω καί παράσχω ὑμῖν τινά παρηγορίαν καί εὐχαριστήσω τάς τοσοῦτον δοκιμασθείσας καρδίας σας, κατά τόν ἐπελθόντα βαρύν χειμῶνα, τόν παντοίας προξενήσαντα θλίψεις εἰς πάσας τάς ἀδελφάς»⁵³¹. Εὐχεται ἀπό καρδίας: «Εὐχομαι ὑμῖν τήν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν, ὅπως κούφως φέρητε τό ἄγθος τῶν θλίψεων, τῶν προαγουσῶν ὑμᾶς εἰς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»⁵³². Ἡ πατρική ἀγάπη του εἶναι γνησία, πνευματική, καρπός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό πνευματικό του ἔργο εἶναι θεραπευτικό, διότι καί τό ἔργο τῆς θείας Οἰκονομίας εἶναι θεραπευτικό, ἰατρική ψυχῶν «τῆς ἀσθενείας ἰατρεία τῆς ἡμετέρας»⁵³³, κατά τόν Γρηγόριο Θεολόγο. Οἱ δέ πνευματικοί ποιμένες εἶναι αὐτῆς «τῆς θεραπείας ὑπηρέται καί συνεργοί»⁵³⁴.

Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος γενόμενος σκῆνωμα τοῦ Παρακλήτου ἀνεδείχθη ὑπ' Αὐτοῦ Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας καί αὐτῆς τῆς ἰατρείας ὑπηρέτης καί παντοτινός συνεργός.

στ) Ἐξατομίκευση

Πνευματικός Ποιμῆν ἐν ἀπολύτῳ ἐννοία εἶναι Ἐκεῖνος, ὁ Ὅποιος «τήν ψυχῆν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων»⁵³⁵ καί ὁ Ὅποιος δύναται νά εἶπη: «ἐγώ εἰμι ὁ ποιμῆν ὁ καλός, καί γινώσκω τά ἐμά καί γινώσκομαι

529. Ἐπ. 123, σ. 238-239.

530. Ἐπ. 38, σ. 102.

531. Ἐπ. 93, σ. 184.

532. Αὐτόθι.

533. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀπολογητικός τῆς εἰς τόν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν καί αὐθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν μετά τήν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τό τῆς ἱεροσύνης ἐπάγγελμα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἄπαντα τά ἔργα, 1. Λόγοι (Προσωπικά σχέσεις καί Ἐκκλ. Διακονία), Βίος - συγγράμματα - θεολογικά ἀντιλήψεις ὑπό Παναγιώτου Χρήστου, Εἰσαγωγή - κείμενον μετάφρασις - σχόλια ὑπό Νικολάου Ἐμμ. Ἀποστολάκη, Ε.Π.Ε 18, Πατερικά ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1975, σ. 106.

534. Αὐτόθι.

535. Ἰω. 10,11.

ὕπο τῶν ἐμῶν» ἐν ἀπολύτῳ ἐννοία⁵³⁶. Ἡ Ποιμαντική τοῦ Ἀρχιποίμενος εἶναι ἀπολύτως ἐξατομικευμένη βάσει τῆς ὑπ' Αὐτοῦ ἀπολύτου γνώσεως ἐνός ἐκάστου προσώπου.

Ὁ εἰκοστός τρίτος ψαλμός⁵³⁷, πληρέστερον παντός ἄλλου προφητικοῦ λόγου, φανερώνει τήν προσωπική σχέση καί κοινωνία τοῦ θείου Ποιμένος μετά τοῦ ποιμαινομένου ἀνθρώπου καί τίς θεῖες ποιμαντορικές ἐνέργειές Του, ἕως ὅτου ἀποκαταστήσῃ τόν ἄνθρωπο στόν πατρικό του οἶκο. «Ὁ Κύριος εἶναι ὁ Ποιμήν μου», λέγει στόν πρῶτο στίχο τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου. Ἡ λέξη «ὁ ποιμήν μου» ἐκφράζει τήν μοναδικότητα τοῦ θείου Ποιμένος καί τήν ἀπολύτως ἐξατομικευμένη Ποιμαντική Του⁵³⁸.

Κατά συνέπεια καί ἡ χριστοκεντρική Ποιμαντική διακονία πρέπει νά διέπεται ἀπό αὐτήν τήν θεϊκή ἀρχή τῆς ἐξατομικεύσεως. Πρέπει νά λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ὑπό τοῦ Πνευματικοῦ ἢ μοναδικότης τοῦ κάθε ἀνθρώπου, μέ τίς φυσικές καταβολές του, τήν προῖστορία του, τόν παράγοντα τῆς κληρονομικότητός του, τήν ἡλικία, τήν κράση, τά φυσικά καί ἐπίκτητα προσόντα του, τά τάλαντα, τίς ἀρετές, τίς ἀδυναμίες καί ἐφέσεις του, τό πνευματικό καί μορφωτικό ἐπίπεδό του, τό ἀξίωμα, πού τυχόν κατέχει, τίς συνθήκες, ὑπό τίς ὁποῖες διαβιώνει, τά κίνητρα τῶν λόγων καί τῶν ἔργων του. Ἐντός τῆς Ἐκκλησίας τό ἀνθρώπινο πρόσωπο δέν ἰσοπεδώνεται, οὔτε μαζοποιεῖται, ἀλλά διασώζεται καί τελειοῦται.

Ἀπό αὐτήν τήν ἀρχή διέπεται ἡ Ποιμαντική τῶν Πατέρων· ἐξατομικευμένη εἶναι ἡ θεραπευτική ἀγωγή, πού συνιστοῦν, καί ἡ πνευματική καθοδήγησή τους⁵³⁹.

Ἀπό αὐτήν τήν ἀρχή διέπεται τό παιδαγωγικό ἔργο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου. Τοῦτο μαρτυρεῖ μαθητής του, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Β. Μυλωνᾶς: «Ἡ ψυχολογία τοῦ ἀειμνήστου ἐπί ἐνός ἐκάστου τῶν μαθητῶν,

536. Ἰω. 10,14.

537. ΚΒ' ψαλμός κατά τήν ἀρίθμηση τῶν Ο'.

538. «Εἶναι ποιμένας μου ὄχι μόνο γιατί ἀνήκει σέ μένα καθ' ὅσον καί γώ τοῦ ἀνήκω... ἀλλ' ἐπίσης γιατί ἐνεργεῖ σάν Ποιμένας μου σέ ὅ,τι μέ ἀφορᾶ, μ' ἕνα ἀποκλειστικό τρόπο πού ταιριάζει σέ μένα μόνο... Εἶναι ποιμένας τοῦ καθ' ἐνός ξεχωριστά μ' ἕνα μοναδικό καί μυστικό τρόπο. Ἡ στάσις Του ἔναντι τοῦ κάθε ἀτόμου, ὁ τρόπος πού τό προσεγγίζει, ἡ 'ποιμαντική' του φροντίδα (πράγματι μπορούμε νά τήν ὀνομάσουμε ἔτσι) ποικίλλει ἀνάλογα μέ τήν προσωπική περίπτωση τοῦ καθ' ἐνός». (Αρχιμ. Λέβ Ζιλλέ, Ὁ Ποιμήν, (μτφρ. Ἑλένης Γκανούρη), ἔκδ. «Ἡ ἔλαφος», Ἀθήνα ἄ.χ., σ. 11).

539. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης στόν Λόγο του «Εἰς τόν Ποιμένα» διδάσκει: «Σ' ἐκείνους, πού τρέχουν μέ νεανική ὄρεξι, ἐτοίμαζε πολύ καλά καί μέ γενναιοδωρία τά πιό ἐξαιρέτα καί ἀνώτερα φαγητά. Σ' ἐκείνους ὅμως πού προχωροῦν καθυστερημένα εἶτε μέ τήν ζωή τους εἶτε μέ τήν διάθεσί τους, δίνε τους γάλα, ὅπως στά μικρά παιδιά. Διότι βεβαίως κάθε προσφορά παρηγορίας ἔχει τόν καιρό της. Πολλές φορές τό ἴδιο φαγητό σέ ἄλλους προξένησε προθυμία καί σέ ἄλλους ἀθυμία. Πρέπει νά προσέχωμε ποιούς ἔχομε ἐμπρός μας προκειμένου νά κάνουμε σπορά. Νά προσέχωμε τόν χρόνο, τό πρόσωπο, τήν ποιότητα καί τήν ποσότητα». (Λόγος ἕτερος εἰς τόν Ποιμένα, 54-55, Κλίμαξ, σ. 392).

τώρα τό έννοῶ, ἦτο ἀλάθητος καί ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενος ὁ ἀείμνηστος μεθοδικῶς καί παιδαγωγικῶς ἐνίσχυσε τοὺς μέν καί τοὺς δέ»⁵⁴⁰.

Ἀπό αὐτὴν τὴν ἀρχὴ διέπεται ἡ Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ καί ἡ πνευματικὴ καθοδήγησή του, ὡς καταφαίνεται κυρίως στὴν Ἀσκητικὴ του, πού ἀναπτύσσεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο· «ὅτι οὐκ ἔστιν ἓν μέτρον τοῖς πᾶσι», κατὰ τόν Μέγα Βασίλειο⁵⁴¹, τοῦ ὁποῖου ἐπίσης ἡ Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως, ὡς διαφαίνεται στὰ «Ἀσκητικά» του.

Περὶ δοκίμου ἐξομολογηθείσης πταῖσμα λόγῳ θυμοῦ γράφει: «Ἡ πρῶξις τῆς μέ ἐλύπησε, ἀλλὰ ἐλπίζω ὅτι τοῦ λοιποῦ θέλει μετριάσει τόν θυμόν τῆς. Ἦθελον κανονίσει αὐτὴν διὰ τό ἀποτέλεσμα τοῦ θυμοῦ τῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλυπήθη πολύ, τὴν συγχωρῶ. Θέλω ὅμως νά διέλθῃ ἐντός μιᾶς ἐβδομάδος γονυπετῆς τό ψαλτήριον, ἐπικαλουμένη ἐν ἐκάστῳ ψαλμῶ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ καί μετὰ ταῦτα νά κοινωνήσῃ»⁵⁴², διότι «κᾶν γάρ τό αὐτό ἀμάρτημα εἶναι δοκῆ τό τε ἀδιαφόρου καί τό τοῦ εὐλαβοῦς, ἀλλὰ πολλή ἢ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ»⁵⁴³.

«Ὁδηγοῦσε τίς ψυχές στή σταδιακὴ πτέρωση, ἀνάλογα μέ τίς καταστάσεις καί ἰδιοτυπίες πού συναντοῦσε στό 'ποικιλώτατο καί πολυτροπώτατο ζῶο', στόν θεόπλαστο ἄνθρωπο»⁵⁴⁴. Ὁ ἄνθρωπος δίδει τό μέτρο τῶν θεραπευτικῶν μέσων καί ἀσκητικῶν ἀγῶνων. Ἐνίοτε ἡ κατάσταση τῆς υἱείας μοναχῆς ἐπιβάλλει τὴν ἄρση τοῦ μοναχικοῦ κανόνος. Περὶ δοκίμου φθισικῆς, ἀποθεραπευθείσης καί εὐρισκομένης στό στάδιο τῆς ἀναρρώσεως γράφει: «Πρέπει νά λαμβάνῃ τά φάρμακα καί νά μὴ ἐγείρηται νύκτα μέ τὴν ὑγρασίαν καί νά ἀποφεύγῃ τὰς γονυκλισίας καί μετανοίας μέχρι τῆς ἐνισχύσεώς τῆς»⁵⁴⁵. Ὅλοι οἱ κανόνες καί οἱ ἀγῶνες γίνονται γιὰ τόν ἄνθρωπο⁵⁴⁶, εἶναι τά μέσα, τά ὁποῖα ὑπηρετοῦν τόν προερισμένο σκοπὸ τῆς Ποιμαντικῆς καί τῆς ἀσκήσεως.

540. Πρωτοπρεσβυτέρου Νικολάου Β. Μυλωνᾶ, *Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς καί χειροτονήσαντός με Σεπτοῦ Ἱεράρχου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη*, σ. 270.

541. Βλ. Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, σγ', Migne PG 31, 1217 A. Βλ. Κωνστ. Δωρ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου*, Ἀθῆναι 1969, σ. 69.

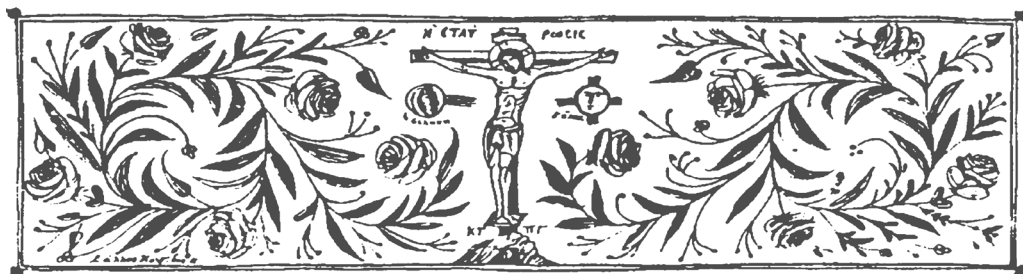
542. Ἐπ. 12, σ. 55.

543. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, πα', Migne PG 31, 1140 A. Πρβλ. πβ', αὐτόθι, 1141A.

544. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ὁ Θαυματουργός, σ. 313. Σκοπὸς τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, κατὰ τὴν προσφυῆ διατύπωση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, εἶναι «πτερῶσαι ψυχὴν, ἀρπάσαι κόσμου, καί δοῦναι Θεῷ». (Βλ. μνημ. ἔργ., σ. 102).

545. Ἐπ. 38, σ. 102.

546. «Τό σάββατον διὰ τόν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τόν σάββατον». (Μάρκ. 2,27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΙΕΡΟΜΥΣΤΗΣ, Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ

Ο ἅγιος Νεκτάριος εἶναι ὁ Ἱερομύστης καὶ Ἱερούργος τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείας. Διὰ πράξεως καὶ θεωρίας διδάσκει τὴν ἀληθῆ, τὴν εὐάρεστο καὶ εὐπρόσδεκτο, τὴν πνευματικὴν, τὴν λογικὴν, τὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρεία καὶ μυσταγωγεῖ εἰς αὐτήν, ὡς ἄριστος Μυσταγωγός καὶ «πιστός οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ».

Α. Ο ΙΕΡΟΜΥΣΤΗΣ

α) Ἡ ἀληθὴς λατρεία

Ἡ λατρεία του εἶναι ἀληθῆς, διότι εἶναι ἔκφραση ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λατρεία ἔχουν σχέση αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος. Ἐδρα τῆς λατρείας, πρώτη προσφορά καὶ μεγίστη θυσία εἶναι ἡ καρδιά, τὸ κέντρο τῶν ψυχωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ λατρεία δέν εἶναι ἐπινόημα ἀρχόντων, δέν εἶναι ἐφεύρημα τῆς διανοίας, ἀλλ' ὑπαγόρευση τῆς καρδίας, ἔλεγε στὸν Ἐκκλησιαστικὸ Λόγο του «Περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ λατρείας»¹. Ἐκφραση λατρείας καὶ εὐφρόσυνος, πνευματικὴ ἐνασχόληση, πού ικανοποιοῦσε τὸ θρησκευτικὸ του συναίσθημα, ἦτο καὶ ἡ ἱερά ποίηση.

Ἡ λατρεία καὶ ὁ πόθος, νά ἀνυμνή τὸν Θεόν, τοῦ ὑπαγόρευσαν ᾠδὲς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπηρτίσθη τὸ «Τριαδικόν». Δι' αὐτῶν, ὡς γράφει «Τοῖς ἐντευξομένοις», ἐκφράζει τὸν θαυμασμό του γιὰ τὰ θεῖα ἔργα καὶ ἐξυμνεῖ τὴν θεῖα σοφία, ἀγαθότητα καὶ παντοδυναμία. Εἶναι σαράντα τρεῖς ᾠδὲς εἰς τὰ Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς τὴν Σταύρωση, εἰς τὴν Ἀνάσταση καὶ Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλεγκτικὲς τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων, καταλυτικὲς καὶ παρακλητικὲς. Ἐκατὸν δέκα τέσσαρες ὕμνοι εἰς τὰ πρόσωπα τῆς

1. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ἱεροδιακόνου, Λόγος Ἐκκλησιαστικός· ΣΤ' Κυριακὴ τῶν Βαΐων, Δέκα Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 11.

Ἁγίας Τριάδος καί εἰς τὰ γεγονότα τῆς σωτηρώδους Οἰκονομίας καί δέκα τέσσαρες κανόνες, σταυρώσιμοι, ἀναστάσιμοι, καταλυτικοί καί παρακλητικοί. Περιέχουν καί τούς τρεῖς τρόπους τῆς λατρείας· τήν δοξολογία, τήν εὐχαριστία καί τήν δέηση, πού ἀπορρέουν ἐκ τῶν τριῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Ἄδονται κατά τό ὕφος τό ἐκκλησιαστικό καί κατά τό ὕφος τῶν σχολικῶν ἀσμάτων· δηλαδή ὑπάγονται εἰς τὰ μέτρα καί τόν ρυθμό τῆς ἀρχαίας ὑμνωδίας καί εἰς τήν κλίμακα καί τούς κανόνες τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Τούς ἐξέδωκε τό 1909 πρός ἰκανοποίηση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, πού ἐπιποθοῦν νά λατρεύουν μέ ὕμνους καί ᾠδές πνευματικές τόν ἐν Τριάδι Θεόν². «*Εἰς αἴνεσιν αἴδιον*» τῆς Τρισηλίου Θεότητος ἀνήγειρε Ἱερόν Ναόν εἰς τήν Αἴγινα, ὡς μαρτυρεῖ τό ἀφιερωματικό ἐπίγραμμα, τό εὐρισκόμενο εἰς τό ὑπέρθυρο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος:

ΤΗ ΤΡΙΣΗΛΙΩ ΗΓΕΙΡΕΝ ΘΕΟΤΗΤΙ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ
ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΤΟΥΤΟΝΙ ΝΑΟΝ ΕΙΣ ΑΙΝΕΣΙΝ ΑΪΔΙΟΝ
Ο ΠΑΛΑΙ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
ΤΗ 1^η ΙΟΥΝΙΟΥ 1906 ΕΘΕΜΕΛΙΩΘΗ,
ΤΗ 2^α ΙΟΥΛΙΟΥ 1908 ΕΝΕΚΑΙΝΙΑΣΘΗ.

«*Εἰς λατρείαν ἀληθῆ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ*» ἤγειρε Μονή, ὡς μαρτυρεῖ τό ἐπίγραμμα τό εὐρισκόμενο εἰς τό ὑπέρθυρο τῆς εἰσόδου τῆς Μονῆς:

ΤΗΝΔ ΑΝΗΓΕΙΡΕΝ ΜΟΝΗΝ ΤΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΡΩΓΗ
ΤΑΙΣ ΟΣΙΑΙΣ ΜΟΝΑΧΑΙΣ ΕΙΣ ΛΑΤΡΕΙΑΝ ΑΛΗΘΗ
ΤΟΥ ΤΡΙΑΔΙΚΟΥ ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΠΟΙΗΤΟΥ
Ο ΤΗΣ ΚΥΡΗΝΑΪΚΗΣ ΠΑΛΑΙ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ
ΑΡΧΙΘΥΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
ΗΡΕΑΤΟ ΤΩ 1904 ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΕΛΕΣΘΗ ΤΩ 1912.

Αὐτόν τόν ἱερό πόθο καί σκοπό ἐκφράζει καί στήν αἴτησή του «*Πρός ἴδρυσιν καί ἀναγνώρισιν τῆς ἐν Αἰγίνῃ ἰδρυομένης Μονῆς ἐπ' Ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος*» πρός τόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόκλητο:

«*Ἐπιποθῶν ν' ἀνυψώσω θεῖον θυσιαστήριον εἰς λατρείαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἤγειρα ἱερόν ναόν ἐν νήσῳ Αἰγίνης ἐπί τῶν θεμελιῶν παλαιοῦ ναοῦ εὐρισκομένου ἐν ἐρειπομένῳ περιβόλῳ, χρησιμεύοντι πάλαι ποτέ, ὡς λέγεται, μονή γυναικεία καί ἀφιέρωσα αὐτόν τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ, πρός ὄν τήν λογικήν καί πνευματικήν ἀναφέρομεν λατρείαν*». Στή συνέχεια δηλώνει, ὅτι πρωταρχικός σκοπός τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς εἶναι ἡ διαίω-νιση τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ³.

Τά ἔργα του εἶναι ἀληθινά ἔργα λατρείας, διότι ἀπορρέουν ἀπό ἀληθῆ, ἐσωτερική λατρεία. Ἔργῳ καί λόγῳ διδάσκει, ὅτι ἡ ἐξωτερική λατρεία

2. Βλ. Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, *Τριαδικόν*. Ἦτοι ᾠδαί καί ὕμνοι πρός τόν ἐν Τριάδι Θεόν, ἐν Ἀθήναις 1909.

3. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 142.

εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐσωτερικῆς καί ἔχει σκοπό τήν διάπλαση, τήν ἀνακαίνιση καί ἀνάδειξη τῆς καρδίας εἰς ναόν ἅγιο τοῦ Παντάνακτος Θεοῦ, ὁ Ὅποιος θέλει, νά ἐνοικήσῃ, νά ἐμπεριπατήσῃ καί μονήν εἰς αὐτήν νά ποιήσῃ⁴. Στόν κύκλο τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἀνήκουν καί ὅλες οἱ ἀγαθοεργίες, ἤτοι τά ἔργα τῆς ἀγάπης. Δι' ὄλων δέ αὐτῶν τῶν ἐξωτερικῶν σημείων ἐκδηλώνονται τά εἰς τόν μυχό τῆς καρδίας διατρεφόμενα αἰσθήματα τῆς ἐσωτερικῆς λατρείας.

Στόν Λόγο του «Περί τῆς ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρείας» ἀναφέρει, ὅτι, ἐάν τά ἔργα εἶναι ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐν ἡμῖν λαλοῦντος Χριστοῦ, εἶναι ὄντως ἔργα λατρείας καί οἰκοδομῆς. Ἐάν ὅμως στεροῦνται αὐτῆς τῆς χάριτος καί ὁρμῶνται ἀπό ἄλλη ἀφετηρία, δέν εἶναι ἔργα λατρείας καί ἀρετῆς· ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ψευδής καί ἐπίπλαστος, «ἐψιμυθιωμένη εἰκὼν καί στερεῖται τῆς ἐπωνυμίας τῆς ἀρετῆς»⁵. Γιά νά κληθοῦν τά ἔργα ἀγαθοεργίες καί ἔργα ἀγάπης, πρέπει ἡ καρδιά τοῦ ἐργαζομένου αὐτά νά εἶναι ἀγαθή καί νά πληροῦται ἀγάπης. Ὁ ἐπιζητῶν κοινωνία μετά τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀνάγκη, νά ἐπιστήσῃ τήν προσοχή του ἐπί τῆς καρδίας του, διότι αὐτή μετά τῶν κλίσεων τῆς ὀρίζει τήν θέση μας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ζητεῖ διά τῶν προφητῶν Του τήν περιτομή τῆς σκληροκαρδίας⁶, τήν ἀφαίρεση τῆς πονηρίας καί τήν κάθαρση τῆς καρδίας⁷. Ἐχων ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς ἀληθείας ὁ Ψαλμωδός δέεται, νά κτίσῃ εἰς αὐτόν ὁ Θεός «καρδίαν καθαρὰν» καί νά ἐγκαινιάσῃ «πνεῦμα εὐθές»⁸. «ἐάν ἡ καρδιά ἡμῶν μή καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρησίαν ἔχομεν πρός τόν Θεόν, καί ὁ ἐάν αἰτῶμεν λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ, ὅτι τάς ἐντολάς αὐτοῦ τηροῦμεν καί τά ἀρεστά ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν», γράφει ὁ Ἰωάννης⁹.

Στόν ἴδιο Λόγο ἐπισημαίνει ἀφ' ἑνός μὲν τήν πλάνη ἐκείνων, πού παραμελοῦντες τήν καρδιά τους περιορίζονται εἰς ἔργα ἐξωτερικῆς λατρείας καί «ἀγάπης», ἀφ' ἑτέρου δέ τήν πλάνη ἐκείνων, πού παντελῶς τά ἀπορρίπτουν.

Περί τῶν πρώτων λέγει: Ἐκεῖνος, πού ἀμελεῖ τήν καρδιά του καί ἐκτελεῖ ἔργα «ἀγάπης», ζητεῖ τήν κοινωνία μετά τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ ἀσθενεῖς πού ἐπιζητοῦν ὠφέλεια δι' ἀκαταλλήλων γιά τήν ἀσθένειά τους φαρμάκων. Ἀλλά καί τά ἔργα αὐτά δέν εἶναι ἔργα ἀγάπης, διότι δέν ὁρμῶνται ἐξ αὐτῆς. Πλάνη λοιπόν, καί πλάνη δεινή ὑφίστανται ὅσοι ἐπιζητοῦν δι' ἔργων ἀπλῶν τήν χάρι παρὰ Θεοῦ καί ἐπιδιώκουν δι' αὐτῶν, ὡς διά λύτρων, νά ἐξαγοράσουν τήν ἀρετή. Ἡ ἀρετή ὅμως οὐδέποτε ἐξαγοράζεται, οὔτε πωλεῖται, ἀλλά δι' ἀγῶνος ἰσχυροῦ ἀποκτᾶται. Ἡ

4. Βλ. Λε. 26,12. Ἰω. 14,23. Β' Κορ. 6,16.

5. Νεκταρίου Κεφαλαῖ Ἱεροδιακόνου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 9.

6. Δε. 10,16. Ἱερ. 4,4.

7. Ἡσ. 1,16.

8. Ψαλ. 50,12.

9. Α' Ἰω. 3,21-22.

Ἐκκλησία δέν συνέστη ὑπό τοῦ Κυρίου χάριν πνευματικοῦ ἐμπορίου καί ἠθικῆς συναλλαγῆς ἀλλά γιά νά ἐγκαινιάσῃ ἐντός ἡμῶν καρδιά καθαρά, νά ἰδρῶσῃ μεταξύ ἡμῶν τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί νά μεταδώσῃ διά τῶν ἱερῶν αὐτῆς τελετῶν καί μυστηρίων εἰς τούς πιστούς τήν Χάρι τοῦ Παναγίου Πνεύματος, διά τοῦ Ὁποίου ἀναγεννῶνται, δικαιοῦνται καί ἀγιάζονται. Ὡς ἐκ τούτου τά ἔργα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας εἶναι περιουσία τῶν ἀγαθῶν καί ἐναρέτων· εἰς αὐτούς μόνους εἶναι ὠφέλιμα καί μόνον αὐτούς τελειοποιοῦν πνευματικῶς.

Ὁ Θεός δέν εὐαρεστεῖται εἰς προσφορές ἔργων, θυσιῶν καί εἰς ἀνοικοδομήσεις ναῶν ὑπό ἀδίκων, ἐπιβούλων, δολίων, ψευδομένων, συκοφαντῶν, ὑπό τῶν παραβατῶν τοῦ νόμου Του, πού συγκαιφαλαιοῦνται στήν ἐντολή τῆς διττῆς, πρὸς τόν Θεόν καί τόν πλησίον, ἀγάπης¹⁰. Μᾶλλον ἀποστρέφεται ταῦτα πάντα, διότι οἱ προσφέροντες δέν ἔχουν καθαρά καρδιά. Κατά συνέπεια ἡ ποιμαντική διδασκαλία καί καθοδήγηση τοῦ Ἁγίου ἐπικεντρώνεται στόν «κρυπτόν τῆς καρδίας ἀνθρωπον» πρὸς ἐνδοσκόπηση, αὐτοσυνειδησία καί κάθαρσή του.

Ἄναιρεῖ ὅμως καί τήν πλάνη ἐκείνων, πού ὀρμώμενοι ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ ἔδρα καί ἡ οὐσία τῆς λατρείας ἔγκειται στήν καρδιά, θεωροῦν τήν ἐξωτερική λατρεία ὅλως περιττή, τά δέ ἐξωτερικά σημεῖα ἀνάξια εἰς ἀνεπτυγμένον ἀνθρωπον, ὡς ὑποβιβάζοντα αὐτόν ἐκ τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς, στήν ὁποία φέρει ἡ μετά λόγου κατανόηση τοῦ Θεοῦ. Ἡ πεπλανημένη αὐτή δοξασία, πού ἀποσπᾷ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς λατρείας τόν «φυσικόν αὐτῆς ὄπαδόν» – τήν ἐξωτερική λατρεία – δέν στηρίζεται οὔτε στήν καθημερινή πείρα, οὔτε στήν ψυχολογική παρατήρηση, οὔτε στήν ἐπίγνωση τῆς «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» λατρείας.

Ἡ οἰκεία καί καθημερινή πείρα, πού συμπληρώνει τήν ἔλλειψη γνώσεως ἐκ μελέτης, διδάσκει, ὅτι ἡ ἔλλειψη τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἀφήνει μέγα κενό στήν ἐσωτερική λατρεία, διότι ἀφαιρεῖ ἀπό αὐτήν τίς αἰσθήσεις της, οὕτως εἰπεῖν, διά τῶν ὁποίων ἐκδηλώνει τήν ζωή καί οὐσία της καί ἐπομένως τήν ὑπόστασή της.

Ἡ ἐξωτερική λατρεία ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς ἐρεῦνης θεωρουμένη εἶναι φυσική ἀπόρροια τῆς ἐσωτερικῆς. Ἡ ἐσωτερική λατρεία ἐξωτερικεύεται δι' αὐτομάτου, ἀντανακλαστικῆς κινήσεως τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Ἐπειδή ἡ ἀναπαράσταση μιᾶς ἐννοίας γίνεται δι' ἐνός αἰσθητηρίου ὀργάνου, τό αἰσθητήριον ὄργανο μεταβιβάζει εὐθύς ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τά ἔξω δι' ἀντανακλαστικῆς κινήσεως τήν διαβιβασθεῖσα ἔννοια. Ἐπομένως ἡ ἔλλειψη ἐξωτερικῆς λατρείας θέτει ὑπό ἀμφισβήτηση καί τήν ὑπαρξή τῆς ἐσωτερικῆς, ἀληθοῦς λατρείας· διότι ὄντως ὁ ἀληθῶς καί ἐσωτερικῶς λατρεύων τόν Θεόν αἰσθάνεται στήν καρδιά του κάποια μυστική φωνή πληροφοροῦσα αὐτόν περί τῆς ἱερότητος καί ἀγιότητος τοῦ

10. Μάρκ. 12,30-31.

περιεχομένου τῆς καρδίας του. Διὰ τοῦτο ζητεῖ διὰ παντοίων μέσων καί κινήσεων, νά ἐκφράσῃ τήν χαρά καί εὐγνωμοσύνη του πρός τόν Θεόν.

Οἱ λόγοι αὐτοί, ἄγευστοι τῆς οὐρανοῦ αὐτῆς τροφῆς, ἀγνοοῦν τήν οὐσία τῆς ἐξ Ἀποκαλύψεως πνευματικῆς καί ἀληθοῦς λατρείας, πού ἐδρεύει στήν καρδιά, καί ἀντιφάσκοντες πρός ἑαυτούς ὑποστηρίζουν τήν ἐκ τῆς φυσικῆς θεογνωσίας λατρεία. Φρονοῦν δέ, ὅτι λατρεία εἶναι ἡ περί Θεοῦ φιλοσοφία. Ἀλλά ἡ ἐκ τῆς φυσικῆς θεογνωσίας λατρεία διαφέρει πολύ τῆς ἐξ Ἀποκαλύψεως λατρείας, διότι ἡ μέν φυσική θεογνωσία εἶναι προϊόν μόνης τῆς νοήσεως, ἡ δέ λατρεία τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι προϊόν τοῦ συνόλου τῶν ψυχικῶν δυνάμεων.

Πλανῶνται, ὅσοι φρονοῦν, ὅτι λατρεύουν τόν Θεόν φιλοσοφοῦντες· ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ εἶναι φιλοσοφία τῆς καρδίας, διότι μόνη αὐτή εἶναι ἀρμοδία πρός φιλοσοφία περί μεταφυσικῶν ἀληθειῶν· εἰς αὐτήν, ἀφοῦ συνέλθουν ὅλες οἱ ψυχικές δυνάμεις, φιλοσοφοῦν. Ἄς μὴν ἐπαίρωνται γιά τήν σοφία τους ἐγκαταλείποντες στούς ἀπλοϊκοῦς χριστιανούς τίς τελετές. Ὁ Χριστιανισμός εἶναι Φιλοσοφία ἐκ τῶν ἄνω, ἐπί τῆς καρδίας καί διὰ τῆς καρδίας ἐνεργοῦσα καί σοφίζουσα τόν χριστιανό. Αὐτή δύναται νά ἀναδείξῃ τοῦς ἀπλοϊκωτάτους, πλὴν ἀληθεῖς χριστιανούς, ἄνδρες σοφωτάτους στά λόγια καί στά ἔργα. Φιλοσοφία στήν λατρεία πρέπει νά εἶναι ὁ πόθος τοῦ Θεοῦ καί μελέτη τό θέλημα Αὐτοῦ. Οὕτω καθίσταται ὁ ἄνθρωπος ἀληθῶς σοφός, σώζων τήν μετά τοῦ Θεοῦ κοινωνία καί ἀναδεικνυόμενος πολίτης τῆς θείας Βασιλείας¹¹.

β) Ἡ εὐάρεστος καί εὐπρόσδεκτος λατρεία

Γνωρίζει, ὅτι «λατρεία εὐάρεστος τῷ Θεῷ καί θυσία εὐπρόσδεκτος εἶναι πνεῦμα συντετριμμένον καί καρδιά συντετριμμένη καί οὐχί πνεῦμα ἐπηρμένον καί πεφυσιωμένον καί καρδιά ἄτεγκτος καί ἐμπαθής»¹². Ὡς ἐκ τούτου δηλώνει κατηγορηματικῶς εἰς ποιμαντική ἐπιστολή του, ὅτι «πλανῶνται καί μάλιστα πλάνην δεινήν οἱ νομίζοντες, ὅτι πᾶσα λατρεία καί πᾶσα θυσία εἰσιν εὐάρεστοι τῷ Θεῷ»¹³, καί προσάγει τίς κάτωθι μαρτυρίες ἐκ τῆς Π.Δ.: Προσέφερε θυσία ὁ Κάϊν εἰς τόν Θεόν, ἀλλ' ἀπεδοκιμάσθη ὑπ' Αὐτοῦ, διότι οὐ καλῶς προσέφερε¹⁴. Προσέφερε ὁ Ὁζίας θυμίαμα εἰς τόν Θεόν μέ χρυσό θυμιατήριον, ἀλλά κατεκρίθη ὑπό τοῦ θεοῦ, διότι οὐ καλῶς προσέφερε¹⁵. Καί ὁ Σαούλ προσέφερε θυσίες εἰς τόν

11. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ἱεροδιακόνου*, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 13-16.

12. Ἐπ. 39, σ. 105, Βλ. φαλμ., 50, 19.

13. Αὐτόθι.

14. Γεν. 4,5-7.

15. Περί Ἀζαρίου ἢ Ὁζίου τοῦ βασιλέως, πού ἐλεπρώθη, διότι ἐσφετερίσθη ἱερατικά καθήκοντα, βλ. Δ' Βασιλ. 14,21· 15,1-7. Παραλ. 26,16-20. Περί αὐτοῦ γράφει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «τῇ τῶν γεγεννημένων εὐπραγία μεθύων, καί ὑπό τῆς εὐημερίας ὀγκούμενος, μειζον τῆς ἀξίας ἐφρόνησεν... Βουληθεῖς γάρ πλείονα τῆς οὔσης τιμῆν λαβεῖν, καί ἧς εἶχεν ἐξέπεσεν». Τίς συνέπειες τῆς θείας ὀργῆς ὑπέστη καί ὁ λαός μέ τήν

Θεόν, αλλά κατεκρίθη και άπεδοκιμάσθη αυτός και ο οίκος αυτού, διότι οὐ καλῶς προσέφερε¹⁶. Προσέφεραν και οι Ἰουδαῖοι θυσίες, ἀλλ' άπεδοκίμασεν αυτές ο Θεός λέγων: «μισεῖ αυτές η ψυχή μου¹⁷». Και συμπεραίνει: Ὡστε δέν άρκει μόνον τό προσφέρειν θυσίες και προσφορές προς εὐαρέστηση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τό «καλῶς προσφέρειν», ἦτοι έν συναισθήσει τῆς άτελείας και άναξιότητος τοῦ προσφέροντος. Ἀλλά, για να ὑπάρχη τοιαύτη συναισθήση, άπαιτεῖται τελεία αυταπάρηση και ὑποταγή στα ρήματα τοῦ Θεοῦ, ταπεινώση και πνευματική έργασία άδιάλειπτος. Ἐάν λοιπόν μόνον δι' αυτών προσφέρομεν έπαξίως θυσίες στον Θεόν, ως πρώτη δέ και μεγίστη θυσία τοῦ προσφέρομεν τήν καρδιά μας, πῶς η θυσία και η προσφορά μας θα είναι εὐπρόσδεκτοι εις Αὐτόν, όταν οὔτε εμεῖς εἴμεθα άξιοι, να έμφανισθῶμεν προσφέροντες, οὔτε τά προσφερόμενα είναι άξια για τον Θεόν; Διά τοῦτο προτρέπει, να μή επαναπαυώμεθα στις δεήσεις και προσφορές μας, εάν πρώτον δέν καταστήσωμεν εαυτούς άξιους ιερομύστες και τίς θυσίες μας εὐπροσδέκτους εις τον Θεόν¹⁸.

γ) Ἡ πνευματική λατρεία

Πνευματική λατρεία είναι η προσφερομένη διά των τριών άρχικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς – τοῦ γνωστικοῦ, τοῦ βουλευτικοῦ και τοῦ συναισθηματικοῦ – ως δοξολογία, ευχαριστία και δέηση¹⁹.

Ἡ πνευματική και λογική λατρεία προσφέρεται κατά φυσικό λόγο, διότι άρμόζει και εις τον Θεόν, ως Πνεῦμα, και εις τον άνθρωπον, ως λογικόν ὄν. Είναι δέ εὐάρεστος, «διότι φύσει τό οἰκεῖον φιλεῖται, πνεῦμα δέ και λόγος τῷ Θεῷ οἰκεῖα». Μετά θάρρους μπορούμε να άποφανθοῦμε, γράφει, ότι ο άνθρωπος φύσει ζητεῖ τήν μετά Θεοῦ κοινωνία και φύσει άγαπα, να λατρεύη Αὐτόν, διότι η ιερά αυτή έφεση είναι έμφυτος χαρακτηρισ τῆς ψυχῆς τοῦ ανθρώπου. Διά τοῦτο και παρά φύση στάση δύνα-

άναστολή τῆς προφητείας έως τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλέως, διότι, ως διερμηνεύει στη συνέχεια, «τούς τοῦ Θεοῦ νόμους περιεῖδον και τήν ίερωσύνην ὑβριζομένην οὐκ έξεδίκησαν. Πῶς οὖν συναπήλαυσε τῆς όργῆς; Τῷ τήν προφητεῖαν άνασταλῆναι: όριζόμενος γάρ αυτοῖς ο Θεός περί οὔδενός οὔδέν άπεκρίνατο. Ἀλλ' οὐ μέχρι παντός τοῦτο έποίησεν, ἀλλά τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως και μέτρον τῆς τιμωρίας ώρισεν. Ὁμοῦ γάρ εκείνου καταλύσαντος τήν ζωήν, και ο Θεός τήν όργήν κατέλυσε, και τάς θύρας πάλιν τῆς προφητείας άνέωξε». (Ιω. Χρυσοστόμου, Ἐρμηνεία εις τον Προφήτην Ἡσαΐαν, ζα, Migne PG 56, 67-68).

16. Ι. Βασ. 13,8-14.

17. Ἡσ. 1,11-14.

18. Ἐπ. 39, εἰνθ' άνωτ.

19. Νεκταρίου Κεφαλά, Ἱεροδιακόνου, *Περί τῆς έν πνεύματι και άληθεία λατρείας*, σ. 3 έξ. Ὁ Ἄγιος Ἰωάννης ο Σιναΐτης οὔτως όρίζει τήν τάξη τῆς προσευχῆς: «πρό πάντων έν τῷ τῆς ήμετέρας δεήσεως χάριτη ευχαριστιάν ειλικρινῆ κατατάξωμεν έν δευτέρῳ δέ στίχῳ έξομολόγησιν και συντριμμόν ψυχῆς έν αισθήσει· εἶθ' οὔτω τήν αίτησιν ήμῶν τῷ Παμβασιλεῖ γνωρίσωμεν». (Ιωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, Λόγος ΚΗ, στ, εκδ. Ἱεραῶς Μονῆς τοῦ Παρακλήτου, Ὁρωπός Ἀττικῆς 1984², σ. 357).

ται νά θεωρηθῆ ἡ ἔλλειψη τοῦ ἱεροῦ τούτου ἔργου. Φρονεῖ δέ, ὅτι ὡς πνευματικοὶ μᾶλλον, παρά ὡς ὕλικοί, πρέπει νά προσφέρωμεν εἰς τόν Θεόν πνευματική λατρεία ἀπαύστως, διότι ὀφείλομεν εἰς Αὐτόν τήν πνευματική ψυχή, τήν ὁποία ἐπροίκισε μέ τοιαύτας δυνάμεις, ὥστε ἡ πλήρωση τοιούτου καθήκοντος νά εἶναι μᾶλλον κατά φύση τελουμένη ἢ κατ' ἀνάγκη. Ὁ προτιθέμενος νά προσφέρῃ πνευματική λατρεία ὀφείλει διά τῆς συνδρομῆς τῶν τριῶν ψυχικῶν δυνάμεων: α) νά γνωρίζῃ τήν ἔξοχον φύση τοῦ ἔργου τούτου, β) νά ὀρμάται ἐξ ἔρωτος πολλοῦ καί σφοδροῦ καί γ) νά ἔχῃ συναίσθηση ἑαυτοῦ, ὡς ἀνθρώπου, καί Ἐκείνου, πρὸς τόν Ὅποῖον ἀναφέρεται, ὡς Μεγάλου Θεοῦ. Ταῦτα προϋποθέτουν καθαρότητα νοός καί διαύγεια πνεύματος, πού συνεπάγονται καθαρότητα βίου συμφώνως πρὸς τόν ἠθικό νόμο²⁰. Τό προπατορικό ἁμάρτημα ὅμως ἐξησθένησε τίς ψυχικές δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου· ἐπεσκότισε τήν διαύγεια τοῦ πνεύματος, ἐξησθένησε τήν βούληση καί ἤμβλωνε τήν συναίσθηση. Διά τοῦτο ὁ μεταπτωτικός ἀνθρωπος ἔχει ἀνάγκη θείας βοήθειας καί ἀντιλήψεως πρὸς ἐνίσχυση τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων καί τήν βοήθειαν αὐτῆ λαμβάνει διά τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ σωτήριος ναῦς, πού ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός διευθύνει διά τοῦ Παναγίου Πνεύματος καί ἡ ὁποία φέρει εἰς ἀληθῆ μετά τοῦ Θεοῦ κοινωνία, εἰς τήν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία²¹.

δ) Ἡ λογική λατρεία

Λογική λατρεία, κατά Παῦλον, εἶναι ὁ ἀγιασμός καί ἡ προσφορά τοῦ σώματος εἰς τόν Θεόν, ὡς θυσίας ζώσης, ἀγίας καί εὐαρέστου εἰς Αὐτόν²². Ἐάν ἡ θυσία αὐτῆ ἀπαιτεῖται παρά πάντων τῶν Χριστιανῶν, ὡς λογική λατρεία, πόσο μᾶλλον ἀπαιτεῖται παρ' ἐκείνων, πού ἔχουν περιβληθῆ τήν Ἱερωσύνη, πού ὡς ἔργο τους ἔχουν, νά προσφέρουν ἐκάστοτε εἰς τόν Θεόν τήν ἀναίμακτον Θυσία, γράφει στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς»²³. Ἡ

20. Αὐτόθι, σ. 5.

21. Αὐτόθι, σ. 7.

22. Ρωμ. 12,1. «Ὅταν ὁ ἀνθρωπος λατρεύῃ μέ τόν σωστόν τρόπον τόν Θεόν, δέν προσφέρει μόνον τά δῶρά του καί τήν διά στόματος δοξολογίαν του. Προσφέρει ταυτοχρόνως τό σῶμα καί τό αἷμά του, γίνεται ἱερεὺς τοῦ οἰκείου σώματος καί τῆς κατά ψυχήν ἀρετῆς». (Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, Ἱερομονάχου, νῦν Μητροπολίτου Μαυροβουνίου, Ἡ λατρεία καί ἡ παρθενία, περ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Μάϊος-Ἰουνίος 1972, σ. 243.

23. Βλ. σ. 103. Ταῦτο ἀναλογιζόμενος ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγει: «Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγώ, καί ὅτι μηδεὶς ἄξιος τοῦ μεγάλου καί Θεοῦ, καί θύματος καί ἀρχιερέως, ὅστις μή πρότερον ἑαυτόν παρέστήσῃ τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, μηδέ τήν λογικήν λατρείαν εὐαρέστον ἐπεδείξατο, μηδέ ἔθυσε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καί πνεῦμα συντετριμμένον, ἦν μόνον ὁ πάντα δούς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν, πῶς ἔμελλον θαρρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τήν ἔξωθεν, τήν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον· ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα καί ὄνομα ὑποδύεσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας; πρὶν τόν ὀφθαλμόν ἐθίσαι βλέπειν ὑγιῶς τήν κτίσιν, καί εἰς θαῦμα μόνον τοῦ κτίσαντος, ἀλλά μή ζημίαν τοῦ πλάσαντος». (Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β' ἀπολογητικός τῆς εἰς Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, 7ε, PG 35, 497).

λογική αυτή λατρεία, πού σημαίνει την καθαρότητα και αγιότητα του ανθρώπου, ως ψυχοσωματικής ένότητας, και του βίου του, προϋποθέτει την σωφροσύνη.

ε) Ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία

Ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία ὑπῆρξε ἡ πηγή τῆς ζωῆς καὶ τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του καὶ ἡ προσφιλῆς μελέτη τῆς καρδίας του ἐκ νεότητός του καὶ ἕως τέλους τοῦ ἐπιγείου βίου του. Περί αὐτῆς πραγματεύεται εἰς δύο Ἐκκλησιαστικούς Λόγους του, ὡς Ἱεροδιάκονος καὶ φοιτητῆς Θεολογίας, καὶ περὶ αὐτῆς στήν τελευταία «Περὶ Ἐκκλησίας» Μελέτη του, ὡς Ἀρχιερεὺς καὶ ἀσκητῆς στήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος.

Στόν Ἐκκλησιαστικό Λόγο του «Περὶ τῆς πρὸς τόν Θεόν ἀγάπης καὶ λατρείας» παραπέμπει στήν ῥῆση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διὰ παντός τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἔστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· τῆς δὲ εὐποιίας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· τοιαύταις γάρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός». (Ἐβρ. 13,15-16). Τὴν ἐρμηνεύει δὲ οὕτως: Ἐν πνεύματι λατρεύομε τόν Θεόν, ὅταν διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ προσφέρωμε διὰ παντός τοῦ βίου μας, ὡς καρπὸ χειλέων, θυσίαν αἰνέσεως, δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας. Ἐν ἀληθείᾳ δέ, ὅταν δέν λησμονῶμε τὴν εὐποιᾶ καὶ κοινωνία τῶν ὑπαρχόντων μας μετὰ τοῦ πλησίον, διότι εἰς αὐτές τίς θυσίες εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Στηρίζεται ἄρα ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία ἐπὶ τῆς πρὸς τόν Θεόν καὶ τόν πλησίον ἀγάπης²⁴. Στόν Ἐκκλησιαστικό Λόγο του «Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας» οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα χαρακτηρίζονται ὡς «λυκαυγές τῆς ἐπιφωσκούσης ἡμέρας καὶ ὁ προάγγελος τῆς τοῦ Ἥλιου ἀνατολῆς»²⁵, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀπαλλαγεῖς τῶν δεσμῶν τῆς ὕλικῆς λατρείας, καταλλαγεῖς καὶ υἰοθετηθεῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ Του προσφέρει δι' Αὐτοῦ πνευματικὴ καὶ λογικὴ λατρεία. Ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς τελευταίας Μελέτης του «Περὶ Ἐκκλησίας» προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία προσφέρεται διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν ἀναγεννηθέντων δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, πού ἔλαβον ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ ἀποκαλύψαντος Αὐτόν Υἱοῦ ἐντός τῆς

24. Βλ. σ. 13-14.

25. Βλ. σ. 1. Ἐρμηνεύων ὁ ἱερός Χρυσόστομος τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν λέγει: «Ὅταν δὲ εἴπῃ Πνεῦμα ὁ Θεός, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὸ ἀσώματον. Δεῖ τοίνυν τοῦ ἀσωμάτου καὶ τὴν λατρείαν τοιαύτην εἶναι καὶ διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν ἀσωμάτου προσφέρεσθαι· τουτέστιν διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τοῦ νοῦ καθαρότητος... Ἐν γάρ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν· ὡς τὰ γε πρότερα τύπος ἦν ἡ περιτομή, τὰ ὀλοκαυτώματα, τὰ θύματα, τὰ θυμιάματα· νυνὶ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ἀλήθεια τὸ πᾶν. Οὐ γάρ σάρκα, ἀλλὰ πονηροῦς δεῖ περικόπτειν λογισμούς, καὶ σταυροῦν ἑαυτὸν καὶ τὰς ἀλόγους ἀναιρεῖν ἐπιθυμίας καὶ κατασφάττειν». (Ἰω. Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην..., Ὁμιλία ΛΓ, α, PG 59, 190).

Ἐκκλησίας²⁶. Ἡ Μελέτη αὐτή –ἀπόσταγμα μακροχρονίου μελέτης καί ζωῆς– θεμελιώνεται στόν περίφημο διάλογο τοῦ Ἰησοῦ μετά τῆς Σαμαρείτιδος²⁷. Κατ’ αὐτόν ὁ Ἰησοῦς ὁμιλεῖ κεκαλυμμένως περί τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας²⁸. Ὅταν ὁ Κύριος ἔλεγε στήν Σαμαρείτιδα, ὅτι ἔρχεται ταχέως ἡ ὥρα τῆς ἀληθοῦς προσκυνήσεως, τῆς ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρείας, μυστικῶς προανήγγειλε τήν Ἐαυτοῦ Θυσία. Ἡ ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία εἶναι ἡ θυσία τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ τοῦ αἵροντος τήν ἁμαρτία τοῦ κόσμου, πού προδιετυπώθη στόν Μυστικό Δεῖπνο· εἶναι τό μυστικό, τό πνευματικό καί οὐράνιο Πάσχα, στό ὁποῖο ἀνεφέρετο ὁ Ἰησοῦς λέγων στούς μαθητές Του: «ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τό πάσχα φαγεῖν μεθ’ ὑμῶν πρό τοῦ με παθεῖν»²⁹.

Τοῦ θείου καί σωτηρίου Αἵματος, πού ἐκύρωσε τήν Καινή Διαθήκη³⁰, τύπος καί σύμβολο ἦτο τό αἶμα τοῦ ἀρνίου τοῦ Πάσχα καί τῶν θυσιῶν, πού ἐπεσφράγισε τήν Παλαιά Διαθήκη. Ἡ ἕως θανάτου ὑπακοή στό θεῖο θέλημα καί ἡ αὐτοθυσία τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως κατέπαυσε τίς αἱματηρές θυσίες τῶν ζώων καί ἔκαμε τά πάντα καινά· οὐρανό καινό, θυσία καινή, λατρεία καινή· «ἀδύνατον γάρ αἶμα ταύρων καί τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Διό εἰσερχόμενος εἰς τόν κόσμον λέγει· θυσίαν καί προσφοράν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δέ κατηρτίσω μοι· ὀλοκαυτώματα καί περί ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἶπον· ἰδοὺ ἡκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περί ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τό θέλημά σου... ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμέν διά τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ»³¹. Ἡ ἀνθρωπότης εἶχε ἀνάγκη Ἀρχιερέως ὀσίου, ἀκάκου, ἀμιάντου, κεχωρισμένου ἀπό τῶν ἁμαρτωλῶν καί ὑψηλοτέρου τῶν οὐρανῶν³² καί θυσιαστηρίου δυναμένου νά ἀνακαινίξῃ τόν ὑπό τῆς ἁμαρτίας φθαρέντα

26. Περί τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ εἶπε ὁ Ἰησοῦς Χριστός: «Πάντα μοι παρεδόθη ὑπό τοῦ Πατρὸς μου· καί οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τόν υἱόν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδέ τόν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός καί ὁ ἐάν βούληται ὁ υἱός ἀποκαλύψαι». (Μτθ. 11,27).

27. Ἰω. 4,6-26. Βλ. σ. 231 ἔξ.

28. «... μυστηρίου χρόνοις αἰώνιοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δέ νῦν...». (Ρωμ. 14,24-25).

29. Λουκ., 22,15.

30. «Τοῦτο ἡ τιμὴ τῆς οἴκουμένης, τούτῳ ἠγόρασε τήν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστός, τούτῳ κατεκόσμησεν αὐτήν ἅπασαν». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τόν Ἰωάννην*, ΜΣΤ, δ, Migne, PG 59, 262).

31. Ἐβρ., 10,4-7· 10. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται στόν ψαλμ., 39,7-9. Ὁ στίχος 7 κατὰ τούς Ὁ εἶναι «θυσίαν καί προσφοράν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δέ κατηρτίσω μοι». Τό ἑβραϊκό ἔχει: ὀζνάγιμ καρεῖθα=ὄτα ἔταμες (ἡνοιξας, ἔδωκας). Στό *Ψαλτήριον*, τό ἐκδοθέν ὑπό τοῦ Ἁγίου (σ. 115), παρατίθενται ἀμφότερες οἱ γραφές, πού ἔχουν τό ἴδιο νόημα: Ὑπερέρα πάσης θυσίας εἶναι ἡ θυσία τοῦ προσωπικοῦ θελήματος διά τῆς ὑπακοῆς εἰς τό θεῖο θέλημα, χάριν τοῦ ὁποῖου προσφέρεται τό σῶμα καί συνεργοῦν ὄλες οἱ αἰσθήσεις.

32. Ἐβρ., 7,26.

άνθρωπο³³. Τοιούτου θυσιαστηρίου Ἰδρυτής εἶναι Αὐτός ὁ Μέγας Ἀρχιερεύς, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Ὅποῖος παρέδωκε Ἐαυτὸν θυσία καὶ προσφορά στὸν Θεὸ Πατέρα γενόμενος θύτης καὶ θῦμα ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας, «προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεύς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ»³⁴.

Περὶ τῆς αἰωνίας Ἀρχιερωσύνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρῶτον, ἐλάλησε Αὐτός ὁ Θεός στὴν παλαιὰ Διαθήκη διὰ στόματος Δαυΐδ πρὸς τὸν Μεσσία: «ὦμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεύς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ»³⁵. «᾿Ωμοσε»: Δηλώνει μὲ ἀνθρωποπαθῆ ἔκφραση τὸ ἀμετάκλητο τῆς ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ, τὴν ἔναντι τῆς λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἀνωτερότητα³⁶ καὶ αἰωνιότητα³⁷ τῆς Ἀρχιερωσύνης Υἱοῦ τετελειωμένου εἰς τὸν αἰῶνα³⁸ καὶ τὴν ἐγγύηση κρείττονος διαθήκης³⁹. Δεύτερον, ἐμαρτύρησε Αὐτός ὁ Ἰησοῦς ἀναφέρων εἰς Ἐαυτὸν τὸν προφητικό τοῦτο ψαλμό⁴⁰ καὶ τρίτον, διερμήνευσε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, κεφ. 7⁴¹. Ἡ λευϊτικὴ ἱερωσύνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἡ Μωσαϊκὴ νομοθεσία, ἦτο ἀνεπαρκὴς γιὰ τὴν συμφιλίωση καὶ τελεία σχέση μὲ τὸν Θεόν, (7,11). Διὰ τοῦτο ἀνεδείχθη νέα εἰσαγωγή «κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ θεῷ», (7,19)· «μετατιθεμένης γάρ τῆς ἱερωσύνης ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται», (7,12). Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἐκ τῆς ὁποίας οὐδεὶς προσῆλθε στὸ θυσιαστήριο, (7,13-14), δὲν ἔγινε Ἀρχιερεύς «κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου», (7,16)· Ἀρχιερεύς «εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ». Ὁ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ καὶ Ἱερεύς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, εἶναι τὸ μυστηριῶδες ἐκεῖνο πρόσωπο, «περὶ οὗ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος» διὰ τοὺς ἔχοντας πνευματικὴ νωθρότητα καὶ νηπιότητα⁴², πού συνάντησε τὸν Ἀβραάμ, ὅταν ἐπέστρεφε ἀπὸ τὴν κατατρόπωση τῶν βασιλέων, τοῦ προσέφερε ἄρτους καὶ οἶνο καὶ τὸν εὐλόγησε. Ὁ δὲ Ἀβραάμ τοῦ ἔδωσε τὸ ἓν δέκατο ἐκ τῶν λαφύρων του⁴³.

33. Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέται περὶ τῶν Θεῶν Μυστηρίων*, σ. 66.

34. Ἑβρ., 5,10. Βλ. Ψαλ. 109,4.

35. Ψαλμ., 109 (110),4. Ὁ προφητικός αὐτός ψαλμός ὑπόθεση ἔχει τὴν Βασιλεία, τὴν Ἀρχιερωσύνη καὶ νίκη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

36. Ἑβρ., 7,20.

37. Ἑβρ., 7,24.

38. Ἑβρ., 7,28.

39. Ἑβρ., 7,22.

40. Βλ. Μτθ., 22,44· Μάρ. 12,36. Λουκ., 20,42.

41. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Α'. Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*. Β. *Περὶ τῆς Ἱεράς Παραδόσεως*, σ. 12-13. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Χριστολογία*, σ. 188.

42. Ἑβρ., 5,11-13.

43. Γεν., 14,18-20.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἐρμηνευτικά στοιχεία, πού παραθέτουν ὁ Παῦλος καὶ οἱ Πατέρες ἀπὸ τὸ πέλαγος καὶ βάθος τῶν νοημάτων⁴⁴, «ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος καὶ μέγας Μελχισεδέκ»⁴⁵ εἶναι ὁ τύπος τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως καὶ Βασιλέως Χριστοῦ διὰ τούς κάτωθι βασιικούς λόγους: Πρῶτον μὲν, ἔχει ὄνομα, τὸ ὁποῖο ἐρμηνευόμενον σημαίνει βασιλεύς δικαιοσύνης, ὡς ὁ Χριστός. Ἐπειτα δέ, εἶναι ὁ βασιλεύς Σαλήμ, πού σημαίνει βασιλεύς εἰρήνης, ὡς ὁ Χριστός⁴⁶. Ἀποσιωπῶσα ἡ Ἁγία Γραφή τὴν καταγωγὴ καὶ τὸν θάνατό του παρουσιάζεται, ὡς ὁ Χριστός, «ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δέ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεύς εἰς τὸ διηνεκές», (7,3)⁴⁷. «Ἀφωμοιωμένος τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ» σημαίνει τύπος Χριστοῦ· ἀφομοίωση καὶ ὑπόστασις δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἔννοια, διότι ἡ μὲν σημαίνει τύπο, ἡ δὲ ἀλήθεια. Αὐτός ὁ δίκαιος ἄνδρας προφητικῶ πνεύματι κινούμενος καὶ τὸν Χριστό μιμούμενος προσέφερε ἄρτους καὶ οἶνο προεικονίζων τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας⁴⁸ καὶ εὐλόγησε τὸν Ἀβραάμ «τόν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας», (7,6), διότι «τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται», (7,7). Ὁ δὲ Ἀβραάμ τιμῶν αὐτόν, ὡς ἱερέα, τοῦ ἔδωσε τὸ ἓν δέκατο ἐκ τῶν λαφύρων του.

Ἡ αἰωνία Ἀρχιερωσύνη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀναποσπαστῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν αἰωνίως προσφερομένη, ἱλαστήριον Θυσία Του διὰ τῶν Αὐτοῦ ἱερέων ἐπὶ τοῦ ἁγίου Θυσιαστηρίου, πού εἶναι αὐτὴ ἡ ἁγία Τράπε-

44. «Εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος καὶ βάθος τῶν νοημάτων ἀδυνατοῦμεν, κατατολήσωμεν τῆς θαλάσσης οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄνωθεν διδομένην ἡμῖν χάριν». (Ἰω. Χρυσόστομος (;), *Εἰς τὸν Μελχισεδέκ*, β, Migne PG 56, 258).

45. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, Migne PG 91, 1137.

46. Κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου, «Σεδέκ γὰρ δικαιοσύνη λέγεται. Μελχί δὲ βασιλεύς... Τίς δὲ ἐστὶ βασιλεύς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἢ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός; Ἐπειτα δὲ καὶ βασιλεύς Σαλήμ, ἀπὸ τῆς πόλεως· τοῦτέστι βασιλεύς εἰρήνης· οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται τὸ Σαλήμ. Ὁ πάλιν ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ ἡμᾶς δικαίους ἐποίησε καὶ εἰρηνοποίησε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς». (Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους, IB, α, Migne PG 63, 97).

47. Κατὰ Μᾶρκον τὸν Ἐρημίτην, «Ἐν τούτῳ δὲ ἀφωμοίωται τῷ Υἱῷ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἐπὶ τῆς γῆς οὐκ ἔσχε πατέρα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ οὐκ ἔσχε μητέρα... κατ' οἰκονομίαν οὐκ ἐμφέρεται ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, πότε ἐγεννήθη ὁ Μελχισεδέκ ἢ πότε ἀπέθανε». (Εἰς τὸν Μελχισεδέκ, Δ, PG 65, 1121). Περὶ αὐτοῦ ὁ Θεοδώρητος Κύρου λέγει: «Οὕτω Μελχισεδέκ, ὁ μέγας Ἀρχιερεύς, τῶν τὰ εἰδῶλα σέβειν προελομένων τὴν ἄνοιαν βδελυξάμενος, τῷ Ποιητῇ τῶν ὄλων τὴν οἰκειαν ἱερωσύνην ἀνέθηκεν. Οὐδ' χάριν, τὸν μέγαν ἐκεῖνον μισθὸν ἐκομίσατο, τύπος γενόμενος καὶ σκιά τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ἀπάτωρος καὶ ἀμήτορος καὶ ἀγενεαλογήτου, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχοντος». (Λόγος περὶ τῆς θείας καὶ ἁγίας ἀγάπης, Migne PG 82,1513).

48. «Καὶ διὰ τί εἶπε κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; Καὶ διὰ τὰ μυστήρια, ὅτι κάκεινος ἄρτον καὶ οἶνον προσήνεγκε τῷ Ἀβραάμ, καὶ διὰ τὸ ἐλευθέραν εἶναι τοῦ νόμου ταύτην τὴν ἱερωσύνην, καὶ διὰ τὸ ἀτελεύτητον, καθάπερ καὶ Παῦλος φησι, καὶ ἄναρχον». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν ψαλμὸν ΡΘ*, η, Migne, PG 55, 276-277). Πρβλ. Ἰω. Χρυσόστομος (;), *Εἰς τὸν Μελχισεδέκ*, γ, Migne, PG 56, 260-261.

ζα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου⁴⁹. «Ἐχομεν θυσιαστήριον, ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες»⁵⁰, γράφει ὁ Παῦλος ἀναφερόμενος στήν ὑπαρξή Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, πού ἔχει ἐν μέσῳ αὐτῆς Θυσιαστήριο, ἐπί τοῦ ὁποίου προσφέρεται θυσία πνευματική, ἀναίμακτος διά τῶν Ἀποστόλων – τῶν πρώτων λειτουργῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης – καί τῶν διαδόχων αὐτῶν. Ἡ Καινή Διαθήκη ἔχει Ἐκκλησία, Θυσιαστήριο καί Ἱερωσύνη καί «Ὅπου θυσιαστήριον ἐκεῖ καί ἱερωσύνη»⁵¹, τονίζει ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἀναιρῶν τήν πλάνη τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα τῆς πολεμικῆς τους κατά τοῦ ἱερατείου καί τῆς Ἱερωσύνης ἀρνοῦνται τόν θυσιαστικό χαρακτήρα τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὁ Ἰδρυτής τῆς Ἐκκλησίας ὑψωσε Θυσιαστήριο ἐν μέσῳ αὐτῆς. Τό ἱερό Θυσιαστήριο, τό ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἀνυψούμενον, εἶναι οὐράνιος Τράπεζα: «τά ἀπό γῆς δεχόμενον καί οὐρανῶ παραπέμπον, τό ἀπό οὐρανῶν δεχόμενον καί τῇ γῇ χορηγοῦν, ἐπί γῆς ἐρηρυσμένον καί τῶ ἄνω παρακείμενον θρόνῳ. Θυσιαστήριον γάρ αὐτοῖς φοβερόν τοῖς ἀγγέλοις τοῖς τήν οὐράνιον ὑπερπετομένοις ἀψίδα»⁵². Θυσιαστήριο παρέχον χάρι, ἀγιασμό καί ἀπολύτρωση, καθαῖρον ἀπό τοῦ ρύπου αὐτῆς πᾶσαν τήν οἰκουμένη. Εἶναι ἡ οὐράνιος Τράπεζα, πού διατρέφει τούς πιστούς εἰς ζωὴν αἰώνιον παρέχουσα τόν οὐράνιον Ἄρτο, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ τρώγοντες δέν ἀποθνήσκουν. Ἐπ' αὐτῆς τελεῖται ἡ μυστική, ἡ ἀναίμακτος θυσία τοῦ Ἄμνοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ αἵροντος τήν ἁμαρτία τοῦ κόσμου· θυσία ἀληθῆς καί ἰλαστήριος ὑπέρ πάντων τῶν εὐσεβῶν, ζώντων καί κεκοιμημένων⁵³. Αὐτή εἶναι ἡ μόνη καθαρὰ καί εὐάρεστος θυσία, ἡ διά τῶν προφητῶν προαγγελθεῖσα, πού κατέπαυσε τίς αἱματηρές θυσίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: «Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ, καί θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι πρό ἀνα-

49. «Πιστεύσατε τοίνυν», λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, «ὅτι καί νῦν ἐκεῖνο τό δεῖπνόν ἐστιν, ἐν ᾧ καί αὐτός ἀνέκειτο. Οὐδέν γάρ ἐκεῖνο τούτου διενήνοχεν. Οὐδέ γάρ τοῦτο μὲν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ἐκεῖνο δέ αὐτός, ἀλλά καί τοῦτο κάκεινο αὐτός. Ὅταν τοίνυν τόν ἱερέα ἐπιδιδόντα σοι ἴδῃς, μή τόν ἱερέα νόμιζε τόν τοῦτο ποιῶντα, ἀλλά τήν τοῦ Χριστοῦ χεῖρα εἶναι τήν ἐκτεινομένην». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, Ν, γ, Migne PG 58, 507).

50. Ἐβρ., 13,10.

51. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί Ἐκκλησίας*, ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή εἰς τήν Ἐκκλησιολογίαν Αὐτοῦ, Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἀθήνα 1997, σ. 52 ἔξ.

52. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Εἰς τά Ἱερά Παράλληλα*, 15, Migne, PG 95, 1433. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Α. Περί Ἐκκλησίας. Β. Περί τῆς Ἱεράς Παραδόσεως*, σ. 16-17.

53. Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέται περί τῶν θείων Μυστηρίων*, σ. 41. Περί τοῦ θυσιαστικοῦ χαρακτήρος τῆς θείας Εὐχαριστίας λέγει ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων: «Εἶτα μετά τό ἀπαρτισθῆναι τήν πνευματικήν θυσίαν, τήν ἀναίμακτον λατρείαν, ἐπί τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἰλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τόν Θεόν... δεόμενοι δέ πάντες ἡμεῖς ταύτην προσφέρομεν τήν θυσίαν». (Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις μυσταγωγική*, Ε, Η, ΒΠ 39, 259). «Χριστόν ἐσφαγιασμένον ὑπέρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων

τολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τό ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καί ἐν παντί τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καί θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τό ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι λέγει Κύριος Παντοκράτωρ»⁵⁴. Τήν προδιετύπωσαν: α) Ὁ ἄμνος τοῦ νομικοῦ Πάσχα, β) τό μάννα, γ) ἡ θυσία τοῦ Μελχισεδέκ καί δ) ὁ ἄνθραξ, πού ἐκαθάρισε τόν Ἡσαΐα κατά τό ὄραμα τῆς κλήσεώς του. Εἰς αὐτό τό θεῖο καί πολυσήμαντον ὄραμα γίνεται ὑπό τοῦ Ἁγίου ἐκτενῆς καί ἐπανελημμένη ἀναφορά⁵⁵. Θεωρεῖ τό ἐπί γῆς Θυσιαστήριο ἀντίτυπο καί εἰκόνα τοῦ ὑπερουρανίου καί νοεροῦ ἐκείνου Θυσιαστηρίου, ἐπί τοῦ ὁποῖου ἐτελεῖτο ὑπερκόσμιος Θυσία τοῦ ὑπέρ νοῦν καί ἔννοιαν Ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπό καταβολῆς κόσμου⁵⁶. Κατά τό ἔτος, πού ἀπέθανε ὁ βασιλεὺς Ὁζίας, ὁ ὁποῖος ἐσφραγίσθη ἱερατικά δικαιώματα, εἶδε ὁ Ἡσαΐας τόν Κύριον⁵⁷ «καθήμενον ἐπί θρόνου ὑψηλοῦ καί

προσφέρομεν ἐξιλεούμενοι ὑπέρ αὐτῶν τε καί ἡμῶν τόν φιλόανθρωπον Θεόν». (Αὐτόθι, ΒΠ 39, 260). Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχετικῶς ἀναφέρει: «καί γάρ τῇ ἱερᾷ ταύτῃ τραπέζῃ παρεστῶτες, καί τήν φοικτῆν θυσίαν ἀναφέροντες, ὥσπερ ὑπέρ τῶν τοῦ λαοῦ πλημμελημάτων αἰτοῦμεν γενέσθαι συγχώρησιν, οὕτω καί ὑπέρ τῶν ἡμετέρων αὐτῶν παρακαλοῦμεν καί δεόμεθα καί ἱκετεύομεν καί ὑπέρ ἀπάντων τήν θυσίαν ἀναφέρομεν». (Ιω. Χρυσόστομος, Ὀμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ μαρτυρίῳ, Migne PG 63, 463-464).

54. Μαλ., 1,10-11. Τό ρῆμα «προσάγεται» πρέπει νά ἐννοηθῆ εἰς μέλλοντα χρόνο, διότι, κατά τήν ἐκκλησιαστική καί πατερική παράδοση, ὑποδηλοῦται ἡ ἀναίμακτος Θυσία. Τοῦτο φρονοῦν οἱ: Ἰουστίνος, Εἰρηναῖος, Θεοδώρητος, Κύριλλος, Ἰερώνυμος, Κυπριανός, Αὐγουστίνος, Χρυσόστομος καί ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ὁ κηρυχτής Ἀνδρέας Θεοδώρου γράφει σχετικῶς: «Ὡς πρὸς τόν εἰδικόν χαρακτήρα τῆς θυτηρίου οὐσίας τῆς Θ. Εὐχαριστίας, αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπαράστασιν καί ἀνάμνησιν τῆς ἐν αἵματι θυσίας τοῦ Γολγοθᾶ, οὐχί βεβαίως ἀπλήν ἀναπόλησιν ἀλλ' ἀναπαράστασιν πραγματικήν καί ἀντικειμενικήν, καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ πάρεστι πραγματικῶς ὁ Χριστός, ὡς θύτης ἅμα τε καί θῦμα». (Ἀνδρέου Θεοδώρου, Σημειώσεις εἰς τήν Συγκριτικὴν Συμβολικήν, ἐν Ἀθήναις 1980, σ. 297-298).

55. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 72. Πρὸβλ. τοῦ Ἰδίου, *Περὶ τῶν θεῶν Μυστηρίων*, σ. 42. Πρὸβλ. τοῦ Ἰδίου, *Περὶ Ἐκκλησίας*, σ. 52 ἐξ.

56. Βλ. 1 Πέτ., 1,19-20. Ρωμ., 14,24-25. Β' Τιμ., 1,9.

57. Ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὑπαινίσσεται τόν Χριστόν ὡς τόν Κύριον τοῦ χωρίου τούτου, (Ιω. 12,41). «γυμνήν γάρ τήν θεότητα καί ἀκραιφνῆ τήν οὐσίαν οὐδεὶς ἐθεάσατο, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς», λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος διερμηνεύων τό «εἶδον τόν Κύριον» καί συνεχίζει: «οὐδέ γάρ αὐτός, ὅπερ ἐστίν ὁ Θεός, ἰδεῖν ἠδυνήθη, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτόν θεωρεῖ, καί τοσοῦτον καταβάντα, ὅσον ἀναβῆναι ἢ τοῦ θεωροῦντος ἀσθένεια ἐχώρει» Περὶ τοῦ Καθημένου ἐπί θρόνου λέγει, ὅτι «συγκατάβασις ἦν τό ὀρώμενον» καί ὅτι «τό καθῆσθαι ἐπί θρόνου σύμβολον αἰεὶ κρίσεώς ἐστι». Τόν οἶκον ἐρμηνεύει ὡς ναόν καί τήν δόξαν ὡς λαμπρότητα, «φῶς ἀπρόσιτον». Σεραφίμ στήν ἐβραϊκή σημαίνει «ἐμπυρα στόματα». Πτέρυγες σημαίνουν «τό ὑψηλόν καί μετάρσιον τῶν δυνάμεων τούτων». Ἡ κάλυψη τοῦ προσώπου καί τῶν ποδῶν «ἐκπληττομένων ἦν, τρεμουσῶν τήν ἀστραπήν, οὐ φερουσῶν τήν ἀπό τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπήν». Ὁ τρισάγιος ὕμνος «οὐκ εὐφημία μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καί προφητεία... καί δογμάτων ἀκριβεία». Ἡ ἔπαρση τοῦ υπερθύρου τοῦ ναοῦ εἶναι ἐρημώσεως σημεῖο καί ἀνατροπῆς. «Καί ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ Καινὴ τήν Παλαιάν ἔπαυσε». Σχολιάζων τόν ταλανισμό λέγει: «Ἐξέπληξε τόν προφήτην ἡ ὄψις, διανέστησεν, εἰς πολὺν τόν φόβον ἐνέβαλε, πρὸς ἐξομολόγησιν ἐκίνησεν, ἀκριβέστερον τήν εὐτέλειαν τῆς οἰκείας οὐσίας ἐπιγνώωναι πα-

ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶν κατεκάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο· καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον καὶ ἔλεγον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ. καὶ εἶπον· ὦ τάλας ἐγώ, ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ καὶ τὸν βασιλέα Κύριον σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου καὶ εἶπεν· ἰδοὺ ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ»⁵⁸. Κατὰ τὴν ἀλληγορική, ἔρμηνευτική παράδοση, τὴν ὁποία καὶ ἀκολουθεῖ, τὰ Σεραφίμ εἶναι οἱ τοῦ θυσιαστηρίου ἐκείνου λειτουργοί. Οἱ ἄνθρακες τοῦ πυρός προδιετύπωνον αὐτὸ τὸ ἅγιο σῶμα τοῦ Ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἡ λαβὶς τὴν Θεοτόκο⁵⁹. Τὸ Σεραφίμ, πού διὰ τῆς λαβίδος ἔλαβε τὸν ἄνθρακα καὶ μὲ αὐτόν ἐκαθάρισε τὸν Ἡσαΐα, ἱερέως ἔργο ἐτέλεσε. Ἡ αἰωνία Ἀρχιερωσύνη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνεργοποιεῖται διὰ τῶν Αὐτοῦ ἱερέων. «Καὶ τὸ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀρχιερέα εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐκ ἄλλως ἐνεργεῖται εἰς τὸν αἰῶνα, εἰμὴ διὰ τῶν Αὐτοῦ ἱερέων, δι' ὧν ὡς μέσων αὐτὸς διηνεκῶς ἱεουργεῖ καὶ ἱεουργεῖται εἰς τοὺς αἰῶνας»⁶⁰. Αὐτὸς ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς παρέδωκε στοὺς μαθητὲς καὶ Ἀποστόλους Του τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, γιὰ νὰ διαμεῖνη στὸν αἰῶνα, καὶ τοὺς ἀνέδειξε ἱερούς τῶν θείων μυστηρίων μυσταγωγούς καταπέμφας εἰς αὐτούς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Αὐτοὶ δὲ τὸ παρέδωκαν στοὺς μαθητὲς τους, παρὰ τῶν

ρεσκεύασε. Τοιοῦτοι γάρ οἱ ἅγιοι πάντες· ἐπειδὴν μείζονος ἀπολαύσωσι τιμῆς, τότε ταπεινοῦνται μείζονως». Συγκρίνων δὲ ἑαυτόν, ὡς ἄνθρωπον, καὶ τὰ χεῖλη του πρὸς τὰ ἔμπυρα στόματα ἐκείνων τῶν καθαρῶν δυνάμεων τὰ θεωρεῖ ἀκάθαρτα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀκατάλληλα πρὸς ἡμνωδία καὶ ἐπιτέλεση τοῦ προφητικοῦ του ἔργου. Ἐξομολογεῖται δὲ καὶ περὶ παντός τοῦ λαοῦ, ὡς «ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος», διότι ἦτο πλήρης ἀνομιῶν. Καὶ ἰδοὺ τῆς ἐξομολογήσεως τὸ κέρδος· «Κατηγόρησεν ἑαυτοῦ καὶ εὐθέως ἐκαθάρθη». (Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐα, ζ, α, Migne PG 56, 68-72).

58. Ἦσ. 6,1-7.

59. Εἰς τὴν Μελέτη περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου... προσφωνεῖ τὴν Θεοτόκο: «Σὺ εἶ ἡ λαβὶς ἡ μυστική ἡ συλλαβοῦσα τὸν ἄνθρακα Χριστόν», (σ. 29). Εἰς τὸ Θεοτοκάριον τὴν προσφωνεῖ οὕτω στὴν 23ῃ στροφῇ τοῦ ἴ ὕμνου, στὴν ἕκτη ᾠδῇ, στὴν ἑβδόμη ᾠδῇ καὶ ὁ Ὑμνος νς' φέρει τὴν ἐπιγραφή: «Εἰς τὴν λαβίδα τὴν μυστικὴν τὴν συλλαβοῦσαν τὸν ἄνθρακα Χριστόν Μαρίαν». Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἰς τὴν ΙΔ' Ὀμιλίᾳ του Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν λέγει: «Τίς δ' οὐκ οἶδεν, ὡς ἡ Παρθενομήτωρ ἐκείνη τε ἡ βγάτος καὶ αὐτὴ ἡ λαβὶς ἐστίν, ἐν ἑαυτῇ τὸ θεῖον πῦρ ἀπυρπολήτως συλλαβοῦσα...». (Migne PG 151, 177).

60. Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ἱερατικόν Ἐγκόλπιον, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 14. «οὐδέχεται δὲ παρ' οὐδενός θυσίας ὁ Θεός, εἰ μὴ διὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ». (Ἰουστίνου, Διάλογος, 117, ΒΕΠΕΣ 3, 316).

όποίων τό ἔλαβον καί οἱ διάδοχοι αὐτῶν μέ τήν χάρι καί ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁶¹.

Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι μυστήριον, διότι διά τῆς Ἱερωσύνης ἡ γῆ πρὸς οὐρανόν ἐξομοιοῦται καί τά ἐν οὐρανῶ ἐπὶ γῆς τελεσιουργοῦνται. Ἐκεῖ θρόνος καί Θυσιαστήριον καί τά Σεραφίμ κύκλω ἱστάμενα καί περιϊπτάμενα τόν τρισάγιον ἀναμέλπουσιν ὕμνον: «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ τῆς δόξης Σου». Ἐνταῦθα ἀντίτυπο τοῦ οὐρανόθεν Θυσιαστηρίου καί κύκλω αὐτοῦ οἱ ἱερεῖς, ὡς οἱ ἄγγελοι, τόν τρισάγιον ἀναμέλπουσιν ὕμνον. Ἐκεῖ ἄνθραξ ἐπὶ τοῦ Θυσιαστηρίου καί λαβίς καί Σεραφίμ μεταδίδον διά τῆς λαβίδος τόν ἄνθρακα, τόν ἐπὶ τοῦ Θυσιαστηρίου. Ἐνταῦθα ὁ ἄνθραξ ὁ ζῶν καί λαβίς καί ἱερεὺς μεταδίδων διά τῆς λαβίδος τό σῶμα καί αἷμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἐκεῖ ἄγγελοι ἐπὶ τοῦ ἐπουρανόθεν Θυσιαστηρίου τήν λειτουργία ἐπιτελοῦν. Ἐνταῦθα ἱερεῖς τήν ἀναίμακτον Θυσία ἐπὶ τοῦ Θυσιαστηρίου προσφέρουν⁶².

Διά τοῦ αἵματός Του καί τοῦ «καταπετάσματος» τῆς σαρκός Του διήνοιξε τήν «εἴσοδον τῶν Ἁγίων»⁶³ καί ἔδωσε τήν χάριν αἰωνίου Ἱερωσύνης⁶⁴ καί αἰωνίου λατρείας εἰς τοὺς κεκαθαρωμένους δι' Αὐτοῦ: «οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καί ἔπλυναν τὰς στολάς αὐτῶν καί ἐλεύκαναν αὐτάς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Ἀρνίου»⁶⁵.

Ἡ πίστη στόν θυσιαστικό χαρακτήρα τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι ἡ πίστη τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας⁶⁶, πού ἐκφράζεται στά θυσιαστήρια τῶν κατακομβῶν καί στήν λειτουργική της πράξη. Ἡ ἔννοια τῆς θυσίας ὑπάρχει εἰς ὅλες τίς Λειτουργίες, καθὼς μαρτυροῦν ἅπαντα τά σωζόμενα λει-

61. Αὐτόθι, σ. 9 Τοῦ Ἰδίου, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 75-76.

62. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Ποιμαντικά Ὁμιλία: Ἀ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας*, ἐπιμέλεια Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, Ἀθήναι 1989, σ. 7 (Ἀνάτυπο ἀπό περ. «Ἐφημέριος»). Βλ. τοῦ Ἰδίου, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 85. Τοῦ Ἰδίου, *Ἱερατικόν Ἐγκόλπιον*, σ. 10.

63. Ἐβρ., 10,19-22.

64. «Ὁ τῆς ἀληθινῆς ἱερωσύνης λαβόμενος, καί τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ ἑαυτὸν συντάξας, μένει πάντως καί αὐτός ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, οὐκέτι θανάτῳ παραμένει εἰς τό διηνεκές κωλυόμενος». (Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, ΚΔ, Migne PG 46, 413). «Ἔοικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σκηνῇ θεοτεύκτῳ, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν, ἐν δυσὶ καταπετάσμασι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἔχουσα, καί εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν πάντες, ὅσοι ἱερεῖς χάριτος εἰσελεύσονται, εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ὡς νοητὴν, μόνοι ὅσοι ἀπ' ἐντεῦθεν ἐν τῷ τῆς Θεολογίας γνόφῳ ἱεραρχικῶς ἐν τελειότητι τριαδικῶς λειτουργήσαντες, τὸν Ἰησοῦν Τελετάρχην καί Ἱεράρχην πρῶτον πρὸς τὴν Τριάδα ἔχοντες, ἐν τῇ σκηνῇ, ἣ ἐπήξατο, εἰσερχόμενοι καί ἐμφανέστερον τὰς αὐτοῦ μαρμαρυγὰς ἐλλαμπόμενοι». (Γρηγορίου Σιναΐτου, *Κεφάλαια δι' ἀχροστιχίδος*, μγ, Migne, PG 150, 1252).

65. Ἀποκ., 7,15. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Ἱεροδιακόνου, Περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καί λατρείας*, σ. 13.

66. Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέται περὶ τῶν Θεῶν Μυστηρίων*, σ. 50. Στὴν «Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων» γράφει: «Κατὰ Κυριακὴν δὲ Κυρίου συναχθέντες κλάσατε ἄρτον καί εὐχαριστήσατε προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν, ὅπως καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν ᾗ». (Διδαχὴ, XIV, ΒΕΠΕΣ 2, 220, 3).

τουργικά βιβλία⁶⁷. «Σύ γάρ εἶ ὁ προσφέρων καί προσφερόμενος καί ἀγιάζων καί ἀγιαζόμενος», λέγει ὁ ἱερεὺς στήν Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Εἶναι ἡ πίστη τῶν Πατέρων: «Καί ἐν Σαββάτῳ καί ἐν Κυριακῇ, καί ἐν ἡμέρᾳ μαρτύρων ἡ αὐτή θυσία ἐπιτελεῖται», μαρτυρεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος⁶⁸. Κατά δέ τήν φρικτήν αὐτή θυσία «πάντα πρόκειται ἡν-
 τρεπισμένα· πάρεσιν ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι· πάρεστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ·
 μετά τοσαύτης φρίκης ἐστήκασιν ἅπαντες. Ὅρα γάρ· καταγγέλλεται
 τότε τό μυστήριον τό φρικτόν, ὅτι ὑπέρ τῆς οἰκουμένης ἔδωκεν ἑαυτόν
 ὁ Θεός». Τότε μνημονεύονται οἱ μάρτυρες καί οἱ ἁμαρτωλοί, ὅπως στήν
 ἑορτή τῆς νίκης τῶν βασιλέων δοξάζονται, ὅσοι ἔλαβον μέρος στή νίκη,
 καί ἀπελευθερώνονται οἱ φυλακισμένοι⁶⁹. Ὑπό τῆς αὐτῆς πίστεως καί
 αὐτοσυνειδησίας ἐμφορούμενος καί ὁ Ἅγιος Πενταπόλεως, ὡς Ἀρχιε-
 ρεύς, στό ἀφιερωματικό ἐπίγραμμα τοῦ ἐπί τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου
 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης ὑπογράφει, ὡς «Ἀρχιθύτης τοῦ
 Θεοῦ ταπεινός Νεκτάριος».

Β) Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ

Κύριον ἔργο τοῦ ἱερέως, γράφει στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς», εἶναι
 «τό προσφέρειν θυσίας τῷ Θεῷ ἐπί τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου». Τοῦτο
 γίνεται φανερό ἀπό τῆς παρακαταθήκης, τήν ὁποία μόνη παραδίδει εἰς
 αὐτόν ὁ Ἀρχιερεὺς λέγων: «Λάβε τήν παρακαταθήκην τούτην καί φύλα-
 ξον αὐτήν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε παρ’
 αὐτοῦ μέλλεις ἀπαιτεῖσθαι αὐτήν»⁷⁰. Κατά τήν Ἀποστολική, ὀρθόδοξον
 Παράδοση, ἡ ἐξ ἀγάπης, ἰλαστήριος, σταυρική Θυσία τοῦ Αἰωνίου Ἀρχιε-
 ρεύς καί Ἀρχιποίμενος, Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού ἱερουργεῖται ὑπ’ Αὐτοῦ διά
 τῶν ἱερέων ἐπί τοῦ ἁγίου Θυσιαστηρίου, εἶναι ἀπαράβατος ὅρος τῆς
 Ποιμαντικῆς, ἡ ἀρχή καί τό τέλος τῆς. Διά τοῦτο μέ τήν λειτουργική του
 πράξη καί διά τῶν συγγραμμάτων του διδάσκει, ὅτι «Ὁ Ἐπίσκοπος, ὡς
 ἱερομύστης καί λειτουργός τῶν θείων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ὀφείλει νά

67. Βλ. Liturgies Eastern and Western F. E. B. Προβλ. Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέται περί τῶν Θεῶν Μυστηρίων*, σ. 49.

68. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Α΄ Τιμόθεον*, Ε, γ, Migne PG 62, 530. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη περί τοῦ Μυστηρίου τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας*, Ἀθήναι 1904, σ. 10.

69. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ΚΑ, ε, Migne, PG 60, 170. Βλ. αὐτόθι. Στήν Ὀμιλία του *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, κ, ζ, λέγει: «Μή τοιμᾶς ἀνίπτοις χερσὶ τῆς ἱερᾶς ἄψασθαι θυσίας, κἂν πολλή ἀνάγκη ἐπίκειται. Μή τοῖνον ἀνίπτω προσέρχου ψυχῇ· πολλῶ γάρ ἐκείνου τοῦτο χαλεπώτερον καί μείζονα φέρει τήν κόλασιν». (Migne PG 49, 208).

70. Βλ. σ. 80. Κατά τόν Ἐπίσκοπο Μαυροβουνίου, Ἀμφιλόγιο Ράντοβιτς, «Ἡ λατρεία καί τό κήρυγμα εἶναι τό θεμέλιον καί ἡ πηγὴ τῆς Ποιμαντικῆς, εἶναι οἱ βασικοὶ τρόποι τοῦ ποιμαίνειν τόν λαόν τοῦ Θεοῦ». (Ἡ λατρεία καί ἡ παρθενία, περ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 55 (1972) 244).

ἀγιάζῃ συνεχῶς τὴν ἑαυτοῦ ποιμνὴν ἐπιτελῶν τό μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας»⁷¹. Κατὰ μαρτυρία τοῦ μαθητοῦ του, Πρωτοπρεσβυτέρου καὶ Κατηχητοῦ, Ἀγγέλου Νησιώτου, ὅταν λειτουργοῦσε, εὐλογοῦσε σταυροειδῶς τὴν νῆσο Αἰγίνης⁷². Ἐπίστευε, ὅτι διὰ τῆς θείας Λειτουργίας ἀγιάζεται τό σύμπαν⁷³.

Οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν δέν ἀνεδείχθησαν μόνον κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλά καὶ Ἱερομύστες, Οἰκονόμοι καὶ Ἱερούργοι μυστηρίων Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων διακονεῖται τό ἀπολυτρωτικόν ἔργο τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τῶν διαταχθέντων ὑπό τοῦ Σωτῆρος καὶ τελουμένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἁγίων μυστηρίων τό ὅλον ἔργο τῆς ἀπολυτρώσεως ἀνατυπῶνται, ἀναπαρίσταται καὶ ὁμολογεῖται. Τά μυστήρια ὀρίζονται ὡς «τελεταί αἰσθητικαί, δι' ὧν ἀοράτως καὶ μυστικῶς ἐνεργεῖται διὰ τῆς χάριτος καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία καὶ υἰοθεσία»⁷⁴. Τό ἔργο τῆς ἀπολυτρώσεως δέν εἶναι ἀπλή, θεολογική θεωρία δυναμένη, νά σώσῃ τόν περί αὐτήν ἀσχολούμενον ἢ αὐτήν παραδεχόμενον, συμφώνως πρός τά πεπλανημένα, προτεσταντικά φρονήματα, ἀλλά πράξι μυστική τελουμένη ἐντός τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ⁷⁵. Πρός πληρεστέρα κατανόηση καὶ συνειδητοποίηση αὐτῆς τῆς σωτηριολογικῆς ἀληθείας συνέταξε τίς «Περὶ Θείων Μυστηρίων» Μελέτες του, διὰ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ διὰ τῶν ἱερουργιῶν του, ὄντως ἀποτελεῖ «ἓνα παράθυρο εἰς τόν μυστηριακό κόσμον τῆς Ἐκκλησίας», ὡς πανθομολογεῖται. Χαρακτηριστική εἶναι καὶ ἡ δομὴ τοῦ ὑπό τόν τίτλον «Μάθημα Ποιμαντικῆς» διδακτικοῦ ἐγχειριδίου του· στό πρῶτον μέρος αὐτοῦ, στήν «Γενική Ποιμαντική», πραγματεύεται περί Ἐκκλησίας καὶ περί τῶν θείων μυστηρίων.

Ἡ εὐαγγελική διδασχὴ τῶν Ἀποστόλων ἦτο συνδεδεμένη μέ τὴν Εὐχαριστιακὴν Τράπεζαν. Στήν πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων «ἦσαν δέ προσκαρτεροῦντες τῇ διδασχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς»⁷⁶. Στήν Τρωάδα, «ἐν δέ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διέλεγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τόν λόγον μέχρι

71. Αὐτόθι, σ. 181.

72. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Μητροπολίτης Πενταπόλεως, Τίτου Ματθαίου, σ. 280.

73. Ἐπ. 8, σ. 45.

74. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 57.

75. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Α. Περὶ τῆς Μᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β. Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, σ. 26. «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ συνόψις του». (Γεωργίου Φλωρόφσκυ, Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ἔκδ. «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθῆναι 1973, σ. 143).

76. Πρ. 2,42.

μεσονυχτίου»⁷⁷. Αυτήν τήν αποστολική ενότητα τῆς θείας Εὐχαριστίας μετά τοῦ θείου κηρύγματος διασώζει ἡ ἐκκλησιαστική μας παράδοση καί, ὅπως στους Πατέρες, οὕτω καί στόν ἅγιο Νεκτάριο ἦταν ἀδιανόητος ἡ διάσπαση αὐτῆς τῆς ενότητος καί ἡ αὐτονόμηση τοῦ κηρύγματος. Δέν τοῦ ἐπέτρεπε ἡ ἀρχιερατική καί θεολογική του συνείδηση, νά κηρύττει, χωρίς νά λειτουργῇ, ἀκόμη καί ὅταν διακονοῦσε ὡς Ἱεροκήρυξ Εὐβοίας, παρά τά προσκόμματα, πού ἀντιμετώπισε ἐκ μέρους τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Χαλκίδος⁷⁸. Τό διδακτικό, παιδαγωγικό καί ποιμαντικό ἔργο του ἐκκινεῖ ἀπό τό ἅγιο Θυσιαστήριο καί εἰς αὐτό ἀνακεφαλαιοῦται.

«Ὡς ἄριστος λειτουργός, μύστης καί μυσταγωγός μεταρσιωνόταν καί μεταρσίωνε στίς ὑπεργήινες σφαῖρες τῆς ἀναγωγικῆς καί μυσταγωγικῆς, λειτουργικῆς καί μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας», γράφει ὁ καθηγητής τῆς Λειτουργικῆς, Εὐάγγελος Θεοδώρου⁷⁹. Καί εἶναι ἀξιοπρόσεκτον, ὅτι καί ὑπό τοῦ μαθητοῦ του, Ἱερέως Κωνσταντίνου Παπακωνσταντίνου χαρακτηρίζεται ὡς «παράδειγμα κληρικοῦ - τελεουργοῦ ἄριστον» διὰ τόν αὐτό λόγο: «διότι δέν σέ ἄφηγε εἰς τήν Ἐκκλησία νά αἰσθανθῆς ὅτι κατοικεῖς εἰς τήν γῆν, ἀλλ' εἰς τό ἐνδιάμεσον, μεταξύ αὐτῆς καί τοῦ οὐρανοῦ ... θεωροῦσε κανεῖς τό πρόσωπό του εὐτυχέστατο, νά εἶχε παρευρεθῆ, ἔστω καί σέ μιά ἀπό τίς λειτουργίες του». Θά ἐβίωνε ἀσφαλῶς, ὅτι ἐκεῖνος ἐδίδασκε· ὅτι ἡ λατρεία «εἶναι ἀληθῆς τοῦ ἀνθρώπου μεταρσίωσις, ἀληθῆς ὑψωτική δύναμις, ἀληθῆς κλίμαξ ἀνάγουσα ἀπό γῆς πρὸς οὐρανόν, καί ὑπεράνω αὐτοῦ· φέρει μέχρι τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἐξευγενίζει καί ἀγιάζει τόν ἄνθρωπον καί ἀναδεικνύει εἰκόνα καί ὁμοίωμα Θεοῦ... υἱόν Θεοῦ»⁸⁰. Τόν ὑπάρχοντα, ἀναγωγικό χαρακτήρα τῆς θείας Λειτουργίας ἐπέτεινε ἡ ὑψηλή καί ἐπιβλητική παρουσία του, ἡ ἀπέριττος ἐνδυμασία του, ἡ ἐξαῦλωμένη μορφή του, ἡ ἐπίγνωση καί ὀλόψυχος συμμετοχή του στά δρώμενα, ἡ εὐλάβεια καί ἡ μεταρσίωσή του. Αὐτό τό πρόσωπό του ἐδίδασκε, ὅτι «τῆς θείας καί τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἱερωσύνη ὥσπερ μέση καθέστηκεν, ἵνα τήν μέν θεραπεύῃ, τῇ δέ μεταβολῆν ἐργάζεται κρείττονα»⁸¹. «Μέ την λευκή γενειάδα του, ὅταν ἐπρόβαλλε εἰς τήν ὠραία Πύλη καί ἔλεγε τό 'Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ...', ἐνόμιζες, ὅτι ἀνοίγουν τά οὐράνια καί κάποιος ἄγγελος βγαίνει καί σέ προβληματίζει. Ἡ σκηνή αὐτή ἐσχηματίζετο εἰς τήν ψυχὴν καί ἡμῶν τῶν μαθητῶν ἀλλά καί εἰς τό ἐκκλησίασμα ἐδημιουργοῦσε δέος...

77. Πρ. 20,7. «.....ὥστε οὐ προηγουμένως εἰς διδασκαλίαν καθήκει, ἀλλὰ συνήλθον μέν κλάσαι ἄρτον, ἐμπεσόντος δέ λόγου, παρέτεινε τήν διδασκαλίαν», σχολιάζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος. (Ἰπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ΜΓ, β, Migne PG 60, 305).

78. Βλ. Σοφοκλέους Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, σ. 139-152.

79. Εὐάγγελου Δ. Θεοδώρου, Προσωπογραφία τοῦ Ἁγ. Νεκταρίου, Α', περ. «Ἐφημέριος», Ἀθῆναι, 45 (1996) 322.

80. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονικὴ 1973, σ. 70.

81. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολὴ κ, III, Migne, PG 78, 745.

Ἀκόμη ὅταν ἐμνημόνευε, ἦτο κάτι τό μυσταγωγικό. Κάτι τό ὁποῖο δέν εἶχε τίποτε τό τυπικό. Ἦταν μία φλόγα, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ξεπέραγε τούς θόλους τῆς ἐκκλησίας μας, τ' Ἄη Γιωργιῦ, πέραγε τόν Οὐρανό καί ἔφθανε στ' αὐτιά τοῦ Κυρίου καί γινόταν εὐπρόσδεκτη, διότι τά λόγια του τά ἔλεγε μέ πίστη, ὅπως μέ πίστη ἔλεγε καί τίς διάφορες εὐχές τῆς λειτουργίας», μαρτυρεῖ ἄλλος μαθητής του, ὁ Θεολόγος-Δημοσιογράφος, Τάκης Κωνσταντόπουλος. Ἡ πιό γνωστή καί ἐναργής ἀπόδειξη τούτου εἶναι ἡ ραγδαία καί καταρρακτώδης βροχή, πού ἀκολούθησε μετά τήν δέησή του στόν Μητροπολιτικό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Αἰγίνης μέ πάνδημο συμμετοχή γιά τήν ἀνομβρία, πού ἐμάστιζε τήν νῆσο ἐπί τρισήμισυ ἔτη⁸².

Ὁ Πρωθιερέυς Θεμιστοκλῆς Παπακωνσταντίνου, μαθητής του καί αὐτός, θυμᾶται, ὅτι, «ὁσάκις ἐλειτούργει, μετρησιοῦτο καί ἐνόμιζε τις, ὅτι συνελειτούργουν Ἄγγελοι μετ' Αὐτοῦ»⁸³. Ἰδιαιτέρα ἦταν ἡ ἐξαϋλωσή του κατά τήν ὥρα τοῦ Χερουβικῦ, ὅταν τό πρόσωπό του ἐλάμβανε ἀγγελική μορφή⁸⁴. Ἐμφανής ἦτο ὁ ἀγγελικός φόβος του κατά τήν τέλεση τοῦ φρικτοῦ Μυστηρίου. Καθίστατο πλέον φανερό τό Χρυσοστομικό λόγιο, πού πολλάκις παραθέτει στά συγγράμματά του: «Ἡ γάρ ἱερωσύνη τελεῖται μέν ἐπί τῆς γῆς, τάξιν δέ ἐπουρανίων ἔχει ταγμαίων»⁸⁵. «Ἐνοιωθε κανεῖς τήν ἀνάγκη νά σταματήση τήν ἀνάσα του, διά νά ἀπολαύση τό οὐράνιο μεγαλεῖο καί τήν ἱερότητα τοῦ ἀγίου Βήματος». (π. Κωνσταντῖνος Παπακωνσταντίνου).

Ἡ ἐπίδραση ἐπί τοῦ ἐκκλησιασματος ἦτο καταφανής καί καταπληκτική. Τοῦτο σχολιάζων ὁ τοπικός τύπος Φθιώτιδος γράφει: «Ὁ Ναός τῆς Εὐαγγελιστρίας κατά τάς παρελθούσας Κυριακάς ἦτο πλήρης ἐκκλησιαζομένων, ἡ δέ λειτουργία εἶχε τι τό ὑψηλόν καί ἐπιβάλλον, πάντες οἱ εἰς αὐτήν παρευρεθέντες κατεγοητεύθησαν καί ἀπεδείχθη... ὁποῖαν δύναμιν καί ἐπιρροήν δύναται εἶς ἄριστος Ἱεράρχης νά ἀσκήση εἰς τήν χριστιανικήν καί ἠθικήν διάπλασιν τῶν ψυχῶν τῶν πολιτῶν»⁸⁶. Ὁ Ναός τῆς Σχολῆς ἐπί τῶν ἡμερῶν του εἶδε «τάς ἡμέρας τῆς λαμπροτέρας του δόξης», θυμᾶται ὁ μαθητής του, καθηγητής Παναγιώτης Μπρατσιώτης, στήν ψυχῇ τοῦ ὁποῖου ἄφησε ἀνεξάλειπτον ἐντύπωση ἡ εἰς αὐτόν τελουμένη θεία Λειτουργία ἀπό τῆς πρώτης ἤδη ἐπισκέψεώς του στήν Σχολή, ὅταν τήν

82. Ἀβιμέλεχ μοναχοῦ, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως*, σ. 22.

83. Οἰκονόμου Θεμιστοκλέους Παπακωνσταντίνου, Πρωθιερέως, *Ἀναμνήσεις μου περί τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζ. Σχολῆς*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 274.

84. Γεωργίου Ν. Μινάρδου, *Πρός τήν Ἱεράν καί Σεβασμίαν Κοινοβιακήν Μονήν Ἁγίας Τριάδος*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 313. Βλ. Ἐβρ., 12,28.

85. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Περί Ἱερωσύνης*, Λόγ. γ, δ, Migne PG 48, 642. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 193. Τοῦ Ἰδίου, *Ποιμαντικά Ὁμιλία*, σ. 6.

86. Ἐφημ. «Φωνή Φθιώτιδος», 9.10.1893, φ. 6. Βλ. Σοφοκλέους Δημητρακοπούλου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, σ. 179.

παρακολουθοῦσε ἐκστατικός, «οἰονεὶ αἰωρούμενος μεταξύ οὐρανοῦ καὶ γῆς». Ἦταν τότε μέγα ἀπόκτημα ἡ ἐξασφάλιση εἰσιτηρίου προτεραιότητος γιὰ τὴν συμμετοχὴ εἰς ἐκεῖνες τίς ἀλησμόνητες θεῖες Λειτουργίες⁸⁷.

Κατέβαλε μεγάλους κόπους γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μόρφωση καὶ λειτουργικὴ ἀγωγή τῶν ἱεροσπουδαστῶν μαθητῶν του καὶ τῶν πνευματικῶν τέκνων του⁸⁸. Λίαν φιλακόλουθος ὁ ἴδιος ἔδινε τὸ παράδειγμα ἐκκλησιασμοῦ εὐρισκόμενος στὸν Ναὸ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου. Ἴστατο, ὄχι στὸν ἀρχιερατικὸ θρόνο, ἀλλ' εἰς κοινὸ στασίδιον ἐντὸς τοῦ δεξιῦ χοροῦ, «διὰ νὰ καμαρώνη τοὺς δύο χορούς μὲ 140 μαθητάς, ψάλλοντας ὅλας τὰς Ἀκολουθίας», ὡς γράφει ὁ μαθητῆς του, Πρωθιερέυς καὶ Κατηχητῆς Ἄγγελος Νησιώτης⁸⁹, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπαινοῦσε, ὅταν ἔφαλλον καλῶς, κατὰ μαρτυρία ἄλλου μαθητοῦ του, τοῦ Μητροπολίτου Φωκίδος Ἀθανάσιου⁹⁰. «Πόσες φορές ἄρρωστος, καὶ μὲ πυρετό, δὲν κατέβαινε νὰ λειτουργήσῃ δίδων τὸ παράδειγμα τῆς αὐτοθυσίας...» (Τάκης Κωνσταντόπουλος) καὶ μιμούμενος οὕτω τὸν Ἀρχιποίμενα⁹¹.

Σημαντικὴ ἦτο ἡ συμβολὴ του στὴν προαγωγή τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ ἐκτὸς Σχολῆς μὲ τίς λειτουργίες καὶ τὰ κηρύγματα του στοὺς Ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς καὶ μὲ τίς ἀγρυπνίες, πού ἐτελοῦσε χάριν τῶν πνευματικῶν τέκνων του⁹². Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ συμμετοχὴ του καὶ στίς ἀγρυπνίες, πού ἐτελοῦντο στό ἐκκλησάκι τοῦ ἀγίου Ἐλισσαίου μὲ συλλειτουργό του τὸν ἡγιασμένο πάπα Νικόλαο Πλανᾶ⁹³. Ἐκεῖ θά ἐγνώρισε καὶ τοὺς δύο Σκιαθίτες λογοτέχνες, Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη καὶ Ἀλέξανδρο Μωραϊτίδη καὶ διετήρησε πνευματικὴ ἐπικοινωνία καὶ ἀλληλογραφία μὲ τὸν δεύτερο⁹⁴.

87. Παν. Ι. Μπρατσιώτου, *Ἡ Ριζάρειος τῆς μαθητικῆς μου ἐποχῆς*, Ἑπετηρίς 1948, ἔκδ. Ἐνώσεως ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς, 1, Ἀθῆναι 1949, σ. 149-150. Πρβλ. Σωτηρίου Ἠλ. Παπασωτηρίου, *Ὁ Προστάτης καὶ Διδάσκαλός μου Ἅγιος Νεκτᾶριος*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 308.

88. Αὐτόθι.

89. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Μητροπολίτης Πενταπόλεως*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 277.

90. Αὐτόθι, σ. 234.

91. Γράφει ὁ Α. Schmemmann: «Ἄν ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ εἶναι προσφορά καὶ θυσία, τότε καὶ ἡ δική μας ζωὴ ἐν Αὐτῷ καὶ ὅλη ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προσφορά καὶ θυσία. Προσφορά ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων» καὶ ὅλου τοῦ κόσμου, θυσία ἀγάπης καὶ ἐνότητος, αἴνου καὶ εὐχαριστίας, συγγνώμης καὶ ἴασης, κοινωνίας καὶ ἐνότητος». (Εὐχαριστία, μτφρ. Ἀνδρέου καὶ Μαρίκας Χελιώτη, ἔκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθῆνα 1987, σ. 110).

92. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου..., Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 277.

93. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, *Τὰ Ἄπαντα*, ἐπιμ. Γ. Βαλέτα, ἔκδ. Χρῖστος Γιοβάνης, Ἀθῆναι 1972, τ. 6, 211.

94. Βλ. Ἐπιστολὴ Ἱερομονάχου Δανιηλίδη πρὸς Ἅγιο Νεκτᾶριο, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 214. Πρβλ. Ἐπιστολὴ Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου πρὸς Ἅγιο Νεκτᾶριο (Ἅγιος Νεκτᾶριος - Δανιὴλ Κατουνακιώτης: Δύο μεγάλες μορφές τοῦ αἰῶνος μας, Εἰσαγωγή Πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση, ἔκδ. Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανιηλαίων,

Διακριθείς για τήν λειτουργική καί μουσική παιδεία του μετείχε τό 1905 εἰς εἰδική, μουσική ἐπιτροπή γιά τήν «καθόλου μελέτην παντός μουσικοῦ θέματος», ὑπό τήν προεδρία τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου, ὁ ὁποῖος καί τοῦ ἀνέθεσε τήν διδασκαλία τῆς Λειτουργικῆς, τοῦ τυπικοῦ καί τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων στό νεοσύστατο τότε τμήμα Βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Ὡδείου Ἀθηνῶν⁹⁵.

Ὅπως μαρτυρεῖ στίς ἐπιστολές του, γιά τό σπουδαῖο αὐτό μάθημα, πού κατά παράκληση τοῦ Μητροπολίτου ἀνέλαβε νά διδάξῃ στούς Ἱεροψάλτες, ἐξεπόνησε εἰδική *Λειτουργική Μελέτη*⁹⁶. Στήν ἀπό 31/10/1906 ἐπιστολή του γράφει, ὅτι ὅλος ὁ νοῦς του εἶναι ἐστραμμένος εἰς αὐτήν. Μετά ἀπό ἕνα μῆνα περίπου διαβεβαιώνει τίς μοναχές, ὅτι θά γίνη «ἐξαισίον τι χοῦμα», διότι χάρις εἰς τόν Θεόν τοῦ ἐστάλη βοήθημα ἀρχαίου Πατρός καί ἄλλα βοηθήματα καί εἶδε τά πράγματα ἀπό νέαν ἔποψη, ὡς θά ἴδουν κι ἐκεῖνες καί θά θαυμάσουν⁹⁷. Ἀναφορά στήν σύνταξη *Λειτουργικῆς* γίνεται καί μετά δύο ἔτη, στήν ἀπό 10/12/1908 ἐπιστολή του. Βάσει τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, γιά τήν ἐπίπονο αὐτή ἐργασία ἀφιέρωσε τρία ἔτη περίπου. Ὅπως εἶναι φανερό, ἡ *Μελέτη* αὐτή δέν συνετάγη μόνο γιά τούς Ἱεροψάλτες, ἀλλά καί γιά τήν λειτουργική κατάρτιση ὄλων τῶν μαθητῶν του, ὄλων τῶν πνευματικῶν τέκνων του καί ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καί ἡ «*Εορτολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*», διηρημένη εἰς δύο βιβλία: α) *Περί τῶν Κυριακῶν* τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, β) *Περί*

Ἅγιον Ὅρος 1997, σ. 130). Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης καί ἡ σύζυγός του Βασιλική, ἀφ' ὅτου ἐγνώρισαν τόν Γέροντα Δανιήλ Κατουνακιώτη, ἐζήσαν ὡς μοναχοί ὑπό τήν πνευματική καθοδήγησή του καί ἀργότερον ἐκάτησαν μοναχοί· ἐκεῖνη μὲν στήν Ἱ. Μονή τῆς Κυρίας τῶν ἀγγέλων Κεχροβουνίου Τήνου μετονομασθεῖσα Ἀθανασία, ἐκεῖνος δέ εἰς τόν ἱερό Ναό τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιαθοῦ μετονομασθεῖς Ἀνδρόνικος. Τήν Βασιλική Μωραϊτίδη καθωδηγοῦσε πνευματικῶς καί ὁ ἅγιος Νεκτάριος κατά την περίοδο, πού διηύθυνε τήν Ριζάρειον Ἐκκλ. Σχολή. (Βλ. αὐτόθι, σ. 37). Ἀναφέρεται στό πρόσωπό τῆς εἰς τήν ἀπό 5/12/1906 ἐπιστολή του. Πρβλ. Σοφοκλέους Δημητρακοπούλου, σ. 212-216.

95. Βλ. Αχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί ἡ ἀγάπη του γιά τήν ποίηση καί τήν μουσική, σ. 34-40.

96. Ἐπ. 29, σ. 85.

97. Ἐπ. 79,165. Ἡ «*Λειτουργική*», ἐν τέλει δέν ἐδιδάχθη στό Ὡδεῖο γιά λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς του. Τό σύγγραμμα φυλάσσεται ἀνέκδοτο εἰς τό ἀρχεῖο τῆς Μονῆς. Ἡ *Λειτουργική* ἐμφυχώνει καί ζωοποιεῖ τήν Ποιμαντική καί ὅλους τούς κλάδους τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας, γράφει ὁ καθηγητής Εὐάγγελος Θεοδώρου. «Ἐφ' ὅσον ἡ καθ' ὅλου δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας δέν πρέπει νά ἐκφυλίζεται εἰς ἀναιμικήν ἀλτροῦστικὴν ἐργασίαν, ἀφορῶσαν μόνον εἰς ἐνδοκοσμικοὺς σκοποὺς καί εἰς τήν περιθάλψιν ὑλικῶν τιῶν μόνον ἀναγκῶν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀλλά δέον ὡς ἔσχατον καί τελικόν αὐτῆς σκοπὸν νά ἔχῃ τήν ἐν Χριστῷ πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῶν ἀνθρώπων, καθίσταται δῆλον, ὅτι οἱ φορεῖς τῆς δράσεως ταύτης δέον νά καταβάλλουν ἰδιαίτεράν προσπάθειαν, ἵνα καθοδηγοῦν ἐκείνους, πρὸς τούς ὁποίους ἀποτείνονται, ὅπως συνδέωνται ὅσον τό δυνατόν περισσότερο μετά τῆς λειτουργικῆς καί μυστηριακῆς ζωῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἡ συμμετοχὴ ἡμῶν εἰς τόν μυστικόν βίον τοῦ Χριστοῦ». (*Μαθήματα Λειτουργικῆς*, τεῦχος Α', ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 56).

τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν ἑορτῶν, «*Κεφάλαια πέντε περί τῶν λειτουργικῶν βιβλίων*» καὶ «*Περί τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας*». Στήν ἀπό 8/1/1906 ἐπιστολή του γνωστοποιεῖ, ὅτι ἀσχολεῖται μέ τήν τελείωση καὶ ἀποπεράτωση ἔργου, πού ἄρχισε στό Κάϊρο, στό ὅποιο θά εὐρίσκουν τήν λύση τῶν ἀποριῶν τους, πού προκύπτουν καθ' ὅλο τόν κύκλο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.

Ἀπώτερος σκοπός του ἦτο ἡ ἐνσυνείδητος συμμετοχή ὄλων στήν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία» καὶ εἰς ὅλα τά γεγονότα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, διότι αὐτό εἶναι τό κύριο ἔργο τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαίτερος τῶν Μοναχῶν. Ἡ ἀέναος λατρεία εἶναι ὁ πρῶτιστος χαρακτήρας τῆς ἰσαγγέλου καὶ θυσιαστικῆς πολιτείας τῶν μοναχῶν· «*ἡ ὁσία παρθένος τήν τῶν ἀγγέλων πολιτεύεται πολιτείαν καὶ τοῖς ἀγγέλοις συνάπτεται, καὶ τῷ Θεῷ διαλέγεται, καὶ αὐτῷ μόνῳ δουλεύει, καὶ τό θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ. Ὡς οἱ ἀγγέλοι ἐν οὐρανῷ ἄπαυστον τήν δοξολογίαν προσάγουσιν, οὕτω καὶ ἡ παρθένος ἐπί γῆς ἄπαυστον τήν ὑμνωδίαν ἀναπέμπει*», γράφει στήν *Ἐπιστολιμαία Διατριβή* του⁹⁸.

Πρός ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ προσέφερε τόν Προσφερόμενο⁹⁹ καὶ τά προσφερόμενα: Τόν πλοῦτο τῶν θεολογικῶν πονημάτων του, τόν πλοῦτο τῶν λατρευτικῶν βιωμάτων τῶν ἀποτυπωμένων στά λειτουργικά βιβλία, στήν Ὑμνογραφία καὶ στά προσωπικά του ὑμνογραφήματα καὶ ποιήματα, τήν λειτουργική ἀγωγή καὶ μουσική παιδεία¹⁰⁰, τήν πνευματική καθοδήγηση καὶ Ἀσκητική του, ἀλλά προπάντων τήν ἀρχιερατική παρουσία του. Ὑπῆρξε Ἱερομύστης ἀληθῆς καὶ Μυσταγωγός ἄριστος. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἐμπειρία ὄλων ἐκεῖνων, πού εὐτύχησαν, νά συμμετάσχουν στίς θεῖες μυσταγωγίες του. Χαρακτηριστικό εἶναι τό κάτωθι δημοσίευμα, τό ἀναφερόμενο στόν ἑορτασμό τοῦ Παναγίου Πνεύματος στό φερόνυμο *Ναό τῆς Μονῆς* του:

«*Ἡ ἀγγελικὴ μελωδία τῶν ἀγνῶν παρθένων περίξ τοῦ ἐπιγείου θρόνου τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς των συνήρπασε τό θεοσεβές τῶν πιστῶν*

98. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρὸς Εὐσεβίαν μοναχήν, Περί παρθενίας*, εἰς *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 244. «... ἡ μίμησις ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῶν ἀγίων Ἀγγέλων ἐν τῇ δοξολογίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ συμμορφώσει πρὸς τό θεῖον θέλημα ἀποτελεῖ τήν καλλιτέραν μορφήν σεβασμοῦ καὶ τιμῆς πρὸς αὐτούς». (Νικολάου Εὐθ. Μητσοπούλου, *Ἡ πρὸς τοὺς Ἁγίους ἀγγέλους ὀρθή σχέσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τήν ὑμνογραφίαν τῆς Ἐκκλησίας μας*, Ἀθῆναι 1989, σ. 294). Βλ. Ἀμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Ἐπισκόπου Μαυροβουνίου, Ἡ λατρεία καὶ ἡ παρθενία*, περ. «*Γρηγόριος Παλαμάς*», 55 (1972) 245.

99. «*Ἀναγνωρίζουμε, ὅτι προσφέροντας τῇ ζωῇ μας στόν Θεό, προσφέρουμε τόν Χριστό, ἐπειδὴ Αὐτός εἶναι ἡ ζωὴ μας, ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ ἡ ζωὴ τῆς ζωῆς, καὶ σέ μᾶς δέν ὑπάρχει τίποτα νά προσφέρουμε στόν Θεό, ἐκτός ἀπὸ Ἐκεῖνον. Ἀναγνωρίζουμε ὅτι σ' αὐτῇ τήν προσφορά ὁ Χριστός εἶναι ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος*». (Α. Schmemmann, *Εὐχαριστία*, σ. 111).

100. Περί τῆς φροντίδος του γιὰ τήν μουσική καλλιέργεια καὶ κατάρτιση τῶν μοναζουσῶν βλ. ἐπ. 9, σ. 48· ἐπ. 125, σ. 242.

ἐκκλησίασμα μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς Ἐδέμ. Καί ἡ γλυκυτάτη δεσποτική μορφή κατεπράυνεν ἀλγοῦντας διαβάτας τῆς ζωῆς, δωροῦσα ἀγαλλίασιν εἰς τὰς κεκοπιακῆς ψυχᾶς των ἐκ τῶν παθῶν τοῦ κόσμου¹⁰¹.

Ὁ Γέρον Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, ὡς ἡγιασμένος, ἠξιώθη, νά τόν ἴδῃ λειτουργοῦντα μέ τό φωτοστέφανο τῶν Ἁγίων καί τό πρόσωπό του νά λάμπῃ, ὡς ὁ ἥλιος¹⁰². Ἐπομένως δέν εἶναι ὑπερβολικό τό περί αὐτοῦ λεχθέν: «Ἐν ἀναβάσει θυσιαστηρίου ἐδόξασε περιβολήν ἀγίασματος, ὡς ἥλιος ἐκλάμπων ἐπί ναόν Ὑψίστου, διά τοῦτο τόν ἔπαινον αὐτοῦ ἐξαγγελεῖ ἡ Ἐκκλησία»¹⁰³.

Ἡ ἀληθής καί πνευματική, ἡ εὐάρεστος καί εὐπρόσδεκτος, ἡ λογική, ἡ ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία ἦτο πλέον ζωσα πραγματικότης στό Ναῖσκο τῆς Μονῆς του. Ὁ πρεσβύτερος Σεραφεῖμ Φωκάς, πού συνελειτούργησε μετ' αὐτοῦ καί τήν ἔφερε ἀνεξάλειπτον στήν μνήμη του, ὡς ὁμολογεῖ εὐγνωμόνως στήν πρὸς αὐτόν ἐπιστολή του, παρέχει περί τούτου τήν κάτωθι πλήρη μαρτυρία:

«Ἡ εὐλαβῆς καί κατανοητικῆς Ἀκολουθία εἰς ἣν παρά προσδοκίαν παρέστη, καί τήν ὑπερφυᾶ θυσίαν ἐτέλεσα, οἱ κατ' ἐπίγνωσιν βαθεῖαν ἀδόμειμοι ὕμνοι, καί αἱ ἐν συντριβῇ καί κατανύξει ψυχῆς ἀπαγγελλόμεναι καί ἀναγινωσκόμεναι προσευχαί καί δεήσεις· ἡ διά τῶν χειλέων ἐκχειλίζουσα ἐνδόμυχος πίστις, καί διά τῆς φωνῆς ἐκφραζομένη συναίσθησις τῆς ἐνώπιον τῆς ὑψίστης θείας Ἀγαθότητος παραστάσεως, μέ συνώδυσαν καί θά μέ συνοδεύσωσι ζωηρῶς ἐναποτηθέντα ἐν τῇ μνήμῃ μέχρι ἐσχάτης πνοῆς.

Δέν ἀποκρύπτω, Πανιερώτατε, ὅτι ἐν τῷ μικρῷ Ναῖσκῳ τοῦ Μονουδρίου Ὑμῶν ἀνεῦρον, ὅπερ πάντοτε ἐπεζήτησα ἐν ταῖς ὥραις τῆς πρὸς τό Ὑπέριστατον Ὄν ἀνατάσεως τῆς διανοίας, ἐν ταῖς στιγμαῖς τῆς πρὸς τόν Θεόν προσευχῆς...

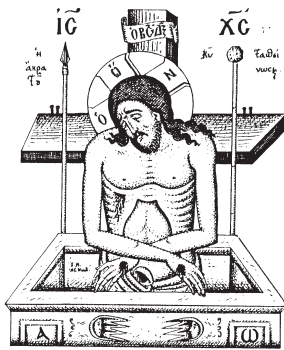
Ἀφήκα τήν Ὑμετέραν Πανιερότητα οὕτως ἀπροσώπως, ὡς καί ἦλθον ἀπροσδόκητος, φέρων ἐν τῇ ψυχῇ ... εὐαρέστως παρήγορον τήν ἀναπαράστασιν τῆς, ἐν ἣ ἔλαβον ἐνεργόν μέρος, ἱερᾶς τελετῆς, καί τῆς, ἧς ἐγενόμην μάρτυς, ἀληθοῦς λατρείας»¹⁰⁴.

101. «Τρεῖς Ἱεράρχαι», 1.9.1913, φ. 179, σ. 608. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 264.

102. Ἀρχιμ. Παύλου Νικηταρά, Ὁ Γέροντας Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, ἔκδ. «Ἐπτάλοφος», Ἀθήνα 1991, σ. 44-45.

103. Ἀρχιμ. Προκοπίου Μενούτη, Ὁ σύγχρονος Ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 289. Βλ. Σοφ. Σειρ., 50.7· 11.

104. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 201-202.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

Από τήν ἔρευνα καί τήν μελέτη τῆς Προσωπικότητος καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου προκύπτουν ὅλα ἐκεῖνα τά χαρακτηριστικά, πού δικαίως τόν κατατάσσουν στή χορεία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί Διδασκάλων τῆς Οἰκουμένης. Διετέλεσε διδάσκαλος ὑπό τήν εἰδική ἔννοια τοῦ ὄρου, ὡς λειτουργός τῆς Δημοσίας καί Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, καί παραμένει διδάσκαλος ὑπό τήν εὐρυτέρα καί ὑπερχρονική ἔννοια, διότι ζῆ καί μεγαλύνεται ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνος, πού πραγματοποιεῖ καί διδάσκει¹ τήν αἰωνία ἀλήθεια².

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος διδάσκει μέ τήν πράξη, μέ τόν προφορικό καί γραπτό λόγο του, μέ τήν στάση του καί τήν σιωπή του, μέ τήν βιβλική μορφή του καί τήν εὐαγγελική ζωή του³. Εἰς πᾶσαν Αὐτοῦ συναναστροφή «ὁ λόγος του ἦτο πλοῦτος πνευματικῆς διδασκαλίας καί τροφή παντός χριστιανοῦ», ἐγράφη στό τοπικό τύπο⁴.

Διδάσκει κλῆρο καί λαό, σοφούς καί ἀγραμμάτους, ἄνδρες καί γυναῖκες, νέους καί πρεσβυτέρους, διδασκάλους καί μαθητές.

Αὐτή ἦταν ἡ ἀποστολή του στόν κόσμο. Τοῦτο προέλεγε κατά τήν νηπιακή ἡλικία του ἐπαναλαμβάνων τόν 15ο στίχο τοῦ 50ου ψαλμοῦ: «Διδάξω ἀνόμους τάς ὁδοῦς Σου καί ἀσεβεῖς ἐπί Σέ ἐπιστρέψουσι». Οἱ παιδικοί ἄμβωνες καί ἡ συρραφή βιβλίων κατά τήν παιδική ἡλικία, ἡ ἀντιγραφή ρητῶν ἐπί τῶν χαρτίνων καπνοσακκιδίων στήν ἐφηβική, ἡ προσευχή του ἐν ὥρᾳ θαλασσίου κινδύνου, γιά νά σωθῆ, νά ἀξιωθῆ νά γίνῃ θεολόγος καί νά κηρύξῃ τό Ὄνομά Του, καί ἡ θαυμαστή διάσωσή του κατά τήν νεανική ἡλικία τοῦτο προεικόνιζον. Ὅπως φρονεῖ καί ὁ μαθητής καί βιογράφος του, Ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ Σπετσιέρης, ἡ πρόνοια τοῦ

1. Μτθ., 5,19.

2. Μτθ., 25,35.

3. «Καί γάρ φιλοσοφίας ἀπάσης διδασκαλίαν περιέχει τῶν δικαίων ἡ διαγωγή». (Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ὀμιλία ΝΔ, γ, Migne PG 54, 475).

4. Ἐφημ. «Παλίρροια», 1.1.1892, ἀρ. φ. 516.

Θεοῦ τόν εἶχε προορίσει Ποιμένα καί διδάσκαλο, διότι προεγνώριζε τήν μέλλουσα ἀρετή του⁵.

Κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας καί μύστης τῆς ἀληθοῦς σοφίας –«τῆς ἐπιστήμης τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων καί τῶν τούτων αἰτίων»– εἰσηγήθη καί ὑπηρέτησε τήν ἀληθῆ παιδεία καί μόρφωση. Κυρίως ὁμως ἡ Προσωπικότης του καί ἡ ἐναρμόνιση θεωρίας καί πράξεως –οἱ δύο κύριοι καί ἀποφασιστικοί παράγοντες ἀγωγῆς– τόν ἀνέδειξαν πρότυπο Παιδαγωγοῦ καί Διδασκάλου⁶. **Τήν διδασκαλική προσωπικότητα** ἐκτιμᾷ διαχρονικῶς ἡ παιδαγωγική ἐπιστήμη ὡς τόν πλέον ἀποφασιστικό παράγοντα ἀγωγῆς. Χαρακτηριστικῶς γράφει ὁ μαθητής του, καθηγητής καί Ἀκαδημαϊκός Γεώργιος Σωτηρίου: «Ὅσοι ἠὺτυχήσαμεν, νά μαθητεύσωμεν εἰς τήν ἱεράν Σχολήν τοῦ Ριζάρη ὑπό τήν Διεύθυνσιν τοῦ Μητροπολίτου Νεκταρίου, ἐνθυμούμεθα τόν μειλίχιον χαρακτήρα του καί τήν γοητείαν πού ἐξήσκει εἰς ἡμᾶς ἡ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητός του... Ὁ Νεκτᾶριος οὐδέποτε ἐπέβαλε ποινάς· ἤρκει ὁμως ἕνας λόγος του, μία μειλίχιος συμβουλή, νά φέρῃ τόν μαθητήν εἰς συναίσθησιν τῆς τυχόν παρεκτροπῆς του καί νά ἐπιφέρῃ τήν βελτίωσίν του. Αὐτό κατορθώνει ἡ προσωπικότης τοῦ διευθύνοντος. Καί τό ἀνεκτίμητον τοῦτο προσόν κατεῖχε ὁ Νεκτᾶριος»⁷.

Ἄλλος μαθητής του, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μυλωνᾶς σκιαγραφῶν τήν προσωπικότητά του, σὺν τοῖς ἄλλοις, γράφει: «Τό στόμα του εἶχε τήν δύναμιν, νά μᾶς κρατῆ αἰχμαλώτους καί ἀκινήτους κατά τάς παρατηρήσεις καί πατρικᾶς συμβουλᾶς του καί ἀληθῶς, καί οἱ μαθηταί τῆς ἐποχῆς μου, ἀνεγνώριζον εἰς τό πρόσωπόν του τόν στοργικόν Πατέρα τους, τόν ἀπαράμιλλον παιδαγωγόν καί τόν ἀμίμητον κηδεμόνα. Σοφός πράγματι διδάσκαλος, ἐξέδιδε διαρκῶς θεολογικᾶς πραγματείας ἐπί παντοίων θεμάτων, νυχθημερόν ἐργαζόμενος ὑπέρ τῶν θεολογικῶν γραμμάτων. Ὑπῆρξε συνάμα ποιητική ψυχή, συνθέσας οὐκ ὀλίγους ὕμνους πρὸς τόν ἐν Τριάδι Θεόν, τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καί λοιπούς ἀγίους... Φορητόν πανεπιστήμιον καί ἀγία ψυχή... Ἐκαλλιέργει τήν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡσκήτευεν. Ἡ προσευχή του ἦτο κάτι

5. Ἰωακείμ Σπετσιέρη Ἀρχιμανδρίτου, *Βιογραφικὴ Σκιαγραφία...*, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 8.

6. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος, Ἀθήναι 2003², σ. 24 ἐξ. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τό περιοδικό «Κοινωνία»). Πρβλ. Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη, Ἅγιος Νεκτᾶριος· Ὁ Παιδαγωγός τῆς διακρίσεως· Μία σύντομη ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ του συστήματος· Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα: Ἅγιος Νεκτᾶριος· Ὁ Πνευματικός, ὁ Μοναστικός, ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἡγέτης, (Ἀΐγινα 21-23 Ὀκτωβρίου 1996), Ἀθήναι 2000, σ. 154-159.

7. Γεωργίου Σωτηρίου, Ἡ ἐπιβλητικὴ Προσωπικότης τοῦ Σ. Πενταπόλεως Νεκταρίου ὡς Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 235.

τό θεϊον. Ἀληθινή μυσταγωγία ἢ Λειτουργία του, ὁ λόγος καί τό κήρυγμα αὐτοῦ»⁸.

Ἐγνωρίζε καλῶς, ὅτι ἡ **ἄσκησις καί ὁ ἀγιασμός τοῦ παιδαγωγοῦ** εἶναι ἡ πλέον ἀποτελεσματική «μέθοδος» γιά τήν βελτίωση τῶν μαθητῶν. Διά τοῦτο, ἀντί νά τιμωρῇ τούς ἀτάκτους, ἐπέβαλλε στόν ἑαυτό του νηστεία καί προσευχή καί οὕτως ἔφερε αὐτούς εἰς συναίσθησιν⁹. Μέ τήν ἀγιότητα τῆς Προσωπικότητός του συνέβαλε στήν ἐπίτευξη τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, πού εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις καί ἀνάδειξις ἀξίων κληρικῶν· οἱ μαθητές του διέπρεψαν, ὡς ποιμένες καί διδάσκαλοι τοῦ ἐλευθέρου καί ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, εἰς ὅλες τίς βαθμίδες τῆς Ἱερωσύνης, τῆς παιδείας καί στά θεολογικά γράμματα.

Πάντοτε καί ὑπέρ πάντων προσήχετο. Μέ συγκίνηση διηγοῦνται οἱ μαθητές του, ὅτι κατά τίς νυκτερινές ὥρες, ὅταν οἱ πάντες ἐκοιμῶντο καί ἡ Σχολή ἤσυχάζε, ὁ Ἅγιος κατέβαινε ἐκ τοῦ δωματίου του καί ἐξερχόμενος τῆς Σχολῆς, πρὸς τήν νοτίαν ἔξοδον αὐτῆς, ὑπό παντοίας καιρικῆς συνθήκας, γονυπετής καί ἐπί μακρόν προσήχετο πλησίον χώρου φυλασσομένου διά σιδηροῦ κιγκλιδώματος, ὅπου εἶχε φυτευθῆ φοινίξ· ἐκεῖ ἄλλοτε ἦτο μικρό Παρεκκλήσιον¹⁰.

Τό δεύτερο ἰσχυρό καί ἀποτελεσματικό, διδακτικό μέσο ἀγωγῆς εἶναι ἡ **ἐμπρακτος διδασκαλία**, ἡ συνέπεια στή ζωή. Καί εἶναι γεγονός, ὅτι κατέστησε τήν πράξιν θεωρίας ἐπίβασιν. Ὡς φαίνεται καί στά ἐπί μέρους κεφάλαια, ὅτι ἐδίδαξε θεωρητικῶς, τό ἐπεσφράγισε καί τό ἐπεβεβαίωσε μέ τήν πράξιν του, πού εἶναι ἡ πειστικότερα διδαχή.

Διέθετε ὅμως καί τό βασικότερο μέσο ἀγωγῆς· τήν γνησίαν **παιδαγωγική ἀγάπην**, ἐπί τῆς ὁποίας πρέπει νά ἐδράζωνται πάντα τά ἄλλα μέσα ἀγωγῆς, συμφώνως πρὸς τό παιδαγωγικό ἀξίωμα τοῦ Pestalozzi¹¹. Ὡς μαρτυρεῖ ὁ μαθητής του, ὁ Μητροπολίτης Φωκίδος Ἀθανάσιος, ὅχι μόνο κατά τούς ἐπαίνους του, ἀλλά καί κατά τίς παρατηρήσεις του γιά τίς παιδικές τους ἀτασθαλίες «οἱ ὀφθαλμοί του ἐξέφραζον στοργήν καί ἀγάπην τόσην, ὥστε εἶχε τήν δύναμιν, αὐτή καί μόνη καί ὄχι αἱ παρατηρήσεις καί ἡ τιμωρία, νά μᾶς κάμουν νά δίδωμεν εἰς τόν ἑαυτόν μας τήν

8. Πρωτ. Νικολάου Β. Μυλωνᾶ, *Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς καί χειροτονήσαντός με Σεπτοῦ Ἱεράρχου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, αὐτόθι, σ. 271.*

9. Βλ. Νικολάου Ἰ. Λούβαρι, *Ἡ ἑτερογονία τῶν σκοπῶν ἢ ἀκρασίας ἀποτελέσματα, «Ἐπετηρίς» 1948, ἔκδ. Ἐνώσεως Ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς, 1, Ἀθήναι 1949, σ. 123-132.*

10. Σοφοκλέους Δ. Λώλη, *Ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστική Σχολή ὡς Ἐκπαιδευτικόν Ἰδρυμα, Ριζαρείος Ἐκκλησιαστική Παιδεία, ἐπιστασία καθηγητοῦ Ἀνδρέου Ἰ. Φυτράκη, Συμβούλου Ρ.Ε.Σ., ἐν Ἀθήναις 1981, τ. 2, 129.*

11. Κατά τόν Pestalozzi, «ἐπί τῆς ἀγάπης πρέπει νά ἐδράζεται πᾶσα διαταγή, πᾶσα μέθοδος, πᾶσα παιδαγωγική τέχνη». (Pestalozzi, *Brief an einem freund ueber seinen Aufenthalt in stanz* (1799) ed F. Mann, 65, σ. 88).

υπόσχεσιν, ὅτι θά φροντίζωμεν νά μή σφάλλωμεν εἰς τό μέλλον ποτέ, διά νά μή τόν πικραίνωμεν ἀναγκάζοντες αὐτόν, νά μᾶς παρατηρήῃ»¹².

Α. Οἱ παιδαγωγικές ἀρχές του

Οἱ βασικές, παιδαγωγικές ἀρχές του περί τῆς τελείας ἀγωγῆς καί ἀληθοῦς μορφώσεως εἶναι οἱ κάτωθι:

Ἡ πλήρης καί τελεία ἀγωγή πρέπει νά στρέφεται:

α) περί τήν ἀρμονικήν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, «τῆς μέν ὅπως κυριαρχῆ τοῦ σώματος, τοῦ δέ ὅπως προθύμως ἐκπληροῖ τά κελεύσματα».

β) περί τήν μόρφωσιν τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας - τῶν κέντρων τῆς διανοητικῆς καί ἠθικῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νοῦς καί ἡ καρδία, ἄν καί εἶναι ὄργανα μιᾶς ψυχῆς, ἔχουν ἀνάγκη ἀνομοίων μέσων καί τρόπων μορφώσεως, διότι ὁ μέν νοῦς διά τήν διάνοιαν ἀνήκει στόν φυσικό κόσμον, ἡ δέ καρδία διά τό συναίσθημα στόν μεταφυσικό κόσμον. Συνεπῶς οἰκεῖο μέσο μορφώσεως τοῦ νοῦ εἶναι ἡ παιδεία καί οἰκεῖο μέσο μορφώσεως τῆς καρδίας εἶναι ἡ θρησκεία. Ἐάν ἀμεληθῆ τό ἓν ἐξ αὐτῶν, ἡ μόρφωσις ἀποβαίνει ἀτελής καί χωλή. Ἡ μονομερῆς διανοητική μόρφωσις ἔχει ὡς συνέπεια τήν ἀθρησκείαν καί ἀθεΐαν καί ἡ μονομερῆς θρησκευτική μόρφωσις ἔχει ὡς συνέπεια τήν δεισιδαιμονίαν. Παιδεία εὐσεβῆς καί θρησκεία μουσοτραφῆς εἶναι ἀνάγκη νά συνυπάρχουν.

γ) Ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν, φρονεῖ, ὅτι πρέπει νά ἀρχίζη ἀπό τήν βρεφικήν ἡλικίαν. Κατά τήν ἡλικίαν δέ αὐτή φυσικοὶ παιδαγωγοί εἶναι οἱ γονεῖς καί κυρίως οἱ μητέρες. Διά τοῦτο ἐπιμελημένη ἀνατροφή καί τήν, ὡς ἄνω, τελείαν μόρφωσιν πρέπει νά λαμβάνουν καί τά κορίτσια ἀπό τήν βρεφικήν ἡλικίαν, γιά νά τήν μεταδίδουν στά παιδιά τους, γράφει στήν παιδαγωγική Μελέτη του ὑπό τόν τίτλον: «Ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν καί αἱ Μητέρες».

Στήν ἀληθῆ μόρφωσιν Ἑλληνίδων μητέρων ἐπιθυμοῦσε, νά συμβάλῃ καί προσωπικῶς διά τῆς ἰδρύσεως Ἡθικοθρησκευτικῆς Σχολῆς¹³.

δ) Προϋπόθεσις τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς καί ἀληθοῦς μορφώσεως, ἀρχή τῆς ἀρετῆς καί ἐπιστήμης εἶναι «τό γνῶθι σαυτόν». Κατά τήν προγονικήν σοφίαν, «τοῦτο ἐπιστήμη ἀληθοῦς τό πρῶτιστον καί ἄριστον» (Μαντεῖον τῶν Δελφῶν). Ὡς ἐδίδασκε τοὺς μαθητές στό Γυμνάσιον Λαμίας, «Ἡ ἀγνοία ἡμῶν αὐτῶν μυρία συνεπάγεται τά ἁμαρτήματα· ὄντως δεινόν ἡ ἀγνοία καί πολλῶν κακῶν αἰτία τοῖς ἀνθρώποις γίνεται· αὕτη ὑπό τῆς φιλαυτίας παρακρουομένη τῆς ἀνίλεως καί ἀσπόνδου ταύτης ἐχθρᾶς τῆς ἀνθρωπότητος, καί μάλιστα τῆς νεότητος, τῆς ἐξ ἀπειρίας εὐκόλως ἀπατωμένης, ἐμβάλλει ταύτην εἰς ἀνήκεστα κακά· αὕτη γεννᾷ τήν οἴη-

12. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 234.

13. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 156.

σιν, τόν τύφον καί τήν ἀλαζονείαν... οὗτος εἶναι ὁ σκόπελος πρὸς ὃν προσαράσσει καί ναυαγεῖ.

Ἐπιστήμη ἄνευ τοῦ ‘γνώθι σαυτόν’ δέν δύναται νά θεωρηθῆ ἐπιστήμη τελεία, οὐδέ νά ἐκληφθῆ ὡς ἀγωγή προσήκουσα... Ὁ Σοφός Πλάτων ἀποκηρύττων τήν τοιαύτην ἐπιστήμην λέγει: ‘Πᾶσα τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καί τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία, φαίνεται’ (Μενέξ). ...Αἱ ἐπιστήμαι... ἄνευ καλλῆς ἀγωγῆς, ἄνευ τοῦ ‘γνώθι σαυτόν’ μᾶλλον ἔβλαψαν ἢ ὠφέλησαν... Τήν ἀλήθειαν ταύτην πᾶσα ἐποχὴ ὡμολόγησεν διὰ πλείστων παραδειγμάτων, ἅτινα δυστυχῶς καί ἐν τῇ ἐποχῇ μας δέν εἶναι εὐάριθμα»¹⁴.

ε) «Ἀληθῆς ἐπιστήμη, ἐπιστήμη τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων καί τῶν τούτων αἰτίων, ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ὡς περιέχουσα τό καθόλου, εἶναι ἡ ἀληθῆς σοφία». Αὐτήν ὀφείλει ὁ ἀνθρωπος νά ἀποκτήσῃ, γιά νά εὐδοκιμήσῃ καί στίς ἐπί μέρους ἐπιστήμες. Αὐτή στεφανώνει τούς ἀγῶνες καί ἀνυψώνει τόν ἀνθρωπο εἰς περιωπῆ ἀληθοῦς καί ἀμαράντου δόξης. Αὐτή ἀνάγει στόν Θεόν, πού εἶναι ἡ ἀρχή καί τό τέλος τῆς¹⁵.

στ) Περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ σώματος φρονεῖ, ὅτι ἡ **σύμμετρος σωματικὴ γυμνασία** εἶναι ἀναγκαία πρὸς διάσωση τῆς σωφροσύνης καί τῆς υἰγείας, «διότι σκοπόν προτίθεται ἡ γυμναστικὴ νά ἀναδείξῃ οὐχί ἀθλητάς τῶν γυμνικῶν ἀγῶνων, ἀλλ’ ἀνδρας τελείως μεμορφωμένους, ἱκανούς πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν... Μεσότης ἄρα ἐν τῇ γυμνασίᾳ πρὸς διάσωσιν τῆς σωφροσύνης»¹⁶.

Εἰσηγήθη τήν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς γεωπονίας, τήν ὁποίαν καί ὁ ἴδιος ἀσκοῦσε τίς ἐλεύθερες ὥρες εἰς τόν κῆπον τῆς Σχολῆς, «διότι οἱ μαθηταὶ δεικνύουσι ἄκρατον τάσιν πρὸς τάς ἐν τῷ γυμναστηρίῳ σωμαστικῆς, ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως αὐτοῦ εἶναι νά ἀσκῶσι τήν περί τό σῶμα γυμνασίαν μὴ τά πρὸς ῥώμην, ἀλλά τά πρὸς τήν υἰγείαν. Ἀφ’ ἐτέρου δέ ἡ περί τήν γεωπονίαν ἀσκήσις θέλει ἀποβῆ τά μᾶλλον ὠφέλιμος εἰς τούς ἐκ τῆς Σχολῆς ἐξερχομένους κληρικούς, καθ’ ὅσον οὗτοι δύνανται νά ἀποβῶσι χρήσιμοι παρά ταῖς κοινότησι, παρ’ αἷς θά ἐγκατασταθῶσιν ὡς λογικοὶ ποιμένες, καί ὑπὸ τήν ἐποψιν τῆς γεωπονίας»¹⁷.

Ἡ πρότασις ἔγινε κατ’ ἀρχὴν δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου, ἀλλὰ μετὰ ἐν ἔτος ἀπεφασίσθη ἡ κατάργησις τοῦ μαθήματος λόγῳ οἰκο-

14. Ἁγίου Νεκταρίου, Λόγος πρὸς τούς ἐφήβους ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Λαμίας, σ. 12-15.

15. Αὐτόθι. Ὡς γνώσι τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὀρίζει τήν Φιλοσοφία ὁ ἱερός Χρυσόστομος, (Εἰς τήν πρὸς Κολοσσαεῖς, Ὁμιλία θ, α, Migne PG 62, 361), καί ὁ Ἁγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. (Κεφάλαια Φιλοσοφικά, Γ. Περὶ Φιλοσοφίας, Migne PG 94, 533).

16. Ἁγίου Νεκταρίου, Ὁμιλία περὶ γυμναστικῆς, σ. 18-19.

17. Πρακτικὰ Πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 9ης Ἰανουαρίου 1895, σ. 221-222.

νομικῶν δυσχερειῶν. Ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτόν εἰς τὴν διεύθυνση τῆς Σχολῆς (1911) Ἀρχιμανδρίτου καὶ μετὰ ταῦτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου εἰσήχθη ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος εἰς τὴν Α', Β', Γ' καὶ Δ' τάξει, ἐκτιμηθέντος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐξ ἐπόψεως οἰκολογικῆς. Τὸ μάθημα τῆς γεωπονίας καθιερώθη ἐν τέλει εἰς ὅλη τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευση.

ζ) Ἐδέχετο τὰ **φυσικά μέσα** ψυχοσωματικῆς ἀγωγῆς καὶ ὑγείας: Τὴν ἐπαφή μὲ τὴν φύση, τοὺς ἐκτὸς Ἀθηνῶν περιπάτους καὶ τὶς ἐκδρομῆς τῶν μαθητῶν. Διηγοῦνται οἱ μαθηταὶ του ὅτι, ἐνῶ ἦτο αὐστηρὸς εἰς θέματα μελέτης, νηστείας, τηρήσεως τῆς κόμης, ἀπαγορεύσεως τοῦ καπνίσματος¹⁸ καὶ τῆς ἐν γένει διαγωγῆς, ἐχαίρετο, ὅταν ἐξήρχοντο εἰς περιπάτον ἔξω τῆς πόλεως ἢ εἰς ἡμερησίαν ἐκδρομῆ. «Λέγεται ὅτι, ὅταν κάποτε οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ἐβράδυνον νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ ἡμερησίαν ἐκδρομῆν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ λόγῳ πτώσεως χιόνος, ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ἀνησύχησε καὶ, ἀφοῦ ἐξῆλθε τῆς Σχολῆς δις πρὸς συνάντησιν τῶν μαθητῶν, ἐπέστρεψε εἰς τὴν Σχολὴν στενοχωρημένος καί, χωρὶς νὰ θυμώσῃ, παρήγγειλε νὰ ἐτοιμάσουν τὴν τράπεζαν, διὰ νὰ εὐρουν οἱ μαθηταὶ τὸ φαγητόν των ἔτοιμον, πού θὰ ἦσαν κουρασμένοι, νὰ μὴ ἀναγνωσθῇ τὸ καθιερωμένον ἀπόδειπνον καὶ νὰ σπεύσουν οἱ μαθηταὶ νὰ κοιμηθοῦν, διότι ἦσαν κουρασμένοι καὶ ταλαιπωρημένοι ἐκ τῆς ἐκδρομῆς, ἐνῶ ἐκεῖνος μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτόν ἀγάπην καὶ στοργὴν πρὸς τοὺς μαθητάς του εἰσῆλθεν εἰς τὸ γραφεῖον του, ὅπου ἔμεινε προσευχόμενος μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μαθητῶν»¹⁹.

Ἔνεκα τῆς ἀλληλεπιδράσεως ψυχῆς καὶ σώματος ἐφρόντιζε διὰ τὴν παροχὴ τῶν μέσων ὑγείας καὶ ἀναπτύξεως ἀμφοτέρων.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ τροφή παρήχeto «καὶ κατὰ ποσότητα καὶ κατὰ ποιότητα κρείστων ἢ ἄλλοτε χάρις εἰς τὴν ἄγρυπνον ἐπίβλεψίν του»²⁰.

η) Ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀγωγή, πού παρεῖχε, ἦτο **ἐλληνοχριστιανικὴ**. Κατὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ τοῦ μαθητοῦ του, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, Παναγιώτου Μπρατσιώτου, «ἀνεδείχθη... ἀξιόμιμητος συνεχιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Πατερικῆς παραδόσεως, ἄριστα οὐ μόνον θεωρίαν καὶ πράξιν καὶ Ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν σοφίαν συνδυάσας, ἀλλὰ καὶ ἀγάπην θερμὴν πρὸς τὰ γράμματα μετὰ ζωηρᾶς πρὸς τὴν ἱεράν ἡσυχίαν καὶ ἄσκησιν ροπῆς»²¹. Τὰ συγγράμματά του βροῖθουν,

18. Π. Οἰκονόμου, Ἀναμνήσεις τῶν μαθητικῶν μου χρόνων εἰς τὴν Ρ.Ε.Σ., 1900-1905, Ριζάρειος Ἐκκλ. Σχολή, Πανηγυρικός Τόμος ἐπὶ τῇ 125ετηρίδι 1844-1969, Ἀθῆναι 1969, σ. 676.

19. Γεωργίου Ἰ. Κασιπίη, Αἱ ἐκδρομαὶ βιολογικὴ ἀνάγκη καὶ δημιουργημα τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, Πανηγυρικός Τόμος, σ. 661.

20. Πρακτικὰ Πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 18ης Μαρτίου 1895, σ. 241.

21. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτᾶριος ὡς λόγιος Ἱεράρχης, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 241.

ὄχι μόνον βιβλικῶν καί πατερικῶν χωρίων, ἀλλά καί ρητῶν Ἑλλήνων κλασικῶν συγγραφέων, ποιητῶν καί φιλοσόφων, τά ὁποῖα ἀπεθησαύριζε ἀπό τήν ἐφηβική του ἡλικία καί τά κατέταξε εἰς θεματικές ἐνότητες στό ὑπό τόν τίτλο «**Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα**» δίτομο ἔργο του, (Α' τόμος 1895· Β' τόμος 1896). Ἀπόρροια τῶν μελετῶν του ἦτο ἡ πραγματεία του «**Περί τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τόν Χριστιανισμόν**», τήν ὁποία συνέταξε τήν 17ῃ Ἰουνίου 1896 καί τήν ἐξεφώνησε πρό τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων τοῦ Ἰουνίου τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1895-1896 κατά τήν καθιερωμένη θρησκευτική τελετή. Κατ' αὐτήν ἐξεφράσε, μεταξύ τῶν ἄλλων, τήν πεποίθησή του ὅτι:

θ) Ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφία εἶναι θεμελιώδης ἀρχή τῆς ἀληθοῦς ἀναπτύξεως καί μορφώσεως.

Ἡ ἐκτίμησις ὑπ' Αὐτοῦ τῆς ἀξίας τῆς κλασικῆς παιδείας ἀποδεικνύεται καί ἀπό τήν ἔκδοσις γνωμικῶν Ἑλλήνων Ποιητῶν τό ἴδιο ἔτος (1896), ὑπό τόν τίτλο: «**Ἐπικάϊ καί Ἐλεγειακάϊ γνῶμαι τῶν μικρῶν Ἑλλήνων Ποιητῶν· Θεόγνιδος τοῦ Μεγαρέως γνῶμαι, Πυθαγόρου χρυσᾶ ἔπη, Φωκυλίδου ποίημα νουθετικόν καί ἄλλων**».

Ἐπίστευε στήν διαχρονική, παιδαγωγική δύναμη καί μορφωτική ἀξία τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς παιδείας καί Φιλοσοφίας, ὡς καί στή διδακτική ἀποστολή τοῦ Ἑλληνοσ. «Ὁ Ἑλληνας ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἵνα φιλοσοφή· διότι ἐγεννήθη διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος», γράφει στήν ἀνωτέρω πραγματεία του καί συνεχίζει: «Ἄλλ' ἐάν ἡ φιλοσοφία ἐγένετο παιδαγωγός εἰς Χριστόν, ἔπεται ὅτι ὁ Ἑλληνας πλασθεὶς φιλόσοφος ἐπλάσθη χριστιανός, ἐπλάσθη ἵνα γνωρίσῃ τήν ἀλήθειαν καί διαδῶ αὐτήν τοῖς ἔθνεσιν». Τοῦτο ὑπεδήλωναν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»²², ὅταν τοῦ ἀνήγγειλαν, ὅτι Ἑλληνες ἤθελαν νά τόν γνωρίσουν. Στό πρόσωπό τους εἶδε τό ἔθνος, στό ὁποῖο ἔμελλε νά παραδώσῃ τήν ἱερά παρακαταθήκη, γιά νά τήν διαφυλάξῃ χάριν τῆς ἀνθρωπότητος.

Βαθύς μελετητής καί φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας ἐκτιμᾷ τόν ρόλο τῶν ἐθνῶν στή παγκόσμια σκηνή καί διαβλέπει τόν ἀνώτερο σκοπὸ αὐτῶν, τόν διαγεγραμμένο ἀπὸ τήν θεία Πρόνοια, πρὸς τήν πραγμάτωσις τοῦ ὁποίου κατατείνουσι ἢ δράσῃ καί οἱ ἐνέργειές τους. Στήν Ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας συνεργάσθησαν κατὰ θεία Πρόνοια τρία ἔθνη: Τό Ἰουδαϊκόν, τό Ἑλληνικόν καί τό Ῥωμαϊκόν· οἱ τρεῖς μεγάλες δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος ἀντιστοιχοῦσι: Ἡ λατρεία τῆς καρδίας, ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος καί τό κράτος τῆς ἰσχύος²³. Τό Ἑλληνικόν Ἔθνος, τό ὁποῖο χαρακτηρίζει ὀφθαλμὸ τοῦ σώματος τῆς ἀνθρωπότητος, δρᾷ ὡς διδάσκαλος αἰωνίως

22. Ἰω., 12,23.

23. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων*, ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 83.

ἐπί τῆς παγκοσμίου σκηνῆς, διότι ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἀνάγκη αἰώνιων διδασκάλων. Στὴν ἱστορική Μελέτη του «Περὶ Μεσαιῶνος καὶ Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ» ὑποστηρίζει, ὅτι στὴν Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία τὸ ἀθάνατον ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ νέα μορφή, ὑπὸ νέο ἔνδυμα, ὑπὸ τὴν πορφυρίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὅτι διὰ τοῦ βυζαντιανοῦ πολιτισμοῦ ἔδρασε ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου ὑπὸ νέα μορφή ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός²⁴. Ὁ βυζαντιανὸς Ἑλληνισμὸς εἶναι ὁ κρίκος, πού συνδέει τὴν ἀρχαία μετὰ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἡ δράση τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἀνατολή εἶναι ἡ διαχρονικὴ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ὁ βυζαντιανὸς Ἑλληνισμὸς, γράφει, «παρέδωκε τὴν δάδα τῶν ἐπιστημῶν πρὸς τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθεύδοντας Εὐρωπαίους, ὅπως διαφωτίσῃ αὐτῶν τὸν ὀρίζοντα, διαυγάσῃ τοὺς νοερούς αὐτῶν ὀφθαλμούς καὶ ἀναγάγῃ εἰς τὸ κλέος τῆς σοφίας καὶ τῆς δόξης, ἐν ᾧ σήμερον οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης εὐρίσκονται». Ὡς ἐκ τούτου: «Ἐάν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀντιποιεῖται ἐξίσου ὁ τοῦ Βυζαντίου Ἑλληνισμὸς πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν»²⁵. Ἡ θεωρία τοῦ Φαλμεράϋερ καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, περὶ ὀλοσχεροῦς ἐξαλείψεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 6ο μ.Χ. αἰῶνα, ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ

24. Ὁ Ἐθνικὸς μας Ἱστορικός Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι κατὰ τὴν περίοδο, πού ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204 μ.Χ.), τὴν ὁποία θεωρεῖ καὶ ἀνατολὴ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἑλληνικὴ συνείδηση ἐκραταιώθη τόσο, «ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδυλῆς, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον Ρωμαίους ἀλλὰ Ἑλληνας. Καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσι ὡς Ἑλλήνων ἀπόγονοι ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπεκάλει...». Καὶ κατέληξε: «Τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμούς τοὺς συνδέοντες ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν, εἰς τοῦτον τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν». (Κωνσταντῖνου Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκδ. Χάρη Πάτση, Ἀθῆναι 1962, τ. 7, 159).

25. Ὁ ἴδιος Ἱστορικός ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρία τοῦ Rambaud –ἐνός ἐκ τῶν ὀλίγων δυτικῶν Ἱστορικῶν, πού ἔκριναν ἀπαθῶς τὰ καθ' ἡμᾶς– ἐπισημαίνει, ὅτι πολὺ λάκις τὸ Βυζάντιο ἔσωσε τὴν Εὐρώπη, καὶ ἐκτιμᾷ, ὅτι ἐν γένει ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν. Τέσσαρες μεγάλες ἀνθρώπων φυλές ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα: Ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν, οἱ Ἄραβες, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Σλαῦοι, ἀλλὰ καὶ οἱ «καθ' ἡμᾶς Ἑλληνας, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς». (Αὐτόθι, σ. 159-160).

Ἁγίου ὡς αὐθαίρετος, πεπλανημένη καὶ ἐπὶ σαθρῶν ἐπιχειρημάτων στηριζομένη²⁶.

Ἄνεκτίμητος ὑπῆρξε ἡ παιδαγωγικὴ καὶ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ διδακτικοῦ του ἔργου.

Ἡ πολιτεία ἀνεγνώρισε τὸν διακεκριμένο Παιδαγωγὸ καὶ Διδάσκαλο καὶ πολλάκις τοῦ ἀνέθεσε τὸ ἔργο τοῦ κριτοῦ ἐπὶ διαφόρων θεμάτων τῆς παιδείας. Διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5401/22-3-1894 ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διωρίσθη «κριτὴς ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς προπαιδείας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τοῖς Διδασκαλείοις καὶ τοῖς Ἐκπαιδευτηρίοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως»²⁷.

B. Ἡ προφορικὴ διδασκαλία του

Ἡ προφορικὴ διδασκαλία του περιλαμβάνει τὰ ἀπὸ ἄμβωνος κηρύγματα του, Ὁμιλίες, παραδόσεις μαθημάτων στὴ Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολὴ καὶ προφορικὲς διδαχὲς πρὸς τὰ πνευματικὰ τέκνα του.

1. Κηρύγματα

Ἡ ἀρχὴ τοῦ κηρυκτικοῦ του ἔργου ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ, πού ἀσκοῦσε τὸ λειτούργημα τοῦ δημοδιδασκάλου στὸ Λιθὶ τῆς Χίου. Πολλὰ χειρόγραφα ὁμιλιῶν του ἐσώζοντο ἕως τὸν μεγάλο σεισμό τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881²⁸. Ὁ πρῶτος Ἐκκλησιαστικὸς Λόγος του ἐσώζετο στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Κοινότητος ἕως τὸ 1968²⁹.

Τὸ κηρυκτικὸ του ἔργο πρέπει νὰ συνέχισε καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῶν φοιτητικῶν του χρόνων³⁰, ὡς μαρτυροῦν οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Λόγοι του, πού ἐξέδωκε ὡς Ἱεροδιάκονος καὶ φοιτητῆς Θεολογίας στὴν Ἀθήνα τὸ 1885 ὑπὸ τὸν τίτλο: «**Δέκα Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην**

26. Ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνὸς ἐπισημαίνει, ὅτι ἡ μονομερὴς στροφή τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας πρὸς τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, πού συνεβάδιζε μὲ τὸν ἀντιβυζαντινισμό καὶ τὴν «συγκεκαλυμμένη» ἀντιπατερικότητα-ἀντιπαραδοσιακότητα, «ἐξυπηρετοῦσε ἄριστα τοὺς στόχους τῆς Δύσεως γιὰ τὴν ἀπόσπαση τῆς ἐθνικῆς μνήμης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ παράδοση καὶ τὴ διάσπαση τῆς Ρωμηοσύνης...». Ὁ ρόλος δὲ τοῦ Φαλμεράιερ «ὑπῆρξε ἀποφασιστικὸς, ὡς ἐξωτερικὴ πρόκληση, πού παρέσυρε καὶ τίς συντηρητικὲς δυνάμεις». (Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ἱδεολογικοὶ προσανατολισμοὶ καὶ δομικὲς διαφοροποιήσεις στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, *Παράδοση καὶ ἀλλοτρίωση*, ἔκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1994³, σ. 213-214).

27. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῶς...*, σ. 64.

28. Ἀβιμέλεχ Μοναχοῦ, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως*, σ. 14.

29. Γεωργίου Βενιάδη, *Ἱστορία τῆς Νέας Μονῆς*, Χίος 1968, τ. 1, 160. Ἡ πονήσασα κατὰ τὴν πρώτη ἐπίσκεψή της δι' ἔρευνα στὴ Χίο, τὸν Αὐγούστο 1986, μετέβη στὸ Λιθὶ καὶ τῆς ὑπεδείχθη ἡ οἰκία, ὅπου διέμενε ὡς δημοδιδάσκαλος.

30. Ὡς Ἱεροδιάκονος καὶ φοιτητῆς Θεολογίας, μαρτυρεῖται, ὅτι ὑπηρέτησε στοὺς ἱερούς Ναοὺς Ἁγίας Εἰρήνης (Αἰόλου) καὶ Παντανάσσης (Μοναστηράκι). (Βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδη, *Ἡ Παντάνασσα τῶν Ἀθηνῶν*, Μοναστηράκι, Ἀθήναι 1966, σ. 112).

Τεσσαρακοστήν». Στους Λόγους αυτούς, πού είναι σύντομες θεολογικές πραγματείες, πραγματεύεται περί τών ἐξῆς θεμάτων:

Τήν Α΄ Κυριακή τών νηστειών «Περί πίστεως», τήν Β΄ «Περί ὑπομονῆς ἐν ταῖς θλίψεσιν», τήν Γ΄ «Περί τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καί τῆς σχέσεως αὐτῆς πρός τήν ἠθικήν ἐλευθερίαν», τήν Δ΄ «Περί ἐξομολογήσεως», τήν Ε΄ «Περί τῆς θείας Εὐχαριστίας», τήν ΣΤ΄ «Περί τῆς πρός τόν Θεόν ἀγάπης καί λατρείας». Ἀκολουθοῦν: Ζ΄ Λόγος Ἐκκλησιαστικός εἰς τήν Μεγάλην Παρασκευήν «Περί καταλλαγῆς καί ἀπολυτρώσεως», Η΄ Λόγος Ἐκκλησιαστικός τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω «Περί μετανοίας», Θ΄ Λόγος «Περί τῆς ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρείας», Ι΄ (ἀντί τοῦ Λόγου προσετέθη ὡς κατάλληλος διά τό ἐπικρατοῦν ὕλιστικόν πνεῦμα) «Μελέτη ἐπί τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ζώου». (Προσετέθη ἀντί Λόγου, ὡς κατάλληλος διά τό ἐπικρατοῦν ὕλιστικόν πνεῦμα).

Στήν Αἴγυπτο, ὡς Μέγας Ἀρχιμανδρίτης καί Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, ἐκήρυξε στήν Ἀλεξάνδρεια, στό Κάϊρο, στό Ζαγαζίκ, στό Πόρτ Σάϊντ κ.ἀ.

Στήν Ἑλλάδα ὑπηρέτησε ὡς Ἱεροκήρυξ τών νομῶν Εὐβοίας, Φθιώτιδος καί Φωκίδος. Ὡς Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς ἐκήρυξε στους ἐξῆς Ἱερούς Ναούς τών Ἀθηνῶν τῆς τότε Μητροπόλεως Ἀθηνῶν: στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἀθηνῶν, στήν Καπνικαρέα, στήν Παντάνασσα (Μοναστηράκι), στήν Χρυσοσπηλιώτισσα, στόν Ἅγιο Γεώργιο Καρύτση, στόν Ἅγιο Λουκά, στόν Ἅγιο Δημήτριο, στόν Ἅγιο Νικόλαο Πευκακίων, στόν Ἅγιο Νικόλαο Πτωχοκομείου καί στόν Ἅγιο Παῦλο. Εἰς δέ τόν Πειραιᾶ, στους Ἱ. Ναούς: Ἀγίου Νικολάου, Ἀγίου Κωνσταντίνου καί Ἀγίου Βασιλείου. Στήν Ποιμαντική Ἐπιστολογραφία του πρός τίς Μοναχές τῆς Αἰγίνης ἔχει καταγράψει γιά διδασκτικούς σκοπούς τίς ἐξῆς ὁμιλίαις: Στήν ἀπό 19.10.1904 ἐπιστολή, ὁμιλία περί χριστιανικῆς εὐγενείας, βάσει ἀποστολικῆς περικοπῆς³¹, πού ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό Ἀγίου Λουκά. Στήν ἀπό 27.10.1904, ὁμιλία περί ἀδιαλείπτου προσευχῆς³², ὡς κυρίου ἔργου τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό Ἀγίου Δημητρίου. Στήν ἀπό 25.11.1904, ὁμιλία περί αἰωνίου ζωῆς, πού ἐξεφώνησε εἰς ἀγρυπνία στόν πανηγυρίζοντα Ναό Καπνικαρέας στήν ἑορτή τών Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου³³. Στήν ἀπό 8.12.1904, ὁμιλία περί ἀγαθῆς συνειδήσεως βάσει ἀποστολικῆς περικοπῆς³⁴, πού ἐξεφώνησε στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἀθηνῶν στήν ἑορτή τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Στήν ἀπό 13.12.1904, ὁμιλία περί κλήσεως τοῦ ἀνθρώπου στήν σωτηρία, περί τῆς ἀνάγκης πνευματικοῦ ἀγῶνος καί περί τών χαρισμάτων τοῦ Ἀγίου Πνεύματος βάσει ἀποστολικῆς περικοπῆς³⁵, πού ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό Καπνικαρέας στήν ἑορτή τοῦ

31. Κολ. 4,5-6. Βλ. ἐπ. 2, σ. 26-28.

32. Α΄ Θεσ. 5,17. Βλ. ἐπ. 3, σ. 29-31.

33. Βλ. ἐπ. 5, σ. 34-36.

34. Ἐβρ. 13,18. Βλ. ἐπ. 6, σ. 37-40.

35. Ἐφ. 5,8-10. Βλ. ἐπ. 7, σ. 41-44.

Ἁγίου Σπυρίδωνος. Στήν ἀπό 14.2.1905, κατέγραψε ὁμιλία μέ θέμα τήν ἀποστολή τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμον, πού, κατά τήν Παύλειο προτροπή, εἶναι, νά δοξάζη τόν Θεόν ἐν τῷ σώματι καί ἐν τῷ πνεύματι του³⁶, τήν ὁποίαν ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό τῆς Παντανάσσης (Μοναστηράκι). Στήν ἀπό 1.12.1905 κατέγραψε ὁμιλία περί καθαρᾶς καρδίας βάσει τῆς ὁμολογίας πίστεως τοῦ Ναθαναήλ³⁷, πού ἐξεφώνησε στό Πτωχοκομεῖο μέ τήν γραπτή ἐντολή ἄνωθεν αὐτῆς: («Ν' ἀναγνωσθῆ εἰς ἐπήκοον πασῶν τῶν ἀδελφῶν»). Μέ τήν ἰδία ἐντολή, στήν ἀπό 5.4.1905 ἐπομένη ἐπιστολή του κατέγραψε ὁμιλία, πού ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό Ἁγίου Παύλου ἀναπτύξας τούς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ὅσοι γάρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε»³⁸. Στήν ἀπό 15.11.1907, περιλαμβάνει ὁμιλία περί ἀρετῆς καί νομίμου ἀθλήσεως βάσει τῆς ἀποστολικῆς περικοπῆς³⁹, πού ἐξεφώνησε στόν ἱερό Ναό Ἁγίου Νικολάου Πειραιῶς.

Τίς ἀνωτέρω ὁμιλίες, ἔδωσε ἐντολή, νά ἀντιγράψουν εἰς τετράδιο, εἰς τύπο βιβλίου, πρὸς εὐχερῆ χρήση⁴⁰.

Κηρύγματα πρέπει νά ἐξεφώνησε καί στήν Αἴγινα, ἐφ' ὅσον ἱερουργούσε εἰς Ναούς τῆς πόλεως καί τῆς παλαιοχώρας πρῖν καί μετὰ τήν ἐγκατάστασή του στήν Ἱ. Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος. Δημοσίευμα στό περιοδικό «Τρεῖς Ἱεράρχαι» σχολιάζον τόν πανηγυρικό ἑορτασμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν Μονή τό 1913 κατακλείεται οὕτω: «Τοιοῦτοι Ἱεράρχαι κοσμοῦσιν ἐπαξίως τό Στέμμα τῆς Ἐκκλησίας, ἧς προῖσταται ὁ Χριστός, καί οἱ ἀδάμαντες τῶν λόγων των καταυγάζουσι τά σκότη τῆς ὕλης καί λαμπρύνουσι μέ τό ἰδανικόν των μειδιάμα τά πεπλανημένα πνεύματα, ἵνα συναισθανθῶμεν τήν τελειότητα τῆς πίστεώς μας καί τήν ἐλπίδα τῆς μελλούσης ζωῆς»⁴¹.

Τό κήρυγμα ἐκτιμᾷ ὡς τό πρῶτιστο καθῆκον τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος ἐπικαλούμενος τήν τάξη τῆς Ἐκκλησίας, τούς Πατέρες καί τούς κανόνες Ἀποστολικῶν καί Οἰκουμενικῶν Συνόδων⁴².

Ἡ σημασία πού ἔδινε στό κήρυγμα εἰς μία ἐποχή μάλιστα, πού δέν ἦταν τακτικό στούς Ναούς, φαίνεται καί ἀπό τόν ὄραματισμό του, νά ἰδρύσῃ Θεολογικό Σπουδαστήριον⁴³ ἢ Θεολογική Σχολή⁴⁴ κοντά στή Μονή καί πρὸς τήν πόλη τῆς Αἰγίνης, ἐκ τῆς ὁποίας νά ἐξέρχωνται κήρυκες τοῦ θείου λόγου, πλήρεις ζήλου καί θείας ἀγάπης, μέ τελείαν αὐταπάρνηση, γιά νά ἐργασθοῦν ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί νά προσφέρουν

36. Α' Κορ. 6,20. Βλ. ἐπ. 13, σ. 57-59.

37. Ἰω. 1,50. Βλ. ἐπ. 40, σ. 106-109.

38. Γαλ. 3,27-28. Βλ. ἐπ. 41, σ. 110-113.

39. Β' Τιμ. 2,1-10. Βλ. ἐπ. 118, σ. 227-230.

40. Ἐπ. 8, σ. 45.

41. «Τρεῖς Ἱεράρχαι», 1.9.1913, ἀρ. φ. 179, σ. 608.

42. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 176-177.

43. Ἐπ. 116, σ. 225.

44. Ἐπ. 125, σ. 242-243.

ἐαυτοῦς θυσία ἐπὶ τοῦ θείου βωμοῦ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁ Ἰδιος. Ἄν καὶ Ἐπίσκοπος, ὡς ἀπλὸς Ἱεροκῆρυξ, μέ τὰ συγκοινωνιακά μέσα τῆς ἐποχῆς «περιοδῶν ἀδιαλείπτως ἀνά τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, δι' ἀτραπῶν καὶ βράχων, ἔκρουε τὸν κῶδωνα τοῦ ναοῦ καὶ ἐδίδασκε τοὺς προστρέχοντας»⁴⁵.

Ὡς φαίνεται καὶ ἀπὸ τίς κριτικές στόν τοπικό καὶ ἡμερήσιο τύπο, ὡς Ἱεροκῆρυξ, ἄφησε ἐποχή.

Ἀναγνωρίζεται, ὡς «ὁ ἀληθής... καὶ ἀκούραστος ἅμα τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης»⁴⁶. Χαρακτηρίζεται: «Ἀνὴρ λίαν εὐπαιδευτος καὶ κεκτημένος πάσας τὰς γνώσεις, ὅσαι ἀπαιτοῦνται, ἵνα εὐδοκίμησῃ τις ἐν τῇ ἀπ' ἄμβωνος ρητορεία»⁴⁷. Ἐπισημαίνεται ἡ διαφορὰ του ἀπὸ «τῶν συνήθων ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων, ὧν ἡ ρητορική ἱκανότης περιορίζεται εἰς ὀλίγας κοινοτοπίας καὶ ἀφορήτους χειρονομίας»⁴⁸, καὶ ὁμολογεῖται, ὅτι «τοιούτοι ἱεράρχαι καὶ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἄξιοι τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν ἀποστολῆς καὶ κοσμήματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας»⁴⁹. Οἱ Χαλκιδεῖς μάλιστα, μέ δημοσιεύματα καὶ ἀναφορές τους πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἐπέτυχον τὴν ἀνάκληση μεταθέσεώς του εἰς Λακωνία⁵⁰ καὶ ἐπεδίωξαν, νὰ ἔχουν γιὰ πάντα κοντά τους, ὡς Ἱεροκῆρυκα καὶ ἀργότερον ὡς Ἐπίσκοπο Χαλκίδος⁵¹, «τόν σεμνόν καὶ ἀληθῆ τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκα, τόν ἀκούραστον συγγραφέα, τόν κράτιστον θεολόγον τόν διὰ τοῦ κηρύγματός του ἀναπλάττοντα τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν του καὶ ὀδηγοῦντα αὐτοὺς εἰς νομάς σωτηρίους»⁵².

Ἐσαγήνευε μέ τὸ ἦθος καὶ μέ τὸν λόγο του μέ τὸ σθένος τῶν ἐπιχειρημάτων του⁵³ καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεών του, μέ τὴν εὐγλωττία, μέ τὴν σαφήνεια καὶ τὸ ἀπέριττον τῆς ἐκφράσεώς του⁵⁴. Συγκεκριμένο κήρυγμά του, πού ἐξεφώνησε στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Δημητρίου Χαλκίδος μέ θέμα τὴν διττή, πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, ἀγάπη, «ὕπῆρξεν ὄντως θαυμάσιον καλλιτέχνημα, δίδαγμα δέ ἐξαιρετον», κατὰ τὸν ἀνταποκριτὴ Εὐβοϊκῆς ἐφημερίδος, ὁ ὁποῖος δίδει στή συνέχεια τὴν πληρεστέρα σκιαγράφηση τῆς μορφῆς τοῦ κηρύγματος: «Ἡ ἐπιστημονικὴ κατὰταξις τῆς ὕλης ἐν τῷ λόγῳ του, ἡ σαφὴς καὶ καθαρὰ καὶ με-

45. «Ἀνάπλασις», 10.10.1895, ἀρ. φ. 11, σ. 120

46. «Παλίρροια», 24.12.1891, ἀρ. φ. 515.

47. «Εὐριπος», 21.8.1893, ἀρ. φ. 1418.

48. Αὐτόθι.

49. «Παλίρροια», 6.4.1891, ἀρ. φ. 482.

50. «Εὐριπος», 21.3.1892, ἀρ. φ. 1351. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 167-170.

51. Ὄταν τὸ 1907 ἐχίρευσε ἡ ἐνιαία Ἐπισκοπὴ Χαλκίδος καὶ Καρυστίας, οἱ Εὐβοεῖς ὑπέβαλαν στὴν Ἱερά Σύνοδο ἀναφορές «Περὶ ψηφισμοῦ ὡς Ἐπισκόπου τοῦ Σεβαστοῦ Νεκταρίου Κεφαλαῶ». (Βλ. «Εὐριπος», 25.5.1907, ἀρ. φ. 1968. Πρβλ. ἐπ. 105, σ. 205)

52. «Παλίρροια», 14.3.1892, ἀρ. φ. 525.

53. «Εὐριπος», 30.3.1891, ἀρ. φ. 1305.

54. «Εὐριπος», 4.1.1892, ἀρ. φ. 1340.

μετρημένη έκφρασις, ἡ ἀρμονικὴ κατάταξις τῶν λέξεων, ἡ γλυκύτης τῆς ἀπαγγελίας, ἡ σεμνοπρεπὴς στάσις, ἡ ποιητικὴ πτῆσις ἀναμειγμένη μετὰ τῆς φιλοσοφίας κατέστησαν τὸν λόγον αὐτοῦ πνευματικὸν ἐντρυφήμα, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐξῆλθον πάντες οἱ ἀκροαταὶ οἱ ἐκκλησιαζόμενοι καλύτεροι ἑαυτῶν»⁵⁵. Ὁ τρόπος καὶ ὁ λόγος τοῦ ἦσαν ἐναρμόνιοι «πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὴν θειότητα τοῦ θέματος». Ὑπόδειγμα εἶχε τοὺς λόγους τῶν Πατέρων καὶ πηγῆ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦσε, τὴν Ἁγία Γραφή, ὡς ἀναφέρει στὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», εἰς παράγραφο τοῦ ὁποῖου περιγράφει: «Ὅποῖός τις χρεῖα νὰ ἦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ πνευματικὸς ποιμὴν»⁵⁶.

Τὸ κήρυγμά του «ἦτο ἐκκλησιαστικὸν γεγονός διὰ τὴν ἐνορίαν καὶ τοὺς ἀπὸ ἐσχατιῶν συρρέοντας», ἐγράφη εἰς Ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα⁵⁷. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ στίς ἐπαρχίες, πού ὑπηρετοῦσε. Ἀνταποκριτὴς ἐξ Ἀλιβερίου γράφει εἰς Εὐβοϊκὴ ἐφημερίδα, ὅτι «ἱερουργεῖ ἐνώπιον ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς πόλεως»⁵⁸. Εἰς ἀνταπόκρισή του ἀπὸ τὴν Κύμη ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς, ὅτι ὁ λαὸς «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν παρηκολούθη ἵνα ἀκούσῃ τὴν διδασκαλίαν του»⁵⁹. Στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ Χαλκίδος, παραμονές Χριστουγέννων τοῦ 1891, «μετὰ προσοχῆς καὶ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος ἤκουσαν οἱ μέχρι ἀσφυξίας ἐκκλησιαζόμενοι» τὸν «**Περὶ θείας μεταλήψεως**» Λόγο του⁶⁰. Λόγο του «**Εἰς τὴν Σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ**», πού ἐκήρυξε εἰς Χαλκίδα, περιέλαβε ὡς παράγραφο τοῦ Ἰ κεφαλαίου τῆς «**Χριστολογίας**» του, πού πραγματεύεται «**Περὶ τοῦ θείου χαρακτῆρος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ**», μέ τὸν τίτλο: «Ὁ θεῖος χαρακτῆρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρούμενος ἐκ τοῦ δοθέντος μεγάλου σημείου τοῦ αἰτηθέντος παρά τῶν Ἰουδαίων». Κατ' αὐτόν διερμηνεύει τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «γενεὰ πονηρά καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωῶνᾶ τοῦ προφήτου». (Μτθ. ιβ, 39)⁶¹.

Τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μόνον ἀπήχηση. Δὲν ἐπέφερε μόνον συγκίνηση

55. «Παλίρροια», 22.3.1891, ἀρ. φ. 480.

56. Βλ. σ. 179. Εἰς αὐτὴν τὴν παράγραφο καὶ εἰς ὄλο τὸ κεφάλαιο, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο «**Καθῆκον τοῦ διδάσκειν τὸν ἐπίσκοπον τὸ ἑαυτοῦ ποιμνιον**» συναγομμε τίς βασικότερες κηρυκτικὲς του ἀρχές, λέγει ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Φουντούλης, ὁ ὁποῖος ἐκτιμᾷ, ὅτι τὸ κεφάλαιο τοῦτο καὶ τὸ ἐπόμενο, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο «**Προάγειν τὴν ποιμνῆν**» «ἀποτελοῦν ἐν σπέρματι τὴν “Ὀμιλητικὴ” τοῦ Ἁγίου». (Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἡ ἀναγκαιότης τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτᾶριον, Πρακτικὰ Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, σ. 252).

57. Ἐφημ. «Ἐστία», 8.11.1956. Βλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 207.

58. «Παλίρροια», 6.4.1891, ἀρ. φ. 482.

59. «Παλίρροια», 1.1.1892, ἀρ. φ. 516.

60. «Παλίρροια», 24.12.1891, ἀρ. φ. 515.

61. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως-Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς, Χριστολογία, ἔκδ. «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος» Ἀθῆναι ἄ.χ., σ. 167-171.

μέχρι τῶν μυχαιτάτων τῆς καρδιάς, ἀλλά καί ἀληθῆ συναίσθηση⁶², βελτίωση τῶν ἀκροατῶν του⁶³ καί ἀνάπλαση τῶν ψυχῶν τους.

Ἡ ἀναπλαστική δύναμη τῆς Προσωπικότητος τοῦ Ἱεράρχου, ὡς Λειτουργοῦ καί Ἱεροκήρυκος, ὁμολογεῖται εἰς δημοσίευμα στό τοπικό τύπο τοῦ νομοῦ Φθιώτιδος ὡς ἐξῆς: «ἀπεδείχθη... ὅποια δύναμιν καί ἐπιρροήν δύναται εἰς ἄριστος Ἱεράρχης νά ἀσκήσῃ εἰς τήν χριστιανικήν καί ἠθικήν διάπλασιν τῶν ψυχῶν τῶν πολιτῶν»⁶⁴. Στήν ἰδίᾳ ἐφημερίδα σχολιάζεται μέ χαρμολύπη ὁ διορισμός του στή Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή καί προστίθενται τά ἐξῆς σημαντικά: «Ἐπί τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τό θρησκευτικόν συναίσθημα τῶν συμπολιτῶν μας ἀνεζωπυρώθη καί τό γόητρον τῆς ἐκκλησίας ἀνυψώθη»⁶⁵. Οἱ λόγοι δέ τῆς καρποφορίας τοῦ διδακτικοῦ ἔργου του διατυπώνονται μέ ἀκρίβεια στόν Εὐβοϊκό τύπο: «Καί πῶς ἠδύνατο ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἄλλοίους νά παραγάγῃ καρπούς, ἀφ' οὗ ὡς ὑπογραμμόν καί παράδειγμα ἑαυτόν παρείχε, πατρικήν ὄντως στοργήν καί χριστιανικήν ἀληθῶς συμπεριφοράν ἀδιακρίτως πρὸς πάντας ἐπιδεικνύμενος;»⁶⁶

2. Ὁμιλίες

Ἐκτός τῶν ἀπό ἄμβωνος κηρυγμάτων, Ὁμιλίες ἐξεφώνησε σέ Σχολεῖα, φυλακές, στίς αἶθουσες τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου Κληρικῶν Ἑλλάδος», τῆς «Ἀναπλάσεως», τῶν «Τριῶν Ἱεραρχῶν» καί στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή πρὸς τοὺς Ἱεροσπουδαστές. Ὁρισμένες δέ ἐξ αὐτῶν ἐδημοσίευσε αὐτοτελῶς ἢ στόν ἐκκλησιαστικό τύπο.

Ὀλίγες ἡμέρες μετὰ τήν χειροτονία του εἰς Μητροπολίτη Πενταπόλεως, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Σωφρονίου, ἐξεφώνησε **Λόγο ἐν τῷ Ἀχιλλοπουλείῳ Παρθεναγωγείῳ κατὰ τήν ἑορτήν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν**, τό 1889. Τόν ἐξέδωκε στήν Ἀλεξάνδρεια, στό τυπογραφεῖο Βιτάλη καί Λημνίου, καί τόν ἀφιέρωσε στόν ἰδρυτή καί προστάτη τῆς Σχολῆς, Εὐάγγελον Ἀχιλλόπουλον, ὡς «φιλομουσίας τεκμήριον» καί ὡς ἠθική ἀμοιβή τῶν μόχθων καί δαπανῶν, πού κατέβαλε ὑπέρ τῆς ἀγωγῆς τῶν κοριτσιῶν, ὡς ἐξηγεῖ στήν εὐγενεστάτη καί φιλόφρονα προσφώνησή του⁶⁷.

Στήν Ὁμιλία του ἀναφερόμενος εἰσαγωγικῶς στήν ἱερά Τριανδρία διερμηνεύει, ὅτι ἐξελέγησαν ὡς Προστάτες καί Ἐφοροὶ τῆς παιδείας, διότι στά πρόσωπά τους συνενώνεται ἡ Ἐκκλησία καί ἡ πολιτεία (ἦσαν φίλοι τῆς Ἑλλάδος) καί συγκεντρώνεται πᾶσα ἀρετή. Στήν συνέχεια ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, φύσει θρησκευτικόν καί κοινωνικόν ὄν, ἔχει ἀνάγκη θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καί διανοητικῆς μορφώσεως. Συνεπῶς θρη-

62. «Εὐριπος», 4.1.1892, ἀρ. φ. 1340.

63. «Παλίρροια», 22.3.1891, ἀρ. φ. 480.

64. «Φωνή Φθιώτιδος», 9.10.1893, ἀρ. φ. 6.

65. «Φωνή Φθιώτιδος», 6.3.1894, ἀρ. φ. 20.

66. «Εὐριπος», 4.1.1892, ἀρ. φ. 1340.

67. Σύγχρονη ἔκδοση: Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1997.

σκεία και παιδεία πρέπει να συμβαδίζουν. Ἐπειδή ὁμως ὁ ἀρμοδιώτερος χρόνος γιά τήν θρησκευτική και πνευματική μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ἡ βρεφική ἡλικία, κατά τήν ὁποία οἱ μόνοι ἀρμόδιοι και ἄμεσοι διδάσκαλοι εἶναι οἱ μητέρες, καταδεικνύει τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπιμελημένης ἀνατροφῆς και ἀληθοῦς μορφώσεως τῶν μητέρων. Στό δεύτερο μέρος τῆς Ὀμιλίας ἀναφέρει, ὅτι ἡ τελεία ἀγωγή και ἀληθῆς μόρφωση ἔχουν ὡς κέντρα τόν νοῦ και τήν καρδιά –θέσεις, πού, ὡς προαναφέρεται, ἀναπτύσσει στή παιδαγωγική Μελέτη του «Ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν και αἱ Μητέρες». Προβάλλει ὡς πρότυπα τίς μητέρων τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν: Ἑμμέλεια, Νόννα και Ἄνθοῦσα.

Σώζεται ἐπίσης Λόγος πρὸς τοὺς ἐφήβους, πού ἐξεφώνησε ὡς Ἱεροκήρυξ Φθιώτιδος και Φωκίδος στό Γυμνάσιο Λαμίας, 8.11.1893, μέ θέμα: «Ἡ κλήσις τῶν ἐφήβων ἐν τῇ κοινωνίᾳ»⁶⁸. Μέ τόν ἀξιολογηθέντα αὐτόν Λόγον ἀποσκοπεῖ, νά ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐφήβους πρὸς τοὺς πνευματικούς ἀγῶνες γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς και τῆς ἀληθινῆς σοφίας, διότι κατά τήν κρίσιμη και ἀποφασιστική αὐτή ἡλικία ἀναπτύσσεται ἡ διάδοχος γενεά, εἰς τήν ὁποία θά παραδοθῆ ἡ ἱερά παρακαταθήκη τῶν προγόνων και ἀπό τήν ὁποία θά ἐξαρτηθῆ τό μέλλον τῆς Ἐκκλησίας και τῆς πατρίδος. Ὡς πρωταρχική δέ προϋπόθεση γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς, τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς και τῆς ἀληθοῦς σοφίας –«τῆς ἐπιστήμης τῶν θείων και ἀνθρωπίνων πραγμάτων»– προτάσσει τήν αὐτογνωσία.

Τόν Αὐγούστο τοῦ 1893, στά ἐγκαίνια τοῦ Γυμναστικοῦ Συλλόγου Κύμης ἐξεφώνησε «Ὀμιλία περί γυμναστικῆς». Εἰς αὐτήν ὑποστηρίζει τήν σύμμετρο, σωματική γυμνασία, παράλληλον πρὸς τήν γυμνασία τῆς ψυχῆς, πρὸς διάσωση τῆς σωφροσύνης και τῆς υγείας. Σκοπός τῆς γυμναστικῆς, κατά τόν Ἅγιο, δέν εἶναι ἡ ἐπίτευξη τῆς ἀθλητικῆς ρώμης, οὔτε ἡ ἀκατάβλητος και ἀδάμαστος τῶν μυῶνων δύναμη, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυση τῶν σωματικῶν δυνάμεων πρὸς πρόθυμο ἱκανοποίηση τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος και ἡ ἀνάδειξη ἀνδρῶν μορφωμένων και ἱκανῶν πρὸς πᾶσα ἐπιχείρηση. Συνιστᾷ δέ τήν μεσότητα, διότι, ὡς φρονεῖ και ὁ Ἀριστοτέλης, «τά τε ὑπερβάλλοντα γυμνάσια και τά ἐλλείποντα φθείρει τήν ψυχῆν· σώζεται δέ ἡ σωφροσύνη ὑπό τῆς μεσότητος».

Ἐπιθυμῶν, νά συμβάλῃ στήν ἀληθῆ μόρφωση και ἐκπαίδευση, συνεξέδωκε τίς δύο ἀνωτέρω Ὀμιλίες μαζί μέ τήν «Γραφή περί αὐτοχειρίας» ὑπό τόν γενικό τίτλο: «Μελέτη περί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς και ψευδοῦς μορφώσεως», τό 1894⁶⁹.

68. Τόν ἐδημοσίευσε ὑπό τόν τίτλο «Περί τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἐφήβων· Πρὸς τοὺς ἐφήβους» στό περιοδικό «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1903, σ. 42-43· 51-52· 58-59· 66-67. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως και Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, *Θρησκευτικαὶ Μελέται*, ἐπιμελεία Τίτου Ἑμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν και Γηρομερίου, Ἀθῆναι 1986, σ. 17-34.

69. Σύγχρονη ἔκδοση: Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1989².

Κατά τήν ἐποχή δέ, πού ἀπό τῆς θέσεως τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς παρείχε ἀληθῆ παιδεία καί μόρφωση στούς ἱεροσπουδαστές, προσκληθεῖς ὑπό τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Γερμανοῦ ἀπηύθυνε Ποιμαντικές Ὁμιλίες στούς κληρικούς, στήν αἴθουσα τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου» εἰς ἑβδομαδιαῖες συγκεντρώσεις. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Γερμανός, ἰδρυτής τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου κληρικῶν Ἑλλάδος» μέ σκοπό τήν ἀνόρθωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καί τήν ἀναβάθμιση τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ἐκτιμῶν τόν Ἅγιο Ἱεράρχη πολλάκις ἐκάλεσε Αὐτόν εἰς συνεργασία καί ἐζήτησε τήν γνώμη του ἐπί διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων. Αἱ «Ποιμαντικά Ὁμιλία» ἐδημοσιεύθησαν στήν ὁμώνυμο ἐφημερίδα καί περιελήφθησαν σχεδόν ὅλες στό ἐγχειρίδιο Ποιμαντικῆς, πού ἐξέδωσε τό 1898 χάριν τῶν ἱεροσπουδαστῶν καί τοῦ ἱεροῦ κλήρου, πού ἐστερεῖτο τότε καταλλήλων ἐγχειριδίων, ὑπό τόν τίτλο «Μάθημα Ποιμαντικῆς».

Στή πρώτη Ὁμιλία πραγματεύεται «Περί τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατά τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας» καί προτάσσει Μελέτη «Περί Ἱερωσύνης ὡς ἱεραῆς Διακονίας»⁷⁰. Εἰς αὐτήν σκιαγραφεῖ τό μεγαλεῖο καί τό ὕψος τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης, πού ἔχει ὡς ἀρχή τῆς τόν Αἰώνιο Ἀρχιερέα καί σκοπό τῆς τόν ἁγιασμό καί τήν σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος διά τῆς Θυσίας Αὐτοῦ. Συμφώνως πρός τό πνεῦμα τῶν Πατέρων, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, στούς ὁποίους παραπέμπει, ἡ Ἱερωσύνη εἶναι τό ὕψιστο τῶν θείων δωρημάτων, ἡ πηγῆ, ἀπό τήν ὁποῖαν ἀπορρέουν ἅπαντα τά ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρός τούς ἀνθρώπους ἀγαθά. Ἐπ' αὐτῆς τῆς θεολογικῆς βάσεως στηριζόμενος περιγράφει, ποιός πρέπει νά εἶναι ὁ ἱερεὺς ὁ τετιμημένος μέ τόση δύναμη καί δόξα, κατά τούς Πατέρες, Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καί Ἰσίδωρο Πηλουσιώτη.

Στίς ἐπόμενες Ποιμαντικῆς Ὁμιλίες του πραγματεύεται «Περί Ἱεροπρεπειᾶς» προτάσσει τά γνωρίσματα, πού πρέπει νά διακρίνουν τόν

70. Βλ. «Ἱερός Σύνδεσμος», 2.11.1895, ἀρ. φ. 50, σ. 4· 9.11.1895, ἀρ. φ. 51, σ. 1-2· 16.11.1895, ἀρ. φ. 52, σ. 2. Εἰς ἀγγελία τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου» περί τῆς ἐπικειμένης δημοσιεύσεως τῆς Ὁμιλίας γράφεται: «Ἡ αὐτοῦ Πανιερότης διδάσκουσα ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ τήν Ποιμαντικὴν καί γινώσκουσα τήν παντελῆ ἔλλειψιν καταλλήλων ἐγχειριδίων διδακτικῶν πρός διδασκαλίαν τοῦ ἱεροῦ κλήρου ἐθεώρησεν ἐπιβαλλόμενον αὐτῇ καθῆκον τήν σύνταξιν τοιοῦτου πρός πλήρωσιν τοῦ ὑπάρχοντος κενοῦ. Τό μικρόν τοῦτο ἔργον συνέταξεν ἡ Αὐτοῦ Πανιερότης ἐν εἴδει ὁμιλιῶν, ἃς θέλει ἀναπτύξῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου πρός τόν ἱερόν κλήρον τόν κατά πάσαν Τετάρτην τῆς ἑβδομάδος συνεργούμενον χάριν τῆς γινομένης ὁμιλίας. Τάς μελέτας ταύτας θά δημοσιεύωμεν ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ κυρίως χάριν τοῦ κλήρου, ὅπως καταστήσωμεν τό ἡμέτερον φύλλον ἐπί μᾶλλον αὐτῶ ὠφέλιμον...». («Ἱερός Σύνδεσμος», 26.10.1895, ἀρ. φ. 49, σ. 4). Τήν Ὁμιλία ἀνεδημοσίευσεν ἡ πονήσασα στό περιοδικό «Εφημέριος», 34 (1986) 138-139· 166-167· 186-187 καί τήν ἐξέδωκε εἰς ἀνάτυπα χάριν τῶν κληρικῶν καί τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογίας, στούς ὁποίους τά προσφέρει δωρεάν στά πλαίσια τοῦ μαθήματος Ποιμαντικῆς.

Ἐπίσκοπο καί Πρεσβύτερο, κατά τόν Πατέρα καί θεμελιωτή τῆς Ποιμαντικῆς Ἐπιστήμης, Ἀπόστολο Παῦλο⁷¹. Ἐπειδή ὁμως, ὡς λέγει, ἡ ἀνάπτυξη ὅλων τῶν ἀνωτέρω γνωρισμάτων εἶναι ἔργο, πού ἀνήκει μᾶλλον στή τακτική διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς⁷², ἐπέλεξε τήν κοσμιότητα ὡς θέμα τῆς Ὁμιλίας του, διότι, ὡς φρονεῖ, εἶναι περιεκτική πολλῶν ἄλλων γνωρισμάτων. Εἶναι τό γνώρισμα, πού χαρακτηρίζει τό ὅλον ἦθος τοῦ ἱερέως καί τόν ὅλον χαρακτήρα αὐτοῦ, ὡς περιγράφεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο⁷³. Παραθέτει τά μαρτύρια τῆς ἀληθοῦς σεμνοπρεπείας καί τέλος περιγράφει τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο περιφρουρεῖται ἡ κοσμιότης τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, καί ποῖος πρέπει νά εἶναι στίς συναναστροφές του ὁ πνευματικός ποιμήν. Στήν τελευταία Ποιμαντική Ὁμιλία του μέ θέμα «Ὁ ἱερεύς ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν ἑαυτοῦ ἱερῶν καθηκόντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ»⁷⁴ λέγει, ὅτι, ἐάν ὁ ἱερεύς εἶναι σοφός, ὅπως τόν περιέγραψε, οἱ μετά διαφόρων προσώπων συζητήσεις καί συναναστροφές κατά τήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων του θά ἀποβοῦν ὠφέλιμες καί εἰς αὐτόν καί εἰς τούς ἄλλους. Ἐκεῖνος μέν θά λάβῃ ἀκριβεστέρα πείρα προσώπων καί πραγμάτων, ἐκεῖνοι δέ θά καρπωθοῦν ἐκ τῆς διδασκαλίας του. Στίς συζητήσεις του δέ ὀφείλει, νά δείξῃ πολλή ἐπιμέλεια, ὥστε νά μή παραβλάψῃ τόν χαρακτήρα τῆς ἱεροπρεπείας καί σεμνότητος μέ ἀνοικεῖους συζητήσεις καί μέ ἀπρεπῆ τρόπο συζητήσεως. Ὅφείλει νά εἶναι λίαν μετρημένος στούς λόγους καί νά διαλέγεται μέ πολλή περίσκεψη. Ὁ λόγος του νά εἶναι ἀπέριττος, σεμνός, χαριτωμένος. Ἡ φωνή του φυσική καί ἀνεπίπλαστος. Ὁ τόνος αὐτῆς στό μέτρο τοῦ σεμνοπρεποῦς καί στό μέσο μεταξύ μεγαλοφώνου προφορᾶς καί τῆς ἄκρως χαμηλοφώνου. Στόν ἱερέα οὐδόλως ἐπιτρέπεται, νά χαριεντίζεται καί νά λέγῃ εὐτράπελα. Ἐπισημαίνει, πώς, ὅταν λέγουν περί ἱερωμένου προσώπου, ὅτι ἀστειεύεται κομφῶς ἢ χαριεντίζονται εὐφυῶς, ὅτι εἶναι εὐτράπελος, ὅτι τοῦ ἀρέσουν οἱ συναναστροφές ἢ ὅτι εἶναι ἄνθρωπος τῶν σαλονιῶν, τοῦ κόσμου καί τῆς ἐποχῆς, μέ ταῦτα πάντα δέν τόν συνιστοῦν.

Στίς συναναστροφές του δύναται νά συζητῇ, ὅταν τά θέματα τῶν συζητήσεων εἶναι ἐκκλησιαστικά ἢ ἠθικοκοινωνικά. Ὅταν συζητῇ περί θρησκευτικῶν θεμάτων, δέν πρέπει νά ἐξέρχεται ἀπό τά ὅρια τῆς πίστεως καί τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας χαριζόμενος εἰς πρόσωπα, διότι ἡ θρησκευτική ἐλευθεροφροσύνη καί ἀνεξαρτησία, πού ἐπιδεικνύε-

71. Βλ. Α' Τιμ., 3,2-4. «Ἱερός Σύνδεσμος», 15.2.1896, ἀρ. φ. 65, σ. 3-4· 22.2.1896 ἀρ. φ. 66, σ. 3-4· 7.3.1896, ἀρ. φ. 68, σ. 3-4.

72. Στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς» ἀναπτύσσει τά ἀνωτέρω γνωρίσματα εἰς ἓνα κεφάλαιο ὑπό τόν τίτλο: «Κοινά προσόντα τῶν πνευματικῶν ποιμένων», σ. 99-106.

73. Βλ. σ. 84 ἐξ.

74. «Ἱερός Σύνδεσμος», 14.3.1896, ἀρ. φ. 69, σ. 2-3. Ἡ τελευταία αὐτῆ Ὁμιλία δέν περιλαμβάνεται στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς».

ται χάριν προσώπων, είναι ισοδύναμος με άνευλάβεια και άσέβεια προς τά θειότατα και ιερώτατα.

Έν κατακλείδι, ό πνευματικός ποιμήν σώζει τήν ιεροπρέπειά του, όταν κοσμηται ύπ' αὐτῆς ένδοθεν, όταν είναι κόσμιος στους λόγους, στους τρόπους, στήν συμπεριφορά, στήν στάση τοῦ σώματος και στήν έν γενέει παράσταση αὐτοῦ, όταν είναι ήλαρός, προσηνής, όχι ύπερβολικῶς σοβαρός ή σκυθρωπός και συνωφρυνόμενος, ούτε αντίθετως λίαν χαμογελαστός και ύπέρ τό δέον φαιδρός, όταν κατά τήν περιβολή δέν είναι ούτε πολυτελής και κομψός, ούτε άτημέλητος και πενιχρός, άλλ' άπέριττος και σεμνός, όταν πάντοτε ένθυμηται τό ιερό του άξίωμα και τήν ύψηλή άποστολή του και φροντίζει, νά περιφρουρη τόν έαυτό του άπό πάσης προσβολής.

Όμιλίες και Προσφωνήσεις άπηύθυνε επίσης και προς τούς ιεροσπουδαστές τῆς Ριζαρείου Έκκλ. Σχολῆς μέ τήν έναρξη τών μαθημάτων ή τών έξετάσεων. Όρισμένες έξ αὐτῶν έχουν δημοσιευθῆ στον «*Ιερό Σύνδεσμο*» και άλλων έχει γίνει άπλή μνεία.

Ένα χρόνο μετά τόν διορισμό του στή διεύθυνση τῆς Σχολῆς, μέ τήν έναρξη τών έξετάσεων, τήν 19ῃ Ιουνίου 1895, άπηύθυνε «*Προσλαλιά*»⁷⁵ προς αὐτούς, προς τόν Μητροπολίτη Αθηνῶν, Γερμανό και τούς λοιπούς παρευρισκομένους Ιεράρχες και προς τόν Υπουργό τών Έκκλησιαστικῶν και Δημοσίας Έκπαιδεύσεως, ή όποία παρέχει τήν έξῆς σημαντική μαρτυρία: Μέ τήν κατάρτιση νέου προγράμματος και τήν προσθήκη μαθημάτων επανελειτούργησε ή Ε' τάξη, πού είχε διαλυθῆ λόγω περικοπῆς μαθημάτων μέ κίνδυνο, νά διαλυθῆ όλη ή Σχολή, και οί άπόφοιτοι άνέκτησαν τό κεκτημένο πρό πεντηκονταετίας δικαίωμα, νά έγγραφούν στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν τό δικαίωμα αὐτό είχε άμφισβητηθῆ έξ αίτίας τοῦ προγράμματος τοῦ 1893, πού περιέκοψε μαθήματα, πρό τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ.

Τόν Σεπτέμβριο 1895, έδημοσιεύθῆ ή κάτωθι «*Προσφωνήσις*», πού άπηύθυνε προς τούς ιεροσπουδαστές παρουσία τών Καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, μετά τόν άγιασμό, κατά τήν έναρξη τοῦ νέου σχολικοῦ έτους (1895-1896)⁷⁶.

Η έναρξη τοῦ σχολικοῦ έτους, είπε, κατά καλή συγκυρία συμπίπτει μέ τήν έναρξη τοῦ γεωργικοῦ έτους. Ότι συμβαίνει στή γεωργία, συμβαίνει και στή διδασκαλία. Οί διδάσκαλοι, ως άλλοι γεωργοί τοῦ πνευματικοῦ γεωργίου, αρχίζουν τήν καταβολή άφθόνων και άγαθῶν σπερμάτων μέ τήν προσδοκία πλουσίας συγκομιδῆς κατά τόν καιρό τοῦ θερισμοῦ. Αλλ' όπως στήν γεωργία, πριν καταβληθοῦν τά σπέρματα, ή γῆ καλλιεργεῖται έπιμελῶς και άνοίγονται αὐλάκια βαθειά, για νά εύρουν τά σπέρματα εύφορη γῆ και νά άποδώσουν πλούσια βλαστήματα, οὔτω και στήν πνευ-

75. «*Ιερός Σύνδεσμος*», 29.6.1895, άρ. φ. 32, σ. 4.

76. «*Ιερός Σύνδεσμος*», 21.9.1895, άρ. φ. 44, σ. 2.

ματική γεωργία· ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά τῶν μαθητῶν χρειάζονται εἰς βάθος καλλιέργεια. Πρέπει νά ἀποβοῦν γῆ ἀγαθή, κατά τήν παραβολή τοῦ σπορέως⁷⁷, γιά νά ἀποδώσουν καρπό, καί τοῦτο ἐναπόκειται εἰς ἐκείνους, εἰς τήν καλή τους θέληση, ἐφ' ὅσον διαθέτουν ὅλα τά μέσα. Φρονεῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νά ἀποβῆ γῆ ἀγαθή, ὡς ὄν λογικό καί αὐτεξούσιο, προικισμένο μέ γνώση, βούληση καί συναίσθηση, καί ὅτι οἱ ἱεροσπουδαστές ἔχουν ἐπί πλέον ὑποχρέωση πρός τοῦτο. Τούς ὑπενθυμίζει, ὅτι ἀνέλαβον, νά ἐκπληρώσουν τόν σκοπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς, πού εἶναι ἡ μόρφωση ἀξίων Λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὑπέρ τοῦ ὁποῖου κοπιάζουν οἱ Καθηγητές καί οἱ Σύμβουλοι, καί κατακλείει μέ σύντομη ὑπόμνηση τῶν πολλῶν καί μεγάλων καθηκόντων τους, ὡς ἱερέων.

Στό τέλος τοῦ ἰδίου σχολικοῦ ἔτους, πρό τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων τοῦ Ἰουνίου, μετά τήν θρησκευτική τελετή, παρουσία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου καί «πολλῶν ἐκ τῶν τά πρῶτα φερόντων» τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ἐξεφώνησε τήν λίαν ἀξιόλογον Ὁμιλίαν του «Περί τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς Παιδαγωγοῦ εἰς τόν Χριστιανισμόν», ἀπόσπασμα τῆς ὁποίας ἐδημοσιεύθη στόν «Ἱερόν Σύνδεσμον»⁷⁸.

Οἱ θέσεις, πού ὑποστηρίζει εἰς αὐτήν τήν σπουδαιοτάτη, κυρίως γιά τούς Ἑλληνας, Ὁμιλία, λέγει προοιμιακῶς, ὅτι ἀπορρέουν ἀπό τίς μακροχρόνιες ὑπ' αὐτοῦ μελέτες τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καί Φιλοσόφων. Συμπερασματικῶς ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ Ἑλληνας ὑπῆρξαν ἐραστές τῆς ἀληθείας καί τῆς γνώσεως. Αὐτός ὁ ἔρωσ τούς ὠδήγησε στήν Φιλοσοφία, σταδιακῶς στήν εὐκρινεστέρα γνώση τῆς ἀληθείας καί τελευταῖον στήν ἀποκαλυφθεῖσα Ἀλήθεια. Ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφία ὑπῆρξε παιδαγωγός εἰς τήν κατανόηση τῆς ἀποκαλυφθείσης Ἀληθείας, εἰς τόν Χριστιανισμό. Κατά Κλήμεντα τόν Ἀλεξανδρέα, ἡ Φιλοσοφία ὑπῆρξε παιδαγωγός εἰς Χριστόν γιά τούς Ἑλληνας, ὡς ὁ Νόμος γιά τούς Ἑβραίους. Ὅτι ὑγιές, εἶπαν οἱ φιλόσοφοι, εἶναι ἔργο θείας Οἰκονομίας, εἶναι δῶρο Θεοῦ. Ὡς λέγεται στά σοφιολογικά βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ἡ σοφία προέρχεται ἀπό τόν Θεόν· «ὅτι Κύριος δίδωσι σοφίαν, καί ἀπό προσώπου αὐτοῦ γνῶσις καί σύνεσις»⁷⁹.

77. Μτθ., 13,3-9.

78. «Ἱερός Σύνδεσμος», 27.6.1896, ἀρ. φ. 83, σ. 3. Ἡ πραγματεία αὐτή προτάσσεται στόν Β' τόμο τοῦ ὑπό τόν τίτλο «Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα» διτόμου πονήματός του, πού ἐξεδόθη τό 1896. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως..., σ. 63-78. Πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου καί Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεοδώρου Ζήση: Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ὡς Διδάσκαλος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 188-203. Σημειωτέον, ὅτι καί ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός χρησιμοποιοῦν τούς ἀρίστους λόγους τῶν Ἑλλήνων σοφῶν ἐκτιμῶν, «ὡς εἴ τι μέν ἀγαθόν, ἄνωθεν παρά Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρηται». (Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Κεφάλαια Φιλοσοφικά, Προοίμιον, Migne PG94, 524).

79. Παρ. 2,6.

Ἄλλ' ἐάν ἡ Φιλοσοφία εἶναι παιδαγωγός εἰς Χριστόν, ὁ Ἕλληνας πλασθεὶς φιλόσοφος ἐπλάσθη Χριστιανός· ἐπλάσθη, γὰρ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ τὴν διαδώσῃ στὰ ἔθνη. Ἐπλάσθη διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ Θεὸς διέπλασε τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος ὡς ὀφθαλμὸ τοῦ σώματος τῆς ἀνθρωπότητος, γὰρ νὰ ἐξετάζῃ τὰ ἐμφανῆ καὶ τὰ κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου, καὶ ὡς τοιοῦτο ἐκλήθη, νὰ ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος εἶναι προωρισμένο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἱερά παρακαταθήκη χάριν τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο ὑποδηλώνουν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁸⁰. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ Ἱστορία.

Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία δὲν ἦτο ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τελικὸν ὄριο τοῦ πνευματικοῦ βίου· ἦτο «*συναίτιον αἴτιον*», ποδηγέτις πρὸς τὸν σκοπὸ καὶ συνεργάτις πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ὅχι αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια. Ὅτι δὲν εἶναι σκοπός, φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀδυναμία της, νὰ λύσῃ τρία σπουδαιότατα ζητήματα, πού ἀπασχολοῦσαν ἀπ' αἰῶνων τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος: α) τὴν γνώσιν καὶ προσέγγισιν τοῦ Θεοῦ, β) τὴν γνώσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὸ Θεῖο καὶ γ) τὴν γνώσιν τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Φιλοσοφία δὲν εἶχε τὴν δύναμιν, νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων της, νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸ τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν καὶ νὰ σηκώσῃ ἀπὸ αὐτὲς τὸ βάρος, πού τις ἐπίεζε, διότι ἔστερεῖτο θεοῦ κύρους. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνεζήτησε θεῖαν Ἀποκάλυψιν, γὰρ νὰ γνωρίσῃ τὴν Ἀλήθειαν καὶ νὰ πεισθῆ περὶ αὐτῆς. Εἶχε ἀνάγκη θεοῦ Διαπλάστου. Ἀνεῦρε δὲ αὐτὰ εἰς τὸν Χριστιανισμό, πρὸς τὸν ὁποῖον ὠδηγοῦσε ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία.

Τὴν 15ῃ Ἰουνίου 1898, πρὸ τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων, παρουσία μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἐφόρων, Καθηγητῶν τῆς Σχολῆς καὶ πολλῶν λογίων ἐξεφώνησε μέρος τῆς «*Περὶ Ἰεχωβᾶ ἀνεκδότου πραγματείας του*», ἀνεκοίνωσε ὁ «*Ἱερός Σύνδεσμος*»⁸¹. Τὴν «*Περὶ τοῦ Ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰεχωβᾶ· ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὃς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμενος ἄνθρωπος εἰργάσατο τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*» περισπούδαστο Μελέτη του συμπεριέλαβε στὴν «*Χριστολογία*», πού ἐξέδωκε τὸ 1900, καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ «*Ἀναμόρφωσις*» τὸ 1903⁸².

Εἰς αὐτὴν, βάσει χωρίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἀποκαλυπτόμενος Θεὸς εἰς ὅλην τὴν Παλαιὰ Διαθήκην, ὁ Ἱε-

80. Ἰω., 13,31.

81. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 25.6.1898, ἀρ. φ. 46, σ. 104.

82. «*Ἀναμόρφωσις*», Ἀθῆναι 1903, σ. 138-139· 147· 154· 162-163· 172. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Ὁρησκειτικαὶ Μελέται, ἐπιμ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Ἀθῆναι 1986, σ. 41-60.

χωβᾶ (ὁ ὢν, ὁ αἰὶ ὡσαύτως ἔχων), εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τό δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Τά βιβλικά χωρία παραθέτει εἰς δύο τάξεις:

α) Στή πρώτη τάξη, τά βιβλικά χωρία μαρτυροῦν, ὅτι ὁ Ἀποκαλυφθεὶς Θεός μέ σχῆμα ἀνδρός ἐν μέσῳ δύο ἀνδρῶν στόν Ἀβραάμ παρά τήν δρῦ τοῦ Μαμβροῦ (Γεν. ιη', 1-19), στόν Ἰσαάκ στά Γέραρα (Γεν. κστ', 1-6), στόν Ἰακώβ εἰς ὄραμα (Γεν. κη', 12-17), ὡς ἀνθρωπος εἰς τόπο, τόν ὁποῖον ἐκάλεσε ὁ Ἰακώβ «*Εἶδος Θεοῦ*» (Γεν. λβ', 30), στόν Μωϋσῆ (Ἐξ. γ', 14-15· κ', 1-2· κέ', 21-22), ὁ Ἠγούμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ στήν ἔρημο, κατά μέν τήν ἡμέρα διά νεφέλης, κατά δέ τήν νύκτα διά στύλου πυρός (Ἐξ. ιγ', 21-22), καί ὁ Ἀποκαλυφθεὶς ἐνίστε ὡς ἄγγελος Κυρίου (Γεν. λα', 11-13· μη', 16. Ἐξ. γ', 2· ιδ', 19· κγ', 20. Κρ. β', 1· στ', 11· ιγ', 3. Ἡσ. ξ', γ') εἶναι Ἐν καί τό Αὐτό Πρόσωπο.

β) Τῆς δευτέρας τάξεως τά χωρία μαρτυροῦν, ὅτι αὐτό τό Πρόσωπο εἶναι τό δεύτερο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός εἶναι ἀθέατος. Λέγει δέ: «οὐ γάρ μή ἴδῃ ἀνθρωπος τό πρόσωπόν μου, καί ζήσεται». (Ἐξ λγ', 20). Τοῦτο βεβαιώνει καί ὁ Υἱός λέγων: «καί ὁ πέμψας με πατήρ, αὐτός μεμαρτύρηκε περί ἐμοῦ. οὔτε φωνήν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἐώρακατε». (Ἰω. ε', 37). Σχολιάζει δέ ὁ Ἅγιος: «*Εάν ὁ Μωϋσῆς ἤκουε τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ Πατρός ἢ ὁ Ἀδάμ, οἱ δίκαιοι, οἱ πατριάρχαι, οἱ προφῆται καί πάντες πρός οὓς ἐλάλησεν ὁ Θεός, οὐκ ἄν ἔλεγεν ὁ Σωτήρ ὅτι οὔτε φωνήν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἐώρακατε*».

Περί τῶν ἔργων τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας λέγει ὁ Ἰησοῦς: «τά γάρ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ Πατήρ ἵνα τελειώσω αὐτά, αὐτά τά ἔργα ἃ ἐγώ ποιῶ, μαρτυρεῖ περί ἐμοῦ ὅτι ὁ Πατήρ με ἀπέσταλκε». (Ἰω. ε', 36). Καί σχολιάζει ἐπ' αὐτῶν ὁ Ἅγιος: «*Τά ἔργα δέ τῆς σωτηρίας ἔλαβον ἀρχήν ἀπό τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ· τελειοῖ δέ τά ἔργα ὁ ἀρχίσας αὐτά· οὐδεὶς δέ λέγει, ὅτι θέλει τελειώσει ἔργον, ὅπερ δέν ἄρχισε*». Ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης στό Προοίμιο τοῦ Εὐαγγελίου του, (α', 18), λέγει: «*Θεόν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· ὁ μονογενῆς Υἱός ὁ ὢν εἰς τόν κόλπον τοῦ Πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο*»⁸³. Ὁ Απόστολος Παῦλος γράφει πρός Τιμόθεον: «*ὄν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδέ ἰδεῖν δύναται*». (Α' Τιμ. στ', 16). Ὡς θεμέλιο δέ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τῶν προφητῶν καί ὄλων ἐκείνων, πού ἔζησαν

83. Στό πόνημά του «*Εὐαγγελική Ἱστορία δι' ἀρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καί Ἰωάννου*», ἔκδ. «*Ἅγιος Νικόδημος*», Ἀθήναι ἄ.χ., σ. 12, ἐρμηνεύων τό «*ἐξηγήσατο*» = διερμήνευσεν, γράφει: «*Ὡστε αὐτός ἦν ὁ Ὀφθεῖς τῷ Ἡσαΐα ἐπί θρόνου ὑψηλοῦ καί ἐπηρμένου (Ἡσαΐου στ', 1) καί τῷ Ἰεζεκιήλ ἐπί Χερουβίμ Καθήμενος (Ἰεζ. 1,26) καί τῷ Δανιήλ ὡς Παλαιός τῶν ἡμερῶν (Δαν. ζ', 9) καί τῷ Ἀβραάμ καί τῷ Ἰακώβ καί ὄτινι ἐτέρῳ ἀγίῳ ἀνδρὶ καί ὁ λαλήσας πρός αὐτούς, ἀφοῦ τόν Θεόν Πατέρα οὐδεὶς ἐώρακε. Ὁ Εὐαγγελιστής θεολογήσας περί τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐγνώρισεν ἡμῖν, ὅτι οὗτος ἦν ὁ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀποκαλυφθεὶς Θεός*».

ὑπό νόμο, ὁμολογεῖ τόν Χριστόν· «καί πάντες τό αὐτό πόμα πνευματικόν ἔπιον· ἔπιον γάρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δέ πέτρα ἦν ὁ Χριστός». (Α' Κορ. ι', 4). Ἐν συνεχείᾳ δέ διδάσκει: «μηδέ ἐκπειράζωμεν τόν Χριστόν, καθώς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν καί ὑπό τῶν ὄψεων ἀπώλοντο». (ι', 9).

γ) Τήν πίστη αὐτή, ὅτι σίς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπεκαλύφθη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καί ὄχι ὁ ἀθέατος Πατήρ, ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει διά τῆς ὑμνωδίας τῆς, οἱ Πατέρες διά τῆς Θεολογίας τους καί οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι διά τῶν ἀποφάσεών τους.

δ) Ἐνδεικτικῶς παραπέμπει στήν Θεολογία τῶν Πατέρων: Μ. Ἀθανασίου⁸⁴, Ἰωάννου Χρυσοστόμου⁸⁵, Μ. Βασιλείου⁸⁶, Θεοδωρήτου Κύρου⁸⁷, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων⁸⁸, Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καί μάρτυρος⁸⁹ καί Συμεών Θεσσαλονίκης⁹⁰. Ὅλες οἱ πατερικές παραπομπές, πού παραθέτει, συμπυκνώνονται στήν κάτωθι ὁμολογία πίστεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου: «Οὗτος γάρ ἐστι, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατήρ, ὅτι 'ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν', ὁ καί τοῖς Πατριάρχαις αὐτοπροσώπως ὄφθεις, δεδωκώς τόν νόμον καί λαλήσας διά τῶν προφητῶν καί τά τελευταῖα ἐνανθρωπήσας καί τόν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας καί βασιλεύων εἰς τούς ἀτελευτήτους αἰῶνας· οὐδέν γάρ πρόσφατον ὁ Χριστός προσεῖληφεν ἀξίωμα, ἀλλ' ἄνωθεν τέλειον Αὐτόν καί τῷ Πατρὶ κατά πάντα ὅμοιον εἶναι πεπιστεύκαμεν»⁹¹.

ε) Τέλος ἀνακεφαλαιώνει μέ ἄλλες θεολογικές ἐπὶ τοῦ θέματος γνῶμες, πού ἐκφράζουν τό αὐτό φρόνημα.

Εἰς «Προσφώνησιν» του πρὸς τούς ἀποφοιτῶντας ἐκ τῆς Σχολῆς μαθητάς, τόν Ἰούνιο τοῦ 1905⁹², τούς ὑποδεικνύει τό στάδιο τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος, στό ὁποῖο εἰσερχόμενοι ὀφείλουν, νά ἀγωνισθοῦν καί νά νικήσουν μέ τά πνευματικά καί ἠθικά ὄπλα, διά τῶν ὁποίων τούς καθώπλισε «ἡ ἱερά αὕτη Ἀκρόπολις», ὡς χαρακτηρίζει τήν Σχολή. Τούς ἐπισημαίνει, ὅτι πολλοί καί ἰσχυροί εἶναι οἱ πολέμιοι τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδος· κατακλυσμός ἐτεροδόξων προσηλυτιστῶν κατέχει σύμπαν τό

84. Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν Λόγος Β*, 13, ΒΕΠΕΣ 30, 189-190.

85. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Β' πρὸς Τιμόθεον ἐπ.*, Γ, β, Migne PG 62, 615.

86. Μ. Βασιλείου, *Κατά Εὐνομίου Λόγος Β*, 18, ΒΕΠΕΣ 52, 202.

87. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, ἐρώτ. πθ', Migne PG 80, 197.

88. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις Ι*, ΣΤ, Ζ, ΙΔ, ΚΖ, ΒΕΠΕΣ 52, 120· 183.

89. Ἰουστίνου φιλοσόφου καί μάρτυρος, *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον Διάλογος*, 52-63, ΒΕΠΕΣ 3, 254-268.

90. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ἐν Χριστῷ κατά πασῶν αἱρέσεων*, θ, Migne PG 155, 52-57.

91. Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀρμίνῳ τῆς Ἰταλίας καί ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδων*, VI, ΒΕΠΕΣ 31, 312.

92. «Ἱερός Σύνδεσμος», 1.7.1905, ἀρ. φ. 4, σ. 7-8. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Μητροπολίτου Πενταπόλεως καί Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Θρησκευτικαὶ Μελέται*, σ. 185-188.

Ἑλληνικόν καί ὁ ὕλισμός ἀγωνίζεται, νά καθαιρέση τίς ιδέες τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου, τοῦ ἀγαθοῦ καί τοῦ θεοφιλοῦς, μετά τῶν ὁποίων συνάπτονται ὁ πνευματικός βίος καί ἡ ἀληθής εὐδαιμονία. Τό πλῆθος τῶν πολεμίων καί τό μέγεθος τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδος, τῶν ὁποίων οὐδέν ὑπάρχει τιμιώτερον, ἐπιβάλλει τήν ὑποχρέωση τῆς ἀμύνης μετά σθένους καί αὐταπαρνήσεως πρὸς διάσωση αὐτῶν κινδυνευόντων καί παράδοση στούς ἐπιγόνους.

Τοὺς ὑπενθυμίζει, ὅτι ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς ἐγνώρισαν τήν ἱερότητα, τήν περιωπή τῆς τιμῆς, τήν μεγάλη ἀξία καί τό δυσθεώρητο ὕψος τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, τήν θεία χάρι, πού ἔχει καί μεταδίδει, καί τήν ὑπερφυσική του δύναμη. Ὡς ἐκ τούτου συμβουλεύει, νά μή πλανηθοῦν ἀπό τήν ρέουσα δόξα τοῦ κόσμου καί νά μή ἀπαυδήσουν κατὰ τό ἔργο τῆς ὑπομονῆς καί τῆς θλίψεως, γιά νά μή στερηθοῦν τῆς τιμῆς, πού ἔχει κληρωθῆ γι' αὐτούς.

Τό ἐπόμενο ἔτος, 11.6.1906, στή τελετή ἀπονομῆς τῶν βραβείων καί τῶν διπλωμάτων στούς τελειοφοίτους ἐξεφώνησε βαρυσήμαντο Λόγο «**Περί τῆς κλήσεως καί ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνοῦς**», «μετά τῆς διακρινοῦσης αὐτόν βαθύτητος», ὡς ἐγράφη στόν «Ἱερό Σύνδεσμο», στόν ὁποῖον ἐδημοσιεύθη πλήρης⁹³.

Τό περιεχόμενό του ἐν περιλήψει εἶναι τό ἐξῆς:

Ὁ Θεός ἐδημιούργησε τόν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα ἰδίαν καί καθ' ὁμοίωσιν, γιά νά τόν καταστήσῃ κοινωνόν τῆς Αὐτοῦ ἀγαθότητος καί μακαριότητος.

Ὁ ἄνθρωπος γενόμενος κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἔχει ἔμφυτο τήν ἀγάπη πρὸς Αὐτόν καί τόν πλησίον καί τήν μέν ἀγάπη πρὸς τόν Θεόν ἐκδηλώνει ὡς λατρεία, τήν δέ πρὸς τόν πλησίον ὡς αὐτομετάδοση, ἀγαθοεργία, προστασία, βοήθεια, ἐπικοινωνία στή χαρά καί στή θλίψη καί ὡς πόθο, νά καταστήσῃ τόν πλησίον κοινωνόν τῶν ἀγαθῶν του καί τῆς πνευματικῆς τελειώσεώς του. Τοῦτο τό συναίσθημα ἡγείρε πανταχοῦ τῆς γῆς ναούς πρὸς λατρεία τοῦ Θεοῦ καί κοινωνίες ἀνθρώπων πρὸς ἀλληλομετάδοση, ἀνάπτυξη καί προαγωγή. Ἐκ τῶν κοινωνιῶν τούτων ἀνεπτύχθησαν τά ἔθνη.

Ἠθική ἀρχή, ἐπαινετή καί ἀγία, πού πρέπει νά δεσπόζῃ στίς καρδιές καί στά ἔθνη εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ «οὐκ ἐγώ», ὑπό τήν εὐαγγελική ἔννοια τῆς αὐταπαρνήσεως καί ἀγάπης καί ὄχι ὑπό τήν φιλοσοφική, πού δηλώνει πᾶν τό ἐκτός τοῦ ὑποκειμένου ἔμφυχο καί ἄψυχο. Αὐτή συνδέει, κραταιώνει καί προάγει τίς κοινωνίες. Στήν ἀρχή τοῦ «οὐκ ἐγώ» ἐνυπάρχει καί ἡ ἔννοια τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης. Ἄντ' αὐτῆς δυστυχῶς ἐπεκράτησε ὁ ἀξιόμειπτος ἐθνικός ἐγωϊσμός, πού δέν ἐσεβάσθη οὔτε τά θεῖα, οὔτε τά ἀνθρώπινα δίκαια καί ἐκήρυξε, ὡς δίκαιον, τό ἴδιον συμφέρον καί, ὡς δικαιοσύνη, τήν ἰδίαν ἰσχύ. Τό Ἑλληνικόν Ἔθνος ὕψωσε πρῶτο τήν σημαία τῆς ἐλευθερίας καί ἐκήρυξε πόλεμο κατὰ τοῦ δεσποτικοῦ ἐγωϊσμοῦ.

93. «Ἱερός Σύνδεσμος», 1.7.1906, ἀρ. φ. 28, σ. 5-8.

Τό Ἑλληνικόν Ἔθνος, φύσει ἀγαθό, διεκρίθη γιά τήν αὐταπάρνηση, τήν εὐγενῆ ἀμιλλα καί τήν αὐτομετάδοση. Διά τοῦτο κληρός του ὑπῆρξε ὁ ἐκπολιτισμός τῆς ἀνθρωπότητος καί ἀνεδείχθη ὑπό τοῦ Θεοῦ ἀνάδοχο τῶν νέων ἐξ Ἀποκαλύψεως ἠθικῶν καί θρησκευτικῶν ἀρχῶν καί κήρυξ τῆς νέας θρησκείας, τῆς ὁποίας θεμελιώδης ἀρχή εἶναι τό «οὐκ ἐγώ».

Ὁ Τίμιος Σταυρός εἶναι τό σύμβολο καί τό σημεῖο τῆς θρησκείας τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς θρησκείας τοῦ «οὐκ ἐγώ». Διά τοῦ Σταυροῦ τό Ἑλληνικόν Ἔθνος ἔζησε, ἠγωνίσθη, ἠλευθερώθη καί ἀνῆλθε πάλι στή σκηνή τοῦ παγκοσμίου θεάτρου, γιά νά διαδραματίση τό ἠθικό πρόσωπο, πού ἡ θεία Πρόνοια τοῦ ἀνέθεσε.

Τό Ἑλληνικόν Ἔθνος ὀφείλει μέ συναίσθηση τῆς κλήσεως καί ἀποστολῆς του, πρῶτον, νά ἐργασθῆ, γιά νά τελειωθῆ στή σοφία καί ἀρετή ἐν ἐπιγνώσει τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καί δεύτερον, νά ἐργασθῆ ὑπέρ τῶν ἀδελφῶν καί τῶν πλησίον αὐτοῦ. Ἡ κλήση καί ἡ ἀποστολή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑποχρεώνει πάντα Ἑλληνα, νά ἐργασθῆ ὑπέρ τοῦ Σταυροῦ, δηλ. ὑπέρ τοῦ «οὐκ ἐγώ» τοῦ Εὐαγγελίου. Ἰδιαιτάτα ὁμως ὑποχρεώνει τούς ἱεροσπουδαστές, διότι σκοπός τῆς ιδρύσεως τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς καί προορισμός αὐτῆς εἶναι ἡ μόρφωση ἀφοσιωμένων στίς ἀρχές τοῦ Σταυροῦ. «Ἡ πατρίς καί ἡ ἐκκλησία ἔχει σημερινόν ὑπέρ ποτε ἀνάγκην ἀνδρῶν ἀφοσιωμένων εἰς τάς ἀρχάς τοῦ Σταυροῦ, ἀνδρῶν ἀκαταπονήτων, ἀνδρῶν ζώντων οὐχί δι' ἑαυτούς, ἀλλά διά τό γένος καί τήν ἐκκλησίαν». Οἱ ἐχθροί εἶναι πολλοί καί ποικίλοι καί ἔχουν χρέος, μέ τήν δύναμη τοῦ Σταυροῦ καί μέ τά ἐφόδια, πού ἔλαβον, νά ἀναδειχθοῦν νικητές.

Γ. Τό διδασκτικό ἔργο του στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή

Σημαντική εἶναι ἡ προσωπική του συμβολή στήν ἀνάδειξη ἀνδρῶν ἀφοσιωμένων στίς ἀρχές τοῦ Σταυροῦ, ἀξίων λειτουργῶν τοῦ Ἰψίστου· εἶναι ἡ σεπτῆ χορεία τῶν διακεκριμένων μαθητῶν του, πού ἐκόσμησαν τίς τάξεις τοῦ κλήρου, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τήν Ἐκκλησία καί τήν πολιτεία.

Βασική προϋπόθεση τῆς ἀποδόσεως τοιαύτης πνευματικῆς καρποφορίας, ἐκτός τῶν, ὡς ἄνω, παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καί τοῦ πολυμεροῦς καί ἀρτίου διδασκτικοῦ τοῦ ἔργου, ὑπῆρξε ἡ ζῶσα διά τοῦ παραδείγματός του διδασκαλία, ἡ Προσωπικότης του. Τοῦτο ὁμολογοῦν πάντες οἱ μαθητές του. Ἐνδεικτικῶς παρατίθεται ἡ μαρτυρία τοῦ μαθητοῦ του, Πρωτοπρεσβυτέρου Νικολάου Μυλωνᾶ: «Δέν διστάζω δέ νά ὁμολογήσω, ὅτι πάντα ταῦτα ἐπέδρασαν εἰς τάς παιδικάς μας ψυχάς καί οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν ἐφιλοδοξοῦν νά μιμηθοῦν τόν Σεβασμιώτατόν τους Διευθυντήν εἰς ὅλα τά χριστιανικά προτερήματα καί οὕτως ἀπό τότε ἐνεδύθημεν τόν ἄτρωτον θώρακα, καί πάντα τά βέλη, τά ὁποῖα συνητήσαμεν εἰς τήν μετέπειτα κοινωνικήν καί οἰκογενειακήν μας ζωήν, ἀπεσκορακίζοντο καί πάντοτε εἴμεθα ἄτρωτοι. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀγιότητος τοῦ ἀειμνήστου εἰς

τούς μαθητάς ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐκ τῆς τάξεώς μου ἀριθμούσης 14 μαθητάς, σχεδόν ὅλοι ἠκολούθησαν τό ἱερατικόν στάδιον, τήν Θεολογικήν Σχολήν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, δύο ἔγιναν Μητροπολίται, οἱ δέ λοιποὶ διεκρίθησαν ὡς καθηγηταὶ τῆς Θεολογίας εἰς τὰ γυμνάσια καί ὡς παιδαγωγοί.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἀγίας μορφῆς τοῦ ἀειμνήστου Νεκταρίου ἐπέδρασε καί ἐπ' ἐμέ, ἐνίσχυσε τήν ἔμφυτον κλίσιν πρὸς τήν Ἱερωσύνην καί μετὰ χαρᾶς μεγάλης καί ἐνθουσιασμοῦ προϋτίμησα, νά ἀκολουθήσω τό ἱερατικόν στάδιον...»⁹⁴.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου μιᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, γράφει ὁ καθηγητῆς Ἀνδρέας Φυτράκης, «ἐξαρτᾶται ἀπό πολλὰς βασικὰς προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι δέν εἶναι, τοῦλάχιστον ἐξ ἴσου, τόσον ἀναγκαῖαι διὰ τήν ἐπιτυχίαν ἄλλων σχολείων, ὡς π.χ. ἐκ τῆς ἐν αὐταῖς δημιουργίας κλίματος ἐντόνων θρησκευτικῶν καί ἠθικῶν βιωμάτων τῶν τροφίμων τῆς, τῆς μεταξύ τῶν ἐν αὐταῖς ὑπηρετουμένων ὑπάρξεως ζώντων προτύπων πρὸς μίμησιν ὑπὸ τῶν ἱεροσπουδαστῶν, τῆς ἐν αὐταῖς καλλιιεργείας ἱεραποστολικοῦ πνεύματος κ.λπ.»⁹⁵. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἠ Ριζάρειος Ἐκκλ. Σχολῆς διέθετε αὐτές τίς προϋποθέσεις, μεγίστη αἴγλη καί πνευματικὴ ἀκτινοβολία, πού ἐφώτιζε τό ἐλεύθερο καί ὑπόδουλο γένος. Τοῦτο βεβαιώνει ὁ μαθητῆς του, Πρωτοπρεσβύτερος Θεμιστοκλῆς Παπακωνσταντίνου γράφων: «Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἐφοίτησα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1903-1908, εἰς ἐποχὴν ἀκμῆς καί δόξης τῆς Σχολῆς. Τό ὅλο περιβάλλον τῆς Σχολῆς, ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Διευθυντοῦ τῆς, τῶν ἐκλεκτῶν καθηγητῶν καί τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐπέδρα εἰς τήν διάπλασιν καί διαμόρφωσιν τοῦ χρηστοῦ καί ἐναρέτου χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς. Ἀλλά τήν ἀρίστην καί εὐσεβῆ κλίσιν, τήν θερμὴν καί ζῶσαν πίστιν ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας μορφῆς τοῦ Πενταπόλεως Νεκταρίου. Ὅντως βιβλικὴ μορφή, Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας, ἔργω τε καί λόγῳ διδάξας»⁹⁶.

Ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τῆς Σχολῆς – ἡ ἐκπαίδευση καί ἀνάδειξη ἀξίων κληρικῶν – ὑπῆρξε σκοπὸς τῆς ζωῆς του, γιὰ τήν ἐπίτευξιν τοῦ ὁποίου, ἐκτός τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν του⁹⁷, προσέφερε τόν ἑαυτό του, ὡς πρότυπο Ἱεράρχου καί Διδασκάλου. Στήν χειροτονίαν ἀξίων κληρικῶν ἔβλεπε

94. Πρωτ. Νικ. Β. Μυλωνᾶ, Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἀγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς καί χειροτονήσαντός με Σεπτοῦ Ἱεράρχου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 271.

95. Ἀνδρέου Ἰωαν. Φυτράκη, Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μας Παιδεία: Τό πρόβλημα τῆς μορφώσεως καί ἐπιμορφώσεως τῶν ἐφημερίων μας, ἐν Ἀθήναις 1981, σ. 17.

96. Οἰκονόμου Θεμιστοκλέους Παπακωνσταντίνου, Πρωθιερέως ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Νικολάου Πευκακίων, Ἀναμνήσεις μου περὶ τοῦ Ἀγίου Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 274.

97. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, μνημ. ἔργ., σ. 15-17. Πρβλ. Σοφοκλέους Γ. Δημητρακοπούλου, σ. 194.

τήν ἐκπλήρωση τοῦ προορισμοῦ του, ὡς Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς. Τοῦτο ἐκφράζει στήν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονία τοῦ μαθητοῦ του, Νικολάου Μυλωνᾶ εἰς διάκονον καί πρεσβύτερον, ὁ ὁποῖος διηγεῖται, ὅτι ἦταν δι' ἐκεῖνον ἴσως ἡ μεγαλύτερα του χαρά· διότι ἐν μέσῳ ἐκλεκτοῦ κόσμου καί ἀπάντων τῶν καθηγητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καί τῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μετ' ἀπείρου ἐνθουσιασμοῦ ἐκήρυττε πρὸς πάντας τοὺς παρισταμένους τὴν εὐχαρίστησή του λέγων: «Εἶμαι σήμερον εὐτυχῆς, διότι ἐκπληρῶ, ὡς Διευθυντῆς, τὸν προορισμὸν μου καί εὐχομαι ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς προόδου νά γίνῃ εἰς τό μέλλον ἡ χειραφέτησις τοῦ ἱεροῦ μας Κλήρου»⁹⁸.

Ἡ διδασκαλία του ἦταν ὄντως μετάδοση, παράδοση καί αἴσθησις ἀγιότητος. Ὁ μαθητής του, πολιτικός, Σωτήριος Παπασωτηρίου ὁμολογεῖ: «Ἦτο ἅγιος ἀπό τότε. Ὅταν μᾶς ἐδίδασκεν εἰς τὴν τρίτην τάξιν τῆς Σχολῆς Ποιμαντικὴν καί Λειτουργικὴν, ἐνόμιζέ τις ὅτι ἦτο ἐξαυλωμένον σῶμα. Τά θεῖα λόγια μᾶς τά ἐνεστάλαξε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας»⁹⁹. Δὲν ἦταν ἀπλῆ μετάδοση γνώσεων, ἀλλὰ μετάγγισις ζωῆς, ἔμπνευσις πίστεως καί ἀγάπης. Ὁ μαθητής του, Πρωτοπρεσβύτερος καί Κατηχητής, Ἄγγελος Νησιώτης μαρτυρεῖ, ὅτι «τὴν διδασκαλίαν του μετέδιδεν εἰς τοὺς μαθητάς, οὐ μόνον διδάσκων τό θέμα τοῦ μαθήματος, ἀλλὰ καί διηγούμενος θαύματα, τά ὁποῖα ἀπό μικρᾶς ἡλικίας εἶχεν ἴδει, καί οὕτως ἀνέπτυσσεν εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν πίστιν εἰς τὸν Κύριον καί τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν»¹⁰⁰.

Ἐδίδαξε δέ τὰ ἐξῆς μαθήματα: α) **Ποιμαντικὴ**: εἶναι ὁ πρῶτος πού ἐδίδαξε συστηματικῶς τό μάθημα αὐτό στήν Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολή, μετὰ τὸν Ἀρχιμανδρίτη καί μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν καί Ἡλείας, Νικηφόρο Καλογερά, ὁ ὁποῖος τὴν ἐδίδαξε στήν Θεολογικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1868-1883)¹⁰¹. β) **Ἱερά Κατήχησις**. Συμφώνως πρὸς τό ἄρθρο 12 τοῦ ἀπὸ 2.9.1900 Ὄργανισμοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, ὀρίζεται ἔδρα γιὰ τὰ μαθήματα Ποιμαντικῆς καί Ἱεραῆς Κατηχήσεως, ἡ ὁποία, συμφώνως πρὸς τό ἄρθρο 20 τοῦ ἰδίου Ὄργανισμοῦ, ἀνατίθεται στόν Διευθυντὴ τῆς Σχολῆς¹⁰². Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω δύο μαθημάτων, ἐδίδαξε γ) **Χριστιανικὴ Ἠθική**, δ) **Ἑρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης** καί ε) **Λειτουργικὴ**.

98. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 272.

99. Σωτηρίου Ἡλ. Παπασωτηρίου, πολιτικοῦ συνταξιούχου, *Ὁ προστάτης καί Διδάσκαλός μου Ἅγιος Νεκτάριος*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 309.

100. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, Πρωθιερέως Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς καί προέδρου τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανικῶν Ἐνώσεων, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος*, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 276.

101. Βλ. Δημητρίου Μπαλάνου, *Ἐκατονταετηρίς 1837-1937. Α' Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς*, Ἀθῆναι 1937, σ. 9 ἐξ.

102. Νικολάου Ράδου, *Τά κατὰ τὴν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1903², σ. 474.

Δι' ἕκαστο τῶν διδασκομένων μαθημάτων συνέταξε τό ἀντίστοιχο, διδασκτικό ἐγχειρίδιο. Ἐκτός τῶν διδασκτικῶν ἐγχειριδίων, ἐκπονοῦσε συνεχῶς καί ἄλλα συγγράμματα, νυχθημερόν καί ἀκαταπονήτως ἐργαζόμενος ὑπέρ τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, τά ὅποια προσέφερε δωρεάν στούς μαθητές του, στούς καθηγητές, στούς ὑπουργούς καί βουλευτές, στά πνευματικά τέκνα του καί στούς ἐπισκέπτες τῆς Σχολῆς.

Δ. Τό συγγραφικό-θεολογικό ἔργο του

Ἐξεπόνησε θεολογικό ἔργο πατερικοῦ μεγέθους· ἀπαύγασμα γνώσεως καί κοινωνίας Θεοῦ. Καθαρό καί διαυγές, ὡς ὕδωρ ἀντλούμενο ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καί τῆς Πατερικῆς Θεολογίας. Ὑπερχρονικό καί πάντοτε ἐπίκαιρο, ὡς ἡ ἀλήθεια, πού τό διαπνέει. Πολυτίμητο καί πολυσήμαντο, ὡς ἡ ἀληθινή σοφία, ἡ ὑπέρτιμος «ἐπιστήμη τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων», «ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν», πού φωταγωγεῖ καί ἐξετάζει τίς ἐπί μέρους ἐπιστήμες. Πολύτομο καί μεστό θεολογικῶν, ἀνθρωπολογικῶν, ἐπιστημονικῶν καί ἱστορικῶν γνώσεων, ἀνάγεται εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας: στόν πρακτικό, συστηματικό, ἐρμηνευτικό καί ἱστορικό.

Ὁ ἀμερόληπτος μελετητής τῶν συγγραμμάτων του διαπιστώνει τήν ἀρτία θεολογική του συγκρότηση, τήν νήφαλια ἔρευνα τῶν δεδομένων τῆς ἐπιστήμης, τό εὖρος τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καί τήν κατά Χριστόν Φιλοσοφία ὑπό τό φῶς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, τήν εὐκρίνεια καί καθαρότητα τῶν νοημάτων, τό βάθος καί τήν λεπτότητα τῶν στοχασμῶν, τήν ἀρίστη χρήση τοῦ λόγου καί καλλιπέπεια, ὡς πρός τό ὕφος δέ τήν εὐγένεια τῆς χάριτος, τήν ἀπλότητα τῆς χριστιανικῆς σοφίας καί τήν ὠραιότητα τῆς θείας εἰκόνας, πού διέσωσε ὁ ἱερός συγγραφεύς. Ἀληθῶς, ἄνευ ὑπερβολῆς, στά συγγράμματά του ἐξεικονίζεται ἡ ἀγιότητά του καί μαρτυρεῖται ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας¹⁰³.

Στό παρόν κεφάλαιο, ἐκτός ἀπό τήν ἀναφορά στά διδασκτικά ἐγχειρίδια καί ἰδιαιτέρως στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**», σύντομη ἀναφορά θά γίνη καί στά ὑπόλοιπα συγγράμματά του, ἐφ' ὅσον ἐξεπονήθησαν γιά λόγους ποιμαντικούς, διότι, ὡς γράφει στό ἀνωτέρω σύγγραμμα, (σ. 120), ὁ κύριος σκοπός τῆς Θεολογίας εἶναι ἡ ὠφέλεια καί ἡ προαγωγή τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν, πού θεμελιώνουν θεολογικῶς τήν ποιμαντική του πράξη, ἔχουν γίνει ἤδη ἀναφορές καί παραπομπές στά οἰκεία

103. Γιά τήν «ὠραία εἰκόνα του μέσα ἀπό τά κείμενά του», βλ. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, ἔκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 177-213. Προβλ. ἔκδ. «Ἵπακοή», Ἀθήναι 1992, σ. 153-164.

κεφάλαια. Ἡ πλήρης ἀξιολόγηση καὶ ἀποτίμηση τοῦ θεολογικοῦ ἔργου του εἶναι ἔργο τοῦ μέλλοντος¹⁰⁴.

α) Διδακτικά ἐγχειρίδια

«Πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς» συνέταξε καὶ ἐξέδωκε τὸ 1898 τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενο «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» καλύπτων μίαν ἔλλειψη τῶν ἱεροσπουδαστῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Ὡς ἐγράφη εἰς κριτικό σημείωμα τοῦ «*Ἱεροῦ Συνδέσμου*», «*τὸ σύγγραμμα κατ' ἴδιον ὄλως τρόπον συντεταγμένον, εἶνε ἄξιον μελέτης πρὸ πάντων ἐκ μέρους τοῦ κλήρου, ὅστις μέχρι τοῦδε ἐστερεῖτο τοιοῦτου συγγράμματος*»¹⁰⁵.

Ποιμαντικὴ καλεῖ τὸ μάθημα, πού πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ περὶ τοῦ ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ πνευματικὸς ποιμὴν, γιὰ νὰ διακυβερνήσῃ καλῶς τὴν ἐμπιστευθεῖσα εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ποιμνῆ.

Ἡ Ποιμαντικὴ, πού παλαιότερον ἐκαλεῖτο Πρακτικὴ καὶ ἀργότερον Ἐφηρμοσμένη Θεολογία, συνάπτουσα τὴν θεωρίαν μετὰ τῆς πράξεως διδάσκει τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο δύνανται οἱ ποιμένες, νὰ ἐφαρμόζουσιν εἰς τὴν πράξιν τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἀσκοῦν καλῶς τὴν ποιμαντικὴν διακονίαν τους.

Τὸ «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» ἀναπτύσσεται μὲ τὴν μέθοδον τῆς ἐρωταποκρίσεως καὶ εἶναι διηρημένον εἰς *Γενικὴν* καὶ *Εἰδικὴν Ποιμαντικὴν*.

Στὴ *Γενικὴ Ποιμαντικὴ* πραγματεύεται περὶ Ἐκκλησίας, περὶ μυστηρίων μὲ ἔμφαση εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, περὶ Ἐπισκόπου καὶ περὶ τῶν προσόντων τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Ἡ *Γενικὴ Ποιμαντικὴ* συνιστᾷ τὴν ἐκκλησιολογικὴν, εὐχαριστιακὴν καὶ μυστηριακὴν θεμελίωσιν τοῦ μαθήματος.

Στὴν *Εἰδικὴ Ποιμαντικὴ* ἀναφέρεται εἰσαγωγικῶς εἰς τὴν δυσχέρειαν τοῦ ποιμαντορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὰ δύο ἐπόμενα μέρη προβάλλει τὸ ἰδεῶδες πρότυπον τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος ἐξεικονίζων τὸ ἱεροπρεπὲς ἦθος καὶ τὴν ποιμαντορικὴν ἀρετὴν, πού πρέπει νὰ τὸν κοσμοῦν. Μὲ τὴν σκιαγράφησιν δὲ αὐτοῦ τοῦ προτύπου παρέχει κάτοπτρον πρὸς αὐτογνωσίαν τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Ἡ ἔμφασις, πού δίδεται εἰς τὴν προσωπικὴν

104. Σημαντικὴ συμβολὴ εἰς τοῦτο ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἡ διοργάνωσις ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἐρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας, Κυροῦ Ἱεροθέου καὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἀγ. Νεκταρίου) Αἰγίνης τῶν δύο Διορθοδόξων Συνεδρίων εἰς τὸν Διορθόδοξον, Συνεδριακὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μονῆς: α) τοῦ Μοναστικοῦ, μὲ θέμα: «*Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος*» (9-11 Σεπτεμβρίου 1996) καὶ β) τοῦ Θεολογικοῦ-Ἐπιστημονικοῦ μὲ θέμα: «*Ἅγιος Νεκτᾶριος· Ὁ Πνευματικὸς, ὁ Μοναστικὸς, ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Ἡγέτης*» (21-23 Ὀκτωβρίου 1996), ἐπ' εὐκαιρίαν τῶν ἐκατὸν πενήντα χρόνων ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ (1846-1996). Σημαντικὴ συμβολὴ θά ἀποτελέσῃ καὶ ἡ ἐπικειμένη ἐκδόσις Ἀπάντων τῶν συγγραμμάτων Του.

105. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 23.7.1898, ἀρ. φ. 48, 120.

τητα τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, καί ἡ ἀπαίτηση τοσούτων προσόντων καί ἀρετῶν ὀφείλεται στό ὕψος, στό μεγαλεῖο, στήν δυσχέρεια τοῦ ποιμαντικοῦ ἀξιώματος καί στους πολυμέτωπους καί πολυειδεῖς ἀγῶνες, πού πρέπει νά διεξάγῃ πρὸς εὐδόκιμο ποιμαντική διακονία. Αὐτά τονίζουν ὁ ἱερός Χρυσόστομος¹⁰⁶ καί ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης¹⁰⁷, τούς λόγους τῶν ὁποίων παραθέτει στήν Εἰσαγωγή¹⁰⁸.

Δέν δίδεται ὅμως ὀλιγώτερη σημασία στήν πρακτική πλευρά τῆς Ποιμαντικῆς· στό κεφάλαιο τῆς «Καθηκοντολογίας», πού ἀκολουθεῖ, ἐξεικονίζει τό στάδιο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, «τό τί» καί «τό πῶς» τῆς Ποιμαντικῆς. Πρόθεση τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως εἶναι, ὄχι μόνο νά σκιαγραφήσῃ τό πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος καί τό στάδιο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, ἀλλά καί νά προγυμνάσῃ πρὸς τοῦτο.

Ἡ Ποιμαντική τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου ἔχει πατερικές διαστάσεις γιά τούς ἐξῆς λόγους: α) Διότι ἀντλεῖ, μετά ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί τίς ποιμαντικές ἐπιστολές τοῦ Πατρός καί θεμελιωτοῦ τῆς Ποιμαντικῆς ἐπιστήμης, Ἀποστόλου Παύλου, ἀπό τήν Θεολογία τῶν Πατέρων καί κυρίως τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. β) Ἐπισυνάπτει στό *Παράρτημα* τῆς Ποιμαντικῆς ὑπό τόν τίτλο «**Ποιμαντική τῶν Πατέρων**», ἀποσπάσματα ἐκ τῆς πατερικῆς διδασκαλίας περί τοῦ πολιτεύματος τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς σαράντα ἐπτὰ κεφάλαια. γ) Διότι τό πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, πού προβάλλει καί ἐνσαρκώνει, ἔχει πατερικά χαρακτηριστικά. Ἡ ποιμαντική διακονία, πού διδάσκει διά θεωρίας καί πράξεως, ἔχει πατερικές προϋποθέσεις καί προδιαγραφές. Ἡ δέ πατερική διάκριση, πού τήν διαπνέει, συνιστᾷ τήν «ἀρίστη μέθοδο»¹⁰⁹.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ Παραρτήματος τῆς Ποιμαντικῆς, πού πραγματεύεται «**Περί τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας**» καί «**Περί τοῦ κύρους τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας**», παραθέτει εἰς τριάντα κεφάλαια τούς ἱερούς κανόνες, κατά τούς ὁποίους πρέπει νά πολιτεύεται ὁ ἱερός κληρικός.

Μετά τήν Εἰσαγωγή, προτάσσει «*Βιβλιογραφία τῆς Ποιμαντικῆς*» μέ βάση τήν ιστορικοβιβλιογραφική της ἐξέλιξη. Στήν ἀρχή αὐτῆς κατατάσσει τίς ποιμαντικές ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «ὡς τό πρῶτον ἅμα καί σπουδαιότατον πόνημα τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης». Ἀπό τά πατερικά κείμενα, κρίνει τήν *Πρὸς Λητόιον* κανονική ἐπιστολή τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὡς σκιαγράφημα Ποιμαντικῆς. Ἀλλ' αὐτοί, πού διά τῆς συστηματικώτερης ἐρεῦνης καί πλατυτέρας ἀναπτύξεως ἀνήγαγον τήν Ποιμαντική εἰς αὐτοτελές μάθημα, κατά τόν Ἅγιο, εἶναι ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ὁ κατ' ἐξοχήν Ποιμαντικός Θεολόγος.

106. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Περί Ἱερωσύνης*, Λόγος Β, δ, Migne PG 48, 635.

107. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, *Ἐπιστολές*, βιβλίον ΙΙΙ, ΣΙς, Migne PG 78, 900.

108. Βλ. σ. 25· 27.

109. Βλ. Ἰωάννου Κορναράκη, *Σχόλιο στήν Ποιμαντική τοῦ ἁγίου Νεκταρίου*· Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, σ. 239.

Ὡς ποιμαντικά πονήματα τῶν νεωτέρων χρόνων κατατάσσει: α) Τόν «*Βοσκό λογικῶν προβάτων*» τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Ἱερομονάχου Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακίτου, β) τήν «*Εἰσαγωγή εἰς τήν Γενικήν Ποιμαντικήν*» τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυρίλλου, ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Ἱερατικῆς Ἀκαδημίας Πετροπόλεως καί γ) τήν «*Ποιμαντική*» τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καί Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Νικηφόρου Καλογερά, πού χρησιμοποιοῦ ὡς βασικό του βοήθημα. Ὁ Νικηφόρος Καλογεράς ἐδίδαξε πρῶτος συστηματικῶς τήν Ποιμαντική στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπό τό 1868 ἕως τό 1883, πού ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καί Ἡλείας, καί ἐξεπόνησε ἐγχειρίδιο Ποιμαντικῆς χάριν τῶν φοιτητῶν του. Τό ἀρχικῶς χειρόγραφο πόνημά του ἐξετύπωσε τό 1883 χάριν τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Τά στοιχεῖα, πού ἔλαβε ὁ Ἅγιος ἀπό αὐτό, ἔχουν τύχει τῆς προσωπικῆς του ἐπεξεργασίας καί σφραγίδος.

Τό μάθημα Ποιμαντικῆς ἔχει ὡς σκοπό, νά καταστήσῃ τόν ποιμένα ικανό, νά ποιῆ καί νά διδάσκῃ, νά φιλοσοφῆ μέ λόγια καί ἔργα, καί εἶναι, κατὰ τήν ἐκτίμησή του, τό ὠφελιμώτερο μάθημα τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, διότι διδάσκει τόν τρόπο τῆς τῶν θεολογικῶν μαθημάτων ἐφαρμογῆς. Ὑψηλά ἀληθῶς τά θεολογικά μαθήματα, γράφει, ἀλλά τούς θεολογοῦντας μόνον ὠφελοῦν. Τό μάθημα τῆς Ποιμαντικῆς ὅμως διδάσκει, πῶς νά διαβαίνει ἡ ὠφέλεια εἰς τόν λαό, ὡς φρονεῖ καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος, τούς λόγους τοῦ ὁποίου παραθέτει: «*Ὁ μὲν γάρ ἑαυτὸν ἀσκῶν εἰς ἑαυτὸν μόνον περίσθησι τὴν ὠφέλειαν, τό δὲ τῆς Ποιμαντικῆς κέρδος εἰς ἅπαντα διαβαίνει τὸν λαόν*»¹¹⁰.

Τό πόνημά του ἀφιέρωσε:

*«Τῇ μακαρίᾳ μνήμῃ
τῶν αὐταδέλφων Ριζαρῶν Μάνθου καί Γεωργίου
τῶν ἀειμνήστων ἰδρυτῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Φερωνύμου Σχολῆς»*¹¹¹.

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, Κωνσταντῖνος Ε΄ γιὰ τήν ἀποστολή τῆς «*Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*» καί «*Ποιμαντικῆς*» ἐξέφρασε τίς εὐχαριστίες του καί τήν ἄκρα εὐαρέσκειά του γιὰ τήν τοιαύτη κοινωφελῆ δαπάνη τοῦ διαθεσίμου χρόνου του «*εἰς ἔργα τιμῶντα μὲν τὸν εὐαγῆ κληρὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, προωρισμένα δὲ εἰς γόνιμον πνευματικὴν καρποφορίαν ἐν τῷ Χριστωνύμῳ Ὀρθοδόξῳ πληρώματι*»¹¹².

Τό 1897 ἐξέδωκε μέ ἔγκριση τῆς Ἱεράς Συνόδου (15.10.1897, ἀρ. πρ. 624) τό «*Μάθημα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς· Πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς*», τό ὁποῖο ἐδίδαξε ἐπὶ δέκα τέσσαρα ἔτη.

110. Ἰω. Χρυσόστομος, *Περὶ Ἱερωσύνης*, Λόγος Β, δ, Migne PG 48, 635. Βλ. σ. 28.

111. Βλ. σύγχρονες ἐκδόσεις: Βασ. Ρηγοπούλου μέ Εἰσαγωγή Εὐαγγέλου (νῦν Ἀρχ. Εἰρηναίου) Δελιδήμου, Θεσσαλονίκη 1974 καί Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1992³.

112. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 73.

Ἡ χριστιανική Ἠθική, ὡς ἐπιστημονική διδασκαλία, εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, πού ὁ Χριστιανός ὀφείλει νά ἔχῃ ὡς κανόνα τοῦ ἠθικοῦ βίου. Λόγοι, πού ὑπαγόρευσαν τήν ἀνάπτυξη τοῦ μαθήματος τούτου, εἶναι: Πρῶτον, ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα περί τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ καί τοῦ κακοῦ καί δεύτερον, ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν ἠθικό νόμο.

Ἠθικός νόμος εἶναι ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ ἡ ἐπιβαλλομένη στόν ἄνθρωπο, ὡς αἰώνιος γνώμων τῆς βουλήσεως καί ἐνεργείας του, καί εἶναι ἐγγεγραμμένος στήν καρδιά του. Ὁ ἠθικός νόμος τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι αὐτός ὁ ἔμφυτος νόμος, πού ἀπεκαλύφθη ἐν τόπῳ καί χρόνῳ, πρῶτον διά τοῦ Μωϋσέως καί δεύτερον διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διά τήν κώφευση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τίς ἐντολές τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου.

Τό μάθημα τῆς Ἠθικῆς εἶναι τόσο ἀναγκαῖο, ὅσο καί τῆς Δογματικῆς, τῆς Ἱερᾶς Κατηγήσεως καί τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας. Ὅπως ἡ Δογματική ἐξετάζει τίς δογματικές ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου ἐν σχέσει αὐτῶν πρὸς τόν Θεόν, γιά νά γνωρίζῃ ὁ πιστός, τί πρέπει νά πιστεύῃ, οὕτω καί ἡ Ἠθική διδάσκει τίς ἠθικές ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου ἐν σχέσει πρὸς τόν ἄνθρωπον καί τί πρέπει νά πράττῃ, γιά νά γίνῃ τέλειος καί μέτοχος τῆς θείας μακαριότητος καί ἀγαθότητος. Ἡ μέν Δογματική ἀντικείμενο ἔχει τήν σχέση τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο, ἡ δέ Ἠθική τήν σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό· «Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτός πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς». (Α΄ Ἰω. 4,19).

Συγκρίνων τήν Χριστιανική πρὸς τήν Φιλοσοφική Ἠθική διαπιστώνει, ὡς κοινή ἀρχή, τόν ἔμφυτο ἠθικό νόμο, ἐφ' ὅσον ἡ Φιλοσοφική Ἠθική ἀποδέχεται τό ἀνθρώπινο πνεῦμα ὡς θεῖο δημιούργημα τοῦ ἀπολύτου Πνεύματος. Κοινός ἐπίσης φαίνεται καί ὁ σκοπός· ἡ ἠθική διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ὁ ἀπώτερος σκοπός τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ ἔλευση ἐπί γῆς τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί τοῦτο δέν πραγματοποιεῖται διά τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, πού στεροῦνται θείου κύρους, καί ἄνευ τῆς διαπλαστικῆς θείας δυνάμεως· ὁ Πλάσας τήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, Αὐτός Μόνος δύναται, νά διαπλάσῃ καί νά ἀναπλάσῃ αὐτήν. Ἡ ἀνθρωπότης εἶχε ἀνάγκη θείας Ἀποκαλύψεως καί ὑπερφυσικῆς ἐνισχύσεως, γιά νά δυνηθῇ νά ἐπιστρέφῃ διά τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς στό ἄκρον Ἀγαθό. Τοῦτο ἐννοοῦσε ὁ Σωκράτης, ὅταν ἔλεγε στήν «Ἀπολογία» του: «Καθεύδοντες διατελοῖτ' ἄν, εἰ μή τινα ὁ Θεός ἐπιπέμψει κηδόμενος ὑμῶν». Ἡ Φιλοσοφική Ἠθική εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἠθικοῦ βίου, ὡς ὀρίζεται διά τῆς φυσικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεόν, ἐνῶ ἡ Χριστιανική Ἠθική, ὡς ὀρίζεται διά τῆς σχέσεως τῆς προερχομένης ἐκ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἡ μέν πρώτη ἐκ μόνου τοῦ ὀρθοῦ λόγου πηγάζουσα καί οὐδέν περί ἁμαρτίας καί χάριτος γνωρίζουσα διδάσκει διαφόρους ἠθικούς κανόνες καί ἀπαιτεῖ ἠθικό βίο, χωρίς νά ὑποδείξῃ τά μέσα, διά τῶν ὁποίων κατορθώνεται. Ἡ δέ Χριστιανική Ἠθική βασιζομένη ἐπί τοῦ ἀποκεκελυμένου θείου Λόγου

διδάσκει, τό πῶς κατορθώνεται. Ἡ μέν πρώτη παριστᾶ τήν ἠθικότητα, ὡς προϊόν τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, ἡ δευτέρα δέ, ὡς ἐνέργεια τῆς θείας χάριτος, (Ἰω. 15,5). Δύναται ὡστόσο ἡ πρώτη, νά χρησιμεύσῃ ὡς προπαιδεῖα καί προπαρασκευαστική εἰσαγωγή στήν δευτέρα.

Φρονεῖ, ὅτι ἡ ἠθικότης φέρει θρησκευτικό χαρακτήρα: ὑψώνεται ἢ καταπίπτει ἀναλόγως τοῦ ὕψους καί τῆς ἀληθείας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' ὡς εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑπαρξή τῆς ἠθικῆς ἄνευ τῆς θρησκείας, οὕτως εἶναι ἀδύνατος καί ἡ ὑπαρξή τῆς θρησκείας ἄνευ ἠθικότητος. Δηλώνει κατηγορηματικῶς, ὅτι θρησκεία ἄνευ ἠθικῆς εἶναι ψευδής, νεκρός καί ἀκίνητος μυστικισμός, εἶναι «ἐμπαιγμός θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων».

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν Χριστιανική Ἠθική τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὡς γράφει, κατά τόν Μεσαίωνα ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ σχολαστικισμοῦ κατήντησε νεκρά περιπτωσιολογία (casuistique) καί περιέπεσε εἰς ὀλέθριο Ἰησουϊτισμό, καί τόν προτεσταντικό διαχωρισμό τῆς Ἠθικῆς ἀπό τήν Δογματική, ἡ Ὁρθόδοξος Χριστιανική Ἠθική, πιστή στήν μακραίωνα καί πατερική παράδοσή της, ἀντλεῖ ἀπό τίς ἠθικές ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου σέ ἄρρηκτο ἐνότητα μετά τῆς Δογματικῆς. Πρωτίστη καί ἀσφαλεστάτη πηγὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ θεία Ἀποκάλυψη. Συμβουλευτικὲς πηγές ἔχει τὰ ἠθικά συγγράμματα τῶν Ἁγίων Πατέρων. Ὡς βοηθήματα ἔχει τήν Δογματική, τήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν χριστιανικῶν ἡθῶν, τό Κανονικό Δίκαιο, τήν Φιλοσοφική Ἠθική, τήν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, τήν Ἱστορία τῶν Θρησκειῶν, τήν Πολιτική Ἱστορία, τήν Ψυχολογία, τήν Στατιστική τῶν ἡθῶν καί ὅσα ἔχουν σχέση πρὸς τήν ἠθική τῆς καθ' ὅλου ἀνθρωπότητος. Στὴ σύνταξη τοῦ ἐν λόγω πονήματος ἔλαβε ἐπίσης ὑπ' ὄψην τίς Ἠθικές τοῦ Martensen καί Tornes, τίς Ἠθικές τίς ἐκδεδομένες ὑπὸ Ἑλλήνων καί τίς γραπτές παραδόσεις τῆς Ἠθικῆς τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ζήκου Ρώση. Τό ἀφιέρωσε στοὺς καθηγητὲς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς¹¹³.

Τό σύγγραμμα ἔτυχε εὐμενοῦς ἀποδοχῆς ὑπὸ τῶν θεολογικῶν καί πανεπιστημιακῶν κύκλων καί μερικοὶ ἐξ αὐτῶν τό ἔκριναν ὡς «μοναδικὸν εἰς τήν χριστιανικὴν ὀρθόδοξον γραμματεῖαν». Θέλων δέ, νά τό καταστήσῃ «κοινὸν ἀνάγνωσμα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος», τό ἀνέπτυξε στήν Ἰ. Μονὴ τῆς Αἰγίνης, προσέθεσε τήν «Ἀρετολογία» τοῦ «**Γνώθι σαυτὸν**» καί τό ὠλοκλήρωσε κατά τό τελευταῖο ἔτος τῆς ἐπιγείου ζωῆς του καταλιπὼν αὐτό ἀνέκδοτο ὑπὸ τόν τίτλο: «**Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας**».

Ἐξεδόθη τό 1965 ὑπὸ τοῦ τότε Ἀρχιμανδρίτου καί μετέπειτα Μητροπολίτου Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου, κυροῦ Τίτου Ματθαϊάκη¹¹⁴.

113. Βλ. Σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1992.

114. Βλ. Ἀθανασίου Θ. Βουρλή, Σχόλιον εἰς τήν «Ἠθικήν» τοῦ ἀγίου Νεκταρίου, Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, σ. 387-429.

Τό 1899 ἐξέδωκε μέ ἔγκριση καί ἔπαινο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (11.6.1899, ἀρ. πρ. 3378)¹¹⁵ διδακτικό ἐγχειρίδιο ὑπό τόν τίτλο «**Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις**», διότι βάσει τοῦ νέου Ὁργανισμοῦ τοῦ ἀνετέθη ἡ διδασκαλία καί τοῦ μαθήματος τούτου.

Ἡ Κατήχηση, ὡς διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί τῶν θείων ἀληθειῶν –κατ' ἀρχήν ἀπλουστάτη καί συντομωτάτη καί ἀργότερον λόγω τῶν αἰρέσεων ἀναλυτικώτερα καί διαρκεστέρα– μέ τήν ἐπικράτηση τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ (ιδίως ἀπό τοῦ βου αἰῶνος) περιωρίσθη εἰς μία τυπική τελετή πρό τοῦ βαπτίσματος μέ ἐρωτήσεις πρός τόν ἀνάδοχο. Συνήθης συνέπεια ἦταν ἡ ἔλλειψη ἢ ἡ ἀτελής κατήχηση τοῦ νεοφωτιστοῦ.

Κατά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας ἡ κατάπτωση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ὑποδούλων καί ἡ ἔλλειψη κατηχήσεως ἐπέφεραν τήν πλήρη ἄγνοια τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως. Τό κενό αὐτό προσπάθησαν, νά ἀναπληρώσουν οἱ σύντομες ἔντυπες «**Κατηχήσεις**», πού κατ' ἀρχήν ἐκυκλοφόρησαν στήν Ρωσία, ὡς εἶναι ἡ «**Μικρά Κατήχησις**» καί ἡ «**Ὁρθόδοξος Ὁμολογία**» (ἢ «**Ρωσική κατήχησις**») τοῦ Μητροπολίτου Κιέβου, Πέτρου Μογίλα (1633-1647), ἡ ὁποία μετεφράσθη στήν ἐλληνική καί σέ ἄλλες γλῶσσες. Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καταπολεμήσας τήν ἰδέα, ὅτι ἡ κατήχηση εἶναι περιττή, μετέφρασε ἐκ τῆς γερμανικῆς τήν «**Ὁρθόδοξο Διδασκαλία**» τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Πλάτωνος, τήν ἐνεπλούτισε μέ ἀγιογραφικές παραπομπές καί προσωπικές του σημειώσεις καί, ἀφοῦ προσέθεσε Εἰσαγωγή περί τῆς Ἱστορίας καί σημασίας τῆς Κατηχήσεως, τήν ἐξέδωκε τό 1772 χάριν τῶν ὁμοεθνῶν του. Στό ἐλεύθερο ἐλληνικό κράτος ἐξεδόθη ἐπανειλημμένως μέ ἔγκριση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τοῦ ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργείου «**πρός χρῆσιν τῶν ἀπανταχοῦ Γυμνασίων καί Σχολείων**».

Μέ τήν πάροδο τῶν ἐτῶν, λόγω τῆς ἀνόδου τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἑλλήνων, προέκυψε ἡ ἀνάγκη πληρεστέρας Κατηχήσεως. Ὡς ἐκ τούτου τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο προεκήρυξε διαγωνισμό γιά τήν συγγραφή νέου πονήματος (10.12.1869) καί προέκρινε τήν Κατήχηση τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γενικῆς Ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Δημητρίου Βερναρδάκη, τήν ὁποία μέ ἐγκύκλιο συνέστησε πρός χρῆση ὅλων τῶν «**Ἑλληνικῶν καί ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας**». Αὐτήν καί τήν τοῦ Μητροπολίτου Πλάτωνος εἶχε, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὡς κύρια βοηθήματα καί ὁ Ἅγιος στήν ἐκπόνηση τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεώς του.

Ὡς πηγές εἶχε τήν Ἁγία Γραφή καί τήν Ἱερά Παράδοση, τίς ἀλήθειες τῶν ὁποίων ἀνέπτυξε μεθοδικῶς δι' ἐρωταποκρίσεων πρός ἀκριβῆ μετάδοση καί πλήρη κατανόηση. Πρός τόν σκοπό τοῦτο τήν διήρσεσε εἰς τρία μέρη: Τό δογματικό, τό ἠθικό καί τό τελετουργικό.

115. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τιμῶσα τόν Ἅγιο πολλάκις ἐξέφρασε τήν εὐαρέσκειά καί τά συγχαρητήριά της γιά τίς ἐκδόσεις τῶν θεολογικῶν καί ψυχωφελῶν συγγραμμάτων του. (Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 64).

Προτάσσει έκτενη Είσαγωγή, στην οποία πραγματεύεται περί της Ίερας Κατηχήσεως και των πηγών αυτής, περί Αγίας Γραφής, περί Εκκλησίας και αίρέσεων, περί της αναγκαιότητας της κατηχήσεως και τέλος περί της θείας χάριτος και της ήθικης ἐλευθερίας του ἀνθρώπου, διά της οποίας ὁ ἄνθρωπος συνεργεῖ μετά τοῦ Θεοῦ στό ἔργο τῆς σωτηρίας του, ὡς διδάσκει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τίς δοξασίες τῶν Καλβινιστῶν και τῶν ἄλλων Διαμαρτυρομένων περί ἀπολύτου προορισμοῦ και ὅτι ἡ διά πίστεως δικαίωση εἶναι ἔργο μόνον τοῦ Θεοῦ.

Τό πόνημα τοῦτο, πού προσπάθησε, νά τό καταστήσει, ὅσο τό δυνατόν, πληρέστερο και τελειότερο, συμπληρώνεται μέ Παράρτημα ἀποτελούμενο ἀπό εἴκοσι μία σημειώσεις, στίς ὁποῖες παραπέμπει. Διαπνέεται δέ ἀπό ἀκραιφνές ὀρθόδοξο πνεῦμα. Τό Πολυμελές Συμβούλιο τῆς Ριζαρείου ἐγνωμοδότησε ὑπέρ τῆς συνδρομῆς στήν ἐκτύπωση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, «οὗ χρήζουσιν οὐ μόνο οἱ τῆς Σχολῆς ἡμῶν μαθηταί, ἀλλά ἅπαντες οἱ τῶν σχολείων τῆς πατρίδος ἡμῶν μαθηταί»¹¹⁶.

Ἐβραβεύθη ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης¹¹⁷.

Τό 1903 ἐξέδωκε μέ ἔγκριση τῆς Ίερας Συνόδου (10.10.1903 ἀρ. πρ. 2323) Εὐαγγελική Ἱστορία περιέχουσα ἅπασα τήν ὕλη τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων μέχρι κεραιάς χρονικῶς κατεστρωμένη ὑπό τόν τίτλο «Εὐαγγελική Ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν Κειμένων τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ και Ἰωάννου».

Ἡ χρονολογική αὐτή κατάταξη τῆς ἱστορικῆς ὕλης τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν εἶναι ἀναγκαία γιά τήν ἐξιστόρηση τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ και τήν κατάρτιση Εὐαγγελικῆς Ἱστορίας, στήν ὁποία ἱστοροῦνται διά χρονολογικῆς σειρᾶς και ἀλληλουχίας πάντα τά ἀναφερόμενα στήν διδασκαλία και στά ἔργα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τήν Εὐαγγελική Ἱστορία διήρησε εἰς ἑπτὰ περιόδους, κατά τά ἑπτὰ χρονικά σημεία, πού προσδιορίζουν τόν βίο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ:

Πρώτη περίοδος: Περιλαμβάνει τά ἀπό τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεγονότα.

Δευτέρα περίοδος: Τά ἀπό τοῦ βαπτίσματος μέχρι τοῦ ἁ Πάσχα, κατά τό ὁποῖο ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα ὑπό τήν ἐπίσημον ιδιότητα τοῦ Μεσσίου, γεγονότα ἕξ μηνῶν.

116. Πρακτικά Πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 21ης Δεκεμβρίου 1898, σ. 141-142.

117. Ἡ πληροφορία αὐτή ἐδόθη ἀπό τήν μαθήτρια τοῦ Ἁγίου και κατόπιν Ἡγουμένη τῆς Ἱ. Μονῆς Παναγίας Χρυσολεοντίσσης, Μοναχή Μαγδαληνή, στόν Μητροπολίτη πρ. Παραμυθίας... Τίτου Ματθαϊάκη, ὁ ὁποῖος σημειώνει, ὅτι ἀτυχῶς τό σχετικόν βραβευτικόν ἔγγραφο δέν ἀνευρέθη. (Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 78). Βλ. σύγχρονη ἔκδοση μέ ἐμπειριστατωμένη Εἰσαγωγή τοῦ Εὐαγγέλου (νῦν Ἀρχιμ. Εἰρηναίου) Δελιδήμου ὑπό Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

Τρίτη περίοδος: Τά από τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ δευτέρου Πάσχα γεγονότα ἑνός ἔτους.

Τετάρτη περίοδος: Τά από τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ τρίτου Πάσχα γεγονότα ἑνός ἔτους.

Πέμπτη περίοδος: Τά από τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ τετάρτου Πάσχα γεγονότα ἑνός ἔτους.

Ἑκτη περίοδος: Τά από τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου γεγονότα.

Ἑβδόμη περίοδος: Τά από τῆς Ἀναστάσεως μέχρι τῆς Ἀναλήψεως γεγονότα σαράντα ἡμερῶν.

Περιλαμβάνει 157 παραγράφους, κατά τόν ἀριθμό τῶν παραλλήλων καί τῶν ἰδιαζόντων ἱστορικῶν γεγονότων στούς Εὐαγγελιστές, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἐπιγράφει τό ἱστορούμενο γεγονός καί τόν ἱστοροῦντα Εὐαγγελιστή. Ἀναγράφονται ἐπίσης οἱ περικοπές, πού ἀναγινώσκονται τίς Κυριακές, τήν Μεγάλη Ἑβδομάδα καί ἀπό τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς.

Τό κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκεῖ πού χρειάζεται ἐρμηνεῖα γραφική, γλωσσική, ἱστορική, γεωγραφική κ.λπ., ἐρμηνεύει διά συντόμων, ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων. Τίς διδασκαλίες δέ τοῦ Κυρίου, πού περιέχουν βαθύτατα νοήματα, ἐρμηνεύει ἐκτενέστερον. Τέλος παραθέτει εὔρετηρίους πίνακες.

Στή συγγραφή τῆς Εὐαγγελικῆς Ἱστορίας ἔλαβε ὑπ' ὄψη καί τήν «*Synopsis Evangelica*» τοῦ Constantinus de Tishendorf, τήν «*Συμφωνία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων*» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νεοκώμου καί τό κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου. «*Εἶναι μοναδικόν ἐν τῇ ἡμετέρα γλώσση σύγγραμμα*», ὡς γράφει ὁ μαθητής του καί καθηγητής, Παν. Μπρατσιώτης¹¹⁸.

Σκοπός τῆς συντάξεώς του εἶναι ἡ οἰκοδομή τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ κατάρτιση τῶν σπουδαζόντων τά ἱερά γράμματα, ἐξ οὗ καί ἡ ἀφιέρωση: «*Τῷ πληρώματι τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*»¹¹⁹.

β) Συγγράμματα

Τό 1888 ἐξέδωκε, ὡς Μέγας Ἀρχιμανδρίτης, στήν Ἀλεξάνδρεια πόνημα «*Περί τῶν Ἱερῶν Συνόδων καί ἰδίως περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων*».

Ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἀπό συζήτηση, πού εἶχε μέ φίλο του, ὁ ὁποῖος κατηγοροῦσε τίς Συνόδους, ὅτι ἐνέχονται γιά τήν διάσπαση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καί τήν κατάπτωση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους-γνώμη, πού ἀπηχοῦσε τίς ἰδέες Εὐρωπαϊῶν ἱστορικῶν καί Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς

118. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος Ἱεράρχης, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 239.

119. Σύγχρονη ἔκδοση: «Ἅγιος Νικόδημος», Ἀθῆναι 1978.

του. Ἐπειδή δέ ὡς αἰτία αὐτῆς τῆς καταφορᾶς κατά τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων θεωρεῖ τήν ἀτελῆ γνώση αὐτῶν, προσπαθεῖ, νά καταδείξῃ τήν ἀναγκαιότητα, τήν σπουδαιότητα καί τήν ὠφέλεια, πού ἐπροξένησε στήν Ἐκκλησία καί στόν Ἑλληνισμό ὁ συνοδικός θεσμός, ὁ ὁποῖος βασιζέται στήν ὑπόσχεση τοῦ Κυρίου, ὅτι θά εἶναι Παρῶν ἐκεῖ, ὅπου θά ὑπάρχουν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι στό ὄνομά Του, (Μτθ. 18,20). Παρομοιάζει τίς Συνόδους μέ «πνευματικά χημεῖα», πού διατηροῦν καθαρό τό γλυκύ ὕδωρ τοῦ Χριστιανισμοῦ τό διαρρέον μεταξύ τῶν χειμάρρων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τοῦ Ἑθνισμοῦ, «ἐν οἷς πολύ τό πικρόν τοῦ ἡμαρτημένου». Θεωρεῖ τίς ἑπτά Συνόδους ὡς ἑπτά συνεδρίες μιᾶς καί τῆς αὐτῆς Συνόδου, πού συνεκροτήθη, γιά νά συζητήσῃ, διαλευκάνῃ καί καθορίσῃ τά διάφορα μέρη μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καί γιά νά φρουρήσῃ καί διδάξῃ μία καί τήν αὐτή ἀλήθεια. Ἐπιβεβαιώνει δέ, ὅτι «Ὁρθόδοξος εἶναι μόνῃ ἐκείνη ἡ Ἐκκλησία ἡ δεχομένη αὐτάς καί τηροῦσα τό πνεῦμα τῶν ἑπτά Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀδιάφθορον».

Ἰδιαίχοντα προσόντα τῶν Ἱερῶν Συνόδων, γράφει, εἶναι ἡ ἀναμαρτησία καί τό ἀλάθητο, διότι μόνον ἡ καθόλου Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας πρόσωπον ἐπέχει ἡ Οἰκουμενική Σύνοδος, εἶναι ἡ ἀλήθεια ἢ, κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο, «στῦλος καί ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας». (Α΄ Τιμ. 3,15).

Ἡ Δυτική Ἐκκλησία εἰσήγαγε διά τοῦ ἀλάθητου ἐντός αὐτῆς τά σπέρματα τῆς ἀποκεντρώσεως, διότι ἐδίδαξε ἕκαστον, νά ἀποδέχεται τήν γνώμη ἑνός προσώπου. Εἰς τήν λυπηρά αὐτή κατάσταση περιῆλθε ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρόμενων, ἡ ὁποία προχωρεῖ μέ γιγαντιαία βήματα στήν τελεία ἀποσύνθεση. Τόσο στή Δυτική Ἐκκλησία, ὅσο καί στόν Προτεσταντισμό, ἡ Ἐκκλησία συγκεντρώνεται περί τό ἄτομο. Εἰς μέν τόν Προτεσταντισμό ἕκαστο ἄτομο ἀποτελεῖ μία Ἐκκλησία, εἰς δέ τήν Δυτική ὅλη τήν Ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἓν ἄτομο καί ὄχι πάντοτε τό αὐτό.

Τό πόνημα τοῦτο ἀφιέρωσε:

«Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι καί Μακαριότητι τῷ Πάπῃ καί Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας, τῷ Τρισεβάστῳ μοι Προστάτῃ καί Εὐεργέτῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Σωφρονίῳ εὐγνωμοσύνης ἔνεκεν».

Μετά ἐμβριθεστέρα μελέτη καί μέ στοιχεῖα νεωτέρων ἐρευνῶν, τό ἐπανεξέδωκε τό 1892 μαζί μέ τήν περί μνημοσύνων Μελέτη του, μέ ἐπιμέλεια τοῦ φίλου του καθηγητοῦ, Π. Καπλανίδου, ὑπό τόν τίτλο: «Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» καί «Τά παρ' ἡμῖν τελούμενα Ἱερά Μνημόσυνα». Ὡς Ἱεροκέρυξ Εὐβοίας τότε, τό ἀφιέρωσε:

«Ἰωάννη Ἰ. Κιαπέκω, Χαλκιδεῖ, ἀνδρὶ εὐσεβεῖ, φιλομούσῳ καί ἀγαθοεργῷ, τεκμήριον πολλῆς ὑπολήψεως».

Στό Κάιρο τήν 1η Ἰουνίου 1890, ἀντέγραψε τήν «Θεῖα Λειτουργία τοῦ Ἁγίου καί Ἐνδόξου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου» ἀπό

χειρόγραφο κώδικα (ὕπ' ἀριθμ. ΛΞ καὶ ἀριθμ. 35) τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Θρόνου. Ὡς ἔχει σημειωθῆ στήν ἀρχή ὑπό τοῦ Πηλουσίου Ἀμφιλοχίου τό 1870, εἶναι «γεγραμμένη διὰ χειρός τοῦ ἀοιδίμου καί σοφοῦ ἐν Πατριάρχαις Μελετίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ ἐπιλεγομένου Πηγᾶ».

Κατά τήν ἀντιγραφή του ὁ Ἅγιος προσέθεσε εἰς ὑποσημειώσεις σύντομα κριτικά σχόλια καί διορθώσεις.

Στό ἀρχεῖο του, ἐκτός αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου, σώζεται καί ἄλλο τῆς ἰδίας Λειτουργίας, ἡ ὁποία, ὡς ὁ ἴδιος ἔχει σημειώσει, «ἀντεγράφη ἐξ ἐτέρου κώδικος ὑπό Θεοφάνους Ἱεροδιακόνου». Ἀμφότερα εὑρέθησαν μεταξύ τῶν καταλοιπῶν ἀνεκδότων ἔργων του ὑπό τοῦ τότε Ἀρχιμανδρίτου καί μετέπειτα Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας... μακαριστοῦ Τίτου Ματθαϊάκη, ὁ ὁποῖος τήν ἐδημοσίευσε μέ ἐπιμέλειά του στό περιοδικό «Θεολογία», (ΚΣΤ (1955) 14-36)¹²⁰.

Τό 1892, ὡς Ἱεροκλήρουξ Εὐβοίας, ἐξέδωκε περισπούδαστο Μελέτη «Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ». Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη: Τό πρῶτο μέρος περιέχει ὁμιλία ἀπό ἄμβωνος, πού εἶχε ἐκτυπωθῆ σέ φυλλάδιο καί δημοσιευθῆ στήν ἐφημερίδα τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Ἀνατολικός Ἀστήρ».

Μέ ἀφορμή τό ἐρώτημα, πού τοῦ ἐτέθη, ἐάν μετά πεποιθήσεως πιστεύη στά θαύματα, ὁ θαυματουργός Ἅγιος διδάσκει καί μέ λόγο, ὅτι τά θαύματα δέν εἶναι λογικῶς ἀδύνατα, οὔτε ἀρνεῖται αὐτά ὁ ὀρθός λόγος, ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι δέν ἔχουν ἀπόλυτο καί ἀποκλειστική ὑπαρξη, οὔτε ἀπειλοῦνται μέ ἀνατροπή διὰ τῆς ἐμφανίσεως καί ἄλλων ὑπερφυσικῶν νόμων, καί ὅτι τά θαύματα εἶναι συνέπεια τῆς ἀγάπης τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς τό ἴδιο δημιούργημα, πού δέν ἐγκατέλειψε, ἀλλ' ὀδηγεῖ εἰς ἐν σκόπιμο καί λελογισμένο τέλος. Θαῦμα καί θεοπνευστία εἶναι δύο μορφές τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. Θαῦμα εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στήν φύση. Θεοπνευστία εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στό πνεῦμα.

Στό δεύτερο μέρος, πού ἀποτελεῖ διαλεκτική ἀνάπτυξη τοῦ πρώτου, γράφει, ὅτι ὁ κύριος λόγος τῆς ἀρνήσεως τῆς θείας Ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ ἀγνοία τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου. Τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ὑποστηρίζει ἡ ἔννοια Αὐτοῦ, ὡς ἀπολύτου Προσώπου, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει, νά ἐξετάσωμε τίς σχέσεις Αὐτοῦ πρὸς τόν κόσμο. Ἡ ἀρνηση τῆς σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τόν κόσμο ὑποδηλώνει τήν ἀρχή τῆς μονομεροῦς ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ τῆς θεωρίας τοῦ δῆσμοῦ, ἡ ὁποία, ὡς ἀποδεικνύει διαλεκτικῶς,

120. Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ὑπό αὐτή τήν μορφή ἐτελέσθη στό Παρεκκλήσιο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τήν 26ῆ Ἀπριλίου 1990, πρὶν ἀπό τά ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀγίου τῶν εὐρισκομένων στή Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς (26 Ἀπριλίου-3 Μαΐου 1990), πού διωργάνωσε ἡ πονήσασα μέ πρόταση τοῦ ὁμ. Καθηγητοῦ καί τότε Κοσμητοροῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἡλία Οἰκονόμου.

μεταπίπτει εις άκοσμία και από αυτής εις τόν πανθεισμό και από τούτου εις τόν παγκοσμισμό και τόν καθαρό ύλισμό. Στή συνέχεια αναπτύσσει τούς τρόπους, διά τών όποιών αποκαλύπτεται ό Θεός, έμμέσως διά τών ποιημάτων Του και άμέσως εις τόν άνθρωπο διά του θαύματος και τής θεοπνευστίας. Τό δεύτερο τούτο μέρος, άφου έδημοσίευσε εις τόν «Άνατολικό Άστέρα», τό συνεξέδωκε μαζί μέ τό πρώτο εις έν φυλλάδιο, στην Άλεξάνδρεια τό 1888, και τό άφιέρωσε:

*«Τῷ φιλογενεστάτῳ και φιλομουσοστάτῳ Κυρίῳ Δημοσθένῃ Χωρέμῃ
βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης ελάχιστον τεκμήριον».*

Κατά τά δύο έπόμενα έτη, πού παρέμεινε στην Αίγυπτο, συνέταξε και τό τρίτο μέρος, εις τό όποιο αποδεικνύει τήν Άποκάλυψη του Θεου στον κόσμο εκ τής Ιστορίας προσάγων όλες τής προφητείες περι του προσδοκωμένου Μεσσία, τήν πραγμάτωση αυτών στο Πρόσωπο του Ίησου Χριστου και προφητείες περι των Ιουδαίων.

Τέλος δε στον Επίλογο αποδεικνύων τήν Άποκάλυψη του Θεου εκ τής Κ. Διαθήκης γράφει: «Τρανώτατον και μέγιστον παράδειγμα και άδιαφιλονείκητον μαρτύριον τής έν τῷ κόσμῳ άποκαλύψεως του Θεου και του ύψηλου του ανθρώπου προσορισμού... εἶναι ή έν τῷ κόσμῳ παρουσία του Κυρίου και Θεου και Σωτήρος ήμῶν Ίησου Χριστου... Τό Ίερόν Εὐαγγέλιον εἶσται ή αἰώνιος μαρτυρία, ήν οὐδείς των ανθρώπων θά ισχύση νά αναιρέση· και εάν θρασύς τις άποτολμήση, τά άποτελέσματα του Εὐαγγελικου κηρύγματος θά εξελέγχωσιν αυτόν ψευδόμενον».

Τά τρία αυτά μέρη μέ τήν έσωτερική άλληλουχία τους άπαρτίζουν μία Μελέτη.

Τήν άφιέρωσε:

*«Τοῖς εὐγενεστάτοις και εὐσεβεστάτοις
Χαλκιδεῦσι και Κυμαίοις»¹²¹.*

Τό 1893, ως Ίεροκήρυξ Εὐβοίας, εξέδωκε ανθρωπολογική Μελέτη υπό τόν τίτλο «Ύποτύψεις περι ανθρώπου»· εἶναι καρπός έπισταμένης ψυχωματικής έρεύνης του ανθρώπου συγκριτικῶς προς τό ζωο, διά τής όποιας αποδεικνύεται τό χάος τό διαχωρίζον τόν άνθρωπο από τό ζωο και ή άσυγκρίτος ύπεροχή του ανθρώπου. Άναφορά εις αυτήν ύπάρχει στο κεφάλαιο τής Άνθρωπολογίας¹²².

Τήν άφιέρωσε:

*«Τῷ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κ. Στεφάνου, Τραπεζίτη, άνδρί φιλομούσῳ
και φιλοπάτριδι και Ἰππότῃ του άργυρου Σταυρου
του βασιλικου τάγματος του Σωτήρος»¹²³.*

121. Βλ. σύγχρονη έκδοση υπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Άθηναι 1991.

122. Βλ. σ. 257 έξ.

123. Βλ. σύγχρονη έκδοση: «Άγιος Νικόδημος», Άθηναι 1977.

Τό 1894, ως Ίεροκήρυξ Φθιώτιδος και Φωκίδος, εξέδωσε ένδεκα Όμιλίες υπό τόν τίτλο «Περί έπιμελείας ψυχής». Ός αναφέρεται στό οικείο κεφάλαιο¹²⁴, οί τέσσαρες πρώτες άποτελοϋν μία βαθυστόχαστο Μελέτη περί ήθικής έλευθερίας, διά τής όποίας έπιζητεί, νά άποδειξη, ότι ο άνθρωπος είναι ήθικώς έλευθερος και ότι παρεκτρεπόμενος άμαρτάνει πρός τόν Θεόν. Στην πέμπτη και έκτη Όμιλία πραγματεύεται περί μετανοίας. Στην έβδόμη περί τής σωτηρίας τοϋ ανθρώπου διά θεανθρωπίνης συνεργίας, «Ότι ή σωτηρία διά τε τής χάριτος τοϋ Θεοϋ και διά τής θελήσεως τοϋ ανθρώπου κατορθοϋται». Στην όγδόη και έννάτη περί έξομολογήσεως και στίς δύο τελευταίες περί θείας Εϋχαριστίας.

Τίς εξέδωσε μέ δαπάνες τοϋ «Έμπορικοϋ Συλλόγου Λαμιέων» εις 1500 αντίτυπα, για νά διανεμηθῆ δωρεάν πρός ψυχικήν ώφέλεια¹²⁵.

Τό ίδιο έτος (1894), ως αναφέρεται άνωτέρω¹²⁶, εξέδωσε υπό τόν τίτλο «Μελέτη περί τών άποτελεσμάτων τής άληθοϋς και ψευδοϋς μορφώσεως»: α) Τόν προαναφερθέντα Λόγο πρός τούς έφήβους, πού έξεφώνησε στό Γυμνάσιο Λαμίας, μέ θέμα: «Ή κλήσις τών έφήβων έν τῇ κοινωνία», β) τήν προαναφερθείσα «Όμιλία περί Γυμναστικής», πού έξεφώνησε στά έγκαίνια τοϋ Γυμναστικοϋ Συλλόγου Κύμης, και γ) «Γραφή περί αυτοχειρίας», διότι θεωρεί και αύτήν ως συνέπεια τής ψευδοϋς μορφώσεως και εκπαιδεύσεως.

Ός αίτία τής αυτοκτονίας δέν θεωρεί πάντοτε τήν φρενοπάθεια μέ τήν ιατρική έννοια τοϋ όρου, πού συνήθως έπικαλοϋνται, αλλά τήν άπόγνωση. Ή παραφροσύνη τοϋ αυτόχειρος είναι ήθικολογική, «διότι ή άπόγνωσις είναι ήθική παρεκτροπή». Ός κύρια αίτια τής άπογνώσεως δέν θεωρεί τά έκάστοτε αναφερόμενα: «ταϋτα είναι σπέρματα ριπτόμενα έπί έδάφους έπιδεκτικοϋ και γονίμου», γράφει. «Τό κύριον αίτιον είναι έν, ή γονιμότης και ή έπιδεκτικότης τοϋ έδάφους έφ' οϋ ρίπτονται».

Τούς άπεγνωσμένους –ήθικώς άσθενείς– διαιρεί εις τρεις τάξεις: α) Στη τάξη τών άθέων, β) στη τάξη τών μή έχόντων έδραίες θρησκευτικές πεποιθήσεις και έλπίδα πρός τόν Θεόν και γ) στη τάξη τών κυριευομένων εκ τών συναισθημάτων και άψικαρδιών. Στη τελευταία τάξη έντάσσει αυτούς, πού αυτοκτονοϋν έξ έρωτος άγνοϋ ή έναγοϋς ή εκ φιλοτιμίας – μέ βαθυτέρα αίτία τήν έλλειψη χριστιανικής άνατροφής και άγνοια τοϋ χριστιανικοϋ πνεϋματος– ή τούς έξ άπροσδοκήτου συμφοράς, πού έπέφερε άληθῆ διατάραξη τών φρενών, και αυτοί είναι οί όλιγώτερον ένοχοι.

Τέλος έξηγεί, ότι ή Έκκλησία δέν κηδεύει τούς αυτόχειρες, διότι δέν έχει ούτε έντολή, ούτε Άκολουθίαν άνάλογον γι' αυτούς.

Σκοπός τής δημοσιεύσεως ἦτο ή συμβολή στη άληθῆ μόρφωση και εκ-

124. Βλ. σ. 266 έξ.

125. Βλ. σύγχρονη έκδοση: «Άποστολική Διακονία», Άθήνα 1999⁴.

126. Βλ. σ. 181.

παίδευση προς περιστολή τῶν κατακλυσάντων τήν κοινωνία κακῶν λόγῳ τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως καί τῆς ψευδοῦς περὶ τῶν πραγμάτων ὑπολήψεως.

Τό πονημάτιο ἐξετυπώθη εἰς 1500 ἀντίτυπα καί διενεμήθη δωρεάν¹²⁷.

Κατά τήν διάρκεια, πού διηύθυνε τήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή, ἐκτός τῶν ἀνωτέρω διδακτικῶν ἐγχειριδίων, ἐξέδωκε καί τά κάτωθι πονήματα:

Τό 1895 ἐξέδωκε ὑπό τόν τίτλο «**Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων Θεσαύρισμα**» τόν Α' τόμο ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἱεραῆς καί προγονικῆς σοφίας, πού εἶχε ἀρχίσει, νά συγκεντρῶνῃ ἀπό τήν ἐφηβική του ἡλικία. Τό θησαύρισμα αὐτό τῶν βιβλικῶν ρητῶν, πατερικῶν γνωμῶν καί φιλοσοφικῶν ἀποφθεγμάτων Ἑλλήνων κλασσικῶν συγγραφέων «εἶναι προϊόν μακρᾶς καί συντόνου ἐργασίας καί ὀφείλεται εἰς πόθον διακαῆ προώρου ἀναπτυχθέντα πρὸς μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων· διότι πρόσηβος ἤδη τό τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐξήλωσα ἔργον, καί πρὸς αὐτό μετά προθυμίας ἐπεδόθην», γράφει στόν Πρόλογο:

Τό ὕλικό ἔχει κατανεμηθῆ θεματικῶς εἰς 218 κεφάλαια μέ θεματικές ἐπιγραφές καί περιλαμβάνει ἀλφαβητικό πίνακα θεμάτων.

Εἶναι χρησιμώτατο, ὡς λέγει, στούς ἱερεῖς, ἱεροκήρυκες, διδασκάλους, γονεῖς καί εἰς πάντας. Τό ἀφιέρωσε:

*«Τῇ εὐγενεστάτῃ Κυρίᾳ Ζένη Δημοσθένους Χωρέμῃ
διὰ τήν ἄκραν εὐσέβειαν καί τάς χριστιανικάς αὐτῆς ἀρετάς».*

Τό 1896 ἐξέδωκε τόν Β' τόμο, πού περιλαμβάνει 251 θεματικά κεφάλαια. Εἰς αὐτόν προτάσσει τήν πραγματεία του «**Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς παιδαγωγοῦ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τόν Χριστιανισμόν**», ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρω¹²⁸. Τόν ἀφιέρωσε:

*«Τῷ εὐγενεστάτῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κ. Χωρέμῃ, ἀνδρὶ φιλομούσῳ
καί φιλοπάτριδι πολλῆς ὑπολήψεως καί τιμῆς ἔνεκεν».*

Ἀπό 18.5.1895, φ. 26, σ. 1-2 ἕως 25.5.1895, φ. 27, σ. 2, ἐδημοσίευσε στόν «**Ἱερό Σύνδεσμο**» τήν προαναφερθεῖσα παιδαγωγική Μελέτη του ὑπό τόν τίτλο: «**Ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν καί αἱ μητέρες**»¹²⁹.

Ἀπό 2.11.1895, φ. 50 ἕως 14.3.1896, φ. 68 ἐδημοσίευσε στόν «**Ἱερό Σύνδεσμο**» τίς Ποιμαντικές Ὀμιλίες, πού ἀναφέρονται ἀνωτέρω. Τήν πρώτη, «**Περὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς**

127. Βλ. σύγχρονη ἔκδοσις: Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1989².

128. Βλ. σ. 191 ἔξ.

129. Τήν Μελέτη ἀνεδημοσίευσε ἡ πονήσασα στό περ. «Ἐφημέριος», 15.4.1994, φ. 7, σ. 132-134· 1.5.1994, φ. 8, 154-156. Συναφή Μελέτη ὑπό τόν τίτλο: «Περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καί πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν κορασίων» ἐδημοσίευσε στό περ. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1903, σ. 2· 10· 19· 26-27. Τήν ἐπανεξέδωκε μετ' ἄλλων εἰς ἓνα βιβλίον ὁ Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας, Τίτος Ματθαϊάκης, ὑπό τόν τίτλο: «Θρησκευτικαὶ Μελέται», Ἀθῆναι, 1986.

Ἐκκλησίας», ἀνεδημοσίευσε ἢ πονήσασα στό περ. «Ἐφημέριος», Ἀθήναι, 34 (1986) 138-139· 166-167· 186-187¹³⁰.

Τό 1896 ἐξέδωκε «Πρός χρῆσιν τῶν Σχολείων» ἀπάνθισμα γνωμῶν τῶν ποιητῶν: Θεόγνιδος τοῦ Μεγαρέως, Πυθαγόρου, Φωκυλίδου καί ἄλλων ὑπό τόν τίτλο «Ἐπικάι καί Ἐλεγειακάι γνῶμαι τῶν μικρῶν Ἑλλήνων Ποιητῶν», ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρω¹³¹.

Τό 1895 ἐξέδωκε Ὅμιλιες «Περί τοῦ θείου χαρακτήρος καί τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅτι ἐν Αὐτῷ ἡ αἰώνιος Ζωή», τίς ὁποῖες συμπεριέλαβε στό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τῆς «Χριστολογίας» του.

Τό 1900 ἐξέδωκε «Χριστολογία: Ἦτοι περί τοῦ θείου χαρακτήρος καί τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί περί τῆς πληρώσεως τῶν προφητειῶν ἐν τῷ θείῳ Αὐτοῦ Προσώπῳ», «πρωτότυπον κατά τήν μορφήν καί περισπούδαστον βιβλίον», κατά τόν μαθητή αὐτοῦ καί καθηγητή, Παν. Μπρατσιώτη¹³², πρὸς κραταίωση τῆς εἰς Χριστόν πίστεως καί «πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς καί τῶν Χριστιανῶν ἐν γένει».

Εἶναι διηρημένη εἰς τρία μέρη: Στό πρώτο μέρος πραγματεύεται «Περί τοῦ θείου χαρακτήρος καί τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ὁποῖου περιλαμβάνει τήν προαναφερθεῖσα Μελέτη του «Περί τοῦ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὑπό τό ὄνομα Ἰεχωβά, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὃς ἐπί ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμενος ἄνθρωπος εἰργάσατο τήν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Στό δεύτερο μέρος πραγματεύεται «Περί τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κατά τάς Ἁγίας Γραφάς», εἰς τό ὁποῖον παραθέτει τίς Μεσσιανικές προφητεῖες, καί στό τρίτο μέρος περί τῆς πληρώσεως αὐτῶν καί τῶν ἀναφερομένων «πρὸς τά ἔθνη τά πλησίον καί τά καταπολεμήσαντα καί καταθλίψαντα τοῦς υἱοῦς Ἰσραήλ».

Ὑπό τόν τίτλο «Ἡ ἀπολογία τοῦ χριστιανισμοῦ καί ὁ Σεβασμιώτατος Νεκτάριος Κεφαλαῶς, Διευθυντής τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἱεροσπουδαστηρίου» ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία τοῦ πονήματος τούτου στό καθολικό περιοδικό «Ὁ Βησσαρίων», στήν ὁποία, σὺν τοῖς ἄλλοις, γράφεται: «Ὁ σκοπός ὃν προέθετο ὁ σοφός συγγραφεύς εἶναι ἡ ὑπέρ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄμυνα, ὅπως ἡ πρὸς Αὐτόν πίστις ἐνισχυθῇ ἐν ταῖς ψυχαῖς, παραγάγῃ δέ καρπούς αἰώνιου ζωῆς... Ἔχομεν λοιπόν πρό ἡμῶν σύγγραμμα ἀπολογητικόν μετ' εὐγενοῦς γεγραμμένον ὕφους, ὕψους αἰσθημάτων καί θερμῶν χριστιανικῶν πόθων... Ἡ ὑπέρ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπολογητική ἐφαίνετο ἀνήκουσα ἀποκλειστικῶς εἰς τοῦς λαϊκοῦς, εἶναι δέ γνωστόν,

130. Βλ. σ. 188.

131. Βλ. σ. 173.

132. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 239.

ὅτι ὁ Σκαλτσούνης κατέχει τὰ πρωτεῖα ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῶν ἱερῶν ἐπιστημῶν. Εἴμεθα λοιπὸν εὐτυχεῖς δυνάμενοι, νά βεβαιώσωμεν, ὅτι καί ὁ κληρὸς ἤδη ἀφοσιοῦται μετὰ πάθους εἰς τὰς μελέτας ταύτας, αἵτινες καλλιεργούμεναι ἐν πνεύματι ἀληθῶς χριστιανικῶ, θά ἐπιρρώσωσι τὴν ἀγάπην τῶν ὑπὸ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωθέντων καί θά ἐξομαλύνωσι τὴν ὁδὸν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀνθρωπότητα»¹³³.

Τὴν ἀφιέρωσε εὐχετικῶς στήν πρό ὀλίγου θανοῦσα ἀδελφή του οὕτω:

«Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ τῆς αὐταδέλφης μου Μαριώρας Δήμου Κεφαλᾶ.

Τόν Χριστόν ἀγαπήσασα καί τὴν πίστιν τηρήσασα τόν δρόμον τετέλεκε.

Δώῃ αὐτῇ Κύριος τόν τῆς δικαιοσύνης στέφανον.

Εἰκοστῇ ἕκτῃ Μαΐου πρὸς Χριστόν ἔδραμε Μαριώρα»¹³⁴.

Τό 1901 ἐξέδωκε πλήρη «Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων», ἐκτενῆς ἀναφορά στήν ὁποία γίνεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο¹³⁵.

Σημειωτέον, ὅτι στήν ἔκδοση αὐτῆ τῆς «Περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων» Μελέτης του παραλείπει τὴν «τάξιν ταφῆς τῶν νεκρῶν παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις».

Ὡς Παράρτημα, πού δύναται νά θεωρηθῆ καί ὡς Ἐπίλογος τῆς Μελέτης, προσέθεσε «Μελέτη περὶ μετανοίας καί ἐξομολογήσεως: ἦτοι περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς», «ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς περὶ τῆς ὀφειλομένης φροντίδος πρὸς τὴν ἀθάνατον ἡμῶν ψυχὴν, ὅπως μὴ καταδικασθῆ, ἀλλὰ δοξασθῆ καί γένηται κληρονόμος τῆς Οὐρανίου Βασιλείας».

Σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς τῆς Μελέτης εἶναι ἀφ' ἑνός «ἡ διδασκαλία τῶν μὴ ὀρθῶς φρονούντων περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων καί τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν ἀθετούντων...» ἀφ' ἑτέρου δέ «ἡ ὑποστήριξις τῶν ἀληθειῶν καί τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας παραδόσεων, καί ἡ ἐδραίωσις τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῶν πιστῶν...», ὡς γράφει στόν Πρόλόγόν του.

Ἐντὶ τῆς προτεσταντικῆς ἀπορρίψεως τῶν μνημοσύνων καί τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καινοτομίας περὶ καθαρτηρίου πυρός, σώζεται εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀνόθευτος ἡ ἀρχαιοτάτη, ἀποστολικὴ παράδοση τῆς τελέσεως εὐχῶν καί μνημοσύνων πρὸς ὠφέλεια τῶν ψυχῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου παραθέτει πλῆθος μαρτυριῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Πατερικῆς Θεολογίας, τῶν λειτουργικῶν κειμένων, τῶν συνοδικῶν διατάξεων, τῶν δογματικῶν ὁμολογιῶν καί σχετικῶν Μελετῶν. Ἀληθῶς, ὡς διεπιστώθη, «οὐδεμίαν σχετικὴν μελέτην, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρεν, ἀφῆκεν ἀνεξερευνήτον» καί ὀρθῶς ἐκρίθη, «ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον μέρος θαυμασία μελέτη περὶ ψυχῆς, ὡς πρὸς δέ τὸ δεύτερον ἡ πληρεστέρα περὶ ἱερῶν μνημοσύνων μελέτη, ἐξ ὧν ἔχουν συγγραφῆ μέχρι τοῦδε, ὡς πε-

133. «Βησσαρίων», Ρώμη, ἔτος VI, τ. II, τεῦχος 65.

134. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1991².

135. Βλ. σ. 311 ἐξ.

ριέχουσα πᾶν ὅτι περί αὐτῶν ἐλέχθη καί ἐπιστεύθη πανταχοῦ, πάντοτε καί ὑπό πάντων».

Ἀφιέρωση: «Τῇ σεπτῇ μνήμῃ τῶν φιλοστόργων γονέων μου Δήμου καί Μπαλοῦς καί τῶν προσφιλεστάτων ἀνταδέλφων μου Δημητρίου, Γρηγορίου, Σμαραγδῆς, Σεβαστῆς καί Μαριώρας, εἰς αἶδιον μνημόσυνον»¹³⁶.

Τό 1902 ἐδημοσίευσε «Μελέτη περί τῶν Ἁγίων Εἰκόνων» στό περιοδικό «Ἀναμόρφωσις», γιά νά ἀντικρούση τήν ἔνσταση τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὅποιοι προέβαλλον μέ ἐπιμονή, ὡς κύριο ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ χριστιανοί τῶν πρώτων αἰώνων δέν εἶχαν εἰκόνες παραθεωροῦντες τίς ἀρχαιολογικές ἀνακαλύψεις τοῦ 19ου αἰῶνος, διά τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ χρήση τῶν ἁγίων εἰκόνων καί ὑπό τῶν πρώτων χριστιανῶν.

Μέ τήν Μελέτη αὐτή, βάσει τῶν ἀρχαιολογικῶν καί ἱστορικῶν μαρτυριῶν, τῶν ἀποφάσεων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί ὁμολογιῶν, τῆς κριτικῆς μελέτης τῶν παλαιωτάτων παραδόσεων περί ἀχειροποιήτων εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καί πορισμάτων τῶν νεωτέρων, ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, συμπεραίνει, ὅτι «ἡ τιμή καί ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶναι ὄχι μόνον δόγμα ἱερόν τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, κεκυρωμένον καί ὑπό τῆς Ζ' ἀγίας Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλά καί παράδοσις ἀρχαιότητα, ἀποστολική καί πατερική, διατηρηθεῖσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διά μέσου ὄλων τῶν αἰώνων καί τῶν διωγμῶν»¹³⁷.

Τό 1902 ἐδημοσίευσε στό περιοδικό «Ἑλληνισμός» τήν προαναφερθεῖσα Ἱστορική Μελέτη του «Περί Μεσαίωνος καί Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ»¹³⁸, στήν ὁποία καταδεικνύει τήν διαχρονική συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καί ὅτι ὁ κρίκος, πού συνδέει τήν ἀρχαία μετά τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, εἶναι ὁ Βυζαντιακός Ἑλληνισμός, ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρω¹³⁹.

Ἡ Βυζαντινὴ Ἀνατολή καί κατά τήν χρονική περίοδο ἀπό τοῦ βου ἕως τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος, ἡ ὁποία λόγω τοῦ σκότους, πού ἐκάλυπτε τήν Δύση, καλεῖται Μεσαίων, ὑπῆρξε κοιτίς τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καί ἀξία περισσοτέρας ἐκτιμῆσεως καί σεβασμοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως δυσφημεῖται ὑπό ξένων ἱστορικῶν καί ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ

136. Βλ. σύγχρονες ἐκδόσεις ὑπό Βασ. Ρηγοπούλου, μέ Εἰσαγωγή Εὐαγγέλου Χρ. (νῦν Ἀρχιμ. Εἰρηναίου) Δεληδήμου, Θεσσαλονίκη 1973 καί ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1998⁶.

137. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Α. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Β. Μελέτη περί τῶν Ἁγίων Εἰκόνων, Εἰσαγωγή Εὐαγγέλου (νῦν Ἀρχιμ. Εἰρηναίου) Δεληδήμου, ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

138. Βλ. περ. «Ἑλληνισμός», ἐν Ἀθῆναις, 5 (1902) 467-479· 513-521· 594-607· 665-668. Πρβλ. ἔκδ. «Πελασγός», Ἀθῆναι 1994². Ἀνεδημοσιεύθη ἀπό τήν πονήσασα μέ Εἰσαγωγή στό περ. «Ἑλληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός», ἐν Ἀθῆναις 2001, τεῦχ. 1, σ. 38-47· τεῦχ. 2, σ. 26-40.

139. Βλ. σ. 180 ἐξ.

ἀλλά καί ὑπό Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἀποδέχονται καί υἱοθετοῦν γνῶμες, χωρίς ἀμφιβολία περί τῆς εἰλικρινείας αὐτῶν, καί τίς ἐκφράζουν, χωρίς ἔρρευνα, μήπως παρεισήλθε πλάνη ἢ σκόπιμος τῶν πραγμάτων διαστροφή καί ἐκ προθέσεως ἢ ὑστεροβουλίας ἀμαύρωση αὐτῶν, θεωρεῖ καθήκον ἡμῶν, τῶν ἀπογόνων τῶν βυζαντινῶν, νά ἐκφέρωμε ἰδία κρίση ἐξ ἰδίας μελέτης τῆς Ἱστορίας μετά ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀμεροληψίας. Πρός τόν σκοπό τοῦτο, ἀφοῦ ἐμελέτησε τήν Ἱστορία τῶν αἰῶνων τούτων μετ' ἐμβριθείας, ἐξέτασε τά ἔργα τά γενόμενα κατά τήν περίοδο αὐτή καί διηρεύνησε ἀπό πᾶσαν ἄποψη τήν δράση τῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καί λογίων ἀνδρῶν καί ἐν γένει τήν πολιτική, θρησκευτική καί ἠθική κατάστασι αὐτῶν, συνέταξε τήν ἐν λόγῳ Ἱστορικῆ Μελέτη, ἐκ τῆς ὁποίας συνάγονται τά ἐξῆς συμπεράσματα: «Κατά τοὺς τέσσαρας τούτους αἰῶνας τό ἑλληνικόν βυζαντιακόν κράτος καί τήν παιδείαν καί τὰς ἐπιστήμας καί τὰς τέχνας ἐκαλλιέργει, ὅτι οὐδέν ἀπέβαλε τῆς κληροδοτηθείσης αὐτῷ πνευματικῆς κληρονομίας, ὅτι ἠγωνίσθη ἀνευδρότως κατά τῆς βαρβαρότητος, ὅτι κατίσχυσε ταύτης, ὅτι ἐγένοντο προμαχῶνες κατά τῆς ἀπειλούσης τήν Εὐρώπην ἅπασαν βαρβαρότητος καί ὅτι εἰσὶν ἄξιοι καλυτέρας φήμης καί ἄξιοι πλειότερας εὐγνωμοσύνης παρά τῶν καρπουμένων σήμερον τά ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ...».

Στά Πρακτικά τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου (22.11.1903) ὑπάρχει ἀναφορά στήν νέα Μελέτη του ὑπό τόν τίτλο «**Ἡ Ἱερά τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Παράδοσις**», πού ἐξεπόννησε πρὸς καταπολέμησι τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

Πρὸς τόν σκοπό τοῦτο ἐξέδωκε τό 1904 «**Μελέτη περί τῆς Μητροῦς τοῦ Κυρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας**», τῆς ὁποίας τό πρῶτο κεφάλαιο ἔχει θέμα τήν ἀειπαρθενία τῆς Θεοτόκου βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν προφητειῶν, τῆς ἀρχαιοτάτης παραδόσεως, τῆς Πατερικῆς Θεολογίας καί τῶν προσωπικῶν του στοχασμῶν καί ἐπιχειρημάτων.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ἀποδεικνύει, ὅτι «*πᾶσαι αἱ γενεαί*» τῶν χριστιανῶν ἀποδίδουν εἰς Ἐκείνη, μετά Θεόν, τά δευτερεῖα τῆς τιμῆς, τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς ἀγάπης, ὡς ἡ Ἰδία μέ προφητικό πνεῦμα προανήγγειλε, (Λουκ. 1,48), διὰ τῶν εἰκόνων ἀπό τοῦ Α' καί Β' μ.Χ. αἰῶνος, ὡς ἀνεκάλυψε ἡ Χριστιανική Ἀρχαιολογία, διὰ τῆς ὑμνωδίας ἀπό τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος καί δι' ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεπῶν Ναῶν ἐπ' Ὀνόματί Της ἀπό τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος.

Στό τρίτο κεφάλαιο περί τῆς προσωνομίας «**Θεοτόκος**» γράφει, ὅτι εἶναι ἡ μόνη προσήκουσα εἰς αὐτήν ἐπωνυμία, καί ἀναιρεῖ τό ἐπιχείρημα, ὅτι ἀπό τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (431 μ.Χ.) ἀπέβη συχνοτέρα, μέ παράθεσι παραπομπῶν σέ κείμενα τοῦ Ὁριγένους, Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ, Μεθοδίου

Πατάρων, Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας καί Μ. Ἀθανασίου, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Νύσσης, Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, Αὐγουστίνου καί Θεοδωρήτου, στά ὅποια τήν Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἐπονομάζουν «Θεοτόκον». Τό κεφάλαιο κλείνει μέ προσφώνηση ἰδική του πρὸς τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο.

Στό τέλος δέ τῆς Μελέτης παραθέτει «Ἰπόμνημα περί τοῦ θαύματος τοῦ γενομένου ὑπό τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ ἐν τῷ ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω, ἧτοι περί τοῦ Ἀρχαγγελικοῦ Ὑμνου, τοῦ Ἄξιόν ἐστιν»¹⁴⁰.

Πρὸς τόν αὐτό σκοπό, τό ἴδιο ἔτος (1904) ἐξέδωκε «Μελέτη περί τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ», στήν ὁποία, ὡς ἀναφέρεται στό οἰκείο κεφάλαιο, μέ μαρτυρίες ἐκ τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης, ἐκ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ἐκ τῆς Πατερικῆς Θεολογίας καί τῶν κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν καί τοπικῶν Συνόδων καί ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ τιμή τῶν Ἀγίων καί τό περί πρεσβείας τῶν Ἀγίων δόγμα εἶναι θεῖο θέλημα, ἀποστολική παράδοση, πατερική διδασχά καί φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλους τούς αἰῶνες¹⁴¹.

Τό ἴδιο ἔτος (1904) ἐξέδωκε «Μελέτη περί Μετανοίας καί Ἐξομολογήσεως». Στό πρῶτο μέρος πραγματευόμενος περί μετανοίας γράφει, ὅτι δέν δύναται ὁ δοῦλος τῆς ἀμαρτίας νά λάβῃ τήν ἄφεση, τήν υἱοθεσία καί τήν θέωση χωρίς τό καθάρσιο λουτρό τῆς μετανοίας. Ἡ χάρις, ἄν καί εἶναι χάρις, δέν δύναται νά σώσῃ τόν ἄνθρωπο χωρίς τήν συγκατάθεση καί συνεργία του. Γιά τήν ἀναγκαίαν αὐτή προπαρασκευή ἔστειλε ὁ Θεός, πρὸ τοῦ Υἱοῦ Του, τόν Ἰωάννη, γιά νά κηρύξῃ βάπτισμα μετανοίας. Τό βάπτισμα Ἰωάννου ἦτο ὁ ἄρραβὼν τῆς ἀφέσεως, διότι ἡ ἄφεση ἀμαρτιῶν εἶναι ἔργο τῆς θείας χάριτος. Τό βάπτισμα μετανοίας τοῦ Προδρόμου, πού συνωδεύετο ἀπό ἐξομολόγηση τῶν μετανοούντων, ἦτο καί εἶναι τύπος μετανοίας στοὺς αἰῶνες.

Στό «Περί Ἐξομολογήσεως» δεύτερο μέρος ἀποδεικνύει α) ὅτι ἡ ἐξομολόγηση εἶναι ἀναγκαία, βάσει βιβλικῶν χωρίων, β) ὅτι εἶναι ἀρχαιοτάτη ἐκκλησιαστικὴ πράξις βάσει μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων Πατέρων, Τερτυλλιανοῦ, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Εἰρηναίου, Ὀριγένους καί Κυπριανοῦ, γ) ὅτι ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία καί ὠφέλιμος καί ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν νεωτέρων στοχαστῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῶν ἀλλοθρήσκων καί δ) ὅτι εἶναι ὠφέλιμος ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς καί πνευματικῆς. Πρέπει ὅμως νά γίνεταί μετὰ προπαρασκευῆ διὰ προσευχῆς καί νηστείας¹⁴².

140. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1997³.

141. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1986².

142. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1999⁵.

Τό ἴδιο ἔτος (1904) ἐξέδωκε «Μελέτη περί τῆς Θείας Εὐχαριστίας». Κύρια σημεῖα τῆς Μελέτης εἶναι: α) Ἡ πίστη, ὅτι ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος κατά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου μεταβάλλονται, κατ' ἀνέμφικτο δι' ἡμᾶς τρόπο, εἰς Σῶμα καί Αἷμα Κυρίου ἀληθῶς, πραγματικῶς καί οὐσιωδῶς (vere, realiter et substantialiter). β) Ἡ ὁμολογία, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι Θυσία ἀληθινή καί ἐξιλαστήριος προσφερομένη γιά τίς ἁμαρτίες πάντων τῶν πιστῶν, ζώντων καί τεθνεώτων, συμφώνως πρός τίς μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων καί τῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Ἱερουργός τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου εἶναι Αὐτός ὁ Αἰώνιος Ἀρχιερεὺς, Θύτης καί Θῦμα γιγνόμενος. Οἱ ἀρνούμενοι τόν θυσιαστικό χαρακτήρα τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀθετοῦν τήν πίστη τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Καρποί δέ τοῦ μυστηρίου εἶναι ἡ ἀνάμνηση τοῦ πάθους καί τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὁ ἰλασμός περί τῶν ἁμαρτιῶν ζώντων καί τεθνεώτων.

Τό ἴδιο ἔτος (1905) ἐξέδωκε πόνημα ὑπό τόν τίτλο «Τό γνῶθι σαυτόν· Ἦτοι Μελέται θρησκευτικά καί ἠθικά εἰκονίζουσαι τόν θρησκευτικόν καί ἠθικόν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καί τήν εἰκόνα τῆς ψυχῆς ὡς ἐν κατόπτρῳ ἰνδαλματίζουσαι», ὡς βοήθημα πρός αὐτογνωσία, διότι ἐκτιμᾷ αὐτήν, ὡς ἀναγκαῖα προϋπόθεση τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῆς ἀληθοῦς μορφώσεως καί ἐπιστήμης καί τῆς ἐπιγνώσεως τῶν θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Στό τέλος τοῦ πονήματος ἔχει προσαρτίσει «Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρός Εὐσεβίαν Μοναχήν, Περί παρθενίας», μέ προτροπές πρός παρθένο, ἡ ὁποία ἀξίζει νά καταστῆ ἐγκόλπιο τῶν μοναζουσῶν¹⁴³. Τό ἀφιέρωσε:

«Μάνθω καί Γεωργίῳ τοῖς ἀοιδίμοις Ριζάραις».

Ὡς γράφει εἰς «Ἀναγγελία» του, μετά τό τέλος τοῦ πονήματος, ἔχει πράγματι ἀποθησαυρισθῆ στό ἔργο τοῦτο ὁ πλοῦτος τῶν πατερικῶν γνωμῶν περί τῶν διαφόρων ἠθικῶν ἀρετῶν ἢ κακιῶν. Πρό τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου ὁμως, τόν διακατεῖχε πόθος πολύς, νά ἀποθησαυρίσῃ καί ἅπαντα τά ρητά τῆς Π. καί Κ. Διαθήκης καί νά συντάξῃ κατά τόν ἴδιο τρόπο Ἠθικοθρησκευτικές Μελέτες, στίς ὁποῖες νά φαίνεται τό πνεῦμα τῶν Ἁγίων Γραφῶν περί ἐκάστης ἀρετῆς καί κακίας. Κι ἐνῶ τό πνεῦμά του ἀπασχολοῦσε αὐτή ἡ ἐργασία, συνάντησε στήν Πατρολογία τοῦ Migne (τ. 89) τόν «Πανδέκτη τῶν Θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν» τοῦ Μοναχοῦ Ἀντιόχου τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα, ὁ ὁποῖος περιεῖχε, ὅτι ἐπιθυμοῦσε, εἰς ἑκατόν τριάντα κεφάλαια, τά ὁποῖα ἀντέγραψε καί ἐπανεξέδωκε τό 1906.

Ἀπό τοῦ 1903-1904 ἐδημοσίευε ἐκ παραλλήλου στό περιοδικό «Ἀναμόρφωσις» ὑπό τόν γενικώτερο τίτλο «Θρησκευτικά Μελέται» τίς κάτωθι Μελέτες:

143. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 2001⁵.

1. «Περί τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καί πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν κορασίων»¹⁴⁴.
2. «Περί τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἐφήβων»¹⁴⁵.
3. «Περί βλασφημίας»¹⁴⁶.
4. «Περί τοῦ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὑπό τὸ ὄνομα Ἰεχωβά»¹⁴⁷.
5. «Περί ἀγάπης Θεοῦ»¹⁴⁸.
6. «Περί τῆς θείας ἀγάπης»¹⁴⁹.
7. «Περί τῆς δυνάμεως καί ἐνεργείας τῆς εἰς Χριστόν πίστεως»¹⁵⁰.
8. «Περί ἀγιωσύνης»¹⁵¹.
9. «Περί τῆς χαρᾶς τῆς ἐν Κυρίῳ»¹⁵².
10. «Περί τῆς χαρᾶς τοῦ καρποῦ τοῦ Παναγίου Πνεύματος»¹⁵³.
11. «Περί φιλίας καί φίλου»¹⁵⁴.
12. «Περί ἀληθείας καί ἀνδρός ἀληθεύοντος»¹⁵⁵.
13. «Περί ἠθικοῦ βίου καί ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει ἠθικόν ὄν»¹⁵⁶.
14. «Περί τοῦ ἠθικοῦ, ἥτοι κατὰ Χριστόν βίου»¹⁵⁷.
15. «Περί τῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους»¹⁵⁸.
16. «Περί ἐπιτορκίας»¹⁵⁹.
17. «Εἰκὼν τῆς δικαιοσύνης»¹⁶⁰.
18. «Εἰκὼν ἀνδρός δικαίου»¹⁶¹.
19. «Εἰκὼν τῆς ἀδικίας»¹⁶².
20. «Εἰκὼν τοῦ ἀδίκου»¹⁶³.
21. «Περί θείου ἔρωτος»¹⁶⁴.

144. «Ἀναμόρφωσις», Ἀθῆναι 1903, σ. 2· 10· 19· 26-27.

145. Ἀυτόθι, σ. 42-43· 51-52· 58-59· 66-67.

146. Ἀυτόθι, σ. 49-50.

147. Ἀυτόθι, σ. 138-139· 147· 154· 162-163· 172.

148. Ἀυτόθι, σ. 82-83.

149. Ἀυτόθι, σ. 90.

150. Ἀυτόθι, σ. 98.

151. Ἀυτόθι, σ. 106-107.

152. Ἀυτόθι, σ. 113.

153. Ἀυτόθι, σ. 121.

154. Ἀυτόθι, 130.

155. Ἀυτόθι, σ. 138.

156. Ἀυτόθι, σ. 146-147.

157. Ἀυτόθι, σ. 154-155.

158. Ἀυτόθι, σ. 162.

159. Ἀυτόθι, σ. 170.

160. Ἀυτόθι, σ. 178.

161. Ἀυτόθι, σ. 186.

162. Ἀυτόθι, σ. 194.

163. Ἀυτόθι, σ. 202.

164. Ἀυτόθι, σ. 210.

22. «Ἐξομολόγησις πιστοῦ»¹⁶⁵.
23. «Ἡ εἰκὼν τοῦ πιστεύοντος εἰς Χριστόν»¹⁶⁶.
24. «Ἡ εἰκὼν τοῦ ἀπίστου»¹⁶⁷.
25. «Ἡ εἰκὼν τῆς ἀπιστίας»¹⁶⁸.
26. «Εἰκὼν τοῦ γινώσκοντος τὸν Θεὸν καὶ ποιῶντος Αὐτοῦ τό θέλημα»¹⁶⁹.
27. «Εἰκὼν τοῦ μὴ γινώσκοντος τὸν Θεὸν καὶ ποιῶντος τό ἑαυτοῦ θέλημα»¹⁷⁰.
28. «Ἡ εἰκὼν τοῦ εἰς Θεὸν πλουτοῦντος»¹⁷¹.
29. «Ἡ εἰκὼν τοῦ μὴ εἰς Θεὸν πλουτοῦντος· ἦτοι ἡ εἰκὼν τοῦ ὑλιστοῦ»¹⁷².
30. «Περὶ εὐσεβείας καὶ εἰκὼν τοῦ εὐσεβοῦς»¹⁷³.
31. «Περὶ ἀσεβείας καὶ ἀσεβοῦς»¹⁷⁴.
32. «Περὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως»¹⁷⁵.
33. «Ἡ εἰκὼν τῆς ἐλπίδος»¹⁷⁶.
34. «Εἰκὼν τοῦ ἐλπίζοντος ἐπὶ τὸν Θεόν»¹⁷⁷.
35. «Ἡ εἰκὼν τῆς ἀελπισίας»¹⁷⁸.
36. «Εἰκὼν τῆς ἀπογνώσεως»¹⁷⁹.
37. «Περὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου»¹⁸⁰.
38. «Περὶ φόβου Θεοῦ»¹⁸¹.
39. «Περὶ ταπεινοφροσύνης»¹⁸².
40. «Εἰκὼν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἀνδρός»¹⁸³.
41. «Περὶ ὑπομονῆς»¹⁸⁴.
42. «Περὶ προσευχῆς»¹⁸⁵.
43. «Σημειώσεις περὶ ἐλαίου, θυμιάματος καὶ κηροῦ»¹⁸⁶.

165. Αὐτόθι, σ. 218.

166. Αὐτόθι, σ. 226.

167. Αὐτόθι, σ. 234.

168. Αὐτόθι, σ. 242.

169. Αὐτόθι, σ. 250.

170. Αὐτόθι, σ. 258.

171. Αὐτόθι, σ. 266.

172. Αὐτόθι, σ. 274-275.

173. Αὐτόθι, σ. 282.

174. Αὐτόθι, σ. 290.

175. Αὐτόθι, σ. 298.

176. Αὐτόθι, σ. 306-307.

177. Αὐτόθι, σ. 314-315.

178. Αὐτόθι, σ. 323.

179. Αὐτόθι, σ. 330.

180. Αὐτόθι, σ. 338.

181. Αὐτόθι, σ. 346.

182. Αὐτόθι, σ. 354.

183. Αὐτόθι, σ. 361.

184. Αὐτόθι, σ. 370.

185. Αὐτόθι, σ. 378.

186. Αὐτόθι, σ. 386-387.

Τίς άνωτέρω Μελέτες έπανεξέδωκε μέ έπιμέλειά του ό Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας, Φιλιατών και Γηρομερίου, Τίτος Ματθαιάκης εις ένα τόμο τό 1986 υπό τόν γενικό τίτλο «**Θρησκευτικά Μελέται**», άφου προσέθεσε τήν δημοσιευθείσα στό περιοδικό «**Ανάπλασις**» Μελέτη «**Περί του τίς ή άληθής έρμηνεία τής ρήσεως του Άποστόλου Παύλου ‘ή δέ γυνή ίνα φοβήται τόν άνδρα’ (Έφ. ε’, 33)**»¹⁸⁷ και τήν προαναφερθείσα «**Προσφώνησιν προς τούς άποφοιτώντας**» εκ τής Ριζαρείου Σχολής μαθητάς τήν δημοσιευθείσα στον «**Ιερό Σύνδεσμο**».

Τό 1904 εξέδωκε «**Προσευχητάριον κατανυκτικόν**» περιέχον όλες τίς εκκλησιαστικές Άκολουθίες του είκοσιτετραώρου, ίκετήριο κανόνα εις τόν Ίησοϋ Χριστόν, κατανυκτικό κανόνα, τούς παρακλητικούς κανόνες στην Ύπεραγία Θεοτόκο, αναβαθμούς, τροπάρια, τήν ακολουθία τής θείας Μεταλήψεως, Μηνολόγιο, Πασχάλιο, έρμηνεία στιχολογίας του Ψαλτηρίου, καθίσματα του Ψαλτηρίου και κατανομή των φαλμών καθ’ ύλην.

Τό 1913 έπανεξέδωκε «**Προσευχητάριον κατανυκτικόν**», έπηυξημένο μέ προσθήκη τής πρώτης ΎΩρας και του κανόνος του Άκαθίστου Ύμνου¹⁸⁸.

Τό 1905 συνέταξε «**Ιστορική Μελέτη περί των διατεταγμένων νηστειών**». Ως έγραψε εις ύποσημείωσή του, έχει άπολογητικό χαρακτήρα. Σκοπός της είναι ή διδασκαλία των άρνούμενων τό κύρος και τήν αρχαιότητα τής νηστείας και τήν εκ ταύτης πνευματική ώφέλεια. Διά των παραπομπών του στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη, στους αρχαίους Πατέρες και Έκκλησιαστικούς Ιστορικούς άποδεικνύει, ότι ή νηστεία είναι ευάρεστος στον Θεό και έτηρείτο υπό των Άποστόλων και τής αρχαίας Έκκλησίας.

Τήν Μελέτη, χειρόγραφο και ύπογεγραμμένη, άνευρε στό αρχείο του ό Αρχιμανδρίτης και μετέπειτα Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας... Τίτος Ματθαιάκης, τήν έδημοσίευσε στό περιοδικό «**Θεολογία**», KZ (1956) 14-36 και τήν εξέδωκε εις άνάτυπα τό 1956.

Τό 1906 έδημοσίευσε τό μεγαλύτερο μέρος τής «**Περί Όρκου**» Μελέτης του στον «**Ιερό Σύνδεσμο**», στά φύλλα 22-27. Τά φύλλα αυτά – όχι τά χειρόγραφα τής πλήρους Μελέτης του– άνευρέθησαν εις ιδιαίτερο φάκελλο στό αρχείο του Άγίου υπό του Αρχιμανδρίτου και μετέπειτα Μητροπολίτου, Τίτου Ματθαιάκη, ό όποιος άνεδημοσίευσε τά κείμενα τό 1956. Δι’ αύτής ύποστηρίζει, ότι δέν έξακριβώνεται από τήν επί του Όρους Όμιλία του Ίησοϋ Χριστοϋ ή απαγόρευση του όρκου ένώπιον των αρχών δεδομένου, ότι έπετρέπετο στους Ίουδαίους ό όρκος, στον

187. «**Ανάπλασις**», 14.11.1902, άρ. φ. 233, σ. 1621-1622. Τήν Μελέτη έπανεδημοσίευσε ή πονήσασα στό περ. «**Εφημέριος**», έν Αθήναις, 36 (1988) 42-43, και εις άνάτυπα.

188. Βλ. διασκευή τής πρώτης εκδόσεως από «**Τό περιβόλι τής Παναγίας**», Θεσσαλονίκη 1998².

ὁποῖον ὑπεβλήθη καί ὁ ἴδιος ἀνακρινόμενος ὑπό τοῦ Ἀρχιερέως, (Μτθ. 26,63-64). Χρήση τοῦ ὄρκου ἔκαμε πολλάκις καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Κατά τήν πατερική ἐρμηνευτική καί τίς συνοδικές διατάξεις, ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀπηγόρευσε τοὺς ματαίους καί ἐπιπολαίους ὄρκους. Κατά δέ τίς Ἀποστολικές Διαταγές καί τοὺς ἀποστολικούς κανόνες, ἀπαγορεύεται ἡ ἐπιορκία.

ὑπό τοῦ Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιππῶν καί Γηρομερίου, Τίτου Ἐμμ. Ματθαίακη ἐπανεξεδόθησαν, δευτέρα φορά, τό 1990 εἰς ἓνα τόμο ὑπό τόν τίτλο «Θεολογικά Μελέται» τά ἐξῆς κείμενα:

- A. Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Ἀγίου καί Ἐνδόξου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου.
- B. Ἱστορική Μελέτη περί τῶν διατεταγμένων νηστειῶν.
- Γ. Περί ὄρκου.
- Δ. Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Τό 1906 ἐξέδωκε τό «Ἐορτολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας»· «πολύτιμον συγγραφήν πληροῦσαν σπουδαιότατον κενόν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν φιλολογίᾳ», ὡς σχολιάζεται στό περιοδικό «Ἀνάπλασις»¹⁸⁹.

Στήν περί ἐορτῶν «Προθεωρία» του γράφει, ὅτι ἀρχή τῆς καθιερωσέως τῶν ἐορτῶν στήν χριστιανική Ἐκκλησία ὑπῆρξε ἡ θεία Οἰκονομία· τά μέγιστα σωτηριώδη γεγονότα αὐτῆς ὑπῆρξαν ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεις ἐορτῶν μέ ἐβδομαδιαῖο κύκλο, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὑμνολογία τῆς «Ὁκτωήχου». Πλήν τῶν ἐβδομαδιαίων, ὑπάρχουν καί οἱ ἐτήσιες ἐορτές: Δεσποτικές, Θεομητορικές καί τῶν Ἁγίων.

Σκοπός τῶν ἐορτῶν τούτων εἶναι ἡ ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Τό 1905 ἐξέδωκε «Θεοτοκάριον· Ἦτοι Προσευχητάριον μικρόν περιέχον ᾠδὰς καί ὕμνους πρὸς τήν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν, Θεοτόκον καί Ἀειπάρθενον Μαρίαν». Ὡς γράφει στόν Πρόλογο, «Διδαχθεῖς ὑπό τῆς ἀγιωτάτης ἡμῶν Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἄξιόν ἐστιν, ὡς ἀληθῶς, μακαρίζειν τήν Θεοτόκον καί ἀειπάρθενον Μαρίαν», ἐποίησε ᾠδές καί ὕμνους πρὸς αἴνεση καί ἀνύμνηση τῆς Γοργοεπηκόου καί ταχείας εἰς ἀντίληψη, βοήθεια καί προστασία τῶν ἐπικαλουμένων Αὐτήν καί πρὸς ἔκφραση τῆς ἀπείρου πρὸς Αὐτήν εὐγνωμοσύνης του γιά τίς πολλές πρὸς αὐτόν εὐεργεσίες Της. Τοὺς ἐξέδωκε, γιά νά εὐρίσκουν διατυπωμένη τήν ἔκφραση τῶν συναισθημάτων τους οἱ τιμῶντες τήν Μητέρα τοῦ Κυρίου. Τίς πέντε πρῶτες ᾠδές καί μία ᾠδή τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἐμελοποίησε ὁ ἴδιος καί τίς ἐτόνισε ὁ καθηγητής τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στό Ὡδεῖο Ἀθηνῶν, Κωνσταντῖνος Α. Ψάχος.

189. «Ἀνάπλασις», 5.11.1906, ἀρ. φ. 403, σ. 4-5.

Ἄλλ' ὁ πόθος τῆς ἀνυμνήσεως τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ νέους ὕμνους· οὕτω τὸ 1907 ἐξέδωκε τὸ μέγα «**Θεοτοκάριον**» ἐπηυξημένο μὲ ἑκατὸν πενήντα ἕξ ὕμνους καὶ ἑννέα κανόνες.

Εἰς κριτικὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Φ. Π. Παπαδοπούλου, πού ἐδημοσιεύθη στὸν «**Ἱερό Σύνδεσμο**», ἐπαινεῖται ἡ μίμηση αὐτῆς τῆς ἀρχαίας ὕμνογραφίας ὡς ἀγώνισμα ἐπαινετὸν «**τοῖς ἔχουσι ψυχὴν πτερωτὴν καὶ ἰκανὴν μετὰ μελέτην βαθεῖαν καὶ κάθαρσιν τελείαν νά δέξηται ἐν ἑαυτῇ ἀπορροᾶς τινὰς ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς πολλῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ποιητῶν, ὡς ἀπὸ ἱερῶν στομιῶν ἀποσταζούσας**»¹⁹⁰.

Τὸ 1907 ἐξέδωκε μὲ ἔγκριση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (26.6.1906, ἀρ. πρ. 1460) «**Ἱερατικὸν Ἐγκόλπιον Ἦτοι Α. Περί Ἱερωσύνης, Β. Περί τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ, Γ. Περί τῆς ἰσότητος ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ**».

Στό Α' κεφάλαιο πραγματεύεται περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης, πού ἔχει ὡς ἀρχὴ τὸν Αἰώνιον Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστόν, καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πρεσβυτέρου.

Στό Β' κεφάλαιο ἀνασκευάζει τίς θεωρίες τῶν θεολόγων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, κατὰ θεῖο δίκαιο.

Στό Γ' κεφάλαιο πραγματεύεται περὶ τῆς ἰσότητος τῶν Ἐπισκόπων προσάγων μαρτυρίες, ὅχι μόνον ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δυτικῶν συγγραφέων.

Σκοπὸς τῆς συγγραφῆς τοῦ πονήματος ἦτο: α) Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἀληθειῶν περὶ Ἱερωσύνης, περὶ πρωτείου τοῦ Πέτρου καὶ περὶ τῆς ἰσότητος τῶν Ἐπισκόπων καὶ β) ἡ προσφορά βοηθήματος στὸν ἱερό κληρο πρὸς πλουτισμὸ τῶν γνώσεων του. Τὸ ἀφιέρωσε:

«**Τῷ εὐγενεστάτῳ Συμβούλῳ καὶ Εὐεργέτῃ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς Κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Λαμπρινούδῃ, ἀνδρὶ ἀγαθῷ καὶ γενναιοφρονι, εἰς ἔνδειξιν ἄκρας ὑπολήψεως καὶ τιμῆς**».

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἰς βιβλιοκρισίᾳ του καταδεικνύει τὴν χρησιμότητα αὐτοῦ καὶ ἐπισημαίνει, ὅτι στό Β' κεφάλαιο «**βασίμως ἀποκρούονται αἱ ἰδέαι, ἅς συνώψισεν ἰδίως ἡ Constitutio dogmatica prima de Ecclesiae Christi τῆς ἐν Βατικανῷ διαβόητου Συνόδου τοῦ 1870, ἣτις ἐθέσπισεν τὸ ἀλάθητον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ἀλλὰ συγχρόνως λαμβάνονται ὑπ' ὄψει ὅλα τὰ γνωστά τῶν λατίνων θεολόγων ἐπιχειρήματα καὶ ἀποκρούονται βασίμως**»¹⁹¹.

Στὴ βιβλιοκρισίᾳ ὑπὸ τοῦ Φ. Π. Παπαδοπούλου ἐξαίρονται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὁ πλοῦτος τῶν γνώσεων καὶ τὸ γλαφυρὸν τῆς γλώσσης¹⁹².

190. Φ. Π. Παπαδοπούλου, *Θεοτοκάριον*, περ. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 15.1.1908, φ. 65, σ. 14. Βλ. σύγχρονη ἔκδοσις ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 2001⁵.

191. «*Ἐκκλησιαστικός Φάρος*», Ἀλεξάνδρεια 1908, σ. 600.

192. «*Ἱερός Σύνδεσμος*», 15.4.1907, ἀρ. φ. 47, σ. 11.

Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ καθηγητὴς, Παν. Ἰ. Μπρατσιώτης τὸ χαρακτηρίζει ἐπιτομὴ καὶ συμπλήρωση τοῦ «**Μαθήματος Ποιμαντικῆς**»¹⁹³.

Τὸ 1908 ἐξέδωκε «**Ψαλτήριον τοῦ Προφητάνακτος Δαυΐδ· Ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν μετὰ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων**», ὡς ἀναφέρεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο¹⁹⁴. Προτάσσει ἐκτενῆ Εἰσαγωγή στοὺς ψαλμούς τοῦ Ψαλτῆρος τοῦ προφητάνακτος Δαυΐδ, στήν ὁποία πραγματεύεται περὶ τῶν συγγραφέων τῶν ψαλμῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀναφέρονται στίς ἐπιγραφές τῶν ψαλμῶν, περὶ τῆς χρονικῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν οἱ ψαλμοί, περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ψαλμῶν, περὶ Ψαλτηρίου, περὶ ᾠδῆς, ὕμνου, αἴνου, ἐξομολογήσεως, προσευχῆς καὶ εὐχῆς, περὶ ᾠδῆς ψαλμοῦ καὶ ψαλμοῦ ᾠδῆς, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψαλμῶν, περὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν ψαλμῶν, περὶ μερικωτέρων λόγων τῆς ὑποθέσεως τῶν ψαλμῶν, περὶ τῆς ἐκ τῶν ψαλμῶν ὠφελείας, περὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Ψαλτηρίου, περὶ τῶν ἐντεινάντων εἰς ἀρχαία μέτρα τὸ Ψαλτήριον, περὶ τοῦ κύρους τοῦ Ψαλτηρίου καὶ περὶ τῆς ἐργασίας του στό Ψαλτήριον.

Τὸ 1909, μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στήν Ἱερά Μονὴ Ἁγίας Τριάδος, ἐξέδωκε τὸ «**Τριαδικόν· Ἦτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν**». Εἶναι ἔκφραση λατρείας καὶ πόθου ἀνυμνήσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀναφέρεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο¹⁹⁵. Περιέχει σαράντα τρεῖς ᾠδές, ἑκατὸν δέκα τέσσαρες ὕμνους στά Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ στά γεγονότα τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας καὶ δέκα τέσσαρες κανόνες, Σταυρωσίμους, Ἀναστασίμους, κατανυκτικούς καὶ παρακλητικούς.

Βιβλιοκρισίαν περὶ αὐτοῦ ἐδημοσίευσε ὁ Καθηγητὴς, Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «**Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος**», Γρηγόριος Παπαμιχαήλ¹⁹⁶.

Τὸ 1910 ἐξέδωκε εἰς δύο τεύχη τὸ «**Κεκραγᾶριον τοῦ Θείου καὶ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου Ἐπισκόπου Ἰππῶνος**». Ἦτοι βιβλία τέσσαρα. Α. Αἱ Μελέται. Β. Τὰ Μονολόγια. Γ. Περί τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας καὶ Δ. Περί συντριβῆς καρδίας. Εἰς αὐτὰ περιέχονται αἰνέσεις, δεήσεις καὶ εὐχαριστίες θερμότερες, τίς ὁποῖες ὁ θεσπέσιος Πατὴρ ἀνέπεμψε πρὸς Θεόν. Ἐνετάθη εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάση ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ὡς ἀναφέρεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο¹⁹⁷. Τὸ πρῶτο τεῦχος περιέχει τίς Μελέτες. Τὸ δεῦτερο τεῦχος τὰ ὑπόλοιπα τρία

193. Βλ. Τίτου Ματθαίᾳκη, σ. 239.

194. Βλ. σ. 250 ἐξ. Σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήνα 2003.

195. Βλ. σ. 149 ἐξ.

196. «*Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*», Ἀλεξάνδρεια, 5 (1910), 281.

197. Βλ. σ. 251 ἐξ.

βιβλία και στό τέλος ποίημα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου μελοποιηθέν ὑπό τοῦ ἰδίου ὑπό τόν τίτλο: «Ὑμνος εἰς τήν θείαν ἀγάπην».

Τό 1911 ἐξέδωκε τόν Α΄ τόμο τῆς Ἱστορίας τοῦ σχίσματος ὑπό τόν τίτλο «Μελέτη Ἱστορική περί τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· Περί τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ καί περί τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς» μέ δαπάνες τοῦ Μοναχοῦ Παναρέτου, Κρητός ἀγιογράφου τῆς Σκήτης Καυσοκαλυβίων, ὁ ὁποῖος τόν ἀφιέρωσε:

«Τῇ Ὑπεραγίᾳ Δεσποίνῃ ἡμῶν Θεοτόκῳ καί Ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ, τῇ κραταιᾷ σκέπῃ καί προστασίᾳ τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καί πάντων τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, ἐξ ἄκρας εὐλαβείας καί φόρον εὐγνωμοσύνης».

Ἀποτελεῖ σημαντική συμβολή στήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Τήν συνέγραψε ἐπί τῇ βάσει ἱστορικῶν γεγονότων μετά ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀμεροληψίας. Ὁ πρῶτος τόμος καλύπτει τήν χρονική περίοδο ἀπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἕως τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου καί μέγα μέρος αὐτοῦ ἐδημοσίευσε στόν «*Ἱερό Σύνδεσμο*» ἀπό 23.11.1895, φ. 53 ἕως 16.1.1897, φ. 3.

Στήν συγγραφή τῆς παρουσίας Μελέτης τόν ἐκίνησε πρῶτον ἡ ἔκδοση τῶν παπικῶν ἐγκυκλίων, διά τῶν ὁποίων οἱ Πάπαι ἐκαλοῦσαν τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία εἰς ἀναγνώριση τοῦ πρωτείου καί εἰς ἐνωση μετά τῆς Δυτικῆς διά τῆς τελείας ὑποταγῆς εἰς αὐτήν, καί δεύτερον «*ἡ τῶν δικαίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καταπάτησις, ἡ τῆς ἀληθείας παραχάραξις καί αἱ ποικίλαι προσβολαί αἱ ἐκάστοτε κατ' αὐτῆς ἐκτοξευόμεναι ὑπό τῶν φανατικῶν παπικῶν*».

Σκοπός του ἦτο «*ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας καί μόνης αὐτῆς καί ἡ διακήρυξις αὐτῆς πρὸς ὑπερασπισμόν τῶν δικαίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*», διότι δεινοί δικανικοί θεολόγοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας δικανικῶς πραγματευόμενοι τό θέμα τοῦτο ἐπιρρίπτουν ἐπί τήν Ἀνατολικήν Ἐκκλησίαν τά αἴτια τοῦ σχίσματος καί τούς λόγους τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ.

Κατά τήν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησιολογία, θεμέλιος λίθος, κέντρο ἐνότητος καί κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Ἰδρυτής αὐτῆς, Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Κατά τήν παπική δέ, θεμέλιον, κέντρο καί κεφαλή εἶναι ὁ Πάπας.

Ἡ Δυτική Ἐκκλησία εἶναι θεμελιωμένη ἐπί τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα, τοῦ κληροδοτηθέντος διαδοχικῶς ἐκ τοῦ πρώτου τῶν Ἀποστόλων, τοῦ «*ἡγεμόνος τῶν Ἀποστόλων*», ὡς ἀρέσκονται οἱ Δυτικοί, νά ἀποκαλοῦν τόν Πέτρο, κατά δεινή πλάνη, παρερμηνεία τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, (Μτθ. 16,17-19. Λουκ. 22,31-32. Ἰω. 21,15-17), ἀθέτηση τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τῶν Ἁγίων Πατέρων καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐπί τῶν ὁποίων ἐδράζεται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Τό

ζήτημα τοῦ πρωτείου εἶναι κυρίως τό ζήτημα τοῦ σχίσματος, διότι, ὡς συνάγεται συμπερασματικῶς, «ἐάν τις ἐρευνήσῃ τά αἷτια ὄλων τῶν ἐρίδων καί τῶν σχισμάτων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἐσχάτων, θέλει εὔρει πρῶτον αἷτιον κινοῦν τά ἄλλα αἷτια τήν ἀρχήν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα». Ὡς ἐκ τούτου ἀρχίζει τήν Μελέτη μέ τήν θεολογική καί ἱστορική θεώρηση τοῦ πρωτείου καί ἀποδεικνύει μέ ἐνάργεια, ὅτι μόνον ἐπί πλαστῶν καί νόθων κειμένων εἶναι δυνατόν νά στηριχθῇ¹⁹⁸.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἰς βιβλιοκρισία του γράφει ἐν κατακλειδί: «Κατά λόγον δικαιοτάτον ὁ συγγραφεύς εἶναι ἄξιος ἐπαίνου καί ἐπί ταύτῃ τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ, ἐν ἧ ἐκδηλοῦται γνώριμος τοῖς ἀναγνώσταις τῶν πολλῶν πονημάτων αὐτοῦ ζήλος ὑπέρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῆς ἀληθείας, ζήλος κατ' ἐπίγνωσιν, περικοσμούμενος ὑπό φρονήματος εὐσεβοῦς, ὀρθοτομοῦντος τόν λόγον τῆς ἀληθείας»¹⁹⁹.

Στόν δεύτερο τόμο, πού ἐξέδωκε τό 1912, τονίζει εἰσαγωγικῶς, ὅτι καταλυτική γιά τήν Ἐκκλησία συνέπεια τοῦ θείῳ δικαίῳ δοθέντος πρωτείου στόν Πέτρο καί στούς διαδόχους του εἶναι ὁ ἐκτοπισμός τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπό τήν Ἐκκλησία Του. Κατά τήν παπική θεωρία, ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀναληφθεῖς εἰς τοὺς οὐρανούς ἄφησε τήν Ἐκκλησία Του στόν Πέτρο καί στούς διαδόχους του, τοὺς ὁποίους διά τῆς ἐξουσίας, νά δεσμεύουν καί νά λύουν, κατέστησε ἀπολύτους ἄρχοντας πρὸς διαιώνιση τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου Του καί πρὸς σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς σοφός Ἀρχιτέκτων, ἀφοῦ οἰκοδόμησε τήν Ἐκκλησία Του ἐπί τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καί κατέστησε αὐτόν ἡγεμόνα τῆς Ἐκκλησίας καί δι' αὐτοῦ τοὺς διαδόχους του Ρωμαίους ποντίφηκες καί ἀφοῦ τοὺς ἔδωσε Πνεῦμα Ἅγιο, γιά νά τοὺς φωτίζη καί ἀγιάζη στοὺς αἰῶνες, ἐποπτεύει μόνον ἀπό τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης Του τήν Ἐκκλησία, τήν καλῶς διοικουμένη καί ἀλαθῆτως διευθυνομένη πρὸς τό σκόπιμο καί λελογισμένο τέλος της διά τό ἀλάθητο πνεῦμα τῶν ἀρχηγῶν της. Διά τοῦτο οὐδόλως ἀναμιγνύεται διά προσωπικῆς Του ἐπεμβάσεως στήν διεύθυνση τῆς Ἐκκλησίας, διότι τοῦτο προσκρούει στήν θεία πανσοφία Του.

Ἡ θεωρία αὐτή πράγματι, ὡς ἐπισημαίνει, οὐδόλως διαφέρει τῆς φιλοσοφικῆς ἐκείνης θεωρίας, πού παραδέχεται Δημιουργό τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὄχι καί Προνοητήν αὐτοῦ, διότι ἡ πρόνοια μειώνει τό μεγαλεῖο τῆς θείας πανσοφίας καί μαρτυρεῖ ἀτέλεια τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Πάντα ταῦτα ὁμως συνιστοῦν ἄρνηση τοῦ πνεύματος καί τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς συνοδικότητος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πνευματοκινήτου

198. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου μέ Εἰσαγωγή Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, Ἀθῆναι 1998.

199. «Ἐκκλησιαστικός Φάρος», Ἀλεξάνδρεια, 9 (1912) 66-67.

καταστάσεώς της και τοῦ Χριστοῦ, ὡς θεμελίου, κέντρου καί κεφαλῆς αὐτῆς.

Ὁ τόμος αὐτός, πού ἐξεδόθη μέ δαπάνες τοῦ Ἁγίου, καλύπτει τήν χρονική περίοδο ἀπό τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου ἕως τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπό τῶν Τούρκων.

Ὡς γράφει στόν Πρόλογο τοῦ πρώτου τόμου, τῆς Μελέτης αὐτῆς ὑπάρχει καί τρίτο μέρος, πού καλύπτει τήν χρονική περίοδο ἀπό τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν ἡμερῶν του.

Τήν ἐξεπόνθησε ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἔθνους, ὡς φαίνεται καί ἀπό τήν εὐχή, μέ τήν ὁποία κατακλείει τόν δεύτερο τόμο:

«Εἴη ὁ Θεός βοηθός τῷ Ἔθνει καί τῇ Ἐκκλησίᾳ».

Τήν ἀφιέρωσε:

«Τῇ Ἀληθείᾳ τῆς Μιάς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας»²⁰⁰.

Ἐντύπωση προξενεῖ στόν Μητροπολίτη πρ. Ζαχουμίου καί Ἐρζεγοβίνης, Κύριον Ἀθανάσιο, «πῶς μελέτησε τόσες πηγές καί ἔφτασε σέ συμπεράσματα πού μόλις στήν ἐποχή μας ἀρχίζουν νά διατυπώνουν μεγάλοι ἱστορικοί τῆς Ἐκκλησίας σέ σχέση μέ τήν ἐξέλιξη τοῦ Σχίσματος»²⁰¹. Γιά τά κείμενά του λέγει, ὅτι «εἶναι λίαν σημαντικά. Δέν εἶναι γραμμένα μέ μῖσος, ἀλλά ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς ἴδιας ἀγάπης καί μέριμνας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου καί προήλθαν ἀπό μιά σπουδαία μελέτη, ἀπό ἓνα ἄνθρωπο πού ἤθελε πραγματικά τό διάλογο»²⁰². Γιά τόν ἱερό συγγραφέα δέ, ὅτι «δεσπόζει σάν παράδειγμα σοβαροῦ μελετητοῦ, ἀνθρώπου πού δέν ἔχει μῖσος, ἔχει διάκριση, πού πονάει γιά τήν ἀπώλεια τῆς Ρώμης...»²⁰³.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἰς βιβλιοκρισία του γιά τόν δεύτερο τόμο γράφει, ὅτι ὁ «Σεβασμιώτατος συγγραφεύς μετά σπανίας φιλοπονίας καί ἀκαμάτου ζήλου μελετήσας τό ζήτημα τῆς διαστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, συνεκέντρωσε αὐτάς τάς πηγάς καί τά κείμενα ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, ὅπως ἐκ τῶν γεγονότων ἀποδείξη, τοῦτο μέν ὅτι αἱ αἰτίαι τοῦ Σχίσματος βαρύνουσι τήν Δυτικήν Ἐκκλησίαν, τοῦτο δέ ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν οὐδαμῶς δύναται, νά ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς ἐπανόδου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν Ὁρθόδοξον πίστιν»²⁰⁴.

Τό 1913 ἐξέδωκε εἰς ἓν τεῦχος δύο Μελέτες του: «**Α. Περί τῆς Μιάς,**

200. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 2000.

201. Μητροπολίτου πρ. Ζαχουμίου καί Ἐρζεγοβίνης, Ἀθανασίου, Ὁ ἅγιος Νεκτάριος καί οἱ θέσεις του ἔναντι τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, Πρακτικά Διορθοδόξου, Θεολογικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, σ. 361.

202. Αὐτόθι, σ. 369.

203. Αὐτόθι, σ. 370.

204. «Ἐκκλησιαστικός Φάρος», Ἀλεξάνδρεια, 15 (1916) 386-387.

Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β. Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως» πρὸς ὑπεράσπιση τῆς ἀληθείας τῆς προσβαλλομένης ὑπὸ τῶν προτεστάντων τῶν ἀρνούμενων τὴν ὁρατὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἄγραφο Ἱερὰ Παράδοση - «τό ἄγραφον τεῦχος τοῦ Εὐαγγελίου» ὅπως τὴν χαρακτηρίζει.

Ὡς γράφει στὸν Πρόλογο, ἐπειδὴ οἱ προτεστάντες περιέρχονται γῆ καὶ θάλασσα, γιὰ νὰ ποιήσουν ἓνα προσήλυτο, καὶ πολλοὺς παρασύρουν στὴν πλάνη τους, ἀνέλαβε, νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ, ἀνασκευάζων ἅπαντα τὰ ἐπιχειρήματά τους, ἐλέγχων τίς πλάνες του καὶ ὑποστηρίζων τίς προσβαλλόμενες ἀλήθειες μὲ ἱστορικές μαρτυρίες καὶ λογικά ἐπιχειρήματα. Πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτο ἔγραψε καὶ τίς ἐξῆς Μελέτες: **Α. Περί Ἐκκλησίας. Β. Περί Ἱερᾶς Παραδόσεως. Γ. Περί Μυστηρίων. Δ. Περί τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου. Ε. Περί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. ΣΤ. Περί τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ. Ζ. Περί τῶν ἁγίων Εἰκόνων. Η. Περί τῶν ἁγίων λειψάνων. Θ. Περί Ἱερῶν Μνημοσύνων. Ι. Περί κηροῦ μελίσεως καὶ ἐλαίου ὡς προσφορᾶς καὶ περὶ θυμιάματος. ΙΑ. Περί νηστειῶν. ΙΒ. Περί τῆς ἀφιερώσεως τῷ Θεῷ ὁσίων παρθένων καὶ περὶ μονῶν καὶ μοναχικοῦ βίου.**

Στὴν ἀνωτέρω μεστή ἐκκλησιολογικὴ Μελέτη πραγματεύεται περὶ Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ἀκραιφνές τῆς Ὁρθοδοξίας πνεῦμα, ὑπὸ τὴν γενικὴ καὶ μερικὴν ἔννοια.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, γράφει, εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἡ προωρισμένη ἀπὸ καταβολῆς κόσμου πρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδρυμένη, γιὰ νὰ διαμείνῃ στὸν αἰῶνα.

Στὸν κόσμον ἓν μόνο ἐνδιαίτημα ἐδημιουργήθη γιὰ τὸν ἄνθρωπον· ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἐδέμ μὲ κεφαλὴ τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Τὸ ἁμάρτημα τοῦ Ἀδάμ ἔγινε πρόξενον τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας χώρου. Ἀπὸ τοῦ παραπτώματος τοῦ Ἀδάμ ὑφίστανται στὸν κόσμον δύο χῶροι: Ὁ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς αἰώνια, παρέμενε καὶ περιελάμβανε πάντοτε τοὺς ἀφοσιωμένους στὸν Θεὸν καὶ ἀπεκδεχομένους τὴν ἔλευση τοῦ Σωτῆρος. Ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν γενικωτέρα ἔννοια, εἶναι ἡ κοινωνία πάντων τῶν λογικῶν καὶ ἐλευθέρων ὄντων, πού πιστεύουν στὸν Σωτῆρα, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀγγέλων· εἶναι «τό σῶμα αὐτοῦ, τό πλήρωμα τοῦ τά πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου», (Ἐφ. 1,23), τό περιλαμβάνον καὶ τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας πρὸ τῆς ἐλεύσεως Αὐτοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἐδέμ, ἦταν τὸ κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῶν Πατριαρχῶν, ἡ ὑπόθεση τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τοῦ διὰ τύπων καὶ συμβόλων τὴν Ἐκκλησία ὑποτυπώσαντος, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ Κεφαλὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἐπὶ τὴν μερικωτέρα ἔννοια, Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρὸς Αὐτὸν πίστεως καὶ ὀρθῆς ὁμολογίας, ἡ ἐγκαινισθεῖσα τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Κατά τό ὀρθόδοξο πνεῦμα, μία Ἐκκλησία ὑπάρχει· ἡ ὀρατή Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, στήν ὁποία ἀναγεννᾶται ὁ ἀπό τοῦ χώρου τῆς ἁμαρτίας ἐρχόμενος ἄνθρωπος καί εἰς αὐτήν διαμένει ὁ ἅγιος καί ὁ ἁμαρτωλός.

Οἱ Διαμαρτυρούμενοι, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται ἀόρατον Ἐκκλησία ἀποτελουμένη ἀπό ἐκλεκτούς, τούς ὁποίους μόνον ὁ Θεός γνωρίζει, πλανῶνται. Ἀόρατος Ἐκκλησία δέν δύναται νά ὑπάρξῃ, διότι οὔτε ἀναμάρτητοι ὑπάρχουν. Ἀφοῦ δέ οὐδείς ἀναμάρτητος, ποῦ εἶναι οἱ ἐκλεκτοί; Οἱ παραδεχόμενοι ἀόρατον τῶν ἐκλεκτῶν Ἐκκλησίαν ἀντιλέγουν πρὸς τό ὀρθό τῆς Ἐκκλησίας πνεῦμα, τό μή χωρίζον τούς μή τελειωθέντας τῶν τελείων καί μή διακρίνον ἐκλεκτούς καί μή ἐκλεκτούς πρό τοῦ τέλους. Ἡ διάκριση εἶναι ἔργο θεῖο. Ὁ Θεός χωρίζει μόνον μετά θάνατο τούς δικαίους τῶν ἁμαρτωλῶν. Ὁ Χριστός, ὅπως κατά τήν ἔνσαρκον Οἰκονομία Του δέν ἀπεστρέφετο τούς ἁμαρτωλούς, οὔτε τώρα ἀποστρέφεται αὐτούς, ποῦ ἐλυτρώθησαν ἤδη διά τοῦ Αἵματός Του. Δέχεται αὐτούς ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας Του καί ἀναμένει μέχρι τελευταίας στιγμῆς τήν ἐπιστροφή τους.

Τό ἔργο τῆς ἀπολυτρώσεως δέν εἶναι ἀπλή θεολογική θεωρία ἀλλά πράξη μυστική τελουμένη στήν ὀρατή Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

Στήν δευτέρα Μελέτη του πραγματεύεται «**Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως**». Ἡ Ἱερά Παράδοση ὀρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς «*ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σωζομένη διδασκαλία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*», ἡ ὁποία διατηρεῖται ἀναλλοίωτος μέχρις ἡμῶν. Τήν Ἱερά Παράδοση ἐννοεῖ ὑπό τήν εὐρεῖα καί στενή ἐννοια. Ὑπό τήν εὐρεῖα ἐννοια, ἐννοεῖ τόν γραπτό καί προφορικό περί Ἀληθείας λόγο τοῦ θεῖου, ἀποστολικοῦ κηρύγματος. Ὑπό τήν στενή ἐννοια, τόν ἄγραφο θεῖο λόγο τόν διαφυλαχθέντα στήν Ἐκκλησία.

Οἱ Πατέρες καί Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων καί ἐπομένων αἰῶνων ἐκάλουν, ὑπό τήν εὐρεῖα ἐννοια, Παράδοση τόν πρό τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης γραπτό καί ἄγραφο λόγο τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ Ἀποστολική Ἐκκλησία, πρό τῆς συγγραφῆς τῶν ἱερῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπί πολλά ἔτη ἐπί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως ἐστηρίζετο. Τό δογματικό, ἠθικό καί τελετουργικό μέρος τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἀντλοῦσε ἐκ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ἡ ὁποία ἐτηρεῖτο ἀνεξάλειπτος στήν καρδιά καί στήν μνήμη τῶν πρώτων ἀκροατῶν τοῦ θεῖου λόγου. Ἄνευ Ἱερᾶς Παραδόσεως δέν ὀφίστατο Ἐκκλησία.

Τήν ἄγραφον Ἱερά Παράδοση διακρίνει εἰς ἀποστολική καί ἐκκλησιαστική. Ἀποστολική Παράδοση εἶναι ὁ ἄγραφος θεῖος λόγος τῶν Ἀποστόλων ὁ ἔχων θεῖα πηγῆ καί ἴσο κῦρος πρὸς τόν γραπτό. Ὡς ἐκκλησιαστική Παράδοση ἐννοεῖ τό σύνολο τῶν συνοδικῶν κανόνων καί διατάξεων, διά τῶν ὁποίων ὀρίζεται ἡ τάξη τῆς Ἐκκλησίας.

Συμφώνως πρὸς τό πνεῦμα τῶν Πατέρων, ἡ Ἱερά Παράδοση εἶναι ὁ ἀσφαλῆς ὀδηγός πρὸς ἐρμηνεία τῶν Ἁγίων Γραφῶν καί ἀναγκαῖα πρὸς κατανόηση αὐτῶν.

Τίς Μελέτες αφιέρωσε:

«*Τοῖς Σεβασμιωτάτοις Ἀρχιερεῦσι τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τοῖς ὀρθοτομοῦσι τόν λόγον τῆς Ἀληθείας καί ποιμαίνουσι καλῶς τά λογικά καί τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ πρόβατα*»²⁰⁵.

Μέ αίτηση τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καί Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Θεοκλήτου συνέταξε «**Ἱστορική Μελέτη περί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ**» πρὸς ἀνασκευή τῶν ἐσφαλμένων γνωμῶν καί δοξασιῶν ἀνθρώπων, πού ἔχουν πεπλανημένο περί αὐτοῦ φρόνημα καί ἄγνοια τῆς ἱστορικῆς ἐμφανίσεώς του.

Κατ' ἀρχήν τήν ἐδημοσίευσε στόν «*Ἱερό Σύνδεσμο*» (1.8.1906, φ. 30, σ. 6 ἕως 15.5.1907, φ. 49, σ. 12) καί, ἀφοῦ προσέθεσε «*ἐκ τῶν ὀμιλιῶν τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρός ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ*» *Λόγο περί τοῦ Σταυροῦ*, τήν ἐξέδωκε τό 1914.

Δι' αὐτῆς ἀποδεικνύει βάσει βιβλικῶν καί πατερικῶν μαρτυριῶν καί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ὅτι ὁ σεβασμός τῶν πιστῶν στόν Τίμιο Σταυρό καί στό σημεῖο αὐτοῦ ἦτο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μέγας, ἡ δέ πίστη στή δύναμη αὐτοῦ ἦτο ἀποστολική διδασκαλία. (Βλ. Α' Κορ. 1,18).

Οἱ λόγοι τῆς τιμῆς τοῦ Σταυροῦ εἶναι δύο: Πρῶτον, διότι ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐκχύσας τό τίμιο Αἷμά Του ἀπέθανε καί σώζει τοὺς πιστοὺς καί, δεύτερον, διότι εἶναι δύναμη κατά τοῦ διαβόλου, τῶν ὀρατῶν καί ἀορατῶν ἐχθρῶν.

Ἡ τιμή τοῦ Σταυροῦ δέν ἦτο ἐφεύρεση τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὡς μερικοὶ φρονοῦν, ἀλλά ἀρχαιοτάτη χριστιανική παράδοση, τήν ὁποία παρέλαβε ὁ Μέγας Κωνσταντίνος. Ἐκεῖνος βεβαίως τόν ἀνύψωσε εἰς σύμβολο τῆς νέας χριστιανικῆς Βασιλείας, μετὰ τήν ἐμφάνισή του στόν οὐρανό καί τήν νίκη του διὰ τῆς δυνάμεως Αὐτοῦ²⁰⁶.

Ὡς γράφει στήν βιβλιοκρισία του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «*ὁ φιλοπονώτατος συγγραφεύς... ἐξήτασε πάντα τά συναφῆ πρὸς τό σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, τήν ἐμφάνισιν αὐτοῦ καί τόν πρὸς αὐτόν σεβασμόν τῶν πιστῶν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ζητήματα*»²⁰⁷.

Τό 1915 ἐξέδωκε πόνημα ὑπό τόν τίτλο «**Μελέται περί τῶν θείων Μυστηρίων**». Εἶναι διηρημένη εἰς ὀκτώ μέρη· στό πρῶτο μέρος πραγματεύεται περί τῶν θείων μυστηρίων καθ' ὅλου καί στά ἐπόμενα ἑπτὰ περί τῶν ἑπτὰ μυστηρίων ἀντιστοίχως.

Πραγματευόμενος περί τῶν θείων μυστηρίων γράφει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔλαβε ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό διὰ τῶν ἀγίων Αὐτοῦ μαθητῶν καί Ἀποστόλων τίς ἱερές καί μυστικές αὐτές τελετές, πού ὀνομάζονται μυστήρια, πρὸς

205. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1987².

206. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθῆναι 1998³.

207. «*Ἐκκλησιαστικός Φάρος*», Ἀλεξάνδρεια, 15 (1916) 386.

σωτηρία τῶν πιστῶν. Τά μυστήρια ἐπιτελούμενα μεταδίδουν μυστικῶς, διὰ σημείων αἰσθητῶν, τίς δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὑπὸ τὴν γενικὴ ἔννοια, τὰ μυστήρια εἶναι πολλὰ, διότι πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ τρόποι τῆς ἐνεργείας τῆς θείας χάριτος, διὰ τῶν ὁποίων τό Θεῖον ἀποκαλύπτεται στόν κόσμον. Πᾶσα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀποκάλυψη καὶ πᾶσα ἀποκάλυψη εἶναι μυστήριον. Πάντα τὰ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τεράστια, τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἔννοια στήν Ἐκκλησίαν γιγνόμενα, ὡς καὶ πάντα τὰ ἀναφερόμενα στήν ἔνσαρκο τοῦ Θεοῦ Οἰκονομία, εἶναι μυστήρια, «ὡς κεκλεισμένα καὶ ἀπόρρητα». Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ὅτι εἶναι ὑπηρέτες Χριστοῦ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ, (Α΄ Κορ. 4,1). Μυστήρια εἶναι οἱ ἐμπνεύσεις, οἱ προφητείες, τὰ θαύματα καὶ πάντα τὰ θεῖα ἔργα, πού ἔχουν μυστικὸ χαρακτήρα καὶ ἀναφέρονται στήν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη.

Τὰ ἑπτὰ μυστήρια ἔχουν θεῖα σύσταση. Ἰδρυτὴς τους εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, κατὰ τίς μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς, στίς ὁποῖες περὶ ἑνὸς ἐκάστου παραπέμπει:

Ὁ Τελετουργός τῶν μυστηρίων, ὁ Ὅποιος τὰ τελειοῖ μέ τὴν χάρι καὶ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι Αὐτός ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς, Ἰησοῦς Χριστός.

Ὁ ἱερεὺς, ὡς ὄργανο τῆς θείας Χάριτος καὶ ἐντολοδόχος τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ εἶναι ἄξιος τῆς κλήσεώς του. Στὴν τέλεση ὁμῶς τοῦ μυστηρίου οὐδόλως συμβάλλει ἡ ἡθικὴ τελειότης καὶ ἡ πίστη τοῦ ἱερέως. Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ δι' ἀναξίων ἐνεργεῖ καὶ τὰ μυστήρια τελειοῖ. Δι' ὄλων τῶν ἱερέων, ἀκόμη καὶ δι' ἀναξίων, ὁ Χριστός ἐνεργεῖ πρὸς σωτηρία τοῦ λαοῦ του.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἰς βιβλιοκρισίαν του χαρακτηρίζει τό πόνημα: «Καλλίστη καὶ ἐμπεριστατωμένη πραγματεία περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκτιθεμένης λεπτομερῶς τῆς διδασκαλίας αὐτῆς καὶ ἀναιρουμένων τῶν εἰς τὰ Μυστήρια ἀναφερομένων ἑτεροδοξιῶν καὶ κακοδοξιῶν»²⁰⁸.

«Περὶ Ἐκκλησίας» εἶναι καὶ ἡ τελευταία Μελέτη του· τὴν συνέταξε τὴν 1η Ἰουλίου 1919 –δεξαεξ ἡμέρες περίπου πρό τῆς μακαρίας του τελευτῆς– στήν Ἱερά Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης ἐπ' εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς συμπληρώσεως ἑβδομήντα πέντε ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς²⁰⁹.

Θεμελιώνεται στόν διάλογο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος, κατὰ τόν ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστός γνωρίζει εἰς αὐτὴν κεκαλυμμένως

208. Αὐτόθι, σ. 256.

209. Στόν ἑορτασμό προσελήθη ὑπὸ τοῦ τότε Διευθυντοῦ καὶ μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομου Παπαδοπούλου διὰ τῆς ἀπὸ 9.5.1919 ἐπιστολῆς του, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ παραστῇ λόγῳ ὀργανικοῦ νοσήματος, ὡς ἔγραψε ὁ ἴδιος στήν ἀπὸ 14.5.1919 ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του.

ἅπαν τό μυστήριον τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας, τό ὁποῖο ἀνέλαβε ἀπό καταβολῆς κόσμου καί ἀπεστάλη, ὡς Μεσσίας, νά τελειώσῃ. Ὅμιλεῖ κεκαλυμμένως περί τῆς Ἐκκλησίας Του, ὡς τοῦ τόπου, πού θά προσφέρουν τήν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου οἱ ἀληθινοί προσκυνητές, πού ἐγνώρισαν τόν Θεό Πατέρα διά τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, (Μτθ. 11,27), καί ἀνεγεννήθησαν δι' ὕδατος καί Πνεύματος.

Ἐψωσε Θυσιαστήριον ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας Του –ἀντίτυπο τοῦ ἐπουρανίου Θυσιαστηρίου, πού εἶδε ὁ Ἡσαΐας, (6,3)– τήν ἁγία Τράπεζα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ἐπί τῆς ὁποίας τελεῖται μυστικῶς διά τῶν ἱερέων ἡ κοσμοσωτήριος Θυσία Αὐτοῦ, τοῦ Μεγάλου καί Αἰωνίου Ἀρχιερέως.

Τήν ἐδημοσίευσε στόν πανηγυρικό τόμο τόν ἐκδοθέντα ὑπό τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου τῆς Σχολῆς ἐπί τῇ ἐβδομηκονταπενταετηρίδι αὐτῆς²¹⁰.

γ) Ἀνέκδοτα

1. Μελέτη περί τῶν ἁγίων λειψάνων.
2. Περί τῆς ἀφιερώσεως τῷ Θεῷ ὁσίων παρθένων καί περί Μονῶν καί μοναχικοῦ βίου.
3. Ἐρμηνεῖα τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.
4. Ἱερά Λειτουργική.
5. Κεφάλαια πέντε περί τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.
6. Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρείας.
7. Χρηστομάθεια.
8. Ἐγκυκλοπαίδεια τῆς Φιλοσοφίας.
9. Ἱστορίας Ἐκκλησιαστικῆς μυστικῆς θεωρίας.
10. Νέον Πασχάλιον αἰώνιον.
11. Περί Ἑλληνισμοῦ.
12. Νέον Τριαδικόν.

δ) Ἐπιμέλεια ἐκδόσεων

Μέ ἐπιμέλειά του ἐξέδωκε τά κάτωθι συγγράμματα:

1. Εὐγενίου Βουλγάρεως, *Σχεδιάσμα περί ἀνεξιθρησκείας*, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1890²¹¹.
2. Νεοφύτου Βάμβρα, *Φυσική Θεολογία καί Χριστιανική Ἠθική*, νῦν τό πρῶτον ἐκδίδεται ὑπό Νεκταρίου Κεφαλαῶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, φροντίδι καί ἐπιμελείᾳ Κωνσταντίνου Α. Παπαζῆ, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1893.

Εἰς ὑποσημείωσή του στήν «Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» ὁ Ἅγιος γράφει: «Τήν Φυσικήν Θεολογίαν καί

210. «Ἐβδομηκονταπενταετηρίς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς», 1844-1919, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 334-349. Βλ. σύγχρονη ἐκδοση μέ Εἰσαγωγή εἰς τήν Ἐκκλησιολογίαν Αὐτοῦ ὑπό Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἀθήνα 1997.

211. Σύγχρονη ἐκδοση ὑπό Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήνα 2000².

Χριστιανικήν Ἠθικήν τοῦ αἰοδίδιμου Βάμβα εὐρόντες ἐν Καίρῳ εἰς χεῖρας γυναικός τινος ἠγοράσαμεν καὶ ἐτυπώσαμεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἐπέμψαμεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου τῆς Χίου· ἐλθόντες εἰς Ἀθήνας ἐπεσκέφθημεν κατ' οἶκον τὴν ἀνεψιά τοῦ μακαρίτου διδασκάλου τοῦ Ἔθνους καὶ ἐζητήσαμεν, ἐάν καὶ ἕτερόν τι χειρόγραφον θεολογικῆς ὕλης ὑπάρχει ἐν τοῖς χειρογράφοις αὐτοῦ· ἐρευνήσαντες εὕρομεν εἰς φύλλα ἔργον τέλειον καὶ ἄριστα ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀντιγεγραμμένον· τὸ ἔργον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν **‘Μεταφυσική’**· ὅταν δυνηθῶμεν, θά τὸ ἐκτυπώσωμεν»²¹².

Τὸ χειρόγραφο καὶ δυσανάγνωστο τοῦτο κείμενο ἀνευρέθη μεταξύ τῶν καταλοίπων ἔργων τοῦ Ἁγίου ὑπὸ τοῦ αἰοδίδιμου Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας... κυροῦ Τίτου Ματθαϊάκη, ὁ ὁποῖος βοηθούμενος στήν ἀντιγραφή ἐκ τοῦ χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Τιμοθέου Ἰ. Παπαδάκη τὸ ἐξέδωκε ὑπὸ τὸν τίτλο **«Μεταφυσική Θεολογία»**, τὸ 1991.

Τὸ 1906, ὡς ἔχει προαναφερθῆ²¹³, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου τὸ ἔργο τοῦ Ἀντιόχου, τοῦ ἐκ Γαλατίας Μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα, ὑπὸ τὸν τίτλο: **«Πανδέκτης τῶν Θεοπνεύστων Ἁγίων Γραφῶν· Ἐν ᾧ Κεφάλαια ἢ Λόγοι ΡΛ' (130) καὶ περὶ Προσευχῆς καὶ Ἐξομολογήσεως»**, πρὸς ἠθικὴν ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν.

Ὡς λέγει ὁ Ἰδιος, στὰ κεφάλαια αὐτά *«ἐν συντόμῳ πᾶσαν συνέστειλε τὴν ἁγίαν Γραφὴν Παλαιάν τε καὶ Καινήν»*. Εἶναι δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο *Ἐπιτομὴ τῶν ἁγίων Γραφῶν*, ὡς γράφει εἰς ἐπιστολή, πού προτάσσει, πρὸς τὸν Εὐστάθιον, Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἀτταλίνης Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας, στὸν ὁποῖον τὸ ἀποστέλλει.

Κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριο, τὸ ὅλο ἔργο *«ἀποτελεῖ ὠραῖον σύστημα ἠθικῆς Θεολογίας συνυφασμένον ἐκ ρήσεων τῶν ἱερῶν γραφῶν καὶ τῶν ἀρχαίων τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων, τοῦ Ἐρμᾶ καὶ ἄλλων, οὓς μόλις που ὀνομαστί ἀναφέρει»*.

Τὸ ἐξέδωκε κριτικῶς, κατόπιν πολλῶν διορθώσεων στό κείμενο τοῦ Migne, τίς ὁποῖες δὲν ὑποδεικνύει, διότι σκοπός του ἦτο μόνον ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τῶν ἀναγνωστῶν, ὡς γράφει στὸν Πρόλογο τῆς ἐκδόσεώς του²¹⁴.

212. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐπιμέλεια Μητροπολίτου Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, *Θεολογικαὶ Μελέται*, Ἀθήναι 1990, σ. 87.

213. Βλ. σ. 218.

214. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση ὑπὸ Στυλ. Ν. Κεμεντζετζίδη, *«Ὁρθόδοξος Κυψέλη»*, Θεσσαλονίκη 1991.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΟΥ

Ο Άγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, ως διάδοχος τῶν Ἀποστόλων καὶ Ἁγίων Ἱεραρχῶν, ἀνακεφαλαιώνει στήν ἐποχή μας τήν θεοπρεπή, ἀποστολική καὶ πατερική, ποιμαντορική παράδοση καταδεικνύων τήν διαχρονική της συνέχεια καὶ ὑπερχρονική της δύναμη. Ὡς γνήσιος πνευματικός ποιμὴν «εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας»¹, ἐνούμενος μέ τόν Ἀρχιποίμενα Χριστόν καὶ ἀσκῶν τήν ποιμαντική διακονία του μέ τίς κάτωθι πνευματικές προϋποθέσεις, ἐκείνος μὲν ἐθεώθη καὶ κατέστη πρότυπο πνευματικοῦ Ποιμένος, κατά τό ποιμαντορικόν Ἀρχέτυπο, καὶ κάτοπτρο τῶν θείων ποιμαντικῶν ἐνεργειῶν, ἡ δέ θεανθρωπίνη Ποιμαντική του προσέλαβε ὑπερφυεῖς, ὑπερχρονικές καὶ παγκόσμιες διαστάσεις.

Α. Ἡ θεία κλήση

Πρωταρχική προϋπόθεση τῆς ποιμαντικῆς διακονίας εἶναι ἡ κλήση τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ² ἀπορρέει ἡ καθολική κλήση πρὸς πάντα τά ἔθνη καὶ τοὺς λαούς, γιὰ νά δεχθοῦν τήν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωση καὶ υἱοθεσία. Οἱ εἰς Χριστόν πιστεύοντες εἶναι κλητοί³ καὶ ἀποτελοῦν «γένος ἐκλεκτόν, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον»⁴. Ἐκαστον μέλος τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μετέχει τῆς Ἱερωσύνης καὶ Βασιλείας Του, ἔχει τήν λειτουργικότητα καὶ τόν σκοπό του καὶ συμμετέχει στήν ποιμαντική διακονία ἀναλόγως πρὸς τό χάρισμα, πού ἔλαβε⁵. Ἐκ τῆς ἀγά-

1. Ἰω., 10,2.

2. Βλ. Α' Ἰω., 4,10-19.

3. Μτθ. 22,14. Ρωμ. 1,6-7· 8,28. Α' Κορ. 1,2· 24. Ἰουδ. 1,1. Ἀποκ. 17,14.

4. Α' Πέτ. 2,9.

5. «Διαιρέσεις δέ χαρισμάτων εἰσί, τό δέ αὐτό πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσί καὶ ὁ αὐτός Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δέ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ ἐνεργῶν τά πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐκάστῳ δέ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τό συμφέρον». (Α' Κορ. 12,4-7). Ἡ θέση καὶ λειτουργικότης τῶν μελῶν τοῦ σώματος

της Αὐτοῦ ἀπορρέει καί ἡ «μερική» κλήση πρὸς τοὺς πνευματικούς ὁδηγούς καί ποιμένας τοῦ λαοῦ Του· «οὐχ ὑμεῖς με ἐξελεξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς»⁶. «καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἀγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»⁷. Ἀρχὴ δὲ καὶ τέλος τῆς Ἱερωσύνης καὶ Ποιμαντορίας εἶναι ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς καὶ Ἀρχιποίμην Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις προσέφερε Ἐαυτὸν θυσία στὸν Θεὸν Πατέρα ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας. Ἡ ἐξ ἀγάπης ἰλαστήριος, σταυρική Θυσία τοῦ Αἰωνίου Ἀρχιερέως, πού ἱερουργεῖται ὑπ' Αὐτοῦ διὰ τῶν ἱερέων ἐπὶ τοῦ ἀγίου Θυσιαστηρίου, εἶναι ἀπαράβατος ὅρος τῆς Ποιμαντικῆς καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. «Ὁ ποιμὴν ὁ καλός»⁸ εἶναι τὸ ποιμαντορικὸν Ἀρχέτυπο, «ἡ θύρα τῶν προβάτων»⁹ καὶ τῶν ποιμένων. Αὐτὸν προβάλλει καὶ ὁ κλητὸς Αὐτοῦ Ἀπόστολος Παῦλος, ὡς καὶ τὸν Ἀαρών, ἀναφερόμενος στὴν ποιμαντορικὴ κλήση: «καὶ οὐχ ἑαυτῶ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀαρών. οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γεννηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· Υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· σύ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ»¹⁰.

Αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς τῆς ὑπὸ νόμον Ἐκκλησίας τῆς Π. Διαθήκης¹¹, οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοί, οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ¹².

τῆς Ἐκκλησίας ἀποδίδεται ἀλληγορικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου οὕτως: «Οἱ μὲν διοικοῦντές εἰσιν ἡ κεφαλὴ· οἱ δὲ προσέχοντες καὶ διορθούμενοί εἰσιν οἱ ὀφθαλμοί· οἱ διὰ λόγου ὠφελοῦντές εἰσι τὸ στόμα· τὰ δὲ ὠτά εἰσιν οἱ ὑπακούοντες· αἱ χεῖρές εἰσιν οἱ ἐργαζόμενοι· οἱ πόδες εἰσὶν οἱ ἀποκρισιάριοι καὶ οἱ ἔχοντες τὰς διακονίας». (Ἀββᾶ Δωροθέου, Ἔργα ἀσκητικά, ς Διδασκαλία, «Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον», 77, Ἀθῆναι 1981, σ. 200). Περὶ τῆς χαρισματικῆς ζωῆς τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, βλ. Ἠλία Δ. Μαστρογιαννοπούλου, Ἀρχιμανδρίτου, Χαρισματικὴ Ζωή· Τὸ Βασίλειον Ἱεράτευμα τῶν πιστῶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἔκδ. «Δωδώνη», Ἀθῆναι 1972.

6. Ἰω., 15,16.

7. Ἐφ., 4,11-13.

8. Ἰω., 10,11.

9. Ἰω., 10,7.

10. Ἐβρ., 5,4-6.

11. Βλ. Ἔξοδ. 28,1. Ἀρ. 16,4-7.

12. Ὁ Ἀβραάμ· «ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς· ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτόν...». (Ἠσ. 51,2). Ὁ Μωϋσῆς· «ἐκάλεσεν αὐτόν ὁ Κύριος ἐκ τοῦ βάρου». (Ἐξ. 3,4). Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ. (Ἰησ. Ναυῆ, 1). Ὁ Ἡσαΐας· «καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν τοῦτον; καὶ εἶπα· ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι· ἀπόστειλόν με». (Ἠσ. 6,8). Ὁ Ἱερεμίας· «καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με· πρό τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπισταμαί σε καὶ πρό τοῦ σε ἐξελεθῆν ἐκ μήτρας ἡγίακά σε, προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε». (Ἱερ. 1,5).

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος στό «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» γράφει, ὅτι οἱ κεκαθαρμένοι δέν τολμοῦν, νά λάβουν ποιμαντική ἀρχή, ἀλλά παραιτοῦνται καί καλοῦμενοι ὑπό τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἐπειδὴ γνωρίζουν καί προσβλέπουν στό μέγα ὕψος τῆς ἱερωσύνης¹³. Ἐπισημαίνει δέ: «Ὁ μὴ κεκλημένος ὑπό τῆς Ἐκκλησίας ἀλλ' αὐτογνωμόνως καί δι' ἰδίων ἐνεργειῶν ἐπιζητῶν νά ἀναλάβῃ τὰ βαρέα καί ὑψηλά καθήκοντα τοῦ ἐπισκόπου ἐλέγχεται φιλόδοξος καί ἐστερημένος συναισθήσεως καί τελείας γνώσεως τοῦ ἔργου, οὕτινος ἐφίεται τῆς δόξης. Ὁ τοιοῦτος οὔτε περὶ τῶν καθηκόντων σκέπτεται, οὔτε τό βάρος πρὸς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ὑπελόγησε, οὔτε τὰς δυσκολίας κατεμέτρησε, οὔτε τὴν εὐθύνην ἐστάθμισεν... Οὗτος ἔσται ὁ μισθωτός ποιμὴν, ὁ εἰσπηδήσας τῇ ποιμνῇ καί μὴ εἰσελθῶν διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ ὡς κλέπτης καί ληστής εἰσελθὼν ἀλλαχόθεν, καί οὐ μέλλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων»¹⁴. Πρὸς αὐτοὺς λέγει ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἱερεμίου: «Ἴω οἱ ποιμένες οἱ διασκορπιζόντες καί ἀπολλύοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου... ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου καί ἐξώσατε αὐτά καί οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά...»¹⁵. Ἡ ἔμφυτος ροπή πρὸς τὴν ποιμαντορία καί τὰ ἄλλα πνευματικά προσόντα δέν δύνανται, νά ἀναδείξουν τὸν μὴ κεκλημένο ἄξιο τοῦ ποιμαντορικοῦ ἀξιώματος, γράφει¹⁶. Ὡς βιβλικό ὑπόδειγμα εὐλαβείας πρὸς τὴν ἄνωθεν κλήση προβάλλει τὸν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ Ἀποστόλου Ματθία¹⁷. Ὡς καταδεικνύει στὴν «**Ποιμαντικὴ τῶν Πατέρων**» –στό **Παράρτημα τοῦ Μαθήματος Ποιμαντικῆς**– οἱ Πατέρες, πρότυπα εὐλαβείας πρὸς τὴν ἄνωθεν κλήση, ἐθλίβοντο καί διεμαρτύροντο γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς ἀγαθῆς τάξεως στὴν Ἐκκλησία, ἔνεκα τῆς ὁποίας πολλοὶ ἀμαθεῖς, ἀνάξιοι καί ὄλως ἀλλότριοι πρὸς τὴν ἱερωσύνη ἐχειροτονοῦντο ἱερεῖς¹⁸. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, στὸν ὁποῖον παραπέμπει, χαρακτηριστικῶς λέγει: «Ἐπεὶ πόθεν, εἶπέ μοι, νομίζεις τὰς τοσαύτας ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τίκτεσθαι ταραχάς; Ἐγὼ μὲν γάρ οὐδέ ἄλλοθεν πόθεν, οἶμαι, ἢ ἐκ τοῦ τὰς τῶν προεστώτων αἰρέσεις καί ἐκλογάς ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχεν γίνεσθαι»¹⁹.

13. Βλ. σ. 236.

14. Αὐτόθι, σ. 129. Βλ. Ἰω. 10,13.

15. Ἱερ. 23,1-2.

16. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ. Κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο, «τό τῆς διδασκαλίας καί τό τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα μέγα ἐστί καί θαυμαστόν, καί ὄντως τῆς τοῦ Θεοῦ δεόμενον ψήφου, ὥστε τὸν ἄξιον εἰς μέσον παραγαγεῖν». (Ἰω. Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον Α' ἐπιστολήν*, Ε, α, Migne PG 62, 525). Πρβλ. Σπυρίδωνος Γεωργ. Μακρῆ, *Ἐπίτομος Ποιμαντικῆ*, ἔκδ. «Ἐνορία», Ἀθῆναι 1953, σ. 55-59.

17. Πράξ. 1,24. Αὐτόθι, σ. 129. Βλ. *Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, II, ΚΖ, Migne PG 1, 669: «Ὅτι φρικῶδες ἄνθρωπον ἑαυτὸν ἐπιρρίπτειν ἀξιωματί τινι ἱερατικῷ· ὡς οἱ Κορεῖται, Σαούλ καί Ὁζίας». Πρβλ. αὐτόθι, σ. 199.

18. Αὐτόθι, σ. 200. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Β' Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν*, ΜΘ, ΒΕΠΕΣ 58, 262. Πρβλ. Ἡλία Ι. Πατσαβοῦ, *Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν κλῆρον κατὰ τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1973, σ. 106 ἐξ.

19. Ἰω. Χρυσόστομος, *Περὶ ἱερωσύνης*, Λόγος Γ, ζ, Migne PG 48, 647. Βλ. αὐτόθι, σ. 201.

Τήν κλήση τοῦ Θεοῦ ὁ ἴδιος ἐδέχθη διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Μοναχός τῆς Νέας Μονῆς. Προσκληθεῖς ὑπό τοῦ Μητροπολίτου Χίου, Γρηγορίου, μετὰ τήν συμπλήρωση τοῦ τριακοστοῦ ἔτους, ἐχειροτονήθη Ἱεροδιάκονος στόν Ἱ. Ναό τῶν Ἁγίων Μηνᾶ, Βίκτωρος καί Βικεντίου, τήν 15ῃ Ἰανουαρίου 1877 –τήν αὐτή ἡμερομηνία τῆς βαπτίσεώς του καί τῆς χειροτονίας του εἰς Μητροπολίτη Πενταπόλεως.

Ἄνταπεκρίθη στή θεία κλήση πατερικῶς· μέ ἀγνότητα καί θεῖον ἔρωτα, μέ νήψη καί προσευχή, μέ ὑπακοή στό θεῖο θέλημα καί στήν Ἐκκλησία, μέ πνευματικόν ἀγῶνα καί πόθον ἀγιότητος, μέ ἀρετή καί παιδεία.

Ἡ ἀνοδός του στό ὑπατο ἀξίωμα τῆς Ἀρχιερωσύνης, ἡ λογιζομένη ὡς «δικαία καί πρόπευσα ἀμοιβή τῶν... εὐζήλων ὑπηρεσιῶν του»²⁰ πρὸς τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας, δέν ἦταν ἐπιδίωξή του· ἦταν δοκιμασία του. Δέν ἦταν ἀνοδος στήν ἐξουσία καί στήν ὑπεροχή, ἀλλά στήν ταπεινοφροσύνη, διότι, ὡς ἐφρόνει, «... τό ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιερέως ὑπόδειγμά ἐστι ταπεινοφροσύνης· εἰ οὖν ὑπόδειγμα, πρῶτος ἄρα ἐν τοῖς ταπεινόφροσιν· εἰ δέ πρῶτος ἐν τούτοις, ἄρα καί ἔσχατος πάντων· εἰ δέ ἔσχατος, πού ἡ ὑπεροχή;»²¹ Ἡ Ἀρχιερωσύνη του ἦταν –ὅπως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ– σταυρός καί μνημεῖο, ὅπου ἐτάφη ὡς ἔσχατος καί ἀνεδείχθη πρῶτος στούς καιρούς μας, κατὰ τήν ἀψευδῆ ἐπαγγελία τοῦ Αἰωνίου Ἀρχιερέως καί Ἀρχιποίμενος²².

B. Μαρτυρία-μαρτύριο

Βασική καί οὐσιώδης λειτουργία τῆς Ποιμαντικῆς εἶναι ἡ μαρτυρία Χριστοῦ²³ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ· «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»²⁴. Αὐτήν τήν ἐντολή ἔδωκε ὁ Ἰησοῦς ὀλίγο πρό τῆς Ἀναλήψεώς Του: «ἀλλά λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καί ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς»²⁵. Ὁμιλῶν πρό τοῦ πάθους Του περὶ τῶν σημείων, πού θά προηγηθοῦν τῶν ἐσχάτων, προεῖπε, ὅτι οἱ διωγμοὶ καί τὰ παθήματα τῶν μαθητῶν Του θά ἀποβοῦν «εἰς μαρτύριον»²⁶. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Εὐαγγελίου Του συνεπάγεται μαρτύριο. Ἡ Ἐκκλησία καθ' ὅλη τήν διαχρονική, ἱστορική πορεία τῆς προσφέρει στόν κόσμον μαρτυρία Χριστοῦ μαρτυρικῶς.

20. Πατριάρχου Ἀντιοχείας Γερασίμου, Ἐπιστολή, Τίτου Ἐμμ. Μαθθαίακη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας..., Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς Μητροπολίτης Πενταπόλεως, σ. 108.

21. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ἐπιστολή πρὸς μοναχόν Ἰωάσαφ, αὐτόθι, σ. 187.

22. «εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος καί πάντων διάκονος». (Μάρ. 9,35).

23. Βλ. Ἀλεξάνδρου Σταυροπούλου, Ἐπιστήμη καί τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς, ἔκδ. «Ἄρμός», Ἀθήνα 1997, σ. 57.

24. Α' Κορ. 12,3.

25. Πρ. 1,8.

26. Λουκ. 21,13. «ὅπου τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἐκεῖ ἐπακολουθεῖ, οἷον σκιά, ὁ διωγμός καί ἡ πάλη». (Μακαρίου Αἰγυπτίου, Ὁμιλίαι Πνευματικάι, ΒΕΠΕΣ 41, 221).

Τό μαρτύριο τῶν κλητῶν τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀναπόφευκτο, ἐφ' ὅσον τό ὑπέστη πρῶτος Ἐκεῖνος· «εἰς τά ἴδια ἦλθε, καί οἱ ἴδιοι αὐτόν οὐ παρέλαβον»²⁷, ἀλλά Τόν ἐμίσησαν²⁸, Τόν ἐδίωξαν²⁹ καί Τόν ἐσταύρωσαν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ ἰδικοί Του εἶναι μισούμενοι³⁰, διωκόμενοι³¹, θανατούμενοι³². Ὁ Πρόδρομός Του, πού «ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός»³³, ἐπεσφράγισε τήν ἀποστολή του μέ μαρτυρικό θάνατον. Ὁμοίως καί ὁ Πρωτόκλητος Ἀνδρέας, ὁ Πέτρος, «ὁ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων»³⁴, ὁ ἀδελφότης Ἰάκωβος, ὁ Πρωτοδιάκονος Στέφανος καί ὁ Παῦλος. Τόν Παῦλο ἐκάλεσε ὑποδείξας αὐτῷ, «ὅσα δεῖ αὐτόν... παθεῖν» ὑπέρ τοῦ Ὄνόματός Του³⁵. Τά παθήματά του προσήγαγε ὁ Παῦλος ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀποστολικότητος, τῆς γνησιότητος καί τῆς ἀγάπης του πρὸς τόν Χριστό. Θεωρεῖ δέ «τό ὑπέρ αὐτοῦ πάσχειν», ὡς χάρισμα, πού ἐπισφραγίζει «τό εἰς αὐτόν πιστεύειν»³⁶.

Τό μαρτύριο τοῦ αἵματος διεδέχθη τό «μαρτύριον τῆς συνειδήσεως» τῶν Μοναχῶν, ἡ σύσταύρωση τῶν πιστῶν μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό³⁷. Ἐκτός τῆς μυστηριακῆς συσταύρωσεως, πού τελεῖται διὰ τοῦ βαπτίσματος³⁸, ὑπάρχει καί ἡ μυστική συσταύρωση, ἡ ὁποία, κατά τήν Παύλειο καί Πατερική Θεολογία καί ἐμπειρία, τελεῖται διὰ τῶν ἐκουσίων, ἀσκητικῶν κόπων καί διὰ τῶν ἀκουσίων δοκιμασιῶν καί θλίψεων, διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῆς ἁμαρτίας καί τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ.

Εἶναι καί ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἓνας μάρτυς· «ἡ συνέχεια ἡ ζωντανή τῶν μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας, μιᾶς Ἐκκλησίας, πού ἐχάρισε τόν Σίμωνα τόν Κυρηναῖον, (δέν πρέπει νά λησμονῶμεν, ὅτι ἡ Κυρήνη ἀνήκει εἰς τήν Πεντάπολιν τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου), πού ἤρε τόν Σταυρόν Του»³⁹. Ὁ Ἅγιος τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως εἶχε ἐναγκαλισθῆ σφικτά διὰ

27. Ἰω. 1,11.

28. Ἰω. 15,18-19· 23-25. 7,7. 3,20.

29. Ἰω. 15,20.

30. Μτθ. 10,22. Μᾶρ. 13,13. Λουκ. 21,17.

31. Μτθ. 5,10. Πρ. 7,52.

32. Μτθ. 10,21. Μᾶρ. 13,12. Λουκ. 21,16.

33. Ἰω. 1,7.

34. Α' Πέτρ. 5,1. Βλ. Παναγιώτου Ι. Μπούμη, *Ἡ θέσις καί ἡ ἀποστολή τοῦ ἱερέως-ποιμένος*, Ἀθήναι 1983, σ. 20.

35. Πρ. 9,16.

36. Φιλ. 1,29. Βλ. Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Βαφείδη, Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρος, *Τό μαρτύριον ὡς ἀφειρητικόν στοιχεῖον εἰς τόν Ὀρθόδοξον Μοναχισμόν*, ἐκδ. «Σήμαντρον», Ἀθήνα ἄ.χ., σ. 15.

37. «Μάρτυρα οὐχί ὁ θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλά καί ἡ πρόθεσις· οὐ γάρ ἀπό τῆς ἐχθάσεως μόνον, ἀλλά καί ἀπό τῆς γνώμης πλέκεται πολλάκις ὁ τοῦ μαρτυρίου στέφανος». (Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ἐγκώμιον εἰς τόν Εὐστάθιον Ἀντιοχείας*, β, Migne PG 50, 601).

38. Ρωμ. 6,3.

39. Ὁ Καρθαγένης Παρθένιος (μετέπειτα Πατριάρχης Ἀλεξάνδρειας). Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 329. Στήν ἀρχαία Μητρόπολη Πενταπόλεως ὑπήγγοντο δεκατέσσαρες Ἐπίσκοπες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἡ Κυρήνη.

βίου τόν Σταυρό τοῦ Κυρίου καί πράττων ἐδίδασκε μέ λόγο ἐπίκαιρο καί προφητικό: «Ὁ Σταυρός ἦν καί ἔσται ἐσαεὶ τῷ Ἑλληνι τό σύμβολον τῶν ἠθικῶν καί θρησκευτικῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, ὑπέρ ὧν ἠγωνίσθη καί ἄς τῷ αἵματι αὐτοῦ ὑπεστήριξεν. Διά τοῦ Σταυροῦ τό ἐλληνικόν ἔθνος περιεγένετο τοῦ κατακλυσμοῦ, τοῦ κατακλύσαντος τά ἀρχαῖα ἔθνη...»⁴⁰.

Ἐπιθυμοῦσε, νά φωτισθῇ ὁ κόσμος μέ τό φῶς τοῦ Σταυροῦ. Ἐφιλοτέχνησε μέ λατρεία καί πόθο ἕναν ἐξάισιο Σταυρό, γιά «νά εὐρίσκηται στημένος καί λάμπων ἐπί τοῦ τρούλλου»⁴¹ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος, πού ἀνήγειρε στήν Αἴγινα. Πρῖν τόν στείλῃ, ἔγραφε μέ ἐνθουσιασμό: «Εἶναι ἀδύνατον νά τόν φαντασθῆτε πῶς τόν ἔκαμα, ἠθέλησα νά γίνῃ ὠραῖος, ὅπως ἰκανοποιηθῇ ὁ πόθος μου, τόν ὁποῖον εἶχον, νά ὑψώσω ἕνα Σταυρόν ἐπί τοῦ ἱεροῦ στέγους τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος. Πιστεύω, ὅτι θά ἰκανοποιηθῇ»⁴². Μέ Τίμιο Εὐλό ἀσφάλισε τήν Μοναστική Ἀδελφότητα τῆς Αἰγίνης⁴³ καί ἐπί τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τήν ἐστήριξε. Ὁ Σταυρός τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως ἐσφράγισε τήν ζωή καί τήν ποιμαντική διακονία του ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς. «Σταυρός μερίς τοῦ βίου μου», ἔγραφε εἰς φιλοτεχνημένους σταυρούς. Τρανή ἀπόδειξη τῆς θερμῆς ἀγάπης του πρός τόν Κύριο ἦτο ἡ μυστική συσταύρωση του μέ Αὐτόν. Συνεσταυρώθη μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὡς μοναχός καί διά βίου ἀσκητής μέ τό «μαρτύριον τῆς συνειδήσεως», μέ τόν ἀγῶνα «πρός ἡμᾶς αὐτούς, ἦτοι... πρός τόν ἐγωϊσμόν καί πρός τά πάθη τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος... πρός τόν κόσμον, ἦτοι τάς ἐκ τοῦ κόσμου παραστάσεις καί πρός τόν ἀντίπαλον, τόν ἀρχαῖον ἐχθρόν»⁴⁴.

40. Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί τῆς κλήσεως καί ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνος*, περ. «Ἱερός Σύνδεσμος», 11/7/1906, φ. 28, σ. 8. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, *Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος*, Ἀθήνα 2003², σ. 84.

41. Ἐπ. 101, σ. 201.

42. Ἐπ. 93, σ. 185.

43. Ἐπ. 90, σ. 178. Ἐπ. 95, σ. 187.

44. Ἐπ. 124, σ. 240. Ἐκφραση καί ἀπόρροια τοῦ προσωπικοῦ ἀγῶνός του εἶναι ἡ δι' ἐπιστολῶν ἀσκητική διδασκαλία του, πού ἀναπτύσσεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο. Οἱ μοναχοὶ στά ἀγιολογικά καί πατερικά κείμενα ὀνομάζονται «μυμηταί τοῦ Κυρίου», «σταυροφόροι», «μάρτυρες», «στρατιῶται Χριστοῦ» καί, κατά τόν Μ. Βασίλειο, «στρατιῶται τῶν ἀγίων τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν». (Ἀσκητικά, PG 31, 620· 629). «Τῇ γάρ τοῦ Πρωτομάρτυρος στρατεία» βαδίζοντες, (Ἰω. Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, Δ, ξ), τιμῶνται ὡς μάρτυρες ἀπό τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, διότι, μετά τήν κατάπαυση τῶν διωγμῶν, τό μαρτύριο μετεφέρθη ἀπό τά στάδια καί τίς παλαιότερες στήν καρδιά καί στή συνείδηση τῶν μοναχῶν ἰσοβίως. Διά τοῦτο οἱ τάφοι διαπρεπῶν μοναχῶν πολλακίς ὀνομάζονται «Μαρτύρια», ὡς καί οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων. (Βλ. Ἀνδρέου Φυτράκη, *Μαρτύριον καί Μοναχικός βίος*, Ἀθήνα 1948, σ. 21). Ἡ πρώτη ἀναφορά στό «μαρτύριον τῆς συνειδήσεως» γίνεται ὑπό τοῦ Μ. Ἀθανασίου στόν βίο τοῦ Μ. Ἀντωνίου, (PG 26, 912). Ὁ ἀσκητής Νεῖλος γράφει περὶ αὐτοῦ εἰς Μοναχό ἐπιποθοῦντα τό μαρτύριο: «Ἐάν μηδεὶς διώκῃ σε τύραννος ἔλλην, ἀλλ' ὅμως γίνου ἔτοιμος εἰς μαρτύριον... πάρεστι διωγμός διά παντός τοῦ βίου· πάρεστι θυμός, πάρεστι ἐπιθυμία αἰσχρά, πάρεστιν ἀθυ-

Ὡς Ἀρχιερεὺς συνεσταυρώθη μέ τήν πλήρη αὐταπαρνήσεως καί αὐτοθυσίας ποιμαντική διακονία του, πού τόν ἀνέδειξε μάρτυρα τῆς ἀληθείας, «*ἰερεῖον ἔμφυχον θυόμενον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῆς*»⁴⁵, μέ τίς δοκιμασίες καί τούς πειρασμούς του.

Οἱ πειρασμοί, γράφει ὁ Μητροπολίτης Χίου, Παντελεήμων, «*ποτέ δέν ἔλειψαν ἀπό τόν κόσμον τόν χριστιανικό. Πολύ περισσότερο ἐλίχνισαν πάντοτε τούς ἀφωσιωμένους στόν Θεό ἀνθρώπους, οἱ πειρασμοί. Ὁ Σατανᾶς δέν ἔχει ἄλλη δουλειά. Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος τούς ἀντίκρουσε στήν ποιό μεγάλη ἔντασί τους. Εἶναι ἀνεκδιήγητα τά ἐμπόδια, πού ὁ ἐχθρός ἐκύλισε στό δρόμο τοῦ Ἁγίου. Καί μέσα καί ἔξω πειρασμοί*»⁴⁶.

Συμμετεῖχε στή θεϊκή θυσία μέ τήν προσωπική θυσία του, μέ τήν πανθομολογουμένως μαρτυρική ζωή του. «*Ἐμείνα μαζί του χρόνια... Ἐγὼ ἐρχόμενον σέ ἐπαφή μέ τόν ἅγιον Πενταπόλεως. Ἐγνώρισα τήν ἀρετή του, ἐγνώρισα τήν μαρτυρική ζωή του*», ἔλεγε ὁ Ὅσιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ⁴⁷. «*Σταυρός καί θυσία ἦτο ὁ καθόλου ἱερατικός Αὐτοῦ βίος, οὐδέποτε ὁμως παρεπονέθη ἢ ἐγόγγυσε δι' ὅσα παραχωρήσει Θεοῦ ὑφίστατο. Συνήντησεν ἀντιζηλίας καί φθόνους, διαβολάς καί συκοφαντίας, ἀνυποστάτους καί ψευδεῖς κατηγορίας, ἔτι δέ καί διώξεις, πλήν ἐκεῖνος ἔχων συνειδήσιν ἥσυχον καί πεπληρωμένος ὦν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ,*

μίας καί λύπης καί ἀκηδίας τυραννίς, ἐγγύς σου φόβος ἄκαιρος καί βασκανία παρίσταται, ἐφέστηκέ σοι κενοδοξίας ἄρχων καί λαιμαργίας καί μέθης καί τῶν ἄλλων λυμαντηρίων παθῶν. Τούτων γάρ ἕκαστον τήν ἀνθρωπιάν ψυχὴν ἐκδιώκει τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἀγωνίζου τοίνυν καί ἀνδρίζου κατ' αὐτῶν ὡς στρατιώτης Χριστοῦ». (PG 79, 421). Με τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη ἡ ἀόρατος πάλη κατά τῶν δαιμόνων. (Βλ. K. Heussi, *Untersuchungen zu Nilus dem Asketen*, Leipzig 1917, σ. 108).

45. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχὴν, εἰς Τό γνῶθι σαυτόν, σ. 246.

46. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, σ. 229. Αὐτός εἶναι ὁ πρωταίτιος καί ἐφευρέτης τῶν σωματικῶν βασανιστηρίων τῶν μαρτύρων τοῦ αἵματος καί τῶν ψυχικῶν βασανιστηρίων τῶν μαρτύρων τῆς συνειδήσεως. Τοῦτο ἐκφράζει μέ σαφήνεια καί ὁ Ἅγιος Διάδοχος, Ἐπίσκοπος Φωτικῆς: «*Ὁ γάρ τότε λέγων τοῖς ἁγίοις μάρτυσι διὰ τῶν ἀνόμων ἐκείνων ἀρχόντων Ἀρνήσασθε τόν Χριστόν, ποθήσατε δέ τάς βιωτικές δόξας, καί νῦν ταῦτα ἐφέστηκε δι' ἑαυτοῦ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ ἀδιαλείπτως λέγων. Ὁ τότε ἀγλύνων τά τῶν δικαίων σώματα καί ὑβρίζων ἐσχάτως τούς τῆς τιμῆς διδασκάλους διὰ τῶν ὑπηρετούντων τοῖς διαβολικοῖς ἐκείνοις φρονήμασιν, αὐτός καί νῦν τοῖς τῆς εὐσεβείας ὁμολογηταῖς ἐπάγει τά διάφορα πάθη μετά ὕβρεων πολλῶν καί ἐξουδενώσεων, ὅτε μάλιστα πολλῇ δυνάμει τοῖς καταπονουμένοις πένησι διὰ τήν δόξαν τοῦ Κυρίου βοηθοῦσιν. Καί διὰ τοῦτο ἐχρῆν μετά ἀσφαλείας καί ὑπομονῆς τό μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν κατεργάζεσθαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὑπομένων γάρ, φησὶν, ὑπέμεινα τόν Κύριον καί προσέσχε μοι*». (Κεφάλαια γνωστικά ὁ, 7δ', SC 5, 156, 23-157, 9).

47. Βασιλείου Χρ. Παπανικολάου, Ὁ Ἅγιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Ἁγίων Πάντων Καλύμνου, 1989³, σ. 64. Περί τῆς πνευματικῆς σχέσεως τῶν Ἁγίων Νεκταρίου καί Σάββα τοῦ ἐν Καλύμνῳ ἐδόθησαν σχετικές μαρτυρίες στήν πονήσασα ὑπό τῆς Μοναχῆς Κυπριανῆς, Ἡγουμένης τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίων Πάντων Καλύμνου, τήν 23ῃ Αὐγούστου 1990.

παρέμενεν ἀκλόνητος εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἀντιμετώπισας τὰ πάντα μετ' ἀκαταβλήτου καρτερίας καὶ ψυχικῆς γενναιοτήτος. Εἰς τοὺς θλίβοντας Αὐτόν ἀνταπέδιδεν ἀγάπην πολλήν καὶ ἀνεξικακίαν, μιμούμενος τὸν Σωτῆρα Κύριον, Ὅστις, ῥοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπεῖλει, παρεδίδου δέ τῷ κρίνοντι δικαίως»⁴⁸. Μὲ τὰ παθήματά του ἀνεπλήρωσε καὶ ἐκεῖνος «τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ... ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ἐκκλησία»⁴⁹.

Συνεσταυρώθη μὲ τὸν Χριστό, γιὰ νὰ ζήσει μέσα του ὁ Χριστός καὶ νὰ μπορῆ νὰ λέγη καὶ νὰ τὸ αἰσθάνεται: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»⁵⁰. Αὐτός ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς του καὶ τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του, ὡς ἐξεφράσθη εἰς ἐπιστολὴ του πρὸς τὰ πνευματικὰ τέκνα του⁵¹. Ἀξιοθεὶς δὲ τῆς θείας οἰκειώσεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐμαρτύρησε ἔργῳ καὶ λόγῳ, ὅτι ἐν Αὐτῷ ὑπάρχει Ζωὴ αἰώνιος. Πάντοτε ἐν τῷ σώματί του τὴν νέκρωση τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ περιφέρων ἐφανέρωσε ἐν τῷ σώματι του καὶ τὴν ζωὴν Αὐτοῦ καὶ τὴν Ἀνάστασιν⁵². Τὴν φανερώνουν τὰ μαρτυρικά λείψανά του, πού ἀναβλύζουν μύρο, πού ἀποπνέουν «ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν»⁵³ καὶ δι' αὐτῶν παρέχονται ἰάσεις καὶ ἁγιασμός.

Γ. Προσευχὴ-νήψη

Οἱ ἐξ Ὄνόματος τοῦ Ἀρχιποίμενος ἀσκοῦντες τὴν ποιμαντορία καρποφοροῦν διὰ τῆς μυστικῆς ἐνώσεώς τους μετ' Αὐτοῦ, μένοντες ἐν Αὐτῷ, ὡς τὸ κλημα ἐν τῇ ἀμπέλῳ⁵⁴, προσευχόμενοι καὶ ἐπικαλούμενοι τὸ Ὄνομα Αὐτοῦ, ὡς εἶπεν Ἐκεῖνος: «οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ

48. Α' Πέτρ. 2,23. Βλ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, *Λόγος εἰς τὸν Ἅγιον Νεκτάριον Πενταπόλεως*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 358.

49. Κολ. 1,24.

50. Γαλ. 2,20.

51. Ἐπ. 99, σ. 194.

52. Β' Κορ. 4,10.

53. Β' Κορ. 2,16. Μαρτυρικά λογίζονται ὑπὸ τῶν Πατέρων τὰ σώματα ἐκείνων, πού διὰ βίου συμμετεῖχον τὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν Ἀνάστασι. Λέγει σχετικῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος «Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα θύματα, τὰ ὄντως ὀλοκαυτώματα, τὰ τῶν ἀγίων μαρτύρων σώματα· ἐκεῖ ἅγια καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐκεῖνα ὁσμὴν εὐωδίας ἔχουν μεγάλην. Δύνασαι καὶ σύ, ἐάν θέλῃς, τοιαύτην θυσίαν ἀναγαγεῖν. Τί γάρ ἐάν μὴ τῷ πυρὶ καύσης τὸ σῶμα; Ἀλλ' ἐτέρῳ πυρὶ δύνασαι· οἷον τῷ τῆς πενίας τῆς ἐκουσίου, τῷ τῆς θλίψεως. Τό γάρ ἐξείναι μετὰ τρυφῆς καὶ πολυτελείας διάγειν, τὸν δὲ ἐπίμοχθον καὶ κατὰπικρον ἀναιρεῖσθαι βίον, καὶ τὸ σῶμα νεκροῦν, οὐχὶ ὀλοκαυτώσις ἐστι; Νέκρωσόν σου τὸ σῶμα καὶ σταύρωσον, καὶ λήψη καὶ αὐτός τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον. Ὅπερ γάρ ἐκεῖ τὸ ξίφος ἐργάζεται, τοῦτο ἐνταῦθα ἢ προθυμία ποιεῖται». (Εἰς τὴν πρὸς Ἐβραίους ἐπ., ΙΑ, γ, PG 63, 93). Βλ. Νικολάου Εὐθ. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὁρθοδόξου Ἠθικῆς Θεολογίας*, Α', Ἀθήναι 1983, σ. 164-167.

54. Ἰω. 15,4.

καρπός ὑμῶν μένη, ἵνα ὅτι ἂν αἰτήσητε τόν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῶ ὑμῖν»⁵⁵. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου φαίνεται, ὅτι ἡ κλήση τῶν μαθητῶν στό ἀποστολικό ἀξίωμα καί ἡ καρποφορία τους συνδέεται ὑπό τοῦ Κυρίου μέ τήν προσευχή στό ὄνομά Του.

Τήν ἀδιάλειπτον προσευχή ἐδίδαξε ὁ Ἰησοῦς πρωτίστως διά τοῦ ἐξόχου παραδείγματός Του· προσηύχετο καθ' ὅλα τά μεγάλα γεγονότα τῆς ζωῆς Του τά ἀναφερόμενα στό Εὐαγγέλιο: Κατά τήν βάπτισή Του⁵⁶ καί μετά ἀπό αὐτήν. Πρὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, «ἐξῆλθεν εἰς τό ὄρος προσεύξασθαι καί ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ»⁵⁷. Κατά τήν Μεταμόρφωσή Του⁵⁸, κατά τόν Μυστικό Δεῖπνο⁵⁹ καί μετά ἀπό αὐτόν μέ τήν θεσπεσία, Ἀρχιερατική προσευχή Του⁶⁰, κατά τίς ὥρες τῆς ἀγωνίας Του εἰς Γεθσημανῆ⁶¹, ἐπί τοῦ Σταυροῦ⁶² καί ἕως τοῦ θανάτου Αὐτοῦ⁶³, ἔτι δέ καί μετά τήν Ἀνάστασή Του⁶⁴. Ὅλο τό ἐπίγειο ἔργο Του ἦταν συνδεδεμένο μέ τήν προσευχή· προσηύχετο πρὸ ἢ μετά τήν διδασκαλία καί τίς θαυματουργικές ἐνέργειές Του⁶⁵. Χρειάζεται ἰδιαίτερα προσοχή τό ἀναφερόμενο ὑπό τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὅτι, ἐνῶ διεδίδετο ἡ φήμη Του λόγω τῶν θαυμάτων Του «καί συνήρχοντο ὄχλοι πολλοί ἀκούειν καί θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπό τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν· αὐτός δέ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καί προσευχόμενος»⁶⁶. Ἐκ τοῦ παραδείγματός Του ὑποκινούμενοι οἱ Ἀπόστολοι, «ἐν τῷ εἶναι αὐτόν ἐν τόπῳ τινί προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο», Τοῦ ἐζήτησαν, νά τούς διδάξῃ τήν προσευχή⁶⁷, καί τήν ἐδιδάχθησαν ὑπ' Αὐτοῦ προοδευτικῶς. Στό Εὐαγγέλιο ὑπάρχει μία μυστική ἀλυσίδα προοδευτικῆς διδασκαλίας περί προσευχῆς.

Κατ' ἀρχήν πρὸς ἀποφυγή τῆς ὑποκριτικῆς καί ἐπιδεικτικῆς προσευχῆς τούς ἐδίδαξε τήν ἐν τῷ «ταμείῳ», τήν ἐν τῷ κρυπτῷ προσευχή⁶⁸ καί πρὸς ἀποφυγή τῆς ἐθνικῆς πολυλογίας τήν λεγομένη «Κυριακή προσευχή»⁶⁹. Στή συνέχεια τούς ὅρους τῆς ἀποτελεσματικῆς προσευχῆς⁷⁰ καί τήν

55. Ἰω. 15,16.

56. Λουκ. 3,21.

57. Λουκ. 6,12.

58. Λουκ. 9,28-29.

59. Μᾶρ. 14,22-23· 26.

60. Ἰω. 17,1-26.

61. Μτθ. 26,36-44. Μᾶρ. 14,32-39. Λουκ. 22,39-46.

62. Λουκ. 23,34.

63. Λουκ. 23,46.

64. Λουκ. 24,30.

65. Μτθ. 14,23. Μᾶρ. 6,46. Λουκ. 9,18. Μᾶρ. 1,35.

66. Λουκ. 5,15-16.

67. Λουκ. 11,1.

68. Μτθ. 6,6.

69. Μτθ. 6,7-13.

70. Μτθ. 6,14-15.

έμμογή εις αὐτήν⁷¹. Τούς ἐδίδαξε τὴν νήψη καὶ ἀδιάλειπτον προσευχή⁷² καὶ ἰδιαιτέρως στὴν Γεθσημανῆ: «*γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής*»⁷³. Τὴν ἐδίδαξε γιὰ ὅλους: «*ἅ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω· γρηγορεῖτε*»⁷⁴. Στὸ τέλος τῆς ἐπιγείου ζωῆς Του τοὺς ἀπεκάλυψε τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτερικῆς προσευχῆς στὸ Ὄνομά Του, πού μέχρι τότε ἀγνοοῦσαν: «*ἕως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾗ πεπληρωμένη*»⁷⁵. Τούς προεῖπε δέ, ὅτι μέ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ ἐπικαλοῦνται τὸ Ὄνομά Του στὴν προσευχή τους: «*ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε*»⁷⁶.

Στίς «*Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*» ἀπεικονίζονται οἱ καρποὶ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς στὸ Ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, «*τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα*»⁷⁷, πού μέ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπεκαλοῦντο. Ἐν τῷ Ὄνόματί Του ἐκήρυττον «*μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*»⁷⁸, σωτηρία⁷⁹ καὶ ζωὴν αἰώνιον⁸⁰ στοὺς πιστοὺς, στοὺς ὁποίους ἐπακολουθοῦσαν σημεῖα ὑπερφυσικά⁸¹. Ἐν τῷ Ὄνόματι Αὐτοῦ ἐνεδυναμοῦντο, ὑπέμενον καὶ ἐθιριάμβευον. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἐμφορούμενος καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔργω καὶ λόγῳ διδάσκει: «*καὶ πᾶν ὅτι ἄν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δι' αὐτοῦ*»⁸². Ἡ περί προσευχῆς ἀποστολικὴ διδασκαλία, πού εἶναι διάσπαρτη στίς *Πράξεις* καὶ ἐπιστολές τῶν Ἀποστόλων⁸³, συνοψίζεται στὴ γνωστὴ Παύλειο ρήση: «*ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε*»⁸⁴.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Ἅγιοι καὶ ὅσοι πνευματικοὶ Ποιμένες

71. Μτθ. 7,7-11. Λουκ. 11,1-14· 18,1-8.

72. Μᾶρ. 14,33.

73. Μτθ. 26,41. Μᾶρ. 14,38. Λουκ. 22,46.

74. Μᾶρ. 13,37.

75. Ἰω. 16,24.

76. Ἰω. 16,26. «*οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ*». (Α' Κορ. 12,3).

77. Φιλ. 2,9. Βλ. Πρ. 21,5· 10,9· 16,25· 28,8.

78. Λουκ. 24,47.

79. Πρ. 2,21· 4,12.

80. Ἰω. 20,31.

81. Πρ. 4,30.

82. Κολ. 3,17. Βλ. Ἰωάν. Κορναράκη, *Ποιμαντική, Θεσσαλονίκη* ἄ.χ., σ. 22.

83. Βλ. Πρ. 1,24· 6,6· 8,15· 9,11· 10,5· 10,30· 11,5· 13,3· 20,36· Ρωμ. 8,36· Α' Κορ. 14,12· 14,15· Ἐφ. 6,18· Φιλ. 1,9· Κολ. 1,3· Β' Θεσ. 3,1· Ἰακ. 5,13· 14,17· Ἰουδ. 16,20. Α' Πέτρ. 4,7.

84. Α' Θεσ. 5,17. Ὅσοι ἐνδιέτριψαν στὴ νοερά προσευχή, φρονοῦν, ὅτι κατάγεται ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρο, Ἰωάννη καὶ Παῦλο. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει Λόγος, πού παρεδόθη ἀνωνύμως, ἀλλὰ διεπιστώθη, ὅτι ἀνήκει στὸν ἅγιο Μᾶρκο Ἐφέσου τὸν Εὐγενικό, χάρις στὴν θεολογικὴ Μελέτη τοῦ Ἐπισκόπου Μπάτσκας, Εἰρηναίου Μπούλοβιτς. Βλ. *Φιλοκαλία*, (μτφρ. Ἀντωνίου Γ. Γαλίτη), ἔκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1993², τ. 5, 284-288. Τὸ πρωτότυπο κείμενο βλ. περ. «*Κληρονομία*», 7 (1975) 345-352.

διέπρεψαν εἰς ὁσιότητα βίου καὶ ἔργα ἀγαθὰ⁸⁵, μέ αὐτὴ τὴν βιβλική, ἀδιάλειπτο ἐπίκληση τοῦ θείου Ὄνόματος ἔφεραν καρπὸ πολὺ καὶ αὐτὴν ἐδίδαξαν φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος⁸⁶.

Ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πνεύματος ἐμφορούμενος καὶ ὁ Νεοφανῆς Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, Νεκτάριος ἐθεμελίωσε τὴν ζωὴ καὶ τὴν πολὺπλευρο, ποιμαντική διακονία του στὴ νήψη καὶ προσευχῇ. Νεαρός διδάσκαλος στό Λιθί τῆς Χίου, μετὰ τίς σχολικῆς παραδόσεις, «ἐνεκλείετο εἰς τόν οἰκίσκον του μελετῶν, προσευχόμενος καὶ τρώγων ἅπαξ τῆς ἡμέρας»⁸⁷. Διδάσκων τοὺς πάντας ἔργω καὶ λόγῳ καὶ ταυτοχρόνως μαθητεύων παρά τοὺς πόδας τοῦ αὐστηροῦ ἀσκητοῦ καὶ ἐναρέτου Γέροντος Παχωμίου ἀσφαλῶς θὰ ἐδιδάχθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν ἀδιάλειπτο νοερά προσευχῇ. Ἀπ' ὅτου δέ ἠσπάσθη, ὡς Μοναχός, τόν ἰσάγγελο βίο, ἀνέπεμπε ἀκαταπαύστως τὴν εὐχή καὶ ὕμνωδία.

Ὡς Πρεσβύτερος, Ἐπίσκοπος καὶ Πατριαρχικός Ἐπίτροπος στό Κάϊρο «ἔζη βίον ἀληθοῦς ἀσκητοῦ»⁸⁸.

Ὡς διάδοχος τῶν Ἀποστόλων εἰργάζετο ἀποστολικῶς στήν Εὐβοία καὶ στίς Σποράδες νήσους, στή Φθιώτιδα καὶ Φωκίδα προσκαρτερῶν, ὡς ἐκεῖνοι, «τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου»⁸⁹. Τίς νύκτες, πρὶν μεταβῆ στούς ἱερούς Ναούς γιά τόν Ὁρθρο, τὴν Θ. Λειτουργία καὶ τό κήρυγμα, ἀγρυπνοῦσε προσευχόμενος μέ ἔδαφιαῖες μετάνοιες, ὡς ἐθεάθη στή Σκιάθο⁹⁰, καὶ ἐνίστε δεχόμενος θορυβώδεις, δαιμονικῆς ἐπιθέσεις, ὡς διηγῆθη στήν πονήσασα εὐγενῆς κυρία, κάτοικος Χαλκίδος, τῆς ὁποίας συγγενεῖς ἐφιλοξενοῦσαν τόν Ἅγιον⁹¹.

Διέλαμψε καὶ ἐκαρποφόρησε ὡς Καθηγητής καὶ Παιδαγωγός στή Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή ἀδιαλείπτως προσευχόμενος. Ἡ παιδαγωγική του,

85. Βλ. Μητροπολίτου Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, *Ἡ μυστική ζωὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1976, σ. 69-70.

86. Κατὰ τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Συναῖτη, «ποιμὴν κυρίως ἐστίν ὁ τὰ ἀπολωλότα λογικά πρόβατα δι' ἀκακίας, δι' οἰκείας σπουδῆς καὶ εὐχῆς ἀναζητῆσαι καὶ ἀνορθῶσαι δυνάμενος». (*Λόγος εἰς Ποιμένα*, β, Κλίμαξ, σ. 381). Στό Προοίμιο τῆς «Φιλοκαλίας» ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης τονίζει τὴν ἀναγκαῖότητα τῆς νοερᾶς προσευχῆς, ἐξαίρει τὴν καλλιέργειά της καὶ ἀπὸ βυζαντινοὺς ἀξιωματούχους καὶ ἀποδίδει τὴν μὴ ἀνάδειξη Ἁγίων στήν παραμέληση αὐτῆς τῆς ζωοποιοῦ καὶ θεοποιοῦ ἐργασίας.

87. Μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως*, σ. 14.

88. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 48.

89. Πρ. 6,4.

90. Πρωτοπρεσβυτέρου Σαράντη Σαράντου, *Ἡ πλουσία προσφορά τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν Ἐκκλησία καὶ στήν Πολιτεία*, περ. «Κοινωνία», Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1989, τεῦχος 2, σ. 173.

91. Εἶναι ἡ προαναφερθεῖσα ἀείμνηστος Αἰκατερίνη Σταϊκίδου, τό γένος Βελισσαρίου Καράκωστα, ἡ ὁποία ἔδωσε στήν πονήσασα συνέντευξη στό ἀρχοντικό της, στήν Χαλκίδα τόν Ἰούλιο 1988, ἐκεῖ, ὅπου ἐφιλοξενήθη ὁ Ἅγιος, ὡς Ἱεροκήρυξ Εὐβοίας, ἀπὸ τὴν ἀδελφή τοῦ πατέρα της.

ὡς ἔχει προαναφερθῆ, προσέλαβε ἀσκητική διάσταση⁹². Ἐγνώριζε ἐκ πείρας, ὅτι ἄνευ θεανθρωπίνης συνεργίας οὐδέν κατορθοῦται καί οἱ παιδαγωγικοί κόποι καί πόνοι μένουν ἄκαρποι⁹³.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ χώρου, στόν ὁποῖο διηκόνησε, κατά τόν τρόπο ζωῆς καί τήν καρδίαν ἔμεινε γιά πάντα ἀσκητής μετά τῶν ἀσκητῶν νοερῶς συμπροσευχόμενος, ὡς ὁ ἴδιος γράφει εἰς ἐπιστολή του, πού ἔστειλε ἀπό τήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή, τήν 23ῃ Ἰουνίου 1903, πρὸς τόν Γέροντα Παχώμιο: «Πολλάκις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἰστάμενος εἰς τόν θρόνον εὐρίσκομαι νοερῶς μεθ' ὑμῶν συμπροσευχόμενος»⁹⁴.

Ἐπίστευε, ἐξοῦσε καί ἐκήρυττε ἐκ πείρας, ὅτι πρῶτιστο καί κύριον ἔργο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ προσευχή καί ὅτι πρὸς τοῦτο ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί ἐτέθη στόν Παράδεισο, γιά νά ἐπιγινώσκη, νά λατρεύη Αὐτόν καί νά γίνεται κοινωνός τῆς θείας Αὐτοῦ ἀγαθότητος καί μακαριότητος. «Ὁ τό ἄκρον ἀγαθόν ἐγκολπωσάμενος ἐγένετο ἤδη, ὅσον ἀνθρωπίνη φύσει δυνατόν, μακάριος· διότι ἐν τῷ ἀγαθῷ ἡ μακαριότης»⁹⁵. Τήν ὑψηλή αὐτήν ἀποστολή καί τόν μέγα τοῦτο προορισμό μαρτυροῦν ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου· ἡ τοῦ νοῦ ἐντελέχεια πρὸς γνώση τῆς ἀληθείας, ὡς προωρισμένου νά ἀναχθῆ στή κατανόηση τῆς ἀπολύτου Ἀληθείας, καί οἱ ἄπειροι τῆς καρδίας πόθοι, ὡς προωρισμένης νά περιλάβῃ τό ἄκρον Ἀγαθόν. Ὁ νοῦς ἐπιζητεῖ τήν ἀλήθεια, ἡ δέ καρδιά τό ἄκρον Ἀγαθόν καί οὐδέν ἕτερον ἱκανοποιεῖ αὐτά. Ἀλλ' ἡ ἐπιζητούμενη ἀλήθεια καί τό ἐπιποθούμενον ἄκρον Ἀγαθόν εὐρίσκεται στήν δημιουργική αἰτία τῶν ὄντων, στόν Θεόν, πού εἶναι ἡ ἀπόλυτος Ἀλήθεια καί τό ἀπόλυτον Ἀγαθόν. Ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά ἐπιζητοῦν τήν προσπέλαση καί ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ καί τήν ἀπόλαυση Αὐτοῦ. «Μυστική τις φωνή ἐνηχοῦσα ἐν τοῖς ὡσί τῆς ψυχῆς αὐτοῦ λέγει πρὸς αὐτόν, ὅτι πρὸς τοῦτο διεπλάσθη, ὅτι πρὸς τοῦτο τό εἶναι ἐκ τοῦ μή ὄντος ἔλαβεν, ὅτι προορισμός αὐτοῦ ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ, ἡ πρὸς αὐτό ἐξομοίωσις καί ἡ αἴνεσις καί εὐχαριστία τοῦ θεοῦ»⁹⁶.

Στήν ἀγάπη καί λατρεία τοῦ Θεοῦ τά πάντα ὀδηγοῦν· ἡ ἀγάπη Αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς, τά ἔργα τῆς ἀγάπης Του, οἱ ἐνέργειές Του, τά θεία Αὐτοῦ καί περιπόθητα ἰδιώματα τά θεωρούμενα στήν δημιουργία, στόν κόσμον τόν ὄρατό καί ἀόρατο⁹⁷. «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποιήσιν δέ

92. Βλ. σ. 175.

93. Βλ. Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, μνημ. ἔργ., σ. 26.

94. Βλ. Παράρτημα, σ. 348.

95. Βλ. Ἐπ. 3, σ. 29-31, ἔνθα περιλαμβάνει Ὁμιλία περὶ προσευχῆς ἐκφωνηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τόν Ἱ. Ναό Ἁγίου Δημητρίου, στήν ὁποία πραγματεύεται, ὅτι κύριον ἔργο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ προσευχή καί ἐντεῦθεν ἡ ἐντολή: «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε». (Α' Θεσ. 5,17).

96. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 29.

97. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 29. Ἡ δημιουργία εἶναι «διδασκαλεῖον καί θεογνωσίας παιδευτήριον», κατά τόν Μ. Βασιλείον. (Ὁμιλία εἰς Ἑξαήμερον, I, 6, Migne PG 29, 16). Βλ. Νικολάου Α. Νησιώτη, *Προλεγόμενα εἰς τήν Θεολογικήν γνωσιολογίαν*, Ἀθήνα 1975, σ. 46.

χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τό στερέωμα», ἀναφωνοῦμε μετὰ τοῦ Ψαλμωδοῦ θεωροῦντες τό ἔκπαγλο κάλλος τοῦ οὐρανοῦ⁹⁸. Αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμε καί εὐχαριστοῦμε τόν Ποιητή τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς θεωροῦντες τήν ἐκκεχυμένη χάρι στήν δημιουργία τοῦ βασιλείου τῶν ὄντων, τῶν ἐμφύχων καί ἀψύχων, πού κατακλύζουν τήν γῆ, καί τά θεῖα Αὐτοῦ ἰδιώματα: «τὴν θείαν σοφίαν δημιουργοῦσαν, τὴν θείαν δύναμιν τά πάντα συνέχουσαν, τὴν θείαν πρόνοιαν τά πάντα διέπουσαν, τὴν θείαν ἀγαθότητα πανταχοῦ ἐκχεομένην, τὴν θείαν δικαιοσύνην πανταχοῦ κρατοῦσαν, τόν θεῖον νοῦν τά πάντα ἐποπτεύοντα»⁹⁹. Καί ὅταν ἀπό τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων τοὺς ὀφθαλμούς ἀποστρέφομε καί πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφομε καί νοερῶς ἑαυτοὺς ἐπισκοποῦμε, ὡς ὄντα διάφορα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καί εἰκόνες τοῦ Δημιουργοῦ μέ θεῖα ἰδιώματα σχετικῆς τελειότητος, σπεύδομεν διὰ τῆς καρδίας, νά ἀναχθῶμεν πρὸς Αὐτόν, καί ἐκχέομεν αὐτὴν εἰς λατρεία, προσευχή καί ὑμνωδία¹⁰⁰.

Ὁ ἄνθρωπος τοσοῦτο μᾶλλον ἐγγίζει τό Θεῖο, ὅσο μᾶλλον ἀνενδεής γίνεται: γίνεται δέ κάποιος ἀνενδεής, ὅταν οὐδενός ἐπιθυμῆ γῆϊνου. Ὅσο μᾶλλον προσεύχεται, τόσο μᾶλλον αἰσθάνεται ἐκτός τῆς σαρκός καί τοῦ κόσμου. Ὅσον ἡ καρδιά του ἀπογυμνοῦται τῶν τοῦ κόσμου ἐπιθυμιῶν, τοσοῦτον πληροῦται οὐρανίων χαρίτων. Ὅσον ἀφίσταται τῶν γῆϊνων, τοσοῦτον ἐγγύτερον γίνεται τῶν οὐρανίων. Ὅσον ἀφίσταται τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου, τοσοῦτον ἀπολαύει οὐρανοῦ εὐφροσύνης. Οἱ πρωτόπλαστοι ἦσαν ἀνενδεεῖς: ἐτέρποντο διαλεγόμενοι μέ τόν Θεόν καί ἦσαν ἀληθῶς μακάριοι. Ἡ αἴσθησις τῆς ἐνδείας ἀπεμάκρυνε αὐτοὺς τῆς θείας ὁμιλίας καί ὠδήγησε τοὺς ἀπογόνους τους στήν τελείαν ἀπό τοῦ Θεοῦ ἀποστασία¹⁰¹. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος μέ τὴν πρώτη δοκιμασία τῆς ἐλευθερίας του πρὸς ἐκδήλωσις τῆς τελειωτικῆς δυνάμεως τοῦ αὐτεξουσίου ἐπλανήθη κατὰ τὴν ἐπιζήτηση τοῦ ἀγαθοῦ, ὅχι ἐξ ἀδυναμίας, διότι ὁ Θεός δέν ἐπιτρέπει νά πειρασθῆ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ δύναμη, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας τῆς διαρκοῦς ἀνατάσεως τοῦ νοῦ του πρὸς τόν Θεόν καί τῆς λατρείας. Ἀπέστρεψε τοὺς ὀφθαλμούς ἀπὸ τοῦ θείου κάλλους καί τοὺς ἔστρεψε στήν ὠραιότητα τοῦ ἀπηγορευμένου. «Ὁ διάβολος προέστρεψε τόν ἥδη ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ δένδρου καθήμενον ἄνθρωπον καί γλιχόμενον τῶν καρπῶν αὐτοῦ»¹⁰². Διὰ

98. Ψαλμ. 18,2. Βλ. αὐτόθι.

99. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γινῶθι σαυτόν*, σ. 32.

100. Ἐνθ' ἄνωτ. «Πάντα τά δημιουργήματα μαρτυροῦν περὶ τῆς δόξης τοῦ Δημιουργοῦ κατὰ ἓνα στατικόν αἰσθητικόν τρόπον, ἀλλ' ἐξ ὅλων ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὡς ζωή-καί Σκέψις-ταυτοχρόνως εἶναι τό ἀνώτερον εἶδος τῆς δοξολογικῆς σχέσεως τῶν δημιουργημάτων πρὸς τόν Δημιουργόν των». (Νικ. Α. Νησιώτου, *Ἡ Θεολογία ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία, Θεολογία· Ἀλήθεια καί Ζωή· Πνευματικόν συμπόσιον*, ἔκδ. «Ζωή», Ἀθήναι 1962, σ. 185).

101. Αὐτόθι, σ. 31.

102. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς· Ἐνδεκα Ὅμιλοι*, Ἀθήναι 1986³, σ. 49.

τουτο πρώτη έντολή του Θεού και πρώτη έφεση του ανθρώπου είναι ή θεανθρωπίνη κοινωνία αγάπης. Έντεϋθεν και τό αποστολικό παράγγελμα: «*ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε*»¹⁰³.

Εἰς Μοναχή πειραζομένη καταλογίζει εὐθύνη, διότι ἐγκατέλειψε τὴν νήψη καὶ προσευχή με ἀποτελεσμα, νά αποπλανᾶται ὑπὸ τῶν λογισμῶν καὶ νά εὐρίσκη ὁ πειρασμός ἀπεριφρούρητον τὴν καρδιά της. Διά τοῦτο τὴν παρακαλεῖ, νά λέγη ἀδιαλείπτως τὴν εὐχή καὶ νά μὴ ἐπιτρέπη στοὺς λογισμοὺς, νά τὴν κυριεύουν, οὔτε νά δέχεται στὴν καρδιά της τίς προσβολές τῆς ἀντιπαθείας¹⁰⁴. Στὴν Ἐπιστολιμαία Διατριβή του «*Περὶ παρθενίας*» γράφει περὶ τῆς παρθένου: «... αὐτοῦ τό θεῖον ὄνομα ἀδιάλειπτος ἐγένετο μελέτη τῆς τρωθείσης ἐκ τῆς θείας αγάπης καρδιάς της, πᾶς παλμός τῆς καρδιάς της μίαν ἀναμέλπει εὐχήν, ἢ ἀναπνοή αὐτῆς συνοδεύεται ἀεὶ με μίαν ἐπίκλησιν τοῦ θείου ὀνόματος, ἐν αὐτῷ ζῆ, ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ κινεῖται καὶ ἐν αὐτῇ διαμένει»¹⁰⁵. Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἀπηχοῦν τὴν παραδοσιακή διδαχή τῆς ἀδιαλείπτου ἐπικλήσεως τοῦ θείου Ὀνόματος.

Εἶχε δώσει έντολή, μία Μοναχή, κατ' ἐναλλαγή, νά φυλάττη τίς νύκτες, ὡς σκοπός, τό Μοναστήρι καὶ διερχομένη αὐτό νά λέγη τὴν «εὐχή τοῦ Ἰησοῦ», πρό τῆς ἐγκαταβιώσεώς του εἰς αὐτό¹⁰⁶.

«Ἦτο ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς καὶ μίαν σκέψιν εἶχε, νά δημιουργήσῃ κέντρα προσευχῆς. Ὡμίλει περὶ νοεράς προσευχῆς, διότι εἶχε καλλιεργήσει εἰς τόν ἑαυτόν του τόν ἀνώτερον αὐτόν τρόπον τῆς προσευχῆς», γράφει ὁ μακαριστός Γέρων τῆς Δωδεκανήσου, Ἀμφιλόχιος Μακροῦς¹⁰⁷. Εἰς σελίδα χειρογράφου του ἀναφερομένου στό Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας εὐρέθη ποίημα ἀποτελούμενο ἀπὸ ἕνδεκα τετράστιχες στροφές ὑπὸ τόν τίτλο: «Ἕμνος εἰς τό θεῖον ὄνομα Σωτῆρος Χριστοῦ»¹⁰⁸. Ὅλες οἱ στροφές ἀρχίζουν με τό θεῖον Ὀνομα «Ἰησοῦ μου» ἢ «Ἰησοῦ» καὶ ὅλοι οἱ στίχοι –ἐκχύλισμα τῆς καρδιάς του– ἐκφράζουν τά ἀγαθά, πού ἀπορρέουν ἀπὸ Αὐτόν, πού εἶναι τό πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίκληση τοῦ θείου Ὀνόματός του. Ὅλος ὁ ὕμνος εἶναι μία προσευχή. Ἡ

103. Α' Θεσ. 5,17.

104. Ἐπ. 31, σ. 89.

105. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλά, Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχὴν περὶ παρθενίας, Τό γνῶθι σαυτόν, σ. 243.

106. Θεοδωρήτου Μοναχοῦ Ἁγιορείτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Ἱεράρχης, ὁ Λόγιος, ὁ Ἀσκητής, Ἀθῆναι 1977, σ. 112.

107. Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μακροῦ, Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 268. Ὁ Γέρον Ἀμφιλόχιος παρεκάλεσε τόν Κύριο, νά δώσει καὶ στά πνευματικά τέκνα του «τό χάρισμα τῆς εὐχῆς». Τούς παρέδωσε αὐτό, πού ἔλαβε καὶ πού θεωρεῖ ὡς τό πιό πολύτιμο δῶρο. (Αρχιμ. Παύλου Νικηταρά, Ὁ Γέροντας Ἀμφιλόχιος Μακροῦς, Ἀθῆναι 1992³, σ. 99).

108. Ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας κυροῦ Τίτου Ματθαϊάκη εἰς τό προσωπικό ἀρχεῖο τοῦ Ἁγίου. (Βλ. Τίτου Ε. Ματθαϊάκη, σ. 131-132).

πρώτη στροφή εκφράζει τήν γλυκύτητα, πού γεύεται, επικαλούμενος διά στόματος τό θεϊον ὄνομα:

*Ἰησοῦ μου γλυκεῖα ἀγάπη
Ἰησοῦ ὡς γλυκύ τ' ὄνομά Σου
ὑπέρ μελί ἐστι καί κηρίον
ἐν τῇ γλώσση καί τῷ λάρυγγί μου.*

Στήν δευτέρα στροφή εκφράζεται ὁ θεῖος ἔρωσ, πού γεννᾶ στήν ἀγενέουσα ψυχῇ ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί ἡ κοινωνία τοῦ Ἰησοῦ:

*Ἰησοῦ τῆς καρδίας μου ἔρωσ
τῆς ψυχῆς τῆς ἐμῆς θυμηδία
Ἰησοῦ τοῦ νοός φωταυγεία
Ἰησοῦ μου ἀγάπη ἡ θεία.*

Στήν πέμπτη στροφή μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξιακή ἐμπειρία καί γνώση, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἡ ὁδός, ἡ Ἀλήθεια καί ἡ Ζωή:

*Ἰησοῦ ἡ ἀλήθεια πέλεις
ἡ ὁδός, ἡ ζωή, ἡ πνοή μου
ἡ ἐμή ποθητή εὐφροσύνη
ἡ ἀγάπη, χαρά καί εἰρήνη.*

Στήν ἑβδόμη στροφή ἀποκαλύπτεται ἡ ἀναγωγῆ του στήν θεωρία καί ἀληθῆ σοφία:

*Ἰησοῦ μυστική θεωρία
ἡ μουῦσα τοῖς μύσταις τά θεῖα
Ἰησοῦ Μυστηρίων ἡ θύρα
Ἰησοῦ τῶν πιστῶν ἡ σοφία.*

Περί τῆς ἀναγωγῆς του εἰς μυστική θεωρία καί ἔλλαμψη εἶναι πολλές οἱ μαρτυρίες. Ὁ μακαριστός Γέρων Χρῦσανθος (Βρέτταρος) Ἀγιαννανίτης (†1981) διηγῆθη στήν πονήσασα, ὅτι εἰς κελλίῳ τῆς Σκήτης τῆς Ἀγίας Ἄννης, ὁ πνευματικός πάππος του, Γέρων Μηνᾶς, ὁ Μαυροβούνιος, ὁ Ἀγιαννανίτης καί ὁ Ἅγιος, ἐνῶ συζητοῦσαν, ἔχασαν τήν αἴσθησι τοῦ χρόνου ἐπί τρία μερόνυκτα, ὡς διεπιστώθη ὑπό τοῦ ὑποτακτικοῦ του, διότι εἶχαν μεταρσιωθῆ εἰς θεωρία...¹⁰⁹.

Πολλάκις περιήρχετο εἰς «ἔκστασι» καί μεταρσίωσι ἐν ὥρᾳ προσευχῆς ἢ τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας. Ἀπό ἐξομολογήσεις εἶχε πληροφορηθῆ ὁ Γέρων Ἀμφιλόχιος Μακρῆς (†1970) ὅτι, «ὅταν κάποτε προσήυχετο ὁ Ἅγιος, οὐδόλως ἤκουε τόν θόρυβον καί τά κρούσματα τῆς θύρας τοῦ κελλίου του καί, ὅτε ἤνοιξαν, εἶδον τοῦτον ἐν ἐκστάσει μέ τάς χεῖρας ὑψωμένας, τό βλέμμα προσηλωμένον εἰς τόν οὐρανόν καί φλόγα

109. Βλ. Ἱερομονάχου Χρυσάνθου Ἀγιαννανίτου, Γεροντικά ἐνθυμήσεις καί διηγήσεις, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας Μώλου Λοκρίδος, ἄχ., τ. Α, 181.

πυρός περιέβαλεν αὐτόν»¹¹⁰. Αυτόπτης παρομοίου φαινομένου καί ἡ μακαριστή Μοναχή Θέκλα Ἀλιφραγκῆ (†1978) πολλάκις διηγείτο, σὺν τοῖς ἄλλοις, στήν πονήσασα κατὰ τὴν δεκαετία 1968-1978, ὅτι τὸν εἶδε ἐντὸς τοῦ κελλίου του, νὰ προσεύχεται μετάρσιος, «μία σπιθαμὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆ», πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου μέ πρόσωπο, πού εἶχε λάβει τὴν «καλὴ ἀλλοίωση» τῆς ἀγιότητος. Ἐπῆρε δέ ἐντολή μετὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον, νὰ μὴ τό κοινολογήσῃ, ἐν ὄσῳ ἔζη¹¹¹.

Ἦταν ἡ προσευχή του, ὡς ἔγραφε εἰς «**Τό Γνώθι σαυτόν**», «ὀμιλία πρὸς Θεόν, λήθη τῶν γηϊνῶν, ἄνοδος πρὸς οὐρανόν... ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας τὴν μεγαλοφωνίαν ἔχουσα, δυναμένη ἐφικέσθαι καί αὐτῶν τῶν ὠτῶν τοῦ Θεοῦ». Ἦταν λατρεία εὐάρεστος καρδίας τεταπεινωμένης, «μετὰ ἐπιεικείας πάσης καί τῆς κατὰ διάνοιαν συντριβῆς καί δακρῶν τῶν ἔνδοθεν»¹¹². Οὕτω καί μετὰ τῆς αὐτῆς κατανούξεως ἐτελοῦσε καί τίς ἐκκλησιαστικές Ἀκολουθίες, τίς ὁποῖες καί συνιστοῦσε ὡς τρόπον προσευχῆς, ἐκτὸς τῆς νοερᾶς καί ἀδιαλείπτου. Διὰ τοῦτο ἐξέδωκε τό 1904, ὅταν διηύθυνε τὴν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή, ὡς βοήθημα προσωπικῆς, κατανουκτικῆς προσευχῆς διὰ τοὺς πιστοὺς, «**Προσευχητάριον κατανουκτικόν**», πού ἐπανεξέδωκε τό 1913, ὅταν ἐγκατεβίωσε στήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης.

Δέν ἐνέκρινε ὁμως τὴν τυπικὴ ἐπιτέλεση τῶν Ἀκολουθιῶν· δέν ἤθελε νὰ ἐκτελοῦν τύπον προσευχῆς, ἀλλὰ λατρεία, «διότι ἡ καρδιά ἐκ τῆς λατρείας ἱκανοποιεῖται καί οὐχί ἐκ τῶν τύπων»¹¹³.

Κατάλληλο γιὰ προσευχὴ καί ἔκφραση λατρείας θεωρεῖ καί τό «**Ψαλτήριον**». Ἐκτιμήσας τὴν ἀξία του δεόντως ἐνέτεινε εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ποιήσεως μετὰ βραχέων ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων «**τό δυσκολώτατον τοῦτο βιβλίον**», γιὰ νὰ τό καταστήσῃ κατανοητό καί τερπνόν ἀνάγνωσμα¹¹⁴. Στὴν ἀπὸ 10/3/1906 ἐπιστολὴ του ἀναγγέλλει εὐχαρίστως

110. Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μακρῆ, *Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 269.

111. Μαρτυρίες τῆς Μοναχῆς Θέκλας ἠχογραφημένες ἀπὸ τὴν πονήσασα, ἐδόθησαν στὸν Μανώλη Μελινό. Βλ. Μανώλη Μελινοῦ, *Μίλησα μέ τὸν Ἅγιο Νεκτάριο*, Ἀθήνα 1989³, τ. 2, 185-196.

112. Βλ. *Τό γνώθι σαυτόν*, σ. 58, ἔνθα «*Περὶ προσευχῆς*: Ὅτι ἡ εὐχή διάλεξις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν». Ἀκολουθεῖ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ρς Λόγου περὶ προσευχῆς τοῦ Ἀντίοχου, Μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα, πού ἀρχίζει οὕτω: «*Τό σχολάζειν τῇ ἀδιαλείπτῳ προσευχῇ ἀναγκαῖον πᾶσι καί ἐπωφελές ὑπάρχει*».

113. Ἐπ. 34, σ. 94.

114. Τοὺς ἐνέτεινε εἰς ποικίλα μέτρα κατὰ τὴν τονικὴ βάση, ὥστε νὰ ψάλλωνται ὡς δοξαστικά εἰς ὅλους τοὺς ἤχους τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἄν καί ἐτήρησε τὴν γλώσσα τοῦ Ψαλτηρίου, ἐξῆλθε μερικὲς φορές ἀπὸ τό γλωσσικὸ ἰδίωμα χάριν τοῦ μέτρου ἢ χάριν σαφηνείας. Ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τό κείμενο τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικος, τό ἐβραϊκὸ πρωτότυπο, ἄριστες μεταφράσεις τοῦ ἐβραϊκοῦ πρωτοτύπου στήν ἐλληνικὴ, γαλλικὴ, ἰταλικὴ καί λατινικὴ, τό κείμενο καί τὴν ἐρμηνεία τοῦ Εὐθυμίου Ζυγαδηνοῦ καί τίς ἐρμηνείες τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐρμηνευτῶν. Τὴν ἐρμηνεία τῶν φαλμῶν τοῦ Εὐθυμίου Ζυ-

τήν αποπεράτωση αὐτῆς τῆς ἐργασίας, στήν ὁποία ἐπεδόθη, ὡς φαίνεται, μέ ὄλες τίς ψυχικές του δυνάμεις, καί ἐκφράζεται περί τοῦ Ψαλτηρίου μέ τούς ἐξῆς ἀξιωματικόν λόγους-ἀπόσταγμα γνώσεως καί ἐκχείλισμα καρδίας: «Ἦδη δύναμαι νά εἶπω, ὅτι γινώσκω τόν Ψαλτήρα. Ἦδη κατενόησα τό τῶν νοημάτων αὐτοῦ ὕψος. Ἦδη συνησθάσθην τό μεγαλεῖον τοῦ Ψαλτηρίου. Ἦδη ἀντελήφθην τό ἐν τοῖς ψαλμοῖς διαπνέον πνεῦμα λατρείας πρός τό θεῖον. Ἦδη ἠσθάνθην τόν πόθον τῆς πρός τόν Θεόν ἀνυψώσεως. Ἦδη σύνοιδα ὁποῖον πῦρ θείας ἀγάπης διαχέεται ἐν τοῖς ψαλμοῖς. Ἦδη κατενόησα τήν διαπλαστικήν τῶν ψαλμῶν ἐπί τῆς ψυχῆς καί τῆς καρδίας δύναμιν. Ἦδη ἠνόησα πόσον εἰς προσευχήν εἰσιν ἐπιτήδειοι καί εἰς ἔκφρασιν τοῦ τῆς πρός τόν Θεόν λατρείας συναισθηματος. Ἦδη κατενόησα, διατί συνεστήθη ὑπό τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὡς καθημερινόν ἀνάγνωσμα ἐν ταῖς προσευχαῖς τῶν ἀκολουθιῶν». Στή συνέχεια γράφει μέ ἱερό ἐνθουσιασμό, πῶς, ὅταν θά τό ἐκτυπώσῃ, θά τό φέρῃ ἐπάνω του, ὡς ἐγκόλπιον, ὅπου ἄν πορευθῆ, καί μέ αὐτό θά αἰνῆ, θά ὑμνῆ καί θά εὐλογῆ τόν Θεόν. Τέλος δέ προτρέπει εἰς δοξολογία καί εὐχαριστία γιά τήν ἐνίσχυση, πού ἔλαβε, καί δέηση, νά τό ἐκτυπώσῃ καί νά τούς τό προσφέρῃ, «ὡς δῶρον ἱερόν πρός προσευχήν καί λατρείαν τοῦ Θεοῦ»¹¹⁵. Πρός τόν αὐτό σκοπό ἐνέτεινε εἰς μέτρα κατά τήν τονική βάση καί τό «Κεκραγάριον», πού ἀποδίδεται στόν ἱερόν Αὐγουστῖνο καί ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερα βιβλία, βάσει τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως, καί τό ἐξέδωκε μετά δύο ἔτη, τό 1910, εἰς δύο τομίδια¹¹⁶. Στό τέλος τοῦ δευτέρου προσέθεσε ἰδικό του ὕμνο, πού ἀποτελεῖται ἀπό πέντε τετράστιχες στροφές καί ἐμελοποίησε ὁ ἴδιος: Εἶναι ὁ περίφημος «Ἦμνος εἰς τήν θείαν ἀγάπην» ὕμνος καί δέηση στήν θείαν Ἀγάπη διά

γαδηνοῦ, πού ἤκμασε κατά τό 1100 μ.Χ. ἐπί Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καί συνώφισε τούς πρό αὐτοῦ ἐρμηνευτές, μετεγλώττισε εἰς γλώσσαν ἀπλουστέρα ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Αὐτήν τήν μεταγλώττιση εἶχε πρό ὀφθαλμῶν καί ἔλαβε στοιχεῖα καί ἀπό τά Προλεγόμενά της διά τήν ἐκτενῆ Εἰσαγωγή του. Στήν ἀρχή ἐκάστου ψαλμοῦ προέταξε τήν ἱστορία του, τήν ὑπόθεσή του καί τήν πρός ἀλλήλους σχέση. Στό τέλος παρέθεσε ἀλφαβητικό πῖνακα τῶν ψαλμῶν καί πῖνακα εὐρετήριο κατά περιστάσεις. Τό ἐξέδωκε τό 1908. Βλ. *Ψαλτήριον τοῦ Προφητάνακτος Δαυῖδ ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατά τήν τονικήν βάσιν μετά ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων ὑπό Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου Κεφαλά, Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐν Ἀθήναις 1908.*

115. Ἐπ. 54, σ. 131.

116. Βλ. σ. 217. Τά τέσσερα βιβλία τῶν «Ἐξομολογήσεων» «ἀνδρός τετρωμένου ὑπό τῆς θείας ἀγάπης καί ἐνθέου ἔρωτος», ὡς γράφει στόν Πρόλογο, εἶναι: Α. Αἱ Μελέται, Β. Τά Μονολόγια, Γ. Τό περί τῆς τοῦ Χριστοῦ θεωρίας, Δ. Τό περί συντριβῆς καρδίας. Εἰς αὐτά περιέχονται αἰνέσεις, δεήσεις καί εὐχαριστίες θερμοτάτες. Τό «Κεκραγάριον», ἄν καί εἶναι γραμμένο εἰς πεζό λόγο, ἐκτιμᾶται ὑπό τοῦ Ἁγίου ὡς ποίημα ὑψηλό, ἀληθῆς ποίηση, πού μαρτυρεῖ τόν θεῖον ἐνθουσιασμό, τήν ἐνθεο ποιητική ἐξάρση τοῦ συγγραφέως του καί τό ὑπό τοῦ θεοῦ φωτός καταυγασθέν πνεῦμά του. Ἀγάπησε τό «Κεκραγάριον» καί τόν εἴλκυσαν τά ὑψηλά νοήματά του. Διά τοῦτο τό περιέβαλε μέ ποιητική περιβολή, γιά νά τό καταστήσῃ τερπνό καί κατανοητό ἀνάγνωσμα. Τά ποιήματα φάλλονται ὑπαγόμενα στή κλίμακα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καί τῆς τετραφώνου.

τήν επικράτησή της στή ψυχή του και στίς ψυχές εκείνων, πού ἐπιζητούν αὐτήν.

Πρώτη στροφή εἶναι ἡ κάτωθι:

Ὡ θεία ἀγάπη, ἐλθέ ἰκετεύω
ἐξ ὅλης ψυχῆς μου καί μέσης καρδιάς
καί σκῆνωμα θεῖον Χριστέ ποιήσον με
καί πάσης κηλίδος ὧ καθάρισόν με.

Ἀγάπη εἶναι τό κύριο χαρακτηριστικό τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, γράφει στή τελευταία στροφή:

Ἡ σὴ βασιλεία ἐστίν ἡ ἀγάπη
ἐν ἧ βασιλεύει χαρά καί εἰρήνη
ἐν ἧ βασιλεύει ἡ μακαριότης
ὁ ἔρως τοῦ θεοῦ καί ἡ εὐφροσύνη.

Δ. Ἡ τιμή καί ἀνύμνηση τῆς Θεοτόκου

Ὅλη ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὴν ἀναφορά της στό Πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ἰδιαίτερος δέ ἡ λατρεία, ἡ ὑμνογραφία καί ἡ εἰκονογραφία. Στόν Ὅσιο καί Θεοφόρο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, Νεκτάριο ἀνακεφαλαιώνεται ἡ ὀρθόδοξος, ἐκκλησιαστική καί πατερική παράδοση τῆς τιμῆς καί ἀνυμνήσεως, μετὰ Θεόν, τῆς Θεοτόκου καί ἐπικλήσεως τῶν πρεσβειῶν, τῆς ἀρωγῆς καί προστασίας Τῆς. «Καί οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι», γράφει στήν *«Μελέτη περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας»*, «τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ συνιστῶντος τὴν τιμὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον παρθένον Μαρῖαν καί αὐτῆς τῆς Θεοτόκου ἀναγγελίουσ, ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί' (Λουκ. 1,48)»¹¹⁷.

Τό μυστήριο τοῦ Προσώπου Τῆς συνδεδεμένου μέ τόν Ἰησοῦ Χριστόν ἀποκαλύπτεται εἰς αὐτούς, πού γνωρίζουν τόν Θεόν ἐν τῇ κοινωνίᾳ Αὐτοῦ, εἰς τούς Ἁγίους¹¹⁸. Εἰς αὐτὴν τὴν σεπτὴ χορεία τῶν ἱερῶν μυστῶν καί ὑμνολόγων τῆς Θεοτόκου ἀνήκων καί ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀνυμνῶν μακαρίζει, ὡς ἄξιόν ἐστιν, καί μεγαλύνει «τὴν τό γένος ἡμῶν μεγαλύνασαν»,

117. Βλ. σ. 209.

118. Τοῦτο δηλοῦται εὐκρινῶς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ: «Οὐκοῦν ἡ Παρθενομήτωρ αὕτη μόνη μεθόριόν ἐστι κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως, καί αὐτὴν εἰσονται τοῦ ἀχωρήτου χώραν ὅσοι δὴ γινώσκουσι Θεόν καί αὐτὴν ὑμνήσουσι μετὰ Θεόν ὅσοι τόν Θεόν ὑμνοῦσι». (Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΙΔ' Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας, Migne PG 151, 177). Ἐκτός τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, μέ θεολογικές Ὁμιλίες ἀνύμνησαν τὴν Θεοτόκο οἱ Πατέρες: Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἐφραίμ ὁ Σύρος, Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Μόδεστος καί Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτης καί Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως, Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, Θεοφάνης Νικαίας, Νικόλαος Καβάσιλας καί Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Ὁρθοδόξως ὁμολογεῖται ὑπὸ τοῦ Μο-

διδαχθείς τούτο υπό τῆς Ἐκκλησίας, ὡς γράφει στὸν Πρόλογο τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου «**Θεοτοκαρίου**» του. Ἡ ὕμνογραφία εἶναι καὶ ἔκφραση τῶν συναισθημάτων καὶ φρονημάτων ὅλου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου μέ τὴν δημοσίευση τοῦ «**Θεοτοκαρίου**» προσφέρει στοὺς ἀγαπῶντας καὶ τιμῶντας τὴν Μητέρα τοῦ Κυρίου «ἐγκόλπιον τι, ἐν ᾧ νὰ εὐρίσκωσι διατετυπωμένα τὰ ἑαυτῶν συναισθήματα καὶ ἱκανοποιῶσιν αὐτὰ ἄδοντες καὶ ὕμνουντες» Αὐτὴν, ὡς ἀναφέρει στή συνέχεια¹¹⁹. Τὸ μικρὸ «**Θεοτοκάριον**», πού ἐξέδωκε τὸ 1905, περιλαμβάνει ὀκτώ ᾠδές, Προσφώνηση πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο, τοὺς χαιρετισμούς εἰς ἱαμβικό μέτρο, δύο ὕμνους (ὁ δευτερός ἀνωνύμου), ᾠδὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως καὶ δύο ᾠδές ἀνωνύμων. Οἱ πέντε πρῶτες ᾠδές καὶ ἡ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἐμελοποιήθησαν ἀπὸ τὸν Ἴδιον. Ἀλλ' ὁ πόθος τῆς ἀνυμνήσεώς Της τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ νέους ὕμνους καὶ οὕτω ἐξεδόθη τὸ 1907 τὸ μέγα «**Θεοτοκάριον**» ἐπηυξημένο μέ ἑκατὸν πενήντα ἕξ ὕμνους καὶ ἑννέα κανόνες¹²⁰.

Στὴν ἀπὸ 31/10/1905 ἐπιστολὴ τοῦ ἀναγγέλλει εὐχαρίστως, ὅτι ἡ Κυρία Θεοτόκος τὸν ἠξίωσε, νὰ ἐντείνη εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως ἅπαντα τὰ Θεοτοκία καὶ τοὺς Θεομητορικούς κανόνες τῆς «**Παρακλητικῆς**», καὶ τοὺς γνωρίζει, ὅτι ἔγραψε 103 ᾠδές, 30 ὕμνους καὶ 11 κανόνες, πού ἀνέρχονται πάντες εἰς 5000 στίχους¹²¹.

Ὡς συναγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων καὶ κατὰ τίς πρῶτες ἐκτιμήσεις

ναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ὅτι «*γιά τὴν προσέγγιση στήν, ἐπέκεινα πάσης καθαρότητος, ἀγιότητα τῆς τιμιωτέρας τῶν Χερουβίμ ἀπαιτεῖται ἀγιότης... Καὶ ἐπομένως οἱ μόνοι ἀρμόδιοι νὰ μᾶς διδάξουν γιά τὴν Παναγία... εἶναι οἱ Ἅγιοι, αὐτοὶ πού, διὰ τῆς καθαρότητός των, ἀπέκτησαν 'νοῦν Χριστοῦ'*». (Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ* (Μέσα ἀπὸ τὴν Θεολογία καὶ τὴν Ὑμνολογία τῶν Ἁγίων Πατέρων), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 24.

119. Μετέχει οὕτω στήν πατερικὴ συμφωνία ἀγάπης πρὸς τὴν Θεοτόκο, πού εὐρίσκει τὴν ἀρίστη ἔκφρασή της στό «**Θεοτοκάριον**», πού ἐξέδωκε τὸ 1796 ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐκ πάντων τῶν ἀσματικῶν χειρογράφων κανόνων, ἐξήντα δύο τὸν ἀριθμὸ, πού συνέλεξε στό Ἅγιον Ὅρος, Ποιητές τῶν ὁποίων ἦσαν: Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Θεοφάνης Νικαίας καὶ Γραπτός, Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, Ἰωάννης Εὐχαΐτων, Μητροφάνης ὁ Σμύρνης, Θεόδωρος Στουδίτης, Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως, Γεώργιος Νικομηδείας, Θεόκτιστος Στουδίτης, Παῦλος ὁ Ἀμορίου, Νικόλαος Κατασχεπηνός, Ἀθανάσιος Κωνσταντινουπόλεως, Ἰγνάτιος Κωνσταντινουπόλεως, Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου, Θεόδωρος Λάσκαρις, Μανουὴλ ὁ Ρήτωρ, Κλήμης, Ἡλίας Ἐκδικος, Καλλίνικος Ἡρακλείας, Νικόλαος καὶ Θέκλα.

120. Βλ. σύγχρονη ἔκδοση: Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Θεοτοκάριον Ἦτοι ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἁειράρθενον Μαριαν*, ἔκδ. Νεκταρίου Παναγόπουλος, Ἀθήναι 2001⁴. Βλ. σ. 214 ἕξ.

121. Ἐπ. 33, σ. 91. Στὴ συνέχεια ἀναγγέλλει τὴν πρόθεσή του, νὰ συντάξῃ, ὅσους δυνηθῇ, ὕμνους καὶ ᾠδές εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν. Εἰς δὲ τὴν ἀπὸ 13/3/1907 ἐπιστολὴ τοῦ γνωστοποιεῖ, ὅτι ἐνέτεινε εἰς μέτρα τοὺς Ἀναστασίμους, Σταυρωσίμους καὶ κατασκευαστικούς κανόνες τῆς Παρακλητικῆς, ὅτι ἔγιναν ὠραῖοι καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνωρίστοι. (Ἐπ. 99, σ. 195).

του ὕμνογραφικοῦ ἔργου του, ὡς ἀμιγῶς προσωπικά του ποιήματα, εἶναι δυνατόν, νά θεωρηθοῦν οἱ ᾠδές. Οἱ ὕμνοι δέ καί οἱ κανόνες ἀποτελοῦν διασκευή εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καί κανόνων, κυρίως τῆς «Παρακλητικῆς»¹²², τοῦ «Τριωδίου» καί ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων, γιά νά γίνουν προσιτοί καί κατανοητοί.

Ἡ λατρεία τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ καί ἡ ἀνύμνηση τῆς Θεοτόκου διέπνεον τό διδακτικό καί παιδαγωγικό του ἔργο, τήν ποιμαντική θεωρία καί πράξη του. Τοῦτο μαρτυρῶν μαθητής του γράφει: «Ἀπό βαθεῖαν πίστιν καί ἄρωμα εὐσεβείας διαπνέονται ὅλα τά ἔργα του. Οἱ πρός τήν Παναγίαν “Ὑμνοί” του δονοῦνται κυριολεκτικῶς ἀπό θεῖον ἐνθουσιασμόν. Μετερσιούτο, ὅταν ἔφαλλε μαζί μας ἐν χορῶ τό “Ἀνυμῶν μεγαλύνω Σε, Ἄχραντε”. Ἦσαν δέ τονισμένοι οἱ “Ὑμνοί πρός τήν Παναγίαν” ὑπό τοῦ ἰδίου»¹²³.

«Ἦτο δέ μέγας ὁ ἐνθουσιασμός του, ὅταν ἤκουε τούς Ριζαρείτας νά τούς ψάλλουν»¹²⁴, διότι, ὡς Καθηγητής καί ἄριστος Παιδαγωγός, ἐγνώριζε, ὅτι ἡ ὕμνογραφία εἶναι ἔμμετρος Θεολογία, πού «διδάσκει τέρπουσα»¹²⁵ καί παιδαγωγεῖ¹²⁶. Διά τῶν ὕμνων μετέγγιζε στούς μαθητές του τά ὀρθόδοξα ἐκκλησιαστικά φρονήματά του καί τά ἔνθεα βιώματά του.

Ὡς Καθηγητής τῆς Ποιμαντικῆς ἐπιθυμῶν, νά παραδώσῃ στούς ἱεροσπουδαστές καί μελλοντικούς ποιμένες αὐτήν τήν πατερική καί παναρμονία ἐνότητα Ποιμαντικῆς Θεολογίας καί λατρείας, διήνητιζε τό μάθημα Ποιμαντικῆς μέ ποιήματά του πρός τήν Θεομήτορα μελοποιημένα ἀπό τόν ἴδιον, τά ὅποια ὑπό τήν καθοδήγησή του ἔψαλλον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ μαθητής του, Ἀρχιμανδρίτης Γερβάσιος Παρασκευόπουλος¹²⁷.

Ὁ χρόνος ἐκδόσεως τῆς Μελέτης του «Περί τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου...»

122. Βλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, *Δύο Χειρόγραφα τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, «Θεολογία», Ἀθήναι, 65 (1994) 387. Πρβλ. Ἰδίου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί ἡ ἀγάπη του γιά τήν ποίηση καί τήν μουσική*, ἔκδ. «Ἀρμός», Ἀθήνα 1998, σ. 27-28.

123. Ι. Φ. Κωνστανταράκη, *Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλᾶς*, «Ἐπετηρίς» 1948, ἔκδ. Ἐνώσεως Ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς, Ἀθήναι 1949, σ. 82-83.

124. Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου, Πρωθιερέας..., *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Μητροπολίτης Πενταπόλεως*, Τίτου Ματθαϊάκη Μητροπολίτου..., Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος..., Ἀθήναι 1985², σ. 276.

125. Ἰωάννου Θανοπούλου, *Ἡ χρησιμότης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἰς τούς σπουδαστάς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν*, Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικῆ Σχολῆ 1844-1969, Πανηγυρικός τόμος ἐπί τῆ 125ετηριδί αὐτῆς, Ἀθήναι 1969, σ. 546.

126. Διονυσίου, Μητροπολίτου Σερβίων καί Κοζάνης, *Ὑμνοί τῆς Ἐκκλησίας*, «Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικῆ Παιδεία», ἐν Ἀθήναις..., τ. 2, 193· 195. Βλ. Ἀνθούσης Μοναχῆς Ἰ.Μ. *Εὐαγγελισμοῦ Μητρὸς Ἠγαπημένου Πάτμου*, *Ὁ ἅγιος Νεκτάριος ὡς ἱεροουργός καί ὕμνογράφος μυσταγωγεῖ εἰς τήν κατά Χριστόν ζωήν*, Πρακτικά Διορθοδόξου Μοναστικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα: «Ὁ γυναικεῖος Μοναχισμός καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος», Ἀθήναι 1998, σ. 253.

127. Βλ. Τάκη Κωνσταντόπουλου, *Γερβάσιος Παρασκευόπουλος Ἀρχιμανδρίτης 1877-1964· Ὁ βαθυστόχαστος ἐρευνητής καί μαχητής* (Ἀναμνήσεις ἀπό τήν Ριζαρείου Σχολῆ), *Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικῆ Σχολῆ*. Πανηγυρικός Τόμος ἐπί τῆ 125ετηριδί τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1844-1969), Ἀθήναι 1969, σ. 666.

καί τῆς ἐκπονήσεως τοῦ «**Θεοτοκαρίου**» συμπίπτει μέ τήν ἔναρξη τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς ἐν Αἰγίνῃ Μονῆς καί τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως τῆς Μοναστικῆς Ἀδελφότητος: «... τά βλέμματά του ἐστρέφοντο ἔκτοτε ἐντονώτερον πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀφ' ἐνός καί πρὸς τὴν μοναχικὴν ζωὴν ἀφ' ἐτέρου», ἐνθυμεῖται ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ τὰ μαθητικά χρόνια του ὁ καθηγητής, Παναγιώτης Μπρατσιώτης¹²⁸. Ὁ Μοναχισμός εἶναι συνδεδεμένος μέ τό Πρόσωπο τῆς Θεοτόκου· ἔχει χαρακτηῖρα **Θεομητορικό**¹²⁹. Αὐτός ὁ σύνδεσμος ὑπῆρχε στή συνείδηση καί στή ζωὴ του, ὡς μοναχοῦ, καί στή ποιμαντικὴ πράξη του, ὡς πνευματικοῦ πατρός τῶν μοναζουσῶν. Ἀγωνιζόμενος, ὡς ἀσκητής, ἀγῶνα πολυμέτωπο ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας του¹³⁰ καί τῆς πνευματικῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐντός αὐτοῦ¹³¹ ἔχει Σύμμαχο, Κηδεμόνα, Τροφέα, Ἰατρό, Μεσίτρια καί Μυσταγωγό τὴν αὐθεντικῶς Ἐλευθέρα καί τεκοῦσα τὸν Ἐλευθερωτή, Κυρία Θεοτόκον¹³². Αὐτὴν ἐπικαλεῖται, ὡς πνευματικὸς πατήρ καί ὁδηγός, κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς ποιμαντικῆς διακονίας του. Μέρος τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστολογραφίας του διανθίζεται ἢ συνοδεύεται ἀπὸ ᾠδὲς καί ὕμνους πρὸς Αὐτήν. Χαρακτηριστικό εἶναι καί τό ἐξῆς γεγονός: Ὅταν ἠθέλησε κάποτε, νά ἀναπτύξῃ ἓνα εὐαγγελικό χωρίο πρὸς διδα-

128. Π. Ι. Μπρατσιώτου, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος Ἱεράρχης, Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 239.

129. Ὁ μακαριστός Οἰκουμενικός Πατριάρχης, κυρός Δημήτριος εἰς βαρυσήμαντον Ὁμιλία Του πρὸς τὴν ἕκτακτο διπλὴ Ἱερά Σύναξη τοῦ Ἁγίου Ὅρους ἐτόνισε, ὅτι αὐτός εἶναι ὁ «ἀκριβέστερος καί θεοπρεπέστερος προσδιορισμός τοῦ ἱερωτάτου θεσμοῦ τοῦ Μοναχισμοῦ ἐν γένει... διότι ὁ μοναχισμός κυοφορεῖ μυστικῶς τὸν Χριστόν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς τὸν ἐκυοφόρησεν ἡ Θεομήτωρ ὑπερφυῶς». (βλ. Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, Ἡ Α.Θ.Π. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. Δημήτριος στό Ἅγιον Ὅρος, (21-27 Σεπτεμβρίου 1990), Γραφεῖον Τύπου τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1991, σ. 20-21).

130. Ἐπ. 92, σ. 182-183.

131. Ἐπ. 99, σ. 194. Κατὰ τὸν Ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητή, «Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐφάπαξ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς αἰεὶ γεννᾶται θέλων κατὰ πνεῦμα διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς θέλουσι». (Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά· καὶ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας Ἑκατοντάς Ι, ν, Migne PG 90, 1181).

132. Κυρία προσφωνοῦσε τὴν Θεοτόκο πολλὰκις ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὡς καὶ ἄλλοι Πατέρες, ὅχι μόνον ἀπὸ σεβασμό ἀλλὰ καί μέ βαθεῖα θεολογικὴ ἐπίγνωση. Κατὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, «Καί τό ὄνομα φησί τῆς παρθένου Μαριάμ... ἐρμηνεύεται Κυρία. Παρίστησι δέ καί τό ἀξίωμα τῆς παρθένου ... τὴν ἀξίαν ὡς δεσπόζουσα πάντων... Ἔτι γε μήν Κυρία καί ὡς οὐκ Ἐλευθέρα μόνον δουλείας καί κυριότητος θείας ἐπειλημμένη, ἀλλὰ καί ὡς πηγὴ καί ρίζα τῆς τοῦ γένους ἐλευθερίας, καί μάλιστα μετὰ τὸν ἀπόρρητον καὶ χαρμόσυνον τόκον». (Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΙΔ' Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, Migne PG 151, 172). βλ. Ἄρχ. Γεωργίου Καψάνη, Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγ. Ὅρους, Ἡ Κυρία Θεοτόκος ρίζα τῆς ἐλευθερίας μας, περ. «Κοινωνία», Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1987, σ. 255-275. Πρὸβλ. Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἡ Θεοτόκος· Τέσσαρις Θεομητορικές Ὁμιλίαι, Εἰσαγωγή, Ἀθανασίου Γιέβτιτς, ἔκδ. Ἀπ. Διακονίας, Ἀθήνα 1995³, σ. 47. Πρὸβλ. V. Lossky, Ἡ μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 164.

σκαλία τῶν μοναζουσῶν καί μέ τό ἄνοιγμα τοῦ Εὐαγγελίου τό βλέμμα του ἔπεσε στήν ἀποστολική ρήση «*ἡ ἀγάμος μεριμνᾷ τά τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καί σῶματι καί πνεύματι*»¹³³, δέν ἔσπευσε, νά διανοίξῃ τούς κρουνοὺς τῆς θεολογίας του πρός ἐρμηνευτική ἀνάπτυξη τοῦ χωρίου, ἀλλ' ἐπεκαλέσθη πρῶτον τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, νά τόν φωτίσῃ «*τῷ φωτί τῆς Θεογνωσίας*», γιά νά γράψῃ κάτι ὠφέλιμο¹³⁴.

Εἰς αὐτήν τήν ἄμεσο καί ζῶσα κοινωνία μετά τῆς Θεοτόκου κατευθύνει καί τά πνευματικά τέκνα του, γιά νά ἀπολαύσουν τά ἐξ Αὐτῆς ἀπορρεόντα ἀγαθά. Ἄριστο μέσο, οἱ ὠδές, οἱ ὕμνοι καί οἱ κανόνες τοῦ «**Θεοτοκαρίου**». Εἶναι προσευχή· ἐκφράζουν τήν αἴνεση καί εὐχαριστία, τήν ἐξομολόγηση καί ἰκεσία τῶν ψυχῶν καί φέρουν κατάνυξη. Οἱ παρακλητικοί κανόνες πρός τήν Θεοτόκο ἔχουν κάτι, τό ὁποῖο δέν ἔχουν οἱ κανόνες τῶν Ἁγίων, πού δέν εἶναι προσευχή, ἀλλ' ἔπαινος τοῦ Ἁγίου. Διά τοῦτο τούς παρέχει τή δυνατότητα, νά ἀναγινώσκουν ἕνα κανόνα τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἐκ τοῦ μεγάλου χειρογράφου «**Θεοτοκαρίου**»¹³⁵, ἀντί τῶν κανόνων τῶν Ἁγίων ἐκ τῶν «*Μηναίων*» καί τῆς «*Παρακλητικῆς*», πού δέν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖοι, γιά νά κάμουν καρδιακή, ἀληθῆ προσευχή. Καρδιά φλεγόμενη ἀπό θεία ἀγάπη, ὁ ποιητής τοῦ «**Θεοτοκαρίου**» ἐπιθυμεῖ, οἱ λόγοι νά ὁμιλοῦν στήν καρδιά τῶν πνευματικῶν τέκνων του πρός ἀποφυγή τοῦ κινδύνου τυποποιήσεως τῆς προσευχῆς. Τόν ἐνδιαφέρει τό ποιόν τῆς προσευχῆς. Ἐκφράζεται σαφῶς καί ἐπιθυμεῖ, νά γίνῃ κατανοητός: «*Θέλω νά μὴ ἐκτελήτε τύπον προσευχῆς, ἀλλά λατρείαν· διότι ἡ καρδιά ἐκ τῆς λατρείας ἱκανοποιεῖται καί οὐχί ἐκ τῶν τύπων· οὐχί ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὄλων τῶν κανόνων, οἵτινες ἐγράφησαν διά τόν πανηγυρισμόν τῶν Ἁγίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιοῦ τῆς προσευχῆς. Ἐπιθυμῶ νά μέ ἐννοῆτε τί λέγω*»¹³⁶.

Διά τῆς ἀληθοῦς προσευχῆς πρός τήν Θεοτόκο δαψιλεύονται οἱ θεῖες εὐεργεσίες καί δωρεές. Ἡ Θεοτόκος εἶναι χαρᾶς αἰτία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἀνύμνησή της πληροῖ χαρᾶς τήν καρδιά¹³⁷ καί φυγαδεύει τήν θλίψη. Ἐκ πείρας προτρέπει: «*Ἐν ταῖς θλίψεσιν ὑμῶν ὑμνεῖτε τήν Κυρίαν Θεοτόκον καί πάντως θ' ἀπαλλαγῆτε τῆς θλίψεώς σας*»¹³⁸. Θεραπεύει τίς ψυχικές καί σωματικές ἀσθένειες. Τήν ἐπικαλεῖται ὡς Ἰατρόν, ὅπως θεραπεία τίς ἀσθενεῖς, καί τῆς ὑπόσχεται, νά δώσῃ εἰς ἐκτύπωση τό «**Θεοτοκάριον**» του εἰς ἔνδειξη τῆς εὐγνωμοσύνης του. Εἰς ἐπιστολή

133. Α' Κορ. 7,34.

134. Ἐπ. 49, σ. 125.

135. Ἐπ. 34, σ. 93. Τό χειρόγραφο «*Μέγα Θεοτοκάριον*» ἀντέγραψε ἡ εὐσεβεστάτη καί καλλιγράφος κυρία Ἐλένη Γ. Ζερβουλάκου, ὅπως σημειώνει ἰδιοχείρως ὁ Ἅγιος. Εἶναι ἡ ἀντιγραφεύς καί τῶν *Τριαδικῶν ὕμνων* (βλ. Ἐπ. 79, σ. 165) καί τῶν *Κατηχητικῶν Ἐπιστολῶν*.

136. Αὐτόθι.

137. Ἐπ. 18, σ. 68.

138. Ἐπ. 74, σ. 158.

του πρὸς πάσχουσα προτάσσει ποιήματά του πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο τὴν Γοργοεπήκοο περιέχον ἕξ στροφές καὶ ἐξήκοντα πέντε στίχους, πού ἀρχίζουν οἱ περισσότεροι μὲ τὸ «Χαῖρε»¹³⁹, ὅπως ἀνυψῶση τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιά της πρὸς τὴν φιλεὺσπλαγγχο Μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ τύχη τῆς ταχείας Αὐτῆς βοήθειας καὶ ἀντιλήψεως. Μετὰ ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεση τῆς διαγνώσεως καὶ θεραπείας τοῦ παθολογικοῦ φαινομένου, ὡς καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πνευματικῶν συνεπειῶν του μὲ χαρισματικὴ διάκριση καὶ ἀνθρωπολογικὴ γνῶση, ὡς ἀναφέρεται στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο.

Ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἀντέχει τὸ Πρόσωπο τῆς Θεομήτορος. Διὰ τοῦ σπέρματος Αὐτῆς συνετρίβη¹⁴⁰. Διὰ τοῦτο συνιστᾶ ἐν ἐπιγνώσει συμπροσευχῆ, θερμῆ παράκληση στὴ Θεοτόκο καὶ ἐπίκληση δι' Αὐτῆς τοῦ θείου ἐλέους, ὅταν ὁ πτερινιστὴς ἐπιτίθεται εἰς καρδιά, πού δὲν περιφρουρεῖται ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτον εὐχὴ τοῦ Ἰησοῦ, γιὰ νὰ ἀφαιρέση τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἀγάπη καὶ νὰ διαταράξῃ τὴν εἰρήνη¹⁴¹.

Διὰ τῆς Θεοτόκου ἐπιζητεῖ θεῖο φωτισμό, γιὰ νὰ ἐκχύση τὴν λατρεία του εἰς ὕμνους καὶ ᾠδὲς πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν αἰτούμενος τὴν συμπροσευχῆ τῶν πνευματικῶν τέκνων του, τῶν κληρονόμων τῆς πνευματικῆς παρουσίας του. Γράφει ταπεινά: «Ἐπιθυμῶ νὰ παρακαλέσητε τὴν Κυρίαν Θεοτόκον, νὰ μεσιτεύση πρὸς τὸν Κύριον, ἵνα μοὶ ἀποστείλῃ ἀκτῖνα τοῦ θείου φωτός καὶ φωτισθῶ καὶ δυναθῶ ν' ἀναλάβω καὶ φέρω εἰς ἀγαθὸν πέρας τὸ ὅποιον προτίθημι σπουδαιότατον ἔργον. Τὰ ἔργα μου ταῦτα θὰ ᾧσιν ἡ παρουσία μου καὶ ἡ παρουσία σας»¹⁴².

Ε. Κοινωνία Ἁγίων

Ἡ ἐν Χριστῷ ἐνότης καὶ κοινωνία τῆς ἐν οὐρανῷ θριαμβευούσης μετὰ τῆς ἐπὶ γῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας εἶναι ζωὴ καὶ διδασχὴ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου. Ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἡ ἐξέχουσα θεολογικὴ καὶ ἐμπειρικὴ μαρτυρία του. Στὴν «Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ» γράφει: «Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀδυνατεῖ νὰ νοήσῃ διάσπασιν καὶ χωρισμὸν τῶν ἑαυ-

139. Ἐπ. 19, σ. 69. «Τὸ Ἀρχαγγελικὸ 'Χαῖρε', πού συνοφίζει ὀλόκληρον τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα («εὐ-αγγελιον») τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἔγινε εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν παντοτινὴ παράδοσις, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἐπροφήτευσεν ἡ Παναγία Θεοτόκος: 'Ἰδοὺ γάρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί' (Λουκ. 1,48)». (Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος: Τέσσερις Θεομητορικὲς Ὀμιλίαι*, κείμενο-Εἰσαγωγὴ-σχόλια Ἀθανασίου Γιέβτιτς, Ἐπισκόπου Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης, σ. 111).

140. Γεν. 3,15.

141. Ἐπ. 31, σ. 88.

142. Ἐπ. 33, σ. 91. Κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, «καὶ τοῦτο νόμιμον αἰώνιον ἐν οὐρανοῖς, διὰ τῶν μειζόνων τοὺς ἐλάττονας μετέχειν τοῦ ἐπέκεινα». (Γρηγορίου, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ, *Ὀμιλία ΑΖ' Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, Migne PG 151, 472-473).

της μελῶν, τῶν τε ζώντων καὶ τεθνεώτων, διότι ἀδυνατεῖ νά νοήσῃ μέλη Χριστοῦ χωρισθέντα τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μετά θάνατον καὶ κατασταθέντα νεκρά καὶ ἀναίσθητα... ἀδυνατεῖ νά ἐννοήσῃ μέλη αὐτῆς λαβόντα τήν ἐν Χριστῷ ζωὴν καὶ μὴ ἔχοντα πλέον αὐτήν· ἀδυνατεῖ νά ἐννοήσῃ μέλη ἄνευ νοήσεως, ἄνευ συναισθησεως· τούναντίον ἡ Ἐκκλησία πιστεύει κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς, ὅτι 'βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον...' (Α' Κορ. ιγ', 12)»¹⁴³.

Ζῆ τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀσκει τὴν Ποιμαντική του «σύν πᾶσι τοῖς ἀγίοις»¹⁴⁴, ἐν κοινωνίᾳ τιμῆς καὶ ἀγάπης μετά πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. «Περὶ τῆς τιμῆς τῶν ἀγίων ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μίαν ἔσχε γνώμην, μίαν δοξασίαν, μίαν φωνήν. Οἱ αἰῶνες ἅπαντες τοῦτο μαρτυροῦσιν», γράφει. Ὁ Ἐπιφάνιος, στόν ὁποῖον παραπέμπει, λέγει: «Ὁ τιμῶν Κύριον τιμᾶ καὶ Ἅγιον, ὁ δέ ἀτιμάζων Ἅγιον ἀτιμάζει καὶ τόν ἑαυτοῦ Δεσπότην»¹⁴⁵. Συμφώνως πρὸς τό φρόνημα καὶ τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τὴν τιμὴ πρὸς τοὺς Ἁγίους ἐκφράζει μέ δεήσεις καὶ ὕμνους ἐπικαλούμενος τίς πρεσβεῖές τους, μέ τόν ἀσπασμό τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων τους καὶ τὴν μίμηση αὐτῶν. Καὶ τοῦτο, διότι, ὡς ὑποστηρίζει, «ἡ τιμὴ τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας γεραιρομένων Ἁγίων δέν δύναται νά περιορισθῆ εἰς γενικήν μέν καὶ ἀόριστον, ἡθικῶς δέ ἄκαρπον τῶν ἔργων αὐτῶν ἀναγνώρισιν, οἷα εἶναι ἡ τιμὴ τῶν κοσμικῶς ἀναδειχθέντων καὶ ὠφελησάντων, ἀλλ' ἀνάγκη νά λάβῃ τὴν προσήκουσαν θρησκευτικὴν μορφήν, δι' ἧς ἐμπεδοῦται καὶ ἐξαγνίζεται καὶ καρποφορεῖ ἐπὶ τῶν πιστῶν...»¹⁴⁶.

Ἐπτά μῆνες μετά τὴν ἴδρυση τῆς Μονῆς, στήν ἀπό 25/4/1905 ἐπιστολὴ του ἀναγγέλλει μέ λιτότητα, ὅτι προτίθεται νά μεταβῆ στήν Αἴγινα μέ Διάκονο, γιὰ νά τελέσουν Θεία Λειτουργία στόν ἱερό Ναό τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, Ἐπισκόπου Αἰγίνης καὶ νά ἐπικαλεσθοῦν καὶ τὴν προστασία του. Πρὸς τοῦτο δέ εἶχε εἰδοποιηθῆ ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χρυσο-

143. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1986, σ. 16.

144. Ἐφεσ. 3,18. «Μόνον 'σύν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις', κατὰ τόν Ἀπόστολον Παῦλον, ἡμπορεῖ νά γνωσθῆ τό θαυμαστόν μυστήριον τοῦ Προσώπου τοῦ Χριστοῦ», γράφει ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς... «Ὅντως ἡ ζωὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι πάντοτε καθολικὴ, εὐρίσκεται πάντοτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ 'σύν πᾶσι τοῖς ἀγίοις', μετά πάντων τῶν ἀγίων. Τό ἀληθινόν κατὰ συνέπειαν μέλος τῆς Ἐκκλησίας... αἰσθάνεται ὅτι οὗτοι εἶναι αἰωνίως ζωντανοὶ καὶ ὅτι πάντας αὐτούς διαπερνᾶ ταυτοχρόνως μία καὶ ἡ αὐτὴ θεανδρική δύναμις καὶ ἐνέργεια, μία καὶ ἡ αὐτὴ θεανθρωπίνῃ ζωῇ, μία καὶ ἡ αὐτὴ θεανθρωπίνῃ ἀλήθεια». (Αρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*, (μτφρ. Ἀθανασίου Γιέβτιτς), ἔκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1974³, σ. 121) Βλ. Τοῦ Ἰδίου, *Ὁδὸς Θεογνωσίας· Κεφάλαια ἀσκητικὰ καὶ γνωσιολογικά*, ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1985, σ. 288.

145. Ἐπιφανίου, *Κατὰ αἰρέσεων*, III, II, Migne PG 42, 733. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 8.

146. Αὐτόθι, σ. 36.

λεοντίσσης και ὁ Δήμαρχος Αιγίνης¹⁴⁷. Εἰς αὐτήν τὴν ἐπιστολὴ ἔχομε τὴν πρώτη μαρτυρία περὶ τοῦ πνευματικοῦ, ὑπερχρονικοῦ δεσμοῦ τῶν δύο Ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Ποιμένων καὶ Προστατῶν τῆς Αἰγίνης. Μετὰ ἓν ἔτος περίπου ἀναγγέλλει στὸν Δήμαρχο Αἰγίνης, ὅτι ἡ πανήγυρις τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς θὰ τελεσθῆ στό Ναό τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου¹⁴⁸.

Πνευματικὴ κοινωνία τιμῆς καὶ ἀγάπης ὑφίστατο καὶ μεθ' ἑνός ἄλλου ἐκλεκτοῦ Ποιμενάρχου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, ὡς ὑποδηλώνεται ἀπὸ ἓνα ἀποκαλυπτικὸ ὄνειρο, τό ὁποῖο καὶ περιγράφει εἰς ἐπιστολὴ του¹⁴⁹, διότι τό εἶδε δύο φορές καὶ τοῦ ἔκαμε πολλήν ἐντύπωση, παρά τίς ἐκπεφρασμένες ἐπιφυλάξεις του ἔναντι τῶν ὀπτασιῶν καὶ τῶν ὀνείρων, κυρίως τῶν ἀρχαρίων¹⁵⁰. Ἰστάμενος παρά τούς πόδας τοῦ ἐντός τῆς λάρνακος λειψάνου εἶδε, ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἠγέρθη, ἀνεκάθησε καὶ τείνας τὰ χέρια του πρὸς Αὐτόν τόν ἐνηγκαλίσθη καὶ ἀντήλλαξαν ἀσπασμό. Κατὰ δέ τὴν δευτέρα φορά, μετὰ τόν ἀσπασμό, ἀτένισας αὐτόν ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ εἶπε: «*Ἐγὼ θὰ σέ ὑψώσω ὑψηλά ὑψηλά, ἀλλὰ θέλω καὶ ἐγὼ παρά σοῦ νά μοί κάμης ἓνα θρόνον ἀργυροῦν*». Ἡ ἐνδόμυχος διάθεσή του ἔναντι τοῦ ὀνείρου ἦτο πατερικῶς ἀπαθῆς, ὡς φαίνεται ἀπὸ τόν ἀκόλουθο σχολιασμό: «*Ἴδωμεν εἰ ἀληθές τό ὄνειρον. Φαίνεται ἀληθοφανές, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπαθῶς διακείμεθα, ὁ Θεός νά ποδηγητήσῃ ἡμᾶς εἰς ἐργασίαν τοῦ ἀγαθοῦ*». Δέν ἦτο δυνατόν βεβαίως, νά μή τό συνδέσῃ μέ τὴν διακονία του, ὡς Πατριαρχικῶ Ἐπιτρόπου, στὸν Ἱερό Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Καΐρου, τόν ὁποῖον διεκόσμησε καὶ ἐλάμπρυνε καὶ ἀπὸ πενιχροῦ ἀνέδειξε ἔκπαγλο¹⁵¹. Εὐχεται ὁμως στήν ἐπομένῃ ἐπιστολὴ του, νά ἀναφέρεται εἰς πνευματικὴν ὑψωση, καὶ τοῦτο ζητεῖ, νά εὐχωνται καὶ τὰ πνευματικὰ τέκνα του¹⁵².

147. Ἐπιστ. 17, σ. 67.

148. Ἐπ. 56, σ. 136.

149. Ἐπ. 115, σ. 222.

150. Ἡ θέσις του ἔναντι τῶν ὀνείρων καὶ τῶν ὀπτασιῶν τῶν μοναζουσῶν ἦτο παραδοσιακῶς ἐπιφυλακτικὴ. Φοβούμενος τὴν πλάνη τίς συνεβούλευε, νά μή πιστεύουν εἰς ὄνειρα καὶ ὀπτασίες, πρῶτον, διότι εἶναι μάταια, ἐάν ἡ καρδιά δέν πληροφορῆ περὶ τῆς ἐπισκέψεως τῆς θείας χάριτος, καὶ δεύτερον, διότι ὅλες ἦταν ἀρχαρίες καὶ πᾶσα ὀπτασία προήρχετο ἐκ πλάνης. Συνοψίζεται δέ ἡ περὶ αὐτῶν διδασχὴ του οὕτω: «*Ζητεῖτε τὴν χάριν ἐν τῇ καρδίᾳ σας καὶ μὴ πιστεῦτε τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὰ αἰσθητήρια, εἴτε ἐν ἐρηγήρῳσι εἴτε καθ' ὕπνους*». (Ἐπιστ. 44, σ. 119).

151. Βλ. ἔνθ' ἄνωτ. Μερὶμνη τοῦ Ἁγίου καὶ μέ προσφορές τῶν πιστῶν ἔγινε ἡ ἀγιογράφηση ὑπὸ τοῦ ἀγιογράφου Ε. Ἀρμενοπούλου: Τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῶν Προφητῶν περὶ τό τόξον τό ἄνωθεν τοῦ Ἱεροῦ, τοῦ Χριστοῦ εἰς τόν θρόνον, τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦντος τόν ἅγιον ἄρτον, ἄνωθεν τῆς βορείου καὶ νοτίου πύλης τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Βαϊφόρου. Σώζεται συμφωνητικὸ συνοπογραφέν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀγιογράφου, ὡς καὶ βιβλίον δωρεῶν τῶν Χριστιανῶν μετὰ τῶν ὑπογραφῶν αὐτῶν. (Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, σ. 43).

152. Ἐπ. 116, σ. 224.

Μαρτυρείται επίσης όφθαλμοφανής επικοινωνία του μετά του Άγιου Μηνᾶ, τοῦ Μεγαλομάρτυρος εἰς τήν Ἱερά Μονή Ἀγίας Τριάδος Αἰγίνης.

Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος λόγῳ καί ἔργῳ διδάσκει, συμφώνως πρός τό φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι οἱ Ἅγιοι ζῶντες ἐντός τοῦ ἀκτίστου Φωτός τοῦ Χριστοῦ¹⁵³, ὡς μέλη τοῦ σώματος Αὐτοῦ, τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας, γνωρίζουν τά συμβαίνοντα εἰς αὐτήν, συναισθάνονται τίς λειτουργίες αὐτῆς, συμπροσεύχονται καί συνδοξάζουν μεθ' ἀπάσης τῆς Ἐκκλησίας τόν Κύριο, δέονται ὑπέρ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας καί τῶν ἐν ἀσθενείᾳ ψυχικῇ ἢ σωματικῇ μή τελειωθέντων μελῶν αὐτῆς καί παρέχουν τήν ἀντίληψη καί βοήθειά τους στούς ἐπικαλουμένους αὐτούς¹⁵⁴. Ἡ ἐκκλησιαστική καί προσωπική του ἐμπειρία καί πράξι μαρτυροῦν τήν διηνεκῆ παρουσία καί κοινωνία τῶν Ἀγίων στή ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ὑπερφυῆ Ποιμαντική τους¹⁵⁵. Αὐτή ἡ πείρα ὑποδηλοῦται στήν προτροπή του πρός τήν δοκιμαζομένην Ἀδελφότητα, νά ἐπικαλῆται εἰς πρεσβείαν πρός Κύριον καί τίς προστάτιδες του Ἁγίες, Παρασκευή, Κυριακή, Θεοδοσία καί Εὐφημία, καί στήν σύστασή του, νά κάμουν Λειτουργία καί παράκληση στό Ναό¹⁵⁶ τοῦ Μετοχίου τους¹⁵⁷, πού τιμᾶται ἐπ' ὄνοματι τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, στήν παλαιά χώρα. Αὐτή ἡ πείρα ἐξεικονίζεται στό τρίμορφο τῶν Ἀγίων, Θεοδοσίας, Κυριακῆς καί Παρασκευῆς, πού εὐρίσκεται ἀνωθεν τῆς ἀγίας Προθέσεως¹⁵⁸. Αὐτήν τήν χαρμόσυνη ἐμπειρία τῆς θεραπευτικῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ἀγίων παρέχει στήν Ἀδελφότητα καί τό γενόμενο θαῦμα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Διά τοῦτο μετ' ἀκραδάντου πεποιθήσεως παροτρύνει, νά τόν παρακαλέσουν καί ὑπέρ ἄλλης ἀσθενοῦς Μοναχῆς, «καί θέλει θεραπευθῆ»¹⁵⁹.

Οἱ Ἅγιοι βοηθοῦν, ὄχι διά τῆς ἰδικῆς τους δυνάμεως, ἀλλά διά τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐπικαλούμενοι αὐτούς ἐμμέσως ἐπικαλούμεθα τήν θεία χάρι, πού οἰκεῖ ἐντός αὐτῶν καί ἀγιάζει τίς ψυχές καί τά σώματά τους. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀνέδειξε τά ἅγια λείψανα, τίμια

153. «Ζωή γάρ ἐστίν ὁ Θεός καί φῶς, καί οἱ ἐν χειρὶ Θεοῦ ὄντες ἐν ζωῇ καί Φωτὶ ὑπάρχουσιν». (Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθόδοξου πίστεως, ΙΕ, Migne PG 94, 1164).

154. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖα, Μελέτη περί τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ, σ. 16.

155. «Ἡ ζωῇ ὄλων τῶν ἁγίων εἶναι ὄντως ποιμαντική καί ποιμαίνει καί καθοδηγεῖ ὄλους μας. Ὁ καθέννας ἀπό ἐμᾶς ἔχει ἄλλωστε δείγματα αὐτῆς τῆς ἐπί προσωπικῆς βάσεως διαποιομένων καί ἐνεργοῦ παρουσίας τῶν ἁγίων στήν ζωῇ του». (Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Ἡ Ποιμαντική τῶν Ἀγίων· Φάκελλος Μαθήματος Ποιμαντικῆς Γυμνάσιας Ποιμαντικά, Ἀθήνα 1992, σ. 91).

156. Ἐπ. 100, σ. 197.

157. Ἐπ. 16, σ. 65. Ἐπ. 121, σ. 235. Βλ. Τίτου Ματθαϊάκη, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Κεφαλαῖα, σ. 326.

158. Βλ. Σώτου Χονδροπούλου, Ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, σ. 294. Τό τρίμορφο ἐξεικονίσθη, κατά παραγγελία τοῦ Ἁγίου, στό Ἡσυχαστήριο τῆς Ἀδελφότητος τῶν Δανιηλαίων Ἁγίου Ὅρους.

159. Ἐπ. 20, σ. 73.

σκηνώματα τοῦ Παρακλήτου φέροντα τά προοίμια τῆς Ἀναστάσεως. Διά τοῦτο ἄφησε στήν Ἀδελφότητα, «ὡς συμπαρακλητόρας πρὸς τὸν Θεόν», καί ἅγια λείψανα¹⁶⁰. Ἡ ἐπίκληση τῶν Ἁγίων δέν παραβλάπτει τὴν μεσιτεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς φρονοῦν οἱ Διαμαρτυρόμενοι, διότι ὄχι μόνον οἱ ἐκφράσεις *πρεσβεῦειν, δυσωπεῖν, ἰκετεύειν* καί οἱ λατινικές *Miserere nobis, audi nos* διαστελλόμεναι τοῦ *ora pro nobis* δηλοῦν τό εἶδος τῆς δεήσεως, πού δέν ἀντίκειται στή μεσιτεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί οἱ ἄμεσες πρὸς τοὺς Ἁγίους, καί μάλιστα πρὸς τὴν Θεοτόκο, δεήσεις, «αἱ διὰ τοῦ τύπου 'σῶσον', 'ἐλέησον ἡμᾶς' ἐκφωνούμεναι κατ' οὐσίαν ἀναφέρονται εἰς τὴν διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν Ἁγίων θείαν βοήθειαν καί σωτηρίαν»¹⁶¹. Ἄλλωστε δεχόμενοι οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὅτι οἱ Ἅγιοι «οἴχοθεν» δέονται ὑπὲρ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, χωρὶς νά παραβλάπτεται ἡ μεσιτεία τοῦ Κυρίου, δέν δύνανται, νά ἀρνηθοῦν καί στοὺς ἐπὶ γῆς πιστοὺς, νά ἐξαιτῶνται παρά τῶν Ἁγίων, ὅτι αὐτοὶ ποιοῦν «οἴχοθεν»¹⁶². Τὴν προτεσταντικὴν ἔνστασι «εἷς καί μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς», (Α' Τιμοθ. 2,5), τὴν «μέχρι κόρου ἀφορήτου προβαλλομένην», ἐλέγχει ὡς ἄσχετον πρὸς τό περί πρεσβείας τῶν Ἁγίων ζήτημα καί μὴ μετά λόγου προσαγομένην· οἱ ἐνιστάμενοι, γράφει, περιπίπτουν στό «ἐν τῇ λογικῇ καλούμενον σόφισμα ἑτεροζητήσεως», διότι ἕτερον μεσιτεία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρὸς τὸν Ἐαυτοῦ Πατέρα καί ἕτερον πρεσβεία ἢ μεσιτεία τῶν Ἁγίων πάντων, τῆς Θεοτόκου καί τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν... «Ἀληθῶς πρὸς μὲν τὸν Πατέρα εἷς μεσίτης ὁ Υἱός· πρὸς τὸν Υἱόν ὅμως πάντες οἱ ἅγιοι οἱ κύκλω αὐτοῦ»¹⁶³.

Ὁ σύνδεσμος τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἁγίων «ἀναθερμαίνει τὴν καρδίαν, ζωογονεῖ τό συναίσθημα καί εἰς ἀπομίμησιν τῶν προ-

160. Ἐπ. 95, σ. 187. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ ἅγια λείψανα ἐξεδηλώθη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς περισυλλογῆς τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, πού εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη περί τῶν ἁγίων λειψάνων μαρτυρία. (Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Μελέτη περί τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, σ. 10). Ὡς διερμηνεύει ὁ Μέγας Βασιλείος, «Ὅτε ἰουδαϊκῶς ἀπέθνησκον, βδελυκτὰ ἦν τὰ θνησιμαῖα· ὅτε ὑπὲρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμια τὰ λείψανα τῶν ὁσίων αὐτοῦ... Νυνὶ δὲ ὁ ἀσφάμενος ὁστέων μάρτυρος λαμβάνει τινὰ μετουσίαν ἀγιασμοῦ ἐκ τῆς τῷ σώματι παρεδρευούσης χάριτος. Τίμιος οὖν ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ». (Βασιλείου Μ., *Ὁμιλία εἰς ΠΙΕ' φαλμόν*, 4, Migne PG 30, 112 C). Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει περί τῶν Ἁγίων: «... ὦν καί τὰ σώματα μόνον ἴσα δύνανται ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς ἢ ἐπαφώμενα ἢ τιμώμενα· ὦν καί ρανίδες αἱμάτων μόνον, καί μικρὰ σύμβολα πάθους, ἴσα δρῶσι τοῖς σώμασι». (Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Δ' Κατὰ Ἰουλιανοῦ Βασιλέως Στηλιτευτικὸς Α', ΞΘ*, Migne PG 35, 589). Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ΙΕ, PG 94, 1164-1168.

161. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Μελέτη περί τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ*, σ. 34.

162. Αὐτόθι, σ. 30.

163. Αὐτόθι, σ. 25.

τύπων τούτων τῆς χριστιανικῆς ζωῆς παροτρύνει...»¹⁶⁴. Ἡ οὐσιαστικωτέρα ὁμως ἔκφραση καί συνέπεια τῆς τιμῆς τῶν Ἁγίων εἶναι ἡ μίμηση αὐτῶν. Αὐτός εἶναι ὁ ἕνας λόγος, πού οἱ ἀφιερωμένοι στόν Θεό Μοναχοί ἀλλάσσουν τό ὄνομά τους, γιά νά ἔχουν τό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου, τοῦ ὁποίου λαμβάνουν τό ὄνομα, ὡς ὑπόδειγμα ἀρετῆς καί τελειότητος καί πρότυπο πρός μίμηση. Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ἡ ἀπάρνηση τοῦ παρελθόντος καί ἡ ἀδιάλειπτος μνήμη τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου, ἐξηγεῖ εἰς ἐπιστολή του, πού πραγματεύεται περί τῶν λόγων τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὀνόματος τῶν Μοναχῶν ἐξ ἀφορμῆς προσηγηθείσης χειροτονίας μαθητοῦ του εἰς διάκονον. Καί παρατηρεῖ: Τό ὄνομα εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμένο μετά τῆς προσωπικότητος, οὕτως ὥστε ἡ μνήμη τοῦ ἐνός συνελκύει καί τήν μνήμη τοῦ ἑτέρου. Ἐντεῦθεν ἡ μνήμη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ἐν ὄσω τό παλαιό φέρεται ὄνομα, καί ἡ μνήμη τοῦ νέου, ὅταν τό νέον ἀκούεται ὄνομα¹⁶⁵.

Τό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου μεγάλως διδάσκει καί ἐνισχύει αὐτόν, πού ἀναλαμβάνει ἀγῶνες πνευματικούς, πολέμους πρός τίς ἀρχές καί ἐξουσίες τοῦ ἄρχοντος τοῦ παρόντος αἰῶνος καί μάχες ὑπέρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁶⁶. Τοιούτων προτύπων ἔχουν ἀνάγκη πάντοτε ποιμένες καί ποιμαινόμενοι.

Ὁ Θεός βούλεται, νά τιμῶνται καί ἐπί γῆς οἱ ὑπ' Αὐτοῦ δοξαζόμενοι ἐν οὐρανοῖς Ἅγιοι, οἱ τήν δόξαν Αὐτοῦ ἀγαπήσαντες καί τήν δόξα τοῦ κόσμου φυγόντες, καί δι' Αὐτῶν νά παρέχη τό ἔλεός Του. Σύμβολο τούτων καί ἡ Ὅσια Ξένη, ἡ τῷ κόσμῳ ξένη καί οἰκεία Θεῷ, τῆς ὁποίας τήν εὐάρεστο ξενιτεία καί θεοφιλή πολιτεία ἐπιβραβεύει καί ὁρατῶς ὁ Θεός μέ οὐράνιο στέφανο ἐξ ἀστέρων συνοδεύοντα τό τίμιον αὐτῆς λείψανο. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου «τῆς ἀπείρου ἀγάπης τοῦ Παναγάθου Νυμφίου» ἐμπνεόμενος ὁ Ἅγιος συνθέτει ὕμνον ἐκ τεσσάρων τετραστίχων στροφῶν «*Εἰς τήν Ὅσιαν Ξένην*», πού διέπεται ἀπό δοξολογία τοῦ Δοξάσαντος αὐτήν καί κατακλείεται μέ αὐτήν τήν δοξαστική στροφή:

*Ὅθεν καί πάντες συμφώνως οἱ Σέ τιμῶντες, Ὅσια,
δοξαζόμεν ὕμνωδαίς τόν Σέ δοξάσαντα Θεῖον,
ἐν τῇ πανσέπτῳ σου μνήμῃ καί εὐφημοῦντες ἐν ὕμνοις
Σωτηρὰ σου καί Νυμφίον, Ὅνπερ ἡμῖν ἐκδυσώπει¹⁶⁷.*

164. Αὐτόθι, σ. 31. Ὁ Μ. Βασίλειος λέγει: «Δῆλον γάρ, ὅτι ὁ τούς γενναίους ἀνδρας ἀποδεχόμενος, ἐν τοῖς ὁμοίοις καιροῖς οὐκ ἀπολειφθήσεται τῆς μιμήσεως. Μακάρισον γνησίως τόν μαρτυρήσαντα, ἵνα γένη μάρτυς τῇ προαιρέσει καί ἐκβῆς χωρίς διωγμοῦ, χωρίς πυρός, χωρίς μαστίγων, τῶν αὐτῶν ἐκεῖνοις μισθῶν ἠξιωμένος». (Βασιλείου Μ., Ὁμιλία ΙΘ' Εἰς τοὺς Ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας, Migne PG 31, 508).

165. Ἐπ. 39, σ. 103-104.

166. Αὐτόθι.

167. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Κατηχητικαὶ Ἐπιστολαί*», σ. 214. Ἡ Ὅσια Ξένη ἢ Ρωμαία, ἢ Μοναχή καί Διακόνισσα, ἀσκήτευσε στά Μύλασσα τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τό δεύτερο ἡμισυ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος. Τό λείψανό της μετεφέρθη ἀπό τήν Παναγία τῶν Βλαχερνῶν Κωνσταντινουπόλεως στή Σηλυβρία τῆς Θράκης –γενέτειρα τοῦ Ἀ-

Ἡ τιμὴ τῶν Ἁγίων δὲν ἀντιβαίνει στὴν θεία λατρεία, ἀλλ' ἀποβαίνει δοξολογία Θεοῦ. Ὅτι δὲν προσκρούει στὴν θεία λατρεία καὶ δὲν ἔχει σχέση πρὸς τὴν πρώτη ἐντολή, συνομολογοῦν καὶ οἱ νηφαλιώτεροι τῶν Διαμαρτυρομένων. Ὡς διέστειλε πρῶτος ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ἢ πρὸς τοὺς Ἁγίους τιμὴ δὲν εἶναι δουλεία ἢ *aboratio*, ἀλλὰ μόνον τιμητικὴ προσκύνηση, καθ' ὅσον ὁ ἀσπαζόμενος τὴν εἰκόνα διαστέλλει προδήλως, ὄχι μόνον τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ καὶ τὸν Δημιουργὸ ἀπὸ τα δημιουργήματά του. Στὴν Μελέτη του «Περὶ τῶν Ἁγίων Εἰκόνων» ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ προσκύνηση τῶν ἁγίων εἰκόνων δὲν ἀντιτάσσεται στὴν δευτέρα ἐντολή τοῦ Δεκαλόγου, διότι ἡ ἐντολή αὐτὴ ἀπαγορεύει τὴν κατασκευὴ καὶ προσκύνηση τῶν εἰδώλων ψευδῶν θεῶν πλαττομένων ἢ κατὰ φαντασία ἢ καθ' ὁμοίωση τῶν κτισμάτων. Τὴν δευτέρα ἐντολή παραβαίνουν οἱ θεοποιοῦντες τὴν κτίση καὶ λατρεύοντες αὐτὴν ὑπὸ τὰ εἶδωλα, οἱ περιπίπτοντες εἰς εἰδωλολατρεία, φυσιολατρεία ἢ κτισματολατρεία. Τὴν παραβαίνουν ἐπίσης οἱ λατρεύοντες τὸν Μαμωνᾶ, στὸν ὁποῖον θυσιάζουν τὰ ἱερώτατα: τὴν δικαιοσύνη, τὸν ἔλεον, τὴν πίστη, πᾶν εὐγενές αἴσθημα καὶ ὅλην αὐτῶν τὴν καρδιά. Παραβάτες αὐτῆς τῆς ἐντολῆς εἶναι ἐπίσης αὐτοί, πού στήνουν εἶδωλα στίς καρδιές τους καὶ περιπαθῶς λατρεύουν αὐτὰ ἀποβάλλοντες πᾶσα πρὸς τὸ Θεῖον ἀγάπη, ὡς καὶ πάντες οἱ θεοποιοῦντες ἑαυτοὺς καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς πεποιθότες· οἱ ἐλπίζοντες στὴν δύναμη τοῦ πλούτου τους, οἱ ἐγωϊστές, οἱ ὑπερήφανοι καὶ οἱ ὅμοιοι μὲ αὐτούς.

Στὴν εἰκόνα δὲν προσφέρομεν λατρεία, οὔτε τιμῶμεν αὐτὴν ὡς Θεόν, ἀλλὰ προσφέρομε τιμητικὴ προσκύνηση καὶ ταύτην πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀναφέρομε.

Τὸ εἶδωλο ἀπομακρύνει τὸν λάτρη του ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἡ εἰκόνα ὁμως τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, ὄχι μόνον δὲν μᾶς ἀπομακρύνουν τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἀνάγουν πρὸς Αὐτόν καὶ εἰς ὑπόμνηση φέρουν τῆς θείας εὐσπλαγχνίας καὶ Οἰκονομίας¹⁶⁸.

Ὁ Ἅγιος ἐξέφρασε καὶ ἐμπράκτως καθ' ὅλον τὸν βίον του τιμὴ πρὸς τίς ἅγιες εἰκόνες. Ἐφρόντισε γιὰ τὴν ἀγιογράφηση τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου

γίου—λόγω τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν. Τμῆμα αὐτοῦ ἐδόθη στὴν Κοινότητα Μυλάσσων τὸν Ἰούνιο 1906, τὸ ὁποῖο σήμερον φυλάσσεται εἰς τὸν προσφυγικὸ Νάον Ὁσίας Ξένης Νικαίας-Πειραιῶς, ὡς ἀναφέρεται εἰς Πατριαρχικὸ βεβαιωτικὸ Γράμμα. Ἄλλο τμῆμα ἐδόθη στὸν προσφυγικὸ Νάον Ὁσίας Ξένης Θεσσαλονίκης. Τὸ 1922, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, τὸ ἱερό λείψανο μετεκομίσθη στὸν Ἱερό Ναὸ Τιμίου Προδρόμου Καβάλας. (Βλ. Ἀρχιμ. Ἀλεξίου Σοφιᾶ, Ἡ Ὁσία Μήτηρ ἡμῶν Ξένη, Νίκαια 1990, σ. 23-27). Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, «ἡ γὰρ πρὸς τοὺς εὐνοὺς τῶν ὁμοδούλων διάθεσις τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἔχει, ᾧ δεδουλεύκασι· καὶ ὁ τοὺς διὰ πίστιν ἠθληκότας τιμῶν δηλὸς ἐστι τὸν ἴσον ζῆλον ἔχων τῆς πίστεως· ὥστε μία αὐτῆ πρᾶξις πολλῆς ἀρετῆς ἔχει τὴν μαρτυρίαν». (Βασιλείου Μ., Ἐπιστολὴ PzZ, 2, Migne PG 32, 712).

168. Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Α. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Β. Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, σ. 249-250.

Νικολάου Καΐρου, ὡς ἔχει προαναφερθῆ. Ὡς Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς, ἔκαμε πρόταση στό Πολυμελές Συμβούλιο, νά ἀνατεθῆ ἡ κατασκευή τῶν εἰκόνων τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Σχολῆς στούς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἀδελφούς Ἰωασαφαίους¹⁶⁹. Ὡς Κτίτωρ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Μονῆς μέ ἔκδηλη εὐλάβεια καί ἀγάπη ἔστελλε εἰκόνες γιά τόν Ναό τῆς Ἁγίας Τριάδος ἢ δι' ἀντιγραφὴ πρὸς ἀσκησι καί διανομὴ στίς Μοναχές¹⁷⁰. Μέ ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρακολουθοῦσε τὴν πρόοδο στὴν ἀσκησι τῆς ἀγιογραφίας ὑπὸ ὠρισμένων μοναζουσῶν¹⁷¹, συνέχαιρε καί ἔκαμε τίς παρατηρήσεις του¹⁷². Ἀσθενῆς, περὶ τό τέλος τοῦ ἐπιγείου βίου του, προσηύχετο ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρες γονυκλινῆς πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας «Χρυσολεοντίσσης»¹⁷³.

«Ἡ αἴγλη τῶν Ἁγίων, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ ὁ Möhler, οὐδέν ἄλλο εἶναι ἢ τό ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καί ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀπειρου αὐτοῦ δυνάμεως, ἐκ κόνεως καί ἀμαρτίας αἰώνια καί φωτεινά παραγούσης πνεύματα» (448)¹⁷⁴. Διὰ τῆς τιμῆς τῶν Ἁγίων στόν Δοξάσαντα αὐτούς ἀναπέμπεται δόξα. Τοῦτο τό φρόνημα καί τὴν μακραίωνα Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζων καί ὁ ἱερός Φώτιος γράφει: «Οὕτω δὴ καί ναοὺς ἁγίων, καί τάφους καί λείψανα πιστοῖς βρῦντα ἰάσεις, πιστῶς προσκυνοῦμεν, τόν αὐτούς δοξάσαντα Χριστόν τόν Θεόν ἡμῶν μεγαλύνοντες καί ἀνευφημοῦντες»¹⁷⁵.

169. Πρακτικά Πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 31ης Ὀκτωβρίου 1898, σ. 138.

170. Βλ. Ἐπ. 93, σ. 184-185. Ἐπ. 45, σ. 121. Ἐπ. 89, σ. 177. Ἐπ. 125, σ. 242.

171. Βλ. Ἐπ. 79, σ. 164.

172. Βλ. Ἐπ. 100, σ. 199.

173. Βλ. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὁ Θαυματουργός, σ. 303-310.

174. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου, Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ, σ. 34.

175. Φωτίου, Ἐπιστολή Η, κ, Migne PG 102, 653. Βλ. αὐτόθι, σ. 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Ο λόγιος Ίεράρχης διετέλεσε βαθύς έρευνητής και προσεκτικός έξεταστής τής ανθρωπίνης φύσεως. Τοῦτο καταφαίνεται στίς ανθρωπολογικές Μελέτες του και δηλοῦται ὑπό τοῦ Ἰδίου εἰς τήν ἐν εἶδει Προλόγου θεωρία του «Περί τοῦ ἐπιγνῶναι τινά ἑαυτόν» τοῦ ὑπό τόν τίτλο «**Τό γνῶθι σαυτόν**» πονήματός του: «Περιεγράψαμεν, ὄση ἡμῖν δύναμις, ἀκριβέστερον ἐκάστης ἀρετῆς καί ἐκάστης κακίας τόν χαρακτήρα μελετήσαντες τήν ανθρωπίνην φύσιν καί ἐξερευνήσαντες τάς τῆς ψυχῆς ἠθικάς δυνάμεις». Ὑπῆρξε κάτοχος τῶν δεδομένων τῶν ανθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, γνώστης τῶν ανθρωπολογικῶν θεωριῶν καί συγγραφεύς ανθρωπολογικῶν Μελετῶν καί τῆς πρώτης στήν νεοελληνική γλῶσσα «**χριστιανικῆς ανθρωπολογίας**»¹, ὑπό τόν τίτλο «**Ἰποτύψεις περί ἀνθρώπου**»².

Ἔχων ὡς σκοπό μέ τό ἀνωτέρω πόνημα νά ὑποδείξη, «**τίς ἐστίν ὁ ἄνθρωπος καί ὄση ἡ χωρίζουσα τόν ἄνθρωπον τοῦ ζώου διαφορά**», προέβη εἰς ἐπισταμένη, ψυχολογική καί σωματολογική ἔρευνα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ζώου. Διαπιστώσας δέ τήν ἀπόλυτο ψυχολογική ἀνομοιότητα ἀνθρώπου καί ζώου καί ἐν γνώσει διατελῶν τῶν ανθρωπολογικῶν θεωριῶν τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐπιστημόνων τοῦ 19ου αἰῶνος καί κυρίως τῶν ὀπαδῶν τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἐπιπολαίου ἐρεύνης ἐπλανήθησαν, γράφει μετ' ἀπορίας: «**Πῶς ἄνδρες ἐπιστήμονες ἐπί τοσοῦτον παρεξε-**

1. Π. Ι. Μπρατσιώτου, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος Ίεράρχης, Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας..., Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῶς, σ. 238.

2. Συνετάγη στή Κύμη Εὐβοίας τό 1893, μετά τήν βραχυτέρα Μελέτη του «Περί τῆς σχέσεως καί διαφορᾶς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ζώου», ἐξ ἀφορμῆς συζητήσεως αὐτοῦ μετά φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριζον, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ ποσό μόνον εἶναι διάφορος τῆς ψυχῆς τοῦ ζώου. Εἰς συγκριτική ἔρευνα τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν ζῶων προβαίνει κλάδος τῆς Ψυχολογίας, ἡ λεγομένη Συγκριτική Ψυχολογία. (Βλ. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, Εἰσαγωγή εἰς τήν Ψυχολογίαν, ἐν Ἀθήναις 1973, σ. 16).

τράπησαν τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ὥστε νά συνταυτίσωσι τόν ἄνθρωπον καί τό ζῶον! Πῶς τήν μέν ὁμοιότητα πρός τό σῶμα εἶδον, τήν δέ διαφοράν τοῦ πνεύματος δέν ἀντελήφθησαν;... Μή ἡ θεία Πρόνοια ὄφειλε νά διαπλάσῃ ἕτερον τύπον ὅλως ἀνόμοιον πρός τό ζωϊκόν βασιλεῖον διά τήν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐμφυσήσῃ τήν θείαν αὐτοῦ πνοήν καί ἀποβῆ ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν Θεοῦ; οὐχί ἀγαθέ. Διότι τό ὕψος τῆς εὐγενείας τοῦ θείου ἐμφυσήματος εἶναι τοιοῦτον, ὥστε ἡδύνατο νά ἀναδείξῃ ὑπέροχον ὄν καί ὑπό ἀτελεστέραν μορφήν»³.

Περί δέ τῆς ὑπό τοῦ θείου ἐμφυσήματος μορφωθείσης ψυχῆς καί τῆς ἀθανασίας τῆς συνέταξε τήν ὑπέροχον ὄντως καί πληρεστέρα «Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων»⁴.

Μέ σκοπό νά περιλάβῃ εἰς ἓνα μικρό τεῦχος «πᾶσαν διδασκαλίαν ἀναγκαίαν πρός ἐπιμέλειαν ψυχῆς λογικῆς καί ἀθανάτου», ἐξέδωκε στή Λαμία τό 1894 ἕνδεκα Ὀμιλίες ὑπό τόν τίτλο «Περί ἐπιμελείας ψυχῆς».

Ἀνθρωπολογικά στοιχεῖα ὑπάρχουν ἐπίσης στήν «Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», στήν «Ὁρθόδοξον Ἱεράν Κατήχησιν», εἰς ἄλλα συγράμματά του καί στίς ποιμαντικές ἐπιστολές του.

3. Αὐτόθι, σ. 75. Τριάντα τέσσαρα χρόνια πρὶν ἀπό τήν σύνταξη τῆς ἀνωτέρω ἀνθρωπολογικῆς Μελέτης τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, τό 1859, διετύπωσε ὁ Δαρβίνος τήν θεωρία περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν μέσω τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς εἰς σύγγραμμά του ὑπό τόν τίτλο «*The origin of species by means of natural selection*». Δι' αὐτῆς προσπάθησε νά δώσῃ μία μηχανιστική ἐρμηνεία τῆς ἐξελιξέως μέσω τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καί τοῦ ἀγῶνος γιά τήν ὑπαρξή, πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἐπιβίωση τοῦ ἰκανότερου ἰκανότερος δέ, κατά τήν θεωρίαν αὐτή, εἶναι αὐτός, πού ἔχει ὑψηλότερο βαθμὸ ἀναπαραγωγῆς. Ἡ σύνδεση ὅμως τῆς ἐξελιξέως μέ τήν προσαρμογή καί ἀναπαραγωγή εἶναι γιά τούς συγχρόνους ἐπιστήμονες ἀναπόδεικτος. Ἐπί πλέον προϋποθέτει ἀμέτρητο ἀριθμὸ μεταβατικῶν μορφῶν, πού δέν ἔχουν μέχρι στιγμῆς ἀνακαλυφθῆ, ἐνῶ ἔχουν εὐρεθῆ δισεκατομμύρια ἀπολιθώματα. Ὑπὸ κρίση καί ἐπιστημονικὴ ἀμφισβήτηση ἔχει τεθῆ καί ὁ νεοδαρβινισμὸς ἢ ἡ συνθετικὴ θεωρία τῆς ἐξελιξέως, πού κοντὰ στή φυσικὴ ἐπιλογή ἔχει τοποθετήσῃ τήν μετάλλαξη, τήν ξαφνικὴ ἀλλαγὴ δηλ. στό κληρονομικὸ ὕλικό τοῦ DNA, διότι, ἀπ' ὅποιο σημεῖο καί ἂν ἐξετασθῆ ἐπιστημονικῶς, δέν κατορθώνει νά ὑπερβῆ τίς ἀντιφάσεις τῆς. (Βλ. Denton M., *Evolution: A Theory in Crisis*, Burnett 1987). Ὁ νεοδαρβινισμὸς, ὅχι μόνον δέν ἔχει σημειώσει οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν πρόοδο ἀπὸ τήν ἐποχὴ τῆς διατυπώσεως τῆς θεωρίας, ἀλλὰ μέ κάθε νέα ἀνακάλυψη τῆς μοριακῆς Βιολογίας καί Παλαιοντολογίας ὀπισθοχωρεῖ. (Βλ. Gish D., *Ἐξέλιξη; Τὰ ἀπολιθώματα λένε ὄχι*, Πρέβεζα 1985). Ὡς ἐκ τούτου ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς παλαιοντολόγων καί βιολόγων τό 1982, μέ ἀφορμὴ τήν ἑκατοστὴ ἐπέτειο τοῦ Δαρβίνου, ἀμφισβήτησε ἐντόνως τήν νεοδαρβινικὴν θεωρίαν.

4. Τῆν Μελέτη ὑπό τόν τίτλο «*Τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα Ἱερά Μνημόσυνα*» συνεξέδωκε τό πρῶτον τό 1892 μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματός του «*Αἱ Οἰκουμεικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*» εἰς 1500 ἀντίτυπα, τὰ ὅποια ταχέως ἐξηγντλήθησαν. Λόγω τοῦ κινήεντος ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς Μελέτης ἀνεδημοσίευσεν αὐτήν αὐτοτελῶς εἰς 3000 ἀντίτυπα, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς τούς νομούς Εὐβοίας, Φθιώτιδος καί Φωκίδος, ὅπου ὑπηρέτησε ὡς Ἱεροκήρυξ κατὰ τὰ ἔτη 1891-1894. Ἐξαντληθέντων δέ καί αὐτῶν τήν ἐπανεξέδωκε ἐπηυξημένη εἰς τό τετραπλάσιον τό 1901, ὡς Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς.

Τό παρόν κεφάλαιο δέν περιέχει πλήρη τήν Ἀνθρωπολογία τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, διότι αὐτή ἀποτελεῖ ἀντικείμενο εἰδικῆς μελέτης. Στοιχεῖα μόνον περιλαμβάνει, πού συνιστοῦν ἀνθρωπολογικῆς ἀρχές, βάσει τῶν ὁποίων ἀσχοῦσε τήν Ποιμαντική καί τήν Ἀσκητική του, διότι ἡ Ποιμαντική προσδιορίζεται καί ἀπό τήν Ἀνθρωπολογία.

Α. Ὑπεροχή-ἡγεμονικό

Μέ πνεῦμα καθαρό καί φωτιζόμενο ἄνωθεν, μετ' ἐπιστήμης καί δοξολογίας διερευνᾷ εἰς βάθος τόν ἄνθρωπο, κατὰ τήν πνευματική καί σωματική του φύση, πρὸς ἀληθῆ ἐκτίμηση αὐτοῦ, διότι ἡ μονομερῆς ἔρευνα τοῦ σώματός του δύναται, νά φέρῃ εἰς τὰ ἀτελέστερα καί σφαλερώτερα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα μικρόν διαφέρουν τῆς ἐπιπολαίου παρατηρήσεως. Ὁ ἄνθρωπος δέν ἡδυνήθη, νά ἐκτιμῆσῃ τόν ἄνθρωπο διά τούς ἐξῆς λόγους:

α) Κατ' ἀρχήν, διότι γεννᾷ, ἀνατρέφει καί ἀναπτύσσει αὐτόν κατὰ τό πρῶτο στάδιο τῆς ζωῆς του καί γνωρίζει τίς ἀδυναμίες καί ἐλλείψεις του. Ἀποπλανᾶται καί διαμορφώνει ἐσφαλμένες ἰδέες, φρονήματα καί κρίσεις, ὥστε νά λησμονῇ τόν ἑαυτό του καί νά παραγνωρίζῃ τό μεγαλεῖό του. Ἀδυνατεῖ δέ, νά διαβλέψῃ καί νά ἀνακαλύψῃ τήν ὑπεροχή, τήν ἀξία καί τὰ θεῖα ἰδιώματά του, γιά τὰ ὁποῖα συγγενεῦει περισσότερο πρὸς τὰ οὐράνια πνεύματα, παρ' ὅσο γιά τίς ἀδυναμίες του πρὸς τὰ λοιπά δημιουργήματα, πρὸς τούς κατοίκους τῆς γῆς⁵.

β) Λόγω συνηθείας πάσχομε, ὡς πρὸς τήν ἐκτίμηση τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι καί ὡς πρὸς τήν ἐκτίμηση τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἐάν ἔβλεπε γιά πρώτη φορά στήν ἀκμή τῆς ἡλικίας του τούς ἀνθρώπους εἰς τελεία ἡλικία, τῆ γῆ μετὰ τῶν ἀπεριγράπτων καλλονῶν τῆς, τήν θάλασσα μέ πᾶσα τήν μεγαλοπρέπειά της καί τόν οὐρανό μέ τό πλήρωμα τῆς δόξης του, θά ἐθαμβοῦτο καί θά ἔμενε ἄναυδος. Θά ἀνεύρισκε εἰς ὅλα λαμπρότητα, κάλλος, χάρι, τέρψη, σοφία, σύνεση, παντοδυναμία καί θά διέβλεπε τόν θεῖον Καλλιτέχνη τῆς δημιουργίας, ἡ δέ καρδιά του θά συνεδέετο μέ τό θεῖον καί ἄρρητον κάλλος τοῦ ἀποκαλυπτομένου Δημιουργοῦ· «ἄκρα πρὸς αὐτόν ἀφοσίωσις θά ἀφήρπαζε αὐτόν ἑαυτοῦ καί λήθη τῆς ἰδίας ἐπί γῆς ὑπάρξεως θά συνήγου αὐτόν με τὰ πνεύματα τοῦ Οὐρανοῦ»⁶. Τοιοῦτο θά ἦτο τό ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης θεωρίας. Καί ὅμως ἡ συνηθία ἐπιρρίπτει σκιερό πέπλο, πού ἐπικαλύπτει πᾶσα χάρι, πᾶσα λαμπρότητα, ὅλο τό μεγαλεῖο καί πολλάκις ἀλλοιώνει τόσο τὰ πράγματα, ὥστε νά μεταβάλλωνται καί τὰ αἰσθήματά μας καί, ἀντί εὐφροσύνης, νά αἰσθανώμεθα ἀνία καί θλίψη. Ἡ ὑποτίμηση τοῦ σύμπαντος κόσμου εἶναι ὁμοία πρὸς τήν ὑποτίμηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος συνηθί-

5. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου, σ. 7.

6. Αὐτόθι, σ. 8.

σε, νά θεωρηῖ ἐπιφανειακῶς τόν ἔξω ἄνθρωπο, καί εἰς τόν ἔσω ἐλάχιστα τήν διάνοια ἐπέστησε, ὑπετίμησεν αὐτόν.

γ) Ἡ ἀπροσεξία τοῦ νοός εἶναι ἄλλος λόγος τῆς ὑποτιμήσεως καί ταπεινώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καί τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ὅπως ὁ κόσμος τυγχάνει ἐκτιμήσεως ἀναλόγου πρὸς τήν προσοχή, τῆς ὁποίας ἀξιούται, οὕτω καί ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ ὁμως τά παρ' ἀξίαν ὑποτιμώμενα δέν ἀποβάλλουν τήν ἀξία τους, διότι ἡ ἀνικανότης καί οὐχί ἡ τῶν προσόντων ἔλλειψη ἐταπεινώσε αὐτά, οὕτω καί ὁ ἄνθρωπος δέν παύει, νά εἶναι ἐντιμότερος, διὰ τήν ὑποτίμηση ἐπιπολαίων παρατηρητῶν, ἀλλ' ἔχει μαρτυρουμένη τήν ἀξία, τό ὕψος καί τό μεγαλεῖο⁷.

Ἐνας νέος ἐρευνητής, ἕνας νέος ἐξεταστής ἀνευρίσκει, ὅτι οἱ ἄλλοι δέν ἠδυνήθησαν, νά εὗρουν. Ἐνας σοφός ἐπιστήμων φορῶν τίς διόπτρες τῆς ἐπιστήμης βλέπει μέ ἄλλους ὀφθαλμούς ὅλως διαφορετικά τά πράγματα· καί ὁ μέν βοτανικός ἴσταται ἐκστατικός πρό μικροῦ ἄνθους καί ἐπὶ ὄρες θαυμάζει τά θαυμάσια προσόντα του καί τόν θαυμαστόν Κατασκευαστή του, ὁ δέ ἀστρονόμος ἴσταται μετ' εὐλαβείας ἀτενίζων πρὸς τό οὐράνιο στερέωμα καί τόν θαυμάσιο κόσμο τοῦ οὐρανοῦ, ὁ δέ φιλόσοφος λαμβάνων ὡς ὑποκείμενο μελέτης τόν ἄνθρωπο ἀναγνωρίζει αὐτόν ὡς τό εὐγενέστερο τῶν ὄντων τῆς δημιουργίας, τό τιμιώτερο καί ὡς τό ἐξαιρετικῆς τυχόν εὐνοίας παρά τοῦ Πλαστοουργοῦ του.

Ἡ διαφορὰ τῶν συναγομένων συμπερασμάτων διδάσκει, ὅτι ὀφείλομε νά εἴμεθα βαθεῖς ἐρευνητές καί προσεκτικοί ἐξεταστές. Ὁ ἄνθρωπος, γιά νά γνωρισθῆ, πρέπει νά ἐξετασθῆ κατά βάθος καί ὄχι κατ' ἐπιφάνεια· πρέπει νά γνωρίσωμε τίς πνευματικές αὐτοῦ δυνάμεις, τόν πνευματικό βίο του, τήν πολιτεία του, τίς σχέσεις του πρὸς τόν κόσμο καί τόν Δημιουργό του, νά ἐξετάσωμε τόν σκοπό τῆς ἐμφανίσεώς του στόν κόσμο, τόν προορισμό του, νά γνωρίσωμε αὐτόν κατ' ἀξίαν καί μετὰ νά ἀποφανθῶμε περί αὐτοῦ.⁸

Εἰς αὐτήν τήν ἐργασία προβαίνων ὁ ἴδιος ἐξετάζει τόν ἄνθρωπο ψυχολογικῶς καί σωματολογικῶς συγκρίνων αὐτόν πρὸς τά ὄντα τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καθ' ὅλα τά στάδια τοῦ ἐπιγείου βίου του.

Τό πρῶτο ἐρευνητικό βλέμμα ἐπιρρίπτων ἐπὶ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἀντικρύζει εἰκόνα, τήν ὁποία οὐδέν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς δημιουργημάτων φέρει. Στήν εἰκόνα αὐτή δέν ἀνευρίσκει τίς τραχεῖες καί

7. Αὐτόθι, σ. 9. «Πόσοι ἄνθρωποι διέρχονται ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, χωρίς νά ἀναγνωρίσουν τήν ἀκτινοβολία τῆς αἰωνίου δόξης ὑπό τινά ὄψιν ταπεινώσεως; Ἀλλά πόσοι ἀνεγνώρισαν τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἐν πληγῇ ὄντα ἄνθρωπον; Πρέπει νά ἔχωμεν ὀφθαλμούς, διὰ νά βλέπωμεν, καί αἰσθησῶμεν ἀνεπτυγμένην ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, διὰ νά ἀναγνωρίσωμεν τήν πληρότητα ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἐξωτερικός ὀφθαλμός διακρίνει μόνον περιορισμούς καί ἐλλείψεις». (Vladimir Lossky, *Ἡ Μυστική Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 295-296).

8. Αὐτόθι.

σκιερές γραμμές του ζωώδους χαρακτήρος. Εἰς αὐτήν διαλάμπει ἡ σοφία, ἡ ἄρμονία, τὸ κάλλος, ἡ λεπτότης καὶ ἡ χάρις. Ἡ εἰκόνα ἐκφράζει διὰ τῶν λεπτοτέρων γραμμῶν τὴν εὐγένεια – τὴν μυστικὴ αὐτὴ καὶ ξένη πρὸς τὴν φύση τῶν λοιπῶν ὄντων ιδιότητα – ἢ ὁποῖα συνηροσμένη μέ τις χάριτες τῆς ἐξαισίας, καλλιτεχνικῆς γραφίδος τοῦ θείου Καλλιτέχνου, διὰ τῆς ὁποίας ἐφιλοτεχνήθη, παριστᾷ μᾶλλον ἄγγελο ἐπιδημήσαντα, ὅπως ἐξευγενίσῃ τὴν δημιουργία, ἢ ζῶο προσωρισμένο, νὰ ζήσῃ ὡς τὰ λοιπὰ καὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν αὐτὴ μοῖρα. Στὴν εἰκόνα αὐτὴ διαβλέπει τὴν ἀθανασία μᾶλλον ἢ τὸν θάνατο, τὸ πνεῦμα μᾶλλον ἢ τὴν ὕλη⁹.

Ἡ **παιδικὴ ἡλικία** ἀκολούθως εἶναι τὸ σημεῖο τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἶναι εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι· ἡ ἐκτύλιξις ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἔξοδος τοῦ ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ὕλης καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ στὸν κόσμον τοῦ πνεύματος. Τὸ γνωστικὸ αὐτοῦ ἔγινε κάτοχο μυρίων γνώσεων. Πᾶσα παράστασις ἐναπέλιπε τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς της ἐπὶ τῆς ἀπαλῆς πλακῆς τοῦ νοῦς του. Ἐάν μπορούσαμε, νὰ ἴδωμε τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ νοῦς τοῦ παιδιοῦ, τοῦ ἤδη ψελλίζοντος, θὰ ἐξιστάμεθα γιὰ τὴν κίνησιν καὶ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐντυπώσεων καὶ γιὰ τὴν ὅλην λειτουργίαν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ, νὰ ἀποσπασθῇ τῆς ὕλης καὶ νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν πνευμάτων, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁρμεμφύτως φέρεται. Στὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐμφανίζεται ἡ ἄρμονικὴ ἔνωση τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας. Εἶναι τὰ παιδιὰ ἀληθῶς «ἐν σώματι ἄγγελοι προσωρισμένοι διὰ τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν»¹⁰.

Ἡ **ἀνδρική ἡλικία** τὸν εἰσάγει εἰς τὸ μέγαλον στάδιον τῆς ζωῆς του, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκτυλίσσεται ὁ πνευματικὸς του βίος καὶ ἀναφαίνεται ὁ λόγος τῆς ἐμφανίσεώς του στὸν κόσμον. Ἡ ἡλικία αὐτὴ γεννᾷ τοὺς μεγάλους καὶ ἐνδόξους ἄνδρες, τοὺς ἥρωες. Αὐτὴ καλλωπίζει τοὺς αἰῶνες μέ τὸ ἔκτακτον κάλλος τῶν ἀρετῶν. Τὸ κάλλος αὐτῆς ἐνεθουσίασε πάντοτε τὴν ἀνθρωπότητα.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν διαλάμπει τὸ πνεῦμα, ἡ εὐφυΐα, ἡ ὀξύνοια, ἡ ἀγχίνοια καὶ ἡ μεγαλοφυΐα. Τὸ γνωστικὸ, τὸ βουλευτικὸ καὶ τὸ συναισθηματικὸ ἀναδεικνύονται πλήρη ἐκτάκτου καὶ ἀγνώστου στὸν ὕλικόν κόσμον δράσεως. Ἐκεῖνος, πού δέν ἀποβλέπει πρὸς τὸν μηχανισμόν τοῦ σώματος ἀλλὰ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πνεύματος, πείθεται, ὅτι ἐντὸς τοῦ σώματός του ἐνοικεῖ μέγα καὶ ἀλλότριον πρὸς τὴν ὕλην πνεῦμα καὶ ξένη δύναμις περιπολεῖ.

Τὴν ἡλικίαν αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ ὠραῖον, τὸ λαμπρὸν, τὸ ἡγεμονικὸν καὶ ἐν γένει τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἀναδεικνύεται ὁ ἄνθρωπος ἀληθῶς εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα Θεοῦ.

9. Αὐτόθι, σ. 11-12.

10. Αὐτόθι, σ. 13.

Τά πάντα υπέταξεν ὁ Θεός «ὕποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καί βόας ἀπάσας, ἔτι δέ καί τά κτήνη τοῦ πεδίου, τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ καί τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης»¹¹. Ἡ ἐξοχότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό αἷτιο τῆς ὑποταγῆς καί ὑπηκοότητος τῶν θηρίων καί τῶν ζώων ἐν γένει. Ἡ ἐξοχότης του παρέχει εἰς αὐτόν τήν ἡγεμονία καί αὐτή ἀναδεικνύει τόν ἀνθρωπο βασιλέα καί αὐτοκράτορα ὅλης τῆς κτίσεως¹².

Στή **γεροντική ἡλικία** διαφαίνεται ὁ ἐξαίσιος χαρακτήρας, πού διαπλάσσουν τά παρερχόμενα ἔτη κατά τό μακρὸ τοῦ βίου στάδιο. Περικοσμεῖται ἐπὶ πλεόν καί μέ ἄλλα προσόντα: διαλάμπει εἰς αὐτήν ἡ σοφία, ἡ βουλή, ἡ σύνεση, ἡ ὠριμη σκέψη. Ἡ ὄψη της ἐμπνέει τόν σεβασμὸ καί τήν εὐλάβεια.

Τό γῆρας, τό τελευταῖο στάδιο τοῦ ἐπιγείου βίου, εἶναι πλήρες ἐφοδίων ἀνταξίων, ὄχι πρὸς ὃν πού σβήνεται ἀπὸ τόν θάνατο καί χάνεται στόν τάφο, ἀλλά πρὸς ὃν, πού ἔχει ψυχὴ ἀθάνατον, πού ἔχει τελειωθῆ ἐπὶ γῆς καί ἔχει προπαρασκευασθῆ γι' ἄλλη ζωὴ, ἄληκτο καί ἀτέρμονα.

Ἰδιάζον μέλημα καί προσφιλὴς ἀσχολία αὐτῆς τῆς ἡλικίας εἶναι ἡ διηνεκῆς μέριμνα τῆς ἄλλης ζωῆς. Τό γῆρας ζητεῖ νέα ζωὴ· δέν ἀνέχεται, νά ἀπολεσθῆ τό ἐνοικοῦν καί ζωογονοῦν αὐτό πνεῦμα. Ἐπιποθεῖ τήν αἰωνιότητα, τήν ὁποία, συναισθάνεται, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκλήθη, νά ζήσει, καί ἐργάζεται ἤδη ὑπὲρ τῆς μελλούσης ζωῆς. Ὁ νοῦς καί ἡ καρδία τοῦ γέροντος στρέφονται πρὸς τόν καλοῦντα Θεόν καί ἔχει πεποίθησι, ὅτι πρὸς Αὐτόν πορεύεται. Διὰ τοῦτο ἄκρα γαλήνη καί ἡρεμία βασιλεύουν στήν καρδία του, πού ἀντανακλοῦν ἐπὶ τοῦ ἱλαροῦ προσώπου του. Οὐδέν δύναται, νά μεταπέσι αὐτόν, ὅτι ἡ ἐνδόμυχος πληροφορία, πού λαμβάνει περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἐξαπατᾷ καί ἀποπλανᾷ αὐτόν. Ὡς ἀθάνατος, θεωρεῖ τόν θάνατο συνέκδημο καί ἀναγκαῖο συνοδοιπόρο γιὰ τήν μέλλουσα ὁδοιπορία. Ὁ ἀνθρωπος ἀποδημῶν ἐκ τοῦ κόσμου καί προσεγγίζων πρὸς τό τέρμα τοῦ βίου του ἔχει τό πλεονέκτημα, νά γνωρίζη περισσότερα περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην ἡλικία καί νά φέρη εἰκόνα, τήν ὁποίαν εἰς οὐδέν ἄλλο δημιούργημα μπορεῖ κανεὶς νά συναντήση.

Ἡ γεροντικὴ ἡλικία εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ ἠθικοῦ καί πνευματικοῦ ὄντος¹³.

Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς ἐρεῦνης τοῦ ἀνθρώπου συγκριτικῶς πρὸς τό ζῶο ἀποδεικνύεται τό μεταξύ τούτων χάος καί ἡ ἀσύγκριτος τοῦ ἀνθρώπου ὑπεροχή.

Β. Ψυχὴ-πνεῦμα

Λόγος τῆς ἐξοχότητος αὐτοῦ εἶναι τό ἐκ θείας πνοῆς, κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν, ἀθάνατο πνεῦμά του.

11. Ψαλμ. 8, 7-9.

12. Αὐτόθι, σ. 15.

13. Αὐτόθι, σ. 15-16.

Τόν μέγα του προορισμό και τήν μεγάλη του εὐγένεια, πού ἀνυψώνει αὐτόν εἰς ὕψος ἀνωτάτης περιωπῆς, ὁ ἄνθρωπος δέν ἐλησμόνησε, ἄν και ἡ ἁμαρτία μεγάλως ἐταπείνωσε αὐτόν. Τά ἔκτακτα φαινόμενα τῆς ἐπιλησμοσύνης τοῦ προορισμοῦ και τῆς καταγωγῆς του εἶναι ἐξαιρέσεις και ἀποτελέσματα πλάνης πνεύματος διεστραμμένου. Ἡ ἀνθρωπότης ἅπασα ἐνδομύχως πληροφορεῖται, ὅτι ἐπλάσθη εὐγενής, ὅτι διαθέτει κάποια δύναμη, πού τήν ἀναδεικνύει ἀνωτέρα τῆς λοιπῆς δημιουργίας, και ὅτι ἡ δύναμη αὐτή δέν εἶναι ὕλη ὁμοούσιος μέ τό σῶμα. Ὁ ἄνθρωπος ἐνόησε, ὅτι ἔχει ψυχή, ἀλλά δέν ἐγνώρισε τήν φύση αὐτῆς, διότι εἶναι οὐσία, πού δέν προσπίπτει στίς αἰσθήσεις του, ὡς δημιουργημα θείου ἐμφυσήματος. Πολλές δοξασίες περί τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἐξεφράσθησαν διά τῶν αἰώνων, ὡς και περί τῆς ἀρχῆς αὐτῆς και τοῦ τρόπου συνυπάρξεώς της μετά τοῦ σώματος, ἀλλ' οὐδεὶς ἐδόθη ὀρισμός δηλωτικός τῆς φύσεώς της¹⁴.

Τά ῥήματα τῆς ἁγίας Γραφῆς «Και ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, και ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν», (Γεν. 2,7), σαφῶς και καθαρῶς διδάσκουν, ὅτι ἡδύνατο νά γίνη ὑπό τοῦ ἀνθρώπου καταληπτό και ὅτι ἡδύνατο νά δώση περιφραστικῶς τόν ὀρισμό τῆς ψυχῆς. «Ὅθεν κατά τήν Ἁγίαν Γραφήν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ζῶσαν ἐπομένως λογικὴν και ἀθάνατον, οὔτε ἐκ τῆς ὕλης τοῦ κόσμου συντεθειμένην, οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς οὐσίας λαβοῦσαν ὑπαρξιν και μόρφωσιν ἀπό τοῦ θείου ἐμφυσήματος»¹⁵.

Στήν ἁγία Γραφή και στοὺς Πατέρες οἱ λέξεις ψυχή και πνεῦμα, πού δηλώνουν τήν πνευματικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ταυτόσημοι και συνώνυμοι¹⁶. Τό ἐκ θείου ἐμφυσήματος δημιουργηθέν πνεῦμα ὀνομάζεται

14. Αὐτόθι, σ. 130-131. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Μελέτη περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς και περί τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων*, σ. 28-30, ἔνθα παραθέτει τίς περί φύσεως και ἀρχῆς τῆς ψυχῆς δοξασίες Ἑλλήνων, Λατίνων, ἀνατολικῶν Φιλοσόφων και αἰρετικῶν.

15. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Ἐπιτομὴ περί ἀνθρώπου*, σ. 131. Πρβλ. *Μελέτη περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς*, σ. 31. Ἀκολουθεῖ κεφάλαιο μέ τήν περί γενέσεως τῆς ψυχῆς πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ.

16. Παραθέτει πρὸς ἀπόδειξη τούτου πληθύν βιβλικῶν και πατερικῶν χωρίων και ἀνασκευάζει τήν θεωρία περί τρισυνθέτου στήν *Μελέτη του «Ἐπιτομὴ περί ἀνθρώπου»*, σ. 133-139, και στήν «*Μελέτη περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς...*», σ. 37-47. Περί τῶν συνθετικῶν μερῶν τοῦ ἀνθρώπου, βλ. στήν *Μελέτη του «Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις»*, (Παράρτημα), σ. 241. Τήν θεωρία περί τρισυνθέτου ὑπεστήριξε μέ ἐπιμονή ὁ Ἀπόστολος Μακράκης (1831-1905) ἀντιτιθέμενος στό φρόνημα τῶν Πατέρων, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων και τῆς Ἐκκλησίας. Παρερμηνεύων τό βιβλικό χωρίο (Γεν. β', 7) ἰσχυρίζετο, ὅτι «ὁ Θεός ἔλαβε χοῦν ἀπό τῆς γῆς και ἔπλασε τόν ἄνθρωπον σύνθετον ἐκ ψυχῆς και σώματος. Ἐπειδὴ δέ τό ἔργον ἔμενε ἀκατάρτιστον και ἀτελές, προσέθηκε και τρίτον συστατικόν, τό πνεῦμα τῆς ζωῆς, και οὕτως ἐγένετο εἰς ἄνθρωπος σύνθετος ἐκ σώματος, ψυχῆς τε και πνεύματος». (Μακράκης, *Ἀπολογία*, σ. 54). «Ἐγκύκλιον παραινετικὴν κατά τῆς διδασκαλίας Ἁ. Μακράκης» ἐξέδωκε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος βάσει γνωμοδοτήσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία συνετάγη ὑπό τοῦ καθηγητοῦ αὐτῆς, Ζ. Ρώση. (Βλ. *Δογματικὴ*, σ. 398 ἐξ., «*Τηλέγραφος*», Ἰαν. 1879. Ἰ. Μαρτίνου, *Ὁ ἀποστάτης Μακράκης*, 1879). Κατά τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἁ. Μακράκη

φυχή και πληροῖ λειτουργία ψυχῆς, ἐν ᾧ διαμένει στό σῶμα, ἀπαλλαγέν δέ τοῦ σώματος ὀνομάζεται πνεῦμα, κατά τόν Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, εἰς ἐρμηνευτικό χωρίο τοῦ ὁποῖου παραπέμπει: Ψυχικόν, «ὅ νῦν ἔχομεν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ», πνευματικόν, «ὅ μέλλομεν ἔξειν ἐν τῷ μέλλοντι, τό αὐτό μέν ὄν, πνευματικόν δέ, τοῦτέστιν ἄφθαρτον»¹⁷.

Γ. Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν

Τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἐποίησεν ὁ Θεός κατ' εἰκόνα Αὐτοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν, (Γεν. α', 26). Τό κατ' εἰκόνα, διασαφηνίζει ὁ Ἅγιος, ἀναφέρεται εἰς τήν ψυχή, διότι ὁ Θεός εἶναι ἀσώματος καί ἀπερίγραπτος¹⁸. Συμφώνως πρός τήν πατερική ἐρμηνευτική καί τόν μέγα δογματικό Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, «τό μέν γάρ κατ' εἰκόνα τό νοερόν δηλοῖ καί αὐτεξούσιον· τό δέ καθ' ὁμοίωσιν τήν τῆς ἀρετῆς κατά τό δυνατόν ὁμοίωσιν»¹⁹. Τό μέν νοερόν σημαίνει, ὅτι οἱ ιδιότητες τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔγιναν σχετικές πρός τίς θεῖες ιδιότητες, τό δέ αὐτεξούσιον τό δυνατόν διά τῆς ἀρετῆς, νά ὁμοιωθῇ μέ τόν Θεόν.

Ὁ ἄνθρωπος, πού ἔχει αὐτοσυνειδησία καί ἐνδοσκοπεῖ ἐντός τοῦ πνεύματός του, δύναται, νά ἀναγνωρίσῃ ιδιώματα θείας φύσεως μέ σχετικῶς

ἐξέδωκε ἐγκύκλιο καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί συγγραφικῶς ἀνταπεξῆλθον ἰκανοί κληρικοί καί Θεολόγοι. (Βλ. Χρυσστόμου Παπαδοπούλου, *Ἀπόστολος Μακράκης*, Ἀθῆναι 1939). Μέ Διατριβή, Ἐπιστολιμαία Διατριβή καί ἐπιστολές ἀνεσκεύασε τίς δοξασίες αὐτές ἐπίσης ὁ Γέρον Δανιήλ Κατουνακιώτης, (Βλ. *Κατά αἰρετικῶν δοξασιῶν Ἀπ. Μακράκη*, ἔκδ. Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανιηλαίων, Ἅγιον Ὅρος-Θεσσαλονίκη 1984). Φίλο του δέ, ὀπαδό τοῦ Μακράκη, ὁ Γέρον παρέπεμψε στόν Ἅγιο Νεκτάριο, ὁ ὁποῖος τόν ἀπέσπασε ἀπό τίς πλάνες καί τόν ἔκειρε Μοναχό. (Βλ. σ. 22 ἐξ.).

17. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, Ἐρμηνεία εἰς τήν πρός Κορ. Α', ΙΕ, 44, Migne PG, 124, 775. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 59.

18. Τό κατ' εἰκόνα δέν ἀναφέρεται εἰς τό σῶμα, καθὼς κακῶς ἐφρόνουν οἱ ἀνθρωπομορφῖτες, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχήν ἐκαλοῦντο Αὐδιανοί ἀπό τοῦ αἰρεσιάρχου Αὐδίου τοῦ Σύρου. Ἡ αἵρεση ἀνεφύη τό ἔτος 338 μ.Χ. (Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 57). «... τό 'κατ' εἰκόνα Θεοῦ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐδαμοῦ ἀλλαγῶ θά ἔπρεπε νά ἀναζητηθῇ, ἐκτός τῆς ἐρειδομένης ἐπί τῆς ἀπολύτως πνευματικῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ἐπίσης πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκφραζομένης διά τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ συστατικοῦ, ἤτοι τῆς ψυχῆς», δι' ἧς οὗτος συγγενεῶν πρός τόν Θεόν, διακρίνεται ἅμα ἀπό πάντων τῶν λοιπῶν ὑλικῶν μόνον δημιουργημάτων». (Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ι. Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιουργημα, ἐν Ἀθῆναις 1983², σ. 258).

19. Ἰω. Δαμασκηνό, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ΙΒ, Migne PG 94, 920B. Ὑπό ὠρισμένων Πατέρων τό «κατ' εἰκόνα» ἀναφέρεται καί εἰς τό «ἀρχικόν» καί «κοινωνικόν» αὐτοῦ. Βλ. Π. Μπρατσιώτου, *Τό Γενέσεως 1, 26 ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, «Ὁρθοδοξία», 27 (1952) 354-372. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Genesis 1, 26 in der Orthodoxen Theologie, «*Evangelische Theologie*», 1. (1952) 289-297. Βλ. ἀνάτυπο (στήν γερμανική). Βλ. Ν. Μπρατσιώτου, μνημ. ἔργ., σ. 223 ἐξ.

τέλειο χαρακτήρα, πού επιμαρτυροῦν τήν ἐξ Ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, ὅτι ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν.

Κατά τήν πατερική ἐρμηνευτική, τήν ὁποία καί ἀκολουθεῖ, τό μέν κατ' εἰκόνα ἐλάβαμε ἀμέσως παρά τοῦ Θεοῦ, τό δέ καθ' ὁμοίωσιν ἐκ τῆς θελήσεώς μας ἐξαρτᾶται, νά ἀποκτήσωμε. «Τό εἶναι κατ' εἰκόνα Θεοῦ, λέγει Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἰδίον ἐστίν ἡμῶν κατά τήν πρώτην δημιουργίαν· τό δέ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἡμετέρας θελήσεως καί ἐνυπάρχει ἐν ἡμῖν μόνον κατά τό δυνατόν, ἀποκτᾶται δέ διά τῆς ἐνεργείας»²⁰.

Δ. Τό αὐτεξούσιον

Ὁ ἄνθρωπος πλασθεῖς, γιά νά εἰκονίζη μικρογραφικῶς ἐπί τῆς γῆς τήν ἀπειρομεγέθη τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ εἰκόνα, νά ὑφουῖται, νά γνωρίζη καί νά δοξάζη Αὐτόν, φέρει τό νοερόν, τό αὐτεξούσιον, τό ἠθικῶς ἐλεύθερον καί τό αὐτοσυνειδητον.

Τό αὐτεξούσιον ὀρίζεται ὡς «ἠθική δύναμις ἐκδηλουμένη ὡς προαιρέσεις τοῦ αἰρεῖσθαι καί πράττειν τό ἀγαθόν ἢ τό πονηρόν»²¹. Ὑπό τοῦ σοφοῦ Σειράχ ἐκφράζεται οὕτως: Κύριος «ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον καί ἀφῆκεν αὐτόν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ... Παρέθηκέ σοι πῦρ καί ὕδωρ· οὐ ἔάν θέλῃς, ἐκτενεῖς τήν χειρά σου. ἔναντι ἀνθρώπων ἡ ζωὴ καί ὁ θάνατος, καί ὁ ἔάν εὐδοκήσῃ, δοθήσεται αὐτῷ»²². Ὁ Μέγας Βασίλειος, εἰς ἐρμηνευτικό σχόλιο τοῦ ὁποίου παραπέμπει, λέγει: «Ἔθικα πρό προσώπου σου τήν ζώην καί τόν θάνατον, τό ἀγαθόν καί τό κακόν, δύο φύσεις ἀντικειμέναις ἀλλήλαις· ἀντιστάθμισον αὐτάς ἐπί τοῦ οἰκείου σεαυτοῦ κριτηρίου· ζυγιστάτησον ἀκριβῶς, τί σοι λυσιτελέστερον; Τήν πρόσκαιρον ἐλέσθαι ἡδονήν καί δι' αὐτῆς τόν αἰώνιον λαβεῖν θάνατον ἢ τήν ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἀρετῆς ἐλόμενον κακοπάθειαν, ταύτη προξένω χρήσασθαι τῆς αἰωνίου τρυφῆς;»²³.

Τό αὐτεξούσιον εἶναι βασιλικό ἰδίωμα καί τελειωτική δύναμη τῆς ψυχῆς ἀλλά δέν ταυτίζεται πρός τήν ἠθική ἐλευθερία· διακρίνεται αὐτῆς οὐσιωδῶς. Διά τοῦ αὐτεξουσίου ὁ ἄνθρωπος ἢ παραμένει βασιλεύς καί ἐκπληροῖ τόν σκοπό τῆς ὑπάρξεώς του ἢ κατέρχεται στήν τάξη τῶν δούλων καί ἐξομοιοῦται πρός τά κτήνη, κατά τόν ψαλμωδόν: «καί ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὣν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καί ὠμοιώθη αὐτοῖς»²⁴. Ἀλλά προαιρούμενος καί πράττων ὅτι φύσει ἀποστρέ-

20. Γρηγόριος Νύσσης, Λόγος Α' *Εἰς τό ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, Migne PG 44, 273. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 58.

21. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλαῖ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τό γινῶθι σαυτόν*, σ. 84.

22. Σοφ. Σειρ. 15,14-17.

23. Βασιλείου Μ., *Εἰς τόν ΞΑ ψαλμόν*, Migne PG 29, 480. Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, *Περί ἐπιμελείας ψυχῆς*, σ. 11-12.

24. Ψαλμ. 48,13. Βλ. Ἐπ. 13, σ. 59.

φεται –τό πῦρ καί τόν θάνατο φύσει ἀποστρέφεται– δέν κινεῖται ἐλευθέρως, ἤτοι κατά θέληση, ἀλλά παρά θέληση, ἀνελευθέρως. Προβαίνων δέ εἰς ἀκριβή διάκριση τούτων γράφει εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**»: «*Τινές τῶν ἠθικολόγων ταυτίζουσιν τάς ἐννοίας τῶν λέξεων αὐτεξούσιον καί ἠθική ἐλευθερία καί ὀρίζουσιν τήν ἠθικήν ἐλευθερίαν ὡς δύναμιν τοῦ αἰρεῖσθαι τό καλόν ἢ τό πονηρόν, ἐν ᾧ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι χαρακτήρ τοῦ αὐτεξουσίου*»²⁵.

Τήν πρός τό ἀγαθό ἔμφυτον ἔφεση καί ροπή ὀφείλει, νά ἔχη καί ἐκούσιο καί ἐκουσίως καί ἐν ἐπιγνώσει νά ἐργάζεται τό ἀγαθόν, ὅπως βαίνει τελειούμενος δυνάμει τοῦ μεγάλου καί ἰδιάζοντος προσόντος τοῦ αὐτεξουσίου. Πρός τόν σκοπό τοῦτο παρεχωρήθη εἰς τούς πρωτοπλάστους ὁ ὑπό τοῦ διαβόλου πειρασμός, διότι ἄνευ δοκιμασίας δέν ὑφίσταται ἀρετή· ἄνευ δέ ἀρετῆς εἶναι ἀδύνατος ἡ τελείωση καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Πλάσαντος, πού εἶναι ὁ σκοπός τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου²⁶.

Τό αὐτεξούσιον δέν παραβιάζεται ὑπό τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καί ἀπό τήν μελέτη τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας. Ἡ ἐπίσημος ἀναγνώριση του ὑπό τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἔγινε μέ τούς ἐξῆς λόγους: «*Εἶ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθείτω μοι*»²⁷.

Βεβαίως πρωτεύει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ στό ἔργο τῆς σωτηρίας, ἀλλά σώζει τούς βουλομένους νά σωθοῦν, χωρίς νά παραβιάζη τό αὐτεξούσιον. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν τιμή, νά συνεργασθῆ μετά τοῦ Σωτῆρος γιά τήν σωτηρία του.

Ε. Ἡ ἠθική ἐλευθερία

Ἡθική ἐλευθερία εἶναι τό βούλεσθαι καί πράττειν πάντοτε τό ἀγαθό, διότι τό ἀγαθό εἶναι ἔμφυτο περιεχόμενο τῆς βουλήσεως, ὡς σκοπός τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου.

Πλασθεῖς ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα τοῦ ἄκρου Ἀγαθοῦ εἶναι φύσει ἀγαθός καί φύσει ἐπιποθεῖ τό ἀγαθόν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐλευθερία του συνί-

25. Βλ. σ. 84.

26. Ἁγίου Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, *Περί ἐπιμέλειας ψυχῆς*, σ. 46-47. Περί τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως εἰς τόν Παράδεισο φρονεῖ, ὅτι ἦταν ὁ θεῖος νόμος, διά τοῦ ὁποίου ἐζήτησεν ὁ Θεός τήν συνταύτιση τοῦ θελήματος τῶν πρωτοπλάστων πρός τό θέλημά Του, ὅπως τελειωθοῦν στήν ἀρετή. Ἡ γνώση τοῦ καλοῦ ἦταν ἡ γνώση τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ὑπακοῆς, ἤτοι ἡ ἀθανασία. Ἡ δέ γνώση τοῦ κακοῦ ἦτο ἡ ἐκ τῆς παρακοῆς καταδίκη εἰς θάνατον. (Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστιανική Ἡθική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐπιμελεῖα Ἀρχιμ. Τίτου Ματθαϊάκη, Ἀθήναι 1965, σ. 20).

27. Μτθ. 16,24. *Περί τοῦ ἀπαραβιάστου τοῦ αὐτεξουσίου*, βλ. αὐτόθι, σ. 16-22. Κατά Μ. Βασιλείον, «*Καί Θεῶ τοῖνον οὐ τό ἠναγκασμένον φίλον, ἀλλά τό ἐξ ἀρετῆς κατορθούμενον. Ἀρετή δέ ἐκ προαιρέσεως καί οὐκ ἐξ ἀνάγκης γίνεται. Προαίρεσις δέ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἤρτηται*». (Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, ΒΠ 54, 95, 26).

σταται εἰς τό νά βούλεται καί νά πράττη πάντοτε τό φύσει ἐραστόν καί ἐφετόν ἀγαθόν, τουτέστι τό θεῖο θέλημα, διά τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου. «*Τό ἀγαθόν φύσει ἐστίν ἐραστόν καί ἐφετόν, οὐ φυσικῶς πάντα ἐφίεται. Κακόν δέ ἐστίν ἢ παρά φύσιν ἔφεις, τουτέστιν ὅταν ἕτερόν τι παρά τό φύσει ἐφετόν ἐφιέμεθα*», γράφει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός²⁸.

Ὁ ἔρωσ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό ἀγαθὸ γεννᾶται ἐκ τῆς ταυτότητος τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς καρδίας του καί τοῦ θείου νόμου, πού ἐνεγράφη εἰς τὴν καρδίαν του. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπάρχουσα ἀντίληψη περὶ τοῦ θείου νόμου, ὡς ἔξωθεν ἐπιβαλλομένου καί περιοριστικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, βασικὴ ἀνθρωπολογικὴ ἀρχή, μέ τὴν ὁποία συνάπτεται τό μέγα κεφάλαιο τῆς ἐλευθερίας, εἶναι, ὅτι ὁ θεῖος νόμος ἐνεγράφη εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καί ἀπέβη ἴδιον καί αὐθεντικὸ θέλημα αὐτοῦ συμφώνως καί πρὸς τὴν Παύλειον θέσιν²⁹. Κατὰ συνέπεια ἢ πραγμάτωση τοῦ θείου θελήματος συνιστᾶ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καί αὐτονομίαν του, διότι ὁ θεῖος νόμος εἶναι ὁ νόμος τῆς καρδίας του καί περιεχόμενον τῆς βουλήσεως του καί χαίρεται μέ αὐτόν³⁰. Ὁ Θεὸς διέπλασε τὴν καρδίαν του ὡς ἔδρα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο φύσει ἀγαπᾶ, ἐπιποθεῖ καί ἐπιζητεῖ τό ἀγαθόν. Καί πῶς ἦτο δυνατόν, νά γίνῃ ἄλλως, ἀφοῦ ἡ πρώτη ἐντύπωση, πού ἔλαβε, ἦτο ἡ ὄψη τοῦ Ἀγαθοῦ, τοῦ ἄκρου Ἀγαθοῦ; «*ναί· ἦτο ἀδύνατον νά γίνῃ ἄλλως, διότι τό ἀγαθόν ἐναπέλιπεν ἐν τῇ καρδίᾳ τὰς πρώτας ἐντυπώσεις, ἅς βαθύτατα ἐνεχάραξε καί διὰ τοῦτο ἔσονται αἰώνιοι*»³¹.

Ὁ πρῶτος ἀνθρωπος ὑπέταξε τό οἰκεῖο θέλημα εἰς τὴν θέλησιν τοῦ διαβόλου πλανηθεὶς ἐν τῇ ἐπιζητήσει τοῦ ἀγαθοῦ. Πλανηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐπεζήτησε τὴν θέωση ὑπὸ ἐναντίας πρὸς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ συνθήκας. Ἐνόμισε, ὅτι θά τελειωθῇ ἄνευ ἀγῶνος κατὰ τίς διαβολικὲς εἰσηγήσεις, καί ἠθέτησε τὴν θεῖαν ἐντολήν, ἡ ὁποία ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτο ἐδόθη· τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἐπιζητῶν ἐνηνθρόπησε ὁ Θεός. Ἡ δὲ πλάνη προῆλθε ἐξ ἀμελείας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διηνεκοῦς ἀνατάσεως τοῦ νοῦ καί τῆς λατρείας.

Ἐκτοτε εἰς τὸν μεταπτωτικὸν ἀνθρωπο ἐμφανίζεται καί τό θέλημα ἐκεῖνο, πού ὑπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ «*ἐτέρου νόμου*», τοῦ «*νόμου τῆς ἁμαρτίας*»³², τοῦ «*φρονήματος τῆς σαρκός*»³³, τοῦ κληροδοτηθέντος ἐκ τῆς ὑποταγῆς τῶν πρωτοπλάστων εἰς ἀλλότριον θέλημα. Τοῦτο ὁμολογῶν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «*οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ*

28. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων διάλογος*, ξδ', Migne PG 94, 1560. Βλ. αὐτόθι, σ. 24.

29. Ρωμ. 2,15. Βλ. Ἐπ. 118, σ. 229.

30. Ρωμ. 7,22.

31. Ἀγίου Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, *Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς*, σ. 28.

32. Ρωμ. 7,23.

33. Ρωμ. 8,7.

θέλω κακόν τοῦτο πράσσω. εἰ δέ ὃ οὐ θέλω ἐγώ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγώ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία»³⁴. Ὁ ὑποτασσόμενος εἰς τόν «ἐπίσακτον» τοῦτον νόμο καί τά κελεύσματά του διατελεῖ ὑπό τό κράτος δουλείας· «πᾶς ὁ ποιῶν τήν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας», εἶπεν ὁ Κύριος»³⁵. Ἡ ἀλλοτρία καί δούλη θέληση ἐξαπατά καί ἀποπλανᾷ τούς ἐπιπολαίους πείθουσα αὐτούς, νά δέχωνται τά κελεύσματά της, πού ἀπορρέουν ἐκ τῶν ποικίλων παθῶν καί ἐπιθυμιῶν, ὡς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀληθῶς ἐλευθέρας θελήσεώς τους, ὡς ἐκφράσεις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, τῆς πνευματικῆς φύσεως. Οἱ ἀποπλανήσεις δέ αὐτές εἶναι πυκνές γιά τό φιλόυλον αὐτῶν καί γιά τήν ἐξασθένηση τῶν ψυχικῶν τους δυνάμεων ὑπό τῆς ἁμαρτίας³⁶.

Ἡ διάκριση καί ἀντιδιαστολή τῆς ἀληθοῦς θελήσεως ἀπό τῆς ψευδοῦς καί τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀπό τῆς ψευδωνύμου εἶναι ἀναγκαιοτάτη, διότι ἡ μέν ἀνάγει πρὸς τό αἰῶνιο Φῶς, τήν αἰώνιο ζωή καί τήν θέωση, ἡ δέ κατάγει στήν ἀποκτήνωση, στό αἰώνιο σκότος καί στόν πνευματικό θάνατο.

Χαρακτηριστικά τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀνεξαρτησία, ἡ ἀγαθότης, ἡ ἀγνεία, ἡ σεμνοπρέπεια, ἡ ἀνδρεία, ἡ ἰσχύς, τό ἀήττητον, τό ἀνένδοτον, τό αὐτοκρατορικό καί τό αὐτεξούσιον. Ὁ ἠθικῶς ἐλεύθερος κοσμεῖται δι' ὄλων τῶν ἀρετῶν· ἡ εὐσέβεια, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀλήθεια καί ἡ σύνεση στεφανώνουν τήν κορυφήν αὐτοῦ μέ στεφάνους πλεγμένους μέ ἄνθη ἀμάραντα. Τό πολίτευμά του ὑπάρχει στόν οὐρανό. Ζῶν ἐπί γῆς εἰκονίζει τό κάλλος τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ του, τόν Ὅποῖον καί ὑμνεῖ μέ τόν χορό τῶν ἀγγέλων³⁷.

Χαρακτηριστικά τῆς ψευδωνύμου ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, ἡ ἠθικὴ ἐξάρτηση, ἡ ἠθικὴ αἰχμαλωσία, ἡ κακία, τό ἄγος, ὁ τύφος, ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἀναίδεια, ἡ δειλία, τό θράσος, ἡ ἀνανδρία, ἡ ἥττα, ἡ ταπείνωση, ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀδικία, τό ψεῦδος, ἡ ἀσυνεσία καί οἱ λοιπές κακίες, πού κατασπιλώνουν καί ἐξευτελίζουν τόν ἄνθρωπο.

Ἔργο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἄσκηση, ἡ ἔσωτερικὴ, πνευματικὴ ἐργασία καί αὐτομελέτη· ἡ ἐξέταση τῶν κινήτρων τῶν πράξεών του, ἐάν ὁρμῶνται ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἢ δούλης θελήσεώς του, ἡ ἐπερώτηση τοῦ ἔσω ἀνθρώπου καί, «ἐάν μέν ὁ ἔσω ἄνθρωπος συναινῇ, ἡ θέλησις εἶναι ἐλευθέρα, ἐάν δέ ἀνανεύῃ, ἡ θέλησις εἶναι δούλη τῶν παθῶν»³⁸. Ἔργο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀγώνας κατὰ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καί τῆς πνευματικῆς δουλείας, ἡ αὐταπάρνηση, ἡ ἄρση τοῦ σταυροῦ καί ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἰησοῦ,

34. Ρωμ. 7,19-20.

35. Ἰω. 8,34.

36. Ἁγίου Νεκταρίου, Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, *Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς*, σ. 27.

37. Αὐτόθι, σ. 29.

38. Αὐτόθι, σ. 30.

τουτέστιν ἡ συνταύτιση τοῦ θελήματός του πρὸς τὸ θέλημα Αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀπελευθέρωσή του εἶναι ἔργο τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ³⁹.

ΣΤ. Ἡ συνείδηση

Ἡ συνείδηση ὀρίζεται ὡς «ἡ εἶδησις, ἡ γνῶσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἣν ἔχει ἡ ψυχὴ, διακρίνουσα τὰς πράξεις εἰς ἀγαθὰς καὶ κακὰς καὶ ἀδεκάστως κρίνουσα τὸ ποιὸν αὐτῶν καὶ κατακρίνουσα μὲν τὰς κακὰς, ἐγκρίνουσα δὲ τὰς ἀγαθὰς»⁴⁰. Εἰς τὴν «Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», δίδει τὸν κάτωθι ὀρισμὸς: «Συνείδησις εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν ἠθικὴ δύναμις τοῦ νοεροῦ τῆς ψυχῆς, ἡ κρίνουσα τὰς ἠθικὰς ἡμῶν πράξεις κατὰ τὸν ἠθικὸν νόμον ἢ τὰς θείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολάς, καὶ ὑπαγορεύουσα τί τὸ πρακτέον, ὡς τίμιον, καὶ τί τὸ μὴ πρακτέον, ὡς ἄτιμον, τί τὸ θεμιτὸν καὶ τί τὸ ἀθέμιτον»⁴¹.

Τοῦ θείου νόμου μάρτυς καὶ φρουρὸς, μάρτυς τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς⁴² καὶ κριτὴς τῶν πράξεων εἶναι ἡ συνείδηση θεῖο δῶρημα, ἔμφυτος δύναμις τοῦ εἰδέναι τί δίκαιο, τί ἄδικο, τί ἀγαθὸ, τί κακὸ, τί ἀληθές, τί ψευδές⁴³. Τὰ φαινόμενα τῆς συνειδήσεως ὀδηγοῦν στὴν παραδοχὴ τῆς ὑπάρξεως Νομοθέτου, Δημιουργοῦ καὶ Κριτοῦ τῶν ἀνθρώπων· διότι μόνον ἡ ὑπαρξὴ Αὐτοῦ ἐξηγεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῆς. Ἐάν δὲν ὑπῆρχε Νομοθέτης, ἡ ὑπαρξὴ τῆς συνειδήσεως θὰ ἦταν πρόβλημα ἀνεξήγητο καὶ ἄλυτο⁴⁴.

Ἡ συνείδηση ἐκ τοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, εἶναι δυνατὸν, νὰ θεωρηθῆ ἡ ἠθικὴ στάθμη, ὁ κανὼν καὶ ὁ γνώμων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

Ὡς ἐκπρόσωπος ἠθικῆς ἀρχῆς, εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀγαθὴ· πάντοτε ἐνεργεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ νομιζομένου ἀγαθοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς πλάνη ἐξ ἀπάτης ἢ ἐσφαλμένης κρίσεως, ἐκ τῶν παθῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, ἐξ ἀγνοίας ἢ ψευδῶν διδασκαλιῶν. Ἡ βαθυτέρα μελέτη τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἱστορίας του ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ὑπάρχει

39. «ἐάν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθαι». (Ἰω. 8,36). Βλ. «Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δυνάμεθα νὰ διαμείνωμεν ἠθικῶς ἐλεύθεροι». (Βλ. αὐτόθι, σ. 32-40).

40. Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τὸ γνῶθι σαυτὸν*, σ. 117. Πρόκειται περὶ τῆς ἠθικῆς ἢ ἀξιολογικῆς συνειδήσεως, ὡς ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας, ἡ ὁποία ὑπερέχει τῆς γνωσιολογικῆς. (Βλ. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ψυχολογίαν*, ἐν Ἀθήναις 1973, σ. 72).

41. Βλ. σ. 169.

42. Ἁγίου Νεκταρίου..., *Μελέτη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς...*, σ. 62.

43. Ἔνθ' ἄνωτ. Κατὰ τὸν Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, «Ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τόσο μυστηριώδης καὶ αἰνιγματικὴ στὴν ἀμεσότητα καὶ πραγματικότητά της, ὥστε τίποτε μικρότερο ἀπὸ τὸν Θεὸ δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὴ δώσει στὸν ἄνθρωπο. Στὸν ἐσώτατο πυρήνα της ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση εἶναι Θεοσυνείδηση». (†Αρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ὁδὸς Θεογνωσίας· Κεφάλαια ἀσκητικὰ καὶ γνωσιολογικὰ*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1985, σ. 255-256).

44. Ἁγίου Νεκταρίου..., *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 37.

κακή αλλά πεπλανημένη ή έσκοτισμένη συνείδηση δι' έλλειψη του φωτός της γνώσεως⁴⁵.

Είς Έπιστολιμαία Διατριβή του προβαίνει εις βαθυστόχαστο μελέτη και ανάλυση της πεπλανημένης συνειδήσεως, ή όποία έμφανίζεται με ποικίλες μορφές: Ως άσθενές συνειδός, ως περιδεές, ως εύρύ, ως άβέβαιον ή άμφίβολον, ως μικρολόγον, ως ύπερευαίσθητον και ως άναίσθητον, δηλαδή πεπωρωμένον συνειδός. Και τό μέν άσθενές συνειδός πλήττει τήν καρδιά και έλέγχει αυτήν και στίς περιπτώσεις εκείνες, πού δέν έγινε ουδεμία παράβαση του νόμου, ένεκεν έλλείψεως φωτισμού της διανοίας προς γνώση του πνεύματος του νόμου. Τό περιδεές συνειδός ταράσσει τήν καρδιά κατά τήν έργασίαν άγαθής πράξεως έξ άγνοίας, πού έχει περί του άληθοϋς χαρακτήρος αυτής. Τό εύρύ συνειδός έπιτρέπει τήν έπιτέλεση των μή καθηκόντων εκ πλάνης. Τό άβέβαιον ή άμφίβολον συνειδός ταλαντεύεται περί του θεμιτου ή άθεμιτου κάποιας πράξεως λόγω έλλείψεως διαγνώσεως του χαρακτήρος αυτής. Τό μικρολόγον συνειδός ταράσσει και έλέγχει, ως άμαρτήσαντα, τόν έχοντα αυτό, όταν ουδεμία παράβαση του νόμου γίνεται. Τό ύπερευαίσθητον συνειδός διεγείρει ταραχή και στίς περιπτώσεις εκείνες, πού ή φωτισμένη συνείδηση ήσυχάζει και είναι πλήρως ειρηνική. Τό δέ άναίσθητον, ήτοι πεπωρωμένον συνειδός, ως τελείως έσκοτισμένο, έπιτρέπει τά πάντα· οί οϋτως έσκοτισμένοι είναι οί βλασφημοϋντες κατά του Άγίου Πνεύματος, διότι έμίσησαν τό Φως και ήγάπησαν τό σκότος⁴⁶.

Η συνείδηση τύπτει τόν παραβάτη του ήθικου νόμου, άκόμη και όταν είναι πεπλανημένη. Ο άμαρτάνων φέρεi εντός του παντου και πάντοτε πικρό κατήγορο τήν συνείδηση. Ο υπό της συνειδήσεως έλεγχόμενος είναι άνθρωπος δυστυχέστατος⁴⁷. Πλανάται αναζητών τήν εύτυχία, τήν εύδαιμονία και μακαριότητα εκτός έαυτου, σε χώρες ξένες, σε μέρη άλλότρια· στον πλοϋτο, στην δόξα, στην πολυκτημοσύνη, στίς απολαύσεις, στίς τρυφές, στίς ήδονές και εις όλες τίς χλιδές και ματαιότητες, των όποιων τέλος είναι ή πικρία. Η άληθής εύτυχία έχει έδρα της τήν ήθική απόλαυση. Πάσα έτέρα απόλαυση μόνο τά χείλη εύχαριστεί, τήν δέ καρδιά πληροί πικρίας. Η εκτός της καρδιάς οικοδομουμένη ύλη προς άνέγερση πύργου εύτυχίας οικοδομείται επί έδάφους σαλευομένου υπό συνεχών

45. Άγίου Νεκταρίου, Υποτύπωση περί άνθρωπου, σ. 83.

46. Έπιστολιμαία Διατριβή προς Εϋσεβία Μοναχή, Περί παρθενίας, εις Τό γνώθι σαυτόν, σ. 251-252. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλα, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μάθημα Χριστιανικής Ηθικής, έκδ. Νεκτάριος Παναγόπουλος, Αθήναι 1992, σ. 83-85.

47. Άγίου Νεκταρίου Κεφαλα, Τό γνώθι σαυτόν, σ. 119.

σεισμῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὐδέ λίθος ἐπὶ λίθου, εἶναι δυνατόν, νά μείνη ἐπὶ χρόνο μακρὺ· ὥστε μάταιοι καὶ ταλαίπωροι οἱ τοιοῦτοι δομήτορες⁴⁸.

Ἡ ἀγαθὴ συνείδηση εἶναι τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγιστον· «οὐδὲν γὰρ ἥδιον συνειδότης ἀγαθοῦ». Αὐτὴ βραβεύει στήν ψυχὴ τὴν εἰρήνην. Ἐκχέει στήν καρδιά χαρὰ καὶ γαλήνη. Παρηγορεῖ τὴν ψυχὴ, πού πάσχει γιὰ τὸ ἀγαθό, τὸ ἀληθές καὶ τὸ δίκαιο. Δίδει παρηγορία πρὸς τὸν Θεόν. Τίς αἰτήσεις καθιστᾷ εὐπροσδέκτους. Γίνεται φορεὺς τῶν θείων δωρεῶν. Ὁδηγεῖ στήν εὐδαιμονία καὶ μακαριότητα, πού εἶναι ἀρραβῶν τῆς θείας μακαριότη-
τας⁴⁹. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης οὕτως: «ἀγαπητοί, ἐάν ἡ καρδιά ἡμῶν μὴ καταγινώσκη ἡμῶν, παρηγοσίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ ἐάν αἰτῶμεν λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ, ὅτι τάς ἐντολάς αὐτοῦ τηροῦμεν καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν»⁵⁰. Τοῦτο βεβαιώνει καὶ ἡ βιωματικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἁγίου: «Τὸ εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ, ἀγαπητοί, καὶ ἡμῖν ἐστὶν εὐάρεστον καὶ ἐν τούτῳ εὐρήται πᾶσα ἡμῶν ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ μακαριότης... Ἡ μακαριότης αὕτη εἶναι ἀρραβῶν τῆς αἰωνίου μακαριότητος»⁵¹.

Ζ. Πνευματικὲς δυνάμεις

Ὡς ἔμφυτες, ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου δέχεται τὸ λογικὸ ἢ νοητικὸ ἢ γνωστικὸ⁵², τὸ θυμικὸ καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸ⁵³. Ἐπιπλέον δὲ τὸ διαισθητικὸ. Οἱ δυνάμεις αὐτές, πού ὑπάρχουν εἰς κάθε ἄνθρωπο, ἐνεργοποιοῦνται μὲ τὴν διὰ λόγου διδασκαλία καὶ ἀγωγή. Ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπο, ὅπως, ὡς ὃν νοερόν καὶ αὐτεξούσιον, θείου λόγου δεκτικὸ, θείας σοφίας νοητικὸ καὶ θείας ἐνεργείας ἀντιληπτικὸ, κατανοήση τὸν Θεόν ἐκ τῶν ἔργων Του, ἐπιποθήση Αὐτόν καὶ ὀδηγηθῆ εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν⁵⁴. Μετὰ τὴν ἐξασθένησίν τους ἐκ τῆς πτώσεως ἐνισχύονται καὶ ἀνακαινίζονται δυνάμει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ

48. Βλ. ἐπ. 6, σ. 39, ἔνθα σκιαγραφεῖ Ὁμιλία του ἐκφωνηθεῖσα στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν περὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως, κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (6/12/1904). Τὸ θέμα ἔλαβε ἐκ τῆς ἀποστολικῆς ρήσεως: «πεποιθᾶμεν γὰρ ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι». (Ἐβρ. 13,18).

49. Αὐτόθι, σ. 37.

50. Α' Ἰω. 3,21-22. Αὐτόθι, σ. 38.

51. Ἐπ. 7, σ. 43.

52. Οἱ ὅροι ἐκφέρονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοια καὶ ἐναλλάσσονται στὰ συγγραμμάτα του.

53. Πρῶτος ὁ Πλάτων, ὁ μέγας Φιλόσοφος τῆς ψυχῆς καὶ σπουδαιότερος θεμελιωτὴς τῆς Ψυχολογίας, διέκρινε τίς τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς: Τὸ λογιστικὸ (Τιμ. 70e, 44d, 41c), τὸ θυμοειδές (Τιμ. 70a, Πολιτ. 581a) καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸ (Τιμ. 70e). Τὴν κατάταξη τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς γνωστικά, βουλευτικά καὶ συναισθηματικά δέχεται καὶ ἡ σύγχρονος, Ἐμπειρικὴ Ψυχολογία. (Βλ. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ψυχολογίαν*, Ἀθῆναι 1973, σ. 38-73).

54. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σ. 124.

ἔργου τοῦ Σωτῆρος καί διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού ἀναγεννᾷ τόν ἄνθρωπο ἐντός τῆς Ἐκκλησίας⁵⁵.

Η. Ἡ ἀρετή

Τὴν ἀρμονία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καί κατ' ἐπέκταση τοῦ ἠθικοῦ βίου του πρὸς τὴν θεία βούληση καί πρὸς τόν ἔμφυτον, ἠθικό νόμο καλεῖ ἀρετὴ⁵⁶. «Ἀρετὴ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν εἶνε τό προαιρεῖσθαι καί πράττειν αἰεὶ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς δι' ἀγάπης ἐνεργουμένης πίστεως»⁵⁷. Ὁ ἄνθρωπος φύσει ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴν, διότι φύσει ἐπιθυμεῖ τό ἄκρον Ἀγαθόν. Ἐντός αὐτοῦ ἐνυπάρχει ἡ διάθεση καί ἡ κλίση τῆς προσεγγίσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς τελειώσεως καί ἀγιωσύνης. Εἶναι δυνάμει ἠθικός, ἀγαθός καί ἐνάρετος καί ἀποβαίνει ἐνεργεῖα ἠθικός, ἀγαθός καί ἐνάρετος μέ τὴν ἐλευθέρα βούλησίν του καί μέ τὴν θεία βοήθεια καί συναντίληψη. Ἡ ἀρετὴ εἶναι προαιρετικὴ καί ἐκουσία καί συνδέεται μέ ἐκουσίους ἀγῶνες· «ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως, κραταιοῦται δέ καί τελειοῦται διὰ τοῦ ἀγῶνος καί τῆς ἐγρηγόρσεως»⁵⁸. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἔπαθλο τῶν νικητῶν. Εἶναι γνησία, ὅταν εἶναι καθαρὰ καί ἀνυπόκριτος, ἦτοι ὅταν ἀσκήται ἐκ προαιρέσεως χάριν αὐτῆς τῆς ἀρετῆς καί ὄχι πρὸς ὑπηρεσίαν κάποιου σκοποῦ.

Ἡ ἠθικὴ ἀξία τῆς ἀρετῆς εἶναι ἀπόλυτος. Θεωρεῖται δέ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴ αὐτῆς εὐγένεια ἢ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ αὐτῆς ἐνέργεια· εἶναι εὐγένεια πνεύματος, εὐγένεια καρδίας. Ἡ ἀπόλυτος ἀξία τῆς ἀρετῆς συνίσταται εἰς τοῦτο· ὅτι δέν εἶναι μόνον ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα εἰς τὴν πρὸς τόν Θεόν ἐξομοίωση, ἀλλὰ εἶναι καί αὐτὴ ἡ ἐξομοίωση.

Ἡ λέξις ἀρετὴ εἶναι συνήθης στὴν Κ. Διαθήκη. Ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων δικαιοσύνη, (Μτθ. 5,6· 10,20· 6,33), «πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη», (Γαλ. 5,6), εὐσέβεια, (Α' Τιμ. 2,2· 6,5-6), ἀγιασμός, (Ρωμ. 18,5-14), ἀγιωσύνη, καθαρὰ καρδία, «φρόνημα τοῦ πνεύματος», (Ρωμ. 8,6), φόβος Θεοῦ, (Ἐβρ. 12,14), τήρησις ἐντολῶν, (Ρωμ. 3,18· Α' Κορ. 7,19).

Ἐξ ἐπόψεως θρησκευτικῆς ἢ πνευματικῆς, ἢ ἀληθῆς, ἢ καθαρὰ ἀρετὴ εἶναι ἡ «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» λατρεία τοῦ Θεοῦ⁵⁹, ἢ καθαρὰ καί ἀμίαντος θρησκεία, κατὰ τόν Ἰάκωβο⁶⁰. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων λατρείας ἄνευ ἀρετῆς εἶπε ὁ Κύριος τό τοῦ Ἡσαΐου: «ἐγγίζει μοι ὁ λαός

55. Αὐτόθι, σ. 111. Βλ. Ἰω. 3,3-6.

56. Αὐτόθι, σ. 81.

57. Αὐτόθι, σ. 51.

58. Αὐτόθι, σ. 82. Βλ. Μτθ. 16,24.

59. Ἰω. 4,24.

60. «Θρησκεία καθαρὰ καί ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καί πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανούς καί χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου». (Ἰάκ. 1,27).

οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν καί τοις χεῖλεσί με τιμᾶ, ἡ δέ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ»⁶¹.

Ἡ σχέση τῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν εὐδαιμονία εἶναι σχέση πνευματικοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πνευματικά ἀγαθὰ, διότι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἐναρέτου εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀπόλαυση.

Ἡ σχέση τῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν μακαριότητα εἶναι σχέση τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς τὴν θεία φύση, διότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀρετῆς ἀφομοιούμενος πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται κοινωνὸς τῆς Αὐτοῦ ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος, κατὰ θεϊαν εὐδοκία⁶².

Ἡ ἀρετὴ κατ' οὐσίαν, ὡς ἀρμονία τοῦ ἠθικοῦ βίου πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο, εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος. Διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ἀναφέρῃ τὴν ὑπὸ τῶν ἠθικολόγων διαίρεση τῶν ἀρετῶν, γιὰ λόγους μεθοδολογικοὺς καὶ διδακτικούς, εἰς θεολογικές, ἠθικές, ἀρχικές, πολιτικές καὶ οἰκιακές, ἐκεῖνος τίς διαίρει εἰς θεολογικές καὶ ἠθικές, διότι στὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἐνυπάρχει πᾶσα μερικὴ ἔννοια. Τίς δέ ἠθικές ἀρετές, πού ἀνάγονται στίς τρεῖς ἔμφυτες, πνευματικές δυνάμεις, διακρίνει εἰς ἀρχικές καὶ παραγωγούς.

Εἰς τὴν «Ὁρθόδοξον Ἱερὰν Κατήχησιν» καὶ εἰς τὴν «Χριστιανικὴν Ἠθικὴν» ὀρίζει μέ πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ γνώση τίς θεολογικές καὶ ἠθικές ἀρετές –ἀρχικές καὶ παραγωγούς– πού ἀνάγονται στό νοητικό, θυμικὸ καὶ ἐπιθυμητικό. Εἰς δέ «Τὸ γνῶθι σαυτόν» ἐξεικονίζει τὸ ἀθάνατον κάλλος, τὴν θεϊαν εὐγένεια καὶ ἀπαράμιλλο χάρι τῶν ἀρετῶν μέ τὴν θεσπεσία γραφίδα του κατὰ τρόπο μοναδικὸ καὶ ἐμπνευσμένο, ἀπορρέοντα ἀπὸ τὸ πνευματικὸ θησαυροφυλάκιο τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του. Γράφει ὁ Γέρων Θεόκλητος Διονυσιάτης: «Αἰσθάνεται κανεῖς ὅτι, ὅταν περιγράφει τίς ἐνέργειες καὶ τὰ ιδιώματα τῶν ἀρετῶν, δέν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐκφράζει τὴν προσωπικὴ πείρα του. Περιγράφει τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ζεῖ»⁶³. Στίς ἀρετές ἀντιπαραθέτει καὶ τίς ἀντίστοιχες κακίες ἢ πάθη.

Θ. Ἠθικὸ κακὸ ἢ ἀμαρτία

Συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἠθικὸ κακὸ ὀνομάζεται τὸ ποικιλώνυμο κακὸ, τὸ πονηρὸ, τὸ ἄδικο, τὸ ἀσεβές καὶ πᾶσα πράξι, πού ἐκτελεῖται ἐλευθέρως καὶ ἐκουσίως καὶ ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἐναντιότητος αὐτῆς πρὸς τὸν θεῖο νόμο. Μεταξὺ τῶν ἠθικῶς κακῶν πράξεων κατατάσσονται καὶ οἱ νομικῶς ἠθικές πράξεις, πού συμφωνοῦν μέν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ νόμου, διαφωνοῦν ὅμως οὐσιωδῶς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου, διότι ἐκτελοῦνται ἕνεκα διαφόρων ὑπολογισμῶν καὶ

61. Μτθ. 15,8. Βλ. Ἦσ. 29,13.

62. Νεκταρίου Κεφαλαῦ, Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, σ. 84.

63. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, σ. 177-178.

ὄχι πρὸς πλήρωση τῶν ἐντολῶν. Ὡς τοιοῦτες στηλιτεύονται οἱ φαρισαϊκές προσευχές καὶ ἐλεημοσύνες, οἱ ὁποῖες οὐδεμία ἔχουν ἠθικὴ ἀξία, ἐφ' ὅσον γίνονται πρὸς ἐπίδειξη καὶ πρὸς ἀπόκτηση τῆς ὑπολήψεως τοῦ κόσμου⁶⁴.

Ἄμαρτία εἶναι αὐτό τό ἠθικό κακό, θεωρούμενον, ὡς ἀθέτηση τοῦ θείου νόμου καὶ ἐναντιότης πρὸς αὐτόν. Στὴ Κ.Δ. συνήθως ἄμαρτία καλεῖται τό ἠθικό κακό ὡς κατάστασις⁶⁵ μᾶλλον ἢ ὡς μερικὴ πράξις. Πρὸς δήλωση αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἢ ἠθικῆς διαφθορᾶς ὑπάρχουν οἱ λέξεις *παρακοή, παράβασις, παράπτωμα, ἀνομία, ἀδικία, ἀσέβεια, κακία, πονηρία*.

Τὴν οὐσία τῆς ἄμαρτίας ἀποτελεῖ ἡ ἐναντία προαίρεσις πρὸς τὴν θεία βούλησι. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἄμαρτία προϋποθέτει: α) Γνώσις τοῦ θείου νόμου, β) προαίρεσις πρὸς παράβασις αὐτοῦ καὶ γ) ἐκουσία αὐτοῦ παράβασις.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ὅρων προκύπτει διάκρισις τῶν ἀμαρτημάτων εἰς ἀσύγγνωστα καὶ συγγνωστά, προαιρετικά καὶ ἀπροαιρέτα γιὰ τὴν ἔλλειψι κάποιου ὅρου:

Συγγνωστά ἀμαρτήματα εἶναι αὐτά, πού διαπράττονται κατ' ἄγνοια τοῦ θείου νόμου ἢ ἀκουσίως καὶ ἀπροαιρέτως. **Ἀσύγγνωστα**, αὐτά, πού διαπράττονται μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ θείου νόμου, ἐλευθέως, μετὰ προαιρέσεως καὶ ἐκουσίως.

Προαιρετικά εἶναι αὐτά, πού διαπράττονται μετ' ἐπιγνώσεως τῆς ἐναντιότητος πρὸς τὸν θεῖο νόμο καὶ ἐκουσίως. **Ἀπροαιρέτα** καὶ **ἀκούσια** εἶναι αὐτά, πού διαπράττονται δι' ἄγνοια τῆς ἐναντιότητος αὐτῶν πρὸς τὸν θεῖο νόμο ἢ ἀκουσίως.

Ἡ ἀθέτηση μιᾶς ἐντολῆς τοῦ θείου νόμου καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ἔνοχο πρὸς τὸν Θεόν καὶ παραβάτη τοῦ ὅλου νόμου, κατὰ τὸν Ἰάκωβο (2,10): «ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ, πταίσις δέ ἐν ἐνί, γέγονε πάντων ἔνοχος». Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε: «ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν»⁶⁶.

Τὰ ἀσύγγνωστα ἀμαρτήματα δέν εἶναι εἰς ὅλους ἰσοβαρῆ, διότι ὑπάρχουν καὶ διάφοροι βαθμοὶ ἐνοχῆς τῶν ἀμαρτανόντων.

Ὁ βαθμὸς τῆς ἐνοχῆς ὀρίζεται:

1. Ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος κακῆς προαιρέσεως.
2. Ἐκ τῆς ἱερότητος καὶ σπουδαιότητος τῆς ἐντολῆς.
3. Ἐκ τῆς τελείας ἢ ἀτελοῦς συνειδήσεως τοῦ πνεύματος τοῦ νόμου καὶ τοῦ καθήκοντος.
4. Ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος περισκέψεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν δοθέντος χρόνου.
5. Ἐκ τῆς τελείας ἢ ἀτελοῦς κατανοήσεως τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀμαρτηματος.

64. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 95.

65. Αὐτόθι.

66. Μτθ. 5,19.

6. Ἐκ τῆς δυσχερείας ἢ εὐχερείας τοῦ πραχθέντος ἁμαρτήματος.

Ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπομακρύνσεως καί χωρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τοῦ Θεοῦ. Ὅλες οἱ ἁμαρτίες ἐπιδέχονται ἄφεση, ἐφ' ὅσον ὁ ἁμαρτήσας μετανοήσῃ, ἀποστραφῇ τὴν ἁμαρτία καί ποιήσῃ ἔργα ἀρετῆς, ἀντίθετα πρὸς τὴν διαπραχθεῖσα κακία. Μόνον ἡ βλασφημία κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἀσυγχώρητος· εἶπεν ὁ Ἰησοῦς: «πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· καὶ ὅς ἐάν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι»⁶⁷.

Κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος βλασφημοῦν οἱ περιφρονητές τοῦ θείου νόμου, οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν θειότητα αὐτοῦ. Ἐπίσης οἱ ἀποδίδοντες τίς ἐνέργειες, χάριτες καὶ δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ἄλλες δυνάμεις⁶⁸. Πρὸς ἐπιτέλεση τῆς ἁμαρτίας ὑποκινοῦν τὸν ἄνθρωπο τὰ πάθη καὶ οἱ δαιμονικὲς ἐνέργειες.

I. Τὰ πάθη

Τὰ πάθη, ψυχικά καὶ σωματικά, ὑπὸ τὴν μορφή, πού ἐκδηλώνονται, δὲν εἶναι συμφυῆ ἀλλ' αὐτοφυῆ καὶ ἐπακόλουθα συμβεβηκότος· τὰ πάθη εἶναι διαστροφή τῶν ἐμφύτων, ἠθικῶν ὀρέξεων καὶ πόθων, πού ἐπεισῆλθε ἐκ τῆς ἐπισκοτίσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αἰτίας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

Οἱ ψυχικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀρχικὴ τους κατάσταση ἦσαν φωτισμένες καὶ ἐλειτούργουν ἀπταιστως. Τό γνωστικό εἶχε ἐπίγνωση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὅτι εἰς αὐτό ὑπάρχει ἡ ἀνάπαυση τοῦ πνεύματος. Τό συναισθητικό ἠγάπα καὶ ἐπόθει αὐτό, ὡς τὴν πηγὴ τῆς ἄκρας μακαριότητος, ἐφώτιζε τὸν νοῦ καὶ διήγειρε τὴν βούληση. Τό δὲ βουλευτικό ἐβούλετο τό ἀγαθὸ καὶ ἐπεζῆτει τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ. Ὅταν ἐπῆλθε ἡ ἁμαρτία, τό μὲν γνωστικό ἠμαύρωσε, ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴ αὐτοῦ ἀγνότητα καὶ καθαρότητα, καὶ τὸν νοῦν ἐπεσκότισε, ὥστε νά μὴ δύναται ἐν πολλοῖς, νά διακρίνῃ ἀσφαλῶς τό ἀληθές τοῦ ψευδοῦς καὶ τό ἀγαθὸ τοῦ κακοῦ, καὶ νά πλανᾶται ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμηση τῶν ἀντικειμένων. Τό συναισθητικό ἐξησθένησε καὶ διέφθειρε τόσον, ὥστε νά ἀρέσκεται στό φθαρτό καὶ κατ' ἐπίφαση ἀγαθό, στό κακό καὶ στό ψεῦδος. Τό δὲ βουλευτικό δὲν ἔχει πλέον τὴν πρῶτην αὐτοῦ ἰσχὺ πρὸς ἐπιζήτηση καὶ ἐπιτέλεση τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐντεῦθεν τὰ ἀρχικά πάθη, πού ἀνάγονται στίς πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ ὑπερηφάνεια στό νοητικό, ὁ θυμὸς, ὁ φθόνος, ἡ ἀκηδία καὶ ἀθυμία στό θυμικό καὶ ἡ ἐπιθυμία στό ἐπιθυμητικό καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν

67. Μτθ. 12,31. Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 97.

68. Αὐτόθι. Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 174.

παράγωγα. Ἐντεῦθεν τά ἀρχικά, σωματικά πάθη: Φιλαργυρία, γαστρομαργία καί ἀσέλγεια καί τά ἐξ αὐτῶν παράγωγα⁶⁹.

ΙΑ. Δαιμονικές ἐνέργειες

Ἐκ τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης γνωρίζομε, ὅτι στήν ἁμαρτία ὑποκινεῖ τόν ἄνθρωπο καί ὁ διάβολος. Αὐτός ὑπεκίνησε εἰς πτώση τούς πρῶτους ἀνθρώπους⁷⁰. Ἐξ αὐτοῦ ὑπέστη τούς πειρασμούς ὁ Ἰώβ⁷¹. Στή Καινή Διαθήκη Αὐτός ὁ Θεάνθρωπος ἐπειράσθη ὑπό τοῦ διαβόλου⁷². Αὐτός ὑπεκίνησε εἰς προδοσία τόν Ἰούδα⁷³ καί εἰς ἄρνηση τόν Πέτρο⁷⁴. Στούς δαιμονικούς πειρασμούς ἀναφέρονται καί οἱ Ἅγιοι Πατέρες στά συγγράμματά τους. Διά τοῦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστός διδάσκει τήν ἐγρήγορση καί προσευχή: «γρηγορεῖτε καί προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν»⁷⁵.

ΙΒ. Τό λογικό ἢ νοητικό ἢ γνωστικό

Ὁ ἄνθρωπος διά τοῦ λογικοῦ, ἦτοι τοῦ νοεροῦ τῆς ψυχῆς, λαμβάνει αὐτογνωσία καί αὐτοσυνειδησία. Λαμβάνει γνώση τῶν ἀφηρημένων ἐνοιωῶν, τῶν ἐν γένει ἀληθειῶν καί τῆς ἀπολύτου Ἀληθείας. Νοεῖ τά ὑπέρ αἴσθηση καί διακρίνει αὐτά τῶν κατ' αἴσθηση. Διά τῆς δεκτικότητος θείου Φωτός καί θείας ἐπιφανείας γίνεται ἐκτός σαρκός καί κόσμου καί ἀνάγεται εἰς τόν ὑπέρ αἴσθηση κόσμο, εἰς τό ἀπόλυτον καί ὕψιστον Ἄγαθόν, πού ἐπιποθεῖ⁷⁶.

ΙΓ. Ἐνδιάθετος λόγος

Ὁ ἐνδιάθετος λόγος, κατά τόν Ἅγιο, δέν ἔχει ἀπλῶς τήν γνωστή ἔννοια τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀρχέγονου λόγου. Εἶναι ἡ δύναμη, πού ὠθεῖ τόν νοῦν εἰς ἐνέργεια, διά τῆς ὁποίας αὐτός διανοεῖται, κρίνει, καθολικεύει καί συλλογίζεται.

Διάνοια εἶναι νοῦς ἐν ἐνεργείᾳ. **Λόγος** δέ ἡ κινουσα τόν νοῦν δύναμη. Νοῦς ἄνευ λόγου δέν εἶναι διάνοια, ἀλλά κάτοπτρο, πού δέχεται τίς ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων καί διατηρεῖ αὐτές προσωρινῶς ἐπί τοῦ κατωφλίου. Ὁ λόγος, πού καθιστᾷ τόν νοῦν διάνοια, εἶναι ὁ παράγων τίς ιδέες καί ἐκφέρων τίς κατηγορίες. «Ἐν τῇ δυνάμει τοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡ

69. Αὐτόθι. Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, αὐτόθι, σ. 67.

70. Γεν. 3,1-5.

71. Ἰώβ. 1,9-12.

72. Μτθ. 4,1-11.

73. Ἰω. 13,2.

74. Λουκ. 22,31.

75. Μτθ. 26,41. Βλ. Ἐφ. 6,11. Α' Πέτρ. 5,8.

76. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 35.

θειότης τῆς ψυχῆς καί ἡ θεία σοφία ἡ διά λόγου ὠθήσασα τόν νοῦν εἰς ἐνέργειαν καί γνῶσιν ἑαυτοῦ καί τῆς περὶ αὐτόν δημιουργίας»⁷⁷.

ΙΔ. Ἠθικές ἀρετές τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ

Ἀρχική ἀρετή τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ εἶναι ἡ φρόνηση.

1. Φρόνηση

Φρόνηση εἶναι «ἐπιστήμη ἀγαθῶν καί κακῶν, ποιητική εὐδαιμονίας καί διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομεν τί τό πρακτέον καί τί τό οὐ πρακτέον»⁷⁸ ἢ «διάγνωσις τῶν ποιητέων καί οὐ ποιητέων», ὡς γράφει εἰς «Τό γνῶθι σαυτόν»⁷⁹. Στό «Μάθημα Ποιμαντικῆς» ὀρίζει τήν φρόνηση ὡς ἐξῆς: «Φρόνησίς ἐστι τό ἐπιζητεῖν ἐν πᾶσι τήν ἀλήθειαν καί ἐμμένειν ἐν αὐτῇ»⁸⁰.

Ὁ Κύριος αὐτή τήν ἀρετή συνέστησε στούς μαθητές Του ἀποστέλλων αὐτούς εἰς τό κήρυγμα⁸¹ καί προέβαλε, ὡς πρότυπα μιμήσεως, τίς φρόνιμες παρθένες⁸², τόν φρόνιμο δοῦλο, τόν ἀγρυπνοῦντα καί ἀναμένοντα τήν ἔλευση τοῦ Κυρίου του⁸³, καί τόν πιστό καί φρόνιμο οἰκονόμο, τόν τιμηθέντα ὑπό τοῦ Κυρίου του⁸⁴. Ὁ δέ Παῦλος συνιστᾷ τήν ἐν Χριστῷ φρόνηση γράφων: «μή γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς»⁸⁵.

2. Σοφία

«Σοφία ἐστίν ἀγνοίας γνῶσις καί γνῶσις τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ».

Ἡ σοφία εἶναι ἡ ἀληθῆς ἐπιστήμη, «ἡ ἐπιστήμη τῶν θεῶν καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων καί τῶν τούτων αἰτίων, ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ὡς περιέχουσα τό καθόλου». Αὐτήν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος, νά ἀποκτήσῃ, ὅπως εὐδοκιμήσῃ καί στίς ἐπί μέρους ἐπιστῆμες. Αὐτή ἐπιστέφει τούς ἀγῶνες καί ἀνυψώνει τόν ἄνθρωπον εἰς περιωπὴν ἀληθοῦς καί ἀμαράντου δόξης. Αὐτή ἀνάγει στόν Θεόν, πού εἶναι ἡ ἀρχή καί τό τέλος τῆς⁸⁶.

Ὁ σοφός Σολομῶν αὐτήν προέκρινε σκήπτρων καί θρόνων καί τόν πλοῦτον, ὡς οὐδέν, ἐθεώρησε εἰς σύγκριση μέ αὐτήν, (Σοφ. 7,8). Τῆς ἔπλεξε τά ὠραιότερα καί ὑψηλότερα ἐγκώμια, διότι «ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτός αἰδίου καί ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας καί εἰ-

77. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου, σ. 46.

78. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 156. Ὁ ὀρισμός αὐτός τῆς φρονήσεως εἶναι τοῦ Πλάτωνος. (Πλατ. ὄροι). Βλ. Χριστιανική Ἠθική, σ. 88.

79. Βλ., σ. 138.

80. Βλ., σ. 158.

81. Μτθ. 10,16.

82. Μτθ. 25,1-13.

83. Μτθ. 24,45.

84. Λουκ. 12,42-44.

85. Ρωμ. 12,16.

86. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μελέτη περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καί ψευδοῦς μορφώσεως, σ. 11.

κών τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ». (Σοφ. 7,26). Τὴν ἀγάπησε, τὴν ἐξεζήτησε ἐκ νεότητός του καὶ ἐραστής γενόμενος τοῦ κάλλους αὐτῆς, (Σοφ. 8,2-3), ἐδεήθη τοῦ Θεοῦ, νὰ τοῦ δώσει, τὴν τῶν θρόνων Αὐτοῦ πάρεδρον σοφία, γιὰ νὰ γνωρίσει, τί εἶναι εὐάρεστον εἰς Ἐκεῖνον καὶ νὰ τὸν διαφυλάξει ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς, (Σοφ. 9,11)· «ὅτι ἐστὶν ἀθανασία ἐν συγγενείᾳ σοφίας καὶ ἐν φιλίᾳ αὐτῆς τέρψις ἀγαθῆ». (Σοφ. 8,17)· «ἐπιθυμία ἄρα σοφίας ἀνάγει ἐπὶ βασιλείαν». (Σοφ. 6,20). Διὰ τοῦτο μακαρίζει τὸν εὐρόντα σοφία λέγων: «μακάριος ἄνθρωπος ὅς εὔρε σοφίαν καὶ θνητός ὅς οἶδε φρόνησιν». (Παρ. 3,13).

Κατὰ τὸν Σειράχ, «Πᾶσα σοφία παρά Κυρίου καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα». (1,1). «Προτέρα πάντων ἔκτισται σοφία, καὶ σύνεσις φρονησεως ἐξ αἰῶνος», (1,4). «Ρίζα σοφίας φοβεῖσθαι τὸν Κύριον», (1,20). «Ἐπεθύμησας σοφίαν, διατήρησον ἐντολάς, καὶ Κύριος χορηγήσει σοὶ αὐτήν». (1,26). «σοφία γάρ καὶ παιδεία φόβος Κυρίου», (1,27), «καὶ οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη καὶ οὐκ ἔστιν ὅπου βουλή ἀμαρτωλῶν φρόνησις». (19,22). «Ἡ σοφία υἱούς αὐτῆς ἀνύψωσε καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν ζητούντων αὐτήν. ὁ ἀγαπῶν αὐτήν ἀγαπᾷ ζωὴν, καὶ οἱ ὀρθορίζοντες πρὸς αὐτήν ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. ὁ κρατῶν αὐτῆς κληρονομήσει δόξαν, καὶ οὐ εἰσπορεύεται, εὐλογῆσει Κύριος... ὁ ὑπακούων αὐτῆς κρινεῖ ἔθνη καὶ ὁ προσέχων αὐτῇ κατασκηνώσει πεποιθώς». (4,11-15). Κατὰ τὸν Ψαλμωδόν, «ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου». (Ψαλμ. 110,10).

Ἡ ἀληθὴς καὶ ἔνδοξος σοφία εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὡς γράφει ὁ Ἅγιος εἰς «**Τὸ γινῶθι σαυτόν**»: «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔνδοξός ἐστι σοφία, καὶ χορηγήσει αὐτήν τοῖς ἀγαπῶσι αὐτόν»⁸⁷.

Αὐτὴ ἡ ἀγάπη καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται στό Πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, «ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις». (Α' Κορ. 1,30). Περί αὐτῆς γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεός πρὸ τῶν αἰῶνων εἰς δόξαν ἡμῶν»⁸⁸.

Αὐτός ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ἡ Σοφία καὶ ὁ χορηγὸς τῆς σοφίας· εἰς ἓνα στίχο του ἀπὸ τὸν «Ἕγμνο εἰς τὸ Θεῖον ὄνομα Σωτῆρος Χριστοῦ» γράφει:

Ἰησοῦ τῶν πιστῶν ἡ σοφία⁸⁹.

Ἐκεῖνος ἐβεβαίωσε τοὺς μέλλοντας μάρτυράς Του, ὅτι θὰ τοὺς δώσει

87. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, σ. 69.

88. Α' Κορ. 2,6-7.

89. Τίτου Ματθαϊάκη, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Κεφαλαῖς, σ. 132.

πνεῦμα καί σοφία, «ἧ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδέ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι» εἰς αὐτούς⁹⁰.

Ὁ δέ στερούμενος σοφίας ἄς ζητῆ μετά πίστεως, κατά συμβουλή τοῦ Ἰακώβου, «παρά τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς καί μὴ ὀνειδίζοντος, καί δοθήσεται αὐτῷ»⁹¹.

3. Σύνεση

Ἡ σύνεση εἶναι κριτική ἐπιστήμη κρίνουσα τί ἀγαθό, τί κακό, κατά τόν Ἀριστοτέλη. Ἡ διαφορὰ μεταξύ αὐτῆς καί τῆς φρονήσεως εἶναι, ὅτι ἡ σύνεση μόνον κρίνει μεταξύ ἀγαθοῦ καί κακοῦ, ἡ δέ φρόνηση εἶναι ἐπιτακτική ἐπιτάσσει τήν προτίμηση τοῦ ἀγαθοῦ⁹².

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εὐχεται στόν Τιμόθεο: «δῶν γάρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι»⁹³. Προσεύχεται δέ ἀδιαλείπτως γιά τοὺς χριστιανούς, ὅπως πληρωθοῦν ἐπιγνώσεως τοῦ θείου θελήματος «ἐν πάσῃ σοφίᾳ καί συνέσει πνευματικῇ»⁹⁴.

4. Γνώση

Γνώση εἶναι ἡ ἐπίγνωση ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἑαυτοῦ καί τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, κατά τό πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῶν Πατέρων.

Ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προϋποθέτει τήν ἐπίγνωση ἑαυτοῦ, τήν αὐτογνωσία. Ὁ ἀγνοῶν ἑαυτόν ἀγνοεῖ τόν Θεόν, ἀγνοεῖ τήν ἀλήθεια καί τήν φύση τῶν πραγμάτων καθ' ὅλου. Ἡ δέ ἄγνοια τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῶν πραγμάτων, τῶν θείων καί τῶν ἀνθρωπίνων, μυρία συνεπάγεται δεινά. Δεινόν ὄντως ἡ ἄγνοια καί πολλῶν κακῶν αἰτία γιά τοὺς ἀνθρώπους γίνεται. Αὐτή ἐξαπατωμένη ὑπό τῆς φιλαυτίας, «τῆς ἀνίλεω ταύτης καί ἀσπόνδου ἐχθρᾶς τοῦ ἀνθρώπου» καί μάλιστα τῶν νέων, πού ἐξ ἀπειρίας εὐκόλως ἀπατῶνται, ἐμβάλλει αὐτούς εἰς ἀθεράπευτα κακά, γράφει εἰς «**Τό γνῶθι σαυτόν**»⁹⁵.

Τήν πρωταρχική σημασία τῆς αὐτογνωσίας ἐδίδαξε ἡ Φιλοσοφία καί ἡ Θρησκεία. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὡς ἀρχή πάσης ἀρετῆς, ὠρίσε τό «**γνῶθι σαυτόν**». «*Τοῦτο ἐπιστήμης ἀληθοῦς τό πρότιστον καί ἄριστον*». (Μαντεῖον τῶν Δελφῶν). Κατά τόν Σολομῶντα, «οἱ δέ ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες σο-

90. Λουκ. 21,15.

91. Ἰακ. 1,5.

92. Κατά τόν Ἀριστοτέλη, ἡ σύνεση «ἐπιστήμη κριτική μόνον ἐστί κρίνουσα τί ἀγαθόν, τί κακόν· οὐκ ἔστι δέ ταυτόν σύνεσις καί φρόνησις· ἡ μὲν γάρ φρόνησις ἐπιτακτική ἐστί· τί γάρ πράττειν ἢ μὴ τό τέλος αὐτῆς ἐστίν· ἡ δέ ξύνεσις κριτική μόνον». (Ἠθικ. Νικομ. κεφ. ι').

93. Β' Τιμ. 2,7.

94. Κολ. 1,9.

95. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 8.

φοί»⁹⁶. Ἡ ἐπίγνωση ἑαυτοῦ εἶναι πρωτίστη ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τόν Ἅγιο Νεκτάριο.

Στήν ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ ἀνάγεται ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, «ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι». (Κολ. 2,3). Διότι, καθὼς εἶπε, «οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τόν Υἱόν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδέ τόν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός καὶ ὃ ἐάν βούληται ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι»⁹⁷ καί «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τόν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. εἰ ἐγνώκετέ με, καὶ τόν πατέρα μου ἐγνώκετε ἄν»⁹⁸. Ὡς γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐν τῷ Προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς». (Κολ. 2,9).

Τόν Υἱόν ἀποκαλύπτει ὁ Πατήρ⁹⁹ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα¹⁰⁰. «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ». (Α' Κορ. 12,3).

Ὁ νοῦς τῶν κεκαθαρμένων μεταστοιχειοῦται εἰς πνευματικόν, εἰς «νοῦν Χριστοῦ», (Α' Κορ. 2,16), ἐλλαμπόμενος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «ὅτι ὁ Θεός ὁ εἰπὼν ἐκ σκοτῶν φῶς λάμψαι, ὅς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ». (Β' Κορ. 4,6). Ἡ ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ, ὡς κοινωνία Αὐτοῦ, εἶναι θεωρία καὶ μέθεξις τοῦ ἀκτίστου Φωτός καὶ Ζωῆ αἰώνιος¹⁰¹, ὅτι Αὐτός εἶναι τὸ Φῶς¹⁰² καὶ ἡ Ζωὴ τῶν ἀνθρώπων¹⁰³.

5. Ἀλήθεια

Ἀλήθεια, ὑπὸ τὴν σχετικὴν ἔννοια, εἶναι «λόγος σαφῆς, πλήρης δυνάμεως καὶ πειστικός τοῦ νοός καὶ τῆς καρδίας»¹⁰⁴. «Καὶ ἡ ἀλήθεια μεγάλη καὶ ἰσχυροτέρα παρά πάντα», κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή¹⁰⁵. Ἀπόλυτος ἀλήθεια εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ πίστεως πληροφορῶν τοὺς πιστεύοντας περὶ τοῦ τί ἐστὶ Θεός, τί ἄνθρωπος καὶ τί κόσμος. Ἡ δὲ πρὸς τὴν θείαν ἀλήθεια πίστις εἶναι φῶς διαφωτίζον καὶ ἐλέγχον τὰ σύμπαντα. Ὡς ἐκ τούτου, ὡς ἀπόλυτος ἀλήθεια, εἶναι δυνατόν, νά ὀρισθῇ τὸ περιεχόμενο τῆς ὀρθῆς πίστεως¹⁰⁶.

Στὴν «Ὄρθοδοξον Ἱεράν Κατήχησιν» ὡς Ἀλήθεια ὀρίζεται τὸ ὄντως Ὄν, ὁ Θεός· μόνον ὁ Θεός, διότι ὁ Θεός Μόνος εἶναι τὸ ὄντως Ὄν. Ἡ ἀλήθεια μᾶς ἀπεκαλύφθη στό Πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ. Ἡ Ἀλήθεια εἶναι Πρόσω-

96. Παρ. 13,10.

97. Μτθ. 11,27. Βλ. Ἅγ. Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί Ἐκκλησίας*, σ. 43.

98. Ἰω. 14,6-7.

99. Βλ. Μτθ. 16,17.

100. Βλ. Ἰω. 15,26· 16,12-14.

101. Βλ. Ἰω. 17,3.

102. Βλ. Ἰω. 1,9· 8,12.

103. Βλ. Ἰω. 14,6· Α' Ἰω. 5,11-12. Βλ. *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 186.

104. Αὐτόθι, σ. 187.

105. Α' Ἐσ. 4,35.

106. Ἐνθ' ἄνωτ.

πο. Εἶναι Αὐτός ὁ Ἰησοῦς Χριστός «ἡ ὁδός καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή», (Ἰω. 14,6), πού ἦλθε στὸν κόσμο, γιὰ νά μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ «πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας» ἀκούει τῆς φωνῆς Αὐτοῦ, ὡς εἶπε στὸν Πιλάτο¹⁰⁷.

Ὁ Παράκλητος εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, πού μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Ἰησοῦ¹⁰⁸ καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθεια¹⁰⁹, «ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια»¹¹⁰.

Οἱ πιστοί, ἀφοῦ ἀπορρίψουν τὸ ψεῦδος, (Ἐφ. 4,25), «πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιὰς», (Α΄ Πέτρ. 2,1), ἐξαγνίζονται «ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ Πνεύματος εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον», (Α΄ Πέτρ. 1,22), καὶ ἀγιάζονται ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ὡς ἐδεήθη ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν Αὐτοῦ προσευχή¹¹¹.

6. Βουλή

Ἡ βουλή εἶναι κυβερνήτης τοῦ λογισμοῦ, φῶς, πού δαδουχεῖ τίς σκέψεις, καὶ σύμβουλος τῶν ἀγαθῶν ἀποφάσεων.

Περὶ τῆς βουλῆς δίδει μόνον τὸν ἀνωτέρω λιτό καὶ βαθύ ὄρισμό στὴν «Χριστιανικὴν Ἠθικὴν»¹¹². Εἰς δὲ τὴν «Ὁρθόδοξον Ἱεράν Κατήχησιν» παραθέτει δύο ἀποστολικά χωρία τῆς Κ.Δ., πού περιλαμβάνουν καὶ προσδιορίζουν τὴν ἔννοια τοῦ ὅρου: Στό πρῶτο, ἡ βουλή εἶναι ἀπόρροια τοῦ κρυπτοῦ τῆς καρδίας ἀνθρώπου· «ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν. ὥστε μὴ πρό καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὅς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκοτίου καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἐκάστω ἀπὸ τοῦ Θεοῦ». (Α΄ Κορ. 4-5). Στό δεύτερο, ἐρμηνεύεται ὡς ἀγαθὴ βουλή ἢ φράση «εὐδοκία ἀγαθωσύνης» «Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιῶσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεός ἡμῶν καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει...». (Β΄ Θεσ. 1,11).

Ἡ βουλή ἐμπεριέχει τὴν ἔννοια τῆς βουλήσεως¹¹³. Ἡ δὲ βούληση στὴν

107. Ἰω. 18,37.

108. Ἰω. 15,26.

109. Ἰω. 16,12.

110. Α΄ Ἰω. 5,6.

111. Ἰω. 17,17.

112. Βλ. σ. 78.

113. Ἡ λέξις βουλή ἔχει τίς ἐξῆς ἔννοιες: 1) Βούληση, θέλημα, θέλημα, 2) συμβουλή, νοουθεσία, 3) γνώμη ἐκφραζομένη μετὰ σκέψῃ ἢ σύσκεψῃ, 4) ἡ κατόπιν συσκέψεως ἢ μελέτης λήψῃ ἀποφάσεως, 5) βούλευμα, ψήφισμα, νόμος, 6) συμβούλιο, 7) τὸ ἐξ αἰρετῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ νομοθετικὸ σῶμα, τὸ Κοινοβούλιο, 8) τὸ κτίριο, εἰς τὸ ὁποῖο συνέρχονται οἱ βουλευτές, τὸ Βουλευτήριον. Στὴν Ἁγία Γραφή οἱ ἔννοιες ἐναλλάσσονται: «δώῃ σοι Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρῶσαι». (Ψαλμ. 19,5). «βουλή ἁγίων σύνεσις» (Παρ. 9,10). «καρδία ἐστηριγμένη ἐπὶ διανοήματος βουλῆς ἐν καιρῷ οὐ δειλιάσει». (Σειρ. 22,16). «γνώσις σοφοῦ ὡς κατακλυσμός πληθυνθήσεται καὶ ἡ βουλή αὐτοῦ ὡς πηγὴ ζωῆς». (Σειρ. 21, 13). «Μακάριος ἀνὴρ, ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν». (Ψαλμ. 1,1). «ὁ Θεός ἐνδοξαζόμενος ἐν βου-

«Υποτύπωση περί ανθρώπου» ορίζεται ως ύψηλή αρχή, πού εκφράζει τήν προσωπικότητα του ανθρώπου. Είναι δύναμη νομοθετική, πού κανονίζει τήν θέληση καί τήν επιθυμία τῆς ψυχῆς συμφώνως πρός τήν νόηση καί τόν λόγο.

7. Ταπεινοφροσύνη

Ὡς «μύστης ταπεινώσεως», ἔχει δώσει περί τῆς ταπεινοφροσύνης τούς ἐξῆς ὁρισμούς: «Άγνοίας συναίσθησις, φιλοσοφίας ἀρχή, ἀληθείας ἐπίγνωσις, γενέτειρα φόβου Θεοῦ, θεμέλιον ἀρετῶν, ἐντολῶν τήρησις, δύνამις ὑφοποιός, εὐγενείας παροχεύς»¹¹⁴. Εἰς «Τό γνῶθι σαυτόν» προσθέτει: «κλίμαξ ἠθικῆς τελειώσεως, μέσον τῆς πρός τόν Θεόν φιλίας καί ἐπικοινωνίας, ἀρχή τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεως καί τέλος τῆς ἀληθοῦς τοῦ Θεοῦ γνώσεως»¹¹⁵. Ὡς ἀπόσταγμα γνώσεως, σοφίας καί αὐτογνωσίας, κατατάσσεται στίς ἀρετές τοῦ λογιστικοῦ καί στίς ποιμαντορικές ἀρετές¹¹⁶. Προϋπόθεση καί γνώρισμα ἀληθινοῦ μεγαλείου¹¹⁷ καί δόξης αἰωνίου¹¹⁸, ἐφ' ὅσον λειτουργεῖ, ὡς νόμος πνευματικός καί ἀπαράβατος, ὁ λόγος Ἐκείνου, πού «ἐταπεινώσεν ἑαυτόν»¹¹⁹ χάριν ἡμῶν· «ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτόν ταπεινωθήσεται καί ὁ ταπεινῶν ἑαυτόν ὑψωθήσεται». (Λουκ. 14,11· 18,14). Αὐτήν τήν χριστομίμητον ἀρετή διδάσκουν καί συνιστοῦν οἱ μαθητές Αὐτοῦ καί Ἀπόστολοι: «Ταπεινώθητε οὖν ὑπό τήν κραταιάν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ», γράφει ὁ Ἄπ. Πέτρος. (Α' 5,6)· «μηδέν κατά ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλά τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἠγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν», προτρέπει ὁ Ἄπ. Παῦλος τούς Φιλιππησίους. (2,3). Αὐτήν ἐξάγει, συμφώνως πρός τό πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς¹²⁰, καί ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος μεμφόμενος τήν φιληδονία καί τήν φιλία τοῦ κόσμου: «διό λέγει· ὁ Θεός ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δέ δίδωσι χάριν». (4,6). Αὐτήν εἶχον ἐγκολπωθῆ οἱ σοφοί καί θεόπνευστοι ἄνδρες τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Αὐτήν εἶχον ἐνστερνωθῆ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί οἱ Ἅγιοι.

λῆ ἁγίων. (Ψαλμ. 88,8). «Οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαί μου ὥσπερ αἱ βουλαί ὑμῶν ...» (Ἦσ. 55,8). «τό ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ». (Ἐβρ. 6,17).

114. Νεκταρίου Κεφαλαῦ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 159.

115. Βλ. σ. 142.

116. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῦ, Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 144.

117. Βλ. Μτθ. 20,26· 23,11· Λουκ. 9,48 «Ὅσῳ μέγας εἶ, τοσοῦτω ταπεινοῦ σεαυτόν, καί ἐναντι Κυρίου εὐρήσεις χάριν». (Σειρ. 3,18).

118. Βλ. Μτθ. 18,4.

119. Βλ. Φιλ. 2,8. «Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη». (Ἦσ. 53,8).

120. Βλ. Παρ. 3,34: «Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δέ δίδωσι χάριν». Ὁ Σειράχ σοφῶς συμβουλεύει: «πρὶν ἀρρωστῆσαι σε ταπεινώθητι». (18,21). Ὁ Δαυῖδ ὁμολογεῖ: «πρό τοῦ με ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα». (Ψαλμ. 118,67) καί «ἐταπεινώθη, καί ἔσωσέ με». (Ψαλμ. 114,6), «ὅτι ἐν πυρί δοκιμάζεται χρυσός καί ἄνθρωποι δεκτοί ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως». (Σειρ. 2,5).

8. Δικαιοσύνη

Στήν «*Ὁρθόδοξον Ἱερά Κατήχησιν*», (σ. 159), συμπεριλαμβάνων και τήν δικαιοσύνη στίς ἀρετές τοῦ λογιστικοῦ τήν ὀρίζει οὕτω: «*Νόμου εὐ- λάβεια, βουλή Θεοῦ, ἀληθῆς κρίσις, ἀνταπόδοσις ὀφειλομένη, εἰρήνης πρόμαχος, ἀγάπης διδάσκαλος, κοινωνίας σύνδεσμος, μέσον προσόδου καί τελειώσεως*».

Ἡ δικαιοσύνη εἶναι θεῖον ἰδίωμα¹²¹. Στήν Ἁγία Γραφή δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἐνάσκησις τοῦ θεοῦ δικαίου, ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ θεοῦ νόμου, ἡ πραγμά- τωσις τῆς θείας βουλῆς¹²². Ἡ δικαιοσύνη, ὑπό τήν βιβλική καί τήν θύρα- θεν ἔννοια, εἶναι περιεκτική πάσης ἐννοίας ἀρετῆς¹²³.

Τήν δικαιοσύνη ἐκήρυξαν εὐθαρσῶς οἱ προφῆτες¹²⁴ καί προεῖδον τήν ἀνατολή τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης¹²⁵.

Ἀνατείλας ὁ Ἡλιος τῆς δικαιοσύνης, Χριστός ἐπλήρωσε «*πᾶσαν δικαιο- σύνην*»¹²⁶.

Ἐδίδαξε, ὡς τελειωτής τοῦ θεοῦ νόμου, (Μτθ. 5,17), δικαιοσύνην ὑπερ- τέρα τῆς φαρισαϊκῆς, (Μτθ. 5,20). Ἐμακάρισε τοὺς πεινῶντας καί διψῶν- τας τήν δικαιοσύνη, (Μτθ. 5,6), καί τοὺς δεδιωγμένους «*ἐνεκεν δικαιο- σύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*». (Μτθ. 5,10). Ἐδικαίωσε «*ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ*», (Ρωμ. 5,9), τοὺς πιστεύοντας. Ἐκτοτε ἡ δικαιο- σύνη τοῦ Θεοῦ ἀπέκτησε καί τήν ἔννοια τῆς δικαίωσης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς καταλλαγῆς, τῆς συμφιλίωσης του μέ τόν Θεόν «*διά τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*». (Ρωμ. 5,10).

Τό Εὐαγγέλιο αὐτήν τήν δικαίωση ἀποκαλύπτει: «*δικαιοσύνη γάρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται*», γράφει ὁ Παῦλος, (Ρωμ 1,17), ὁ ὁποῖος καί προτρέπει τοὺς χριστιανούς, νά ἐνδυθῶν «*τόν θώρακα τῆς δικαιοσύ-*

121. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός στήν Ἀρχιερατική Του προσευχή ἀπεκάλεσε τόν Θεό Πα- τέρα δίκαιον. (Γω. 17,25): «*ὅτι δίκαιος Κύριος καί δικαιοσύνας ἠγάπησεν*». (Ψαλμ. 10,7). «*Θεός κριτής δίκαιος καί ἰσχυρός καί μακρόθυμος*». (Ψαλμ. 7,12). Βλ. Νεκταρίου Κε- φαλαῶ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 48.

122. «*Πᾶσαι αἱ ἐντολαί σου δικαιοσύνη*». (Ψαλμ. 118,172). «*Πάντα τά ἔργα τοῦ Κυρίου μετά δικαιοσύνης*». (Ψαλμ. 16,5). «*Ἔγνων, Κύριε, ὅτι δικαιοσύνη τά κρίματά σου*». (Ψαλμ. 118,75).

123. Βλ. Σοφ. 8,7. «*Ἐν δέ δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστίν*». (Θεόγν. 147). Αὐτή ἡ ὑπαρξιακή, ἡ ἐμπειρική γνώσις τοῦ Θεοῦ εἶναι ὀλόκληρος δικαιοσύνη «*τό γάρ ἐπίστασθαι σε ὀλόκληρος δικαιοσύνη καί εἰδέναι τό κράτος σου ρίζα ἀθανασίας*». (Σοφ. 15,3).

124. «*ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε*». (Β' Πέτρο. 2,5). «*δικαιοσύνην μά- θετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς*», βοᾶ ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας, (26,9).

125. «*καί ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τό ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καί ἴα- σις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ*». (Μαλ. 4,2).

126. Μτθ. 3,15. Δικαιοσύνη ἐν προκειμένῳ, ὡς ἐρμηνεύει ὁ Ἅγιος, «*ἦτο ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἀνθρωπον φιλιώσις, ἣτις προδιετυπώθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ*». (Βλ. Ἁγίου Νεκτα- ρίου Πενταπόλεως, Περὶ Ἐκκλησίας, σ. 45).

νης», (Έφ. 6,14) και ὅλη τήν πανοπλία τοῦ Θεοῦ, γιά νά μπορέσουν νά ἀντισταθοῦν «πρός τάς μεθοδεΐας τοῦ διαβόλου». (Έφ. 6,11).

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψη καί ἀποκατάσταση τῆς θείας δικαιοσύνης θά γίνη διά τοῦ Υἱοῦ κατά τήν ἡμέραν, «ἐν ἧ μέλλει κρίνειν τήν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ». (Πρ. 17,31)¹²⁷. Κατά τήν ὑπόσχεση Αὐτοῦ «καινοῦς δέ οὐρανούς καί γῆν καινήν... προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ». (Β' Πέτρ. 3,13).

ΙΕ. Κακίες τοῦ λογικοῦ ἢ νοητικοῦ ἢ γνωστικοῦ

1. Ἀφροσύνη

Ἀφροσύνη εἶναι ἡ στέρηση φρονήσεως, ἡ ἔλλειψη διορατικότητος καί πρὸς αὐτά τά κοινά καί ἀνθρώπινα¹²⁸ καί ἡ πλάνη ὡς πρὸς τήν ἀλήθεια¹²⁹.

Ὁ ἄφρων ὑποκύπτει εἰς ἐπιθυμίες πολλές, βλαβερές καί ἀνόητες καί φέρεται εἰς τόν ὄλεθρο καί τήν καταστροφή. Ἡ ψυχὴ του ἀποβαίνει φιλοσώματος καί σαρκώδης, τό δέ ἐν αὐτῇ φῶς ἀπέβη σκότος· θεωροῦσα τόν κόσμον οὐδέν ἄλλο διακρίνει ἢ τήν ἄστατο ὕλην, ἐστερημένη πνεύματος. Ἀρνεῖται τήν ἑαυτῆς ὑπαρξήν καί τόν Θεόν¹³⁰. Ἀθετεῖ τόν θεῖο νόμο καί ἐγκωμιάζει τήν ἀσέβεια.

«Ἀποθνήσκει δέ ἄφρων ἐν ἀμαρτίαις». (Παρ. 24, 9). Ἡ ἀφροσύνη κατὰ τὸν ἄδῃ¹³¹. Ἄφρων, κατά τήν Γραφή, δέν εἶναι ὁ ἔκφρων ἢ ὁ παράφρων ἢ ὁ λιπόφρων, ἀλλ' ὁ κακόφρων¹³².

Ἐκ τῆς ἀφροσύνης γεννῶνται: Ἡ ἀνοία, ἡ μωρία, ἡ ματαιότης, ἡ ἀσυνεσία, τό ψεῦδος, ἡ ἀβουλία καί ἡ ὑπερηφάνεια.

2. Ἄνοια

Ἄνοια εἶναι ἡ στέρηση τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ, ἡ πνευματικὴ τύφλωση καί σκότος τῆς διανοίας. Ἐντεῦθεν ὁ ἄνους παραδίδεται εἰς ἄτοπες ἐπιθυμίες, πού τόν βυθίζουν εἰς τόν ὄλεθρο καί τήν ἀπώλεια¹³³.

127. «ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἔρχεται κρίναι τήν γῆν. κρίνει τήν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καί λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ». (Ψαλμ. 95,13). Βλ. Χριστιανικὴ Ἠθική, σ. 60.

128. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 166. Τοῦ Αὐτοῦ, Χριστιανικὴ Ἠθική, σ. 89. Βλ. Α' Τιμ. 6,5.

129. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 167. Βλ. Τοῦ Ἰδίου, Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων Θησαύρισμα, Κεφ. ΟΒ, Ἀθῆναι 1895, τ. 1, 199.

130. Ψαλμ. 13,1· 52,1.

131. Παρ. 5,5. Βλ. Λουκ. 12,20.

132. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Τό γινῶθι σαυτόν, σ. 141.

133. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 167. Τοῦ Ἰδίου, Χριστιανικὴ Ἠθική, σ. 187. Τοῦ Ἰδίου, Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα, κεφ. ΚΗ, Ἀθῆναι 1895, τ. 1, 141. «ἄφρων καί ἄνους ἀπολοῦνται». (Ψαλμ. 48,11). «ἀνοία δέ ἀφρόνων ἐν πλάνῃ». (Παρ. 14,8).

3. Μωρία

Μωρία είναι ἡ ἔλλειψη συνέσεως¹³⁴ καὶ ὁ σκοτασμός τῆς διανοίας¹³⁵.

4. Ματαιότης

Πόνος τοῦ πνεύματος ἄκαρπος καὶ πόθος καρδίας ἀνωφελής. Ὁ μάταιος εἶναι κενός ἀρετῆς¹³⁶. Οἰκοδομεῖ ἄνευ θεμελίων καὶ καλλωπίζει τὰ ἔξωθεν. Τὰ ἔργα του οὐδέν ἔχουν βάθος, οὔτε οἱ σκέψεις του περιεχόμενο ἀγαθό¹³⁷.

5. Ἀσυνεσία

Ἡ ἀσυνεσία εἶναι νόσος τοῦ πνεύματος· ἔλλειψη συνέσεως καὶ ἀδυναμία κρίσεως πρὸς διάκριση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ὁ ἀσύνητος πλανᾶται¹³⁸.

6. Ψεῦδος

Ψεῦδος εἶναι λόγος πολισιδής, δόλιον ἔχων περιεχόμενο, πού παρίσταται ὡς ἀλήθεια ὑπὸ τοῦ ψευδομένου πρὸς ἐξαπάτηση τῶν ἄλλων καὶ βλάβη τοῦ πλησίον δι' ἴδιον συμφέρον. Ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλεῖ τὸν διάβολο πατέρα τοῦ ψεύδους, (Ἰω. 8,44)¹³⁹.

7. Ἀβουλία

Ἀβουλία εἶναι σκέψη ἀβασάνιστος καὶ ἔλλειψη ὀρθοῦ λογισμοῦ· «ὥσπερ πόλις τὰ τεῖχη καταβεβλημένη καὶ ἀτείχιστος, οὕτως ἀνὴρ ὃς οὐ μετὰ βουλήσ τι πράσσει». (Παρ. 25, 28)¹⁴⁰.

8. Ὑπερηφάνεια

Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι πάθος δεινό καὶ ρίζα πάσης ἀμαρτίας¹⁴¹. Εἶναι ἔπαρση καὶ ὑπερφροσύνη «τό φρονεῖν ὑπέρ ὃ δεῖ φρονεῖν»¹⁴². Εἶναι ἀθέ-

134. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστιανικὴ Ἠθική*, σ. 89.

135. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 167. «μωροὶ καὶ τυφλοὶ» ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου οἱ φαρισαῖοι. (Βλ. Μτθ. 23,17). Μωρές ἐπίσης οἱ πέντε παρθένες τῆς παραβολῆς, (Μτθ. 25,1-13) καὶ οἱ ἀκροατές μόνον τοῦ λόγου Του. (Βλ. Μτθ. 7,26-27).

136. Αὐτόθι. «οἱ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; ἵνατί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;». (Ψαλμ. 4,3).

137. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 90.

138. Αὐτόθι. «εἰς μέσον ἀσυνέτων συντήρησον καιρόν». (Σειρ. 27,12).

139. Αὐτόθι. Βλ. Β' Θεσ. 2,9. Ἀποκ. 22,15. «ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος». (Ψαλμ. 5,7).

140. Αὐτόθι.

141. Αὐτόθι, σ. 98.

142. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, σ. 167.

τηση Θεοῦ, διότι ἀποδίδει τὰ κατορθώματα στίς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι στόν Θεό¹⁴³.

Πηγάζει ἐκ τῆς πεπλανημένης ὑπολήψεως τοῦ ἀνθρώπου περί ἑαυτοῦ ἕνεκα ἀγνοίας ἑαυτοῦ καί τῶν ἐκτός ἑαυτοῦ καί τῆς κενότητος τοῦ νοός. Ρίζα αὐτῆς ἡ ἀφροσύνη.

Ἀρχή ὑπερηφανείας ἀνθρώπου ἢ ἀπό τοῦ Θεοῦ ἀποστασία, κατά τόν Σειράχ: «ἀρχή ὑπερηφανείας ἀνθρώπου ἀφισταμένου ἀπό Κυρίου, καί ἀπό τοῦ ποιήσαντος αὐτόν ἀπέστη ἡ καρδιά αὐτοῦ. ὅτι ἀρχή ὑπερηφανείας ἀμαρτία, καί ὁ κρατῶν αὐτῆς ἐξομβροῆσει βδέλυγμα»¹⁴⁴.

Τό πάθος αὐτό δέν ἔχει ὄριο. Φθάνει ἕως στήν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ καί στήν βλασφημία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅποτε ἀποβαίνει ἀθεράπευτον, διότι στερεῖται τοῦ μέσου ἐπιγνώσεως καί θεραπείας.

Εἰς ἐπιστολή του διακρίνει τήν ὑπερηφάνεια τοῦ νοός, πού εἶναι κύημα σατανικῆς ὑπερηφανείας, ἀπό τήν ὑπερηφάνεια τῆς καρδίας, πού προέρχεται ἀπό καιρικά συμβάντα καί εἶναι δυνατόν νά θεραπευθῆ¹⁴⁵.

Πανταχοῦ ἐμφωλεύει, «ὡς ὄφρις ἰοβόλος», τὰ πάντα δηλητηριάζει, πᾶσαν ἀρετή ἀπονεκρώνει καί ματαιώνει τό ἔργο τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι πάθος ἀρχικό καί κακία πολύτοκος· ἀποκυήματά της εἶναι:

Ἡ φιλοδοξία: ἀρετῆς ἐμπορία· οὐδέν ὑπέρ ἀρετῆς οἱ φιλόδοξοι πράττουν, ἀλλ' ὑπέρ δόξης.

Ἡ οἴηση: πάθος φύσει ἀκάθαρτον ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τόν ἑαυτό του μέγα, καί ἐκκοπή προκοπῆς.

Ἡ ἀλαζονεία: ἔξη, ἡ ὁποία προσποιεῖται τό ἀγαθόν, τό ὁποῖον δέν ὑπάρχει. Κύριο γνώρισμά της τό ψεῦδος.

Ἡ ὑψηλοφροσύνη: παράλογος ἔπαρση τοῦ φρονήματος καί ὑπερεκτίμηση τῶν ἰδίων ἀρετῶν καί κατορθωμάτων.

Ἡ ματαιότης: ἔλλειψη φρενῶν. «Οἱ δέ διώκοντες μάταια ἐνδεεῖς φρενῶν». (Παρ. 12,11).

Ἄ τῦφος: σκότωση διανοίας ἐκ καπνοῦ ἀλαζονείας καί ματαιότητος καί ἀναισθησία ἠθική. Ὁ τετυφωμένος μικρόν ἀπέχει τοῦ παράφρονος.

Ἡ φυσίωση: ἐπίδειξη ματαιότητος καί ἔνδειξη κενότητος νοός.

Ἡ ὑπεροψία: ἔπαρση, ἀγαθῶν ἕνεκεν.

Ἡ κενοδοξία: ἄτακτος ἐπιθυμία κενῆς δόξης καί ἐγκωμίων, κενότης ἀρετῆς καί ἀρετῆς ἐμπόδιο. Ἐξ αὐτῆς γεννῶνται ἡ ἀνυποταξία, ἡ καύχησις, ἡ ὑποκρισία, τό πείσμα καί ὁ νεωτερισμός¹⁴⁶.

143. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 145.

144. Σοφ. Σειρ. 10,12-13. Βλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Ἱερῶν καί Φιλοσοφικῶν λογίων Θησαύρισμα*, κεφ. Ρ7Η, τ. 1, 440-443.

145. Ἐπ. 136, σ. 258-259.

146. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 197.

Ἄλλα ἀποκυήματα τῆς ὑπερηφανείας εἶναι:

Ὁ ἐγωϊσμός, ἡ φιλαυτία, ἡ αὐθάδεια, ἡ ἔπαρση, ἡ περιφρόνηση, ἡ ἀσέβεια, ἡ κατάκριση, ἡ ἀδικία, ἡ βδελυγμία, τό μῖσος, ἡ σκληρότης, ἡ ἀπανθρωπία κ.ἄ.¹⁴⁷.

ΙΣΤ. Βούληση - Θέληση

Ἡ βούληση εἶναι ἐνεργοῦσα δύναμη τῆς ψυχῆς. Ὁρμᾶται ἐκ τοῦ νοεῖν καί τοῦ γινώσκειν. Ἀκολουθεῖ τίς λογικές ἐνέργειες τοῦ πνεύματος καί ἀναφέρεται εἰς τό θυμικό. Ὁ βουλόμενος ἐκφράζει τήν λογική ἀπαίτηση τῆς ψυχῆς. Τό «ἐγὼ θέλω» κατά λόγο σημαίνει τήν βούληση, πού ἀνυψώνει τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Στόν πνευματικόν ἄνθρωπο ἐνώνονται ἡ φωνή τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καί ἡ φωνή τῆς βουλήσεως μετὰ τοῦ θείου λόγου.

Ἡ βούληση δέν ταυτίζεται μέ τήν θέληση. Εἶναι ὑψηλότερα ἀρχή, ἀνωτέρας, πνευματικῆς τάξεως. Ἡ θέληση ἐκφράζει τίς ὁρμές τοῦ ὀρεκτικοῦ, τίς ἀπαιτήσεις τοῦ σώματος καί τίς ἐπιθυμίες. Ἡ βούληση εἶναι νομοθετική δύναμη, πού κανονίζει τήν θέληση καί τήν ἐπιθυμία συμφώνως πρός τήν νόηση καί τόν λόγο. Εἶναι ἄρχουσα καί διευθύνουσα δύναμη, πού ἐπιβάλλεται στή θέληση· ἡ ἀντίσταση στίς φυσικές ἀνάγκες, π.χ. τῆς πείνας, τῆς δίψας, τοῦ ὕπνου, καί ἡ ἐπιβολή στερήσεων καί κακουχιῶν πρός ἐξυπηρέτηση ἀνωτέρου σκοποῦ, παρά τίς ἀπαιτήσεις τῆς θελήσεως, πού ἐπιζητεῖ τήν ἀπόλαυση τῶν στερουμένων, εἶναι ἔργο τῆς βουλήσεως. Ἡ θέληση βιαζομένη ὑπό τοῦ ὀρεκτικοῦ εἶναι ἀνελευθέρα καί δέν ἐκφράζει τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βούληση εἶναι ἐλευθέρα καί δέν ὑπόκειται εἰς οὐδένα ὑλικό δεσμό¹⁴⁸.

ΙΖ. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως

Τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἤτοι τό αὐτεξούσιον, ἀρνοῦνται οἱ φρονοῦντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως καί τῶν ἐνεργειῶν του ἐξαρτᾶται ἐξ ἀναγκαίων, ἐξωτερικῶν αἰτίων. Οἱ μὲν ἰσχυρίζονται, ὅτι ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν νόμων τῆς αἰσθητικῆς φύσεως, οἱ δέ ἐξ ἀναγκαίων ψυχολογικῶν νόμων, ἄλλοι ἐκ τῆς τυφλῆς ἀνάγκης, τῆς τύχης ἢ τοῦ πεπρωμένου καί οἱ ὀπαδοί τοῦ ὑπερβατικοῦ προορισμοῦ, ὅτι ἐξαρτᾶται ἐκ προορισμοῦ ἀπολύτου αἰτίας¹⁴⁹.

Πρός τούς τοιούτους, γνωρίζει, ὅτι «ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος, ὡς εἶναι δύσκολος ἡ περιγραφή τοῦ ἡλίου εἰς τόν ἐκ γενετῆς τυφλόν»¹⁵⁰. Ὅστις δέν γνωρίζει τόν πνευματικό ἄνθρωπο καί τόν πνευματικό αὐτοῦ βίον, εἶναι ἀδύ-

147. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 167.

148. Ἁγίου Νεκταρίου, Ὑποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου, σ. 78-79.

149. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Χριστιανική Ἠθική, σ. 36.

150. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 79.

νατον, νά ἐννοήση, τί εἶναι ἠθική ἐλευθερία καί ἐλευθέρα βούληση. Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως συνηγορεῖ καί ἡ σύγχρονος Ψυχολογία¹⁵¹.

Περί τῶν ὁρμῶν γράφει: Ὁρμή εἶναι ἡ πρός ἀνάπτυξη τάση τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τήν ὁρμήν ὑπάρχει στέρηση, πού ἐπιζητεῖ πλήρωση καί ἱκανοποίηση· ἄρα ἡ ὁρμή ἐκφράζει τήν πρός ἀνάπτυξη καί τελειώση κλίση τοῦ ἀνθρώπου¹⁵². Οἱ ὁρμές διαιροῦνται κατά ποιόν ἀναλόγως τῶν ἀγαθῶν, πρός τά ὁποῖα τείνουν¹⁵³.

Βαθύτατες καί θεμελιώδεις ὁρμές εἶναι ἡ πρός τόν κόσμον ὁρμή καί ἡ πρός τόν Θεόν· ἡ μέν φερομένη πρός τά σχετικά ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, ἡ δέ πρός τό ὕψιστον Ἄγαθόν¹⁵⁴.

Ἡ ὁρμή στόν ἄνθρωπο οὔτε ἀπολύτως ὀρίζει, οὔτε ἀκατασχέτως ὠθεῖ, ὡς εἰς τό ζῶο, ὥστε νά κυριεύη τοῦ αὐτεξουσίου καί νά ἐμποδίζῃ τήν ἠθικήν αὐτοῦ ἐλευθερία, διότι ὁ ἄνθρωπος κατέχει τά δῶρα τῆς αὐτοβουλίας καί αὐτενεργείας δυνάμενος, νά σταθμίση καί νά ἐξετάσῃ τίς ὁρμές του, νά μάθῃ τήν ἀληθῆ σημασία καί ἀξία τους συγκρίνων αὐτές πρός τόν θεῖο νόμο, τοῦ ὁποίου οὐσία εἶναι τό ἀγαθόν, καί νά ἀποφασίσῃ, ποῖα ἐκ τῶν ὁρμῶν πρέπει νά ὑπερισχύσῃ. Ἐκ τῶν δῶρων τῆς αὐτοβουλίας καί αὐτενεργείας ἀπορρέουν ἡ ὑπευθυνότης τοῦ ἀνθρώπου καί ὁ καταλογισμός τῶν πράξεων του. Αὐτά καθιστοῦν τόν ἄνθρωπο ὑπεύθυνο, ὑπόλογο καί ὑπόχρεο, νά δώσῃ λόγο τῆς οἰκονομίας τοῦ βίου του, ὅχι μόνο πρό τῶν ἀνθρώπων καί πρό τοῦ δικαστηρίου τῆς συνειδήσεώς του, ἀλλά καί πρό τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ, τοῦ Θεοῦ. (Λουκ. 16,2)¹⁵⁵.

Περί τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ὑπό τήν ἠθική καί ψυχολογική ἐννοια, ἔχουν ἀναπτυχθῆ θρησκευτικές καί φιλοσοφικές θεωρίες, ἀρχαιότερες καί νεώτερες, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, τῶν ὁποίων ἐπισημαίνει τίς πλάνες:

α) Ἡ θεωρία τοῦ Αὐγουστίνου, ἡ τῆς ἠθικῆς ἀνελευθερίας (έτεροαρ-

151. «Ἀκόμη καί ὅταν ἐξωτερικά αἰτία ἀναγκάζουν τό πρόσωπον νά τραπῇ πρός μίαν κατευθυνσιν ὠρισμένην, ὅταν ἐπιβάλλουν μίαν ὠρισμένην πρᾶξιν, τό πρόσωπον εἰς τόν ἐσώτατον πυρῆνά του μένει ἐλεύθερον: ἄθικτον ἀπό πιέσεις, ἐσωτερικάς καταστάσεις, συναισθηματισμούς. Ἐδῶ ἔχει τήν ρίζαν τῆς ἡ εὐθύνη καί ὁ ἐξ αὐτῆς καταλογισμός τῶν πράξεων». (Βλ. Γρηγ. φιλ. Κωσταρά, μνημ. ἔργ., σ. 52).

152. Ἡ ὁρμή – ὄρος πού εἰσήγαγον τό πρῶτον οἱ Στωϊκοί – εἶναι ὑπό τήν εὐρείαν αὐτῆς ἐννοια κίνηση καί στροφή τῆς ψυχῆς πρός τι, τάση αὐτῆς πρός πλήρωση διὰ πράξεως, «φορά τῆς ψυχῆς ἐπί τι», «λόγος προστακτικός τοῦ ποιεῖν». (Πλουτάρχου, *Περί Στωϊκῶν ἐναντιωμάτων*, XI). Βλ. αὐτόθι, σ. 38.

153. Κατά τόν γνωστό ψυχολόγο, Lutter Bernard, οἱ ὁρμές ἀνέρχονται εἰς 5684 καί κατατάσσονται εἰς ὁμάδες. Κατά τήν σύγχρονο Ψυχολογία, οἱ ὁμάδες εἶναι τρεῖς: Βιολογικές, κοινωνικές καί πνευματικές. (Höfstätter, P.R., *Die Psychologie und das Leben*, Hamburg 1951, σ. 7 ἐξ.).

154. Στήν κοσμική ὁρμή ἐνυπάρχουν οἱ βιολογικές, κοινωνικές καί πνευματικές ὁρμές. «Λόγος ὑπερισχύσεως τῆς κοσμικῆς ὁρμῆς εἶναι ἡ μή τακτική καί κανονική ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». (Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 41).

155. Αὐτόθι.

χίας-determinismus). Κατ' αὐτήν, ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία οὐδέν ἄλλο εἶναι, παρά συγκεκαλυμμένη εὐσχημος ἀνάγκη. Ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου κατέστη ἀνελεύθερος (*servum arbitrium*) ἐκ τοῦ παραπτώματος τῶν πρωτοπλάστων καί τῆς ἐξ αὐτοῦ κληρονομηθείσης γενικῆς διαφθορᾶς. Πάντες συνημάρτομεν μέ τόν Ἀδάμ καί εἴμαστε κλώνοι τοῦ διεφθαρμένου δένδρου τῆς ἀνθρωπότητος, τό ὅποιο μόνο διά νέας δημιουργίας δύναται νά μεταβληθῆ. Ἐπομένως, ἐκτός τῆς ἐν Χριστῷ χάριτος καί σωτηρίας, μόνο νά ἀμαρτάνη, δύναται ὁ ἀνθρώπος.

Ἡ πλάνη αὐτῆς τῆς θεωρίας, πού ὑποστηρίζουν καί οἱ Προτεστάντες καί κυρίως οἱ Καλβινιστές, ἔγκειται εἰς τό ὅτι δέν ἀναγνωρίζει οὐδεμίαν ἠθική ἀυτεξουσιότητα στόν πεσόντα ἀνθρώπο, παρά μόνο τήν κληρονομηθεῖσα ἀνικανότητα πρὸς ἐπιτέλεση τοῦ ἀγαθοῦ, καί αἶρει τόν προσωπικόν αὐτοῦ καταλογισμό¹⁵⁶. Βεβαίως ἡ ἀπό τοῦ Θεοῦ ἀποστασία ἐπέφερε τήν ἐξασθένηση τῶν ψυχικῶν δυνάμεων καί τό προπατορικό ἀμάρτημα, ὡς κληρονομικό ἄγος, μετεδόθη στήν ἀνθρωπότητα, ἀλλά ἡ σκότωση τοῦ νοός καί ἡ διαφθορά τῆς καρδίας ἦσαν ἀποτελέσματα τῆς ἀυτεξουσιότητας τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀδάμ. Ἀληθῶς ἡ πολυχρόνιος ἐμμονή στήν ἀμαρτία καθίσταται δουλεία εἰς αὐτήν¹⁵⁷, ἀλλά τοῦτο δέν σημαίνει, ὅτι ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης ἀπώλεσε τήν ἠθικήν αὐτῆς ἐλευθερία. Τοῦτο μαρτυροῦν ἡ ἀγία Γραφή, πού παντοῦ προϋποθέτει τό ἀυτεξούσιο καί τήν ἠθική ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου¹⁵⁸, ἡ συνείδηση, πού ἐλέγχει τόν ἀμαρτήσαντα, ὡς δυνάμενο νά μή διαπράξῃ τήν ἀμαρτία, ἡ μεταμέλεια, ἡ Ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καί ἡ ζωή μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἱστορίας, πού τιμᾶ ἡ ἀνθρωπότης.

β) Ἡ θεωρία τοῦ Πελαγίου, ἡ τῆς τελείας, ἠθικῆς ἐλευθερίας (αὐταρχίας-indeterminismus). Κατά τήν θεωρίαν αὐτήν –τήν σφοδρῶς καταπολεμουμένην ὑπό τῆς πρώτης– ἡ ἀνθρωπότης οὐδέν ἔπαθε ἐκ τοῦ πταίσματος τῶν πρωτοπλάστων, ἀλλ' ἔμεινε ἄτρεπτος καί ὑγιής. Ἐπομένως ὁ ἀνθρώπος διατελεῖ πάντοτε εἰς κατάστασι ἀρμονική ἔχων πλήρη ἐλευθερία πρὸς κατόρθωση παντός ἀγαθοῦ ἀνά πᾶσα στιγμή.

Ἡ θεωρία αὐτή κρίνεται ὡς ἐπιπολαιότερα τῆς πρώτης, πρῶτον, διότι δέν συμβιβάζεται μετά τῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως, τῆς πείρας καί τοῦ ἀληθοῦς βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπου καταφαίνεται, ὅτι ὁ ἀνθρώπος

156. Περί τοῦ ἀυτεξουσίου, βλ. ἀνωτέρω, σ. 273 ἐξ. Οἱ Καλβινιστές, οἱ κύριοι ὀπαδοί τῆς θεολογικῆς ἑτεραρχίας, ἀκολουθοῦντες τήν θεωρία τοῦ Αὐγουστίνου περί τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ στηρίζονται στό ἀκόλουθα χωρία τῆς Ἀγ. Γραφῆς, (Ἰω. 6,44· 65. Β' Θεσ. 2,13. Φίλ. 2,13. Τίτ. 3,4-7. Ρωμ. 7,15· Ρωμ. Κεφ. 9), τά ὅποια παρερμηνεύουν. (Βλ. Ἰωαν. Καρμίρη, *Ἠθική*, σ. 74-77).

157. Ἰω. 8,34.

158. Περί τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ χριστιανοῦ μαρτυρουμένης ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, βλ. *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 33. Ἁγιογραφικῆς καί πατερικῆς μαρτυρίας περί τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, βλ. Νικολάου Εὐθ. Μητσοπούλου, *Θέματα Ὁρθοδόξου Ἠθικῆς Θεολογίας*, Α', Ἀθήναι 1983, σ. 90-94.

εις πᾶσα στιγμή δέν ἔχει πλήρη καί ἀπόλυτον ἐλευθερία, καί δεύτερον, διότι ἀρνεῖται ἐμμέσως τήν ἀνάγκη τῆς θείας χάριτος καί ἀπολυτρώσεως καί ἀποδίδει στό ἔργο τοῦ Κυρίου παιδαγωγική καί παραδειγματική σημασία, ὡς οἱ σύγχρονοι ὀρθολογιστές (rationalistes)¹⁵⁹. Ἡ ἠθική ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ἀπόλυτος, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ, ἀλλά σχετική καί πεπερασμένη¹⁶⁰. ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἀνάγκη θείας ἀντιλήψεως καί θείου φωτισμοῦ πρὸς ὀρθή κατεύθυνση τοῦ αὐτεξουσίου¹⁶¹. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τήν μέση βαδίζουσα ὁδὸ ἀπεκλήρουξε καί τίς δύο, ὡς ἄνω, θεωρίες, ὡς ἐσφαλμένες, καί ἐδογματίσε, ὅτι «ἡ σωτηρία διὰ τε τῆς θείας χάριτος καί τῆς θελήσεως καί συνεργασίας τοῦ ἀνθρώπου κατορθοῦται»¹⁶².

γ) Ἡ φιλοσοφική καί ψυχολογική θεωρία τῆς ἑτεραρχίας (determinism), τῆς καί αἰτιοκρατίας ἢ ἀναγκοβουλίας ἢ ἀπολύτου ἀνάγκης ὀνομαζομένης εἶναι ἀνελευθέρα, ἐφ' ὅσον, κατ' αὐτήν, ἡ βούληση διέπεται ἐκ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητας καί τῆς ἀναγκαιότητας, κατὰ τήν ὁποῖαν κινοῦνται τὰ πάντα, ὡς ὑποστηρίζει ὁ γνωστός Arthur Schopenhauer (1788-1860)¹⁶³. Πᾶσα ἀπόφαση καί πράξη δέν εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς του, ἀλλά φυσικό καί ἀναγκαῖο ἀποτέλεσμα διαφόρων ἐξωτερικῶν καί ἐσωτερικῶν αἰτίων καί ἀφορμῶν, τὰ δέ ἰσχυρότερα ἐλατήρια συντρίβουν τὰ ἀσθενέστερα καί ὁ ἀνθρώπος πράττει ὠθούμενος ἀπὸ τό ἰσχυρότερο, ἐξαναγκαστικό ἐλατήριο.

Τοιοῦτοι ἀνελεύθεροι ἀνθρώποι, πού τὰ κίνητρα τῶν πράξεών τους εἶναι ἐξαναγκαστικά, εἶναι οἱ ἐστερημένοι πνευματικότητας, ἠθικῶν ἀρχῶν, πιστότητος εἰς ἀξίες καί ἰδανικά καί ὀρθῶν λογισμῶν· εἶναι οἱ δοῦλοι τῶν παθῶν, οἱ ἄλλα βουλόμενοι καί ἄλλα πράττοντες, πού κυμαίνονται, ὡς πλοῖα ἀνερμάτιστα, κλυδωνίζονται καί καταποντίζονται.

Ὁ Ἅγιος καταθέτει τήν ἐμπειρία τοῦ πνευματικοῦ βίου, πού μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ πνευματικός ἀνθρώπος δέν βούλεται ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐλευθέρως, κινούμενος ἀπὸ πνευματικά καί ἠθικά ἐλατήρια, εἰς τὰ ὁποῖα δίδει ἐκουσίως τήν κυριότητα. Ἐπιδιώκων καί ἐπιτελῶν τό ἀγαθὸ δέν ὑπόκειται στήν ἀνάγκη, ἀλλὰ διατελεῖ ἐλεύθερος, διότι τό ἀγαθὸ εἶναι τό ἀληθές περιεχόμενο τῆς βουλήσεώς του. Τὰ ἐλατήρια δέν εἶναι ἐξαναγκαστικά· ἐκτιμῶν αὐτὰ κατ' ἀξίαν δύναται, νά τὰ ἐγκρίνη ἢ νά τὰ ἀποκρούσῃ, νά

159. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, μνημ. ἔργ., σ. 45.

160. Αὐτόθι, σ. 33. Βλ. Ἰωάννου Καρμίρη, μνημ. ἔργ., σ. 72.

161. Αὐτόθι, σ. 39.

162. Ἅγ. Νεκταρίου Πενταπόλεως, *Περί ἐπιμελείας ψυχῆς*, Ὀμιλία Ζ, σ. 58-59.

163. «Ὡς βάσιν τῆς φιλοσοφίας του φαίνεται, ὅτι θέτει ὁ Schopenhauer τήν ἀριστοτελικήν ἔννοιαν τῆς κινήσεως τῶν πάντων ἀπὸ τινος καί πρὸς τι, ἀποδεχόμενος ἅμα καί τήν αἰτιοκρατικὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ, κατὰ τήν ὁποῖαν τὰ πάντα κινοῦνται καί ἐνεργοῦν κατ' ἀδήριτον ἀναγκαιότητα (Determinismus), ἥτις ἀποτελεῖ καί τήν βάσιν τοῦ ἀγλικοῦ Empirismus». (Μέγα Λ. Φαράντου, *Δογματική καί Ἠθική* Εἰσαγωγικά, σ. 135).

παράσχη τήν κυριότητα ἢ προτεραιότητα εἰς αὐτό, πού βούλεται, νά ἀντισταθῆ στό πονηρό καί νά ἐκφύγη τόν πειρασμό.

Οἱ ὑποστηρικτές τῆς ἑτεραρχίας ἐπικαλοῦνται τήν ἀτομικότητα ἐκάστου, τούς χαρακτήρες καί τούς στατιστικούς πίνακες. Ἀλλά ἡ ἀτομικότης δέν δίδεται συντελεσμένη· εἶναι ἐπιδεκτική μορφώσεως καί ἀναπλάσεως. Ὁ δέ ἠθικός χαρακτήρας εἶναι ἀνώτερος παντός φυσικοῦ προορισμοῦ. Στήν Ἱστορία τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας μνημονεύεται πλῆθος Ἀγίων ἐν ἀρετῇ διαλαμφάντων, τῶν ὁποίων ὁ πρότερος βίος ἦτο ἀμαρτωλός. «Οἱ μελετήσαντες τούς χαρακτήρας τῶν καταδίκων καί τῶν φρενοβλαβῶν ὤφειλαν νά μελετήσωσι καί τούς χαρακτήρας πολλῶν ἀσκητῶν ἐν μετανοίᾳ βιούντων καί μαρτυρούντων τήν δύναμιν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἴδωσι τά κατορθώματα αὐτῆς»¹⁶⁴. Τέλος, ἡ ἐτησία, ἠθική στατιστική δέν ἀποδεικνύει τήν ὑπαρξή αἰωνίων, ἀναλλοιώτων καί ἀναγκαιῶν νόμων, πού ἀποκλείουν τήν ἐλευθερία καί παρουσιάζουν ἐτησίως τά αὐτά ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἔχει πρόσκαιρον κανονικότητα.

Ἐπάρχουν ψυχικά φαινόμενα, τά ὁποῖα, ἄνευ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, εἶναι ἀνεξήγητα: Οἱ συλλογισμοί καί ἀμφιταλαντεύσεις πρό τῆς λήψεως ἀποφάσεως, ἡ γαλήνη ἢ οἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως καί ὁ ἐξ αὐτῆς καταλογισμός μετά τήν πράξη, ἡ συναίσθησις εὐθύνης καί ἐνοχῆς καί ἡ μεταμέλεια μαρτυροῦν, ὅτι ὁ δρᾶστης ἠδύνατο, νά δράσῃ καί διαφόρως, ἀπ' ὅτι ἔδρασε, καί ὅτι ὑπῆρξε κρίσιμος στιγμή, κατά τήν ὁποῖαν ἐξηρᾶτο ἀπό αὐτόν, ἢ νά πραγματοποιήσῃ τήν ἀπόφασή του ἢ μή. Τό μέγιστο δέ μαρτύριο τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας εἶναι τό ἔργο τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού τοιοῦτους ἀνέδειξε ἀνά τά ἔθνη ὀπαδούς, ὥστε καί μαρτυρικό θάνατο ὑπέρ αὐτοῦ νά ὑπομείνουν¹⁶⁵.

δ) Ἡ φιλοσοφική θεωρία τῆς αὐταρχίας (indeterminismus), τῆς καί ἀπολυταρχίας ἢ ἀπολύτου ἐλευθερίας καλουμένης.

Κατά τήν θεωρίαν αὐτήν, ἡ βούλησις εἶναι ἀπολύτως ἐλευθέρα πάσης ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος ἢ αἰτιότητος. Οὐδόλως προδιατίθεται, ἀλλ' ἴσταται ὑπέρ ἄνω πάντων τῶν ἐλατηρίων ἀδιάφορος. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἀνά πᾶσα στιγμή ἀπόλυτον ἐξουσία ἐπιλογῆς καί δύναται ἀνά πᾶσα στιγμή, νά δράσῃ διαφόρως, ἀπ' ὅτι ἐνεργεῖ, ἀνεξαρτήτως τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, καί νά κάμῃ νέαν ἀρχή τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἐξ αὐτοῦ ἔπεται, ὅτι ὁ ἐνάρετος ἀνά πᾶσα στιγμή δύναται, νά ἐγκαταλείψῃ τήν ἀρετή καί νά εἰσέλθῃ στήν ὁδὸ τῆς κακίας, καί ὁ κακοῦργος, νά διαρρήξῃ πᾶσα σχέση μετά τῆς κακίας καί νά ἀναχθῆ στό ὕψος τῆς αὐταπαρνήσεως καί ἀγιότητος.

164. Ἔνθ' ἄνωτ., σ. 47.

165. Αὐτόθι. «Ἐάν ὁ ἀνθρώπος ἐξεταζόμενος ψυχολογικῶς, ὡς ψυχικόν ὄλον, δέν εἶχε ἐλευθερίαν καί εἶχεν ὅλα τά ἄλλα φαινόμενα, θά ἦτο ἀντίφασις καθ' ἑαυτόν ὁ ἀνθρώπος, θά ἦτο ἓνα ψυχολογικόν αἰνίγμα». (Βλ. Ἰωάννου Καρμίρη, μνημ. ἔργ., σ. 87).

Ἡ θεωρία αὐτή, ἐπιπόλαιος καί ἀφελής, ὡς ἡ τοῦ Πελαγίου, ἀνατρέπεται ἄρδην ὑπό τοῦ πραγματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος καί ὑπό τῆς ἀληθείας, τῆς ὑπό τῆς πείρας καί τῆς Ἱστορίας μαρτυρουμένης καί ὑπό τῆς Ψυχολογίας βεβαιουμένης. «Τό θαῦμα τῆς αἰφνιδίας ἀλλοιώσεως ποιεῖ μόνη ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀποκαλυφθέντος λόγου τοῦ Θεοῦ»¹⁶⁶.

III. Ἠθικές ἀρετές τοῦ θυμικοῦ

Ἠθικές ἀρετές τοῦ θυμικοῦ εἶναι οἱ ἀρετές τοῦ βουλευτικοῦ καί συναισθηματικοῦ, οἱ ἀρετές τῆς καρδίας, μέ ἀρχική τήν ἠθικήν ἀνδρεία.

1. Ἠθική ἀνδρεία

Ἠθική ἀνδρεία εἶναι ἀρετή ἐμφανιζομένη ὡς ψυχικό σθένος, πού ἀναδεικνύει τόν κεκτημένο ἀνώτερο πάντων τῶν ἀντιξόων περιστάσεων καί περιπετειῶν καί ἱκανό, νά μένη ἄκαμptos ὑπό τίς πιέσεις πρὸς παραβίαση τοῦ ἠθικοῦ νόμου καί σταθερός στίς πεποιθήσεις του, νά φέρῃ γενναίως τὰ λυπηρά τοῦ βίου, νά ὑπερνικᾷ τήν ἡδονή, τήν ἐπιθυμία, τήν λύπη καί ὀργή, νά ἀντιτάσσεται εἰς ὅτι μετὰ βίας ἢ ἀπάτης παραπλανᾷ καί πρὸς πᾶσα μεθοδεῖα τοῦ διαβόλου, (Ἐφ. 4,14). Ὁ Ψαλμωδός παραινεῖ λέγων: «ἀνδρίζεσθε, καί κραταιοῦσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον». (Ψαλμ. 30,25). Ὁ δέ Παῦλος: «Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε». (Α΄ Κορ. 16,13).

Ἐξ αὐτῆς παράγονται ἡ ἠθική ἰσχὺς, τό θάρρος, ἡ καρτερία, ἡ ὑπομονή καί ἡ μεγαλοφροσύνη¹⁶⁷.

2. Ἠθική ἰσχὺς

Ἠθική ἰσχὺς εἶναι τό ψυχικό σθένος, πού ἀναδεικνύει τόν πιστό ἀπτόητο στοὺς ἀγῶνές του κατὰ τῶν πολεμίων τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ καλοῦ καί τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει: «ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καί ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ». (Ἐφ. 6,10).

3. Θάρρος

Θάρρος εἶναι ἡ μετὰ λόγου καί συνέσεως ὀρμή καί παρρησία στόν καιρό τόν πρέποντα· εἶναι ἡ λελογισμένη κίνηση τῆς ψυχῆς πρὸς ἐκεῖνα, πού πρέπει νά τολμήσῃ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τό θράσος, πού εἶναι ἀλόγιστος κίνηση τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ὑπέρ δύναμη.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός διδάσκει καί ἐμπνέει τό θάρρος, ὡς Νικητῆς τοῦ κόσμου, (Ἰω. 16,33), καί Βοηθός τῶν πιστῶν, ὥστε νά δύνανται μετὰ θάρ-

166. Αὐτόθι, σ. 48.

167. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 160. Βλ. Ἰδίου, Τό γινῶθι σαυτόν, σ. 155. Ἡ ἠθική ἀνδρεία εἶναι καί ποιμαντορική ἀρετή. Βλ. Ἰδίου, Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 149.

ρους, νά λέγουν: «Κύριος ἐμοί βοηθός, καί οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος». (Ψαλμ. 117,6).

4. Καρτερία

Καρτερία εἶναι ὑπομονή λύπης καί πόνων ἕνεκεν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καί τοῦ δικαίου.

5. Ὑπομονή

Ὑπομονή εἶναι ἠθική δύναμη, πού κατευνάζει τά διεγειρόμενα εἰς τόν ἄνθρωπο θλιβερά συναισθήματα καί καταπραΰνει τούς πόνους. Δι' αὐτῆς φέρονται γενναίως οἱ προσβολές καί ἀδικίες ἕνεκεν τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καί γίνεται δεκτὴ ἡ παιδεία Κυρίου¹⁶⁸.

6. Μεγαλοφροσύνη

Μεγαλοφροσύνη εἶναι τό φρονεῖν μέγала καί γενναῖα κατά τήν ἐπιτέλεση τῆς ἐπί γῆς ἀποστολῆς. Ἐξ αὐτῆς γεννῶνται ἡ εὐγένεια, ἡ ἀμνησικακία, ἡ ἀνεξικακία, ἡ συγγνώμη, ἡ πραότης, ἡ μακροθυμία, ἡ ἐπιείκεια, ἡ εὐεργεσία, ἡ γενναιοδωρία καί ἡ μεγαλοφυχία.

7. Μεγαλοφυχία

Μεγαλοφυχία εἶναι τό ἠθικό σθένος τῆς ψυχῆς, διά τοῦ ὁποίου ἀποδεικνύεται ὁ ἄνθρωπος ἀνώτερος τῶν παθῶν καί τῶν περιστάσεων καί προσφέρει γενναίως τά ἑαυτοῦ καί πολλάκις ἑαυτόν ὑπέρ τῶν δεομένων. Γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σχετικῶς: «ὁ σπεύρων φειδομένως φειδομένως καί θερίσει, καί ὁ σπεύρων ἐπ' εὐλογίαις ἐπ' εὐλογίαις καί θερίσει. ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μή ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰλαρόν γάρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός». (Β' Κορ. 9,6-7). Ἐξ αὐτῆς γεννῶνται:

8. Ἐλεημοσύνη

Ἡ ἐλεημοσύνη ἐλκύει τό θεῖον ἔλεος, (Μτθ. 5,7· 42. Λουκ. 6,34-35), καί καλύπτει πλῆθος ἀμαρτιῶν.

9. Ἐλευθεριότης

Ἡ ἐλευθεριότης εἶναι ἡ πλουσιοπάροχος μετάδοση τῶν ἰδίων ἀγαθῶν πρὸς τούς δεομένους.

10. Εὐσπλαγχνία

Ἡ εὐσπλαγχνία εἶναι εὐαισθησία ψυχῆς ἀγαπώσης τόν πλησίον της.

168. Αὐτόθι, σ. 160-161. Ἡ ὑπομονή καί καρτερία εἶναι καί ποιμαντορικές ἀρετές. (Βλ. Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 147· 149).

11. Αὐταπάρνηση

Ἡ αὐταπάρνηση εἶναι ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου θυσία καί προσφορά ἑαυτοῦ ὑπέρ τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καί τοῦ δικαίου.

12. Μεγαλοπρέπεια

Ἡ μεγαλοπρέπεια εἶναι ἡ περιφρόνηση τῶν πάντων «διά τό ὑπερέχον τῆς γνώσεως» καί οἰκειώσεως τοῦ Χριστοῦ, (Φιλιπ. 3,8), ἡ ὑπεροψία τῶν σωματικῶν καί ἀναξίων ἔναντι τῶν ἀοράτων καί ἡ ἠθική ἀνωτερότης¹⁶⁹.

13. Φόβος Θεοῦ ἅγιος

Φόβος Θεοῦ ἅγιος εἶναι ἡ ἄκρα εὐλάβεια πρὸς τόν Θεόν καί ὁ ἄκρος σεβασμός πρὸς τίς θεῖες ἐντολές ἔνεκεν τῆς τελείας πρὸς τόν Θεόν ἀγάπης.

14. Χαρά

Στίς ἀρετές τοῦ συναισθηματικοῦ κατατάσσεται πρώτη ἡ ἐν Κυρίῳ χαρά, ὡς καρπός τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

Τήν χαράν αὐτήν, τήν ὁποίαν καί ἐγεύετο, ὡς ἀρραβῶνα τῆς οὐρανοῦ μακαριότητος, δέν ἠδύνατο νά περιγράψῃ διατελεῖ μυστική καί κρύπτεται στά μύχια τῆς καρδίας καί στήν ψυχή μόνη ἐμφανίζεται. Αὐτή τήν κάμνει νά σκιρτᾷ μέ εὐφροσύνη καί ἀγαλλίαση. Αὐτή, ὡς θεῖο ποτό, τήν μεθᾷ. Αὐτή ἐγένετο ἡ ἐπιπόθητος τρυφή τῆς. Αὐτή ὑπέρ μέλι καί κηρίο γλυκαίνει τήν γλῶσσα. Αὐτή τονίζει ὕμνους στήν καρδιά, τούς ὁποίους τά χεῖλη ἀδυνατοῦν, νά ἐκφράσουν· ἡ καρδιά λαλεῖ, τά δέ χεῖλη σιωποῦν «τό ὑπερφυές μυστικῶς λειτουργεῖται».

Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐσκήνωσεν εἰς αὐτήν, διότι ἠσθάνθη ἑαυτήν πληρουμένη τοῦ ἐπιποθήτου ἀγαθοῦ, διότι ἔλαβε μυστική τήν πληροφορία, ὅτι ὁ Θεός ἠγάπησεν αὐτήν. Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἡ εἰρήνη, ἡ γαλήνη, ἡ ἡρεμία καί ἡ ἀταραξία βασιλεύουν εἰς αὐτήν. Ἡ καρδιά χαίρει, διότι ἐγνώρισε διά τῆς πίστεως τόν Κύριο, διότι ἤλεγξε διά τῆς ἐλπίδος τήν ὑπόστασι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν¹⁷⁰ καί ἐγνώρισε διά τῆς ἀγάπης τόν Κύριον ἐν αὐτῇ διαμένοντα¹⁷¹.

15. Φιλία

Ἡ φιλία εἶναι ἀγάπη ὑγιαινούσης ψυχῆς πρὸς ψυχὴν ὑγιαίνουσα¹⁷². Ἡ φιλία εἶναι τό ἔρεισμα τῆς ἐπί γῆς εὐδαιμονίας δύο ἀγαθῶν ἀνθρώπων, διότι μόνο μεταξύ ἀγαθῶν ἀνθρώπων ἡ ἀληθὴς φιλία ἀναπτύσσεται. Ἡ

169. Αὐτόθι, σ. 163.

170. «Ἔστι δέ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων». (Εβρ. 11,1)

171. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, *Τό γνῶθι σαυτόν*, σ. 181-182.

172. Περί τῶν θεολογικῶν ἢ θεμελιωδῶν, θρησκευτικῶν ἀρετῶν, τῆς πίστεως, ἐλπίδος καί ἀγάπης πραγματεύεται εἰς ἕτερο κεφάλαιο. (Βλ. Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 147 ἐξ. Πρβλ. Χριστιανική Ἠθική, σ. 85 ἐξ.).

φιλία, ὡς ἀπόρροια ὑγιαινούσης ψυχῆς, εἶναι ἱερά, ἀγνή, ἀκεραία, πιστή, σταθερά, εἰλικρινής, παρρησιαστική, ἀληθής, αἰωνία. Ἡ φιλία εἶναι ἀρετή, διότι ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ ἡθους καὶ τῆς καλῆς ἀγωγῆς τῆς ὑγιαινούσης ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ μόνης τῆς ἀρετῆς συνάπτεται, αὐτὴν ἀγαπᾶ καὶ ἐγκολποῦται καὶ μετ' αὐτῆς παραμένει εἰς τὸ διηγεκές. Ὡς ἀρετὴ ἔλκεται ὑπὸ τοῦ ὁμοίου καὶ ἐπαναπαύεται ἐπὶ τῶν συγγενῶν ἀρετῶν.

Τρία εἶναι τὰ εἶδη τῆς φιλίας: Ἡ κατ' ἀρετὴν, ἡ κατ' ἀμοιβὴν καὶ ἡ ἐκ συνηθείας. Ἀρίστη δὲ εἶναι ἡ κατ' ἀρετὴν· στερεὰ ἡ τῆς ἀρετῆς ἀγάπη¹⁷³.

16. Εὐγνωμοσύνη καὶ εὐχαριστία

Εὐγνωμοσύνη εἶναι τὸ ἀγαθὸ καὶ εὐγενὲς συναίσθημα τοῦ εὐεργετηθέντος πρὸς τὸν εὐεργέτη. Εὐχαριστία δὲ ἡ ἀγαθὴ διάθεση πρὸς ἀνταπόδοση τῆς χάριτος πρὸς τὸν εὐεργέτη καὶ ἡ ὁμολογία ταύτης. Ὁ εὐγνώμων εἶναι καὶ εὐχάριστος καὶ ὁ εὐχάριστος εὐγνώμων. Ἡ καρδιά αὐτοῦ ἀγαπᾶ τὸν εὐεργέτη. Εὐχεται ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μνημονεῦει αὐτοῦ στίς προσευχάς του.

Ὁ εὐγνώμων πρὸς τὸν εὐεργέτη εἶναι εὐγνώμων καὶ πρὸς τὸν Θεόν· εὐχαριστεῖ Αὐτόν γιὰ τίς εὐεργεσίες Του καὶ ἀγαπᾶται ἀπὸ Αὐτόν¹⁷⁴.

ΙΘ. Ἠθικὲς κακίαι τοῦ θυμικοῦ

1. Ἄνανδρία

Ἡ ἀνανδρία εἶναι πάθος ψυχῆς φθοροποιόν, πού διαφθείρει τὸ θυμοειδές τῆς ψυχῆς καὶ καταστρέφει πᾶσαν ἠθικὴ ἀρετὴ. Ἐξ αὐτῆς γεννῶνται ἡ δειλία, ὁ φόβος, ἡ λιποταξία, ἡ ἐνδοτικότητα, ἡ προδοσία, ἡ φυγοπονία, ἡ ἀκηδία, ἡ ἀθυμία, ἡ ἀτολμία, ἡ ἀτλησία (ἀνυπομονησία), ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ ἀγένεια, ἡ μικροψυχία, τὸ φιλέκδικον, τὸ θράσος, ἡ μνησικακία, ἡ φειδωλία, ἡ φιλαργυρία, ἡ ἀνελεημοσύνη, ἡ μικροπρέπεια, ἡ μικροφιλοτιμία, ἡ λύπη καὶ τὰ παρόμοια¹⁷⁵.

2. Θυμός-ὀργή

Ὁ θυμός εἶναι ζέση τοῦ περὶ τὴν καρδίαν θερμοῦ. Ὁ θυμός διευθυνόμενος ὑπὸ τῆς φρονήσεως καὶ κινούμενος, ὅταν καὶ ὅπως πρέπει, προξενεῖ ἀνδρεία, ὑπομονὴ καὶ ἐγκράτεια. Ὁ θυμός τῶν φρονίμων ἐγείρεται κατὰ τῆς κακίας, τῆς ἀδικίας, τοῦ ψεύδους, τῆς ἀπάτης, τοῦ δόλου καὶ κατὰ τῶν ἐργαζομένων τὸ πονηρόν. Ὁ σοφός δὲν ἐκφέρει ὄλον τὸν θυμόν αὐτοῦ, οὔτε ἀφήνει ἀχαλίνωτον τὸν ἐκφερόμενον. Ὁ φρόνιμος οὐδέποτε οὐδὲν πράττει κατὰ τὴν ἔξαψη τοῦ θυμοῦ του, οὔτε ἀφήνει, νὰ ἐξαφθῇ ὁ θυμός αὐτοῦ μέχρι ὀργῆς. Θυμωθεὶς ἢ σιωπᾶ ἢ ὁμιλεῖ ἤρεμα, ἵνα μὴ ἡ κραυγὴ

173. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 189.

174. Αὐτόθι, σ. 200-201.

175. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, μνημ. ἔργ., σ. 168.

διαθερμάνη τήν καρδίαν αὐτοῦ καί, ὡς πῦρ, ἐκκαύσῃ τόν θυμόν αὐτοῦ. «Ὁ θυμός παρασύρει τούς μή νήφοντας εἰς τό βάραθρον τῆς ἀπωλείας... θυμός καί ὀργή δύο μέγιστα κακά πολλούς εἰς ἀπώλειαν ἤγαγον».

3. Ἐχθρα

Ἐχθρα εἶναι τό ἔχθος ἢ ἄχθος ἢ ἄχος· ἦτοι ἡ θλίψη, ὁ πόνος τῆς καρδίας, ὁ θυμός, τό μῖσος, ἡ ἀντιπάθεια, ἡ ὀρμή πρὸς βλάβη τοῦ ἀπεχθανομένου προσώπου.

4. Μῖσος

Ἀποτρόπαιον ὄνομα! Σατανικό πάθος, φοβερό, πού κατατρώγει τήν καρδία καί καταθλίβει τήν ψυχή τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθέντος. Ἡ ἔννοιά του ὑποδηλοῖ ἔχθρα πρὸς τόν Θεόν καί πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ἡ παρουσία του ἀπειλεῖ καταστροφή.

5. Φθόνος

Πάθος ψυχῆς μοχθηρᾶς, πού λυώνει ἐκ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον καί λυπεῖται γιά ἀλλότρια ἀγαθά. Ὁ φθόνος εἶναι τῶν παθῶν ἀπάντων τό ἀδικώτατο καί δικαιοτάτο. Ἀδικώτατο, διότι ἐνοχλεῖ πάντα τά καλά. Δικαιοτάτο, διότι φθείρει τούς ἔχοντες. Ὁ φθόνος πρῶτον φθείρει τόν ἔχοντα καί μετὰ τόν φθονούμενο. Πηγὴ παντοειδοῦς συμφορᾶς καί «φυτῶριον τῶν ἀνοσιουργημάτων».

Ὁ τοσοῦτον τρωθεῖς καί πικραθεῖς ἐξ αὐτοῦ Ἅγιος εὐχεταί: «Ὡς ἀπόλοιτο ἐξ ἀνθρώπων ὁ φθόνος». Καί στραφεῖς πρὸς αὐτόν λέγει: «ὦ φθόνε, ρίζα θανάτου, ἡ πολύπλοκος νόσος, καρδίας ὀξύτατε ἦλε· οὐδέν ὀξύτερον κεντεῖ, ὡς σύ τιτρώσκεις τήν ἔχουσάν σε καρδίαν»¹⁷⁶.

6. Βασκανία

Ἡ βασκανία εἶναι ἔχθρα ἄδικος κατὰ τοῦ ἀπολαύοντος κάποιο ἀγαθό. Ὁ βάσκανος ἔχει πονηρό ὀφθαλμό βασκαίνοντα τά ἀγαθά. Εἶναι πάθος δεινό. Ἡ βασκανία, κατὰ τήν Ἁγία Γραφή, «ἀμαυροῖ τά καλά»¹⁷⁷.

7. Κολακεία

Ἡ κολακεία εἶναι κακία βδελυρά ψυχῆς νοσοῦσης καί διεφθαρμένης. Εἶναι θωπεῖα ψευδῆς, πού ἐκδηλώνεται ὡς φιλία στούς λόγους μόνον καί ὡς προθυμία καί σπουδὴ γιά πράγματα ἀνάξια λόγου. Ἐπί τῆς κολακείας, ὡς ἐπί μνήματος, αὐτό μόνο τό ὄνομα τῆς φιλίας εἶναι γραμμένο.

176. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 171.

177. «βασκανία γάρ φαυλότητος ἀμαυροῖ τά καλά». (Σοφ. 4,12). Αὐτόθι, σ. 200.

8. Ἀγνωμοσύνη

Ἡ ἀγνωμοσύνη εἶναι ἡ ἐπιλησμοσύνη τῆς γενομένης εὐεργεσίας, ἡ ἔλλειψη παντός φιλικοῦ συναισθήματος πρὸς τὸν εὐεργέτη, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀπροθυμία πρὸς ἀνταπόδοση τῆς χάριτος. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀγνώμονος εἶναι ἀναίσθητος πρὸς τὴν ἐπίδραση τῆς εὐεργεσίας. Ἡ καρδιά του ἀσυμπαθῆς καὶ κενὴ ἀγάπης. Ὁ νοῦς του διεστραμμένος, διότι διὰ παραλογισμῶν πείθει αὐτόν, ὅτι οὐδεμιᾶς χάριτος εἶναι ὀφειλέτης πρὸς τὸν εὐεργέτη καὶ οὐδεμίαν ὀφείλει εἰς αὐτόν εὐγνωμοσύνη.

Ὁ ἀγνώμων εἶναι ἄνθρωπος ἐπικίνδυνος γιὰ τὸν εὐεργέτη, διότι ἡ εὐεργεσία, πού δέν γεννᾷ ἀγάπη στὴν καρδιά τοῦ εὐεργετηθέντος, κυοφορεῖ μῖσος εἰς αὐτήν.

Σχετικὴ πρὸς τὴν ἀγνωμοσύνη εἶναι καὶ ἡ ἀχαριστία. Οὕτω θρασεῖς ἀποβαίνουν οἱ ἀχάριστοι, ὥστε, ὅχι μόνον περιφρονοῦν τοὺς εὐεργέτες, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαβάλλουν καί, ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν, ἀνταποδίδουν πονηρά.

9. Ἔρωσ

Ὁ ἔρωσ, πάθος ψυχῆς, πού δέν νήφει, γεννᾶται ἐκ τοῦ περιέργως ὄραῖν. Ἐκδηλοῦται ὡς ὑπερβολὴ ἀλογίστου ἐπιθυμίας, ἡ ὁποία τάχιστα γεννᾶται ἀλλὰ βραδύτατα σβῆνει, καθ' ὅσον ἀναρριπίζεται ὑπὸ τῆς φαντασίας, ἡ ὁποία διαρκῶς ἀναπλάσσει καὶ ἀναπαριστᾷ τὸ εἶδωλο τοῦ ἐρωμένου προσώπου.

Ὁ ἔρωσ, ἀφοῦ περιπέσει εἰς ἀπεριφρούρητον ψυχῆ, ὅλην τὴν ὑποδουλώνει καὶ τὴν πείθει, πάντα τὰ ἄλλα νά καταφρονῆ. Κινεῖ δὲ τίς ἀλόγιστες ψυχές εἰς μανία καὶ παραφροσύνη¹⁷⁸. Στὴν «Γραφὴ περὶ αὐτοχειρίας» διακρίνει τὸν ἀγνό ἀπὸ τὸν ἐναγῆ (παράνομο) ἔρωτα, πού ἀμφοτέροι ὑπῆρξαν καὶ αἵτιοι αὐτοκτονιῶν. Ἀναγνωρίζει δέ, ὅτι «ἔρωσ καὶ στοργὴ εἰσι νόμοι φυσικοὶ τεθέντες πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ»¹⁷⁹. Ἡ καρδιά, πού ἐπλάσθη, γιὰ νά ἀγαπᾷ, ἀδυνατεῖ, νά μείνη ἀπαθῆς πρὸς τὸν ἔρωτα, ἐάν δέν ἔχη κατακυριευθῆ ὑπὸ τοῦ θείου ἔρωτος. Ὁ ἔρωσ καταλαμβάνει τίς κενές θείου ἔρωτος ψυχές, πού λυποῦνται στὴν μοναξιά τους. «Ὁ ἔρωσ μόνον τὰς ὑπὸ τοῦ θείου ἔρωτος τρωθείσας καρδίας ἀδυνατεῖ νά κυριεύσῃ, διότι ὁ θεῖος ἔρωσ ἐπλήρωσε πάντα πόθον καὶ οὐδὲν κατέλιπε ἀπλήρωτον»¹⁸⁰.

178. Αὐτόθι, σ. 193.

179. Ἁγίου Νεκταρίου, *Μελέτη περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς μορφώσεως*, σ. 34.

180. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 194.

Κ. Ἠθικές ἀρετές τοῦ ἐπιθυμητικοῦ

1. Ἐγκράτεια

Ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἡ ἐκουσία φειδώ, ὅχι τῶν ἀπηγορευμένων, ἀλλά τῶν ἐπιτετραμμένων σωφροσύνης ἔνεκεν¹⁸¹. Εἶναι ἀμαρτίας ἀναίρεση, παθῶν ἀπαλλοτριώση, σώματος νέκρωση, ἀρχή πνευματικῆς ζωῆς καί κρηπίς πάσης ἀρετῆς¹⁸². Ἡ ἐγκράτεια εἶναι ὁδηγός σωφροσύνης, πού δουλαγωγεῖ τά τοῦ σώματος πάθη, κατευνάζει τίς ὁρμές, καθαρεύει τόν νοῦν καί εἰρηνεῖ τήν καρδιά.

Τήν ἐγκράτεια ἀκολουθεῖ ἡ σωφροσύνη, ἡ ἀγνεία, ἡ εὐκοσμία καί ἡ σεμνοπρέπεια.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θεωρεῖ καί τήν ἐγκράτεια ὡς καρπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, (βλ. Γαλ. 5,23). Ὁ δέ Ἀπόστολος Πέτρος παραινεῖ: «ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τήν ἀρετήν, ἐν δέ τῇ ἀρετῇ τήν γνώσιν, ἐν δέ τῇ γνώσει τήν ἐγκράτειαν». (Β' Πέτρ. 1,5-6)¹⁸³.

2. Σωφροσύνη

Σωφροσύνη εἶναι ἡ μετά σοφίας καί φρονήσεως εὐτακτος οἰκονομία πάντων τῶν ψυχικῶν κινήματων, ἡ ἐλευθερία ἐκ τῶν παθῶν, ρώμη καί φῶς ψυχῆς ἀπαθοῦς φωτίζον τούς ὀφθαλμούς τῆς ψυχῆς, γιά νά βλέπη τήν ἀλήθεια.

Ἡ σωφροσύνη, ὡς ἠθική δύναμη τῆς ψυχῆς, ἀποκρούει καί ἐξαφανίζει τά ἴχνη τῶν αἰσχυρῶν διανοημάτων, διαλύει τήν φλεγμονή τῶν παθῶν καί διατηρεῖ τό σῶμα καί τήν ψυχή ἀκηλίδωτα καί ἀγνά¹⁸⁴.

3. Ἀγνεία

Ἀγνεία εἶναι τό φρονεῖν ὅσια καί ἀληθεύειν· τό ὅσιον φρόνημα, ἡ καθάρτης τοῦ νοός, τῶν διανοημάτων, τῶν ἔργων, ἀκόμη καί τῶν ἐνυπνίων καί ἡ τῶν λόγων εἰλικρίνεια. Ἀγνεία εἶναι τελειότης σωφροσύνης. Ἀγνός εἶναι αὐτός, πού δέν συνειδητοποιεῖ οὐδέν κακόν εἰς ἑαυτόν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος συμβουλεύει τόν Τιμόθεο: «σεαυτόν ἀγνόν τήρει». (Α' Τιμ. 5,22). Ὁ Πέτρος συνιστᾷ στίς γυναῖκες «τήν ἐν φόβῳ ἀγνήν ἀναστροφήν». (Α' Πέτρ. 3,2). Ὁ δέ Ἰωάννης λέγει, ὅτι πᾶς ὁ ἔχων τήν ἐλπίδα τῆς μελλούσης ὄψεως τοῦ Θεοῦ «ἀγνίζει ἑαυτόν, καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστί». (Α' Ἰω. 3,3)¹⁸⁵.

181. Αὐτόθι, σ. 218.

182. Νεκταρίου Κεφαλαῖ. Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 164.

183. Αὐτόθι, σ. 165. Πρβλ. Χριστιανική Ἠθική, σ. 92. Ἡ ἐγκράτεια εἶναι καί ποιμαντορική ἀρετή. Βλ. Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 156 ἐξ.

184. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 220 ἐξ. Ἡ σωφροσύνη εἶναι βασικό προσόν, «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ», τοῦ πνευματικοῦ Ποιμένου. Βλ. Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 102.

185. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 164. Βλ. Χριστιανική Ἠθική, σ. 93.

4. Παρθενία

Ἡ παρθενία εἶναι θυσία στόν Θεό, μίμηση ἔχουσα ἀγγελική. Τήν ἐγκατέστησε ὁ ἐκ Παρθένου ἐν σαρκί γεννηθεῖς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, γιά νά προσκυνῆται ὑπό ἀγγέλων καί ἐπί γῆς ὁ ὑπό ἀγγέλων στόν οὐρανό Προσκυνούμενος. Κατά τήν Ἀποκάλυψη, παρθένοι εἶναι «οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ Ἀρνίῳ ὅπου ἄν ὑπάγη. οὗτοι ἠγοράσθησαν ὑπό τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχή τῷ Θεῷ καί τῷ Ἀρνίῳ· καί οὐχ εὐρέθη ψεῦδος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· ἄμωμοι γάρ εἰσιν». (Ἀποκ. 14,4-5)¹⁸⁶.

Ἡ ἀληθής παρθενία εἶναι ἡ καθολική τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς καθαρότης. Κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλον, «ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τά τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ», (Α΄ Κορ. 7,32) καί «ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τά τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἁγία καί σώματι καί πνεύματι». (Α΄ Κορ. 7,34). Εἰς αὐτήν τήν τελευταία πρόταση περιλαμβάνεται ὅλο τό πολίτευμα τῆς παρθένου, ὁ χαρακτήρας καί ὁ σκοπός τῆς παρθενίας, κατά τόν ἅγιο Νεκτάριο. Εἰς δέ ποιμαντική ἐπιστολή του διερμηνεύει, ὅτι τό σῶμα ἀγιάζεται, ὅταν παρθενεύουν ὅλα τά αἰσθητήρια ὄργανα καί μέλη τοῦ σώματος, διότι ἡ παρθενία εἶναι κυρίως ἠθική ἀρετή. Ἡ δέ ψυχή τηρεῖται ἁγία, ὅταν τό γνωστικό ζητῆ τήν ἐπίγνωση τῶν θείων ἀληθειῶν, τό βουλητικό βούλεται τήν ἐκτέλεση τῶν θείων ἐντολῶν, τό δέ ἐπιθυμητικό ἐπιποθῆ τόν Θεόν καί περι οὐδενός ἐτέρου μεριμνᾷ¹⁸⁷.

Παρθένοι ἀπεκλήθησαν «*Ἰέρειαι Χριστοῦ*»¹⁸⁸, διότι προσφέρουν στόν Θεόν τήν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ λατρεία.

5. Ἀκεραιότης

Ἀκεραιότης εἶναι καθαρότης ψυχῆς καί σώματος. Τήν ἀκεραιότητα ἐδίδαξε ὁ Ἰησοῦς Χριστός στούς μαθητές Του, ὡς Πρότυπον ἀκεραιότητος, εἰπών: «*Ἴδου ἐγώ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καί ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί*». (Μτθ. 10,16).

Ὁ ἀκέραιος κατανικήσας τά πάθη ἀπέκτησε τήν εἰρήνη βασιλεύουσα στήν καρδιά του καί τείνει, νά ἀφομοιωθῆ πρός τό Θεῖον¹⁸⁹.

186. Αὐτόθι. Βλ. Χριστιανική Ἠθική, σ. 93.

187. Ἐπ. 49, σ. 126. Βλ. Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρός Εὐσεβίαν Μοναχὴν, Περί παρθενίας, (εἰς Τό γινῶθι σαυτόν, σ. 242 ἐξ.), ἀξία νά καταστῆ ἐγκόλπιον τῶν μοναζουσῶν. Βλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, Περί παρθενίας, ΟΕ, ΡΓ 48, 589. Πρβλ. Θεοδώρου Ν. Ζήση, Τέχνη παρθενίας· Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καί αἱ πηγαί αὐτῆς, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 15, Θεσσαλονικὴ 1973, σ. 125.

188. Ἐνθ' ἄνωτ. Βλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας (:), Πρὸς τοὺς ἐν Ταρσῷ, ΙΧ, ΒΕΠΕΣ 2, 325.

189. Αὐτόθι. Ἡ ἀκεραιότης εἶναι καί ποιμαντορικὴ ἀρετὴ. Βλ. Μάθημα Ποιμαντικῆς, σ. 159.

ΚΑ. Ἠθικές κακίες τοῦ ἐπιθυμητικοῦ

1. Ἀκολασία

Ἀκολασία εἶναι τῶν παθῶν κυριαρχία, δουλεία τοῦ πνεύματος, λατρεία εἰδώλων, θεραπεία τῆς ὕλης, νόσος τῆς ψυχῆς, σκότωση τοῦ νοός, κακίας κορύφωση, ἔχθρα πρὸς τὸ Θεῖον, ἀχαλίνωτος φιληδονία καὶ ἀσωτία. Ὁ ἀκόλαστος μὴ κολάσας τίς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη του κολάζεται ὑπ' αὐτῶν «καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς». (Ψαλμ. 48,21). Κατὰ δὲ τὸν Σολομῶντα, «ὡσπερ δὲ βοῦς ἐπὶ σφαγὴν ἄγεται καὶ ὡσπερ κύων ἐπὶ δεσμούς ἢ ὡς ἔλαφος τοξεύματι πεπληγὼς εἰς τὸ ἦπαρ, σπεύδει δὲ ὡσπερ ὄρνεον εἰς παγίδα, οὐκ εἰδὼς ὅτι περὶ ψυχῆς τρέχει». (Παρ. 7,22-23)¹⁹⁰.

2. Ἀκρασία

«Τὸ ὑπὲρ χρεῖαν δαπανᾶν πρὸς ἡδυπάθειαν» ἢ ὑπὲρ ἀνάγκη σπατάλη πρὸς ἡδυπάθεια. Εἶναι κακία ἐξεγειρομένη κατὰ τῆς σωφροσύνης, τῆς ἀγνείας καὶ παρθενίας. Ἐπακόλουθα τῆς ἀκρασίας εἶναι ὁ σκοτασμός τοῦ νοός, ἡ πώρωση τῆς καρδίας καὶ ἡ ἀναισθησία τῆς ψυχῆς.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνιστᾷ προσοχὴ καὶ διαφυλάξη ἀπὸ τῆς ἀπατηλῆς αὐτῆς κακίας: «Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς μήποτε βαρηθῶσι ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη». (Λουκ. 21,34).

Τῶν ἀκρατῶν «τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες». (Φιλιπ. 3,19).

Οἱ τῆς σωφροσύνης ἐραστές θεωροῦν, ὅτι εἶναι καλύτερο γι' αὐτούς, νὰ ἀποθάνουν, παρά νὰ ἀμαυρώσουν τὴν ψυχὴ διὰ τῆς ἀκρασίας¹⁹¹.

3. Γαστριμαργία.

4. Μέθη.

5. Ἀσωτία.

6. Ἀσέλγεια

190. Αὐτόθι. Βλ. *Τὸ γνῶθι σαυτόν*, σ. 237.

191. Αὐτόθι. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 236.

ΗΘΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ

	Γνωστικό	Θυμικό			Έπιθυμητικό
Άρχικες	Φρόνηση	Ήθική άνδρεία	Μεγαλοφροσύνη	Μεγαλοφυχία	Έγκράτεια
Παράγωγες	Σοφία	Ήθική ισχύς	Εὐγένεια	Έλεημοσύνη	Σωφροσύνη
	Σύνεση	Θάρρος	Άμνησικακία	Έλευθεριότης	Άγνεια
	Γνώση	Καρτερία	Άνεξικακία	Εὐσπλαγχία	Εὐκοσμία
	Άλήθεια	Ύπομνή	Συγγνώμη	Αὐταπάρνηση	Σεμνοπρέπεια
	Βουλή		Πραότης	Μεγαλοπρέπεια	Παρθενία
	Ταπεινοφροσύνη		Μακροθυμία	Φόβος Θεοῦ ἅγιος	Άκεραιότης
	Δικαιοσύνη		Έπεικεια	Χαρά	
			Εὐεργεσία	Φιλία	
			Γενναιοδωρία	Εὐγνωμοσύνη	
			Εὐχαριστία		

ΗΘΙΚΕΣ ΚΑΚΙΕΣ

	Γνωστικό	Θυμικό	Έπιθυμητικό		
Άρχικες	Άφροσύνη	Κενοδοξία	Άνανδρία	Άκολασία	
Παράγωγες	Άνοια	Άνυποταξία	Δειλία	Άκρασία	
	Μωρία	Καύχηση	Φόβος	Γαστριμαργία	
	Ματαιότης	Ύποκρισία	Λιποταξία	Μέθη	
	Άσυνεία	Ύψηλοφροσύνη	Πείσμα	Ένδοτικότητα	Άσωτία
	Ψεῦδος	Ματαιότης	Νεωτερισμός	Προδοσία	Άσέλγεια
	Άβουλία	Τύφος		Φυγοπονία	
		Φυσίωση		Άκηδία	
		Ύπεροψία		Άθυμία	
Παράγωγες			Άτομία		
			Άνυπομονησία		
			Άμάθεια		
			Δεισιδαιμονία		
			Όλιγοφυχία		
			Άγένεια		
			Μικροφυχία		
			Φιλέκδικον		
			Θράσος		
			Μνησικακία		
			Φειδωλία		
			Φιλαργυρία		
			Άνελεημοσύνη		
			Μικροπρέπεια		
			Μικροφιλοτιμία		
			Λύπη		
			Θυμός		
			Όργη		
			Έχθρα		
			Μίσος		
			Φθόνος		
			Βασκανία		
			Κολακεία		
		Άγνωμοσύνη			
		Έρωσ			

ΚΒ. Τό διαισθητικό τῆς ψυχῆς

Ἐκτός τῶν τριῶν ἄνωτέρω πνευματικῶν δυνάμεων, δέχεται ἄλλη μία δύναμη, χαρισμένη ἀπό τόν Θεόν στόν ἄνθρωπο: Τό διαισθητικό ἢ τήν διαισθήση. Διασθητικό τῆς ψυχῆς καλεῖ τό μυστικό, πνευματικό αἶσθημα, τήν δύναμη ἐκείνη τῆς ψυχῆς, πού μυστικῶς τήν πληροφορεῖ περί τῶν ἀναφερομένων εἰς αὐτήν καί μή προσπιπτόντων στά αἰσθητήρια τοῦ σώματος πρός γνώση τῶν ὑπέρ αἶσθηση τελουμένων καί προσήκουσα δράση χάριν ἑαυτῆς καί τοῦ πλησίον. Τήν δύναμη αὐτήν οἱ πνευματιστές καλοῦν *τηλεπάθεια*, ἥτοι πάθος τῆς ψυχῆς, πού ἐνεργεῖ μακρόθεν καί διά τοῦ ὁποίου λαμβάνει γνώση τῶν μακράν αὐτῆς συμβαινόντων. Ἄλλ' ἡ διαισθήση διαστέλλεται ἀπό τήν τηλεπάθεια, διότι διά τῆς διαισθήσεως ἡ πνευματική ψυχή, ἡ γρηγορούσα καί μή καθεύδουσα, ἡ ἐνωμένη μέ τόν Θεό λαμβάνει ἐξ ἀποκαλύψεως γνώση τῶν ὑπέρ αἶσθηση συμβαινόντων διά τοῦ γνωστικοῦ καί τοῦ βουλευτικοῦ. Ἡ λεγομένη τηλεπάθεια δέν εἶναι συναίσθημα, οὔτε λαμβάνει ἐπίγνωση τῶν συμβαινόντων διά τοῦ γνωστικοῦ καί βουλευτικοῦ, ἀλλά δι' ὑποβολῆς καί ἐνεργείας ξένης δυνάμεως.

Διά τῆς διαισθήσεως ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τήν προσέγγιση τῆς θείας χάριτος καί τῶν αὐτῶν πνευμάτων καί λαμβάνει γνώση τῶν μυστικῶν ἀποκαλύψεων καί ἠθικῶν συναισθημάτων, τά ὅποια εἶναι οὐσιωδῶς διάφορα τῶν συναισθημάτων τῶν προερχομένων διά τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων τοῦ σώματος καί ἐκ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως· ταῦτα συνδέονται πρός τήν γνώση τοῦ ἠθικοῦ νόμου καί πρός τήν ἀγαθή βούληση καί πράξη καί γεννῶνται διά τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως τοῦ συναισθητικοῦ καί τῆς ἀναπτύξεως τοῦ γνωστικοῦ καί βουλευτικοῦ, ἥτοι διά τοῦ νοεροῦ ὀφθαλμοῦ τῆς ψυχῆς, τοῦ ἄνωθεν ἐλλαμπομένου, πού ἠχημαλωτίσθη ἀπό τόν ὑπέρ αἶσθηση κόσμον¹⁹².

192. Αὐτόθι, σ. 35-36. Ὡς ἐπισημαίνει ὁ καθηγητής Χρήστος Ἀνδρουτσος, «ὁ ὅρος *διαίσθησις* κακῶς ἐθεωρήθη ὑπό τινων ὡς πλασθεῖς τό πρῶτον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Ὡς καί ἄλλοτε ἐγράψαμεν, ὁ ὅρος εἶνε ἀρχαῖος ἀπαντῶν παρά τῷ Νουμηνίῳ γράψαντι *πολλήν δῆτα ἔχων ἤδη τήν διαίσθησιν*». Πρβλ. καί τό *διαισθάνεσθαι* παρά Πλάτωνι, Σοφιστ. 253 Α. Χ. Ἀνδρουτσου, *Τολστόη, Νίτσε, Μπέργσον*, σ. 85. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὠνομάσθη διά τοῦ ὑπάρχοντος ὅρου ἡ *ἐνόρασις διαίσθησις*» (*Γενική Ψυχολογία*, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 180). Τόν ὅρο *ἐνόραση*, πού εἶχε ἐγκαταλειφθῆ λόγω τῶν πολλῶν περὶ αὐτόν καταχρήσεων, ἐπανεφέρε ὁ Γάλλος φιλόσοφος Henri Bergson (1859-1941), ὁ τελευταῖος ἐκπρόσωπος τῆς Φιλοσοφικῆς καί Μεταφυσικῆς Ψυχολογίας. Ὁ C.G. Jung δέχεται τήν *διαίσθηση*, ὡς μή λογική λειτουργία τῆς ψυχῆς, διότι λειτουργεῖ μέσω τῆς ἰκανότητος γιά μία ἄσυνείδητη, «ἐσωτερική ἀντίληψη» τῶν ἐμφύτων δυνατοτήτων τῶν πραγμάτων. (Βλ. Jolande Jacobi, *Βασικές Ἀρχές τῆς Ψυχολογίας τοῦ C.G. Jung*, μτφρ. Κώστας Καλογερόπουλος, Ἀθήνα 1995, σ. 27). Βλ. Νικ. Α. Νησιώτη, *Προλεγόμενα εἰς τήν Θεολογικήν Γνωσιολογίαν*, Ἀθήναι 1975, σ. 111. Πρβλ. Νικ. Lossky: *Die intellektuelle Anschauung der Methode der Philosophie*, (in «*Römischer Gedanke*», Rom 1929, σ. 4-18).

ΚΓ. Ἡ καρδιά

Εἰς τὴν βιβλική¹⁹³ καὶ πατερικὴ Ἀνθρωπολογία καὶ Ἀσκητικὴ ἡ καρδιά θεωρεῖται τὸ κέντρο τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερφυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ παραφυσικῶν ἐνεργημάτων¹⁹⁴. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ἔννοια χρησιμοποιεῖ πολλάκις τὸν ὄρο καρδιά καὶ ὁ Ἅγιος. Ἡ Ἀσκητικὴ του, καθ' ὅλα πατερικῶς, ἐπικεντρώνεται στὴν καρδιά πρὸς κάθαρση αὐτῆς ἀπὸ κακίης καὶ πάθη¹⁹⁵, δαιμονικῆς ἐνεργείας¹⁹⁶ καὶ τὴν ὑπερηφάνεια¹⁹⁷, ὅπως ἀποβῆ τόπος ἀγιάσματος, μακαρίας συναντήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Αὐτοῦ Βασιλείας¹⁹⁸. «Ἡ μὲν καρδιά διὰ τὸ συναίσθημά της ἀνήκει εἰς τὸν μεταφυσικὸν κόσμον, ὁ δὲ νοῦς διὰ τὴν διάνοιαν εἰς τὸν φυσικόν», γράφει¹⁹⁹. Ὁ Θεὸς ἐγγράψας στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου τὸ θέλημά Του τὴν κατέστησε ἔδρα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ μέ πόθους ἀπείρους, ὡς προωρισμένη, νὰ περιλάβῃ τὸ ἄκρον Ἀγαθόν, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ πάντοτε στεναίξει. «Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς καρδιάς του, ἀλλ' αὐτὴ ἀείποτε μένει κενή· οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν ἐστὶν ἰκανόν πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τῆς καρδιάς του· δὲν ὑπάρχει τὸ ἀντίροπον τῆς ἐπιθυμίας του, ἡ καρδιά του ἀλγεῖ· ἡ δὲ εὐδαιμονία ἀφίσταται· ὁ λόγος τῆς ἀνεπαρκείας εὐρίσκεται οὐχὶ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνοικίωσιν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχῇ, ἥτις ἀθάνατος οὕσα ἔχει πόθους ἀπείρους· διὸ ἐπιποθεῖ καὶ ζητεῖ, ὡς ἔλαφος διψῶσα, τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ τέλος αὐτῆς»²⁰⁰.

193. Βλ. Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, I. Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα, ἐν Ἀθήναις 1983², σ. 180-205, ἐνθα συστηματικῶς ἐκτίθεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὄρου καρδιά $\kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha$ εἰς τὴν Π. Διαθήκη, ὡς σωματικῆς ἔδρας τῆς ζωῆς, ὡς ἔδρα τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου κατὰ συνεκδοχὴν, ὡς ἐκφράσεως τοῦ ἔσω ἀνθρώπου κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ ἐξωτερικόν αὐτοῦ, ὡς πρὸς δὲ τίς ἐπὶ μέρους ἐπόψεις τῆς κατὰ συνεκδοχὴν ψυχολογικῆς καὶ πνευματικῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου, ὡς ἔδρα τοῦ συναίσθηματος, τῶν ἐπιθυμιῶν, τῆς βουλήσεως, τοῦ νοῦ, τῆς φαντασίας καὶ τῶν ποικίλων, διανοητικῶν λειτουργιῶν, ἐπίσης ὡς ἔδρα θρησκευτικῶν βιωμάτων, ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ ὡς ἔδρα τοῦ ἐγώ.

194. Βλ. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰῶν Σωτ. Σχοινᾶ, ἐν Βόλῳ 1983, σ. 108.

195. Ἐπ. 6, σ. 39.

196. Ἐπ. 31, σ. 88.

197. Ἐπ. 36, σ. 99. Ἐπ. 136, σ. 258.

198. Αὐτόθι, σ. 98.

199. Βλ. παιδαγωγικὴ Μελέτη του ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν καὶ αἱ μητέρες», ἀνάτυπο ἀπὸ περ. «Ἐφημέριος», μέ ἐπιμέλεια Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, σ. 27.

200. Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Τὰ Ἱερά Μνημόσυνα*, Ἀθήνησι 1892, σ. 16. Βλ. Ἰδίου, *Υποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου*, σ. 148. Πρβλ. Ἰδίου, *Μελέτη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων*, σ. 53.

ΚΔ. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος εἰσελθὼν ἤδη στήν σφαῖρα τῆς αἰωνιότητος, «ἐν χάρᾳ ζώντων», ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκει, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ χάρι ἀθάνατος· προστεθεῖς μετὰ τῶν Πατέρων λαλεῖ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ τῶν Πατέρων Θεός: «ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεός Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ, οὐκ ἔστιν ὁ Θεός Θεός νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων». (Μτθ. 22,32).

«Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἢ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἡμῖν ἀποκαλυπτομένη εἶναι τὸ πρῶτον δόγμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ πιστεύῃ, ὅπως γνωρίσῃ ἑαυτὸν τίς ἐστὶ, τίς ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας αὐτοῦ καὶ ποῦ προῦρισται νὰ πορευθῆῃ», γράφει στήν «**Προθεωρία περὶ ἀθανασίας ψυχῆς**»²⁰¹.

Ἄνευ τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας, ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ, νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ἐξωθεῖται εἰς ψευδεῖς θεωρίες καὶ πεπλανημένες δοξασίες.

Ποία εἶναι ἄραγε ἡ δύναμη αὐτή, πού διακρίνει ἑαυτὴν τοῦ σώματος καὶ ἀντικειμενικεῖ αὐτό; Ὅτι τὸ κινουὼν ἐλατήριο εἶναι διάφορο τοῦ κινουμένου, τοῦτο ἠδυνήθη ὁ νοῦς νὰ ἐννοήσῃ, διότι δέν εἶναι δυνατὸν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα νὰ εἶναι κινουὼν καὶ κινούμενο· ἡ δύναμη ἢ κινουσα τίς δυνάμεις τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς φιλοσοφία πρέπει νὰ εἶναι διάφορος καὶ ἑτεροῦσιος, διότι τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ὡς ὁμογενῆ, εἶναι ἰσοδύναμα καὶ ἐπομένως ἀδρανῆ²⁰². Τί εἶναι ὁμως τὸ κινουὼν; Τοῦτο διὰ μόνου τὸ φωτὸς τῆς Ἀποκαλύψεως ἐγνώρισε. Ἀληθῶς ὁ φιλόσοφος ἤδη νοεῖ, ὅτι ὑπάρχει ἐντὸς του κάτι διάφορον τῆς ὕλης, ἀλλὰ, τί εἶναι τοῦτο, ἀγνοεῖ. Ὁ νοῦς μόνος ἀδυνατεῖ, νὰ ἀποκαλύψῃ μυστήρια. Ἡ Ἀποκάλυψη εἶναι ὁ λύχνος, πού διαφωτίζει καὶ ποδηγετεῖ τὸν νοῦν στίς ἔρευνές του καὶ ὀδηγεῖ στήν ἀλήθεια.

Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ζωῆς ψυχῆς διὰ μὲν τοὺς πιστεύοντας εἶναι πρόβλημα λελυμένο, διὰ τοὺς ἀπίστους δέ μυστήριο κεκαλυμμένο. Ἡ πίστη εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, πού βλέπει αὐτὴν καὶ ἐξετάζει τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια.

Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ καταγωγὴ καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς του, ὅπως ἐλύση αὐτὸν πρὸς Ἐαυτὸν, ὠθήσῃ πρὸς ἀρετὴ καὶ ὀδηγήσῃ στήν τελείωση. Τὴν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ

201. Αὐτόθι, σ. 19 ἐξ.

202. Αὐτόθι, σ. 19-20. Ὡς κινήτρια δύναμη ἑαυτῆς καὶ τοῦ σώματος, ἐλευθέρα καὶ ἀθάνατο θεωρεῖ τὴν ψυχὴ καὶ ὁ Henri Bergson, ἃν καὶ ἔζησε εἰς μία ἐποχὴ (1859-1941), πού ἡ Ψυχολογία ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς Φυσιολογίας εἶχε αὐτονομηθῆ ἀπὸ τὴν Φιλοσοφία (1860) καὶ εἶχε ἀποβῆ «ψυχοφυσική» - «πειραματική» ἀπὸ τοὺς J. Müller, H. Helmholtz, F. Gall, P. Broca, E. Weber, G. Fechner, διότι εἶχε δανεισθῆ ἀπὸ τὴν Φυσικὴ τὸ πείραμα, ὡς μέσο γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Στίς ἀντιλήψεις αὐτές ἐστηρίχθη καὶ ὁ W. Wundt (1832-1920) καὶ ἐθεωρήθη ἰδρυτὴς τῆς «Ἐπιστημονικῆς Ψυχολογίας». Μαθητὴς αὐτοῦ ὑπῆρξε ὁ Θεόφιλος Βορέας (1873-1954), ὁ πρῶτος πού εἰσήγαγε τὴν Ψυχολογία, ὡς ἐπιστῆμη, στήν Ἑλλάδα (1927). Ὁ ἅγιος ἐγνώριζε, ἀλλὰ δέν φαίνεται, νὰ εἶχε ἐπηρεασθῆ ἀπὸ ψυχολογικὰς θεωρίες μέ ὕλιστικὸ ὑπόβαθρο. Ἄλλωστε «οὐδεμία ψυχολογικὴ θεωρία ὑπάρχει θετικὴ σήμερα ὑπὸ πάντων ἢ τῶν πλείστων ψυχολόγων ἀναγνωριζομένη». (Koffka).

όποια άνευ ζώσης ψυχῆς εἶναι ἄσκοπος ἐπιδίωξη καί ἀδύνατος, ἀπαιτεῖ ὁ σκοπός καί τό λελογισμένο τέλος τοῦ κόσμου.

Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ θεμέλιος λίθος, ἐπί τοῦ ὁποίου οἰκοδομεῖται ἡ συντήρηση, ἀνάπτυξη καί προαγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ὀδηγεῖ στήν ἀληθῆ εὐδαιμονία διδάσκουσα αὐτόν, ὅτι εὐδαιμονία εἶναι τό κατά Θεόν πολιτεῦσθαι. «*Ἡ ἄρσις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου θά ἦτο ἀνατροπή τοῦ παντός καί ἀφανισμός τῆς ἀνθρωπότητος*»²⁰³.

Οἱ ὑλιστικές θεωρίες, πού ἀρνοῦνται τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἐκμηδενίζουν αὐτόν, ὑπονομεύουν τήν ὕπαρξή του, τήν συντήρησή του, τήν προαγωγή καί εὐδαιμονία του. Ὁ ὑψηλός προορισμός τοῦ ἀνθρώπου ἀποκρούεται, ὁ ἀνθρωπος καταβιβάζεται στήν τάξη τῶν ἀλόγων ζώων, ὁ πνευματικός αὐτοῦ κόσμος καταστρέφεται, τά εὐγενῆ αἰσθήματα ἀποβάλλουν τήν ἀξία τους, ἡ ἠθική, ἡ δικαιοσύνη καί ὅλη ἡ σεμνή χορεία τῶν ἀρετῶν ἀναγράφονται ὡς λέξεις πεπαλαιωμένες, άνευ ἐννοίας καί σημασίας. Ἡ εὐσέβεια, ἡ πίστη, ἡ ἐλπίδα, ἡ ἀγάπη, ἡ λατρεία θεωροῦνται ἀποκυήματα ἐσκοτισμένης διανοίας παρελθόντων χρόνων. Ἡ κοινωνικότης αἴρεται καί εἰσάγεται ὁ ἀτομισμός καί ἡ ἐγωϊστική ὕπαρξη... Στήν συνέχεια περιγράφονται τά ἀποτρόπαια χαρακτηριστικά τῆς κοινωνίας, στήν ὁποία εἰσέδυσε τό ὑλιστικό φρόνημα καί ἀπεμακρύνθη ἡ πίστη στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς· χαρακτηριστικά, πού δυστυχῶς ἀναγνωρίζονται στό πρόσωπο τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Σήμερον ἔχει διαπιστωθῆ ἀπό ψυχιάτρος, ὅτι μία ἀπό τίς κυριότερες αἰτίες δημιουργίας νευρώσεων εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου.

Ἡ ὕπαρξη καί ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποκαλύπτεται ἀφ' ἑνός μὲν διά τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐσωτερικῶς εἰς τόν ἀνθρωπο διά μυστικῆς τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψεως, διά τῆς ἐνδοσκοπήσεως καί αὐτομελέτης.

Ὁ ἀχώρητος εἰς τό σύμπαν ἐνοικεῖ μυστικῶς εἰς τήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου καί λαλεῖ ῥήματα ζωῆς αἰωνίου. Αὐγαζόμενον τό πνεῦμα ἀπό τό θεῖο φῶς ἀποβάλλει τήν ἀγλύ τῆς ὑλικῆς σκοτώσεως καί κατανοεῖ «*ἃ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὐς οὐκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεός τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*». (Α' Κορ. 2,9)²⁰⁴.

Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι ἀλήθεια ἐγγεγραμμένη στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, τήν ὁποία, εὐθύς ὡς ὁ νοῦς κινήθῃ εἰς διάνοιαν, ἀνακαλύπτει, ἀναγιγνώσκει καί ἀποδέχεται· τήν ἀνευρίσκει ἐντός αὐτοῦ ὁ ἀνθρωπος ἐξετάζων ἑαυτόν.

Ὁ θεῖος Πατήρ φιλοσοφεῖ ἐλλαμπόμενος ἀπό τό θεῖο φῶς τῆς ὑπερφουῶς καί ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως καί διαλεκτικῶς ἀποδεικνύει τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς προσάγων τίς κάτωθι ἀποδείξεις:

1. *Ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς.*

203. Αὐτόθι, σ. 24.

204. Αὐτόθι, σ. 20. Βλ. Β' Κορ. 12,4.

2. Απόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν πόθων αὐτῆς.
3. Ἱστορική ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.
4. Μεταφυσική ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.
5. Τελεολογική ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.
6. Ἠθική ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.
7. Ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ Δημιουργοῦ.
8. ... ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.
9. ... ἐκ τοῦ ἀναπτυσσομένου ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ ἡδυπαθήματος ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀγαθοῦ.
10. ... ἐκ τῆς ἰδέας τῆς αἰωνιότητος.
11. ... ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου.
12. ... ἐκ τῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως.
13. ... ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ.
14. ... ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ βίου.
15. Ὁρησκευτική ἀπόδειξις...
16. ... ἐκ τῆς ἐμφύτου ὁρμῆς πρὸς λατρείαν τοῦ Θεοῦ.
17. ... ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.
18. ... ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἀνθρώπου βίου.
19. ... ἐκ τοῦ προορισμοῦ τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς θείας προνοίας, συναγομένη ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας.
20. Ἱστορικές μαρτυρίες: 1) Ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ἔθνους, 2) τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ 3) τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἔθνους κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, διὰ τὸ αὐτὸ σκόπιμον καὶ λελογισμένο τέλος²⁰⁵.

Ἐκτὸς τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ Ἑλληνες καὶ Λατίνους κλασσικούς Φιλοσόφους καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχει ἀποδώσει μὲ προσωπική διεργασία, τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι πρωτότυ-

205. Αὐτόθι, σ. 47-85. Εἰς τὴν Μελέτη του διὰ «Τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα Ἱερά Μνημόσυνα», πού ἐξέδωκε μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματός του «Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» τὸ 1892 καὶ αὐτοτελῶς, παραθέτει ἕξ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Μετὰ ἓν ἔτος –1893– εἰς τὴν ἀνθρωπολογικὴ Μελέτη του «Ἰποτύπωσις περὶ ἀνθρώπου» προσθέτει πέντε ἀκόμη. Ταῦτα περιλαμβάνονται ἐπιγραμματικῶς εἰς τὴν ἐκδοθεῖσα τὸ 1899 «Ὁρθόδοξον Ἱερά Κατήχησιν». Τὸ 1901, εἰς τὴν ἐπιτυχημένη «Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων» φθάνουν εἰς εἴκοσι. Ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Καβαρνὸς διεπίστωσε, ὅτι ὁ Ἅγιος Πενταπόλεως ἔχει δώσει τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν, ἀπὸ ὅ,τι ἐδόθη ἀπὸ Ἑλληνα οἰασθῆποτε περιόδου ἢ ἀπὸ Ὁρθόδοξο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας. (Βλ. Constantine Cavarnos, *St Nectarios of Aegina*, Modern Orthodox Saints 7, Massachusetts U.S.A. 1988², σ. 48). Περιλαμβάνει δὲ τὰ δεκαεννέα ἐξ αὐτῶν στό βιβλίον του *Modern Greek Philosophers on the Human Soul*, Massachusetts 1967. Σήμερον ὑπάρχουν καὶ ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις γιὰ νέες διαστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγώ. Οἱ ἀνακαλύψεις τῆς νέας Φυσικῆς, τῆς Βιολογίας καὶ Νευρολογίας, ὡς καὶ οἱ ἐμπειρίες θανάτου, πού ἀποτελοῦν διεθνῶς ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του μετὰ τὸν σωματικὸ θάνατο. Στὸ τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ Φυσικὴ παρουσιάζει μίαν τελείως διαφοροτικὴ σύλληψη τοῦ

πα, άπορρέοντα από βαθύ, φιλοσοφικό στοχασμό, προσωπική έμπειρία και εύρύτητα έπιστημονικών γνώσεων και δοσμένα μέ δυναμικό, άριστο λόγο και πειστικότητα. Τήν μεγαλυτέρα όμως και πλέον πειστική άπόδειξη τής άθανασίας τής ψυχής τήν παρέχει μέ τήν ζωσα, ύπερχρονική και θαυματουργό παρουσία του.

ΚΕ. Τό σωμα

1. Η σχέση του σώματος προς τήν φύση

Έξεταζόμενος ό άνθρωπος σωματολογικώς, πρώτον έν σχέσει προς τήν περί αυτόν φύση, διαπιστώνεται ή άρση τής μεταξύ αυτών άρμονικής σχέσεως· ή σχέση του ανθρώπινου σώματος προς τήν φύση είναι φαινομενική, διότι ούδέν συγγενές έχθρικώς προς τά συγγενή αυτού διάκειται· έκ φύσεως τά συγγενή αγαπούν άλληλα. Η φύση φιλοστόργως έκτρέφει και περιθάλλει τά τέκνα της, ένω ό άνθρωπος δέν περιθάλλεται ύπ' αυτής. Όχι μόνο δέν δύναται οικεία δύναμει, νά αναπτυχθή, αλλά και σοβαρās και μελετημένης χρειάζεται περιθάλλεως, διότι και τά στοιχεία τής φύσεως και τά ζωα και τά φυτά και αυτή ή γή έπιβουλεύονται τήν ζωή του και ύποσκάπτουν τό έδαφος τής ύπάρξεώς του. Τά σώματα των ζώνων έναρμονίζονται προς τήν φύση. Μόνο τό σωμα του ανθρώπου φαίνεται πλασμένο δι' άλλον κόσμο, δι' άλλη διαμονή.

Ό άνθρωπος έξαιρετικής τυχών ευνόιας παρά του Δημιουργού στή γή πάσχει. Η κατάσταση αυτή ύποδηλώνει ένα συμβεβηκός· τήν διατάραξη τής άρμονικής σχέσεώς του μέ τήν φύση, ή όποία είναι συνέπεια τής καταλύσεως τής άρμονικής σχέσεώς του μέ τον Δημιουργό και τής πτώσεώς του. Υποδηλώνει όμως και τήν άνωτερότητα του ανθρώπου, έν σχέσει προς τον υλικό κόσμο, του προωρισμένου για τερπνοτέρα κατοικία²⁰⁶.

2. Η σχέση του σώματος προς τήν ψυχή

Η σχέση του σώματος προς τήν ψυχή καταπλήσσει. Η άρμονία του σώματος προς τήν λογική ψυχή είναι τοιαύτη, ώστε ό έρευνητής αδυνατεί, νά ύπολογίση αυτής τό μέγεθος· έκθαμβος έξυμνει τήν άκρα σοφία του Δημιουργού, τήν ούτως έναρμονίως διατάξασα τήν όλομέλεια του σώματος προς τίς άπαιτήσεις τής ψυχής, ώστε πάντοτε νά είναι έπιτήδειο και ίκανό, νά έκτελή έλευθέρως και άκωλύτως πāsαν άπαίτηση τής ψυχής και αυτές τίς ύψηλότερες και λεπτότερες άπαιτήσεις του πνεύμα-

κόσμου και οι άπόψεις μας για τον χρόνο, τον χώρο και τήν ύλη άποδεικνύονται τέλειες ψευδαισθήσεις. Οι υλιστικές και μηχανοκρατικές αντιλήψεις τής κοινωνίας μας, που έστηρίζοντο κυρίως στην Νευτώνεια Φυσική, έχουν ανατραπη από νέες αντιλήψεις. Ό Max Born (βραβείο Νόμπελ Φυσικής) γράφει: «Φτάσαμε στό τέλος του ταξιδιού μας στά βάθη τής ύλης. Ψάξαμε για στέρεο έδαφος και δέ βρήκαμε πουθενά. Όσο βαθύτερα διεισδύουμε, τόσο τό σύμπαν μοιάζει άεικίνητο, άπιαστο, άέρινο».

206. Νεκταρίου Κεφαλά, Υποτύπωσις περί ανθρώπου, σ. 17-18.

τος. Τό σῶμα τῶν ζῶων εἶναι ἀνεπαρκές πρὸς τίς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς ψυχῆς. Ἡ θαυμαστή ἄρμονία ἢ βασιλεύουσα εἰς τὴν δημιουργία ἔθεσε τίς βάσεις τῆς ἀμοιβαίας κοινωνίας καὶ ἁρμονικῆς ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος πρὸς πλήρωση τοῦ μεγάλου ἐπὶ γῆς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

3. Αἰσθήσεις

Ἡ τελειότης δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὸν ὄργανισμό ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ αἰσθητήρια ὄργανα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἐρεύνης τῆς λειτουργικότητος τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀντιστοιχῶν, αἰσθητηρίων ὀργάνων προκύπτει, ὅτι ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, ἐκ τῶν ὑπηρεσιῶν ποῦ προσφέρει στὴν πνευματικὴ ζωὴ, εἶναι δυνατὸν, νὰ χαρακτηρισθῇ μᾶλλον πνευματικῆ· «εὐγενεῖς ὑπουργοὶ τοῦ πνεύματος»²⁰⁷ καλοῦνται οἱ αἰσθήσεις, τὰ δὲ αἰσθητήρια ὄργανα ἐκ τῆς κατασκευῆς τους δεξιώτατοι λειτουργοὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ψυχῆς.

i) Ἡ ἀφή

Ἡ ἀφή μεταβιβάζει στὴ ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τῶν προσεγγιζόντων ἀτόμων καὶ ἀντικειμένων τοῦ περιβάλλοντος καὶ παρέχει ἀσφαλές μέσο πρὸς αὐτογνωσία, ἐπικοινωνία καὶ γνώση τοῦ ἐκτός αὐτῆς κόσμου. Διὰ τῆς ἀφῆς συλλαμβάνει τὴν ἰδέα τῆς ἀποστάσεως, τῆς διαστάσεως καὶ τοῦ μέτρου καὶ λαμβάνει πείρα τῆς ἀντιστάσεως τῶν σωμάτων.

Οἱ ἄλλες αἰσθήσεις συμπληρώνουν αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ἐπανορθώνονται ἀπὸ αὐτὴν πρὸς ἀπόκτηση γνώσεων.

Ἡ ἀφή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὸ ἰδιάζον προσόν, νὰ ἐπιδέχεται διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀνάπτυξη καὶ τελειοποίηση ὑπερτέρα πολὺ τῆς συνήθους καὶ γνωστῆς, ὡς ἡ ἀφή τῶν τυφλῶν.

Ἐνεκα αὐτῶν τῶν ὑπηρεσιῶν, ἡ αἴσθησις αὐτῆ, εἶναι δυνατὸν, νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ψυχολογικὴ ἢ σωματολογικὴ²⁰⁸.

ii) Ἡ γεύση

Διὰ τῆς γεύσεως διαγιγνώσκουμε τίς γευστικὲς οὐσίες. Ὅργανο τῆς αἰσθήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ γλῶσσα, ἀλλ' ἡ διάγνωσις τελεῖται στὴν ψυχικὴ ἔδρα, στὴν ὁποία συγκεντρώνονται οἱ ψυχικὲς δυνάμεις.

Τό ὄργανο τῆς αἰσθήσεως ταύτης, ἡ γλῶσσα, διὰ τὸν τρόπο τῆς κατασκευῆς της, εἶναι δεξιώτατος λειτουργὸς τῶν ἀναγκῶν τῆς λογικῆς ψυχῆς. Ἡ θεία σοφία οὕτω κατεσκεύασε αὐτὴν, ὥστε νὰ ἀποβαίνη τὸ χημεῖον ὄλων τῶν ἐπὶ γῆς οὐσιῶν, νὰ διακρίνη τὰ τεχνητῶς πολυσύνθετα φάρμακα, νὰ ἀποβαίνη μέσο πέψεως καί, τὸ κυριώτατο πάντων, νὰ ἀποβαίνη συγχρόνως ὄργανο ἀρθρωτικὸ τῆς φωνῆς, ἱκανὸ πρὸς πᾶσαν ἀπαιτήση

207. Αὐτόθι, σ. 160.

208. Αὐτόθι, σ. 52 ἐξ.

τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἡ γεύση προσέτι ἀποβαίνει πηγὴ πολλῶν ἡδονῶν καὶ ἐπιδρᾷ μεγάλως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τίς ιδιότητες αὐτῆς τῆς γεύσεως καὶ τὴν ἀναφορά της πρὸς τίς ψυχικὲς δυνάμεις καὶ τὴν συνδρομὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ λειτουργία αὐτῆς, εἶναι δυνατὸν, νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον πνευματικὴ ἢ ὑλική²⁰⁹.

iii) Ἡ ὄσφρηση

Διὰ τῆς ὄσφρησης ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται στὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, διὰ τοῦ ὁποίου πλουτεῖ μὲ παντοῖες γνώσεις. Ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀθεάτου κόσμου τῶν ὁσμῶν καὶ ἀνακαλύπτει τὸν κρυμμένο θησαυρὸ τοῦ μύρου, πού ἐκχέεται ἀφειδῶς καὶ πληροὶ τοὺς αἰθῆρες. Ἡ ὄσφρηση, ἂν καὶ φαίνεται, ὅτι παρέχει σπουδαία ὑπηρεσία στὴ λειτουργία τῆς θρέψεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐγίνε ὁμως ἀποκλειστικῶς γι' αὐτήν. Ἡ χρῆσις της γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν τροφῶν εἶναι μικροτέρα τῆς χρήσεως πρὸς ἀνεύρεση τῶν τερπνῶν καὶ εὐωδῶν ἀντικειμένων.

Ἐκ τῶν ὑπηρεσιῶν, πού παρέχει στὴν ψυχὴ πρὸς πλουτισμὸ της ἐκ διαφορῶν γνώσεων, δύναται, νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον ὡς ὄργανο λειτουργικὸ τοῦ πνεύματος. Τὸν πνευματικὸν χαρακτήρα τῆς ὄσφρησης μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὄργάνου της – τῆς ρινός – ἡ ὁποία ἐν ἀρμονίᾳ καὶ κοινωνίᾳ εὐρισκομένη πρὸς τὰ ὄργανα τῆς γεύσεως καὶ τῆς ἀκοῆς φανερώνει, ὅτι προορισμὸς της εἶναι ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ἀναγκῶν τῆς ψυχῆς²¹⁰.

iv) Ἡ ἀκοή

Διὰ τῆς ἀκοῆς ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται στὸ βασιλεῖον τῶν Μουσῶν, στὸν κόσμον τῶν χαρίτων, στὰ μυστήρια τῆς ἀοράτου δημιουργίας, στὰ ἄδυτα τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ ἀκοή μὲ τὴν συνεργίαν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου μεταβιβάζει στὴν ψυχὴ τὴν φωνὴν τῆς ζώσης φύσεως, τὴν ὁποία ὁ ὀφθαλμὸς ἀντιλαμβάνεται ἄφωνο. Δι' αὐτῆς ἐπενόησε τὴν μουσικὴν, τὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ ἐφεῦρε τὴν μελωδίαν καὶ τὴν ἀρμονίαν, διὰ τῶν ὁποίων συγκινεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ἐνθουσιάζει τὰ πνεύματα. Δι' αὐτῆς ἀκούει ἀγγελικὸς ὕμνος, κινεῖ τὴν γλῶσσάν του πρὸς ὕμνωδιάν τοῦ Πλαστοργοῦ του καὶ ρυθμίζει τὸ ἄσμα του, γιὰ νὰ ψάλλῃ τὰ κάλλη τῆς δημιουργίας.

Ἡ ἀκοή εἶναι αἴσθησις διαπλαστικὴ, διαμορφωτικὴ καὶ ὑψωτικὴ. Ἡ θαυμαστὴ ἀρμονία αὐτῆς πρὸς τὰ φωνητικὰ ὄργανα, τὰ μεγάλα κατορθώματα, πού ἔχουν ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς κοινῆς συνδρομῆς καὶ συνεργίας ἀμφοτέρων, καὶ ἡ ὑψίστη τελειότης, εἰς τὴν ὁποία διὰ τῆς ἐξασκήσεως φθάνουν, μαρτυροῦν τὸν ψυχολογικὸν χαρακτήρα τῆς αἰσθήσεως αὐτῆς. Ὁ σωματολογικὸς χαρακτήρας της εἶναι σπουδαῖος ἐπίσης γιὰ τίς ἐκδουλεύσεις, πού παρέχει στὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ διακρίνουσα αὐτοῦς διαφορὰ εἶναι τόση, ὅση ἡ διαφορὰ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος²¹¹.

209. Αὐτόθι, σ. 54 ἐξ.

210. Αὐτόθι, σ. 57 ἐξ.

211. Αὐτόθι, σ. 64 ἐξ.

ν) Ἡ ὄραση

Ἡ ὄραση εἶναι ἡ εὐγενεστάτη καὶ τελειοτάτη ἐκ τῶν πέντε αἰσθήσεων, ἡ ὁποία ὑπηρετεῖ τὸν ἄνθρωπο στίς ἀνάγκες τοῦ πνευματικοῦ του βίου. Οἱ καλές τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὀφείλονται στήν ὄραση. Διὰ τῆς ὀράσεως εἰσάγεται ὁ ἄνθρωπος στὸν κόσμον τοῦ κάλλους, τῆς χάριτος, τῆς τάξεως, τῆς ἁρμονίας, τῆς λαμπρότητος, τοῦ μεγαλείου, τοῦ ὕψους καὶ τῶν θαυμάτων. Δι' αὐτῆς ἐπισκοπεῖ, ὡς ἀπὸ θρόνου ὑψηλοῦ, τὸν κόσμον ἅπαντα. Ὀπλίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς του καὶ εἰσάγεται στὸν μικροσκοπικὸ καὶ μυστηριώδη κόσμον τῶν ἀφανῶν δημιουργημάτων. Ἀνυψούμενος ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν εἰσέρχεται εἰς τοὺς ἀπειροπληθεῖς κόσμους τῶν πελωρίων γιγάντων, τῶν θεμελίων λίθων ὅλης τῆς δημιουργίας, καὶ περιπολεῖ, ὡς οὐρανοβάμων πολίτης, τὸν ἀόρατο κόσμον.

Δέν εἶναι δυνατὴ οὔτε σκιαγραφικὴ περιγραφή τῶν ἀρετῶν τῆς ὀράσεως.

Τὴν πολυτιμὸν αὐτὴν αἴσθησιν ὁ Θεῖος Δημιουργὸς τὴν ἐτοποθέτησε ἐντὸς πολυτιμοτάτου ὀργάνου, τοῦ ὀφθαλμοῦ, δημιουργήματος ἀξίου ὄντος τοῦ προορισμοῦ του. Τὸ θαυμασιώτατο καὶ εὐγενέστατο τοῦτο ὄργανο, διὰ τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμό, ἐτέθη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ σώματος, ὡς ἐπὶ ἀκροπόλεως, γιὰ νὰ ἐπισκοπῇ τὰ πάντα. Διὰ τὴν μεγάλην δὲ αὐτοῦ εὐγένεια καὶ τρυφερότητα ἡ θεία πρόνοια θαυμασιῶς τὸ περιεφρούρησε. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν, ὁ Θεὸς νὰ μὴ λάβῃ ἰδιαιτέρα περὶ αὐτοῦ πρόνοια, ἀφοῦ ἔχει προορισθῇ, γιὰ νὰ ἀποβῇ καὶ τῆς ψυχῆς τὸ κάτοπτρο; Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι τὸ κάτοπτρο τῆς ψυχῆς. Εἰς αὐτοὺς εἰκονίζονται οἱ ψυχικὲς καταστάσεις. Ἀντανακλῶνται καὶ πολλάκις ἀνακαλύπτονται, ὅχι μόνον τὰ συναισθήματα, τὰ πάθη τῆς καρδίας καὶ οἱ ἐπιθυμίαι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μυστικώτατοι διαλογισμοί. Ὁ ὀφθαλμὸς μαρτυρεῖ τὴν πνευματικὴ φύσιν αὐτοῦ· ἐξωτερικεῖ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποκαλύπτει τίς ψυχικὲς του δυνάμεις. Ἡ θέσις τῶν ὀφθαλμῶν μαρτυρεῖ τὴν εὐγένεια καὶ τὸν ὑψηλὸν προορισμό του· οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ζώων ἐτέθησαν, γιὰ νὰ βλέπουν τὴν γῆν, ἐνῶ οἱ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ βλέπουν τὸν οὐρανόν²¹².

Διὰ τῶν ἐπικουρικῶν μέσων τῶν πέντε αἰσθήσεων, πού λειτουργοῦν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, ὁ ἄνθρωπος βαίνει καθ' ἐκάστην τελειούμενος.

Ἡ ψυχροσωματικὴ ἐνότης καὶ κοινωνία –παρὰ τὴν διατάραξιν τῆς ἀρχεγόνου, τελείας ἁρμονίας ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς– εἶναι οὕτω διατεταγμένη, ὥστε νὰ τελεσιουργῆται ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου.

4. Τὸ σῶμα μέτοχον τῆς ὕλικῆς φύσεως καὶ οἱ μεταφυσικὲς διαστάσεις του

Τὸ σῶμα τοῦ χριστιανοῦ καθίσταται μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, (Α' Κορ. 6,15), καὶ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, (Α' Κορ. 6,19). Ἐνωμένος ὁ

212. Αὐτόθι, σ. 66.

άνθρωπος μέ τόν Χριστό πνευματικῶς καί σωματικῶς καί ἀγιαζόμενος ὑπ' Αὐτοῦ τόν δοξάζει ἐν τῷ σώματι καί ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ, «ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ». (Α' Κορ. 6,20). Τοῦτο εἶναι τό καθῆκον καί ἡ ἀποστολή του.

ΚΣΤ. Ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου

Ὁ Θεός δημιουργήσας τόν κόσμον ἐξ ἰδίας ἀγαθότητος καί προτιθέμενος, νά δημιουργήσῃ βασιλεία ἐλευθερίας καί ἀγάπης, ἔπλασε τόν ἄνθρωπο λογικό καί αὐτεξούσιον, ὥστε διά τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου καί τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἐλεύθερος γενόμενος καί ἀεί τελειούμενος «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Δημιουργοῦ του νά γνωρίζῃ καί νά δοξάζῃ Αὐτόν διά τῆς ἐν ἀγάπῃ κοινωνίας τῆς Αὐτοῦ ἀγαθότητος καί μακαριότητος²¹³. Κεφαλὴ τῆς δημιουργίας, «σημεῖον συμπτώσεως»²¹⁴ καί συνδέσμου ὑλικῆς καί ἁῦλου φύσεως, ὀρατῆς καί ἀοράτου δημιουργίας ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος, ὅπως δοξάζων τόν Θεόν ἐν τῷ σώματι καί ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ὅλη ἡ δημιουργηθεῖσα κτίσις γνωρίζῃ καί δοξάζῃ Αὐτόν²¹⁵.

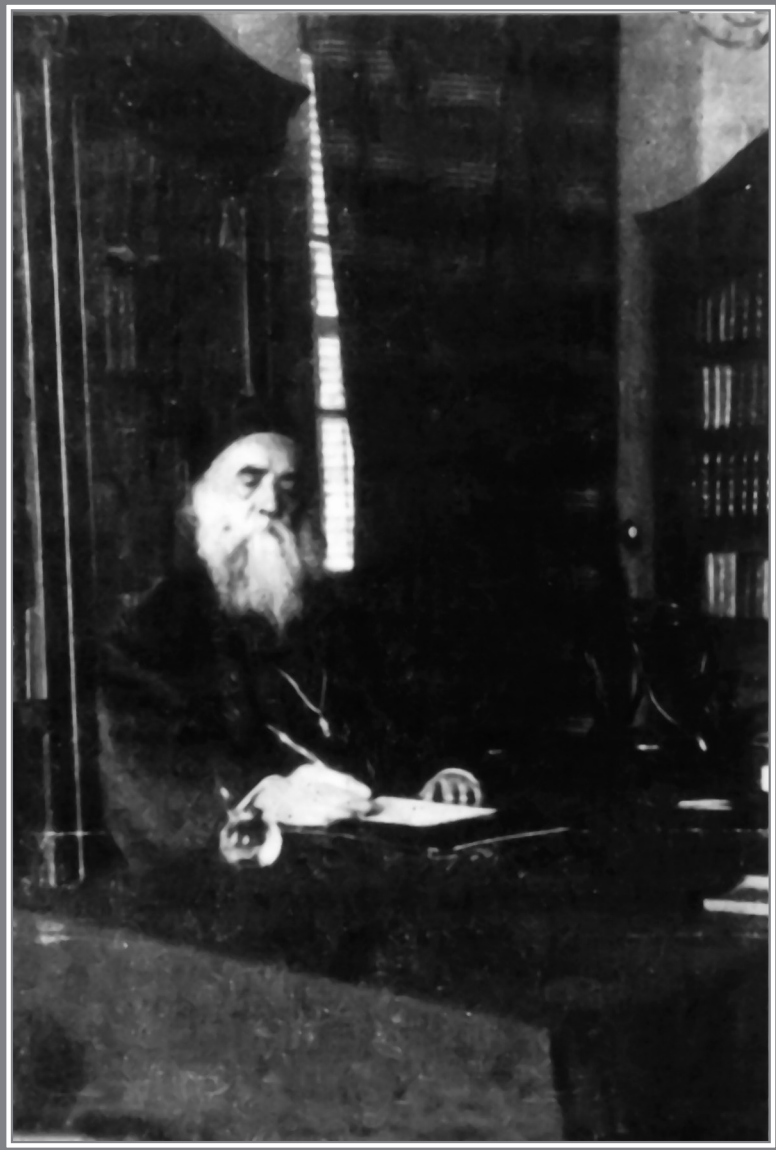
Τά πάντα ἐτέθησαν ὑπό τοῦ Θεοῦ στήν ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ «σκοπίμου καί λελογισμένου τέλους τοῦ κόσμου». Αὐτός ὁ Ἄγνωθῆτης καί Τελειωτῆς Θεός πολυτρόπως, διά πολλῶν ἐνεργειῶν καί ἀποκαλύψεων ἐνισχύει καί ποδηγετεῖ τόν ἄνθρωπο στήν πραγμάτωση αὐτοῦ· κυρίως διά τῆς ἀποκαλύψεως τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς του, τῆς ὑπάρξεως καί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς του, δι' ὅλου τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας καί κατ' ἐξοχήν διά τῆς ἀποκαλύψεως τῆς αἰωνίου Ζωῆς ἐν τῷ Προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῆς μεθέξεως αὐτῆς διά τῆς κοινωνίας καί ἐπιγνώσεως Αὐτοῦ²¹⁶.

213. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Χριστιανική Ἠθική*, σ. 12.

214. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μελέτη περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς*, σ. 22.

215. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Περί ἐπιμελείας ψυχῆς*, σ. 13. «Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη καί συνετέθη ἀπό δύο φύσεις (ψυχὴ καί σῶμα, πνεῦμα καί ὕλη) καί ἔτσι ὅπως εἶναι ἀποτελεῖ τόν ἐνδιάμεσον μεταξύ τοῦ πνεύματος καί τῆς ὕλης, ὡς σύνδεσμος ὅλης τῆς δημιουργίας ὀρατῆς καί ἀοράτου» (PG 94, 920 καί 96, 661. Πρβλ. ἀγ. Μαξίμου, PG 91, 1305-1312), γιά νά ἐνώνῃ ἔτσι ἐν ἑαυτῷ ὅλη τήν κτίσις καί τόν κόσμον ὁλόκληρο μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε, ἐνούμενος μέ τόν Θεό, νά ἐνώνῃ ταυτόχρονα ὁλόκληρη τήν κτιστή φύση μέ τήν ἄκτιστη Θεότητα διά τῆς ἀγάπης' (ἀγ. Μάξιμος, αὐτόθι). Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν ιδιότητα ἐδρεύει ὁ βασιλικός καί ἱερατικός προσορισμός τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα τοῦ Βασιλέως καί τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ». (Ἐπισκόπου (πρ. Βανάτου) Ἀθανασίου (Γιέβτις), Ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν, Φῶς ἱλαρόν, (Ὁρθόδοξη μαρτυρία, ἀρ. 39), ἔκδ. «Ἀκρίτας», Ν. Σύμωρη 1991, σ. 72).

216. Οὕτως ὀρίζεται ὑπό τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ αἰώνιος Ζωή εἰς τήν Ἀρχιερατικήν Αὐτοῦ προσοχή: «αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσι σέ τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὄν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν». (Ἰω. 17,3). Βλ. Νεκταρίου Κεφαλᾶ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ὁμιλίες περί τοῦ Θεοῦ χαρακτηῆρος καί τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅτι ἐν Αὐτῷ ἡ αἰώνιος Ζωή*, ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 3-16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
ΑΣΚΗΤΙΚΗ
ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ

Η Ασκητική του Ἁγίου Νεκταρίου ἔχει συγκροτηθῆ ἀπό στοιχεῖα Ποιμαντικῆς Θεολογίας καί Συμβουλευτικῆς διεσπαρμένα στίς ποιμαντικές ἐπιστολές, πού ἔστειλε ἀπό τήν Ριζάρειον Ἐκκλ. Σχολή στίς δόκιμες καί ἀρχαίες Μοναχές τῆς Αἰγίνης κατά τά πρῶτα ἔτη (1904-1908) ἀπό τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Τριάδος συμπεριλαμβανομένης καί τῆς «Ἐπιστολιμαίας Διατριβῆς πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχὴν Περί παρθενίας».

Οὐδέν ἄλλο εἶδος γραπτοῦ λόγου ἐξεικονίζει καθαρότερον τήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν Ἐπιστολογραφία. Ἡ Ποιμαντικὴ Ἐπιστολογραφία ἀποκαλύπτει τίς ποιμαντορικές ἀρετές, τίς ἀρχές, τά προσόντα καί τά χαρίσματα, πού στοιχειοθετοῦν τήν προσωπικότητα τοῦ πνευματικοῦ Ποιμένου. Ἀποκαλύπτει τόν πνευματικὸ πατέρα, πού καθοδηγεῖ ἀπλανῶς καί διακριτικῶς, πού διαθέτει τό θεολογικὸ ἔργο του, γιὰ νά τίς διδάξῃ καί καταρτίσῃ, τό ὑμνογραφικὸ ἔργο του, γιὰ νά τίς ἀναπτέρωσῃ εἰς λατρεία ἀληθῆ, πού φροντίζει μέ στοργή γιὰ τήν ὑγιεινὴ τους κατάστασι, γιὰ τήν θεραπεία τῆς πνευματικῆς καί αἰσθητικῆς φύσεώς τους, γιὰ τήν κάλυψι τῶν πνευματικῶν καί ὑλικῶν ἀναγκῶν τους, πού χαίρεται καί ὀδυνᾶται, ἕως ὅτου μορφωθῆ μέσα τους ὁ Χριστός¹. «Δέν εἶναι ὑπερβολή, ἐάν χαρακτηρίσωμε τόν ἅγιον Νεκτᾶριο ὡς τόν τέλειον πνευματικὸ πατέρα τῶν μοναζουσῶν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος»². Εἶναι εὐτύχημα, πού σώζονται αὐτές οἱ ἐπιστολές, πού ὀρ-

1. Γαλ. 4, 19.

2. Ἀρχιμ. Γεωργίου Καψάνη, Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Ὁσ. Γρηγορίου Ἁγ. Ὁρους, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ὡς πνευματικὸς Πατὴρ τῶν μοναχῶν, Εἰσήγησι στοῦ Διορθόδοξο, Θεολογικό, Ἐπιστημονικό Συνέδριο, πού ἔλαβε χώρα στήν Ἱ. Μονή Ἁγίας Τριάδος Αἰ-

θῶς ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς «στηλογραφίες ἀγίας ἀγάπης πατρικῆς, ὡς ἰχνογραφήματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς φωνές θεωμένης ψυχῆς, ὡς ἐκτυπώματα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ὡς κανόνες ποιμαντικῆς συνέσεως καί ὡς πυξίδα τῶν θείων ἀρετῶν του»³.

Ὅπως διὰ τῶν Ἀρχιερέων καί Ἱερέων ἐνεργοποιεῖται ἡ αἰωνία Ἀρχιερωσύνη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί διὰ τῶν ἀγίων Ποιμένων ἢ Ποιμαντικῆ τοῦ Ἀρχιεπίσκοπου, οὕτω καί διὰ τῶν πνευματικῶν πατέρων ἐνεργοποιεῖται ἡ μοναδική πατρότης τοῦ Θεοῦ. «Κανείς δέν εἶναι ἄξιός νά λέγεται πατήρ, ἐκτός ἐάν ἐνεργῇ τήν μοναδική πατρότητα τοῦ Ἁγίου Θεοῦ, (Ἐφεσ. 3,15). Ἔτσι ἴσως θά πρέπει νά κατανοηθῇ καί τό «καί πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γάρ ἐστίν ὁ Πατήρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς»⁴.

Ἐνεργῶν τήν μοναδική πατρότητα τοῦ Ἁγίου Θεοῦ ταυτίζει τό θέλημα του μέ τό θεῖο θέλημα καί καθοδηγεῖ τά πνευματικά τέχνα του πρός αὐτή τήν ταύτιση καί τήν θεία οἰκειώση. Ἐπειδή ὅμως ἡ πραγμάτωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀποκατάσταση τῆς Βασιλείας Του ἐντός καί ἐκτός ἡμῶν προσκρούει στόν ἐγωϊσμό καί στά πάθη τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, στό κοσμικό φρόνημα καί στίς δαιμονικές ἐπιρροές, ἀπαιτεῖται μακρά, ψυχοσωματική ἄσκηση.

Ἡ ὕπαρξη τῶν παθῶν καί ἡ συνύπαρξη ἐν προκειμένῳ παθολογικῶν ψυχοσωματικῶν φαινομένων διαφόρου προελεύσεως προσδίδει στήν ποιμαντική διακονία του θεραπευτική διάσταση καί ἀναδεικνύει τήν ἀγιοπνευματική διάκριση, ὡς πρωταρχική προϋπόθεση τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως, τῆς ὀρθῆς διαγνώσεως καί ἀποτελεσματικῆς, θεραπευτικῆς ἀγωγῆς. Γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης: «Οὐ πάντων γάρ ἐστίν ὁδηγεῖσαι καί ἄλλους, ἀλλ' οἷς ἐδόθη ἡ θεία διάκρισις, κατά τόν Ἀπόστολον, διάκρισις πνευμάτων, ἡ διαιροῦσα τό χεῖρον ἀπό τοῦ κρείττονος, τῆ μαχαίρα τοῦ λόγου. Ἐκαστος γάρ ἰδίαν γνῶσιν, καί διάκρισιν φυσικήν ἢ πρακτικήν ἢ μαθηματικήν κέκτηται, καί οὐ τήν τοῦ πνεύματος ἅπαντες. Διά τοῦτο ἔλεγεν ὁ σοφός Σειράχ, «οἱ εἰρηνεύοντές σοι ἔστωσαν πολλοί, οἱ δέ σύμβουλοί σου εἷς ἀπό χιλίων»⁵.

Αὐτή «ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν» –ὡς καλεῖται ὑπό τῶν Πατέρων ἡ ἀσκητική ζωή– διδάσκεται ὑπό διακριτικῶν πνευματικῶν ὁδηγῶν⁶ καί μαθαίνεται στήν πράξη ὑπό τῶν ἀγωνιζομένων ἐν τῷ σταδίῳ⁷.

γίνης, 22-23 Ὀκτωβρίου 1996, μέ θέμα: «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Πνευματικός, ὁ Μοναστικός, ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἡγέτης», σ. 175.

3. Ἅγιος Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικῆς ἐπιστολές, Εἰσαγωγικά σχόλια Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, ἐκδ. «Ἵπακοή», Ἀθήνα 1993, σ. 9.

4. Ἀρχιμ. Γεωργίου Καψάνη, ἐνθ' ἄνωτ. Βλ. Μτθ. 23,9.

5. Γρηγορίου Σιναΐτου, *Περί τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τόν ἡσυχάζοντα εἰς τήν εὐχήν καί μὴ ταχέως ἀνίστασθαι*, Migne, PG 150,1341.

6. Ἐπ. Διατρ. σ. 254.

7. Ἐπ. 83, σ. 170. Λέγει σχετικῶς ὁ Δωρόθεος Γάζης: «Ποῖος ἄνθρωπος θέλων μαθεῖν τέχνην, λόγῳ μόνῳ παραλαμβάνει αὐτήν... Ἡμεῖς δέν τήν τέχνην τῶν τεχνῶν λόγῳ

Ἡ Ἀσκητική τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου διαπνέεται ἀπό τήν ἀσκητική, πατερική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά προσδιορίζεται καί ἀπό τά ἀνθρωπολογικά δεδομένα τῆς νεοπαγοῦς, Μοναστικῆς Ἀδελφότητος. Αὐτή, ἐξ ἐπόψεως πνευματικῆς, εἶχε συγκροτηθῆ ἀπό ἀρχαίριες, ὀλιγογράμματες, ἐμπαθεῖς καί ἀτελεῖς δόκιμες, πού μόλις εἰσῆλθον στό στάδιο τῶν πνευματικῶν ἀγώνων, γιά νά τελειωθοῦν⁸, ἀδύναμες, φιλάσθενες καί νευροπαθεῖς δέ⁹ λόγῳ ποικίλων αἰτίων –βιοτικῶν, οἰκογενειακῶν καί κοινωνικῶν– ἐξ ἐπόψεως σωματικῆς κράσεως καί ἀντοχῆς, μέ δυσμενεῖς ψυχοσωματικές καί πνευματικές ἐπιπτώσεις. Τά ἀνθρωπολογικά αὐτά δεδομένα καθιστοῦν τήν ἀσκητική σχοινοβασία δυσχερεστέρα καί ἀποκαλύπτουν πληρέστερον τό χάρισμα τῆς διακρίσεως τοῦ ἁγίου Πατρός. Ἡ Ἀσκητική πιθανόν ἐξ αὐτῶν νά συστέλλεται, ἀλλ' οἱ ἀρχές, πού τήν διέπουν, εἶναι θεμελιώδους σημασίας καί καθολικῆς ἰσχύος.

Ἡ ἄσκηση εἶναι ψυχοσωματική, ἀλλ' ἡ προτεραιότης δίδεται στήν ἀσκητική ἀγωγή τῆς ψυχῆς¹⁰. Δι' αὐτῆς ἐτοιμάζεται ἡ ὁδός τοῦ Κυρίου ἐντός τῶν καρδιῶν¹¹. Ὡς ἐκ τούτου δέν ἀφορᾷ μόνον στούς μοναχοῦς, ἀλλ' εἰς ὅλους τούς ἀγωνιζομένους χριστιανούς, ἐφ' ὅσον ὁ σκοπός τοῦ ἀγῶνος καί τῆς ζωῆς ὅλων εἶναι ὁ Ἕνας καί ὁ Αὐτός.

I. Ἀρχές

1. Ἡ ἄσκηση, μέ τίς καθιερωμένες μορφές της καί ὑπό τήν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοια, δέν ἀποτελεῖ αὐτοσκοπό, ἀλλά μέσον, πού τίθεται στήν ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς. Αὐτῆς τῆς ὀρθῆς καί ἀσφαλοῦς ἐκτιμήσεως καί ὑπομνήσεως ἔχουν ἀνάγκη πάντες οἱ ἀσκούμενοι. «Τοῦτο ἐπιθυμῶ νά τό ἐνθυμῆσθε διηνεκῶς, ἵνα μή ἐκπέσητε τῆς ἀποστολῆς σας καί ἀποτύχητε τοῦ σκοποῦ σας», ἔγραφε¹². Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἀσκήσεως καί ἡ ἀναγωγή της εἰς αὐτοσκοπό δέν ὀδηγεῖ στό ἐπιθυμητό τέλος. Γεγονός μεμαρτυρημένο ὑπό τῆς ἀσκητικῆς πείρας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι πολλοί νηστευτές καί ἐργάτες τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, πού ἐξέλαβον ὡς σκοπό τά μέσα καί περί ταῦτα μόνον τόν βίον διήνυσαν, «ἐγκατέλιπον τόν σκοπόν καί, φοβερόν εἶπειν, ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ καί ἐκοπίασαν μάτην»¹³.

θέλομεν παραλαβεῖν, μή ἐπιβαλλόμενοι ἔργῳ;». (Δωροθέου Γάζης, Διδασκαλία διάφοροι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, Η, 95, SC 92, 318, 1-10). Βλ. Συμεών Ν. Θεολόγου, Κατήχησις, Λ, SC 113, 202, 100-103.

8. Ἐπ. 12, σ. 55.

9. Ἐπ. 14, σ. 60.

10. Ἐπ. 11, σ. 53.

11. Ἐπ. 36, σ. 98.

12. Αὐτόθι.

13. Αὐτόθι. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης γράφει σχετικῶς: «Τί κέρδος νηστείας καί προσευχῆς καί ἀγρυπνίας, εἰρήνης ἀπούσης καί χαρᾶς καί ἀγάπης, καί τῶν λοιπῶν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καρπῶν;». (Γρηγορίου Νύσσης, Περί τοῦ κατὰ Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως, Migne, PG 46, 304).

2. Όλος ο άνθρωπος, ως ψυχοσωματική ένότης, καλείται εις άγιασμό και τελείωση διά τής έννοιήσεως του Χριστού εις αυτόν. Αυτός είναι ο υπέρτατος σκοπός τής μοναχικής πολιτείας και τής έν γενεί πνευματικής ζωής, για τήν επίτευξη του όποιου άποδύεται εις **άσκηση ψυχοσωματική**.

Και ή μέν ψυχή άσκειται πρωταρχικώς μέ τήν αυτομελέτη προς τελείωση, τό δέ σώμα μέ τήν ύπομονή των υπέρ τής άρετής πόνων. Άλλά προς τίς άρετές κλίνει πρώτη ή ψυχή, τό δέ σώμα μέ τήν έπιβολή τής ψυχής ύπομένει τούς υπέρ τής άρετής καμάτους: έπειδή πολλάκις οί σωματικοί πόνοι συντελούν εις τήν περιφυλακή και περιφρούρηση των εκ τής θείας χάριτος δοθεισών εις τήν ψυχή άρετών, συνιστάται και ή άσκηση του σώματος μετά διακρίσεως, ως επίκουρος στην ψυχή, προς τελείωση. 'Η δέ τελείωση διά τής γυμνασίας τής ψυχής κατορθώνεται¹⁴.

3. Συμφώνως προς τό άξιωμα τής πνευματικής άθλήσεως τό διατυπωθέν υπό του Άποστόλου Παύλου στην Β' προς Τιμόθεο ποιμαντική έπιστολή του, «*έάν δέ και άθλη τις ου στεφανούται, έάν μή νομίμως άθλήσῃ*»¹⁵. Τήν έρμηνευτική άπόδοση και ανάπτυξη αυτής τής ρήσεως τήν γενομένη εις Όμιλία του εις τόν 'Ιερό Ναό Άγίου Νικολάου Πειραιώς περιλαμβάνει διά βραχέων εις έπιστολή του, λόγω τής σπουδαιότητος και αναγκαιότητος αυτής, καθ' όσον «*φοβερόν όντως..... τό άθλείν και μή στεφανούσθαι*»¹⁶.

Κατά τόν Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, του όποιου τό έρμηνευτικό σχόλιο εις τό χωρίο παραθέτει, «*ουκ έάν εις τόν άγώνα εισέλθῃ, άρκει τουτο, ουδέ έάν άλειψῆται, ουδέ έάν συμπλακῇ, άλλ' έάν μή και τούς περι βρωμάτων και πομάτων και σωφροσύνης άθλητικούς νόμους φυλάξῃ, και τούς έν τῷ τρόπῳ τής πάλης. Ου γάρ άπλῶς και ως θέλει έκαστος, έφείται αυτῷ παλαίειν, άλλά νόμοι και περι τουτου άθλητικοί*»¹⁷. Κατά δέ τόν Θεοδώρητο Κύρου, τό έρμηνευτικό σχόλιο του όποιου έπίσης παραθέτει, «*και ή άθλητική νόμους έχει τινάς, καθ' ους προσήκει τούς άθλητάς άγωνίζεσθαι: ό δέ παρά τουτους παλαίων των στεφάνων διαμαρτάνει*»¹⁸.

14. 'Επ. 11, σ. 53. Σχετικώς γράφει ο άγιος Διάδοχος, 'Επίσκοπος Φωτικής: «*Εχρην ον μή μονον τάς σωματικάς φιλοπονείν άρετάς, άλλά και τάς τόν ένδον ήμων άνθρωπον καθαιρείν δυναμένας. Ποιον γάρ όφελος έσται τῷ τό σώμα παρθένον τηρήσαντι, ει τήν ψυχήν υπό του τής παρακοής μεμοίχευται δαίμονος; ή πῶς στεφανωθήσεται ό γαστριμαργίας μέν και πάσης σωματικής έπιθυμίας φεισάμενος, οήσεως δέ και φιλοδοξίας μή έπιμελησάμενος μήτε βραχείας άνεχόμενος θλίψεως, τής τό φῶς τής δικαιοσύνης μελλούσης άντισταθμίξειν πλάστιγγος τοίς τά έργα τής δικαιοσύνης έν πνεύματι διαπραξαμένοις ταπεινώσεως*». (Διαδόχου Φωτικής, Κεφάλαια γνωστικά ρ', μβ, SC 5, 109,18-110,6).

15. Β. Τιμ. 2,5. 'Επ. 118, σ. 227.

16. Αυτόθι.

17. Θεοφύλακτου, Άρχιεπ. Βουλγαρίας, *Πρός Τιμόθεον Β' έπιστολής έξήγησις*, κεφ. Β', Migne PG 125, 104. Βλ. έπ. 118, σ. 228.

18. Θεοδώρητου Κύρου, *Έρμηνεία τής προς Τιμόθεον Β' έπιστολής*, Β, ε, Migne PG

Κατά τόν ἅγιο Νεκτάριο, νόμιμος ἄθληση εἶναι ἡ διεξαγομένη κατά τούς νόμους τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Νόμοι δέ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τόν Θεόν καί ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα ἀγάπη πρὸς τόν πλησίον, ἡ ἀγάπη τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καί τοῦ δικαίου¹⁹. Οἱ νόμοι τῆς ἀγάπης εἶναι ἔμφυτοι· ἐμφύτως ἀγαπᾷ ὁ ἄνθρωπος Ἐκείνον, κατ' εἰκόνα τοῦ Ὁποίου ἐπλάσθη, τόν πλησίον, ὡς κατ' εἰκόνα Αὐτοῦ πλασθέντα, τό καλό, τό ἀγαθό, τό ἀληθές καί τό δίκαιο, ὡς θέλημα τοῦ Πλαστοουργοῦ του. Εἶναι ἔμφυτοι, διότι ἐγράφησαν ὑπό τοῦ θείου Νομοθέτου στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου²⁰. Ὁ ἔμφυτος πρὸς τόν ἠθικό νόμο ἔρως μαρτυρεῖ, ὅτι αὐτός ὁ θεῖος νόμος, ἦτοι τό θεῖο θέλημα, εἶναι ἐντός ἡμῶν γεγραμμένος, ὡς ἰδικό μας θέλημα. Διά τοῦτο ἐμφύτως θέλομε, ὅτι θέλει ὁ Θεός, Ὁ πνευματικός ἀθλητής κατά τήν πάλη καί τούς ἀγῶνες του ὀφείλει, νά μή ἐξέρχεται τοῦ ἠθικοῦ νόμου, οὐδέ νά τόν παραπλανοῦν τά πάθη του, νά μή συμμαχῇ μετά τοῦ ψεύδους τῆς ἀπάτης καί τοῦ δόλου τῆς ἀδικίας, ὅπως ἐπιτύχῃ φθαρτοῦ πράγματος στόν ἐπίγειο βίον του. «Ὁ βίος ἀπάντων ἡμῶν ἐστίν ἀγών καί πάντες σπεύδομεν, ἵνα στεφανωθῶμεν ὑπό τοῦ Κυρίου»²¹. στέφανος εἶναι ἡ κοινωνία τῆς Αὐτοῦ ἀγαθότητος καί μακαριότητος. Βάσει αὐτῶν τῶν θεολογικῶν καί ἀνθρωπολογικῶν δεδομένων ὡς νόμιμος ἄθληση, «ἡ τόν στέφανον χαριζομένη, ἡ τούς ἀγῶνας βραβεύουσα, ἡ τούς πόθους πληροῦσα, ἡ τάς ἐλπίδας

82, 840. Βλ. αὐτόθι. Λέγει σχετικῶς ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «Ὁ γάρ ἀγαθός Δεσπότης οὐ τοῖς παρ' ἡμῶν γινομένοις προσέχειν εἴωθεν, ὡς τῇ ἐνδοθεν διανοίᾳ, ἀφ' ἧς ὀρμώμενοι ταῦτα διαπραττόμεθα, καί πρὸς ἐκείνην βλέπων ἡ προσίεται τά ὑφ' ἡμῶν γινόμενα ἡ ἀποστρέφεται.... Καί γάρ ἄν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων τόν μὲν πόνον ἡμᾶς ὑπομένειν, τῆς δέ ἀμοιβῆς ἀποστερεῖσθαι, ὅταν μή κατά τούς ὑπ' αὐτοῦ δοθέντας νόμους τήν ἀρετήν μετῶμεν. Ἔστι γάρ, ἔστι διά τήν ἄφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καί τό ἔργον μή ἐπιτελέσαντες, ἀπό τῆς γνώμης μόνον τόν στέφανον κομίσασθαι». (Ἰω. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τήν Γένεσιν, ΚΖ, γ. Migne PG 53, 243).

19. Ἐπ. 118, σ. 228. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὡς καί ἅπαντες οἱ πρό αὐτοῦ Πατέρες, ἔχοντες ἀποκαταστήσει ἐν Χριστῷ τήν ἐσωτερική τους ἐνότητα, οὔτε ἐβίωσαν, οὔτε ἐδίδαξαν τήν διάσταση ἡθους καί ἀγιότητος, ἀρετῆς καί θεώσεως. Ὁ Χριστιανισμός ἔχει ἠθική συγκροτουμένη ἀπό τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ, πού συνοφίζονται εἰς τήν πρὸς Θεόν καί τόν ἄνθρωπο ἀγάπη. Ἡ ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλία θεωρεῖται κορωνίς καί συμπλήρωμα τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. (Βλ. Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 117). «Θρησκεία ἄνευ ἠθικῆς εἶναι ἐμπαιγμός θεῶν καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων», γράφει ὁ Ἰδιος στήν Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σ. 11. Βλ. Νικολάου Εὐθ. Μητσοπούλου, Θέματα Ὁρθοδόξου Ἠθικῆς Θεολογίας, Α', Ἀθήναι 1983, σ. 22-38.

20. Αὐτόθι, σ. 229. Οἱ νόμοι τῆς ἀγάπης πρὸς τόν Θεόν καί τόν πλησίον ἐγράφησαν καί ἐπί δύο λιθίνων πλακῶν καί εἰς μέν τήν μία ἦσαν οἱ τέσσαρες ἐντολές, πού διατάσσουν τήν πρὸς Θεόν ἀγάπη, εἰς δέ τήν ἄλλη οἱ λοιπές ἔξ, πού διατάσσουν τήν πρὸς τόν πλησίον ἀγάπη (Βλ. Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις, σ. 108). Τόν Μωσαϊκό νόμο συνεπλήρωσε ὁ Ἰησοῦς μέ τόν εὐαγγελικό νόμο τῆς χάριτος, μέ τό πλήρωμα τῆς τελείας ἀγάπης. (Αὐτόθι, σ. 117). Ἐξ αὐτῆς τῆς διττῆς ἀγάπης «ἄλος ὁ νόμος καί οἱ προφήται κρέμανται». (Μτθ. 22,39-40).

21. Αὐτόθι.

ἐπαληθεύουσα, ἢ τὰς θλίψεις εἰς χαρὰν μεταβάλλουσα, ἢ τὸ τέλος ἔνδοξον ἔχουσα ... ἢ ἀληθεῖς στρατιώτας Χριστοῦ ἀναδεικνύουσα»²², ὀρίζεται «ἢ βάσιν ἔχουσα τὴν ἀρετὴν καὶ τέλος τὴν ἠθικὴν τελειώσιν»²³.

4. Ἡ ἄσκησις ἐνισχύεται καὶ ἀσφαλιζεται ὑπὸ τῆς ὑφοποιοῦ ταπεινοφροσύνης, πού φέρει μεθ' ἑαυτῆς ὄλο τὸν χορὸ τῶν ἀρετῶν, καὶ πρὸς αὐτὴν κατατείνει²⁴. Τὰ ἀσκητικὰ παλαίσματα καὶ πάντα τὰ κατορθώματα, χωρὶς τὴν ταπεινοφροσύνη, κυοφοροῦν τὴν ὑψηλοφροσύνη καὶ τὴν πλάνη²⁵.

Οἱ ἐκ τοῦ ἐγωΐσμοῦ καὶ τῆς πλάνης κίνδυνοι ἀποσοβοῦνται διὰ τῆς διακριτικῆς καθοδηγήσεως ὑπὸ πνευματεμόρου Πατρός²⁶ καὶ αὐταπαρνήσεως τοῦ ἀσκουμένου πρὸς ὑποταγὴν στό θεῖον θέλημα, πού ἀποκαλύπτεται στὴν Ἐκκλησία²⁷.

5. Ὁ πνευματικὸς ἀθλητὴς ἐν Χριστῷ ἀγωνίζεται καὶ ἐν Χριστῷ τελειοῦται. Οὐδεμία μορφή ἀσκήσεως, οὔτε ἡ προσευχή καθ' ἑαυτὴν, ὀδηγεῖ στὴν τελείωση ἄνευ τοῦ Χριστοῦ. Πλανᾶται, ὅστις νομίζει, ὅτι οἱ προσευχῆς καὶ δεήσεις ὀδηγοῦν στὴν τελειότητα. Στὴν τελείωση ὀδηγεῖ ὁ ἐν ἡμῖν ἐνοικῶν Κύριος²⁸. Ἄνευ τοῦ ἐν ἡμῖν Χριστοῦ, οἱ προσευχῆς καὶ οἱ δεήσεις ἀποπλανοῦν²⁹. Ὁ νομίμως διανύων τὴν ἀσκητικὴ ὁδὸ μὲ ταπει-

22. Αὐτόθι, σ. 228.

23. Αὐτόθι.

24. Ἐπ. 36, σ. 99. «Στὴν πνευματικὴ ζωὴ ὁλος ὁ ἀγώνας καὶ ἡ ἄσκησις γίνεται, γιὰ νὰ ὀδηγηθῆ ὁ ἄνθρωπος στὴν ταπεινώση, νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸ βασιανιστικὸ ἐγὼ, νὰ δεχθῆ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». (Ἀρχιμ. Βασιλείου, Εἰσοδικόν· Στοιχεῖα λειτουργικῆς βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνότητος μέσα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Ἰ. Μονὴ Σταυρονικήτα, Ἁγιον Ὄρος 1974, σ. 160).

25. Ἐπ. 14, σ. 60.

26. Τὴν ἀναγκαιότητα αὐτὴν ἐκφράζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης οὕτως: «Ὡσπερ ὁ μὴ ἔχων ὀδηγὸν εὐχερῶς ἐν τῇ ὁδῷ πλανᾶται, κἂν λίαν φρόνιμος ᾖ, οὕτω καὶ ὁ αὐτεξουσιῶς τὴν μοναδικὴν ὁδὸν πορευόμενος, εὐχερῶς ἀπόλλυται, κἂν πᾶσαν τὴν τοῦ κόσμου σοφίαν ἐπίσταται». (Κλίμαξ, ΚΣΤ, Γ, σ. 331).

27. Ἐπ. 106, σ. 207.

28. Ἐπ. 99, σ. 194. Τοῦτο φρονῶν καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης γράφει: «Δεῖ οὖν τοὺς μὲν πόνους τῆς νηστείας καὶ τῆς εὐχῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ἀγάπης καὶ ἐλπίδος ὑφίστασθαι· τὰ δὲ ἄνθη τῶν πόνων καὶ τοὺς καρπούς τῆ τοῦ Πνεύματος εἶναι πιστεύειν ἐνεργεῖα. Εἰ δ' ἂν ἑαυτῷ τίς λογιζοῖτο ταῦτα, καὶ τὸ πᾶν ἀνατιθεῖ τοῖς πόνοις, ἀντὶ τῶν ἀκηράτων ἐκείνων καρπῶν, ἀλαζονείας τῷ τοιοῦτῳ φρόνημα φύεται. Διὸ χρὴ τοὺς μὲν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγώνας μεθ' ἡδονῆς ὑπομένειν τὴν δὲ λύτρωσιν τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν παθῶν τῷ Θεῷ ἀνατιθέναι». (Γρηγορίου Νύσσης, Περί τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως, Migne PG 46, 304-305).

29. Ἐπ. 99, σ. 194. Ὑπὸ τῆς ἀσκητικῆς πείρας βεβαιοῦται, ὅτι «ἢ νοερά προσευχή, διὰ νὰ ἀποδώσῃ πνευματικὸς καρπούς, ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ πλαισιωθῆ μὲ ὅλας τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ καὶ μὲ τὴν καθιερωμένην ἀσκητικότητα. Χωρὶς αὐτάς τὰς προϋποθέσεις, ἡ προσευχή ὄχι μόνον ἀποβαίνει ἄκαρπος καὶ ἔνοχος, ἀλλὰ δημιουργεῖ καὶ κατάλληλον ἔδαφος πλάνης». (Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονουσιάτου, Διάλογοι στὸν Ἄθω· Ἡ Θεολογία τῆς νοερᾶς προσευχῆς, ἔκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1983, σ. 74-75).

νωση και ὑπακοή στό θεῖο θέλημα καθίσταται οἶκος Θεοῦ τοῦ Εἰπόντος, ὅτι «ἐνοικῆσω ἐν αὐτοῖς καί ἐμπεριπατήσω καί ἔσομαι αὐτῶν Θεός καί αὐτοί ἔσονται μοι λαός»³⁰.

II. Ψυχῆς γυμνασία

Ἡ ἀσκήση τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἀσκήσεως καί ὁ πρωταρχικός χαρακτήρας αὐτῆς, διότι αὐτή σὺν Θεῷ συντελεῖ στήν τελείωση καί πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ τῆς μοναχικῆς βιοτῆς. Ἡ τοῦ σώματος ἀσκήση ἐπίκουρος εἰς τήν ψυχὴν ἔρχεται πρὸς τελείωση. Ἡ ψυχὴ ἀσκουμένη μέ τά κάτωθι γυμνάσματα καί τελειουμένη διδάσκει, πῶς νά ἐνισχύεται καί τό σῶμα πρὸς ὑπηρεσία τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῆς³¹.

A. Αὐτομελέτη

Ἡ ψυχὴ γυμνάζεται κατ' ἐξοχὴν μέ τήν αὐτομελέτη καί μέ πάντα τά σὺν αὐτῇ ἀγωνίσματα, πού ὀδηγοῦν στήν αὐτογνωσία καί εἰς τήν ἐξ αὐτῆς τικτομένη ταπεινώση. Ἡ περὶ τίς προσευχές καί νηστεῖες περιοριζομένη ἀσκήση, ἄνευ αὐτομελέτης, δέν κρίνεται ὡς ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς, οὔτε ἐπιφέρει αὐτῇ ἡ ἐργασία μόνη τούς ποθουμένους καρπούς³².

Ἡ Μοναχί, ἡ ὁποία ἐξῆλθε στήν ἔρημο πρὸς κάθαρση καί διακόσμηση δι' ἀρετῶν τῆς ψυχῆς τῆς, ὀφείλει μετά πολλῆς προσοχῆς καί ἐπιμελείας, νά μελετᾷ καθ' ἐκάστην ἑαυτήν, ὅπως γνωρίση ἑαυτήν καί ἴδη τά ὑπό τοῦ ἐγωῖσμοῦ καί τῆς φιλαυτίας ὑποκρυπτόμενα πάθη³³. Ὁ ἀγώνας τῆς αὐτομελέτης καί αὐτογνωσίας διεξάγεται μετά διηνεκοῦς ἐπικλήσεως τῆς θείας ἀντιλήψεως καί ἐνισχύσεως³⁴. Ἐκ Θεοῦ ἄρχεται καί ἐν Θεῷ τελειοῦται.

B. Αὐτογνωσία

Θεωρῶν τήν αὐτογνωσία, ὡς πρωτίστη ὑποχρέωση καί ἀναγκαιοτάτη προϋπόθεση τῆς ἀνθρωπογνωσίας, τῆς Θεογνωσίας καί τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ὑπαρξιακοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου, συνέταξε ὡς βοήθημα καί κάτοπτρο πρὸς αὐτογνωσία Ἠθικές καί Θρησκευτικές Μελέτες, τίς ὁποῖες

30. Β' Κορ. 6,16.

31. Ἐπ. 11, σ. 52.

32. Ἐπ. 36, σ. 98.

33. Αὐτόθι, σ. 97-98. Κατὰ Γρηγόριον τόν Θεολόγον, «ἡμῶν αὐτῶν ἐξετασταί γενώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον καὶ ὁμολογία καὶ φυγὴ τοῦ πταισματος». (Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τόν πατέρα σιωπῶντα διὰ τήν πληγὴν τῆς χαλᾶζης*, IZ, ΒΕΠΕΣ 59, 102, 2-3). Καί κατὰ τόν Ἰωάννη τόν Σιναΐτη, «Ὁ ἑαυτὸν ἐπιγνοῦς ἐν πάσῃ αἰσθήσει ψυχῆς, ἐπὶ τήν γῆν ἔσπειρεν· οὐκ ἔστι γάρ μή οὔτω σπείραντας ταπεινοφροσύνην ἀνθῆσαι. Ὁ ἑαυτὸν ἐπιγνοῦς κατέλιπε φόβου Κυρίου ἔννοιαν· διὰ ταύτης δέ βαδίσας εἰς πύλην ἀγάπης ἔφθασε». (Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ΚΕ, κη, σ. 272).

34. Ἐπ. 14, σ. 61.

ἐξέδωκε ὑπό τόν τίτλο «**Τό γνώθι σαυτόν**», ὡς ἔχει προαναφερθῆ³⁵. Εἰς αὐτές ἀνατέμνονται μετ' ἐπιστήμης καί ψυχολογικῆς δυνάμεως καί ἐξεικονίζονται διά λεπτοτάτων γραμμῶν καί ἀριστοτεχνικῆς χρήσεως τοῦ λόγου οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀρετῶν καί ἀντιστοιχῶν κακιῶν, πού ἀνάγονται εἰς μέν τίς Θρησκευτικές Μελέτες, εἰς τήν πίστη, τήν ἐλπίδα καί τήν ἀγάπη, εἰς δέ τίς Ἠθικές, εἰς τόν ἠθικό νόμο, εἰς τό γνωστικό, θυμικό καί ἐπιθυμητικό τῆς ψυχῆς.

Τίς ἀπέστειλε ἀπό τούς πρώτους μῆνες τῆς συστάσεως τῆς Ἀδελφότητος καί ὑπέδειξε ν' ἀσχοῦνται δι' αὐτῶν πρὸς αὐτογνωσία οὕτως: Ὅταν τίς μελετοῦν, γράφει, νά διερωτῶνται, μήπως κάποια κακία ὑπολανθάνη στήν καρδιά τους; Μήπως ἡ ψυχὴ τους πάσχει ἀπό κάποιο ἐκ τῶν περιγραφομένων παθῶν; Μήπως κάποια κακία τοῦ γνωστικοῦ ἢ τοῦ θυμικοῦ ἢ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐμφωλεύη μέσα τους; Μήπως ἡ ἀρετὴ τους δέν φέρη τέλειο τόν χαρακτῆρα τῆς περιγραφομένης ἀρετῆς; Μετά δέ ἀπό αὐτὴν τήν αὐτομελέτη, νά δοκιμάζουν τόν ἑαυτόν τους καί κατά τόν χρόνο τῆς δοκιμασίας τῆς ἀρετῆς τους μέ ὑπομονή καί καρτερία νά βαίνουν πρὸς τήν τελειότητα³⁶.

Τὴν αὐτομελέτη, ὡς θεμελιώδη, πνευματικὴ ἐργασία, συνιστᾶ καί εἰς τό «**Περὶ ἐπιμελείας ψυχῆς**» πόνημά του. Στὴν Γ' Ὀμιλία «**Περὶ τῆς ἀληθοῦς καί τῆς ψευδωνύμου ἐλευθερίας**» γράφει: «**Πᾶς ὁ βουλούμενος νά τηρήσῃ ἑαυτόν ἐλεύθερον, ἅς ἐξετάζῃ καλῶς τὰς ὑπαγορευούσας τὰς πράξεις του θελήσεις, ἅς ἀνερευνᾷ τὰ ὀρμητήρια, ἅς ἀνευρίσκη τὰ κινουῦντα ἐλατήρια, ἅς ἀτενίσῃ πρὸς τόν χαρακτῆρα αὐτῶν, ἅς ἐπερωτᾷ τόν ἑσω ἄνθρωπον καί, ἐάν μέν ὁ ἑσω ἄνθρωπος συναινῇ, ἡ θέλησις εἶναι ἐλευθέρη, ἐάν δέ ἀνανεύῃ, ἡ θέλησις εἶναι δούλη τῶν παθῶν**»³⁷.

Κάτοπτρο πρὸς αὐτογνωσία κατ' ἀρχὴν εἶναι τό στάδιο τοῦ ἀγῶνος ἐντός αὐτοῦ, ὡς ἐν γυμναστηρίῳ, ἐμφανίζονται οἱ ἀδυναμίες τοῦ ἀγωνιζομένου: «**ὁ μὴ ἀγωνισθεῖς ἐν τῷ σταδίῳ οὐκ ἐπέγνω ἑαυτόν**»³⁸.

Ὁ ἀγῶνας τῶν ἀρχαρίων εἶναι ὀδυνηρός, διότι ἔρχονται ἀντιμέτωποι

35. Βλ. σ. 210. Εἶναι καρπὸς ἐμβριθεστάτης μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καί ἐρεῦνης τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, μεστές χωρίων ἀγιογραφικῶν, πατερικῶν καί φιλοσοφικῶν. Τίς συνέταξε ἀναγνωρίζων τὴν δυσκολία τοῦ ἔργου καί τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ κατανοῶν, διότι, καί κατά τόν Μ. Βασίλειο, εἰς τόν ὁποῖον παραπέμπει, «**τῷ ὄντι γὰρ ἔοικε πάντων εἶναι χαλεπώτατον ἑαυτόν ἐπιγῶναι**». (Βασιλείου Μ. Ὀμιλίαι εἰς τὴν Ἐξαήμερον, Θ, 6, ΒΕΠΕΣ 51, 270, 20). Εἰς τὴν «**Ἐν εἶδει Προλόγου περὶ τοῦ ἐπιγῶναι τινα ἑαυτόν**» θεωρία του, (σ. 8), γράφει, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὰ ἐξῆς ἀξιωμακτικῶς: «**Τῷ ἐπιγῶντι ἑαυτόν ἡ ἀλήθεια ἐμφανίζεται ὡς θεῖον ἰδίωμα, προάγει δέ τόν ταύτης ἐραστὴν εἰς τὴν ἐφικτὴν τελειότητα καὶ ἐξομοιοῖ πρὸς τό Θεῖον. Τῷ ἑαυτόν ἐπιγῶντι ἡ ἐπιστήμη ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἀληθεῖ αὐτῆς χαρακτῆρι καί ἀναδεικνύει αὐτόν ἀληθῆ ἐπιστήμονα καί διδάσκει αὐτόν τὰ τε Θεῖα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τούτων αἷτια καί ἀνάγει εἰς τόν Θεόν**».

36. Ἐπ 12, σ. 54.

37. σ. 30.

38. Ἐπ. 83, σ. 170.

μέ ανεπιθύμητες και άδόκητες πλευρές του έαυτου τους, άγνωστες πρότερον. Έπιπροσθέτως δέ οι άνθρωπολογικές προϋποθέσεις των συγκεκριμένων υπό διαποίμανση προσώπων τόν καθιστούν σχοινοβασία άκρωσ επικίνδυνη, πού χρίζει διακριτικής καθοδηγήσεως και θεραπευτικής άγωγής ψυχών και σωμάτων.

Ένεκα τούτων άπάντων και θεωρών τόν βίον ως άγώνα υπέρ της άρετης, ήτοι του άγαθοϋ, του δικαίου και άληθοϋς, αλείφει τά πνευματικά τέχνα του προς αυτόν υπενθυμίζων, ότι «ό βίος βραχύς και τά σκάμματα πρόσκαιρα»³⁹, βραχύς δέ και ό υπέρ της άρετης άγώνας. Έμψυχώνει δέ αυτά, ώστε νά μή άποθαρρυνθοϋν ή άκηδιάσουν ή άποδειλιάσουν ή πτοηθοϋν τά του άγώνος σκάμματα⁴⁰. Βεβαιώνει, ότι έχουν Συναντιλήπτορα τόν Θεόν, «Οστις ενισχύει και βραβεύει νίκες και παρέχει στεφάνους αιώνιου μακαριότητος εις τούς άγωνιζομένους υπέρ της άρετης και του κράτους αυτής, όχι μόνον έντός αυτών, αλλά και έν τῷ κόσμῳ προς επικράτηση της Βασιλείας Του, ως έν οϋρανῶ, και επί της γῆς»⁴¹.

Γ. Πνευματικά άγωνίσματα προς αυτογνωσία

Στήν άπόκτηση της αυτογνωσίας συμβάλλουν και τά κάτωθι άγωνίσματα: α) Προς τήν υπερηφάνεια και τόν έγωϊσμό. β) Προς τόν νόμο της άμαρτίας. γ) Προς τόν πειρασμό. δ) Προς τίς δοκιμασίες.

α) Προς τήν υπερηφάνεια και τόν έγωϊσμό

Κύριος στόχος του άσκητοϋ είναι ή υπερηφάνεια και ό έγωϊσμός υπό τίς ποικίλες μορφές και εκφάνσεις του. Ένεκα της θεμελιώδους σημασίας του κατ' αυτών άγώνος για τήν πνευματική ζωή, ή αυτομελέτη ταυτίζεται μέ τήν αναζήτηση και καταδίωξή τους. Χαρακτηριστικῶς γράφει: «Εάν τολμήσω νά είπω, ότι μελέτη έαυτου και έρευνα της καρδιάς είναι ή έν πᾶσιν αναζήτησις της υπερηφανείας και των εκγόνων της κοιλίας αυτής και ή ταύτης καταδίωξις, φρονῶ ότι έσομαι έν τῇ άληθείᾳ»⁴². Περί ταύτην τήν έωσφορική και πολύτοκο κακία, συνιστᾶ, νά στρέψουν άπασα τήν φροντίδα αυτών και αυτής τήν έρευνα νά καταστήσουν ήμερινό και νυκτερινό έργο, άδιάλειπτο, διότι πανταχοϋ έμφωλεύει, «ως όφις ιοβόλος», και διά του ιου αυτής τά πάντα δηλητηριάζει και πᾶσαν άρετή άπονεκρώνει. Τά εκγονα της υπερηφανείας μετ' αυτής δολίως και κρυφίως συνεργαζόμενα έλκουν τόν άνθρωπο εις τήν γῆ, έμποδίζουν τήν προς τά άνω πτήση του και ματαιώνουν τό έργο της άποστολής του⁴³.

Είς «Τό γνῶθι σαυτόν» ή υπερηφάνεια όρίζεται ως έπαρση, μεγαλοφροσύνη, ως τό «φρονεῖν παρ' ό δεῖ φρονεῖν». Χαρακτηρίζεται ως κατα-

39. Έπ. 7, σ. 44.

40. Έπ. 41, σ. 113.

41. Αὐτόθι.

42. Έπ. 36, σ. 99.

43. Αὐτόθι.

φρόνηση και ἀθέτηση Θεοῦ, διότι, ὅταν κάποιος διαπράξῃ κάποιο ἀγαθό και δέν τό ἀποδώσῃ εἰς τόν Θεόν ἀλλά στήν προσωπική του δύναμη, τόν Θεόν καταφρονεῖ: «ὁ ἑαυτῷ ἐπιγραφόμενος τά κατορθώματα ἀρνεῖται τόν Θεόν και ἀντίθεος εἶναι»⁴⁴.

Εἰς ἐρώτηση Μοναχῆς περί τῆς ὑπερηφανείας τοῦ νοός και τῆς καρδίας και περί τοῦ λόγου, διά τόν ὁποῖον ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ νοός εἶναι δυσθεράπευτος, προβαίνει στίς κάτωθι τομές και διακρίσεις: Ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ νοός χαρακτηρίζεται ὡς ἀφροσύνη. Ἀπό τῆς ἀφροσύνης, ὡς ἀπό ρίζης πονηρᾶς, βλαστάνουν ὅλες οἱ παραφυάδες τῆς ὑπερηφανείας, τῶν ὁποίων προηγείται ἡ πρός Θεόν ἀσέβεια. Ὁ νοσῶν ἐκ ταύτης λέγει: «Πετασθήσομαι ὡς ἀετός και ἀνά μέσον ἀστέρων θήσω τήν νοσιάν μου. Τίς μέ κατάξει ἐκεῖθεν;»⁴⁵. Δέν ἀναγνωρίζει Θεόν δυνάμενον, νά τόν κατεβάσῃ στήν γῆ.

Ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ νοός εἶναι σκότος μέγα, πού ἐμποδίζει τούς ὀφθαλμούς τῆς ψυχῆς, νά ἴδουν τό ἐν αὐτῇ φῶς, πού ὀδηγεῖ στήν ταπείνωση, στήν ἐπιποθία τοῦ ἀγαθοῦ, στόν Θεόν. Διά τοῦτο ἀπομακρύνει τήν καρδίαν ἀπό τόν Κύριον. Κατά τήν Σοφία Σειράχ, «ἀρχή ὑπερηφανείας ἀνθρώπου ἀφισταμένου ἀπό Κυρίου, και ἀπό τοῦ ποιήσαντος αὐτόν ἀπέστη ἡ καρδία αὐτοῦ»⁴⁶.

Ἡ τοῦ νοός ὑπερηφάνεια γεννᾷ και τήν ὑπερηφάνεια τῆς καρδίας, διότι ὁ νοῦς διαστρέφει και ἀποπλανᾷ τήν καρδία.

Εἶναι δυσθεράπευτος και, ὡς ἐωσφορική, ἀποβαίνει ἀθεράπευτος, ὅταν ὁ ὑπερήφανος βλασφημεῖ εἰς τό Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τήν πηγῆ τῆς σοφίας και τῆς γνώσεως, πού φωτίζει πάντα ἄνθρωπο και ὀδηγεῖ πρός Θεόν, και στερεῖται οὕτω τοῦ μέσου τῆς ἐπιγνώσεως και θεραπείας.

Ἡ ὑπερηφάνεια τῆς καρδίας διακρίνεται τῆς ὑπερηφανείας τοῦ νοός, διότι δέν εἶναι πάντοτε ἀποκύημα τῆς σατανικῆς ὑπερηφανείας· γεννᾶται ἀπό καιρικά συμβάντα, ἤτοι ἀπό πλοῦτο, δόξα, τιμές και χαρίσματα φυσικά, ἠθικά ἢ σωματικά. Ταῦτα ἐπαίρουν τῶν ἀνοήτων τίς φρένες και γίνονται φιλομάταιοι, χωρίς νά εἶναι ἄθεοι και βλάσφημοι πρός τό Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτοί ἐλεούμενοι ὑπό τοῦ Θεοῦ και παιδευόμενοι διά τῆς θείας παιδείας σωφρονοῦν, ἡ δέ καρδία αὐτῶν συντριβομένη παύει, νά ἐπιζητῇ δόξες και ματαιότητες, και οὕτω θεραπεύεται⁴⁷. Αὐτοί ἐλεοῦνται, διότι ἐργάζονται ἐνίοτε τό ἀγαθό. Οἱ δέ σατανικῶς νοσοῦντες μόνο τό πονηρό μελετοῦν ἡμέρας και νυκτός⁴⁸.

44. Βλ. σ. 145.

45. Ὁβδ. 14. Βλ. ἐπ. 136, σ. 258.

46. Σοφ. Σειρ. 10,12. Βλ. αὐτόθι.

47. Αὐτόθι.

48. Αὐτόθι, σ. 259. Τοῦτο φρονῶν και ὁ Συμεών ὁ Μεταφραστής γράφει: «Ὁ οὖν ταπεινῶν τούς ὑπερηφάνους ρύεται μέν αὐτούς ἐκ τῆς πρός τόν διάβολον ὁμοιότητος, ὅς ἐστι πατήρ τῆς ὑπερηφανείας, ἐνάγει δέ αὐτούς πρός τό μαθητεῦσθαι τῷ εἰπόντι: ἴμαθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι και ταπεινός τῆ καρδία» (Ματθ. 11,20)». (Συμεών Μεταφραστοῦ, *Περί ὑπερηφανείας και κενοδοξίας*, Κ, 1, ΒΕΠΕΣ 57,312).

Ὁ ἐγωϊσμός εὐστόχως παρομοιάζεται μέ τήν πολυκέφαλο λερναία ὕδρα, τῆς ὁποίας, ὅταν κοπῆ μία κεφαλή, φύεται ἑτέρα ὑπό ἄλλη μορφή καί ἄλλον χαρακτήρα. Εἰς τόν Μοναχό, τόν ἀρνούμενο τόν κόσμον καί τίς σαρκικές ἐπιθυμίες καί ἀπολαύσεις, ἐμφανίζεται αἴφνης ἡ ψυχική νόσος τοῦ ἐγωϊσμοῦ ὑπό ποικίλες μορφές: Ὡς ἀπειθία, ὡς παρακοή, ὡς σύνεση, ὡς γνώση, ὡς φρόνηση, ὡς αὐταρέσκεια, ὡς μεμψιμοιρία, ὡς ἀπαίτησις, ὡς ἀξίωσις, ὡς δικαίωμα, ὡς ἐπιθυμία, ὡς κενοδοξία, ὡς φιλοδοξία κ.ἄ.⁴⁹

Ὡς φρονοῦν οἱ Πατέρες, ὁ ἐγωϊσμός εἶναι ἡ ρίζα καί ἡ τροφός πάντων τῶν κακῶν⁵⁰. Διά τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ ἐκρίζωσή του, γιά νά καρποφορήσουν οἱ ἀγῶνες τῶν ἀσκουμένων καί νά μή ἀποβοῦν μάταιοι οἱ κόποί τους. Πρός τοῦτο συνιστᾶ εἰς τήν Ἡγουμένη, νά δοκιμάζῃ ἐνίοτε τίς μοναχές, γιά νά γνωρίζῃ τόν βαθμό τῆς αὐταπαρνήσεώς τους καί τῆς ἐπικρατήσεώς τους εἰς τόν ἀγῶνα κατά τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ἐπιθυμεῖ, νά γνωρίζουν, ὅτι αὐτός ὁ ἀγῶνας εἶναι ἡ ἀρχή τῆς αὐταπαρνήσεως καί τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ θείου θελήματος· αὐτή εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς ἀρετῆς καί ἄνευ τῆς νίκης ταύτης οὐδέν ἀγαθόν, οὐδεὶς στεφανοῦται⁵¹.

Ἐάν, ἀντί τούτου, ἐγκλωπῶθουν τήν ταπεινοφροσύνην, φρονεῖ, ὅτι θά ἔχουν τό πᾶν. Ἡ ταπεινώση εἶναι καί λέγεται ὑπό τῶν Πατέρων ὑφοποίος, διότι, κατά τήν ἐρμηνεία του, φέρει μεθ' ἑαυτῆς ἅπαντα τόν χορό τῶν ἀρετῶν· διότι ὅλος ὁ χορός τῶν ἀρετῶν ἀνυψώνει καί οὐχί ὠρισμένες ἐξ αὐτῶν. «Ὅπου ἡ ἀληθὴς κατά Χριστόν ταπεινώσις, ἐκεῖ καί ἅπασαι αἱ ἀρεταί», ὡς ἀκτίνες ἀπό ἡλίου ἐκπεμπόμενες ἢ ὡς χρώματα μιᾶς ἀκτίνος ἡλιακῆς διαθλασθεΐσης ἐπὶ τοῦ καθαροῦ τῆς ψυχῆς κατόπτρου⁵².

49. Ἐπ. 99, σ. 194-195. Οὕτω χαρακτηρίζεται καί ὑπό τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Δεινόν γάρ τό πάθος καί πολυκέφαλον· οἱ μὲν γάρ ἀρχῆς διά ταύτην, οἱ δέ χρημάτων, οἱ δέ ἰσχύος ἐρώσιν. Ὅδῳ δέ βαδίζουσα καί ἐπὶ ἐλεημοσύνην ἔρχεται, καί νηστείαν, καί εὐχάς, καί διδασκαλίαν καί πολλὰ αἰ τοῦ θηρίου τούτου κεφαλαί. Ἀλλά τό μὲν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐκείνοις κενοδοξεῖν, θαυμαστόν οὐδέν· τό δέ ἐπὶ νηστεία καί εὐχῇ, τοῦτ' ἐστὶ τό ξένον καί δακρύων μεστόν». (Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, Ὁμιλία ΟΑ, β, Migne PG 58,664).

50. «Πάντων αἴτιον τῶν κακῶν ἡ κενοδοξία... Τοῦτο τὰς Ἐκκλησίας ἄνω καί κάτω πεποίηκε, τοῦτο καί τοῖς πολιτικοῖς λυμαίνεται πράγμασι, τοῦτο καί οἰκίας ὀλοκλήρου ἀνέτρεψε, καί πόλεις, καί δήμους καί ἔθνη. Καί τί θαυμάζεις, ὅπου γε καί εἰς τήν ἔρημον ἐξῆλθε καί πολλήν αὐτοῦ κάκει τήν δύναμιν ἐπεδείξατο; Οἱ γάρ πολλά χρήμασιν χαίρειν εἰπόντες, καί τῇ τοῦ κόσμου φαντασίᾳ πάση, καί μηδενὶ συγγινόμενοι, καί τῆς τυραννικωτέρας τῶν σωμάτων κρατοῦντες ἐπιθυμίας, οὗτοι πολλάκις ἀλόντες ὑπό κενοδοξίας πάντα ἀπώλεσαν». (Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ἰωάννην*, Ὁμιλία ΚΘ, γ, Migne PG 59, 170-171). Κατά τόν Διάδοχο, Ἐπίσκοπο Φωτικῆς, ἡ οἴησις «ἔστι μήτηρ πάντων τῶν κακῶν». (Κεφάλαια γνωστικά ρ', πα', SC 5, 139, 18).

51. Ἐπ. 99, σ. 195.

52. Ἐπ. 36, σ. 99. Τό περί ταπεινοφροσύνης πατερικό φρόνημα ἐκφράζεται ὑπό τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου οὕτω: «Θεμέλιος γάρ ἐστὶ τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας ἡ ταπεινοφροσύνη. Κἂν μυρία ἄνωθεν οἰκοδομήσης, κἂν ἐλεημοσύνην, κἂν εὐχάς, κἂν νηστείαν, κἂν πᾶσαν ἀρετήν, ταύτης μή προκαταβληθείσης, πάντα εἰκῆ καί μάτην ἐποικοδομηθήσεται, καί καταπεσεῖται ραδίως κατά τήν οἰκοδομήν ἐκείνην τήν ἐπὶ τῆς ψάμμου τε-

Δι' αὐτῆς ἡ λατρεία καθίσταται εὐάρεστος εἰς τόν Θεόν καί οἱ θυσίαι καί προσφορές εὐπρόσδεκτοι, διότι, ὅχι μόνον τό προσφέρειν θυσίαι καί προσφορές ἱκανόν πρός εὐαρέστηση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τό καλῶς προσφέρειν, ἦτοι ἐν συναισθήσει τῆς ἀτελείας καί ἀναξιότητος τοῦ προσφέροντος, ὡς διερμηνεύεται στό οἰκεῖο κεφάλαιο⁵³.

Ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ τικτομένη ἐκ τῆς αὐτομελέτης καί αὐτογνωσίας, ὁδηγεῖ στήν Θεογνωσία. Ταπεινούμενος ὁ μοναχός ἕως ἐδάφους ὑποδέχεται στήν καρδιά του τόν Κύριο, διότι ὁ Κύριος βδελύσσεται τούς ὑψηλοκαρδίους, ἀγαπᾷ δέ καί ἐπισκέπτεται τούς ταπεινούς τῆ καρδιά· διὰ τοῦτο λέγει: «Καί ἐπί τινα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἤ ἐπί τόν ταπεινόν καί ἡσύχιον καί τρέμοντα τούς λόγους μου;»⁵⁴.

Ἔνεκα τούτων ἀπάντων διάχυτος εἶναι στήν Ποιμαντική Θεολογία του ἡ προτροπή πρός ταπεινοφροσύνη: «Ταύτην... ἐκζητήσατε καί ταύτην ἀγαπήσατε καί ἐν κόλποις τῆς καρδιάς ὑμῶν θέσθε, ὅπως ὑψωθῆτε ἀπό γῆς πρός οὐρανόν»⁵⁵.

β) Πρός τόν νόμο τῆς ἀμαρτίας

Ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας ἐμφανίζεται ὡς ροπή πρός τό κακό, πού τείνει νά καθυποτάξῃ τήν αὐθεντική ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι τό θέλειν καί πράττειν πάντοτε συμφώνως πρός τόν νόμο τοῦ Θεοῦ, καί νά κυριαρχήσῃ ἐφ' ὅλων τῶν ψυχικῶν καί σωματικῶν δυνάμεων αὐτοῦ⁵⁶.

Ὁ ὑπέρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας ἀγώνας εἶναι ἰσχυρός καί διηνεκῆς, ἀλλ' ἐπειδή ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἐπείσακτος, ὡς Ἀδαμική, μεταπτωτική κληρονομία, στερεῖται πνευματικῆς ἰσχύος. Τήν ἰσχύν αὐτοῦ λαμβάνει ἐκ τῆς ἀμελείας, τῶν παθῶν, τῶν ἐπιθυμιῶν καί τῆς πρός τήν ὕλη ροπῆς τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου⁵⁷. Ὁ θεῖος νόμος εἶναι ἰσχυρός, ὅχι μόνο ὡς θέλημα Θεοῦ, πού ἔχει ἐντός αὐτοῦ τήν ἰσχύν, ἀλλά καί διότι, ὡς ἐγγεγραμμένος στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει ἀποκτήσει κράτος εἰς αὐτήν καί ἀπέβη θέλημα αὐτοῦ. Διήκουσα ἀνθρωπολογική θέση του εἶναι, ὅτι τό θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι τό κύριο, τό ἀληθινόν θέλημα τοῦ ἀνθρώπου καί περιεχόμενο τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως αὐτοῦ⁵⁸.

Εἰς ἐρώτηση δοκίμου, ἐάν εἶναι δυνατόν, νά ἐνοικῆ ἡ εἰρήνη εἰς καρδιά πλήρη παθῶν, ἀπαντᾷ δι' ἐπιστολῆς πραγματευόμενος τό «Περί εἰρήνης

θεῖσαν. Οὐδέν γάρ ἐστίν, οὐδέν τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων, ὃ οὐ ταύτης δεῖται· οὐδέν ἐστίν, ὃ χωρίς ταύτης στήναι δυνήσεται». (Γω. Χρυσοστόμου, Πρός τούς οὐκ εἰς δέον χρωμένους τῷ ἀποστολικῷ ρητῷ τῷ λέγοντι «εἶτε προφάσει εἶτε ἀληθείᾳ Χριστός καταγγέλλεται» καί περὶ ταπεινοφροσύνης, β, Migne, PG 51, 312).

53. Ἐπ. 39, σ. 104. Βλ. σ. 151 ἐξ.

54. Ἠσ. 66, 2. Ἐπ. 36, σ. 98. Βλ. τοῦ Ἰδίου, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, σ. 144.

55. Αὐτόθι.

56. Ἐπ. 92, σ. 182.

57. Ἐπ. 41, σ. 113.

58. Αὐτόθι.

φυγῆς» θέμα καί προβαίνει εἰς ἀνατομία τῶν παθῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν νόμο τῆς ἁμαρτίας. Διακρίνει τὰ πάθη εἰς ἔμφυτα καί εἰς πάθη τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας⁵⁹. Τὰ ἔμφυτα –ψυχικά καί σωματικά– ὡς ἐμβεβλημένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' ἓνα σκόπιμο καί λελογισμένο τέλος, εἶναι ἀδιάβλητα. Ταῦτα, ὅταν λειτουργοῦν κατὰ τὸν θεῖο νόμο, κατὰ τὸν λόγο τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν καί πρὸς ἐπιδίωξη τοῦ ζητουμένου σκοποῦ, μεταβάλλονται εἰς ἠθικὴς δυνάμεις, πού δέν ἔχουν τίποτε τό ἐμπαθές, καί διὰ τοῦτο συμβιώνουν μετὰ τῆς εἰρήνης. Ὅταν δέν λειτουργοῦν γιὰ τὸν σκοπὸ καί τὸν λόγο τῆς ὑπάρξεώς τους, ἀλλὰ πρὸς ἄλογον ἱκανοποίηση αὐτῶν, ὡς λειτουργοῦντα παρανόμως καί παραλόγως ἔχουν κάτι τό ἐμπαθές καί ἡ λειτουργία αὐτῶν λογίζεται ἁμαρτία. Ὁ προκαλῶν δέ τὴν λειτουργία αὐτῶν καθ' οἰονδήποτε τρόπο ἁμαρτάνει πρὸς τὸν Θεόν⁶⁰.

Πλὴν τῶν ἐμφύτων παθῶν, πού ἐδόθησαν πρὸς ἐργασία τῆς ἀρετῆς καί τελείωση τοῦ ἀνθρώπου, ὑφίστανται κατὰ τινα κληρονομία καί ἕτερα πάθη, τὰ ὅποια δέν ἔθεσε ὁ Θεός· εἶναι τὰ πάθη τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας. Ὁ νόμος αὐτός ἐμφανίζεται ὡς ροπή πρὸς τό κακό. Ἡ ροπή αὐτὴ τείνει, νά κατακυριεύσῃ τῆς θελήσεως καί νά μεταβάλλῃ τίς ψυχοσωματικὴς δυνάμεις εἰς πάθη δουλικὰ καί δαιμονιώδη. Ὅταν κυριαρχήσῃ, ἡ εἰρήνη φυγαδεύεται. Ὁ δέ δουλωθεὶς ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς ροπῆς ταύτης, ὡς δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, οὐδέποτε ἔχει εἰρήνη⁶¹.

Ἐάν ὁ ἐν ἡμῖν νόμος τοῦ Θεοῦ, ὁ νόμος τοῦ ἀγαθοῦ μάχεται καί ἀνθίσταται κατὰ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, ὅταν συναισθάνεται ὁ ἀγωνιστής, ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ πληροῖ τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Ἡ εἰρήνη δέν ἀποβάλλεται ὑπὸ τῶν παθῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χαρακτηρὸς αὐτῶν, τὸν ὁποῖον θά λάβουν ἐκ τῆς ἥττης ἢ ἐκ τῆς πάλης. Ἐάν νικήσῃ ὁ ἀγωνιζόμενος, ἢ τῶν παθῶν ἐξέγερση ἐγένετο ἀφορμὴ νέας χαρᾶς καί εἰρήνης. Ἐάν ἥττηθῇ, τότε γεννᾶται θλίψη καί ταραχή. Ἐάν, μετὰ ἀγῶνα κρατερό, συμβῇ κάτι ἀνθρώπινο καί ἐπικρατήσῃ πρὸς ὦραν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας, ἐπανέλθῃ δέ εἰς τὸν ἀγῶνα καί ἐπιμεῖνῃ εἰς αὐτόν, νικᾷ ὁ ἀγωνιζόμενος καί ἡ εἰρήνη ἐπανέρχεται⁶².

Τὰ πάθη τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατατροπώνονται καί ἐκδιώκονται. Τότε ὁ μέγας ἀγῶνας καταπαύει καί ἡ εἰρήνη βασιλεύει⁶³.

Πάθη, ἀδυναμίες καί ἐλαττώματα, πολλάκις βαθέως ἐρριζωμένα ἢ καί κληρονομικά, δέν ἐκκόπτονται διὰ μιᾶς σπασμωδικῆς κινήσεως, δι' ἀδημονίας καί βαρείας θλίψεως, ἀλλὰ δι' ὑπομονῆς καί καρτερίας, ἐπιμονῆς

59. Βλ. ἐπ. 92, σ. 181 ἐξ.

60. Αὐτόθι, σ. 182.

61. Αὐτόθι.

62. Αὐτόθι, σ. 182-183.

63. Αὐτόθι, σ. 183.

καί φροντίδος, προσοχῆς καί προσευχῆς, θάρρους καί ἐλπίδος ἐπί Κύριον τόν ἐνισχύοντα τούς ἀγωνιζομένους⁶⁴. Οἱ ἐλλείψεις γνωρίζονται μία πρός μία ἐν τῇ ὁδῷ, ἡ δέ διόρθωση αὐτῶν εἶναι κοπιώδης καί θλιβερά. Ὡς ἐκ τούτου συνιστᾶ καί ἐμπνέει θάρρος: «Θαρσεῖτε, ὁ Κύριος ὑμᾶς ἐνισχύει»⁶⁵.

Συμβουλεύει, νά προσέχουν τὰ πταίσματα, ἔστω καί τὰ μικρά, ἀλλ' ἐάν ἕνεκα ἀτελοῦς προσοχῆς συμβῇ κάποιο πταῖσμα, νά μὴ ἀπελπίζωνται, νά προσπίπτουν εἰς τόν Θεόν τόν δυνάμενον, νά ἐγείρῃ αὐτές ἠθικῶς, καί τάχιστα νά ἐγείρωνται⁶⁶. Συνιστᾶ, μέ ὑπομονή νά φέρουν τίς πτώσεις ἐν τῷ σταδίῳ⁶⁷ καί νά μὴ ἀπελπίζωνται ἀδιαλείπτως περιπίπτουσαι εἰς παλαιά παραπτώματα, διότι πολλά ἐξ αὐτῶν εἶναι ἰσχυρά καί ἐκ φύσεως καί ἐκ τῆς ἕξεως, ἀλλά σὺν τῷ χρόνῳ καί μέ ἐπιμέλεια ἡττῶνται⁶⁸.

«Ἡ ὁδός ἡ ἀγούσα πρός τὴν τελειότητα εἶναι μακρά»⁶⁹, γράφει, καί εἰσηλθὼν εἰς αὐτὴν μέ ἐφόδιο μόνον, τόν πόθο πρός τελείωση.

Ὡς ἀντίδοτα τῆς ἀπελπισίας προσφέρονται: 1) Ἡ αὐτεπίγνωση «Μέμνησθε ὅτι ἐστὲ ἐμπαθεῖς καί ἀτελεῖς καί ἀπεδύθητε εἰς τόν ἀγῶνα, ὅπως τελειωθῆτε»⁷⁰. 2) Ἡ πρός Κύριον ἐλπίδα, ἡ ὁποία οὐδέποτε ὀδηγεῖ στὴν ἀπελπισία: «Ἐλπίζε ἐπί Κύριον καί πορεύου τὴν ὁδόν τοῦ Κυρίου καί θέλεις φθάσει εἰς τό τέρμα αὐτῆς»⁷¹. 3) Ἡ διά προσευχῆς αἵτηση καί λήψη τῶν ποθομένων: «Οὐδέν νά σᾶς ἀπελπίζῃ. Ζητήσατε καί λήψασθε»⁷².

Οἱ σφοδρές λύπες καί ἀπελπισίες εἶναι βλαβερές καί ἐπικίνδυνες καί πολλάκις παροξύνονται ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, γιὰ νά ἀνακόψουν τὴν πορεία τοῦ ἀγωνιζομένου⁷³. Ἐφιστοῦσε τὴν προσοχή στὴν ἐπιφορά τούτου τοῦ

64. Ἐπ. 12, σ. 55.

65. Ἐπ. 12, σ. 54. Αὐτὴν τὴν πίστη ἐκφράζει καί ὁ Μ. Ἀθανάσιος οὕτως: «Ἐχώμεθα οὖν τῆς ἀσκήσεως, καί μὴ ἀκηδιῶμεν. Ἐχομεν γάρ ἐν τούτῳ καί τόν Κύριον συνεργόν, ὡς γέγραπται. Παντί τῷ προαιρουμένῳ τό ἀγαθόν συνεργεῖ ὁ Θεός εἰς τό ἀγαθόν». (Μ. Ἀθανασίου, Βίος καί πολιτεία τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου, 19, ΒΕΠΕΣ 33, 21, 36-38. Βλ. Ρωμ. 8,28).

66. Ἐπ. 9, σ. 49.

67. Ἐπ. 12, σ. 55.

68. Ἐπ. 18, σ. 68.

69. Ἐνθ' ἄνωτ.

70. Αὐτόθι.

71. Ἐπ. 9, σ. 48. Εἰς τό Περί ἐλπίδος Κεφάλαιο, εἰς «Τό γινῶθι σαυτόν», σ. 50-51 γράφει: «Ἡ ἐλπίς πρός τόν Θεόν ἐκδιώκει τὴν ζοφεράν καί φοικώδη ἀπελπισίαν καί ἐπισπάται τό θεῖον ἔλεος καί τὴν σωτηρίαν. Ἡ ἐλπίς πρός τόν Θεόν ῥύεται τούς παραπεσόντας. Ἡ ἐλπίς πρός τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἀνορθοῖ τούς κατετραραγμένους· αὕτη λύει τὰ δεσμά τῶν πεπεδημένων. Ἡ ἐλπίς ἀυγάξει, ὡς ῥοδοδάκτυλος ἡὼς ἐν τῷ ἠθικῷ στερεώματι, καί φωτίζει τὰς ὑπὸ τοῦ ζόφου ἐσκοτισμένας ἡμέρας τῆς τεθλιμμένης ψυχῆς καί καρδίας».

72. Ἐπ. 18, σ. 68. Βλ. Μτθ. 7,7.

73. Ἐπ. 12, σ. 55. Κατὰ Συμεῶν τόν Νέον Θεολόγον, «ὁ πολὺς καί ἄκαιρος συντριμμός τῆς καρδίας σκοτίζει καί θολοῖ τὴν διάνοιαν, καί τὴν μὲν καθαρὰν εὐχὴν καί ταπεινώσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐξαφανίζει, πόνον δέ καρδιακόν ἐμποιεῖ, ἐντεῦθεν δέ σκληρότητα καί πώρωσιν ἄπειρον· διὰ δέ τούτων τὴν ἀπόγνωσιν τοῖς πνευματικοῖς οἱ δαίμονες πραγματεύονται». (Συμεῶν Νέου Θεολόγου, Κεφάλαια Πρακτικά καί Θεολογικά, ρ, ξγ 63, SC 51, 74, 5-10).

πάθους· δέν τό ὠνόμαζε συναίσθημα, διότι τό συναίσθημα περιστρέφεται ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ φυσικοῦ. Ἡ ὑπερβολή εἶναι πάθος καί προέρχεται ὑπό τοῦ ἀντιπάλου⁷⁴. Ἐπί πλέον ἡ σφοδρά λύπη γιά τά πταίσματα περιέχει κάποια οἴηση.

Ἡ οἴηση ἐπιτρέχει παντοῦ, γιά νά ρίψη εἰς μεγαλυτέραν ἀμαρτία⁷⁵. Ἡ θλίψη ἐπίσης γιά τά συμβαίνοντα ἐναντίον εἰς τήν δικαία θέλησή τους μαρτυρεῖ τήν ὑπαρξή ἐγωϊσμοῦ. Βλέπει τόν ἐγωϊσμό, νά ὑποκρύπτεται καί ὑπό τήν μορφή τοῦ δικαίου⁷⁶.

Ἀκόμη χρειάζεται προσοχή καί ἡ ἀκαιρος καί σφοδρά μεταμέλεια γιά δικαίον ἔλεγχο, ἔστω καί κατά κρίση, πού θεωρεῖται δικαία⁷⁷.

Ἡ ὑπερβολική θλίψη διά ταῦτα πάντα εἶναι ἐκ τοῦ πειρασμοῦ. «Μία εἶναι ἡ θλίψις, ἡ ἐκ τῆς ἀληθείας, ἡ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῆς ψυχῆς μας, ὅλαι αἱ ἄλλαι θλίψεις, ὅταν ἀποβαίνωσι σφοδραί, εἶναι ἀλλότριαι τῆς Χάριτος»⁷⁸.

Ὀλίγους μῆνες μετά τήν ἴδρουση τῆς Μονῆς, δέν ἐπέτρεπε στίς ὀλίγες καί ἀρχαίριες δόκιμες τήν ἀνάγνωση στήν τράπεζα πρός ἀποφυγή τῆς μελαγχολίας· διέκρινε, ὅτι εἶχαν ἀνάγκη ὀλίγης ἀνακουφίσεως τοῦ πνεύματος καί τῆς καρδίας, καί ἐνέκρινε τήν συνδιάλεξη ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ πρέποντος, ὡς ὠφέλιμην, διότι ἡ διαρκῆς σιωπή καί ἡ ἔνταση στούς ἀρχαίους, καί μάλιστα στίς ἀρχαίριες, γεννᾷ μελαγχολία⁷⁹.

Τήν Μοναχή Ξένη, τήν Ἠγουμένη, ἡ ὁποία ὑπό τό βάρος τῶν δοκιμασιῶν καί καθηκόντων καί λόγω τῶν ἀτελειῶν τῆς Ἀδελφότητος παρεδίδοτο ἐνίοτε εἰς ρέμβη θλίψεως καί εἰς τήν κυριαρχία τῆς λύπης μέ ἀποτελεσμα, νά ὑποσκάπτεται ἡ εὐθραστος ὑγεία της, συμβουλεύει, νά ἀποκρούη τήν παράλογο λύπη, νά μή παραδίδεται εἰς αὐτήν, ἀλλ' εὐθύς ἀνισταμένη νά μεταβαίνει εἰς κελλίον ἀδελφῆς, γιά νά τῆς ἀναγνώσκη βίους Ἀγίων καί νά ψάλλουν ὕμνους εἰς τήν Κυρία Θεοτόκο⁸⁰.

Ἀρχή στόν βίο του εἶχε, νά γίνεται στόν πλησίον του εὐφροσύνης πρόξενος. Αὐτή τήν ἀρχήν ἤθελε νά ἔχουν καί οἱ μαθήτριές του καί μάλιστα ἡ Ἠγουμένη, ἡ ὁποία, ὡς πνευματική μητέρα, δέν ζῆ γιά τόν ἑαυτόν της, ἀλλά γιά τήν Ἀδελφότητα καί ζῶσα γιά τήν Ἀδελφότητα ζῆ γιά τόν Θεόν, ὁ Ὅποιος ἀποδέχεται τήν ζωήν αὐτῆς, ὡς θυσίαν εὐπρόσδεκτον. Τῆς ὑπενθύμιζε, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐξηρτάτο ἡ χαρά καί εὐφροσύνη τῆς Ἀδελφότητος καί ὅτι εἶχε καθῆκον, νά τήν συντηρῆ στίς καρδιές τους καί

74. Ἐπ. 21, σ. 76.

75. Ἐπ. 9, σ. 49.

76. Ἐπ. 8, σ. 46.

77. Αὐτόθι.

78. Αὐτόθι.

79. Ἐπ. 20, σ. 73. «Ἦσυχία ἀπέιρους ἀποπνίγει», κατά τόν Ἰωάννη Σιναῖτη. (Κλίμαξ, Λόγος ΚΖ, Κ, σ. 347).

80. Ἐπ. 77, σ. 162.

βιάζουσα πολλάκις éαυτήν. Τήν διεβεβαίωσε ότι, όταν εὐφραίνῃ τήν καρδιά τοῦ πλησίον, πολλῶ μᾶλλον τῆς ἀδελφῆς τῆς στερηθείσης τῶν πάντων καί ἀπεκδεχομένης παρ' αὐτῆς μόνῃς πνευματικῆν εὐφροσύνην, εὐαρεστεῖ εἰς τόν Θεόν πολύ μᾶλλον ἢ ἐάν ποιῇ μακρές προσευχές καί μεγάλες νηστείες. Μέγας θά εἶναι ὁ μισθός της, ἐάν γίνεται στίς ἀδελφές της εὐφροσύνης πρόξενος⁸¹.

Πόθος του διακαῆς καί παντοτινῆ εὐχῆ του ἦτο ἡ ἐπικράτηση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι χαρά καί εἰρήνη⁸². Εὐχόταν, ἡ χαρά, ἡ τῆς χάριτος τοῦ Παναγίου Πνεύματος, νά ζωογονῇ αἰωνίως τίς ψυχές τους, νά τίς εὐφραίνῃ μυστικῶς καί νά τίς καθιστᾷ μακάριες⁸³. Αὐτήν τήν χαρά, πού ὁ ἴδιος ἐγεύετο, δέν εὕρισκε λόγους, νά περιγράψῃ εἶναι ἄρρητος. «Τίσι λόγοις τό ὑπό σοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ διεγειρόμενον συναίσθημα νά περιγράψω; Τίμι χρωστήρι τήν εἰκόνα σου νά εἰκονίσω, ἢ τίμι τρόπῳ τόν μυστικόν σου χαρακτήρα λόγῳ νά ἐκδηλώσω; Οὐδεμία ἐν ἐμοί δύναμις ἰσχύει τό μυστήριον νά πολυπραγμονήσῃ· οὐδεμία φωνή εὐτονεῖ τήν ἐνέργειαν αὐτοῦ νά ἐκφράσῃ· διατελεῖ μυστική καί κεύθεται ἐν τοῖς μυχίοις τῆς καρδίας καί τῇ ψυχῇ μόνῃ éαυτήν ἐμφανίζει», γράφει εἰς «**Τό γυνῶθι σουτόν**»⁸⁴. Τίς εὐχές του πολλάκις ἐπεσφράγιζε μέ συμβουλές, νά περιφρουροῦν εἰς τήν καρδιά τους αὐτήν τήν χαρά καί νά μή ἐπιτρέπουν εἰς τόν ἀλλότριον, νά ἐκχέῃ εἰς αὐτήν πικρία. «**Προσέχετε! Προσέχετε, μή ὁ Παράδεισος ὁ ἐν ὑμῖν μεταποιεῖται εἰς κόλασιν**»⁸⁵.

Ἄλλην ἐπιστολή του κατακλείει οὕτω: «**Θέλω νά μανθάνω, ὅτι χαίρετε ἐν Κυρίῳ. Μή ἀποκρούετε τήν χαράν τοῦ Κυρίου διά τῆς λύπης τοῦ πονηροῦ. Χαίρετε ἐν Κυρίῳ καί πάλιν ἐρῶ χαίρετε**»⁸⁶.

γ) Πρός τόν πειρασμό

Συνεχιστής τῆς νηπτικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, πού ἐκκινεῖ ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ θείου Ἰδρυτοῦ αὐτῆς, «**γρηγορεῖτε καί προσεύχεσθε, ἵνα μή εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν**»⁸⁷, διδάσκει τήν πνευματικῆν ἐγρήγορση καί προσευχή καί ἐπαναλαμβάνει ἐνίοτε στίς ἐπιστολές του αὐτούς τούς Κυριακοὺς λόγους⁸⁸, διότι ἡ Μοναχὴ ὀφείλει, νά τούς ἐνθυμῆται πάντοτε, γιά νά μή εἰσέρχεται ἢ ἐμβάλλει éαυτήν εἰς πειρασμόν⁸⁹. «**Αἱ παρθένοι,**

81. Ἐπ. 99, σ. 193.

82. Ἐπ. 72, σ. 156.

83. Ἐπ. 18, σ. 68.

84. Βλ. σ. 181.

85. Ἐνθ' ἄνωτ.

86. Ἐπ. 21, σ. 76. Βλ. Φιλ. 4,4.

87. Ματθ. 26,41. Ἐπ. 9, σ. 48.

88. Ἐπ. 18, σ. 68. Ἐπιστ. διατρ. σ. 253.

89. Αὐτόθι. Εἰς τήν «**Περί ἀμαρτίας**» Ἐ' Ὀμιλία του, πού συμπεριλαμβάνεται εἰς τό «**Περί ἐπιμελείας ψυχῆς**» πόνημά του, (σ. 45-49), γράφει, ὅτι ὁ λόγος, γιά τόν ὁποῖον ἀμαρτάνει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ ἀποπλάνηση αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιζητήσει τοῦ ἀγαθοῦ ἔνεκεν ἀμελείας τῆς πρὸς Θεόν ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καί λατρείας. Καί καταλήγει: «**διά τόν**

μόνον τόν Χριστόν πρό ὀφθαλμῶν ἔχετε καί τόν αὐτοῦ πατέρα ἐν εὐχαίς φωτιζόμεναι ὑπό τοῦ Πνεύματος», γράφει⁹⁰.

Ἡ ἐγρήγορη συνίσταται εἰς προσοχή καί νήψη· ὁ γρηγορῶν δέν εἰσέρχεται εἰς πειρασμό, διότι νήφει καί προσέχει. Ἡ προσοχή ἀφυπνίζει τήν ψυχή καί ἐξεγείρει αὐτήν καθεύδουσαν. Ἄνευ προσοχῆς, ἡ τελειότης εἶναι ἀνέφικτος, διότι τελειότης ἄνευ ἐπιγνώσεως τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύνατος. Ἄνευ προσοχῆς, καί αὐτή ἡ πεφωτισμένη διάνοια ἀδυνατεῖ, νά γνωρίσῃ τήν ἀλήθεια. Ἡ προσοχή εἶναι ἡ πρώτη διδάσκαλος τῆς ἀληθείας καί ἐπομένως ἀπολύτως ἀναγκαία⁹¹.

Ἡ προσοχή διεγείρει τήν ψυχή πρός μελέτην ἑαυτῆς, πρός ἐξέταση τῶν διανοημάτων, τῶν πόθων καί τῶν ἐνθυμήσεων. Τά διανοήματα, οἱ πόθοι καί οἱ ἐνθυμήσεις ἐμφανίζονται πολλάκις μέ προσωπίδα καί λαμπρά περιβολή, ὅπως ἐξαπατήσουν τήν ἀπρόσεκτον διάνοιαν, εἰσέλθουν καί κατακυριεύσουν τήν ψυχήν. Τήν ὑποκεκρυμμένην αὐτῶν μορφή, δύναται, νά ἀνακαλύψῃ, μόνον ἡ προσοχή. Πολλάκις ἡ προσποίηση εἶναι τοσοῦτον τελεία, ὥστε ἡ διάγνωση δυσχερεστάτη⁹². Διά τοῦτο οἱ μὴ τελειωθέντες ὀφείλουν, νά ἐξαγγέλλουν ταῦτα πάντα εἰς πεφωτισμένη διάνοια, ὅπως ἀκριβῶς γνωσθοῦν, ἐλεγχθοῦν καί διακριθοῦν, κατά τόν χαρακτήρα, τά ἀγαθὰ τῶν κακῶν καί τά κίβδηλα τῶν γνησίων. Διαβεβαιώνει δέ, ὅτι οἱ μὴ πράττοντες τοῦτο ἤδη ἐπλανήθησαν καί διατρέχουν τόν ἔσχατο κίνδυνον⁹³.

Στίς ἀρχαίριες δόκιμες συνέστησε, νά μὴ πείθονται στούς ἰδίους λογισμούς, ἀλλά νά ἐξομολογοῦνται εἰς ἀλλήλας τά ἁμαρτήματα αὐτῶν, γιά νά ἰαθοῦν⁹⁴ καί νά μὴ περιπίπτουν εἰς κρυφὸ πειρασμό⁹⁵, τό δέ σπουδαῖο νά τοῦ τό γράφουν, ἐάν δέν ἀναπαύωνται ἐκ τῆς γενομένης ἐξομολογήσεως⁹⁶. Ἐδωκεν ἐπίσης ἐντολή στήν Ἡγουμένη, νά δέχεται τίς ἐξαγορεύσεις τῶν λογισμῶν ἀπάσης τῆς Ἀδελφότητος, ἀκόμη καί τῶν ὑβριστικῶν μετ' ἀγάπης, ἵνα νικᾷ τούς πειρασμούς⁹⁷.

Εἰς τούς λογισμούς, κατά τήν προσευχή, συμβουλεύει, νά μὴ δίδουν

λόγον τοῦτον παραγγέλλει καί ὁ Κύριος πολλάκις τούς μαθητάς αὐτοῦ, ἵνα γρηγορῶσι καί προσεύχωνται, ἵνα μὴ εἰσέλθωσιν εἰς πειρασμόν· διότι ἐνόσω γρηγοροῦσι καί προσεύχονται, ὁ νοῦς ἀτενίζει πρός τόν Θεόν, τά δέ ἐκτοξευόμενα βέλη τοῦ πονηροῦ ἀδυνατοῦσι νά προσβάλωσι τούς λογισμούς· καταφέρουσι δέ ἄφνω βαρέα τά τραύματα, εὐθύς ὡς εὖρωσι τόν νοῦν καί τήν διάνοιαν διεσκεδασμένα περί τήν κτίσιν· καί ἀληθῶς τότε πειραζόμεθα, ὅταν αἰσθανώμεθα τήν προσβολήν, καί αἰσθανόμεθα αὐτήν, ὅταν ἡ προσοχή ἡμῶν στραφῇ πρός αὐτήν, ὅταν ὑπάρχη συγκατάθεσις· διά τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν, ἦτοι δεχθῶμεν τάς προσβολάς».

90. Τό γινῶθι σαυτόν, σ. 58.

91. Ἐπιστ. διατρ. σ. 253.

92. Αὐτόθι.

93. Αὐτόθι, σ. 254.

94. Ἐπ. 9, σ. 49.

95. Ἐπ. 47, σ. 123.

96. Αὐτόθι.

97. Ἐπ. 33, σ. 92.

οὐδεμία προσοχή, διότι, ὅσον τούς προσέχει κάποιος, τοσοῦτον ἐμμένουν, ἀλλά νά τούς μεταβάλλουν δι' ἐκφώνου ἀναγνώσεως⁹⁸.

Προειδοποιεῖ, ὅτι θά ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τους οἱ τοῦ ἀντιπάλου δυναμεις⁹⁹, ὥστε τίς προσβολές αὐτοῦ, νά τίς ἀντιμετωπίζουν μέ ἐτοιμότητα, χωρίς νά θροοῦνται, «ὡς νεοσσοί»¹⁰⁰, χωρίς πανικό καί ἀπελπισία, μέ τήν βεβαιότητα, ὅτι δέν εἶναι μόνες. Καθ' ἐκάστην ἔψαλλον «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», ἀλλ' ὡς φαίνεται, δέν τό εἶχαν κατανοήσει πλήρως. Διά τοῦτο ἐκφράζει τήν ἐπιθυμία, νά τό διαβάσουν ἅπαξ πρὸς τελείαν κατανόηση αὐτοῦ μέ τήν βεβαιότητα, ὅτι θά εἰρηνεύση ἡ καρδιά τους¹⁰¹.

Βλέπει τόν ἀοράτως διεξαγόμενο πόλεμο καί διακρίνει τίς μεθοδεῖς, τούς στόχους, τούς ἀπωτέρους σκοπούς τοῦ ἐχθροῦ ἀλλά καί τήν τελικήν ἦττα αὐτοῦ. Φρονεῖ, ὅτι «μοναχός ἀδόκιμος ὁ ἀπείραστος»¹⁰². Διερμηνεύει τούς λόγους τῆς ἀναγκαιότητος τῶν πειρασμῶν, ὡς θά παρατεθοῦν κατωτέρω, καί διαβεβαιώνει, ὅτι, ἐάν ὑπομείνουν ἕως τέλους, τά ὀνόματα τους θά γραφοῦν εἰς βίβλον Ζωῆς¹⁰³.

Μεθοδεῖς

1. Κατ' ἀρχήν ὑποδαυλίζει, ὡς τό πῦρ, τόν ἐν ἡμῖν ὑπάρχοντα καί γρηγοροῦντα νόμον τῆς ἁμαρτίας¹⁰⁴.

2. Ἐκμεταλλεῦεται παθολογικές καταστάσεις. Καταφανῆς καθίσταται, ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀναγκαιότης τοῦ χαρίσματος τῆς διακρίσεως εἰς τόν πνευματικό, κυρίως ὅταν καλῆται νά διαγνώση παθολογικά φαινόμενα, νά διακρίνη τήν νευροψυχική νόσο ἀπό τήν δαιμονικήν ἐπήρεια, νά ὀριοθετήσῃ ἀμφότερα, ἐάν συνυπάρχουν, καί νά συστήσῃ τήν κατάλληλη καί ἀποτελεσματική θεραπευτική ἀγωγή, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπό τό κάτωθι, κατ' ἐξοχήν ἐνδεικτικό, περιστατικό.

Δόκιμη συμπεριεφέρετο κατά τρόπον ἀνάρμοστο στήν Ἡγουμένη καί μεταμελουμένη ἀπέδιδε τοῦτο εἰς ἀνίατον ψυχικήν αὐτῆς νόσο μέ συνέπεια, νά κυριεύεται ἀπό θλίψη καί ἀπελπισία.

Εἰς τήν πρὸς αὐτήν ἀπαντητική ἐπιστολή του, συμφώνως πρὸς τίς ἀρχές τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας του, προτάσσει ποιήματα ἀποτελούμενο

98. Ἐπ. 11, σ. 53.

99. Ἐπ. 15, σ. 64.

100. Αὐτόθι, σ. 63.

101. Αὐτόθι, σ. 64.

102. Ἐπ. 9, σ. 48. Τοῦτο τό φρόνημα ἐκφράζεται καί ὑπό τοῦ Δωροθέου Γάζης οὕτω: «Καλῶς εἶπεν ὁ ἀββάς Ποιμῆν, ὅτι τό σημεῖον τοῦ μοναχοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς φαίνεται. Ὅφειλε ὁ μοναχός ὁ μετὰ ἀληθείας προσερχόμενος δουλεῦσαι τῷ Θεῷ, ἐτοιμάσαι, κατά τήν Σοφίαν, τήν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς πειρασμούς, ἵνα μὴ ξενίζηται ποτε, μηδὲ ταρασσηται ἐν τοῖς συμβαίνουσι, πιστεῦων ὅτι οὐδέν ἄνευ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ γίνεται». (Δωροθέου Γάζης, Διδασκαλία διάφοροι πρὸς τούς ἑαυτοῦ μαθητάς, ΙΓ, 138, SC 92, 402).

103. Ἐπ. 15, σ. 64.

104. Ἐπ. 92, σ. 183.

ἀπό ἕξ στροφές καί ἐξήντα πέντε στίχους *Πρός τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον Γοργοεπήκοον*, ὅπως διά τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ἀνουψώσῃ τόν νοῦν καί τήν καρδίαν τῆς πασχούσης πρὸς τήν φιλεύσπλαγχνον Μητέρα τοῦ Κυρίου καί τύχη τῆς ταχείας Αὐτῆς βοήθειας καί ἀντιλήψεως¹⁰⁵.

Ἀκολούθως, εἰς ὑστερόγραφο λιτό καί μεστό νοημάτων, παρέχει τήν διάγνωση τοῦ παθολογικοῦ φαινομένου καί τῶν αἰτίων αὐτοῦ· πρόκειται γιά νευροπάθεια προκαλουμένην ἀπό ὑστερία. Ἡ ὑστερία ἐξησθένησε τό νευρικό της σύστημα καί τήν κατέστησε νευροπαθῆ καί λίαν εὐαίσθητη. Ἐντεῦθεν ὅλη αὐτή ἡ κατάστασις¹⁰⁶. Διασαφηνίζει, ὅτι αὐτή ἡ ἀσθένεια δέν εἶναι τῆς ψυχῆς· αὐτή «πάσχει κατ' ἀντανάκλασιν ἢ ὡς λέγεται κατὰ συμπάθειαν»¹⁰⁷. Διακρίνει, ὅτι ἐνταῦθα δέν πρόκειται μόνον περὶ πειρασμοῦ, διότι ὁ Θεός δέν ἐπιτρέπει στούς ἀδυνάτους τόσο πειρασμό· ἡ αἰτία τοῦ πάθους εὐρίσκεται εἰς αὐτήν. Ὁ δέ πειρασμός ἐπωφελοῦμενος τῆς παθήσεώς της τήν θλίβει παριστῶν αὐτήν ὡς ψυχική νόσο, ἐν ᾧ δέν εἶναι, καί τήν ὠθεῖ στήν ἀπελπισίαν ἀποδίδων τήν ἐκ τῆς ὑστερικῆς καταστάσεώς της νευροπάθεια στήν ἀδιόρθωτόν της γνώμη¹⁰⁸.

Ἡ θεραπευτική ἀγωγή, πού δίδει, εἶναι θεανθρωπίνη. Συνιστᾶ, νά χαίρῃ ἐν Κυρίῳ, νά εὐχεται πρὸς Αὐτόν ὑπέρ ὑγείας ψυχῆς καί σώματος καί ἐκδιώκουσα τίς ὑπό τοῦ πονηροῦ ὑποβαλλόμενες ψευδεῖς εἰσηγήσεις νά καταπαύσῃ τήν ἐξ αὐτῶν θλίψη καί τήν ἐκ τῶν λογισμῶν ταραχή. Διαγνώσας δέ, ὅτι τό αἷτιο τῆς παθήσεως εἶναι ὀργανικό, τήν προτρέπει, νά ζητήσῃ ἀπό ἰατροῦ φάρμακο γιά τίς ὑστερικές γυναῖκες καί νά φροντίσῃ, ὅπως ἐνισχύσῃ τό νευρικό σύστημά της, διότι, ὅταν θεραπευθῇ τό σῶμά της, θά θεραπευθῇ καί ἡ ψυχή της¹⁰⁹.

3. Προξενεῖ πάθη. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον, ὅτι τό αὐτό πρόσωπο ἀργότερον, ὡς Μοναχή πλέον, καταλαμβάνεται ὑπό πάθους ἀλλοτρίου· ὑπό μίσους καί λογισμῶν ἀντιπαθείας κατὰ τῆς Ἡγουμένης καί τέως ὁμοψύχου φίλης της μέ συνέπειες θλίψη καί ἀθλία κατάστασις. Εἰς τήν περίπτωσι αὐτή ἡ προέλευσις τοῦ πάθους ἐντοπίζεται ὄχι εἰς αὐτήν, ἀλλ' εἰς δαιμονική ἐπήρεια. Ὁ πειρασμός αὐτός, ὅπως διακρίνει, ὅτι ἦταν ὄντως ἐκ τοῦ πονηροῦ¹¹⁰.

Κατ' ἀρχήν διακρίνονται τά αἷτια τούτου, πού εἶναι ὁ δαιμονικός φθόνος κατὰ τῆς Μοναχῆς καί ἡ δαιμονική ἐκδίκησις κατὰ τῆς ἀγαθῆς Ἡγουμένης.

Οἱ στόχοι τοῦ πειραστοῦ ἐπισημαίνονται: Ἡ ἐκρίζωσις τῆς ἀγάπης, ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς πρὸς τήν Ἡγουμένην ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης, ἡ διατάραξις τῆς εἰρήνης καί ἡ ἀφαίρεσις τῆς χαρᾶς.

105. Ἐπ. 19, σ. 69-71.

106. Αὐτόθι, σ. 71.

107. Αὐτόθι, σ. 72.

108. Αὐτόθι, σ. 71.

109. Αὐτόθι, σ. 72.

110. Ἐπ. 31, σ. 88.

Μέ τήν διακριτική διάγνωση τοῦ ἁγίου Πατρός ἡ πειραζομένη βοηθεῖται κατ' ἀρχήν εἰς αὐτοσυνειδησία· πληροφορεῖται ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι στό βάθος τῆς καρδίας της ὑπάρχει ἐρριζωμένη ἡ ἀγάπη τῆς ἀγαθῆς Ξένης¹¹¹. Ἡ θλίψη αὐτῆς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαμαρτυρομένης καρδίας της, ἡ ὁποία θέλει νά ἀπαλλαγῇ τοῦ ξένου τούτου συναισθήματος καί μή δυναμένη θλίβεται. Ἐνθαρρύνεται μέ τήν ὑπόμνηση, ὅτι ὁ Θεός εἶναι μετ' αὐτῆς καί δέν θά ἐπιτρέψῃ, νά ἠττηθῇ¹¹².

Ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τοῦ πειρασμοῦ χρειάζεται θεανθρώπινη συνεργία. Ἡ ἀνθρωπίνη συμβολή συνίσταται εἰς ἐξομολόγηση καί συμπροσευχή. Ἐκτιμῶν δέ, ὅτι ἡ πρός ἐκεῖνον ἐξομολόγηση δέν ἀρκεῖ, τήν προτρέπει, νά τό ἐκμυστηρευθῇ στήν Ἠγουμένη καί νά τήν παρακαλέσῃ, νά εὐχηθῇ ὑπέρ αὐτῆς, ὅπως καταπαύσῃ ὁ πειρασμός¹¹³. Τῆς δίδει ἐντολή, ὅταν θά λάβῃ τήν ἐπιστολή του, νά μεταβῇ ἀμέσως εἰς τόν Ναό, νά παρακαλέσῃ τήν Θεοτόκο καί νά ἀναγνώσῃ Παράκληση, καί τήν βεβαιώνει, ὅτι καί ὁ ἴδιος θά ἐπικαλεσθῇ τό θεῖον ἔλεος ἐπ' αὐτήν διά τῆς Κυρίας Θεοτόκου, «τῆς μόνης ἀκαταισχύντου ἐλπίδος καί προστασίας ἡμῶν», μέ τήν πεποίθηση, ὅτι θά ἀπαλλαγῇ τοῦ πειρασμοῦ¹¹⁴.

Τέλος τῆς γνωρίζει καί τήν προσωπική της εὐθύνη, ἡ ὁποία ἐγκρίεται στήν ἐγκατάλειψη τῆς «εὐχῆς» μέ συνέπεια, νά μένη ἀπεριφρούρητος ἡ καρδιά της καί νά ἀποπλανᾶται ὑπό τῶν λογισμῶν. Διά τοῦτο τήν παρακαλεῖ, νά λέγῃ ἀδιαλείπτως τήν «εὐχή» καί νά μήν ἐπιτρέπῃ στούς λογισμούς της, νά τήν κυριεύουν, οὔτε νά δέχεται στήν καρδιά της τῆς ἀντιπαθείας τίς προσβολές¹¹⁵.

Στόχος

Κύριος στόχος τοῦ πειραστοῦ εἶναι ἡ ἀγάπη. Ὅταν δέν κατορθώσῃ, νά τήν καταστρέψῃ, ἐπιζητεῖ, νά τήν διαστρέψῃ. Μεταβάλλει τήν κοινήν, ἀνθρωπίνη ἀγάπη, πού δέν ἀπορρέει ἀπό τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης, ἥτοι τοῦ Χριστοῦ, ἡ δέν ἐκπηγάξει ἀπό τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης, εἰς ἔρωτα σαρκικό πρός ἕτεροφύλους ἢ καί ὁμοφύλους μέ ποικίλες μεθοδεῖες. Δημιουργεῖ φαντασιώσεις, ἐξαπατᾶ καθ' ὕπνους καί παριστᾶ τό ἀγαπώμενο πρόσωπο τετρωμένο στήν καρδιά ἐξ ἔρωτος¹¹⁶.

Ὅθεν ὁ διδάσκων ἔργω καί λόγῳ τήν ἀγάπη κατά τά πρωτοχριστιανικά πρότυπα¹¹⁷ συνιστᾶ μεγάλη προσοχή εἰς τήν πρός ἀλλήλους καί εἰς τήν πρός ἐκεῖνον ἀκόμη ἀγάπη, καθημερινή ἐξέταση αὐτῆς, μήπως δέν ἀπορρέῃ ἀπό τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης, ἥτοι τοῦ Χριστοῦ, ἐπαγρύπνη-

111. Αὐτόθι.

112. Αὐτόθι.

113. Αὐτόθι.

114. Αὐτόθι.

115. Αὐτόθι, σ. 89.

116. Ἐπ. 121, σ. 234.

117. Ἐπ. 37, σ. 101.

ση ἐπ' αὐτῆς, ὥστε νά τηρῆται ἀγνή καί ἀμιγῆς καί νά διαφυλάσσεται ἐκ τῶν παγίδων τοῦ πονηροῦ¹¹⁸.

Ἡ ἀγάπη κινδυνεύει, ὅταν ἡ καρδιά δέν ἐνισχύεται ἀπό τῆς καθαρᾶς προσευχῆς τῆς διαθερμαινούσης αὐτήν, νά ἀποβῆ σαρκική καί ἀφύσικος, νά σκοτίσῃ τόν νοῦν καί νά ἐκκαύσῃ τήν καρδιά¹¹⁹. Διά τοῦτο παρέχει τήν ἄκρα καί παιδαγωγική αὐστηρότητα, ὡς ἀντίδοτο, εἰς ἀναπτυσσόμενον αἶσθημα ἀγάπης πρὸς αὐτόν στήν καρδιά ἐμπαθοῦς καί ἐπιρροεποῦς πρὸς τήν ματαιότητα Μοναχῆς, ἵνα μὴ ἀποβῆ ἔρωσ μέ τήν ἀνοχήν αὐτοῦ¹²⁰.

Θεωρεῖ καθῆκον αὐτοῦ, νά συμβουλευέσῃ, ὅτι ὀφείλουν, νά εὐλαβοῦνται ἑαυτάς καί ἀλλήλας ὡς εἰκόνας Θεοῦ, ὡς πρόσωπα ἱερά, ὡς ἀφιερῶματα θεῖα, νά μὴ ἀποβλέπουν ποτέ εἰς τό σῶμα ἢ εἰς τό κάλλος αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τήν ψυχή, καί νά μήν χρονοτριβῆ ὁ λογισμός τους εἰς τήν ἐξέταση τῶν διαφορῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ἀκόμη δέ συνιστᾷ, νά ἀπέχουν τῶν χειραφιῶν καί τῶν ἀσπασμῶν, διότι μάχονται πρὸς «τόν πονηρότατον πτεριστήν»¹²¹.

Ἡ νηπτική περί ἀγάπης διδασκαλία συνοψίζεται στούς κάτωθι λόγους: «Προσέχετε τό αἶσθημα τῆς ἀγάπης. Ἀγαπάτε ἀλλήλας, ὡς ἀγίας ἀδελφάς, καί μόνη ἡ κοινή πρὸς τόν Κύριον ἀγάπη ἄς συνδέῃ ὑμᾶς»¹²².

Σκοπός

Διά τῶν ἀνωτέρω, ὡς καί διά ποικίλων ἄλλων μεθοδειῶν, ὁ πειραστής ἀποσκοπεῖ, νά ἐμβάλῃ εἰς τόν ἀθλητή ἀποθάρρυνση¹²³, δειλία¹²⁴, ταραχή¹²⁵, ἀπελπισία¹²⁶, ὥστε νά τόν ἐκβάλῃ ἀπό τό στάδιον τοῦ ἀγῶνος, νά τόν ὠθήσῃ εἰς παραίτηση, φυγή ἀπό τήν Μονή τῆς μετανοίας του καί ἐπιστροφή στήν κοσμική ματαιότητα¹²⁷.

Λόγοι παραχωρήσεως τῶν πειρασμῶν

Ὁ Θεός παραχωρεῖ τοὺς πειρασμούς γιά παιδαγωγικούς καί θεραπευτικούς σκοπούς, ἀλλά μέ μέτρο ἀνάλογο τῆς δυνάμεως ἑκαστου, διότι γνωρίζει τήν ἀντοχήν ἑκάστου¹²⁸. «Πάντως ὁ πειρασμός ἔσται κατά δύναμιν»¹²⁹. Διά τοῦτο καί δοξάζει Αὐτόν, τόν μὴ ἐπιτρέποντα μεγαλύτερες τῶν δυνάμεων τους δοκιμασίες¹³⁰.

118. Ἔνθ' ἄνωτ.

119. Ἐπ. 61, σ. 142.

120. Ἔνθ' ἄνωτ.

121. Ἔνθ' ἄνωτ.

122. Αὐτόθι.

123. Ἐπ. 100, σ. 197.

124. Ἐπ. 16, σ. 65.

125. Ἐπ. 15, σ. 63.

126. Ἐπ. 9, σ. 48· Ἐπ. 124, σ. 241.

127. Ἐπ. 74, σ. 159.

128. Ἐπ. 9, σ. 48.

129. Ἐπ. 124, σ. 241.

130. Ἐπ. 100, σ. 197.

Ὡς λόγους δέ παραχωρήσεως τῶν πειρασμῶν παραθέτει τούς κάτωθι:

1. **Ἡ παιδαγωγία.** Περί τῶν μοναζουσῶν ἐν προκειμένῳ ἐνόησε, ὅτι ἐμαστιγοῦντο συνεχῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐπειδὴ ἦσαν ἀρχάριες καὶ πλήρεις ἐλαττωμάτων, γιὰ νὰ συνέλθουν καὶ νὰ ἐνοήσουν καὶ ἐκεῖνες, ὅτι ἐπήγαν εἰς τὴν Μονή, γιὰ νὰ ζήσουν μόνον γι' Αὐτόν καὶ ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Τοῦτο, δηλώνει, ὅτι ὀφείλουν ὅλες, νὰ τὸ ἐνοήσουν καλῶς καί, ἀφοῦ ἀπαρνηθοῦν τὸν ἑαυτό τους, νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μέ πᾶσα ταπεινότητα καὶ ὑποταγή¹³¹.

2. **Ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς.** Τούς πειρασμούς ἀπαιτεῖ ἡ ἀσθένεια τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία δέν εἶναι πάντοτε συνειδητή. Οἱ πειρασμοὶ δίδονται, γιὰ νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ κεκρυμμένα πάθη καὶ νὰ καταπολεμηθοῦν πρὸς θεραπεία τῆς ψυχῆς¹³².

3. **Ἡ πνευματικὴ γνώση.** Ὁ ἀσκητὴς διὰ τῶν πειρασμῶν ἀνυψοῦται εἰς πνευματικὴ γνώση. Οἱ πρωταρχικοὶ αὐτοὶ λόγοι διατυπώνονται ἐπιγραμματικῶς οὕτω: «Πᾶς πειρασμὸς πρὸς θεραπείαν ἑνὸς ψυχικοῦ πάθους γίνεται ἢ πρὸς ἀνύψωσιν, εἰς γνώσιν»¹³³.

4. **Ἡ ταπεινοφροσύνη.** Οἱ πειρασμοὶ φέρουν εἰς ταπεινοφροσύνη. Φέρουν πολλάκις καὶ τὰ δάκρυα¹³⁴. Δι' αὐτῶν ἡ ψυχὴ λαμβάνει αὐτογνωσία. Ἐν καιρῷ πειρασμῶν καὶ δοκιμασιῶν φανερώνεται ὁ κρυπτός, ὁ ἀληθὴς τῆς καρδίας ἄνθρωπος. Ἡ ἀσκητικὴ πείρα διδάσκει, ὅτι ὁ ἀντιμαχόμενος πρὸς τούς πειρασμούς ἀνυψώνεται εἰς τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀληθείας, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέει ἡ γνησία ταπεινώση¹³⁵.

5. **Ἡ τελείωση.** Τὰ πάντα τίθενται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀγαπώντων Αὐτόν, ἀκόμη καὶ οἱ πειρασμοί. Εἶναι καὶ αὐτοὶ δεῖγμα τοῦ θείου ἐλέους. «Ἄνευ τοῦ θείου ἐλέους οὐδέ πειρασμοὶ προσβάλλουσιν

131. Ἐβρ. 12, 6. Ἐπ. 124, σ. 241.

132. Ἐπ. 9, σ. 48. Περί αὐτοῦ λέγει σχετικῶς ὁ Μ. Βασιλείος: «Συνεχρήσατο οὖν αὐτοῦ τῇ πονηρίᾳ εἰς γυμνάσιον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὁ σοφῶς καὶ προνοητικῶς οικονομῶν τὰ ἀνθρώπινα, ὥσπερ ἰατρός τῷ τῆς ἐχίδνης ἰῶ εἰς σωτηρίων φαρμάκων κατασκευὴν ἀποχρώμενος». (Βασιλείου Μ, Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 9, Migne PG 31, 349).

133. Αὐτόθι.

134. Αὐτόθι. Κατὰ τὸν Διάδοχο Φωτικῆς, «Δυσπόριστον μὲν πρᾶγμα ἡ ταπεινοφροσύνη ὅσω γὰρ μέγα ἐστίν, τοσοῦτῳ μετὰ πολλῶν ἀγῶνων κατορθοῦται. Παραγίνεται δέ τοῖς μετόχοις τῆς ἀγίας γνώσεως κατὰ δύο τρόπους. Ὅτε μὲν γὰρ ἐν μεσότητί ἐστι τῆς πνευματικῆς πείρας ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆς, ἢ δι' ἀσθένειαν σώματος ἢ διὰ τούς ἀκαίρως ἐθραϊνόντας τοῖς τοῦ δικαίου φροντίζουσιν ἢ διὰ λογισμούς πονηροῦς ταπεινότερόν πως ἔχει τὸ φρόνημα. Ὅτε δέ ἐν αἰσθήσει πολλῇ καὶ πληροφορίᾳ ὁ νοῦς ὑπὸ τῆς ἀγίας χάριτος καταυγασθῇ, τότε ὥσπερ φυσικῶν ἔχει τὴν ταπεινοφροσύνην ἢ ψυχῆ». (Διαδόχου Φωτικῆς, Κεφάλαια γνωστικά, ρ', ζε, SC 5, 156, 11-20).

135. Αὐτόθι. «Ἐπαινετός ἀληθῶς ὁ εἰπὼν, τὴν ταπεινώσιν ἀληθείας εἶναι ἐπίγνωσιν». (Fr. Miklosichlos Muller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1, 202. Ὡς ἀλήθεια ὀρίζεται ἡ ταπεινώση καὶ ὑπὸ τοῦ Γέροντος Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστοῦ. (Βλ. Γέροντος Ἰωσήφ, Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Φιλοθέου, 1985, σ. 334-335).

ἡμᾶς»¹³⁶. Καί δι' αὐτῶν βοηθεῖται ὁ ἄνθρωπος καί προάγεται εἰς τελειώση. Ἐάν δέν ὑπομείνῃ πειρασμό, δέν θά φθάσῃ εἰς μέτρο τελειώσεως¹³⁷. Διά τοῦτο ὁ ἀγωνοθέτης Θεός ἐνισχύει τοὺς ἀγωνιζομένους εἰς τήν ἀρετή τῆς ὑπομονῆς καί καρτερίας. «Ἀληθῶς πᾶσα θλιψίς μετὰ καρτερίας φερομένη, βαθμίς τις γίνεται, προβιβάζουσα εἰς τήν τελειότητα»¹³⁸.

6. Ἡ ἥττα τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ οἱ πειρασμοί ἐπιτελέσουν τό παιδαγωγικό, θεραπευτικό καί τελειωτικό ἔργο τους, ὁ πειραστής θά ἡττηθῇ στό τέλος. Ὁ πόλεμος διεξάγεται πρὸς συντριβή τοῦ ἐχθροῦ. Μέ τήν προοπτικήν αὐτήν προλέγει: «Βλέπω, ὅτι ὁ πόλεμος διεξάγεται κρατερός, ἀλλ' ὁ ἀντίπαλος θέλει ἡττηθῆ καθ' ὀλοκληρίαν»¹³⁹.

7. Ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ. Αὐτός εἶναι ὁ ὑψηλότερος λόγος· ἐξ ἀγάπης ὁ Θεός ἐπιτρέπει τοὺς πειρασμούς καί τίς δοκιμασίες κατ' εὐδοκία μᾶλλον ἢ κατὰ παραχώρηση, ὅπως ἐλκύσῃ τόν νοῦν καί τήν καρδιά τῶν ἀγωνιζομένων εἰς κοινωνία μετ' Αὐτοῦ¹⁴⁰ καί ὅπως ἡ καρδιά αὐτῶν συντριβομένη αἰσθανθῇ τό ἔλεός Του, πληροφορηθῇ τήν παρουσία Του¹⁴¹ καί μένουσα ἐν τῇ ἀγάπῃ Αὐτοῦ λάβῃ τόν στέφανο τῆς Ζωῆς, ἦτοι τήν κοινωνία τῆς Αὐτοῦ ἀγαθότητος καί μακαριότητος¹⁴².

Ταῦτα πάντα καλῶς ἐννοήσας ἠῦχετο τήν ἐξ ὕψους ἀντίληψη, γιά νά φέρουν μέ ἀνακούφιση τό βάρος τῶν θλίψεων, πού προάγουν εἰς τήν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν¹⁴³.

δ) Πρὸς τίς δοκιμασίες

Διά τοὺς αὐτούς, ὡς ἄνω, λόγους παραχωροῦνται οἱ θλίψεις καί οἱ δοκιμασίες.

Κύριος παράγων δοκιμασιῶν διά τήν νεοπαγῆ Ἀδελφότητα ἦσαν οἱ ἀσθένειες. Κατ' ἀρχήν, σχεδόν ὅλες οἱ πρῶτες δόκιμες ὑπέφεραν ἀπό νευροπάθεια μέ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις εἰς τόν πνευματικό τους ἀγῶνα. Ὡς ἐκ τούτου ὤφειλον, μετὰ πολλῆς προσοχῆς καί περισκέψεως νά πολιτεύωνται¹⁴⁴.

136. Αὐτόθι.

137. Ἐπ. 15, σ. 63-64.

138. Ἐπ. 93, σ. 184.

139. Ἐπ. 100, σ. 197.

140. Ἐπ. 95, σ. 187.

141. Ἐπ. 106, σ. 207. Γράφει ὁ Ἅγιος Διάδοχος Φωτικῆς: «Ὅν τρόπον μὴ θερμανθεῖς ἢ μαλαχθεῖς ὁ κηρός ἐπὶ πολύ οὐ δύναται τήν ἐπιτιθεμένην αὐτῷ σφραγίδα δεῖξασθαι, οὕτως οὐδ' ὁ ἄνθρωπος, ἐάν μὴ διά πόνων καί ἀσθενειῶν δοκιμασθῇ, οὐ δύναται χωρῆσαι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀρετῆς τήν σφραγίδα». (Διαδόχου Φωτικῆς, Κεφάλαια γνωστικά, ρ. 7δ, SC 5,155,14-17).

142. Ἐπ. 118, σ. 229. «Μακάριος ἀνὴρ ὅς ὑπομένει πειρασμόν· ὅτι δόκιμος γενόμενος λήφεται τόν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν». (Ἰακ. 1,12).

143. Ἐπ. 93, σ. 184.

144. Ἐπ. 14, σ. 60.

Ἐνδεικτική εἶναι ἡ περίπτωση δόκιμης, τῆς ὁποίας ἐταράχθη τό νευρικό σύστημα ἔνεκα χρήσεως μηχανῆς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας πρὸς βιοπορισμό, μέ συνέπειες ἐπὶ μὲν τῆς ὑγείας τῆς ἐπικίνδυνη πάθησι¹⁴⁵, ἐπὶ δὲ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀδυναμία ἐπιτελέσεως τοῦ κανόνος τῆς¹⁴⁶.

Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς παθήσεώς τῆς προετάθη ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πατρός κατ' ἀρχὴν ἡ κατάπαυση τοῦ αἰτίου αὐτῆς, ἥτοι ἡ κατάπαυση τῆς περαιτέρω χρήσεως τῆς μηχανῆς, ἀκολούθως ἡ ἐνδεδειγμένη ὑπὸ ἰατροῦ θεραπευτικὴ ἀγωγή¹⁴⁷ καὶ ἡ ἐπίκληση τῶν Ἁγίων¹⁴⁸, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τοῦ Ἰαματικοῦ, ὑπὲρ τῆς θεραπείας αὐτῆς¹⁴⁹. Περὶ τῆς ἀδυναμίας ἐπιτελέσεως τοῦ κανόνος τῆς ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐμφορούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, ὅτι «τό σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τό σάββατον»¹⁵⁰, ἀπαντᾷ, νά πράττη κατὰ συνείδηση καὶ ἐν φόβῳ Θεοῦ, ὅτι δύναται καὶ ὅσον δύναται, ἕως ὅτου ἐνισχυθοῦν τά νεῦρά τῆς¹⁵¹. Εἰς τό αὐτό πρόσωπο ἡ διέγερση τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐκτιμᾶται ὡς πιθανή αἰτία διεγέρσεως καὶ τῶν γενετησίων ὁρμῶν, διότι ἔδρα τοῦ νευρικοῦ συστήματος εἶναι ὁ ἐγκέφαλος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐγκεφάλου ἡ κίνηση καὶ τῶν γενετησίων ὁρμῶν. Διὰ τό ἐνδεχόμενον τοῦτο συνιστᾷ κατευνασμό τοῦ νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ διὰ φαρμάκου¹⁵².

Οἱ πολλὲς καὶ ἀλλεπάλληλες ἀσθένειες, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατετρώχοντο, τὸν ὑποχρέωναν εἰς διηνεκὴ φροντίδα πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπιση, παρακολούθηση καὶ θεραπείαν αὐτῶν.

Ἡὔχετο ὑπὲρ ὑγείας αὐτῶν εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν¹⁵³ καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν θείαν Αὐτοῦ χάρι καὶ δύναμη διὰ τῆς Θεοτόκου¹⁵⁴, διὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ¹⁵⁵, διὰ τῶν Ἁγίων¹⁵⁶ καὶ τῶν αὐτῶν λειψάνων¹⁵⁷, διὰ τοῦ μικροῦ¹⁵⁸ καὶ μεγάλου ἁγιασμοῦ¹⁵⁹, χωρὶς νά παραθεωρῇ τά μέσα τῆς ἰατρικῆς καὶ

145. Αὐτόθι, σ. 62.

146. Ἐπ. 16, σ. 65.

147. Ἐνθ' ἄνωτ.

148. Ἐπ. 90, σ. 178.

149. Ἐπ. 20, σ. 73.

150. Μᾶρκ. 2,27, αὐτόθι.

151. Ἐπ. 16, σ. 65.

152. Ἐπ. 47, σ. 123.

153. Ἐπ. 20, σ. 74· 49, σ. 125· 52, σ. 129· 62, σ. 143· 63, σ. 144· 64, σ. 145· 65, σ. 146· 66, σ. 147· 68, σ. 149· 83, σ. 170· 85, σ. 172· 86, σ. 173· 87, σ. 174· 90, σ. 178· 93, σ. 184· 98, σ. 191· 113, σ. 220· 114, σ. 221· 132, σ. 253· 95, σ. 187· 136, σ. 257.

154. Ἐπ. 19, σ. 69-71· ἐπ. 90, σ. 179.

155. Ἐπ. 90, σ. 178· ἐπ. 95, σ. 187.

156. Ἐπ. 100, σ. 197.

157. Ἐπ. 90, σ. 178· ἐπ. 95, σ. 187.

158. Αὐτόθι.

159. Ἐπ. 52, σ. 129· ἐπ. 100, σ. 198.

φαρμακευτικής ἐπιστήμης, ὡς καί τὰ παρεχόμενα ὑπό τῆς φυσικῆς Ὑγιεινῆς.

Εἰς πολλές ἐπιστολές του περιλαμβάνει ἀναφορές εἰς θέματα ὑγείας, ἀποστολῆς φαρμάκων¹⁶⁰ καί χρημάτων¹⁶¹, κανόνες ὑγιεινῆς¹⁶², πορίσματα ἐρευνῶν καί πειραμάτων τῆς Ἱατρικῆς¹⁶³ καί Φαρμακευτικῆς¹⁶⁴, ἱατρικές συνταγές¹⁶⁵, πρακτικές συμβουλές¹⁶⁶, παραπομπές εἰς ἱατρούς¹⁶⁷ καί Νοσηλευτικά Ἰδρύματα¹⁶⁸ καί θεραπευτική ἀγωγή¹⁶⁹.

Ὡς εἶχε διαπιστώσει, ἡ ὑγεία στούς ἀρχαίους εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς πνευματική ἐργασία καί πρόοδο, διότι οἱ μὴ τελειωθέντες καί μάλιστα οἱ ἤδη εἰς τό στάδιο εἰσελθόντες, ὅπως ἀγωνισθοῦν, ὅταν δέν ἔχουν ὑγεία, ἀποθαρρύνονται¹⁷⁰, καταβάλλονται καί ἀποκάνουν, διότι στεροῦνται ἔτι τοῦ ἠθικοῦ σθένους, πού ἐνισχύει τούς τελείους¹⁷¹. «Ἡ ὑγεία διὰ τούς μήπω τελειωθέντας εἶναι τό αὐτοκίνητον ἄρμα τό φέρον τόν ἀθλητήν εἰς τό τέρμα τοῦ ἀγῶνος»¹⁷².

Προσέτι διέβλεπε εἰς τήν παραμέληση τῆς θεραπείας τοῦ σώματος τόν ἐπικείμενον ἐκ δεξιῶν πόλεμο¹⁷³.

Διά ταῦτα ἐφρόνει, ὅτι «τό ζῶον δεῖται ἐπιμελείας τινός μετά συνέσεως»¹⁷⁴, καί συνεβούλευε, νά μή ἐντείνουν πλέον τοῦ μέτρου τήν χορδή, διότι διὰ χρόνου μακροῦ θά φθάσουν στήν τελειότητα¹⁷⁵. Ἐγνώριζε, ὅτι τό Θεῖον δέν ἐκβιάζεται στίς δωρεές Του. Δίδει, ὅταν Αὐτό θέλῃ, καί χαρίζει πάντοτε τά θεῖα Αὐτοῦ δῶρα. «Ὅ,τι λαμβάνομεν, λαμβάνομεν δωρεάν διὰ τό θεῖον ἔλεος»¹⁷⁶.

160. Ἐπ. 15, 64· 34, 93· 46, 122· 47, 123· 61, 141· 65, 146· 72, 156· 74, 158· 86, 173· 90, 178· 91, 180· 102, 202· 126, 244· 129, 248.

161. Ἐπ. 14, 60· 22, 77· 23, 78· 31, 88· 34, 93.

162. Ἐπ. 33, 92· 34, 93· 51, 128· 77, 162· 79, 165· 82, 169· 90, 178-179· 91, 180.

163. Ἐπ. 64, 145.

164. Ἐπ. 14, 61.

165. Ἐπ. 52, 129· 86, 173· 126, 244.

166. Ἐπ. 22, 77· 52, 129· 68, 149· 74, 159· 82, 169· 90, 178-179· 91, 180· 100, 197· 111, 216.

167. Ἐπ. 14, 61· 62· 19, 72· 21, 75· 23, 78· 29, 85· 38, 102· 51, 128· 69, 150· 94, 186· 107, 208· 109, 210· 110, 212· 111, 216· 123, 238.

168. Ἐπ. 21, 75· 23, 78.

169. Ἐπ. 38, 102· 109, 210-211· 133, 254· 111, 216.

170. Ἐπ. 100, σ. 197.

171. Ἐπ. 14, σ. 60.

172. Αὐτόθι.

173. Ἐπ. 21, σ. 75.

174. Αὐτόθι.

175. Αὐτόθι. Κατά τόν Ἰωάννη Σιναΐτην, ὁ ἐχθρός ὑποβάλλει εἰς τούς ἀδοκίμους ὑποτακτικούς πρό καιροῦ τήν ἐπιθυμίαν τῆς τελειότητος «πρὸ γάρ καιροῦ ὁ ἐχθρός ζητῆσαι αὐτούς ταῦτα πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὑπομείναντες ἐν τῷ καιρῷ τούτων ἐπιτύχωσι». (Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, Δ, ριθ, Ὠρωπός 1984, ἔκδ. Ἰ. Μ. Παρακλήτου, σ. 111-112).

176. Αὐτόθι.

Προέβλεπε τις θείες έπεμβάσεις και διέβλεπε τις θείες ένέργειες εις την ζωή της δοκιμαζόμενης Άδελφότητας και επί μάλλον ήλιπιζε, ότι ο Θεός θά εύλογήση τό έργο, τά δέ πνευματικά τέκνα του θά ένισχύση και θά διαφυλάξη¹⁷⁷.

«Πεποιθήατε επί τόν Θεόν τόν Άγαθόν, τόν Ίσχυρόν, τόν Ζώντα και θέλει έξαγάγει ύμās εις άναψυχήν»¹⁷⁸, έγραφε και έβεβαίωνε, ότι οι δοκιμασίες ακολουθοϋνται υπό της πνευματικής χαράς. Ο Κύριος προσέχει αϋτούς, πού υπομένουν τις δοκιμασίες και τις θλίψεις για την άγάπη Αϋτου¹⁷⁹. «Μή ταρασσέσθω ύμων ή καρδιά, μηδέ δειλιάτω, ότι ο Θεός μεθ' ύμων έστίν»¹⁸⁰.

Στήν έπιστολή του προς τόν Γέροντα Δανιήλ τόν Κατουνακιώτη, την πραγματευομένη περί τών δοκιμασιών, γράφει, ότι οι δοκιμασίες διανοίγουν τούς όφθαλμούς της διανοίας τών άγαπώντων τόν Θεόν προς τό φώς της άληθείας και καθιστοϋν αϋτούς τηλαυγείς και ικανούς, νά βλέπουν, όχι μόνον τά έγγύς, αλλά και τά μακράν, και τόν νοϋν ικανό, νά νοή, όχι μόνον τά νοητά, αλλά και τά ύπέρ κατάληψη, και όχι μόνον νά νοή, αλλά και νά έπιγιγνώσκη¹⁸¹.

Έκ τών πειρασιμών, τών στενοχωριών και έξ όλων τών δεδομένων κατενόησε, ότι ο Θεός ήθελε, νά άναδείξη την Μονήν πρότυπον Γυναικείας Μονής, προάγων τις μοναχές στην τελειότητα¹⁸².

III. Σώματος άσκηση

Για την άσκηση του σώματος τέμνει την βασιλική όδόν της πατερικής διακρίσεως άποτρέπων άπό τις άκρότητες¹⁸³.

Πρσεβεύει, ότι οι αϋστηρότητες πρέπει, νά βαινουν παραλλήλως προς

177. Έπ. 16, σ. 65.

178. Αϋτόθι. «Διήλομεν διά πυρός και ύδατος και έξήγαγες ήμās εις άναψυχήν». (Ψαλμ. 65,12).

179. Αϋτόθι.

180. Ίω. 14,27. Αϋτόθι.

181. Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτου, Άγγελικός βίος, έκδ. Μοναστικής Άδελφότητας Δανηλαίων, Άγιον Όρος, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 177. Ο Γέρον Ίωσήφ ο Ήσυχαστής διακρίνει την πνευματική γνώση της φυσικής και την όρίζει ως όραση του Θεού. «Καθότι ή πνευματική γνώσις, όχι ή φυσική, γνωρίζει τόν Θεόν». (Έκφρασις μοναχικής έμπειρίας, έκδ. Ί.Μ. Φιλοθέου, Άγιον Όρος, 1985³, σ. 335).

182. Έπ. 124, σ. 241. Κατά τόν Δωρόθεο Γάζη, «έάν ποιήση τις πρᾶγμα κατά Θεόν, πάντως έρχεται αϋτῶ πειρασμός· παντί γάρ αγαθῶ ή προηγείται ή έπακολουθεί πειρασμός· οϋτε δέ βεβαίον έστι τό κατά Θεόν γινόμενον, ει μη δοκιμασθῆ διά πειρασμού». (Δωροθέου Γάζη, Ρήματα διάφορα έν συντόμῳ, 202, 6, SC 92, 526, 20-528, 23).

183. Έπ. 14, σ. 60. «Είπενάλιν (ό Άββᾶς Αντώνιος, σ.Σ.), ότι εισί τινες κατατρίφαντες τά έαυτῶν σώματα έν άσκήσει, και διά τό μη έσχηκέναι αϋτούς διάκρισιν, μακράν του Θεού γεγόνασιν». (Τό Γεροντικόν· Ήτοι άποφθέγματα άγίων Γερόντων, Εισαγωγή Μοναχού Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Πρόλογος, Κείμενο, Γλωσσάριον, Σχόλια, Εϋρετήριο θεμάτων. Π. Β. Πάσχου, έκδ. Παπαδημητρίου, Αθήναι 1970, σ. 2).

τά μέτρα τῆς ἀρετῆς. Ὅστις δὲν ἔχει ὑψηλές ἠθικές ἀρετές καί ἀμιλλᾶται πρὸς τοὺς τελείους καί θέλει, νά πολιτευέται αὐστηρῶς, ὡς οἱ ἅγιοι ἀσκητές, αὐτός διατρέχει τὸν κίνδυνο τῆς ὑψηλοφροσύνης καί τῆς πτώσεως¹⁸⁴. Ἀντί οἰασθήποτε ἐπηρμένης ἀκρότητος προτάσσει τὴν ταπεινότητα τῆς καρδίας. «Πολιτεύεσθε ἐν ταπεινότητι καρδίας καί ὡς ἀρχαίρια δόκιμοι, ἵνα σκέπη ὑμᾶς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ»¹⁸⁵.

Ἡ σωματική ἀσκηση, ὡς μέσον¹⁸⁶ πάντοτε λογιζομένη, προσδιορίζεται ἀπὸ τοὺς κάτωθι σωματικούς καί πνευματικούς παράγοντες:

1. Σωματικοὶ παράγοντες

α) Ἐκ τῶν σωματικῶν παραγόντων, ὁ πρῶτιστος προσδιοριστικός παράγων εἶναι ἡ **ὕγεια**, ἡ ὁποία ἔχρειάζετο ἰδιαίτερας προσοχῆς διὰ τὸ φιλάσθενον αὐτῶν.

Τὸ περὶ νηστείας κεφάλαιο, ἦτο ἀναγκαῖο δι' ἐκείνες, νά συμβαδίζη μὲ τὴν ὑγεία τους, γιὰ νά μὴ ἀναγκασθοῦν, νά ἐγκαταλείψουν τὴν ἔρημο καί νά ἀναζητήσουν τίς πόλεις πρὸς θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς σαρκίου τους¹⁸⁷.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ δίαιτα τῶν ἀσθενουσῶν κατέστη διάφορος τῆς διαίτης τῶν ὑγιῶν. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἡγουμένην, ἡ ὁποία εἶχε ἀνάγκη καλῆς διαίτης καί προτροπῆς, τῆς δίδει ἐντολή, νά ἐρωτήσῃ ὅλες τίς ἀδελφές, τί φρονοῦν περὶ τῆς ὑγείας καί τῆς διαίτης τῆς. Ἐάν ἐκείνες, οἱ ὁποῖες τὴν βλέπουν καί κατανοοῦν τὴν ἀνάγκη τοῦ ποιοῦ τῆς διαίτης αὐτῆς, εἶπουν, ὅτι ἐπιβάλλεται, νά ἀκολουθήσῃ τὴν δίαιτα τῶν ἀσθενουσῶν, νά ὑποταγῇ στὴν κρίση αὐτῶν, μετὰ τῆς ὁποίας καί ὁ ἴδιος συντάσσεται. Ἐάν εἶπουν, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη τῆς διαίτης τῶν ἀσθενουσῶν, τότε πάλι μὲ τὴν εὐχή του νά διαιτᾶται, ὡς οἱ ὑγιεῖς¹⁸⁸.

β) Τὸ μέτρο τῆς ἀσκήσεως ὑπαγορεύεται κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὴν **ἀντοχή** τοῦ ἀσκουμένου.

Τὴν Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ τοῦ 1907, συμβουλεύει, νά τὴν διέλθουν μὲ σοφία καί σύνεση ἀναθέτων εἰς τὴν Ἡγουμένην τὸν διακανονισμό τῆς νηστείας, τῶν ἀναγνωσμάτων καί προσευχῶν τῆς χειμαζομένης Ἀδελφότητος κατὰ τὸ μέτρο, πού ὑποδεικνύει ἡ ἀντοχή τους μᾶλλον, παρά ὁ πόθος τους¹⁸⁹.

γ) Τὸ μέτρο τῆς ἀσκήσεως καί τοῦ ἀξιολογικοῦ βάρους αὐτῆς προσ-

184. Αὐτόθι. «Διὰ τοῦτο βασιλικὴν ὁδὸν ὀφείλει ὁ ἡσυχάζων αἰεὶ κρατεῖν. Τῇ γάρ ὑπερβολῇ ἐν πᾶσι ραδίως ἢ οἷσις ἐπακολουθεῖν πέφυκεν, ἣν πλάνη διαδέχεται». (Γρηγορίου Σιναΐτου, Περὶ τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τὸν ἡσυχάζοντα εἰς τὴν εὐχὴν καί μὴ ταχέως ἀνίστασθαι, Migne PG 150, 1344 B).

185. Αὐτόθι, σ. 61. Κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Σιναΐτην, «οὐ γάρ κόποις, ἀλλ' ἀπλότῃ καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται». (Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, λβ. σ. 293).

186. Ἐπ. 36, σ. 98.

187. Ἐνθ' ἄνωτ.

188. Ἐπ. 99, σ. 193.

189. Ἐπ. 98, σ. 191.

διορίζεται επίσης υπό της **κράσεως** και ιδιαιτερότητας εκάστου οργανισμού. Διά τοῦτο ἐπιτρέπει στίς ὑπό ἀνάπτυξη νεώτερες κατά τήν περίοδο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἐάν πεινοῦν τό ἐσπέρας, νά λαμβάνουν ὀλίγον ἄρτο καί ὕδωρ, ἐπειδή δέν πρέπει νά στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων πρὸς διατροφή καί ἐπιτηδείων γιά τό ἀναπτυσσόμενο σῶμα, γιά νά μή βλαβῆ. Μετά τόν χρόνο τῆς ἀναπτύξεως, δίδει τήν εὐλογία, νά νηστεύουν καί νά τρώγουν ἅπαξ τῆς ἡμέρας¹⁹⁰.

Ἐν ἔτος μετά τήν σύσταση τῆς Μονῆς διεπίστωσε ἤδη, ὅτι ἡ κράση τῆς Ἡγουμένης δέν ἰσχύει γιά πολλαπλοῦς ἀγῶνες. Γι' αὐτήν ἡ φροντίδα ὑπέρ τῆς Μονῆς ἦτο μέγας ἀγώνας, γιά τόν ὁποῖον, τήν ἐβεβαίωσε, ὅτι θά λάβῃ μέγα μισθό, καί τήν προέτρεψε, νά ἐπικαλῆται τόν Κύριον πρὸς ἐνίσχυση αὐτῆς, ὅπως ἐπιμελῆται τῆς Μονῆς¹⁹¹. Μετά δύο καί πλέον ἔτη, ἐνῶ δίδει εἰς Μοναχῆ εὐχή, νά νηστεύσῃ τήν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν κατά τόν πόθο τῆς καρδίας της πρὸς ἀσκήση ἀρετῆς ἀλλά μετά προσοχῆς πολλῆς, ὅπως φθάσῃ στό τέρμα αὐτῆς ἀκμαία καί πλήρης πνευματικῆς εὐφροσύνης, περί τῆς Ἡγουμένης γράφει, ὅτι δέν δύναται, νά νηστεύσῃ μέ τό αὐτό μέτρο. Αὐτή ὀφείλει, νά συντηρῆ τά κεφάλαια, τά ὁποῖα τῆς ἐναπόμειναν, διότι πολύ ὀλιγόστευσαν, καί ἄνευ ζωτικῶν κεφαλαίων οὔτε αὐστηρός, πνευματικός βίος εἶναι δυνατός¹⁹².

Εἰς ἄλλη συνάφεια ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ γυναικεῖος ὀργανισμός προορισθεῖς γιά μεγαλύτερες ἐξαντλήσεις ἔχει ἀνάγκη περισσοτέρας τροφῆς καί περισσοτέρου ὕπνου. Οἱ γυναῖκες, πού μιμοῦνται κατά τήν δίαιτα τοῦς ἄνδρες, ἐξαντλοῦνται ταχέως. Διά τοῦτο συνιστᾶ, νά ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι γυναῖκες, καί νά μή ἀμιλλῶνται πρὸς τοῦς ἄνδρες. Ὑπόδειγμα νά ἔχουν τίς γυναῖκες πάντοτε καί τούτων οὐχί εὐθύς ὄλο τό πολίτευμα. Τοῦτο δέον νά διακριθῆ εἰς τό τῆς ἀσκήσεως καί εἰς τό τῆς ἠθικῆς τελειότητος¹⁹³.

2. Πνευματικοὶ παράγοντες

Πνευματικός παράγων, προσδιοριστικός τῆς ἀσκήσεως εἶναι τό μέτρο τῆς ἀρετῆς. Ἡ μεγάλη ἀσκήση προϋποθέτει τήν ὕπαρξη μεγάλης ἀρετῆς, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει τήν ἀσκήση τοῦ σώματος. Ἡ δύναμη τῆς ψυχῆς ἐνισχύει καί ὑποστηρίζει τό σῶμα εἰς τοῦς ἀγῶνες.

Ἄνευ ψυχικοῦ σθένους, οἱ μεγάλες ἀσκήσεις δέν εἶναι δυνατές. Ἐάν κάποιος τολμηρός ἀναλάβῃ μεγάλες ἀσκήσεις, πρὶν σθενώσῃ δι' ἀρετῶν τήν ψυχὴν του, ὁ τοιοῦτος θά πλανηθῆ καί θά ἐκπέσῃ¹⁹⁴. Διά ταῦτα προβάλλει τήν ἀξίωση καί τόν πόθο, νά βαδίζουν «τὴν ὁδὸν τῆς συνέσεως

190. Ἐπ. 99, σ. 193.

191. Ἐπ. 38, σ. 102.

192. Ἐπ. 135, σ. 256.

193. Ἐπ. 99, σ. 194.

194. Αὐτόθι.

ἐν πᾶσι» πολιτευόμενες κατὰ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτεύματος τους καί κατὰ τίς ἀπαιτήσεις τῆς συντηρήσεως τοῦ σώματος καί τῆς ὑγείας τους καί νά ζητοῦν τήν τελείωσή τους¹⁹⁵. Ἡ τοῦ σώματος ἄσκηση κρίνεται ἀναγκαία, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς περιφρουροῦνται οἱ ἀρετές, πού ἐδόθησαν εἰς τήν ψυχὴ διὰ τῆς θείας χάριτος¹⁹⁶. Δι' αὐτῆς «ὕπωπιάζεται» καί δουλαγωγεῖται καί τό σῶμα, γιά νά μή ἐπαναστατῆ κατὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλά νά τό ὑπηρετῆ προθύμως¹⁹⁷.

Ἄλλ' ὅμως «ὁ τό σῶμα ἐξατονήσας καί καταστήσας ἄχρηστον πρός ὑπηρεσίαν τῆς ψυχῆς, δούλην ταύτην τοῦ δούλου πεποιήκεν»¹⁹⁸. Εἰς τοῦτο συμβάλλει καί ἡ ἄκαιρος καί φευκτέα ἀμετρία. «Μή ἐντεινήτε τήν χορδήν ὑπερμέτρως, μήποτε διαρραγῆ πρό τοῦ καιροῦ αὐτῆς»¹⁹⁹. Ἡ ὑπέμετρος ἄσκηση, ἡ παραμέληση τῆς θεραπείας τοῦ σώματος καί πάντα, ὅσα συντείνουν εἰς τήν καταστροφή τοῦ δουλικοῦ τούτου ὀργάνου τοῦ ἀνθρώπου, ἐνίοτε ὑποβάλλονται καί ὑπό τοῦ ἀντιπάλου²⁰⁰.

Ἡ ἄσκηση ἱεραρχεῖται καί κλιμακοῦται. Προηγεῖται ἡ τῆς ψυχῆς καί ἔπεται ἡ τοῦ σώματος, ἡ ὁποία ἔρχεται ἐπίκουρος εἰς τήν ψυχὴ πρός τελείωση²⁰¹. Διά τοῦτο συμβουλεύει: «Τά πνευματικά διώκετε, τά σωματικά ἄς συντελῶσιν εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ πνεύματος»²⁰².

IV. Ὁ σκοπός τῆς ἀσκήσεως

Βάσει τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνθρωπολογίας, ἡ Ἀσκητική στοχεύει κατ' ἀρχήν εἰς τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου στήν κατὰ φύση κατάσταση, στήν αὐθεντική ἐλευθερία καί στό ἀρχαῖον κάλλος.

Ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας καί ἡ ἐξ αὐτοῦ κακία εἶναι «ἐπίσακτος καί

195. Αὐτόθι.

196. Ἐπ. 11, σ. 53.

197. Ἐπ. διατρ. σ. 249. Βλ. Α' Κορ. 9,28.

198. Αὐτόθι. Κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης, «ὁμοίως ἐναντιοῦται τῇ ψυχῇ πρός τήν τελείωσιν ἢ τε πολυσαρκία καί ἡ ἄμετρος κακοπάθεια». (Περί παρθενίας, ΚΓ, Migne, PG 46, 405 B).

199. Ἐπ. 21, σ. 75. Τοῦτο συνιστᾷ ὁ Ἰωάννης Σιναΐτης: «Μή τοίνυν τά τοῦ καιροῦ ζητήσωμεν πρό καιροῦ ἐξ ὑπερηφάνου προθυμίας ἀπατώμενοι· μή ἐν χειμῶνι τά τοῦ θέρους· μή ἐν σπόρῳ τά τῶν δραγμαίων· ἐπειδή καιρός τοῦ σπεῖραι πόνους καί καιρός τοῦ θερίσαι τάς χάριτας τάς ἀρρήτους· εἰ δέ μή, οὐδέ ἐν τῷ καιρῷ τά τοῦ καιροῦ οἰκεία κομισόμεθα». (Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, νθ, σ. 301).

200. Αὐτόθι. Ὁ Ἰωάννης Σιναΐτης γράφει, ὅτι «σκοπός γάρ πολλάκις τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν τά ὑπέρ δύναμιν ἡμῶν ὑποτίθεσθαι, ἵνα δι' ἐκείνων ἀκηδιάσαντες, καί τῶν κατὰ δύναμιν ἀποπέσωμεν, καί ἐμποιήσωμεν γέλωτα μέγιστον τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν». (Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ, η, σ. 309).

201. Ἐπ. 11, σ. 53.

202. Ἐπ. 14, σ. 61. Κατά Γρηγόριον Νύσσης, «οὗτος ὁ τελειότατος τῆς ἐγγρατείας σκοπός, οὐχί πρός τήν τοῦ σώματος βλέπειν κακοπάθειαν, ἀλλά πρός τήν τῶν ψυχικῶν διακονημάτων εὐκολίαν». (Γρηγορίου Νύσσης, Περί παρθενίας, ΚΒ, Migne PG 46, 405 A).

οὐχί ἔμφυτος, ὡς ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ὁ ἐγγεγραμμένος ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου»²⁰³.

Ἡ κάθαρση τῆς καρδίας ἀπό τὴν «ἐπίσακτον» κακία καὶ πονηρία εἶναι θεία ἐντολή καὶ ὄρος διαλλαγῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς παρήγγειλε διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους: «Λούσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν»²⁰⁴. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυΐδ, γιὰ νὰ διαλλαγῇ πρὸς τὸν Θεόν, ἐζήτησε παρ' Αὐτοῦ «καρδίαν καθάραν» καὶ «πνεῦμα εὐθές»²⁰⁵, «ἵνα μὴ μελετᾶ πονηρά καὶ σχολιά», ὡς σχολιάζεται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου, διότι ἀμφοτέρες οἱ ἀρετές συμβαδίζουν.

Ἡ καθαρὰ καρδία εἶναι δεκτικὴ θείου φωτός, θείων ἀποκαλύψεων καὶ καταξιῶνται τῆς μυστικῆς τοῦ Κυρίου ἐπισκέψεως.

Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ Ναθαναήλ πρὸς τὸν Κύριον: «Ραββί, σύ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σύ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ»²⁰⁶. Ὡς ἀναπτύσσει εἰς ὁμιλίαν του, τὴν ὁποίαν καὶ παραθέτει γιὰ τὴν σπουδαιότητά της εἰς ἐπιστολὴν του, ἡ ὁμολογία αὐτὴ ὠφείλετο εἰς θείαν ἀποκάλυψη, ὡς διεβεβαίωσε ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ὁμολογοῦντα Αὐτόν Υἱόν Θεοῦ: «σάραξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς»²⁰⁷. Ἄνευ θείας ἀποκαλύψεως, ἦτο ἀδύνατον, ἕνας Ἰουδαῖος ἀγνοῶν τὸ τρισυπόστατον τῆς Θεότητος καὶ τὰ ιδιώματα τῶν τριῶν ὑποστάσεων νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ Ραββί, τὸν Ὅποῖον πρώτη φορὰ ἔβλεπε, εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ²⁰⁸.

Ὁ Κύριος ἐφανέρωσε εἰς τὸν Ναθαναήλ, ὅτι τὸν εἶδε ὑπὸ τὴν συκῆ, καὶ ἤρχεσε εἰς αὐτόν μία φανέρωση καὶ ὁ ἐλάχιστος χρόνος πρὸς γνώση Θεοῦ καὶ ὁμολογία πίστεως. Εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὅμως, καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οὔτε τὰ ἔργα, οὔτε οἱ λόγοι, οὔτε ἡ ὁμολο-

203. Ἐπ. 41, σ. 113. Τοῦτο φρονῶν καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός γράφει: «Ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρά φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἠλάσαμεν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ τοῦ παρά φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς ἐπανήγαγε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἡ ἀσκησις δὲ καὶ οἱ ταύτης πόνοι οὐ πρὸς τὸ ἐπικτήσασθαι τὴν ἀρετὴν, ἔξωθεν ἐπίσακτον οὔσαν, ἐπενοήθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἐπίσακτον καὶ παρά φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι». (Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, II, ID, Migne PG 94, 1045 A). Καὶ ὁ Δωρόθεος Γάζης γράφει σχετικῶς: «Φυσικῶς γὰρ ἔχομεν τὰς ἀρετάς παρά Θεοῦ δοθείσας ἡμῖν. Ἄμα γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐνέσπειρεν αὐτῷ τὰς ἀρετάς, ὡς λέγει· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν... Πάθη δὲ οὐκ ἔχομεν φυσικῶς· οὐδέ γὰρ ἔχουσι οὐσίαν τινὰ ἢ ὑπόστασιν· κλίνασα ἡ ψυχὴ διὰ φιληδονίας ἐκ τῶν ἀρετῶν κατεσκευάσθη τὰ πάθη καὶ ἐστερέωσεν αὐτὰ καθ' ἑαυτῆς». (Δωροθέου Γάζης, Διδασκαλία διάφοροι πρὸς τοὺς ἐαυτοῦ μαθητάς, IB, 134, SC 92, 396, 5-22).

204. Ἐπ. 40, σ. 109. Ἦσ. 1,16.

205. Αὐτόθι. Βλ. Ψαλμ. 50,12.

206. Ἰω. 1,50. Ἐπ. 40, σ. 106.

207. Μτθ. 16, 17-18. Αὐτόθι. σ. 108.

208. Αὐτόθι.

γία περί Ἐαυτοῦ, οὔτε ὄλος ὁ ἐπί γῆς βίος Του ἤρκεσαν, γιά νά τούς πληροφορορήσουν περί τοῦ Προσώπου καί τοῦ θείου χαρακτήρος Αὐτοῦ, καί τόν κατεδίκαναν εἰς θάνατο²⁰⁹.

Ἡ διαφορά τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ δεδομένου ὀφείλεται εἰς τήν διαφορά τῆς καταστάσεως τῶν καρδιῶν. Ἐνεκα τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἰουδαίων εἶπε προφητικῶς ὁ Ἡσαΐας: «ἀκοῆ ἀκούσετε καί οὐ μή συνῆτε καί βλέποντες βλέψετε καί οὐ μή ἴδητε· ἐπαχύνθη γάρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου, καί τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν καί τούς ὀφθαλμούς αὐτῶν ἐκάμυσαν μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καί τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι καί τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καί ἐπιστρέψωσι, καί ἰάσομαι αὐτούς»²¹⁰.

Τόν λόγο τῆς θείας ἀποκαλύψεως εἰς τόν Ναθαναήλ ἀπεκάλυψε αὐτός ὁ Κύριος: «ἶδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι»²¹¹.

«Ἡ γνῶσις τοῦ λόγου τῆς ἀποκαλύψεως εἶναι μία ἑτέρα μεγίστη ἀποκάλυψις»²¹². Διδάσκει, ὅτι ὁ Θεός ἀγαπᾷ αὐτούς, πού ἔχουν καθαρὰ καρδιά, εἰσακούει αὐτῶν δεομένων, τούς χαρίζει τά πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, ἀποκαλύπτεται εἰς αὐτούς καί τούς γνωρίζει μυστήρια θείας φύσεως. Αὐτή ἡ θεία ἐπίσκεψη καί ἀποκάλυψη γεννᾷ εἰς τήν κεκαθαυμένη καρδιά ἀγάπη καί θεῖον ἔρωτα²¹³, ἔκφραση καί συνέπεια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν καί τοῦ θείου θελήματος.

Μία ἐντολή καί πρώτη εἶναι, νά γίνεται ἐν ἡμῖν τό θέλημα, ὅχι τό ἰδικό μας, ἀλλά τό τοῦ Θεοῦ μέ τοιαύτην τελειότητα, ὡς γίνεται ἐν οὐρανῶ ὑπό τῶν ἁγίων Ἀγγέλων, καί νά δυνάμεθα, νά λέγωμεν: «Κύριε! οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς Σὺ γενηθήτω τό θέλημά Σου, ὡς ἐν οὐρανῶ καί ἐπί τῆς γῆς»²¹⁴.

«Οὐδέν τῆς καθαρᾶς καρδιάς μεῖζον... διότι τί μεῖζον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ;»²¹⁵.

Στήν «Ἐπιστολιμαία Διατριβή πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχήν, Περὶ παρθενίας» ἐξεικονίζει τό ἴνδαγμα τῆς ἀφιερωμένης εἰς τόν Θεόν φρονίμης παρθένου, τῆς νικητρίας τῶν παθῶν, τῆς κεκαθαυμένης, τῆς κεκοσμημένης μέ τίς ἀρετές τοῦ γνωστικοῦ, τοῦ θυμικοῦ καί ἐπιθυμητικοῦ, τῆς ἐτοιμῆς εἰς ὑπάντηση τοῦ Νυμφίου καί οἰκειώση Αὐτοῦ, διότι, ὡς εἶπεν: «ἐάν τις

209. Αὐτόθι, σ. 106.

210. Ἦσ. 6, 9-10. Ματθ. 13, 14-15. Αὐτόθι, σ. 107.

211. Ἰω. 1, 48-49. Αὐτόθι.

212. Αὐτόθι, σ. 108.

213. Ἐπ. 44, σ. 118. Εἰς «Τό Γνωθί σαυτόν», σ. 64, γράφει: «Ὁ θεῖος ἔρωσ οὐδενί ἐγγίνεται ἄνευ θείας ἀποκαλύψεως».

214. Ἐπ. 99, σ. 194.

215. Ἐπ. 40, σ. 108.

ἀγαπᾶ με, τόν λόγον μου τηρήσει, καί ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν καί πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα καί μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν»²¹⁶.

Τέλος τῶν ἀρετῶν καί ἀκρότης εἶναι ὁ Χριστός, ὁ Ὅποιος ἀνάγει τόν ἀγωνιζόμενον εἰς τελείωση καί ἐλευθερία²¹⁷.

Αὐτός εἶναι καί τό τέλος τῆς Ἀσκητικῆς καί Ποιμαντικῆς Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὡς γράφει: «Ἐπιθυμῶ νά ἐνισχυθῆτε εἰς τήν ἀρετήν τοσοῦτον, ὥστε νά δύνασθε, νά λέγητε καί νά τό αἰσθάνησθε· ζῶ οὐκ ἔτι ἐγώ· ζῆ δέ ἐν ἐμοί Χριστός»²¹⁸.

216. Ἰω. 14,23. Αὐτόθι. Κατά Μᾶρκον τόν Ἐρημίτην, «Κύριος εἰς τάς ἰδίας ἐγκέκρουπται ἐντολάς καί τοῖς ζητοῦσιν αὐτόν κατ' ἀναλογίαν εὐρίσκεται». (Περί νόμου πνευματικοῦ, ΡΣΑ, Migne PG 65, 928).

217. Ἐπ. 99, σ. 194. «ἐάν οὖν ὁ Υἱός ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε». (Ἰω. 8,36). Βλ. Δ' Ὁμιλία «Περί τοῦ τρόπου καθ' ὃν δυνάμεθα νά διαμείνωμεν ἠθικῶς ἐλεύθεροι» εἰς τό «Περί ἐπιμελείας ψυχῆς» πόνημά του, σ. 32-40.

218. Γαλ. 2,20. Αὐτόθι. Κατά τόν Ἐπίσκοπον Ἐρζεγοβίνης, Ἀθανάσιο Γιέβτιτς, «Τοῦτο εἶναι τό ὀρθόδοξον ἦθος» (Δόγμα καί ἦθος εἰς τήν Ὀρθόδοξον Παράδοσιν, περ. «Θεολογία», ἐν Ἀθήναις, 39 (1968) 188).

Ο Άγιος Νεκτάριος ἐξεπλήρωσε τὴν ἐπὶ γῆς ἀποστολή του, ὡς πνευματικός Ποιμὴν, ὡς Ἱερομύστης, Λειτουργὸς καὶ Μυσταγωγός, ὡς Διδάσκαλος καὶ Λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ ὡς ἄνθρωπος.

Ὡς πνευματικός Ποιμὴν, μὲ τὴν διὰ πράξεως καὶ θεωρίας Ποιμαντικὴ Θεολογία του ὠδήγησε καὶ ὠδηγεῖ ἀναρίθμητες ψυχὲς στὸν Θεό.

Ὡς Ἱερομύστης, Λειτουργὸς καὶ Μυσταγωγός προσέφερε εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, τὴν εὐάρεστο καὶ εὐπρόσδεκτο λατρεία καὶ μυσταγωγοῦσε εἰς αὐτήν.

Ὡς Διδάσκαλος καὶ Λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῆς Προσωπικότητός του, διὰ τῆς ἐμπράκτου καὶ θεωρητικῆς διδασκαλίας του καὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν του ἀνέδειξε ἰκανοὺς καὶ ἀξίους πνευματικοὺς ποιμένας, θεράποντας τῶν θεολογικῶν γραμμάτων καὶ διδασκάλους.

Διὰ πράξεως καὶ θεωρίας ὑπέδειξε τίς προϋποθέσεις καὶ τὴν ἀσκητικὴν ὁδὸν, διὰ τῶν ὁποίων συντελοῦνται ταῦτα πάντα καὶ κατέστη πρότυπο πνευματικοῦ Ποιμένου, Διδασκάλου καὶ Παιδαγωγοῦ.

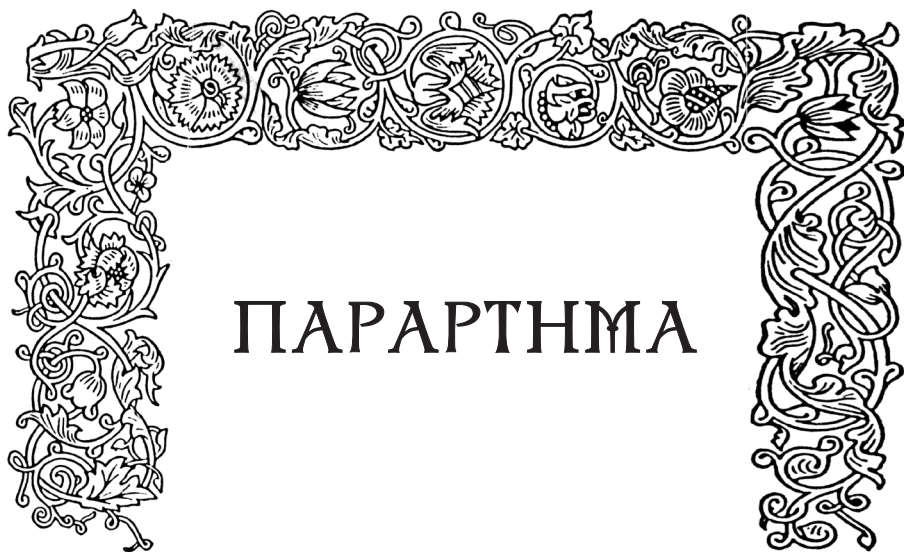
Ὡς ἄνθρωπος ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολή του, ἡ ὁποία, ὡς διδάσκει, εἶναι καὶ ἀποστολή ἐκάστου ἀνθρώπου: Ἐδόξασε τὸν Θεὸν «ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ»¹ καὶ ἐδίδαξε ἔργῳ καὶ λόγῳ τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου δοξάζεται ὁ Θεός: «Ὁ ἄνθρωπος δοξάζει τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ πρῶτον ἐνθυμούμενος, ὅτι ἠγιάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠνώθη μετ' Αὐτοῦ, καὶ δεύτερον ἐνώνων καὶ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν καὶ συνταυτίζων ταύτην πρὸς τὴν θείαν βούλησιν,

1. Κορ. 6,20.

πρός τόν θεῖον νόμον τόν γραπτόν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἵνα ποιῇ πάντοτε ὃ θέλει ἀγαθόν, τό εὐάρεστον τῷ Θεῷ καί τέλειον...»².

Ἐνωθείς μετά τοῦ Αἰωνίου Ἀρχιερέως καί Ἀρχιποίμενος καί ταυτίσας τό θέλημά του πρὸς τήν θεία Βούληση κατέστη κάτοπτρο καί ὄργανο τῶν θείων ποιμαντορικῶν ἐνεργειῶν καί μέ τήν ὑπερφυῆ Ποιμαντική του παντοτινός συνεργός τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος, πέρα ἀπό τά σύνορα τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καί τοῦ κράτους τοῦ θανάτου, καί προάγγελος τῆς Βασιλείας Του.

2. Ἐπ. 13, σ. 58.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ
ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΕΡΟΝΤΑ ΠΑΧΩΜΙΟΝ¹

Α΄

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΕΚΚΛ. ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ

Τῆ 15 Μαΐου 1902

Ὅσιώτατε ἐν Χριστῶ ἀδελφέ καί Πάτερ Παχώμιε, τὴν ὑμετέραν ὀσιότητα ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενος ἤδιστα προσαγορεύω.

Εἰς Χίον

Τὴν ἀπὸ 20 παρελθόντος μηνός φίλην ἐπιστολὴν σας εὐχαρίστως ἔλαβον καί γηθοσύνης ἀνέγγων. Ἀπαντῶν γνωρίζω τῆ ὑμετέρα Ὅσιότητι ὅτι ἡ ἐπιστολή σας ἔφθασεν εἰς χεῖράς μου πρό 4 ἡμερῶν καί ὅτι τό πιστοποιητικόν τοῦ Ἀμβροσίου δέν μοί ἐστάλη ὡς μή ἐπικυρωθέν παρά τῆς Μητροπόλεως Χίου διά τὴν ἔλλειψιν πιστοποιήσεως ἀπό μέρους τῆς Νέας Μονῆς ὡς Κυριάρχου τῆς Ὑμετέρας Σκήτης.

Τά βιβλία νά μοί γράψης πρός τινα νά τά στείλω εἰς τὴν χώραν ταχυδρομικῶς καί ἐπί συστάσει ὅπως τά λάβητε ἀσφαλῶς, διότι οὕτω στέλλομεν καί εἰς ἄλλα μέρη καί λαμβάνονται.

Ἐπεθύμουν νά μοί γράψητε ἰδιοχείρως τά καθ' ὑμᾶς, ὅπως βεβαιωθῶ περί τῆς τελείας ἀναρρώσεώς σας ἐκ τῆς ἀσθενείας Σας καί περί τῶν πνευματικῶν ἐργασιῶν σας ὅπως ἐνδιατρίψω διά τῆς ἀναγνώσεως ἐπ' ὀλίγον νοερῶς πλησίον σας παρά τό Προβάτειον Ὅρος, τό ὅποιον ἐνθυμοῦμαι πολλάκις μεθ' ὅλας τάς προαγωγάς ἐν τοῖς ἀξιώμασιν.

Εὐχεσθε ὑπέρ ἐμοῦ πρός τόν Θεόν.

Περαίνων ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἀδελφικῶς καί διατελῶ πρός Θεόν εὐχέτης διάπυρος, ἐπίσης ἀσπάζομαι καί τὴν περί ὑμᾶς ἐν Χριστῶ ἀδελφότητα.

† ὁ Πενταπόλεως Νεκτᾶριος

1. Οἱ γνήσιες, ἰδιόχειρες καί ἐνυπόγραφες αὐτές ἐπιστολές ἦσαν ἀνέκδοτες. Προσεφέρθησαν ὑπό τοῦ Ἱερομονάχου Ἀμβροσίου Ψωμιᾶ, ἐφημερίου τῆς Σκήτης τῶν Ἁγίων Πατέρων, στήν Μοναχὴ Βρουαίνη, Ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας «Βοηθείας», ἡ ὁποία τίς παρεχώρησε εὐγενῶς στήν πονήσασα, τὴν 11η Ἰουνίου 1990. Ἐδημοσιεύθησαν τό πρῶτον ἀπό τὴν πονήσασα στό περ. «Ἐφημέριος», 41 (1992) 121-123.

Β΄

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΕΚΚΛ. ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ

Τῆ 23 Ἰουνίου 1903

Ἀγαπητέ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ Πάτερ Παχώμιε, τὴν ὑμετέραν Ὀσίαν ἀγάπην ἀδελφικῶς κατασπαζόμενος ἥδιστα προσαγορεύω.

Εἰς Χίον
Εἰς Προβάτειον Ὅρος

Μετά συγκινήσεως πολλῆς ἀνέγων τὴν ἐπιστολήν σας, διότι ἡ πρὸς ἐμέ ἀδελφική σας ἀγάπη ἐξεδηλοῦτο ζωηρά ἐν εἰκόνι στοργῆς καὶ πόθου πατρικοῦ. Εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδίας τῇ Ὑμετέρα Ὀσιωτάτῃ ἀγάπῃ ἐπὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς στοργῇ καὶ τῷ πόθῳ τοῦ ἰδεῖν με πρὸ τῆς εἰς Χριστόν ἀποδημίας θατέρου ἐξ ἡμῶν. Εὐχομαι ἀπὸ μέσης καρδίας νὰ ἀξιωθῶ νὰ σᾶς ἴδω πρὸ τοῦ τέλους. Ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἀδελφική ἀγάπη πολλάκις μεταρσιῶ τὸν νοῦν καὶ φέρω αὐτόν ἐπὶ τοῦ Προβατείου. Πολλάκις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἰστάμενος εἰς τὸν θρόνον εὐρίσκομαι νοερῶς μεθ' ὑμῶν συμπροσευχόμενος. Ἐν τῇ μεταρσιώσει ταύτῃ εὐρίσκει ἀνάπαυσίν τινα ἡ ψυχὴ μου καὶ πολλάκις ἐπιλανθάνομαι ἐμαυτοῦ καὶ τῆς θέσεώς μου καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων μοι κατὰ τὴν λειτουργίαν ἀπὸ ταύτης ἀρχιερατικῶν καθηκόντων μου. Ὁ πόθος ἀγαπητέ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας μέ φέρει εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἐκ ταύτης πρὸς ὑμᾶς· διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ὑμῶν ἐνθυμοῦμαι καὶ μνημονεύω ἐκ καθήκοντος εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεόν ἐντεύξεις μου. Τοῦτο ἐπιζητῶ καὶ παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ὀσιωτάτης ἀγάπης. Ἐκ τῆς μοναχικῆς πολιτείας μόνη ἡ τοῦ Προβατείου Ὅρους ἀνάμνησις ὑπελείφθη μοι καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτῷ ἀσκουμένων πολιτεία, ἧς ἄλλοτε ἐραστής ἐγενόμην, καὶ διὰ τῆς ἀνανεώσεως αὐτῶν τέρπομαι ὡσεὶ γινόμενος κοινῶς τῆς ἐκ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἐρημίας χάριτος τῆς πληρούσης τοὺς πολίτας τῆς ἐρήμου.

Εὐχου τὰ ὑπὲρ ἐμοῦ ἀδελφέ καὶ Πάτερ πρὸς τὸ Κύριον ὅπως βαδίζω ἀκλινῶς τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας. Πρόσφερε τὰς εὐχὰς μου πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῆς Ὑμετέρας ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος.

Διατελῶ πρὸς Χριστόν εὐχέτης
† ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος.

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ²

(διά τόν θάνατον τοῦ φίλου καί Γέροντος Παχωμίου)

Τῇ 2ῃ Νοεμβρίου 1905
Εἰς Χίον

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,
τήν ὑμετέραν υἱικήν ἀγάπην ἀσπάζομαι ἐν Κυρίῳ καί εὐχομαι ὑμῖν τήν
ἐξ ὕψους παρηγορίαν.

Συμμερίζομαι τήν ὑμετέραν θλίψιν τήν ἀπροσδοκῆτως εὐροῦσαν ὑμᾶς
διά τόν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ ὑμῶν Γέροντος καί ἐμοῦ φίλου καί ποδη-
γέτου ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πνευματικοῦ πολιτεύματος, τοῦ μέχρι χθές καί
πρώην πλήρους ζωῆς καί ἐλπίδος πρὸς πλήρωσιν τῶν εὐαρέστων τῷ Θεῷ
ἀγαθῶν βουλῶν, τῶν ἀποβλεπουσῶν εἰς τήν ὠφέλειαν τῶν τέκνων του
τῶν ἀφοσιωθέντων αὐτῷ καί τήν ἠθικὴν προκοπὴν τῶν χριστιανῶν καθ'
ὄλου. Οἱ λόγοι ἐκλείπουσιν ἀπὸ τῶν χειλέων μου, ὅπως ἐκφράσω πρὸς
ὑμᾶς τήν θλίψιν μου καί παραμυθῆσωμαι ὑμᾶς οὕτω τεθλιμμένους διὰ
λόγων παραμυθητικῶν.

Ἀλλά τίς ἱκανὸς πρὸς τοῦτο, καί ἐάν γλῶσσα κέκτηται δεδιδραγμένην
ἐκ τῆς πολυμαθείας πρὸς τήν ἔντεχνον κατασκευὴν τοῦ λόγου καί τήν
ἰσχύν αὐτοῦ καί τήν πειθῆ; Φρονῶ οὐδεὶς! Διότι τά πάθη τῆς ψυχῆς καί
τά τραύματα τῆς καρδιάς θεραπεύει μόνον ἡ θεία δύναμις καί τό θεῖον
ἔλεος. Ὁ διαπλάσας τήν καρδίαν Μόνος δύναται νά θεραπεύσῃ τά τραύ-
ματα αὐτῆς.

Ἐπικαλεῖσθε τήν θεῖαν ἀντίληψιν καί τό θεῖον ἔλεος καί ὁ Εἰσακούων
τάς φωνάς τῶν θλιβομένων καρδιῶν θέλει ἐπιχύσῃ ἐπὶ τό τραῦμα αὐτῆς
βάλσαμον παρηγορίας καί θέλει παραμυθῆσῃται ὑμᾶς καί θέλει περι-
φρουρήσῃ ὑμᾶς.

Ἀλλά θρηνεῖτε τόν Σεβαστόν Γέροντα, τόν βαστάσαντα μετ' ἀγάπης
καί προθυμίας τά βάρη τῶν ἀδελφῶν; Θρηνεῖτε τόν ἔμπειρον Διδάσκα-
λον, τόν διδάξαντα ὑμᾶς βαδίζειν τήν εὐθείαν ὁδόν καί ἀποκλίνειν τῶν

2. Ἡ παραμυθητικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στοὺς Μονα-
χοὺς τῆς Σκήτης τῶν Ἁγίων Πατέρων Προβατείου Ὄρους τῆς Χίου ἐπὶ τῇ κοιμῆσει τοῦ
πνευματικοῦ Πατρός αὐτῶν Παχωμίου (†14 Ὀκτωβρίου 1905), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καί πο-
δηγέτης αὐτοῦ στὴν ἀρχὴ τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματός του. Ἀντίγραφο αὐτῆς ἐδόθη
ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Νεκταρίου τῆς Σκήτης στὸν νεοφανῆ Ἅγιο τῆς Χίου, Ἄνθιμο Βαγιαῖ-
νο (1869-1960), συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ κατὰ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς
ζωῆς του. Φωτοαντίγραφο αὐτῆς προσεφέρθη ὑπὸ τῆς μακαριστῆς Μοναχῆς Βρυαίνης
(μετέπειτα Ἡγουμένης) τῆς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνθίμου ἰδρυθείσης Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας
τῆς «Βοηθείας» στὴν πονήσασα τὸν Αὐγουστο 1986, ἡ ὁποία μετὰ τῆς ἀπαιτούμενης
διορθώσεως παροραμάτων τῶν ἀντιγραφῶν τὴν ἐδημοσίευσε στὸ περ. «Ἐφημέριος»,
Ἀθήναι, 34 (1986) 359-360 καί ἐξέδωκε εἰς ἀνάτυπα τό 1987.

ποικίλων πλανῶν τῶν δυναμένων, ἢ ἔνεκα ἀγνοίας τῆς ἀληθείας ἢ ἔνεκα οἰήσεως ἢ καί ὑποβολῆς καί εἰσηγήσεως τοῦ δυσμενοῦς ἀντιπάλου, ἵνα ἀποπλανήσωσί τινα; Θρηνεῖτε τόν Ποδηγέτην ἐν τῷ βίῳ τῆς πνευματικῆς πολιτείας; Θρηνεῖτε, καί δικαίως, τόν ἐν σταδίῳ Ἀλείπτῃν, τόν παρασκευάζοντα ὑμᾶς ἀγαθούς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἀγωνιστάς; Θρηνεῖτε τόν φρουρόν τῆς ἀσφαλείας τῶν ὑμετέρων ψυχῶν καί σωμάτων; θρηνεῖτε τόν Τροφέα τόν διαθρέψαντα ψυχάς μᾶλλον ἢ τά σώματα, ὅπως αὕτη κατέχη τό ἡγεμονικόν ἐν ὑμῖν καί μή ἡττᾶται ἐκ τῆς πολλῆς τοῦ σώματος θεραπείας ἀλλ' αἰεὶ κυριεύῃ αὐτοῦ καί χρῆται αὐτό εὐπειθῆ ὑπρέτην ἑαυτῆ; Θρηνεῖτε, καί δικαίως, τήν ἀπώλειαν τοῦ Στρατηγοῦ, τοῦ ὁδηγοῦντος εἰς νίκας κατὰ τοῦ ἀντιπάλου καί ἄγοντος εἰς τήν τελειότητα; Θρηνεῖτε τέλος, ἵνα παραλείπω πάντα ὅσα διαθρύπτουσι τήν καρδίαν καί συγκινοῦσιν εἰς δάκρυα, τόν ἀγαθόν Πατέρα τόν ἀγαπήσαντα ὑμᾶς ὡς τέκνα ἑαυτοῦ ἐμπεπιστευμένα αὐτῷ ὑπό τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εἰς Οὐ τήν λατρείαν ἀφιερῶθητε ψυχῇ τε καί σώματι.

Ἀληθῶς συμπάσχω ὑμῖν ἐπὶ τούτοις ἅπασι καί δικαίῳ τόν θρῆνον ὑμῶν καί τήν θλίψιν κρίνω προσήκουσαν. Διότι ἄδικον ἀληθῶς καί τοῦ προσήκοντος ἐκτός νά ταφῆ ἀδάκρυτος καί ἀπενθής ὁ Πατήρ, ὁ Στρατηγός, ὁ Προστάτης, ὁ Διδάσκαλος, ὁ Ἀλείπτῃς, ὁ Ποδηγέτης, ὁ Γέροντας. Ὁ θρῆνος καί ἡ θλίψις εἰσι δίκαια εἰς φιλόστοργα τέκνα ἀπολέσαντα τό ἑαυτῶν στήριγμα, εἰς ἀγαθούς μαθητάς στερηθέντας τοῦ ἑαυτῶν Διδασκάλου, εἰς φιλοτίμους ἀγωνιστάς ἐθισθέντας νά νικῶσι κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἐν τῷ σταδίῳ τῇ ἀντιλήψει τοῦ πεπειραμένου Στρατηγοῦ.

Ναί, δικαιοτάτα! Καί διὰ τήν μεγάλην καρδίαν τοῦ κοιμηθέντος Πατρός, τοῦ τοσοῦτον ὑμᾶς ἀγαπήσαντος καί ὑφ' ὑμῶν ἀγαπηθέντος. Ἀληθῶς, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, δικαίως ἐλυπήθητε καί λυπεῖσθε καί προσηκόντως ἐκλαύσατε καί κλαίετε.

Ἀλλά, μή ἡ θλίψις καί ἡ λύπη καί τά δάκρυα κατακυριεύσωσιν ὑμῶν τήν καρδίαν καί ἀγάγωσιν ὑμᾶς εἰς λήθην οὐ μόνον τοῦ πρέποντος καί τοῦ προσήκοντος καί τοῦ δικαίου, ἀλλά καί τῆς ἡμετέρας ἐλπίδος καί τοῦ εὐφροσύνου τῶν Χριστιανῶν συναισθήματος τοῦ τικτομένου ἡμῖν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐκ τῆς πίστεως καί τῆς ἐλπίδος καί τῆς πρὸς Θεόν ἀγάπης. Ὁ Χριστιανός, καί δὴ ὑμεῖς οἱ τήν ἄγκυραν τῆς ἐλπίδος ἐπὶ τόν Οὐρανόν ρίψαντες, πρὸς ὃν διὰ τῆς πολιτείας ὑμῶν σπεύδετε κατὰ τόν δείξαντα ὑμῖν Θεοφιλέστατον Γέροντα, ὀφείλει ποιεῖσθαι μνήμην διηνεκῆ τῆς οὐρανοῦ ἐλπίδος, πρὸς ἣν σπεύδομεν, ἵνα τόν ἀμαράντινον τῆς θείας δόξης λάβωμεν στέφανον.

Ἀληθῶς ἀπώλεσαμεν ἐν γῆ τόν φίλον καί Γέροντα, στεφανίτην ἐν οὐρανῷ πρεσβεύοντα καί ὑπέρ ἡμῶν.

Ναί, τέκνα ἀγαπητά, ὁ φίλος καί Γέροντας διανύσας τό ἐπὶ γῆς στάδιον τοῦ βίου του καί ἀγωνισθεῖς καί παλαισας κατὰ τοῦ ἀντιπάλου καί νικήσας μετέβη, ἵνα λάβῃ παρά τοῦ Ἀγωνοθέτου Θεοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν

Ἰησοῦ Χριστοῦ, τόν ἡτοιμασμένον στέφανον τῆς δόξης καί εὐφρανθῆ μετά τῶν Ἁγίων καί Ὁσίων τῶν ἐν ἀσκήσει διαλαμφάντων. Διότι τοῖς ἀθλήσασι καί τόν βίον τετελεκόσι ἀπόκειται ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

Ἡμεῖς πάντες ἐσμέν μάρτυρες τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ καί τῆς νίκης αὐτοῦ. Τί λοιπόν; Μή μικρά πρὸς εὐφροσύνην ἀφορμή ἢ τελευτή τοιοῦτου Γέροντος; Μή μικρόν τό τοῦ ἀγῶνος ἔπαθλον; Μή μικρά ἀμοιβή, ὑπέρ ἧς ἐντελλόμεθα ὑπό τοῦ Κυρίου νά δίδωμεν πάντα τόν πλοῦτον ἡμῶν; Οὐχί πάντες πρὸς τήν ζωήν τήν αἰώνιον ἐπειγόμεθα; Οὐχί ὑπέρ ταύτης ἀγωνιζόμεθα; Οὐχί ὁ ὑποκάρδιος ἡμῶν πόθος ταύτην ἔχει περιεχομένην; Οὐχί ὑπέρ αὐτῆς δεινοπαθοῦμεν; Τί οὖν, ἐνῶ τά πάντα ὑπέρ αὐτῆς ποιούμεν, θρηνοῦμεν καί κοπτόμεθα ἀπαρηγόρητα ὑπέρ τοῦ ἀποικομένου Πατρός καί Ἀδελφοῦ καί φίλου... τοῦ κληθέντος παρά τοῦ Κυρίου, τοῦ Δεσπότη τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου, ἵνα ἀναπαυθῆ ἀπό τῶν πόνων αὐτοῦ;

Μή, ἀγαπητοί ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, μή ἐπιλανθανώμεθα τῆς μακαρίας ἐλπίδος, μηδέ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ἀλλά ἀναμνησθῶμεν τούτων, ἵνα μή ἡ θλιψίς ἡμῶν κατακυριεύσῃ καί καταποθῶμεν ὑπ' αὐτῆς. Ἡ κατακυριεύουσα θλιψίς ποιεῖ ἡμᾶς ἀμνήμονας καί τῆς ὀφειλομένης πρὸς τόν Θεόν εὐχαριστίας καί εὐγνωμοσύνης ἐπί τῇ ἀνακλήσει τοῦ Ἁγίου Γέροντος.

Ὅθεν καταπαύσωμεν τήν θλιψίν τήν ὑπερβάλλουσαν, τά δάκρυα καί τόν κοπετόν καί εὐχαριστήσωμεν πάντων ἕνεκεν τῷ Σωτῆρι Θεῷ. Δοξάσωμεν Αὐτόν, ἐπικαλεσθῶμεν ἐφ' ἡμᾶς τό ἔλεος Αὐτοῦ καί τό Πανάγιον Αὐτοῦ Πνεῦμα, ὅπως φρουρῇ ἡμᾶς, ἐνισχύῃ καί ὀδηγῇ εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Εὐχεσθε τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως ὑπέρ τοῦ Ἀειμνήστου ἡμῶν Γέροντος, οὗ ἡ ψυχὴ θέλει χαρῆ ἐπί τῇ αὐτοῦ μνήμῃ καί τῇ ὑμετέρᾳ εἰρηνικῇ πολιτείᾳ καί βιοτῇ.

Εὐχομαι ὑμῖν πατρικῶς καί διατελῶ
πρὸς Θεόν εὐχέτης,
Ὁ τοῦ Ἀειμνήστου Γέροντος Παχωμίου φίλος,
† Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος.

**ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ
ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΕΡΟΝΤΑ
ΣΩΦΡΟΝΙΟ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ¹**

Α'

Ἐκ τῆς ἐν Αἰγίνῃ γυναικειᾶς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Τριάδος

27 Ἰουλίου 1912

Πανοσιώτατε Πάτερ Σωφρόνιε,

Γνωρίζω τῇ ὑμετέρα ἀδελφικῇ ἀγάπῃ, ὅτι ὁ φίλος μου κύριος Γεώργιος Κορομηλάς κατά σύστασιν ἡμῶν ἔρχεται κατ' αὐτάς εἰς Σκόπελον ὅπως παραθερίσῃ ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Προδρόμου. Πιστεύομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐμπόδιον δυνάμενον νὰ κωλύσῃ τὴν ἔλευσίν του. Τηλεγραφήσατέ μοι διὰ μιᾶς λέξεως, «ἐλθέτω» ἢ μή.

Δέξασθε τοὺς ἀδελφικούς μου ἀσπασμούς μεθ' ὧν καὶ διατελῶ πρὸς Θεὸν εὐχέτης.

† Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος.

Β'

Ἐν Αἰγίνῃ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος

21η Ἰουλίου 1916

Ἀγαπητέ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ Ὁσιώτατε Σωφρόνιε,

Ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σου καὶ σοι εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδίας. Ἡ ἐπιστολή μέ εὖρεν ἀσθενῆ καὶ ὑπὸ ἱατροῦ νοσηλεύμενον· ἤδη χάριτι θεῖα εἶμαι εἰς ἀνάρρωσιν· ἀπὸ τινων ἡμερῶν ἤρχισα νὰ λειτουργῶ. Εὐχεσθε ὑπὲρ ἡμῶν. Εὐχομαί σοι καὶ τῷ Ὁσιωτάτῳ πατρὶ Σιλβέστρῳ τ' ἄριστα, ὡς καὶ ταῖς ὁσίαις ἀδελφαῖς ὑγιείαν καὶ πρόοδον ἐν τῷ πνευματικῷ πολιτεύματι, ὅπως εὐαρεστήσωσι τῷ Θεῷ καὶ εἰσέλθωσιν εἰς χαρὰν τοῦ Κυρίου φέρουσαι ἀνημμένας τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας. Αἱ ἀδελφαὶ ἀσπάζονται τὴν δεξιάν Σας καὶ τὴν τοῦ πατρὸς Σιλβέστρου καὶ προσφέρουσι ταῖς ἀδελφαῖς τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν.

*Σὲ ἀσπάζομαι ἐν Χριστῷ ἀδελφικῶς
Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος.*

1. Σώζονται στὴν Ἱ. Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σκοπέλου. Ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ π. Κωνσταντίνου Καλλιανοῦ στὴν πονήσασα, μετὰ τὴν ἐπίσκεψή της στὴν Σκόπελο, τὸν Σεπτέμβριο 1990.

ΔΥΟ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΑΥΜΑΤΑ¹

Α'

Θαῦμα συνεχές καί παρατεινόμενο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἐκλεκτοῦ κληρικοῦ, Γέροντος Νεκταρίου Βιτάλη, καί τό ἔργο του: Τό Πανελλήνιο Προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν Καμαρίζα Λαυρίου, στόν γραφικό λόφο, ὅπου μετέβη ὁ Ἅγιος, μετά τήν χειροτονία τοῦ μαθητοῦ του, Νεκταρίου (Μιχαήλ) Καπετανάκου, στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Ἀνδρέου, καί ἐξέφρασε τήν νοσταλγική ἐπιθυμία, νά εἶχε ἐκεῖ ἕνα σπιτάκι... νά ἐμόναζε².

Ἐπί δεκαετίες ἐν μέσῳ τοῦ Ἁγίου καί τῶν πιστῶν ὁ Γέρον Νεκτάριος. Προσλαμβάνει τούς πόνους καί τίς ἰκεσίες τοῦ κόσμου καί τίς μεταφέρει στόν Ἅγιο. Προσλαμβάνει τά ἐλέη τοῦ Θεοῦ καί τίς χάριτες τοῦ Ἁγίου καί τά μεταφέρει στόν κόσμο.

Τόν Μάρτιο τοῦ 1980 τόν εἶδε ἡ πονήσασα, φιλόλογος καί τριτοετής τότε φοιτήτρια τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, εἰς ἐπίσκεψή της στό Προσκύνημα, νά βοηθῆ τούς ἐργάτες στήν ἀνοικοδόμηση τοῦ νέου μεγάλου Ναοῦ μέ τήν νεκρική ὠχρότητα ἀπλωμένη στό σεβάσμιο πρόσωπό του καί τήν σκιά τοῦ θανάτου στό ἀσκητικό του σῶμα. Ἦθελε νά προλάβῃ, τό ὑψώση τό ἅγιο Θυσιαστήριο πρός τέλεση τῆς φρικτῆς ἀναιμάκτου θυσίας, πρὶν φύγη...

Μόνο ἕνα θαῦμα θά μπορούσε νά τόν σώση ἀπό τόν καρκίνο τῶν πνευμόνων. Ἐκλαυσαν τότε, ὅσοι τόν ἐγνώριζαν. Κληρός καί λαός ἀνέπεμπον δεήσεις μετά δακρῶν. Ἐκλαυσε καί ἡ πονήσασα, ἀλλά, ὡς ἀπό

1. Καταγράφονται δύο ἐκ τῶν ἀναριθμητῶν θαυμάτων του, τῶν ὁποίων ἔλαβε ἄμεσο γνώση ἡ πονήσασα.

2. Στόν ὄνομαστικό κατάλογο πάντων τῶν μαθητῶν τῶν εἰσαχθέντων στήν Ριζάρειο Ἐκκλ. Σχολή κατά τήν χρονική περίοδο 1844-1969, τόν συνταχθέντα βάσει τῶν μαθητολογίων καί τῶν Πρακτικῶν τῆς Ρ.Ε.Σ. ὑπό τοῦ Ἀλ. Σ. Σάντα καί δημοσιευθέντα στόν Παναγυρικό τόμο ἐπί τῆ 125ετηρίδι (1844-1969) τῆς Ρ.Ε.Σ., περιλαμβάνεται καί τό ὄνομά του μέ τά ἐξῆς στοιχεῖα: *Μιχαήλ Καπετανάκος, Ἀρεόπολις. Ἀπεφοίτησε. Διδάσκαλος. Στόν «Ἱερό Σύνδεσμο» ὑπάρχει ἡ ἀγγελία, ὅτι «δύο τῶν ἀρίστων μαθητῶν τῆς Ε΄ τάξεως τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς ὁ Πολύκαρπος Θωμᾶς ἐν Πρεμετῆς, ἐγγεγραμμένος ἐν τῇ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου, καί ὁ Νεκτάριος Καπετανάκος ἐξ Ἀρεοπόλεως, ἀμφότεροι τρόφιμοι τῆς Ριζαρείου περιουσίας, προεχειρίσθησαν εἰς ἱεροδιακόνους», (19.9.1896, ἀρ. 95, σ. 4). Στό βιβλίο τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεκταρίου Βιτάλη, Ἱερόν Προσκύνημα Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Θαυματουργοῦ, ἐν Καμαρίζῃ - Λαυρίου - Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1979, σ. 77, εἰκονίζεται ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεκτάριος Καπετανάκος (ἡ Μαυρομιχάλης) καί κάτωθι τῆς φωτογραφίας του γράφει, ὅτι ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Ἁγίου καί χειροτονήθη ὑπ' Αὐτοῦ εἰς Πρεσβύτερον μετονομασθεῖς ἀπό Μιχαήλ Νεκτάριος καί χρηματίσας ἐπί σειρά ἐτῶν ἐφημέριος στό Λαύριο. Ἱερατεύσας δέ θεοφιλῶς ἐπί σειρά ἐτῶν ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τήν 10η Φεβρουαρίου 1927. Στήν ἐπομένη σελίδα εἰκονίζεται ὁ ἐφημέριος Καμαρίζης, Γεώργιος Νικολινάκος, ὁ ὁποῖος παρευρίσκειτο στήν χειροτονία καί, μετά ἀπό αὐτήν, παρεκάλεσε τόν Ἅγιο, νά ἀνέλθῃ στόν λόφο τῆς Καμαρίζης πρός ἐπίσκεψή τῆς μικρᾶς ἐνορίας του.*

προαίσθηση, ἤλθαν στή σκέψη της οἱ λόγοι, πού εἶπε ὁ Κύριος περί τοῦ Λαζάρου: «αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπέρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς»³.

Πράγματι, μία παράδοξος ἐπίσκεψη στό Προσκύνημα καί οἱ λόγοι ἐνός αὐλοῦ γέροντος ἐδήλωναν τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου καί προεμήνυαν στό Γέροντα τό θαῦμα...

2 Ἰουνίου 1980 ὁ πατήρ Νεκτάριος μετέβη στό Ἀντικαρκινικό Νοσοκομεῖο «Ἅγιος Σάββας» γιά ἐγχείρηση. Τοῦ συμπαρίστατο μέ ἀπέραντη πατρικὴ στοργή ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρ. Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς κύριος Ἀγαθόνικος μέ τούς Ἀρχιμανδρίτες Ἀγαθόνικο Φατοῦρο (μετέπειτα Μητροπολίτη Κίτρους) καί Νικόδημο Ἀναγνώστου (μετέπειτα Μητροπολίτη Ἱερισσοῦ καί Ἁγίου Ὁρους), μέ τόν Νομάρχη Ἀνατολικῆς Ἀττικῆς, Νικήτα Κωβαῖο καί πνευματικά τέκνα του.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, κύριος Ἀγαθόνικος τόν συνέστησε θερμῶς μέ τὰ καλύτερα λόγια στόν τότε Διευθυντή, κύριον Ἄγγελο Παπακωνσταντίνου, καί τόν παρεκάλεσε, νά τόν προσέξῃ. Καί ὁ κύριος Παπακωνσταντίνου ἀπήντησε:

– Σεβασμιώτατε, δέν χρειάζεται, νά παρακαλῆτε ἐσεῖς ἐμένα κι ἐγὼ τούς Καθηγητές καί ἰατρούς, διότι σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἔχουν νά κάνουν οἱ δυό τους· (ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί ὁ π. Νεκτάριος, σ. Σ.).

Πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως ἔγιναν οἱ τελευταῖες ἐξετάσεις... Ἦσαν ἀρνητικές. Οἱ ὄγκοι εἶχαν ἐξαφανισθῆ!...

Μετά ἀπὸ ὥρες, τό μεσημέρι –ὥρα μηδέν γιά τὴν ἐπιστῆμη– ὁ πιστός ἰατρός κ. Παπακωνσταντίνου διεκήρυξε τό θαῦμα!...

2 Ἰουνίου 2002 ὁ Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης καί Μ. Καθηγούμενος, Νεκτάριος Βιτάλης, ὅπως κάθε χρόνο, συνεώρτασε μέ τὰ πνευματικά του τέκνα τὴν 22α ἐπέτειο τῆς θεραπείας του παρουσία, γιά πρώτη φορά, καί τοῦ τέως Διευθυντοῦ-ἰατροῦ κ. Ἀγγέλου Παπακωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος κατέθεσε καί τὴν προσωπικὴ του μαρτυρία περί τοῦ θαύματος.

Ὁ π. Νεκτάριος συνεχίζει τό πολὺπλευρο καί εὐεργετικό, ποιμαντορικό ἔργο του· ζωντανὴ μαρτυρία τῆς ἀγάπης καί δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τῆς θαυματουργοῦ παρουσίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.

Β'

Δεύτερο θαῦμα, γνωστό στὴν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό, εἶναι ἡ θεραπεία τοῦ τετραπληγικοῦ ἀντισιμηνάρχου τῆς πολεμικῆς Ἀεροπορίας, μακαριστοῦ Σταύρου Καλχανδῆ (†1996). Ὁ ἠρωϊκὸς πατριώτης ἐπλήγη τό πρῶτον στὴν ἀχενικὴ μοῖρα τοῦ νωτιαίου μυελοῦ τῆς σπονδυλικῆς στήλης τό 1941, κατὰ τούς πρώτους μῆνες τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου,

3. Ἰω. 11,4.

καί ἐπῆλθε ὑπαραχνοειδῆς αἱμορραγία καί μερική παράλυση τῶν κάτω ἄκρων· παραπληγία. Κατά τήν διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, ἐπειδὴ ἡ κατάστασή του ἄρχισε νά βελτιώνεται, μετέβη, ὡς ἀξιωματικός, στή Μέση Ἀνατολή, ὅπου ὑπέστη δεύτερο, καίριο κτύπημα στόν αὐχένα μέ ἀποτέλεσμα τήν ἐπιδεινώσή της.

Τόν Ἀπρίλιο 1947 τόν ἔστειλε ἡ Ὑπηρεσία στίς Η.Π.Α., στό Νοσοκομεῖο «Πρεσβυτέριον» τοῦ Πανεπιστημίου Κολούμπια, ὅπου ὑπέστη ἀνεπιτυχή ἐγχείρηση στήν αὐχενική μοῖρα τοῦ νωτιαίου μυελοῦ καί ἀπό τό ὁποῖον ἐξῆλθε σπαστικός τετραπληγικός μετά ὀρθοκυστικῶν διαταραχῶν.

Τόν Ὀκτώβριο 1947 τόν παρέλαβε ὁ διάσημος ἰατρός καί μέγας ἀνθρωπιστής Dr Howard Rusk, Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ν. ὸρκης, ἐκπρόσωπος στόν ἐπιστημονικό-ἰατρικό τομέα στόν Ο.Η.Ε., σύμβουλος τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Οὐάσιγκτον, ἀρχηγός τοῦ ἐπιτελείου ἰατρῶν τοῦ Νοσοκομείου «Ἅγιος Λουκάς» τοῦ S. Louis, ἀρχίατρος τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀεροπορίας, πρόεδρος τῆς Παγκοσμίου Ὀργανώσεως Ἀναπήρων καί πατέρας τῆς τρίτης φάσεως τῆς Ἰατρικῆς: Τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀναπήρων (μετά τήν πρόληψη καί τήν θεραπεία), γιά τήν ὁποία ἐμόχθησε ἐπί πολλά ἔτη. Εἶναι ὁ εἰσηγητής τῆς «Ἰατρικῆς τῆς προσωπικότητος». Μέ τίς ἰατρικές μελέτες του ἔγινε παγκοσμίως ἀποδεκτή ἡ γνώμη του, ὅτι «ἡ ἀγωγή γιά τόν ἀνάπηρο θά πρέπει νά εἶναι ἀγωγή γιά τόν ἄνθρωπο, ὡς σύνολο, καί ὄχι μονάχα γιά τό συγκεκριμένο σημεῖο τῆς πάθησής του». Πάνω ἀπ' ὅλα ὁμως ὁ Dr Rusk ἀπεδείχθη ἄνθρωπος πιστός μέ μεγάλη ψυχῆ. Ὁ Σταῦρος Καλκανδῆς ἦταν τότε ἀπό τούς πρῶτους ἀσθενεῖς τῆς νεοϊδρυθείσης ὑπ' αὐτοῦ τρίτης φάσεως τῆς Ἰατρικῆς. Ἐπέστρεψε τό 1951 στήν Ἑλλάδα παράλυτος. Ἐνοσηλεύετο συνεχῶς στό Νοσοκομεῖο τῆς Ἀεροπορίας, στήν Κυφέλη τότε, ἀλλ' ἡ κατάστασή του συνεχῶς ἐπιδεινώνετο...

Τό 1957 τόν ἐκάλεσε καί πάλι ὁ Dr Rusk στήν Ἀμερική μέ προσωπικά του ἔξοδα. Τόν ὑπέβαλε μέ τό ἐπιτελεῖο του σέ φυσικοθεραπεία μέ ὀρθοπεδικά μηχανήματα. Τοῦ ἔφερε τούς καλύτερους ἰατρούς, μεταξύ τῶν ὁποίων τόν Ἰσραηλίτη μεγάλο νευροχειρουργό Κοῦπερ, ἐφευρέτη τῆς ψυχρᾶς ἐγχειρήσεως τοῦ λωβοῦ, τῆς θεραπείας τοῦ Πάρκινσον, ὁ ὁποῖος δέν μποροῦσε νά γνωματεύσει οὔτε 5% μία ἀπλή βελτίωση. Ἦταν φοβερή ἡ στιγμή ἐκείνη γιά τόν ἀνάπηρο Καλκανδῆ. Ὁ Rusk, πού πραγματικά τόν εἶχε ἀγαπήσει σάν παιδί του, τοῦ λέγει:

– Στίβ, τό ἐνδιαφέρον μου τό εἶδες. Ἔφερα τούς καλύτερους γιатρούς. Λυποῦμαι εἰλικρινά, διότι ἡ ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά σέ βοηθήσει, ἐνῶ τόσο σέ ἔχω ἀγαπήσει καί θέλω νά σέ βοηθήσω. Πίστεψέ με.

– Σ' εὐχαριστῶ πολύ, Δόκτωρ Rusk. Τί νά γίνῃ; Εἶναι ἀνθρώπινο, νά ὑποφέρω γιά πάντα, εἶπε ὁ ἀσθενής.

Στή συνέχεια ὁ ἰατρός συμπλήρωσε:

– Στίβ, θά ἤθελα νά σοῦ συστήσω κάτι ἄλλο. Ὑπάρχει ἕνας ἄλλος

γιατρός, πολύ-πολύ πιό σπουδαίος απ' όλους έμας, πού σέ έξετάσαμε. Θά ήθελα, νά έλθης σέ έπαφή μέ Αυτόν.

Ό Καλκανδής τόν έρώτησε, ποιός είναι καί πού μένει, γιά νά τόν έπισκεφθῆ, καί ό Rusk άπαντᾶ:

– Στίβ, είναι ό Θεός.

– Ό Θεός... εἶπε μελαγχολικά ό παράλυτος.

– Στίβ, στρέφου πρός τόν Θεό... Συνέχισε νά προσεύχεσαι έντατικά... Κάνε το γιά μένα, άν δέν τό δέχεσαι... Προσηλώσου στόν Θεό τοῦ παντός.

Τόν εύχαρίστησε καί τοῦ ύποσχέθηκε, ότι γιά χάρη του θά προσπαθήσει, καί, ένῶ τόν μετέφεραν μέ τό αναπηρικό καροτσάκι στό δωμάτιό του, μονολογοῦσε:

– Τί εἰρωνεία... Ήλθα στήν Άμερική, γιά νά μέ θεραπεύση ή ιατρική έπιστήμη, καί ό Άμερικανός ιατρός μέ στέλνει στόν Θεό...

Δέν ήταν άθεος, Ήταν άδιάφορος. Ήλθε όμως ή ῶρα, πού Τόν άνεζήτησε μέ ὄλη τήν δύναμη τῆς θελήσεώς του, διότι Ήκεἶνος τόν άναζητοῦσε Πρῶτος. «Ναί, Κύριε τῶν δυνάμεων, Θεέ τοῦ παντός καί τοῦ έλέους, θέλω νά Σέ γνωρίσω. Βοήθησέ με», έκέκραξε εκ βαθέων κάποια στιγμή άποκορυφώσεως τοῦ μαρτυρίου του...

Έπέστρεψε στήν Ελλάδα τόν Μάιο τοῦ 1961 τετραπληγικός (παράλυτος στά χέρια καί στά πόδια). Ή Άνωτάτη Ύγειονομική Έπιτροπή Άεροπορίας τόν έγκατέστησε στό Κέντρο Άποκαταστάσεως Πολιτικῶν Άναπήρων Ψυχικοῦ (ΚΑΠΑΨ). Τό ΚΑΠΑΨ ήταν σέ άθλία, πρωτόγονη κατάσταση. Κτιριακῶς τό άποτελοῦσαν θάλαμοι άπό λαμαρίνες, (ὅπως τά στρατιωτικά τόλ), μαυρισμένες άπό τίς ξυλόσομπες καί φλογισμένες τά καλοκαίρια άπό τόν ήλιο. Έκει μέσα εἶχαν έγκαταλειφθῆ άνθρωποι καθηλωμένοι σέ έλεεινά κρεβάτια καί αναπηρικές καρέκλες. Λίγα μέτρα πιό πέρα άπό τά τόλ, σέ μία ξύλινη παράγκα, πού μόλις χωροῦσε τρία κρεβάτια, έζησε δέκα χρόνια (1961-1971) ό Σταῦρος Καλκανδής.

Δέκα πέντε ήμέρες μετά τήν έγκατάστασή του εκεί, τόν έπεσκέφθη, άπεσταλμένος άπό τόν Θεόν, ό Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος (†1980), Ήγούμενος τῆς Μονῆς Λογγοβάρδας Πάρου καί πνευματικό τέκνο τοῦ Άγίου Νεκταρίου. Τόν έπλησίασε μέ πολλή διάκριση καί άγάπη. Τοῦ εἶπε λίγα λόγια καί μεστά...

Λίγο πρίν φύγη, τόν έρωτᾶ ό Καλκανδής:

– Γέροντα, ποιός εἶσαι, τέλος πάντων, καί πῶς βρέθηκες σέ μένα. Θεωρῶ πολύ περίεργη τήν παρουσία σου.

Ό Γέρων άπήντησε:

– Λέγομαι Φιλόθεος Ζερβάκος καί εἶμαι Ήγούμενος τῆς Ίερᾶς Μονῆς Λογγοβάρδας τῆς νήσου Πάρου.

– Καί ποιός σέ έστειλε σέ μένα, Γέροντα;

– Ή άγάπη τοῦ Θεοῦ μέ έφερε κοντά σου, παιδί μου, καί, σέ ὅτι μέ χρειασθῆς, εἶμαι πρόθυμος, νά βοηθήσω.

– Γέροντα, είναι δύσκολο, νά πλησιάση κανείς τόν Θεό; Αυτό μέ άπασχολεί πολύ.

– Όχι. Άρκεί, νά τό θέλη, νά πιστεύη, νά προσεύχεται πραγματικά. Κυρίως ή έξομολόγηση και ή θεία Κοινωνία είναι τά βασικά σκαλοπάτια.

Ό Γέρων Φιλόθεος –ώς άπεκάλυψε άργότερα στό πνευματικό τέκνο του, Μοναχό Άρσένιο– τήν ήμέρα εκείνη, ένώ κατευθύνετο στήν οίκια τοῦ έφοπλιστοῦ Πανάγου Πατέρα (μετέπειτα, Μοναχοῦ Ξενοφώντος) στό Π. Ψυχικό, έσωτερική φωνή τόν υπεκίνησε, νά υπάγη στό Άσυλο Άναπήρων (ΚΑΠΑΨ), νά ζητήση ένα νέον άσθενή, πού ήλθε προσφάτως άπό τό έξωτερικό, και ψυχικῶς νά τόν βοηθήση. Έκτοτε συνεδέθη πνευματικῶς μέ τόν άνάπηρο και εις όλη τήν συγκλονιστική πορεία του προς τόν Θεόν ήταν συνοδοιπόρος του. Τόν συνέδεσε και μέ τόν Άγιο Νεκτάριο, πού ή άγιότης του ειχε και έπισήμως διακηρυχθή τό έτος εκείνο (20 Άπριλίου 1961).

Τήν πρώτη του έξομολόγηση έκαμε στόν έπίσης χαρισματοῦχο Γέροντα Άθανάσιο Χαμακιώτη (†1967), στήν Παναγία τήν «Νερατζιώτισσα» Άμαρουσίου, ως μαρτυρεΐται⁴.

Στό πρώτο του προσκύνημα στή Ίερά Μονή τοῦ Άγίου Νεκταρίου στήν Αΐγινα, πού ό π. Φιλόθεος έτέλεσε σύντομη παράκληση, ό Άγιος έκαμε όρατή τήν παρουσία του εὐλογῶν τούς παρευρισκομένους. Αὐτή ή έμφάνιση μετήγγισε τεραστία ψυχική και ήθική δύναμη στόν παράλυτο. Ένισχύθη ή έμφυτος ροπή προς λατρείαν τοῦ Θεοῦ και άγάπη τοῦ συνανθρώπου και έλαβε έκφραση πολύ σύντομα μέ δύο έργα: μέ τήν δημιουργία ενός Ναυδρίου στό ΚΑΠΑΨ προς τιμή τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, Προστατῶν τῆς Πολεμικῆς Άεροπορίας, εις ένα παράπηγμα μέ θολωτή λαμαρίνα, πού επενδύθηκε, και μέ τήν ίδρυση τοῦ Συλλόγου «Οί φίλοι τῶν άναπήρων», πού ειχε ως σκοπό τήν ήθική και υλική συμπαράσταση στοῦς άπόρους και πάσχοντας άναπήρους (1963).

Εις αὐτή τήν κοινωνία άγάπης μέ τόν Θεό και μέ τούς συνανθρώπους του βροήκε τήν πληρότητα τῆς ψυχῆς του. Μία έπιθυμία μόνο ειχε, νά κινή τό χέρι του, νά διώχνη τίς ένοχλητικές μῦγες. Δέν ζητοῦσε τίποτε άλλο... Ήταν πλήρης... Εις αὐτήν τήν δεκαετία (1961-1971) ειχε γίνει έντός αὐτοῦ μία κοσμογονία: τό πρώτο θαῦμα ειχε συντελεσθῆ μέσα του... στήν καρδιά του.

Τό 1971 ό π. Φιλόθεος εύρισκόμενος στήν Άθήνα τόν έρώτησε, αν ήθελε, νά πάνε στήν Αΐγινα για προσκύνημα... Έκείνος, αν και εκείνες τίς ήμέρες ειχε γίνει στό πόδι του τενοντοτομή και τό ειχε στό γύψο, δέν έδίστασε, νά μεταβῆ γι' άλλη μία φορά στό τόπο, πού τόν εγέμιζε δύναμη και μυστική άγαλλίαση. Ήταν παραμονή τῆς έορτῆς τῶν Άγίων 318 Θεοφόρων Πατέρων τῆς Α' Οικουμενικῆς Συνόδου, όταν έφθασε στήν Μονή

4. Βλ. Άρχιμ. Νεκταρίου Άντωνοπούλου, Ίερομόναχος Άθανάσιος Χαμακιώτης (1891-1967), έκδ. «Άκρίτας», Άθήνα 1998, σ. 149-150.

μαζί με τον Γέροντα Φιλόθεο, τον Μοναχό Λεόντιο της Ί. Μονής Λογοβάρδας, την μητέρα του, τον αδελφό του και τους δύο στρατιώτες-βοηθούς του. Έτέλεσαν τον Έσπερινό και τό πρωΐ της έπομένης την Θεία Λειτουργία με συλλειτουργό τον Έφημέριο της Μονής, π. Τιμόθεο Καλαμπερίδη. Ακολούθησε παράκληση και, μετά τό τέλος αυτής, έζήτησε, νά σηκώσουν και νά άκουμπήσουν τά ιερά λείψανα στά πόδια και στά χέρια του, διότι έως τότε δέν τά είχε προσκυνήσει λόγω της σπαστικότητας (άκαμψίας) του σώματός του. Τά σήκωσαν δύο άνδρες (ό αδελφός του και ένας στρατιώτης) μετά δυσκολίας και ήλθε σ' έπαφή με τά τίμια σκεύη του Παρακλήτου με τό άνυπολόγιστο βάρος... Άλλ' άς άκούσωμε τον Ίδιο:

«Μ' έβοήθησαν τά παιδιά κι άκούμπησα τά χέρια μου επάνω. Συγκλονίστηκα. Έτρεμα όλόκληρος. Αισθάνθηκα ότι άγκάλιαζα όλόκληρον τον Άγιο και όχι την λειψανοθήκη... Κι άξαφνα βγήκαν από μέσα μου αυθόρμητα αυτά τά λόγια:

– Άγιε, δέν ήλθα νά σου ζητήσω τίποτε σήμερα, αλλά ήλθα νά προσφέρω τον έαυτόν μου όλόκληρο στον Χριστό. Έσύ γνωρίζεις τί πρέπει νά μου δώσης... Άν δέν πρέπει νά μου δώσης τίποτε, άξιώσέ με νά γίνω ένας στρατιώτης του Χριστού μας, ώστε νά γίνωμαι αίτία νά δοξάζεται τό Όνομα Του σέ όποια θέσι κι άν εύρίσκωμαι –όρθός ή παράλυτος– και δείξε μου, Άγιε, ότι άκούς την προσευχή μου, για νά ενισχύωμαι στην δοκιμασία μου αυτή.

Έφυγα ευχαριστημένος και πολύ ήρεμος. Άπέραντη ειρήνη είχε γεμίσει την ψυχή μου. Ήμουν βέβαιος πλέον ότι τό θαύμα θά έλθη: μπορώ νά πώ ότι τό περίμενα. Περίμενα σέ κάθε στιγμή ένα χέρι άόρατο νά μέ σηκώσει... Κι έπειτ' από δέκα μέρες, από τό τελευταίο εκείνο προσκύνημα στην Αίγινα, έτοιμάσθηκα, όπως κάθε πρωΐ, νά κάμω τίς συνηθισμένες μου ασκήσεις. Ξαφνικά αισθάνθηκα, ότι κάτι λύθηκε μέσα μου. Σάν νά ήμουν δεμένος κι έλύθηκα, και όχι μονάχα αυτό, αλλά αισθάνθηκα την ανάγκη νά σηκωθώ μόνος μου...

...Η πρώτη μου σκέψις ήταν νά αφιερώσω τά πρώτα μου βήματα μέσα στό Έκκλησάκι του Ίδρύματος εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης προς τον Πολυεύσπλαγχο Κύριό μας. Δέν είχα τίποτε άλλο νά του προσφέρω».

Έν συνεχεία εκάλεσε όλους τους ιατρούς, τίς νοσοκόμες και τους φυσικοθεραπευτές του Ίδρύματος. Τους έρώτησε, άν πιστεύουν, ότι είναι δυνατόν νά περπατήσει κάποια ήμερα με πλήρη παράλυση, άτροφία και εκφυλισμό των μυών και όρθοκυστικές διαταραχές και, άφου πήρε απ' όλους άρνητική απάντηση, τους είπε:

– Όμως έγώ, κύριοι, σάς λέγω ειλικρινά, ότι μπορώ νά σηκωθώ, νά σταθώ όρθός και νά περπατήσω.

– Που στηρίζεσαι και τά λές όλ' αυτά; Τόν έρωτουñ.

– Στόν Θεό και μόνο, άπαντα. Στηρίζομαι στην αγάπη του Θεού.

Τό ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (31-10-1971), στὸν Ναὸ τοῦ Ἰδρύματος παρουσία τοῦ ἀναπήρου ἱερέως, μακαριστοῦ Θεσεῦς Κυπριώτου καὶ τῶν ἀναπήρων, πού εἶχαν προσκληθῆ, ὁ τετραπληγικός Σταυρὸς Καλκανδῆς σηκώθηκε καὶ ἄρχισε νά περπατᾶ φάλλων μὲ δάκρυα: «Τίς Θεὸς Μέγας, ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Οἱ στιγμὲς ἐκεῖνες δὲν περιγράφονται...⁵.

Τό θαῦμα, πού ἄρχισε στήν καρδιά του, ὀλοκληρώθηκε στό σῶμα του. Τήν ψυχική κυρίως σημασία τοῦ θαύματος ἐτόνιζε εἰς ὅλες τίς συνεντεύξεις καὶ ἀνά τόν κόσμον ὁμιλίες του:

– Τό θαῦμα, κατὰ κύριον καὶ σοβαρόν λόγον, εἶναι αὐτό τό «ξύπνημα», αὐτό τό «Φῶς», πού κατηύγασε τόν ἐσωτερικό μου κόσμον. Χωρίς τήν πραγματική στροφή, δηλαδή τήν ἀλλαγὴ μου, χωρίς τήν ἀληθινή πίστη, χωρίς τήν αὐθόρμητη προσευχή, πού μέ συνεπῆρε, δίχως νά μέ νοιάζῃ τό ἀποτέλεσμα, ἡ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου θά ἔμενε σπόρος σπαρμένος σέ ἀκατάλληλο χωράφι...⁶.

Οἱ πρῶτες λέξεις, πού ἔγραψε, μόλις ἐκινήθησαν τά δάκτυλά του, ἦταν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ:

«Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε»⁷.

Καί τοῦ Γκαϊτε:

Ὅποιος δέν ξαγρύπνησε μέ τόν πόνο
καί δέν γεύτηκε μέ δάκρυα τό ψωμί
αὐτός δέν σᾶς ἐγνώρισε, ὦ οὐρανοί.

Ὡς πρῶτο συντελεστή τοῦ διπλοῦ θαύματος θεωρεῖ τόν ἀνθρώπινο πόνο, ὡς δεῦτερο τήν πίστη καὶ τήν ἔμπρακτη ἀγάπη καὶ ὡς τρίτο τίς προσευχές τοῦ πνευματικοῦ του πατρός, Γέροντος Φιλοθέου Ζερβάκου, καὶ τῆς χήρας μητέρας του, Πολυχρονίας Καλκανδῆ.

«Φαινόμενο» γιά τήν ἐπιστήμη καὶ ζῶσα μαρτυρία τῆς θείας Ἀγάπης καὶ Παντοδυναμίας, πού τήν ὠμολόγησαν μετὰ πίστεως οἱ διασημότεροι ἰατροί τοῦ κόσμου καὶ ἄνθρωποι διαφόρων ἐθνικοτήτων, θρησκείων καὶ ὁμολογιῶν.

Μνημεῖο τιμῆς, εὐγνωμοσύνης καὶ διαιωνίσεως αὐτῆς τῆς μαρτυρίας ὁ

5. Βλ. Ὁ Γέρον Φιλόθεος Ζερβάκος· (Ὁ οὐρανοδρόμος Ὁδοιπός) 1884-1980, ἔκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1980, τ. 1, 638-647.

6. Οἱ ἀνωτέρω λόγοι εἶναι ἀπό συνέντευξή του δημοσιευθεῖσα στήν ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα «Ἐμπρός», ἡ ὁποία παρουσίασε τό θαῦμα σέ τρεῖς συνέχειες (20.11.1971, 27.11.1971, 4.12.1971). Στό ἐπόμενο φύλλο, 11.12.1971, πού ἐδημοσιεύθη ἡ θεραπεία καὶ ἄλλου παραλύτου –ἀνώνυμου, πιθανόν Ἀμερικανοῦ– ἀναφέρεται, ὅτι «σύμφωνα μέ ἐπίσημα στοιχεῖα, ἀπολύτως ἐξακριβωμένα, ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου ἔχει βοηθήσει 200 καί πλέον ἄτομα νά βροῦν τήν υἰεῖα τους. Τά θαύματα αὐτά ἀναγράφονται στόν εἰδικό κώδικα τῆς Μονῆς. Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτά, ὑπάρχουν καὶ ἑκατοντάδες ἄλλες περιπτώσεις ἰάσεως ἀσθενῶν». Ἀνακοινώνεται δέ ἐπίσης ἡ προσεχῆς δημοσίευση τῆς ἱστορίας τοῦ «Ἁγίου τοῦ αἰῶνος» στό ἐπόμενο φύλλο (18.12.1971).

7. Ἰω. 16,33.

Ναός τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, πού ἀνήγειρε στή γενέτειρά του, στή Νεάπολη Βοϊῶν Λακωνίας.

Ἡ πονήσασα εἶχε τήν τιμή, νά τόν ἐπισκεφθῆ στήν οἰκία του, στόν οἰκισμό Παπάγου τό 1989, νά λάβῃ καί ἠχογραφημένη τήν μαρτυρία του, νά συλλειτουργηθῆ μαζί του στό Ἱ. Ναό Τιμίου Σταυροῦ Παπάγου καί νά ἐπισκεφθῆ ἐν συνεχείᾳ τούς ἀγαπημένους του ἀναπήρους στήν αἴθουσα τοῦ Συλλόγου «Οἱ φίλοι τῶν ἀναπήρων», στά σύνορα μεταξύ Χολαργοῦ καί Παπάγου. Ἐγνώρισε ἕνα ἄνθρωπο ὑγιῆ, δραστήριο, ἀξιοπρεπεῖ, ἀφιερωμένο στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ καί στή διακονία τῶν πασχόντων. Ἔζησε –συμφώνως πρός τό τάμα του– πρός δόξα Θεοῦ καί ἀκατάπαυστο βοήθεια καί εὐεργεσία τῶν συνανθρώπων του, ὅπως καί ὁ μέγας εὐεργέτης του, Ἅγιος Νεκτάριος⁸.

8. Ἐκτενῆ περιγραφή τοῦ θαύματος, τῆς ζωῆς καί τῆς δράσεως τοῦ μακαριστοῦ Σταύρου Καλκανδῆ, βλ. στήν ἐμπεριστατωμένη Μελέτη τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεκταρίου Α. Ζιόμπολα, ὑπό τόν τίτλο: Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί τό διπλό θαῦμα στόν Σταῦρο Καλκανδῆ, Ἀθήνα 2000. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὁ Κορυφαῖος καί λαοφιλῆς τῶν καιρῶν μας· Γιά ὅ,τι ἦταν, ἔπραξε καί ἄφησε, Ἀθήνα 2009², σ. 427-478.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Ι. ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ¹

Δέκα Λόγοι Ἐκκλησιαστικοί διά τήν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, ἐν Ἀθήναις 1885. Βλ. Ἄπαντα, τ. Β', ἐπιμέλεια Δημ. Γόνη, ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης - Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἀγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2005.

Λόγοι Ἐκκλησιαστικοί, ἐν Καΐρω καί Ἀλεξανδρείᾳ 1885-1890.

Περί τῶν Ἱερῶν Συνόδων καί ἰδίως περί τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1888.

Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1888.

Λόγος ἐκφωνηθείς ἐν τῷ Ἀχιλλοπουλείῳ Παρθεναγωγείῳ κατά τήν ἑορτήν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1889. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1997.

Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ Ἀγίου καί ἐνδόξου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Ἀντεγράφη ἐκ χειρογράφου κώδικος ΛΞ/35 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ὑπό τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, ἐν Καΐρῳ τόν Ἰούνιο 1890, ἐδημοσιεύθη ὑπό τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, (μετέπειτα Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη) εἰς περ. «Θεολογία», Ἀθήναι, 26 (1955) 14-36 καί ἐξεδόθη εἰς ἀνάτυπα, ἐν Ἀθήναις 1955.

Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις δευτέρα διασκευασθεῖσα καί ἐπαυξηθεῖσα ὑπό τοῦ καθηγητοῦ Π. Καπλανίδου, ἐν Ἀθήναις 1892. Ἔκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

Τά παρ' ἡμῖν τελούμενα Ἱερά Μνημόσυνα, τῆ ἐπιστασίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Π. Καπλανίδου, ἐν Ἀθήναις 1892.

Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἐν Ἀθήναις 1892. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1991.

Ὑποτύπωσις περί ἀνθρώπου, ἐν Ἀθήναις 1893. Ἔκδ. «Ἅγιος Νικόδημος», Ἀθήναι 1977.

Μελέτη περί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀληθοῦς καί ψευδοῦς μορφώσεως, ἐν Ἀθήναις 1894. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1989².

Περί ἐπιμελείας ψυχῆς· Ἐνδεκα Ὀμιλίαί, ἐν Ἀθήναις 1894. Ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1999⁴. Βλ. Ἄπαντα, τ. Β', ἐπιμέλεια Δημ. Γόνη, ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης - Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἀγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2005.

Ὀμιλία περί τοῦ θεοῦ χαρακτήρος καί τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅτι ἐν Αὐτῷ ἡ αἰώνιος Ζωή, ἐν Ἀθήναις 1895.

Ποιμαντικαί Ὀμιλίαί· Α'. Περί τῆς πολιτείας τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατά τοῦς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, «Ἱερὸς Σύνδεσμος», ἐν Ἀθήναις, 2.11.1895, φ. 50, σ. 4· 9.11.1895, φ. 51,

1. Παραλλήλως πρὸς τή χρονολογία τῆς α' ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων παρατίθενται σύγχρονες ἐκδόσεις.

σ. 1-2· 16.11.1895, φ. 52, σ. 2. Άνεδημοσιεύθησαν με έπιμέλεια Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, εἰς περ. «*Έφημέριος*», Αθήναι, 34 (1986) 138-139· 166-167· 186-187. (Άνάτυπον, Αθήναι 1989²).

Η άγωγή τών παιδών καί αί μητέρες, «*Ιερός Σύνδεσμος*», έν Αθήναις, 18.5.1895, φ. 26, σ. 1-2· 25.5.1895, φ. 27, σ. 2. Άνεδημοσιεύθη με έπιμέλεια καί Εἰσαγωγή Βαρβάρας Γιαννακοπούλου, εἰς περ. «*Έφημέριος*», Αθήναι, 15.4.1994, φ. 7, σ. 132-134· 1.5.1994, φ. 8, σ. 154-156. (Άνάτυπον, Αθήναι 1994).

Ιερών καί Φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα, τ. Α', έν Αθήναις 1895· τ. Β', έν Αθήναις 1896.

Έπικαί καί έλεγειακαί γνώμαι τών μικρών Έλλήνων Ποιητῶν Θεόγνιδος, Πυθαγόρου, Φωκυλίδου καί άλλων· Πρός χρῆσιν τών Σχολείων, έν Αθήναις 1896.

Μάθημα χριστιανικῆς Ήθικῆς· Πρός χρῆσιν τών μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Έκκλ. Σχολῆς, έν Αθήναις 1897. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 1992.

Μάθημα Ποιμαντικῆς· Πρός χρῆσιν τών μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Έκκλ. Σχολῆς, έν Αθήναις 1898. Ήκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 2010⁵.

Όρθόδοξος Ιερά Κατήχησις, έν Αθήναις 1899. Ήκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

Χριστολογία, έν Αθήναις 1900. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 1991².

Μελέτη περί άθανασίας τῆς ψυχῆς καί περί τών Ιερών Μνημοσύνων, έν Αθήναις 1901. Ήκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 1998⁶.

Μελέτη περί τών άγιών εικόνων, περ. «*Άναμόρφωσις*», έν Αθήναις 1902. Βλ. Α. Αί Οικουμενικοί Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Έκκλησίας. Β. Μελέτη περί τών άγιών εικόνων, Εἰσαγωγή Εὐαγγέλου (Αρχιμ. Εἰρηναίου) Δεληδήμου, έκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

Περί Μεσαίωνος καί Βυζαντιακοῦ Έλληνισμοῦ, περ. «*Έλληνισμός*», Αθήναι, 5 (1902) 467-479· 513-521· 594-607· 665-668. Ήκδ. «*Πελασγός*», Αθήναι 1994². Άνεδημοσιεύθη με έπιμέλεια καί Εἰσαγωγή Βαρβάρας Γιαννακοπούλου εἰς περ. «*Έλληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός*», έν Αθήναις, 3 (2001), τεῦχ. 1, 38-47· τεῦχ. 2, 26-40.

Εὐαγγελική Ίστορία δι' άρμονίας τών κειμένων τών Ιερών Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκά καί Ιωάννου, έν Αθήναις 1903. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 1999².

Κατανυκτικόν Προσευχητάριον, έν Αθήναις 1904.

Θρησκευτικά Μελέται, περ. «*Άναμόρφωσις*», 1903-1904. Έπανεξεδόθη υπό τόν αὐτόν τίτλο (μεθ' ενός άρθρου καί μιᾶς Προσφωνήσεως πρός τούς άποφοιτῶντας έκ τῆς Ριζαρείου Έκκλ. Σχολῆς μαθητάς) υπό τοῦ Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου, Τίτου Έμμ. Ματθαϊάκη, Αθήναι 1986.

Τό γνώθι σαυτόν, (με *Επιστολιμαία Διατριβή πρός Εὐσεβίαν Μοναχήν, Περί παρθενίας*), έν Αθήναις 1905. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 2009⁸. Βλ. Άπαντα, τ. Ε', έπιμέλεια Νικ. Τζιράκη, έκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης - Ιεράς Μονῆς Άγίας Τριάδος (Άγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Αθήναι 2011.

Μελέτη περί τῆς Μητροῦς τοῦ Κυρίου τῆς Ύπεραγίας Θεοτόκου καί Άειπαρθένου Μαρίας, έν Αθήναις 1904. Ήκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Αθήναι 1997³.

Μελέτη περί τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ, ἐν Ἀθήναις 1904. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1986².

Μελέτη περί μετανοίας καί ἐξομολογήσεως, ἐν Ἀθήναις 1904. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1999⁵.

Μελέτη περί τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐν Ἀθήναις 1904.

Ἱστορική Μελέτη περί τῶν διατεταγμένων νηστειῶν, ἐν Ἀθήναις 1905. Ἐδημοσιεύθη ἐπιμελεία τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, (μετέπειτα Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου), Τίτου Ματθαϊάκη εἰς περ. «Θεολογία», ἐν Ἀθήναις, 27 (1956) 463-480. Ἀνάτυπον, ἐν Ἀθήναις 1956.

Θεοτοκάριον Ἦτοι Προσευχητάριον μικρόν, ἐν Ἀθήναις 1905.

Περί ὄρκου, περ. «Ἱερός Σύνδεσμος», ἐν Ἀθήναις 1906, φ. 22-27. Ἀνεδημοσιεύθη ἐπιμελεία τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, (μετέπειτα Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καί Γηρομερίου), Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, ἐν Ἀθήναις 1956.

Ἐορτολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1906.

Ἱερατικόν Ἐγκόλιπion Ἦτοι Α' Περί Ἱερωσύνης, Β' Περί τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ. Γ' Περί τῆς ἰσότητος ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1907. Βλ. Ἄπαντα, τ. Β', ἐπιμέλεια Ἀρχιμ. (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας) Χρυσοστόμου Σαββάτου, ἔκδ. Ἱεραῶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης - Ἱεραῶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος (Ἀγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2006.

Θεοτοκάριον Ἦτοι ὠδαί καί ὕμνοι πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καί Ἀειπαρθένον Μαρίαν, ἔκδοσις δευτέρα ἐπηξημένη, ἐν Ἀθήναις 1907². Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 2010⁶.

Ψαλτήριον τοῦ Προφητάνακτος Δαυΐδ Ἐντεταμένον εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν μετὰ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων, ἐν Ἀθήναις 1908. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 2003.

Τριαδικόν Ἦτοι ὠδαί καί ὕμνοι πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, ἐν Ἀθήναις 1909.

Κεκραγάριον τοῦ θείου καί ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἐπισκόπου Ἰππῶνος, ἐνταθέν εἰς μέτρα κατὰ τὴν τονικὴν βάσιν ὑπὸ Νεκταρίου Κεφαλαῦ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως ἐκ τῆς μεταφράσεως Εὐγενίου Βουλγάρεως, τ. 1-2, ἐν Ἀθήναις 1910.

Μελέτη Ἱστορική περί τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· Περί τῶν λόγων τῆς διακωλύσεως αὐτοῦ καί περί τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1911· τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1912. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, τ. Α', μὲ Εἰσαγωγὴ Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἀθήναι 1998· τ. Β', Ἀθήναι 2000.

Μελέται δύο· Α' Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β' Περί τῆς Ἱεραῶς Παραδόσεως, ἐν Ἀθήναις 1913. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1987². Βλ. Ἄπαντα, τ. ΣΤ', ἐπιμέλεια Δημ. Γόνη, ἔκδ. Ἱεραῶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης - Ἱεραῶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος (Ἀγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2012.

Προσευχητάριον κατανουκτικόν, ἔκδοσις δευτέρα ἐπηξημένη, ἐν Ἀθήναις 1913². Ἔκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 2010⁴.

Ἱστορική Μελέτη περί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἐν Ἀθήναις 1914. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1998³.

Μελέτη περί τῶν θείων Μυστηρίων, ἐν Ἀθήναις 1915. Ἔκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1991³. Βλ. Ἄπαντα, τ. ΣΤ', ἐπιμέλεια Δημ. Γόνη, ἔκδ. Ἱεραῶς Μητροπό-

λεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης - Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2012.

Περὶ Ἐκκλησίας, Ἑβδομηκονταπενταετηρίος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, 1844-1919, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 334-349. Ἀνεδημοσιεύθη μετ' ἐπιμέλεια καὶ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν Αὐτοῦ ὑπὸ Βαρβάρας Χ. Γιαννακοπούλου, Ἀθήνα 1997.

Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔκδοσις δευτέρα μεγάλως ἀνεπτυγμένη, 1920. Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, (μετέπειτα Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου), Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη τὸ 1965. Βλ. Ἄπαντα, τ. Δ', ἐπιμέλεια Κωνσταντίνου Κορναράκη, ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης - Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2010.

Ἐπανεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου εἰς ἓνα τόμο τὸ 1990 ὑπὸ τὸν τίτλο *Θεολογικαὶ Μελέται: Α. Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Β. Ἱστορικὴ Μελέτη περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν. Γ. Περὶ ὄρκου. Δ. Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.*

Θρησκευτικαὶ Μελέται, ἐπιμελείᾳ Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, Ἀθήναι 1986.

II. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Κατηχητικαὶ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς Μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, ἐπιμελείᾳ Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, Ἀθήναι 1984.

Ἅγιος Νεκτᾶριος-Δανιὴλ Κατουνακιώτης· Δύο μεγάλες Μορφές τοῦ αἰῶνος μας· Ἀναφορὰ εἰς τὴν ἀλληλογραφία τους, Εἰσαγωγή Πρωτοπρεσβυτέρου Θεοδώρου Ζήση, Ἐκδοσις Ἱεροῦ Ἑσυχαστηρίου Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανιηλαίων, Ἅγιον Ὅρος 1997.

Ἐπιστολές πρὸς Γέροντα Παχώμιον καὶ Γέροντα Σωφρόνιον Κεχαγιόγλου².

III. ΜΑΤΘΑΙΑΚΗΣ ΤΙΤΟΣ ΕΜΜ., Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Κεφαλᾶς Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*, Ἀθήναι 1985³.

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ³

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΑΜΙΑΚΑΣ, *Ποιμαντικὴ*, Ἀθήναι 1954.

-----, *Ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, περ. «*Θεολογία*», ἐν Ἀθήναις, 19 (1941-1948) 18-52.

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, *Σύστημα Ἠθικῆς*, ἐν Ἀθήναις 1925.

-----, *Γενικὴ ψυχολογία*, ἐν Ἀθήναις 1934.

ΑΝΤΙΟΧΟΣ, *Μοναχὸς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα*, Πανδέκτης τῶν Θεοπνεύστων

2. Βλ. Παράρτημα, σ. 357-362.

3. Στὴν παρούσα Βιβλιογραφία συμπεριλαμβάνονται καὶ ὠρισμένα βοηθήματα, πού ἔχουν μελετηθῆ καὶ δὲν ἐμφανίζονται στίς ὑποσημειώσεις, ἐνῶ παραλείπονται ὠρισμένα πατερικὰ ἔργα, πού δὲν ἔχουν ἐκδοθῆ αὐτοτελῶς, ἀλλ' ὑπάρχουν στίς ὑποσημειώσεις οἱ ἐνδείξεις προελεύσεως τῶν παραπομπῶν τους.

Ἀγίων Γραφῶν, ἐπιμελεία Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1991.

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, Ἱερομόναχος Ἀθανάσιος Χαμακιώτης, ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 1998.

ΒΑΦΕΙΔΗΣ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, Καθηγούμενος Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, *Τό Μαρτύριον Ὡς ἀφρηριακόν στοιχεῖον εἰς τόν Ὁρθόδοξον Μοναχισμόν*, ἐκδ. «Σήμαντρο», Ἀθήνα ἄ.χ.

ΒΙΤΑΛΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, Ἱερὸν Προσκύνημα Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως Θαυματουργοῦ ἐν Καμαρίζῃ Λαυρίου-Ἀττικῆς, Ἀθήναι 1979.

CAVARNOS CONSTANTINOS, St. Nectarios of Aegina, (Modern orthodox Saints 7), Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Massachusetts U.S.A 1988².

-----, *Modern Greek Philosophers on the Human Soul*, Massachusetts 1967.

ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΝ (ΤΟ)· Ἦτοι Ἀποφθέγματα Ἁγίων Γερόντων, Εἰσαγωγή Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Πρόλογος, κείμενον, γλωσσάριον, σχόλια, Εὐρετήριον θεμάτων ὑπὸ Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. «Ἀστὴρ» Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1981.

ΓΕΡΩΝ (Ο) ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΖΕΡΒΑΚΟΣ· (Ὁ Οὐρανοδρόμος Ὁδοιπóρος) 1884-1980, τ. Α', ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1980.

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΡΒΑΡΑ Χ., Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως· Ὁ Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὁ Παιδαγωγός, ὁ Θεολόγος, ἐκδ. ἐπηρευμένη, Ἀθήναι 2003².

ΓΙΕΒΤΙΤΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Ἐπίσκοπος (Βανάτου), Φῶς Ἰλαρόν, («Ὁρθόδοξη μαρτυρία» 39), ἐκδ. «Ἀκρίτας», Νέα Σμύρνη 1991.

GISH D., *Ἐξέλιξη; Τά ἀπολιθώματα λένε ὄχι*, Πρέβεζα 1985.

(ΓΟΝΤΙΚΑΚΗΣ) ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, *Εἰσοδικόν· Στοιχεῖα λειτουργικῆς βίωσης τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνότητος μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Ἱερά Μονή Σταυρονικήτα, Ἅγιον Ὅρος 1974.

ΔΑΝΙΗΛ ΚΑΤΟΥΝΑΚΙΩΤΗΣ, Γέρων, *Κατά αἵρετικῶν δοξασιῶν Ἀπ. Μακράκη*, ἐκδ. Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανηλαίων, Ἅγιον Ὅρος - Θεσσαλονίκη 1984.

-----, *Ἀγγελικός βίος*, ἐκδ. Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανηλαίων, Ἅγιον Ὅρος-Θεσσαλονίκη 1981.

-----, *Μοναχικά ἐντροφήματα*, ἐκδ. Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανηλαίων, Ἅγιον Ὅρος-Θεσσαλονίκη 1982².

DENTON M., *Evolution: A Theory in Crisis*, Burnett 1987.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ Γ., Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως. Ἡ πρώτη ἁγία Μορφὴ τῶν καιρῶν μας· Ἱστορικὴ βιογραφία βασισιμένη σέ αὐθεντικὲς πηγές, Ἀθήνα 1998.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, Μητροπολίτης Λήμνου, Ἡ Ἱερωσύνη κατὰ τόν Ἱερὸν Χρυσόστομον, Λήμνος 1952.

ΔΩΡΟΘΕΟΣ, Ἀββᾶς, *Ἔργα Ἀσκητικά*, ἐκδ. «Ἐτοιμασία», Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1988.

ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ 1844-1919· Πανηγυρικός Τόμος ἐκδοθείς ὑπὸ τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου τῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἑβδομηκονταπενταετηρίδι Αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1920.

ΕΠΕΤΗΡΙΣ 1948. Έκδοσις Ἐνώσεως Ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς, 1, Ἀθήναι 1949.

ΖΕΡΒΑΚΟΣ ΦΙΛΟΘΕΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, Καθηγούμενος τῆς ἐν Πάρῳ Ἱερᾶς Κοιν. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, Ὁ Ὀδοιπóρος, ἐν Ἀθήναις 1983⁷.

-----, *Βίος, πολιτεία καὶ θαύματα τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ἀρσενίου τοῦ Νέου, τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ ἀσκήσαντος καὶ ἀσματος ἀκολουθία μετὰ Παρακλητικοῦ Κανόνος ὑπὸ Μοναχοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου*, Ἀθήνα 1985⁸.

ΖΗΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ν., *Τέχνη παρθενίας· Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῆς*, (Ἀνάλεκτα Βλατάδων 15), Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1973.

-----, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς Διδάσκαλος, («Φίλη Ὀρθοδοξία» 3), ἐκδ. «Βρυέννιος», Θεσσαλονίκη 2000.

ΖΙΟΜΠΟΛΑΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Α., Ἀρχιμανδρίτης, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καὶ τὸ διπλὸ θαῦμα στὸν Σταῦρο Καλκανδῆ, ἐκδ. «Μουσικοεκδοτικὴ Α.Ε.», Ἀθήνα 2000.

-----, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Κορυφαῖος καὶ λαοφιλῆς τῶν καιρῶν μας· *Γιὰ ὅ,τι ἦταν, ἔπραξε καὶ ἄφησε*, Ἀθήνα 2009⁹.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ, Μοναχὸς Ἀγιορείτης, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Ἱεράρχης, ὁ Λόγιος, ὁ Ἀσκητῆς, Ἀθήναι 1977².

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ, *Σημειώσεις εἰς τὴν Συγκριτικὴν Συμβολικὴν*, ἐν Ἀθήναις 1980.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, *Μαθήματα Λειτουργικῆς*, (τεῦχος Α'), ἐκδόσεις Παν/μίου Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1975.

-----, *Προσωπογραφία τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, περ. «Ἐφημέριος», Ἀθήναι, 55 (1996) 321-355· 56 (1997) 3-35.

ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ, Μοναχὸς, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός· Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του (1846-1920), ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979.

-----, *Διάλογοι στὸν Ἄθω· Ἡ Θεολογία τῆς νοερᾶς προσευχῆς*, ἐκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1983².

-----, *Μαρία ἢ Μητέρα τοῦ Θεοῦ· (Μέσα ἀπὸ τὴν Θεολογία καὶ τὴν Ὑμνολογία τῶν Ἁγίων Πατέρων)*, Θεσσαλονίκη 1988.

-----, Ὁ Ὅσιος Φιλόθεος τῆς Πάρου· *Ἐνας ἔνθεος Ἀσκητῆς - Ἱεραπόστολος (1884-1980)*, Ἱερόν Γυν. Ἡσυχαστήριον Παναγία ἢ Μυρτιδιώτισσα Θαφανῶν Πάρου, ἐκδ. «Ἀστήρ», Ἀθήναι 1999.

ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ, *Ἀσκητικά*, ἐκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1977.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τ. 13, ἀπὸ τὸ 1833 ἕως τὸ 1881, τ. 14, ἀπὸ τὸ 1881 ἕως τὸ 1913, «Ἐκδοτικὴ» Ἀθήναι ἄ.χ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Ἡ Θεοτόκος· Τέσσερις Θεομητορικὲς Ὀμιλίαι*, Εἰσαγωγή-σχόλια Ἱερομονάχου Ἀθανασίου Γιέβτιτς (νῦν Ἐπισκόπου Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης), λογοτεχνικὴ ἀπόδοση Ὀμιλιῶν ὑπὸ Ἑλ. Μάινα, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Καίτης Χιωτέλλη, Δημήτρη Σταθόπουλου, («Ἐπὶ τὰς πηγὰς» - ἐκλεκτὰ πατερικὰ κείμενα 3), ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1995³.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, *Κλίμαξ*, Εἰσαγωγή-κείμενον-μετάφρασις-σχόλια-πίνακες ὑπὸ Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 1984².

ΙΩΣΗΦ, Γέρων, *Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, Ἅγιον Ὅρος 1985³.

JACOBI, JOLANDE, *Βασικές αρχές της Ψυχολογίας του C. G. Jung*, (μτφρ. Κώστα Καλογεροπούλου), έκδ. «Ίάμβλιχος», Ἀθήνα 1995.

ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, *Ἡ Ποιμαντική*, ἐν Ἀθήναις 1883.

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, *Ἱστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος*, Μέρος τέταρτο, τ. ΙΧ, έκδ. Δ. Γιαλλελῆς, Ἀθήνα 1976.

ΚΑΡΜΙΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Ἠθική*, Ἀθήναι 1948.

ΚΑΨΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Καθηγούμενος Ἱ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, *Θέματα Ἐκκλησιολογίας καὶ Ποιμαντικῆς*, Ἱ. Μονὴ Ὁσ. Γρηγορίου, Ἁγ. Ὅρος ἄ.χ.

-----, *Ἡ ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων*, Ἀθήναι 1969, (διατρ.)

-----, *Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ Ἅγιον Ὅρος*, Ἱερά Μονὴ Ὁσίου Γρηγορίου, Ἁγιον Ὅρος 1998³.

-----, *Σχέδιον Θεολογικῆς καὶ Ἐκκλησιολογικῆς θεμελιώσεως τῆς Ποιμαντικῆς*, Ἀθήναι 1970. (Ανάτυπον ἐκ τοῦ περ. «Ἐκκλησία»).

-----, *Ἡ Κυρία Θεοτόκος ρίζα τῆς ἐλευθερίας μας*, περ. «Κοινωνία», Ἀθήνα, 30 (1987) 255-275.

ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ., *Σχέσις τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον*, Θεσσαλονίκη 1971. (Ανάτυπον ἐκ τοῦ περ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς»).

-----, *Ποιμαντικὴ*, Θεσσαλονίκη ἄ.χ.

-----, *Πατερικά βιώματα τῆς ἐνδεκάτης ὥρας*, Θεσσαλονίκη 1977.

ΚΩΣΤΑΡΑΣ ΓΡΗΓ. ΦΙΛ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ψυχολογίαν*, ἐν Ἀθήναις 1973.

LOSSKY VLADIMIR, *Ἡ μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, (μτφρ. πρεσβυτέρας Στέλλας Κ. Πλευράκη), Θεσσαλονίκη 1973³.

ΜΑΚΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ Γ., *Ἐπίτομος Ποιμαντικὴ*, έκδ. «Ἐνορία», Ἀθήναι 1953.

ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ Δ., Ἀρχιμανδρίτης, *Χαρισματικὴ Ζωή· Τὸ Βασίλειον Ἱεράτευμα τῶν πιστῶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν*, έκδ. «Δωδώνη», Ἀθήναι 1972.

-----, *Ἀναγεννητικὸ κίνημα· Παραφυάδες τῶν Κολλυβάδων*, έκδ. «Ζωή», Ἀθήναι 1987.

ΜΑΤΘΑΙΑΚΗΣ ΤΙΤΟΣ ΕΜΜ., Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Ἡ μυστικὴ ζωὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1976.

ΜΕΛΙΝΟΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, *Μίλησα μέ τὸν Ἅγιο Νεκτάριο*, τ. 2, Ἀθήνα 1989.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ., Πρωτοπρεσβύτερος, *Παράδοση καὶ ἀλλοτρίωση· Τομὲς στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο*, έκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1994³.

ΜΕΤΑΞΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β., *Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς (1844-1896)*, Ἀθήναι 1972.

MEYENDORFF J. – SCHMEMANN A. – AFANASSIEFF N. – KOULOMZINE N., *The Primacy of Peter in the Orthodox Church*, (Library of Orthodox Theology and spirituality 1), Britain Britain 1973².

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΥΘ., *Θέματα Ὁρθοδόξου Ἠθικῆς Θεολογίας*, Α', Ἀθήναι 1983.

-----, *Ἡ πρὸς τοὺς Ἁγίους Ἀγγέλους ὀρθή σχέσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν Ὑμνογραφίαν τῆς Ἐκκλησίας μας*, Ἀθήναι 1989.

ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤ., *Χριστοκεντρική Ποιμαντική ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου*, (Σειρά Β. Ποιμαντική 1), Ἀθήναι 1969².

ΜΠΑΛΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ., *Ἐκατονταετηρίς 1837-1937. Ἀ΄ Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς*, Ἀθήναι 1937.

ΜΠΟΝΑΚΗΣ ΑΒΙΜΕΛΕΧ, Μοναχός, *Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως ἐν μακαρία τῇ λήξει Σεβασμιωτάτου Νεκταρίου. Οἱ πρώτες Βιογραφίες τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ*, ἐπιμέλεια Μιχαήλ Χατζηγεωργίου, («Ἱστορικά Τετράδια» 5), Ἀθήνα 1998.

ΜΠΟΥΜΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι., *Βάσεις-Ἀρχές τοῦ ποιμαντικοῦ καί κατηχητικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1991.

-----, *Ἡ θέσις καί ἡ ἀποστολή τοῦ Ἱερέως-Ποιμένος*, Ἀθήναι 1983.

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ Π(ΑΝΑΓΙΩΤΗΣ) Ι., *Ἡ ἐν Ἑλλάδι θρησκευτική κίνησις ἀπό τοῦ 1900-1950*, Μυτιλήνη 1951. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Ποιμένος»).

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π., *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· Ι. Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα*, ἐν Ἀθήναις 1983.

ΜΩΡΑΪΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ποιμαντικήν*, ἐν Ἀθήναις 1963.

ΜΩΥΣΗΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ, Μοναχός, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης· Ὁ Γέρον τῆς «Ἀναλήψεως» (1871-1957)*, ἐκδ. Ἱερός Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἁγιον Ὅρος 1982.

-----, *Ἁγιος Νεκτᾶριος καί Ἁγιορεῖτες*, περ. «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», ἐκδ. Ἱ.Κ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, Ἁγιον Ὅρος, 7 (1982) 36-41.

ΝΗΣΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α., *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν· Τό ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ καί ἡ δυνατότης γνώσεως Αὐτοῦ*, ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1975.

-----, *Ἡ Θεολογία ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία, εἰς Θεολογία· Ἀλήθεια καί Ζωή Πνευματικόν Συμπόσιον*, ἐκδ. «Ζωή», Ἀθήναι 1962.

ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ ΠΑΥΛΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, *Ὁ Γέροντας Ἀμφιλόχιος Μακρῆς· Μία σύγχρονη μορφή τῆς Πάτμου (1888-1970)*, Ἀθήναι 1992³.

ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *Συμβουλευτικόν Ἐγχειρίδιον*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰῶν Σωτ. Σχοινᾶ, ἐν Βόλῳ 1983.

-----, *Ἀόρατος πόλεμος*, ἐκδ. Νεκτᾶριος Παναγόπουλος, Ἀθήνα 2000⁷.

ΞΕΝΗ, Μοναχή-Καθηγουμένη, *Ὁ Ἁγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως (1846-1920)*, Ἀθήναι 1987².

ΞΗΡΟΥΤΥΡΗΣ ΗΛΙΑΣ Ι., *Ἱστορία τῆς Ψυχολογίας· (Εἰσηγήσεις καί κείμενα)*, τ. 1. Ἀπό τὴν μυθολογικὴ ἐποχὴ ὡς τὸν 19ον αἰῶνα, ἐκδ. «Κένταυρος», Ἀθήναι 1967.

Π(ΑΝΑΡΕΤΟΣ) Γ(ΡΗΓΟΡΙΑΤΗΣ), Ι (ερομόναχος), *Ὁ Ἁγιος Νεκτᾶριος καί τὸ Ἁγιον Ὅρος*, περ. «Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος», ἐκδ. Ἱ.Κ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, Ἁγιον Ὅρος, 3 (1978), σ. 51-61.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Ἄπαντα*, ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, τ. 6, ἐκδ. «Χρῆστος Γιοβάνης», Ἀθήναι 1972.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῃ ἐπετείῳ τῆς ἰδρύσεως Αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου 50-1951*, ἐπιμελεία Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ἐν Ἀθήναις 1954².

-----, *Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἑβδομηκονταπενταετηρίδι αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1919.

-----, *Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934), προνοία τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς Κυρίου Νικολάου ΣΤ΄*, Ἀθῆναι 1985.

-----, *Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος*, περ. «Πάνταινος», ἐν Ἀλεξανδρεία, 12 (1920) 953-954.

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ., *Ὁ Ἅγιος Σάββας ὁ Νέος ὁ ἐν Καλύμνῳ*, ἐκδ. Ἰ. Μονῆς Ἁγίων Πάντων Καλύμνου, 1989³.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 7, ἐκδ. «Χάρις Πάτση», Ἀθῆναι 1962⁸.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Μητροπολίτης Δημητριάδος (μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος), *Ὁ Μοναχισμός εἰς τὴν Νεωτέραν Ἑλλάδα*, Ἀθῆναι 1977.

ΠΑΣΧΟΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ Β., *Ἅγιοι οἱ Φίλοι τοῦ Θεοῦ· Εἰσαγωγή στὴν Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (Ἰμναγιολογικά κείμενα καί Μελέτες 2), ἐκδ. «Ἀρμός», Ἀθῆναι 1997².

ΠΑΤΣΑΒΟΣ ΗΛΙΑΣ Ι., *Ἡ Εἴσοδος εἰς τὸν κλῆρον κατὰ τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1973, (διατρ.).

ΠΑΥΛΟΥ ΛΕΩΝΙΔΑΣ, *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὡς Ἱεροκήρυξ τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας*, (δακτυλογραφημένο), ἄ.τ. 1989.

ΠΟΠΟΒΙΤΣ ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης, *Ἄνθρωπος καί Θεάνθρωπος*, (μτφρ. Ἀθανασίου Γιέβτιτς), ἐκδ. «Ἀστή» Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1974³.

-----, *Ὁδὸς Θεογνωσίας· Κεφάλαια ἀσκητικά καί γνωσιολογικά*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθῆναι 1985.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Πολυμελοῦς Συμβουλίου Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς ἀπὸ 27 Μαΐου 1891-21 Μαΐου 1923.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Διορθοδόξου Μοναστικοῦ Συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου μέ θέμα: *Ὁ γυναικεῖος Μοναχισμός καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος*, (Αἴγινα, 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἱερά Μητρόπολις Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἐρμιονίδος καί Τροιζηνίας-Ἱερά Μονή Ἁγ. Τριάδος (Ἀγ. Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1998.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Διορθοδόξου Θεολογικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου μέ θέμα: *Ἅγιος Νεκτάριος· Ὁ Πνευματικός, ὁ Μοναστικός, ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἡγέτης*, (Αἴγινα 21-23 Ὀκτωβρίου 1996), Ἱερά Μητρόπολις Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἐρμιονίδος καί Τροιζηνίας-Ἱερά Μονή Ἁγ. Τριάδος (Ἀγ. Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθῆναι 2000.

ΡΑΔΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, *Τά κατὰ τὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1903².

RAHNER KARL, *Theology of Pastoral action*, v. 1, New York 1968.

ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης (νῦν Μητροπολίτης Μαυροβουνίου), *Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννησις τοῦ XVIII καί XIX αἰ. καί οἱ πνευματικοὶ καρποὶ τῆς*, ἐκδ. Ἴδρυμα Γουλιανδρῆ-Χόρν, Ἀθῆναι 1984.

-----, *Ἡ λατρεία καί ἡ παρθενία* (Μέ ἀναφορὰ εἰς τὸν «ἄγαμον κλῆρον»), περ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη, 55 (1972) 240-251.

ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ, ἐπιστασία καθηγητοῦ Ἀνδρέου Ἰωάν. Φυτράκη, Συμβούλου τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, τ. Β΄, ἐν Ἀθήναις 1981.

ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ· Πανηγυρικός τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969, Αθήναι 1969.

ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, Μητροπολίτης Τυρολόης, *Μαθήματα Ποιμαντικής*, Θεσσαλονίκη 1983.

SCHMEMMANN ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Εύχαριστία*, (μτφρ. από τὰ ρωσικά υπό Άνδρέα και Μαρίκας Χελιώτη), έκδ. «Άκρίτας», Αθήνα 1987.

ΣΑΡΑΝΤΟΣ ΣΑΡΑΝΤΗΣ, Πρωτοπρεσβύτερος, *Η πλούσια προσφορά του Άγιου Νεκταρίου στην Έκκλησία και στην Πολιτεία*, περ. «Κοινωνία», Αθήνα, 32 (1989) 172-182.

ΣΑΧΑΡΩΦ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, Αρχιμανδρίτης, *Ο Γέροντας Σιλουανός*, Έσσεξ Άγγλίας 1978.

-----, *Περί προσευχής*, (μτφρ. εκ του Ρωσικού υπό Ίερομονάχου Ζαχαρίου), έκδ. Ί. Πατρ. και Σταυρ. Μονής Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Άγγλίας 1994².

-----, *Όφόμεθα τον Θεόν καθώς έστι*, (μτφρ. εκ του Ρωσικού υπό Ίερομονάχου Ζαχαρίου), έκδ. Ί. Πατρ. & Σταυρ. Μονής Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Άγγλίας 1996³.

ΣΟΦΙΑΣ ΑΛΕΞΙΟΣ, Αρχιμανδρίτης, *Η Όσία Μήτηρ ήμων Ξένη* (Βίος - Η ζωή της στην ζωή μας - Παράκλησις - Χαιρετισμοί - Έγκώμιον), Νίκαια 1990.

ΣΠΕΤΣΙΕΡΗΣ ΙΩΑΚΕΙΜ, Αρχιμανδρίτης, *Βιογραφική Σκιαγραφία του έν Όσίοις άειμνήστου Πατρός ήμων και Ποιμενάρχου Νεκταρίου, Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως, Κτήτορος τής έν Αίγίνη Ί. Γυναικείας Μονής Άγίας Τριάδος*, τύποις Νικ. Δ. Φραντζεσκάκη, έν Αθήναις 1929.

ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Πρωτοπρεσβύτερος, *Προσευχή - Έλευθερία - Αγιότητα*, έκδ. «Λειμών», Αθήνα 1980.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Μ., *Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικής διακονίας*, τ. 1, Αθήνα 1983· τ. 3, Αθήνα 1985.

-----, *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, έκδ. «Λύχνος», Αθήνα 1984.

-----, *Φάκελλος Μαθήματος Ποιμαντικής* (Γυμνάσματα Ποιμαντικά), Αθήνα 1992.

-----, *Έπιστήμη και τέχνη τής Ποιμαντικής*, έκδ. «Άρμός», Αθήνα 1997.

-----, *Τά έξι είδη τής αγάπης του Εύαγγελίου τής κρίσεως*, Αθήναι 2000. (Ανάτυπο εκ τής Έπιστημονικής Έπετηρίδος τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών).

ΣΤΡΟΓΓΥΛΗΣ ΚΛΕΟΠΑΣ, Αρχιμανδρίτης, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως και τό Πατριαρχείο Άλεξανδρείας*· *Ίστορική Μελέτη βασισιμένη σέ άύθεντικές πηγές*, Νέα Υόρκη 2001, (διατρ.).

ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜ, Αρχιμανδρίτης, *Άγιος Νεκτάριος Έπίσκοπος Πενταπόλεως, ό έν Αίγίνη (1846-1920)*, Αθήναι 1992.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ., *Ο Άγιος Νεκτάριος Κεφαλας Μητροπολίτης Πενταπόλεως*, περ. «Πάνταινος», Άλεξάνδρεια, 53 (1961) 290-300.

ΦΑΡΑΝΤΟΣ ΜΕΓΑΣ Λ., *Δογματική και Ήθική*· *Είσαγωγικά*, Αθήναι 1973.

ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΝΗΠΤΙΚΩΝ, τ. 3, έκδ. «Άστήρ», Αθήνα 1960.

ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ, (μτφρ-έπιμέλεια Άντωνίου Γαλίτη), τ. 5, έκδ. «Τό περιβόλι τής Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1993².

ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Θέματα Όρθοδόξου Θεολογίας*, έκδ. «Άρτος Ζωής», Αθήναι 1973.

ΦΥΤΡΑΚΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Ι., *Μαρτύριον και μοναχικός βίος*, Ἀθήναι 1948.

-----, *Ἡ Ἐκκλησιαστική μας Παιδεία: Τό πρόβλημα τῆς μορφώσεως καί ἐπιμορφώσεως τῶν ἐφημεριῶν μας*, ἐν Ἀθήναις 1981. (Ἀνάτυπον ἀπό «Ριζάρειος Ἐκκλησιαστική Παιδεία»).

ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ., *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος καί ἡ ἀγάπη του γιά τήν ποίηση καί μουσική· Εἰσαγωγικό σχεδιάσμα στήν ποιητική-μουσική διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, (Ἑγναγιολογικά κείμενα καί Μελέτες 5), ἐκδ. «Ἀρμός», Ἀθήνα 1998.

-----, *Δύο χειρόγραφα τοῦ Θεοδοκαρίου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου*, περ. «Θεολογία», Ἀθήναι, 65 (1994) 355-394.

ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛ Π., *Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως· Ἡ ἐπίσκεψη του στή Σῦρο στήν Ἁγία Παρασκευή καί ἄλλα κείμενα-μαρτυρίες*, («Ἱστορικά τετράδια» 2), Σύρος 1996.

ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ Ι. Μ., *Ἡ Α.Θ.Π. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. Δημήτριος στό Ἅγιον Ὄρος*, (21-27 Σεπτεμβρίου 1990), Γραφεῖον τύπου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1991.

ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΟΣ, *Ὁ ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας· (Ὁ Ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλάς)*, ἐκδ. Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, ἄ.χ.

WARE Κάλλιστος, *Ἐπίσκοπος Διοκλείας, Ἡ ἐντός ἡμῶν Βασιλεία*, (μτφρ. ἀπό τά ἀγγλικά ὑπό Ἰωσήφ Ροηλίδη), («Ὁρθόδοξη Μαρτυρία» 4), ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 2000².

ISBN: 978-960-93-5823-1